Klasszikus Regénytár

Szerkesztik
Ambrus Zoltán és dr. Voinovich Géza

Bűn és bünhödés

Irta Dosztojevszkij

Fordította Szabó Endre

BUDAPEST, RÉVAI TESTVÉREK IROD. INT. R.-T., 1911.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu

DOSZTOJEVSZKIJ.

Dosztojevszkijt a föld kerekségének komoly könyvolvasói közül csak egy kis töredék olvassa eredetiben, jóval kevesebben, mint az angol és franczia írókat, mégis mindenütt a klasszikusok közé számítják. Húsz esztendőnél több telt el halála óta (1881), s híre és népszerűsége csak nőtt azalatt. Mindenütt nagy és gazdag írónak tartják, pedig nem téveszt meg munkáinak sem nagy számával, hiszen életének hatvan évéből csak a húsz utolsó jutott a munkának, sem nagy arányaival, mert mindössze sem nagyszámú művei közt van több kisebb-szabású. A nyelv színe, az előadás közvetlensége a jobb fordításokban is eltompúl. Nincs gazdag és fordulatos meseszövése, humora semmi. A milyen világot leír, az inkább félelmes és visszataszító, a hogy' leírja, inkább gyötrő és hosszadalmas, mintsem vonzó és szórakoztató. Ha mégis elismerik nagyságát, azt ő igazán nagy tulajdonainak köszöni. Oly mélyre világított az emberi lélekbe, mint kevesen. Rejtett mélységeket fedezett föl ott, s a maga módján írta le azokat. Ezzel tovább fejlesztette a regény egy faját, s részletezőbbé tette a lélektani analizist.

Rendkívüli tehetsége mellett különösen lelkének csodálatos szövése, ideges érzékenysége, a rejtélyes alakjain áttetsző önvallomások, embereivel való sejtelmes lelki rokonsága, különös jelleme vonzzák hozzája olvasóit s költik föl kiváncsiságukat az író egyénisége és élete iránt, mely amabból egyet-mást megmagyarázhat.

Egy moszkvai szegény-kórházban született, a hol mintha örökre hozzákötözték volna pólyájába a nyomorúságot. Olyan szegény volt, hogy diák-korában a mindennapi téájára sem telt; kenyéren és tejen élt, azzal is adós maradt. Sohasem tudott a szükségből kikászolódni, mert a pénz sohasem melegedett meg a zsebében. Adakozó volt, a könnyelműségen túl is. Egy kezdő orvossal lakott egy szobában s ámbár jóformán betevő falatjuk sem volt, annak minden szegény betegét, a kinek nem volt hová lehajtania a fejét, ott akarta marasztani. Idegbaj gyötörte és türelmetlen nagyravágyás, a melyhez nem volt, csak egy fáradságos és lassú eszköze: az írói munka s ennek kétséges és a legjobb esetben is késői sikere. - Ideges tettvágya, mely elkeseredésében arra sarkalta, hogy mentűl előbb és minél döntőbben keljen birokra az élettel, valami szocziálista-összeesküvésbe sodorta, ámbár ő maga egyenest ellensége volt a szocziálizmusnak. Nyolcz hónapig ült ezért tömlöczben, biztosra várva halálos ítéletét. A kegyelem fehér kendője éppen abban a pillanatban lobogott a vérpad felé, a mikor ő rá kerűlt a sor, hogy a hóhérlegények megkötözzék. Ez a kegyelem annyit jelentett, hogy nyolcz esztendeig volt a börtön és Szibéria rabja meg közkatona. Elég idő arra, hogy a szerencsétlenség minden nyomorúságát átszenvedje, a gonosztevők és szenvedők egész lelki világát megismerje, hogy aztán el is mondhassa az *Élőhalottak házából való emlékiratai*-ban.

Mire kiszabadúlt, harmincznyolcz éves lett, s ahhoz, hogy új életet kezdjen, nem volt egyebe, mint a börtönben szerzett sok keserves tanúlsága, s az a rettentő betegség, a melyet szintén onnan hozott magával: a nyavalyatörés.

Így látott újra munkához, óriás tehetsége mellett ezekkel az élettapasztalatokkal, a melyek elvitték a halál küszöbéig s a földöntúli gyönyörökig, melyek meg szokták előzni iszonyú bajának rohamait; s talán egész életében ezek a perczek voltak az egyedüliek, melyekben boldognak érezte magát. - Rengeteget írt, harmincz-negyven ívet évenkint, de a kiadók negyedrész áron vásárolták munkáit, mint a Turgenyew kapós, szórakoztató regényeit. Ő és egy pár barátja érezte, hogy „neve milliókat ér", de az orosz közönséget nem vonzotta komor tehetsége, zordon világa. Kétszer indított hirlapot, mind a kettő megbukott, pedig maga szerkesztette, s jó részt maga is írta tele, számról-számra. Öcscse is meghalt, ráhagyta családját és adósságait. Az adósok börtöne elől egész családjával külföldre menekűlt. Ott még

egyszer föllobbant benne a fiatalkori kétségbeesett dacz, le akarta bírni a sorsot, egy csapásra, hirtelen, hogy aztán háborítlanúl élhessen hivatásának. Baden-Badenben minden pénzét rátette a roulettere. Eleinte nyert, aztán mindenét elvesztette, feleségének és gyermekeinek a ruháját is. Ez után írta meg a játékszenvedély monografiáját, a *Játékos naplójá*-ban.

Ez volt utolsó titáni föllázadása a sors ellen. Ettől fogva háborgó lelkének minden erejét és minden keserűségét munkáiba fojtotta, s ebben az időszakban, - 1866-70 között, - írta legnagyobb regényeit.

Mondhatni, minden munkáját ennek az életnek a tanulságaiból, a maga szenvedélyeinek és szenvedéseinek, háborgásának és kegyetlen megpróbáltatásának emlékeiből dolgozta ki. Minden munkája tele van önvallomással, s egyben-másban majd minden alakja ő rá ütött. A *fiatal sarjadék* környezet-festése, az *Idióta*, a *Nagyváros rejtett zúgá*-ban élők, a legidősebb Karamazow, mind új meg új utakat nyitnak az ő lelkéhez. Hogy ennél a könyvnél maradjunk: Raszkolnyikov is közel rokona Dosztojevszkijnek; egész lelke az írójáé, mintha csak ennek töprengéseit látnánk, féktelen boldogúlni-akarását, mely a végletekig ragadja; aztán magábaszálltát, elfásúlását, a mint lassankint megadja magát sorsának. Bajos is elképzelni, mi csábíthatna üres képzelődésre olyan írót, a kinek elég a mondanivalója, hiszen legaljáig átélte az életet, egész odáig, a hol hallotta a halál kaszájának suhintását. Elegen ment át s elég embert megismert ahhoz, hogy ne fogyjon ki azokból az emberekből és helyzetekből, a kiket és a melyeket magától és önnön életéből ismert.

Csupa olyan embert írt le, a kikkel összeakadt a maga hányt-vetett, zord életútján. Valamennyien különös teremtések, a kikben elpattant valami; egytől-egyig lelkibetegek, gyilkosok, iszákosak, félkegyelműek, megháborodásra és öngyilkosságra jegyzettek. Mintha a bélpoklosokat látnánk a Bethezda tava körül, várva valakit, a ki oda támogassa őket a mennyei tó vizéhez, a melyben tisztára mosdanak és a mely meghozza egészségüket. Az író meghitten járkél közöttük és sorra odavezérli őket a megtérés forrásához. Addig is a jóságnak egy-egy csöppjét hullatja szívökbe enyhítésül. Szónya, Raszkolnyikov éppen olyan jólelkűek és adakozók, mint ő; Szvidrigajlov megzavarodó lelkét is ezzel szépíti meg. Ezt a jóságot minden alakja ő tőle örökölte, a ki kiapadhatlan volt, mint a mély kút, a melyből mindenki telemeríthetti csebrét, míg Tolsztoj, akárcsak a nyavalyatörős Mohammed, a Dosztojevszkij *Démonai*-ban, a felhőkig kalandozott, a nélkül, hogy színig telt korsójából egy csöpp is kicsordúlt volna.

Dosztojevszkij minden gyarlóságával, bűnével és nyomorúságával együtt is szerette az embert, úgy, hogy nem is érdekelte más. Munkáiban nem találni hosszabb, kikerekített leírásokat, természet-festést. Legföljebb szobákat és házakat rajzol meg, melyekben emberei élnek. Minden szent neki, a mit emberei a lelkükbe fogadtak. Kivel nem tudta megértetni a *Fehér éjszakák* különcz emberét, a ki barátságot tart az utczájabeli házakkal? - Mint a renaissance nagy képírói, csak akkora vásznon dolgozik, a mekkorát alakjai betöltenek, s mellettök csak legközvetetlenebb környezetük kap szűkes kis helyet.

Embereinek is csak a lelke érdekli. Alakjainak külsejét nem szokta leírni. Éppen ellenkezőleg, mint Tolsztoj, a ki az emberek leírásán kezdi jellemzésöket, s lelköket külsejükből olvastatja ki: Dosztojevszkij a maga embereinek egyenest a lelkébe nyit. Mindent közvetlenűl a lelkükben néz végig. Befúrja magát az agyuk velejébe s onnan néz szét környezetükön. Egészen beléjök olvad, s ezt kívánja az olvasótól is. Perczről-perczre fürkészi, mit éreznek, mit gondolnak az emberei; egyébbel keveset törődik. A regény egész cselekménye áthelyeződik egy ember lelki világába, s az írónak az a gondja, hogy elmondja, mitől fél, mit sajnál, mit akar ez az ember, kit szeret, mit gyűlöl. Csak mert mindez lendit valamit az ember sorsán, könyveinek csak ennyiben van meséjök. Nem a tett, csak a szándék hősei. S hogy milyen éles szemmel néz bele az emberi lélekbe s mennyi mindent tud ott meglátni és megmutatni, annak

az a bizonysága, hogy sohasem unjuk el az ő embereinek töprengéseit olvasni. Pedig az egész könyv csak annak a megfigyeléséből áll, micsoda erjedés folyik a lélek sejtjeiben. Itt van például a *Bűn és bünhödés*. Egész meséje annyi, hogy egy fiatal ember előre kitervelten megöl egy vénasszonyt, s egy idő multán föladja magát. Mindez ráférne a könyvnek tiz oldalára, mint a hogy' belefér egy újság napihirébe, ha Dosztojevszkij tényekkel dolgoznék, s nem az volna a czélja, hogy éppen a szándék és a megbánás kiforrását mutassa meg, a miből olyan lélektani tanulmányt fejthet ki, melynek hitelességére egész bizalommal támaszkodhatik a tudós lélekbúvár is. Az ilyen író természetesen nem dolgozhatik hozzávetésekkel és találgatásokkal, hanem következtetésről következtetésre halad, akárcsak a tudós. Mereskowszkij azt is mondja Dosztojevszkijről, hogy regényeinek egyik-másik részlete olyan, mint Goethe némely költeménye vagy Lionardo da Vinci egyes rajzai: nem tudni, a művészet vagy a tudomány körébe tartoznak-e. Bizonyos, hogy Dosztojevszkij a tudós lelkiismeretességével dolgozik, de viszont az is bizonyos, hogy a művészi igazságnak is csak akkor van értéke, ha az egyes eseten túl általánosítható. Ebben az értelemben mondta maga-magáról, hogy nem pszichológus, hanem realista, a ki saját megfigyelése nyomán halad, a legakkurátusabb leíró módszer szerint.

Erősen realista, ámbár realismusa sohasem vaskos. Sajátságos módon éppen a filigran lelki jelenségek tükrözésében tesz ki legjobban magáért. Az ő realismusa voltaképpen abban áll, hogy világosan és érthetően indokolja a lélek legirrealisabb fölhabzását is, s a legkülönösebb érzéseket és a legmeglepőbb ötleteket is egy rendes és természetes gondolat- meg érzéslánczutolsó szemei gyanánt tudja odailleszteni.

Alakjainál csodálatos valószinüséggel olvad át az ébrenlét álomba, melyben az imette látottak és hallottak fantasztikus alakban rajzanak az alvó lelki-életének valami titokzatos magva körül. Ilyen mestermunka Raszkolnyikov álmának a leirása, a mint fölelevenül előtte az a gyermekkorában látott jelenet, mikor részeg legények agyonvertek egy kis fakó lovat. Ez az álomkép tisztább, elevenebb az ébrenlétnél is, mert a való élet zaja és egyéb jelenségei semmit sem vonnak magukra az álmodó figyelméből.

Dosztojevszkij előtt a rejtélyes nem rejtélyes, minden ilyest akkora művészettel bír velünk érzékeltetni, hogy a hátunk borzong belé. Annyira ismeri az emberi lelket, hogy legrémítőbb káprázatát természetesen és egyszerűen tudja megrajzolni. A szellemek más írónál éji órán járnak, hatalmas árnyak, ősök, a kik átkot szórnak vagy jövendőt mondanak. Szvidrigajlovnak fényes nappal jelenik meg az agyongyötört felesége, s egyszerűen rászól, hogy elfeledte fölhúzni az órát az ebédlőben. Így toppan be pipát tisztogatni szolgalegénye is, rongyos könyökű ruhában. Éppen ez az egyszerűség és természetesség a megrázó.

A Dosztojevszkij sajátlagos területe: az egyensulyát vesztett lélek, minden bensőségével, s még ezen felül is: rejtelmei, titokzatossága, káprázatai. Lélekrajzoló erejével haladja meg kortársait, Turgenyewet és Tolsztojt is, a kikkel életében nem vetekedhetett hímévre és olvasottságra nézve. Tolsztojnál is mélyebbre világít az emberi lélekbe, melynek nem csupán logikáját bírja földeríteni, hanem a mellett képes megmutatni és megmagyarázni rendhagyóságait és kicsapongásait is. Alakjai lelkén át a maga egészében nézte az életet, nem darabolta szét problémákká, mint a hogy' az élet sem aprózza szét magát azokra. A megalázottakat és szenvedőket rajzolta, s mert maga is ismerte sorsukat, nem hirdethette, hogy az kívánatos és boldogító. Csak azt rajzolta, hogy milyen jók és milyen rosszak az emberek egymás iránt. Más szóval: tőle telhetőleg igyekezett megmutatni és megértetni az emberi lelket és az ember életét, a mi mindenesetre a legnagyobb és legnemesebb feladat, a mire ember csak vállalkozhatik, s minden külön tanulság nélkül is a legtanúlságosabb.

Voinovich Géza.

ELSŐ RÉSZ.

I.

Julius elején, egy rendkívül forró napon, estefelé egy fiatal ember jött le az utczára ötödik emeleti kis szobájából, a melyet az sz-i sikátorban bérelt; lassan, tétovázva indult el a k-i híd felé.

Szerencsésen sikerült neki kikerülni, hogy a lépcsőn háziasszonyával találkozzék. Szobácskája egy ötemeletes ház padlás-szobája volt s inkább hasonlított valami kamarához, mint lakóhelyhez. A háziasszony, a kitől a szobát bérelte, egy emelettel lejebb, külön lakosztályban lakott s a fiatal ember valahányszor ki akart menni, kénytelen volt mindig a háziasszony konyhája előtt elhaladni, melynek ajtaja rendesen széltére ki volt nyitva a lépcső felé. S a fiatal emberen mindannyiszor, valahányszor arra elhaladt, valami beteges, bátortalant érzés vett erőt, a mely miatt röstelte magát és sokat évődött magában. A háziasszony előtt kellett elhaladnia, holott félt vele találkozni. Nem mintha olyan gyáva vagy zárkózott lett volna, - sőt ellenkezőleg; de egy idő óta oly kuszált és komor kedélyü volt, mintha hipochondria bántotta volna. Annyira visszavonult s úgy elzárkózott mindenkitől, hogy másokkal sem akart találkozni, nemcsak háziasszonyával. A szegénység átka verte meg, de utóbbi időben nyomasztó helyzete már nem bántotta annyira. Mindennapi foglalkozásaival nem gondolt s végképpen abbanhagyta azokat. Semmiféle háziasszonytól nem félt ő valójában, akármit gondolt is az ő felőle. Hanem megállni a lépcsőn, hallgatni azokat a hiábavalóságokat, a mindennapi pletykát, melyhez neki semmi köze, hallgatni azokat a szemrehányásokat, fenyegetéseket, panaszokat a bérhátralék miatt, aztán mentegetőzni, engedelmet kérni, hazudozni, - nem, már akkor inkább lelopakodik valahogy macska módjára a lépcsőn s eltűnik, hogy senki se lássa meg.

De ezúttal attól való félelme, hogy gazdasszonyával találkozhatik, még akkor is megremegtette, mikor az utczára kiért.

- Mit évődöm én és ugyan mitől félek ilyen időtájban? - gondolta elmosolyodva. - Hm!... igen... minden ott van az embernek a kezében s ha valamit elszalaszt az orra elől, az csak a gyávasága folytán történik... ez sarkalatos igazság... Érdekes tudni, hogy mitől félnek leginkább az emberek. Az új lépéstől, az új, eredeti szótól félnek a legjobban... Hanem nagyon is sokat fecsegek. Azért is nem teszek semmit, mert csak fecsegek. Én csak a mult hónapban tanultam meg így fecsegni, mikor egész napon át meghúztam magam a zugolyban és Babszem királyról elmélkedtem. Mért is jöttem én ma ki? Hát kész vagyok-e én *arra*? Hát komoly dolog az? Egyáltalában nem komoly. Csak képzelődéssel mulattatom magamat; gyerekség! Persze, hogy csak gyerekség!

Odakint nagy volt a hőség, ennek következtében a levegő tikkasztó, rekedt; mindenfelé mészpor, épületállvány, tégla, por s az a sajátságos nyári szag, a melyet nagyon jól ismernek mindazok a szentpétervváriak, a kiknek nincs módjukban nyaralókba menni; mindez egyszerre kellemetlenül hatott a fiatal embernek különben is laza idegeire. Az ivókból, melyekben különösen ez időtájt igen sokan tartózkodnak s hol a részegek egymásután esnek le lábaikról, föl nem véve azt, hogy munkanap van, szintén kiállhatatlan bűz terjedt s még visszataszítóbb színezetet adott a magában is undorító és szomorú környezetnek. A fiatal ember finom vonásain egy pillanatra a legmélyebb undor kifejezése látszott. Egészen csinos ember volt, szeme nagyon szép fekete, haja sötétszürke, a középtermetűnél valamivel nagyobb, szép állású és karcsu. De csakhamar valami mély gondolatokba, jobban mondva, valami önfeledtségbe

merült, nem ügyelve a környezetre, de nem is akarva azt észrevenni. Nagy ritkán dörmögött valamit magában, megszokva már a monológokat, a melyekbe mindig hamarosan beletalálta magát. Ebben a pillanatban bevallotta magának, hogy gondolatai időnkint összekuszálódnak s hogy ő nagyon gyönge: második napja már, hogy úgyszólván semmit sem evett.

Oly rosszúl volt öltözve, hogy más ember, ha még annyira szokva volna is ilyen élethez, meggondolná, hogy kimenjen-e világos nappal ilyen rongyokban az emberek elé. Különben ez olyan városrész volt, a hol nem igen tűnt föl ilyen öltözék. A közeli szénapiacz, köröskörül a bódék, főképpen pedig az iparosok, mesteremberek áruló helyei, a melyek a szentpétervári szép utczákon és sikátorokon unalmaskodtak, néha az egész panorámát olyan dolgokkal tarkították, hogy inkább az tetszhetett volna különösnek, ha másféle figurával találkozott volna ott valaki. De hát oly mély megvetés vette be már magát a fiatal ember lelkébe, hogy - habár valamikor nagyon is érzékeny volt, - ő maga legkevésbbé törődött ezeken az utczákon az ő rongyos ruhájával. Egészen másképpen gondolkozott, ha ismerőseivel vagy régi pályatársaival való találkozásról volt szó, de ezekkel egyáltalában nem szeretett találkozni. Azért mégis, mikor egy részeg ember, a kit nem tudni, miért és hova vittek egy nagy igavonó ló által húzott szekeren, egyszerre rákiáltott: - Hej, te német kalapos! - aztán tele torokból ordítva, a kalapjára mutatott, a fiatal ember egyszeribe megállt s önkéntelenül a kalapjához kapott. Az a kalap magas, gömbölyü kalap volt, a milyet az ácsok hordanak, de már egészen viseltes, rozoga, csupa lyuk és folt, karimája hiányzott és egészen félre volt törve. De nem szégyen, hanem egészen más, ijedelemhez hasonló érzés fogta el a fiatal embert.

- Hiszen tudtam én azt! - dörmögött boszúsan, - gondoltam is! Ez már igazán baromság! Ime, mily ostobaság, mily semmi kicsiség teheti tönkre az embernek minden tervét. Igen, nagyon is fölismerhető kalap... Nevetséges is, de könnyen fölismerhető is... Az én rongyos ruhámhoz okvetetlenül sapkára van szükségem, akármilyen vén czafat, csak ne ez a szörnyűség. Ilyet senki sem visel; egy versztányiról föl lehet ismerni... s pedig ez a fődolog, hogy fölismerhetik. Pedig okvetetlenül arra kell törekedni, hagy feltűnő ne legyek... Kicsiségek, de igen jelentékeny kicsiségek. Mindig ilyen kicsiségek döntik veszélybe az embert.

Nem messze kellett mennie; már tudta is, hogy szállása kapujától hány lépésnyire van; éppen kétszázharminczra. Akkor számította ki, mikor egyszer nagyon is el volt merűlve tervezgetésébe. Abban az időben még ő maga sem hitt terveiben, csak ingerelte magát képtelen bátorságával. De most, két hónap múltán, másképpen kezdett gondolkozni s nem véve többé figyelembe hiányzó erejéről és határozatlanságáról tartott monológját, a „képtelen" ábrándot nagyon is jóravalónak kezdte tekinteni, bár még mindig nem hitt maga-magában. Ezúttal már az volt a czélja, hogy *próbát* tegyen jóravaló tervével s izgatottsága nőttön-nőtt.

Magánkívül és ideges izgatottsággal ment a legmagasabb házhoz, a melynek egyik fala egy csatorna felé, a másik pedig az ...-i utczára szolgált. Ez a ház csupa apró lakásokból állt s mindenféle mesteremberek, munkások laktak benne, úgymint szabók, lakatosok, szakácsnők, németek, saját személyök után éldegélő leányok, kisebb hivatalnokok stb. A ki- és bejárók folytonosan tarkállottak ott a ház mindkét kapuja alatt és mindkét udvarán. Három vagy négy házmester is volt. A fiatal ember nagyon meg volt elégedve, hogy nem találkozott egyikőjükkel sem s azonnal befordult a kapu alól jobbra, a lépcsőre. A lépcső sötét és szűk volt, de ő már ismerte és tanulmányozta ott a járást s nagyon tetszett neki az egész: ilyen sötétségben még a kíváncsi szemek se veszedelmesek. - „Ha már most is úgy félek, mi történnék még, ha valahogy tényleg arra kerülne a sor, hogy hozzá fogjak magához a *kivitelhez*?..." - gondolá önkénytelenül, följutva a negyedik emeletre. Itt emberek állták útját, a kik egy lakásból bútort hordtak ki. A fiatal ember már régebben tudta, hogy abban a lakásban egy német hivatalnok lakott a családjával, úgy látszik, a negyedik emeleten; ezen a lépcsőn, ezen a folyosón, egy

időre csak maga a vén asszony fog lakni. Ez igen jó... mindenesetre... - gondolta magában s becsöngetett a vén asszonynál. A csengetyű gyöngén kilimpelt, mintha bádogból készült volna, nem rézből. Az ilyen apró lakásokban csaknem mind ilyen csengetyűk vannak. Ő már elfelejtette ennek a csengetyűnek a hangját, s most ez a különös hang mintha egyszerre valamit eszébe juttatott volna neki, mintha valamit világossá tett volna előtte... Összerázkódott s egyszerre gyöngének érezte idegeit. Nemsokára kinyílt az ajtó a kis folyosóra; a ház lakója, egy asszony, gyanakodólag nézett ki az ajtó nyílásán, úgy hogy csak fénylő, fekete, apró szemei voltak láthatók. Miután azonban látta, hogy a folyosón sok ember van, nekibátorodott és egészen kinyitotta az ajtót. A fiatal ember átlépett a küszöbön, bement a sötét előszobába, a mely mellett egy kis konyha volt. Az öreg asszony szótlanul állt előtte s kérdőleg nézett rá. Alacsony, száraz, körülbelül hatvan éves vénasszony volt, éles, gonosz tekintetű szemekkel, kis hegyes orral, hajadonfőtt. Világos, kissé szürke haja erősen meg volt kenve zsírral. Vékony, hosszú, tyuklábakhoz hasonló nyakára valami flanellrongy volt vetve, válláról pedig bár meleg volt, gyűrött, ócska köpeny lógott le. Az öreg asszony minden pillanatban köhécselt és krákogott. A fiatal ember valami különös tekintettel nézhetett rá, mert szemeiben is újra látható volt az iménti gyanakodás.

- Nevem Raszkolnyikov, tanuló; ezelőtt egy hónappal voltam már kegyednél, - sietett a fiatal ember elmorogni a bemutatkozást, félig meghajtva magát, eszébe jutván, hogy kedvesnek kell lennie.

- Emlékszem, bátyuska, igen jól emlékszem, hogy volt ön itt, - felelte az öreg, kérdő tekintetét nem véve le a fiatal ember arcáról.

- Nos... megint olyan dologban járok, - folytatta Raszkolnyikov, kissé megriadva és meglepetve a vénasszony gyanakodó tekintetétől.

- Egyébiránt meglehet, hogy ő mindig ilyen, csak én nem vettem akkor észre, - gondolta kellemetlen érzéssel.

Az öreg asszony elhallgatott, mintha gondolatokba merült volna, azután félreállott s a szoba ajtajára mutatva, vendégét előre bocsátá és így szólt:

- Tessék, bátyuska.

A kis szoba, melybe a fiatal ember belépett, sárga tapétával, ablakain csalánszövetü függönyökkel volt ellátva és e pillanatban egészen meg volt világítva a lemenő nap sugaraitól. - Meglehet, hogy majd *akkor* is így fog sütni a nap, - gondolta Raszkolnyikov önkénytelenül, aztán gyors pillantással végig nézett a szobában mindent, hogy a viszonyokat lehetőleg kitanulja s emlékezetébe vésse. Hanem a szobában nem volt semmi különös. A bútorzat valamennyi darabja nagyon ócska volt és sárga fából való, egy fatámlával ellátott divánból, egy a diván előtt álló oválalakú, gömbölyü asztalból s egy az elválasztó fal mellett álló, tükrös toilette-asztalból állt, a falak körül székek voltak, sőt néhány olcsó kép is akadt, sárga rámákban, kezükön madarat tartó német kisasszonyokat ábrázolva: ennyi volt az egész butorzat. A szögletben egy kis szent-kép előtt lámpa égett. Minden nagyon tiszta volt: a bútorok s a padozat is tiszta símára volt takarítva, minden ragyogott. - Lizavetta dolga, - gondolta a fiatal ember. Egy csöpp port sem lehetett látni az egész lakásban. - A gonosz, vén özvegyasszonyoknál mindig ilyen nagy a tisztaság, - folytatta Raszkolnyikov magában s kíváncsian nézett a másik kis szobába vezető ajtón lévő ritka szövetű függöny mögé, a másik kis szobában áll az öreg asszony ágya és szekrénye, s ebben a szobában Raszkolnyikov még egyszer sem nézett széjjel. Az egész lakás ebből a két szobából állt.

- Mi tetszik? - kérdezte szigorúan a vénasszony, bemenve a szobába, s mint az imént, megint szembe állva vele, hogy egyenesen a szeme közé nézhessen.

- Zálogot hoztam, itt van! - S a fiatal ember egy ócska, lapos ezüst órát vett ki zsebéből. Hátsó lapjára a földgömb volt fölvésve. Láncza aczélból volt.

- De hiszen már az előbbeni zálog határideje is letelt. Tegnapelőtt múlt egy hónapja, hogy letelt.

- Majd elhozom önnek az egyhavi kamatot, legyen türelemmel.

- A legjobb, a mit tehetek, bátyuska; tűrök, vagy eladom már most az ön holmiját.

- Mennyit kaphatnék erre az órára, Ivanovna Alena?

- Milyen semmiségekkel állsz elő, bátyuska; hidd el, ez semmit sem ér. A gyűrűért multkor két bankót adtam önnek, pedig olyat ujonta, az aranyművesnél, másfél rubelért lehet venni.

- Adjon négy rubelt; kiváltom, mert apámról maradt. Nemsokára pénzt fogok kapni.

- Másfél rubelt, de a kamatot előre levonom, ha akarja.

- Másfél rubel! - kiáltott föl a fiatal ember.

- A hogy' akarja. - S az öreg asszony visszanyújtotta neki az órát. A fiatal ember elvette s annyira megharagudott, hogy már el akart menni, hanem hirtelen meggondolta magát, eszébe jutván, hogy úgy sincs egyebüvé hová mennie s hogy más dologért is jött ő ide.

- Ide vele! - mondá nyersen.

A vénasszony zsebébe nyúlt a kulcsokért s bement a másik szobába, a függönyön túl. A fiatal ember egyedűl maradt a szoba közepén, kíváncsian fülelt s arrafelé fordult. Hallatszott, hogy az öreg kinyitotta a szekrényt. - Ez, úgy látszik, a belső fiók, - okoskodott. - A kulcsokat bizonyosan a jobboldali zsebében hordja... Mind együvé kötve egy aczélkarikára... S azok közt van egy mindegyiknél nagyobb kulcs, a melyiknek a tolla ki van fogazva; bizonyos, hogy az nem a szekrényé... Valószinüleg van még valami skatulya vagy láda... Ez érdekes. A ládáknak mind ilyen kulcsuk van... És mégis milyen hitvány itt minden...

A vénasszony visszajött.

- Itt van, bátyuska; ha rubelétől havonkint egy grivennyiket[1] számítunk, másfél rubel után tizenöt kopejkát kell, hogy számítsunk az ön terhére, egy hónapra előre. Aztán a régebbi két rubelért szintén föl kell számítani önnek ugyanezen számítás szerint előre húsz kopejkát. Ez összesen kitenne harmincötöt. Jár tehát önnek még az ön órájáért egy rubel és tizenöt kopejka. Itt van, tessék átvenni.

- Hogyan? Hát most meg már csak egy rubel és tizenöt kopejka?

- Úgy van.

A fiatal ember nem pörölt, hanem átvette a pénzt. Nézte a vénasszonyt és nem sietett elmenni, mintha még valami mondani vagy tennivalója volna, de mintha ő maga sem tudná bizonyosan, hogy mi.

- Meglehet, Ivanovna Alena, hogy a napokban még hozok önnek valamit... ezüst... nagyon csinos... egy czigaretta-tartó... mihelyt visszakapom a barátomtól. - Ezeket mondva, nyugtalan lett és elhallgatott.

- No, majd akkor beszélünk róla, bátyuska.

---

[1] Tiz-kopejkás pénzdarab.

- Isten önnel... S kegyed mindig egyedül szokott itthon ülni, nővérei nincsenek? - kérdé, lehetőleg udvarias hangon, kimenve az előszobába.

- Mi gondja arra kegyednek, bátyuska?

- Semmi különös. Csak úgy kérdem. Ön mindjárt... Isten önnel, Ivanovna Alena.

Raszkolnyikov nagyon nyugtalanul távozott. Nyugtalansága egyre nagyobb és nagyobb lett. A lépcsőn lefelé mentében néhányszor meg is állt, mintha valami lenyomta volna. Végül már kint az utczán fölkiáltott:

- Istenem! Mily undorító mindez! S én talán, talán... Nem!! Ostobaság, ügyetlenség! - tette hozzá határozottan. - Hogy' is vehet rajtam erőt ilyes félelem? De mégis, olyan aljasságra volna képes az én szívem? Bizonyos, hogy aljas, rút dolog; undorító, undorító... S én egész hónapban...

Nem tudta izgatottságát sem szavakkal, sem fölkiáltásokkal kifejezni. A végtelen undor érzete, a mely már akkor kezdte lelkét marni és gyötörni, mikor az imént az öreg asszonyhoz ment, most oly nagyra nőtt és oly világos lett előtte, hogy nem tudta, hova meneküljön marczangolása elől. Úgy ment a járdán, mint egy részeg, észre sem véve a járókelőket, s összeütődve velük; csak a második utczában jött magához. Széjjelnézve, észrevette, hogy egy korcsma mellett áll, a melybe a járdáról egy lépcsőn lefelé menve lehetett bejutni. A korcsmából e pillanatban két részeg ember jött ki s egymást támogatva és káromkodva, nekiindultak az utczának. Raszkolnyikov nem sokáig okoskodott; azonnal lement a lépcsőn. Ezideig sohasem ment korcsmába, de most a feje szédült s azonkívül égető szomjúság is kínozta. Nagyon szeretett volna egy kis hideg sört inni, annál inkább, mert a gyöngeség is bántotta, meg éhes is volt. Leült egy homályos, piszkos zugba, egy kis fenyőasztalhoz, sört kért s mohón itta ki az első poharat. Azonnal lecsillapult minden s gondolataiban is világosság kezdett derengeni. - Bolondság! - mondta remény közt, - nincs is miért töprengeni. Tisztán fizikai zavar. Egy pohár sör, egy darabka kétszersült. - S ime, egy pillanat alatt megerősödik az elme, világos lesz a gondolat, erős az itélet. Piha! mily semmiségek! - S nem tekintve ezt a megvető leköpést, már derülten nézett szét, mintha észrevétlenül megszabadult volna valami rettenetes tehertől s barátságosan nézte végig a jelenvoltakat. Hanem még e pillanatban is olyan távoli előérzete volt, hogy a jó iránti eme fölbuzdulása is megint csak valami beteges érzés volt.

A korcsmában ez időben kevesen voltak. Azon a két részegen kívül, a kik a lépcsőn elestek, mindjárt kiment egy halászokból álló egész társaság, szám szerint öt ember, vivén magukkal egy leányt és egy harmónikát. Távozásuk után csend állt be s üressé lett a korcsma. Mindössze csak a következők maradtak ott: egy söröző, kissé részeg, városi polgárnak látszó ember, ennek a barátja, egy kövér, testes, szürkeszakállu ember, felsőkabátban, - ez már nagyon részeg volt, el-elaludt az asztalon s néha hirtelen, mintha fölébredne, ujjaival dobolni kezdett, kezét előre tartotta, teste felső részét a nélkül, hogy az asztal mellől fölkelt volna, kiegyenesitette, aztán valami értelmetlen nótát danolt, nagyon erőlködve, hogy az egyes sorok eszébe jussanak, mint pl.:

Egész évben feleségem babusgattam,
Egész évben feleségem ba-a-busgattam.

Vagy megint, mikor hirtelen fölébredt:

Podjacseszki utczán jártam,
A régimre rátaláltam...

És senki sem osztozott vele boldogságában; hallgatag pajtása meg éppen ellenséges és gyanakodó szemmel nézte ezeket a kifakadásokat. Ezeken kivül még egy ember volt ott, a ki a látszat szerint valami nyugalmazott hivatalnok lehetett. Ez magában ült pohara mellett, néha egyet kortyintva és körültekintve. Ezen is mintha valami izgatottság látszott volna.

II.

Raszkolnyikov nem volt szokva az emberekhez, s mint már említettük, minden társaságot került, kivált utóbbi időkben. De most egyszerre mintha vonzotta volna valami az emberekhez. Mintha valami új történnék vele s mintha szomjazta volna az emberek társaságát. Úgy kifáradt egy egész hónap alatt állandó töprengésében és sötét készülődésében, hogy szeretett volna már, habár csak egy pillanatra is, más világban megpihenni, legyen az a világ bármilyen, - s nem nézve a helyiség piszkos voltát, örömest időzött a korcsmában.

A helyiség gazdája a másik szobában volt, de gyakran bejött az ivóba, lépcsőkön jöve le valahonnan, a miért is mindannyiszor legelébb nyaka, fénymázos, vöröses szegésü csizmái voltak láthatók. Alsó ing volt rajta és roppant piszkos, fekete atlaszmellény; nyakkendőt nem viselt s egész arcza olyan volt, mintha jól meg lett volna kenve zsírral, mint a vas-zár. A kármentő mögött egy körülbelül tizennégy éves fiú járkált, ki fiatalabb volt egy másik fiúnál, a ki kiszolgált, ha valamit kértek. Lehetett kapni ugorkát, barna kétszersültet s apróra vagdalt halat, mindez pedig nagyon rossz illatot terjesztett. A levegő annyira nyomott volt, hogy az ottmaradás lehetetlennek látszott, s minden annyira át volt hatva szeszgőzzel, hogy magától ettől a levegőtől öt percz alatt bárki is megrészegedhetett volna.

Vannak olyan találkozások, kivált ismeretlen emberekkel, a melyek első pillanatra érdekelnek bennünket, egész hirtelenséggel, váratlanul, mielőtt még szót váltottunk volna velök. Éppen ilyen benyomást tett Raszkolnyikovra az a vendég, a ki nem messzire ült tőle, s a ki nyugalmazott hivatalnoknak látszott. A fiatal embernek később gyakran eszébe jutott az első benyomás, s annak bizonyos előérzetet tulajdonított. Szemét le nem vette a hivatalnokról, már csak azért sem, mert az is makacsúl nézett ő reá, s látszott rajta, hogy ő is nagyon szeretne beszélgetésbe eredni. A többiekre, a kik az ivóban voltak, magát a vendéglőst sem véve ki, a hivatalnok megszokottan, sőt unalommal tekintgetett, egyúttal pedig bizonyos fensőbbséggel is, mint alsóbbrendű és rangú emberekre, a kikkel neki nem érdemes szóba állni. Ez körülbelül ötven éves, középtermetű, testes, szürkülő hajú, a mellett szélesen kikopaszodott fejű ember volt; arcza a folytonos ivástól megpuffadt, sárga, sőt zöldes volt, szempillái duzzadtak, melyek alól apró vörösbe forgó szemek hunyorogtak elő. Valami különös volt rajta, tekintetében mintha valami diadalmas öröm látszott volna, - gondolat és szellem mutatkozott szemében, - de egyben némi bárgyúság is. Ócska, nagyon megviselt fekete frakk volt rajta, kopott gombokkal. Ezek közül csak egy tartotta magát még valahogy, ezt az egyet be is gombolta, láthatólag eleget akarván tenni a tisztesség követelményeinek. Nanking-mellénye alól kézelőtlen ing látszott ki, az is könyörtelenül bepettyezve, összeöntözve. Arcza ki volt borotválva, a hogy' a hivatalnokok szokták, de nagyon régen, úgy hogy már nagyon sűrűn kezdett mutatkozni a szürke serte. Magatartásában is volt valami hivatalnokos. De most nyugtalan volt, haját borzolgatta, majd bánatosan a két keze közé fogta fejét, miközben rongyos könyökével a leöntözött asztalra támaszkodott. Végre egyenesen ránézett Raszkolnyikovra s hangosan és szilárdan szólt:

- Megengedi tisztelt uram, hogy egész tisztelettel néhány szót szóljak önnel? Mert bárha ön nem ismerős is, az én tapasztalt szemem önben művelt s korhelykedéshez nem szokott embert

lát. Én mindig nagyra becsültem a műveltséget, kivált, ha jó érzéssel párosult, - s ezen kívül czimzetes tanácsos a czímem. Marmeladov, - ez a vezetéknevem, czímzetes tanácsos. Szabad kérdeznem: szolgálatban tetszik lenni?

- Nem, tanúlok... - felelt a fiatal ember, félig csodálkozva a különös, szónokias hangon. S azon, hogy ez az ember oly egyenesen, elszántan fordult hozzá. Habár csak az imént kívánta, hogy szeretne akármiféle emberek társaságába jutni, a legelső pillanatban, midőn valaki tényleg megszólította, egyszeriben erőt vett rajta az a barátságtalan, izgatott érzés, a melylyel minden idegen arcz iránt viseltetett, a mely vele foglalkozott, vagy csak akart is vele foglalkozni.

- Tanuló, ugy-e? Vagy volt tanuló? - szólt a hivatalnok. - Mindjárt gondoltam. A tapasztalat, kedves uram, a gyakori tapasztalat! - s nagyobb bizonyság kedveért megbökte ujjával a homlokát. - Tanuló volt, vagy elvégezte az iskolák egy részét. És bocsásson meg... - Fölkelt, egy kicsit ingadozott, fogta üvegét, poharát s átült a fiatal emberhez, egy kicsit rézsút átellenében. Ittas volt, de helyesen és élénken beszélt, csak helyenkint szakítva vagy nyújtva meg beszédét. Olyan mohón vetette magát Raszkolnyikovra, mintha egész hónap óta nem beszélt volna senkivel.

- Kedves uram, - kezdte csaknem ünnepélyesen, - a szegénység nem bűn: ez már egyszer igaz. Tudom én, hogy az iszákosság sem erény, s ez annál rosszabb. De a koldusság, tisztelt uram, a koldusság, - ez már bűn. A szegénységben még megőrizheti ön veleszületett jó érzéseit, de a koldusságban nem, sem ön, sem más. A koldusságért nem bottal hajtják ki az embert az emberek társaságából, hanem seprővel söprik ki, hogy annál jobban megalázzák; s helyesen, mert koldus mivoltomban én magam vagyok az első, a ki kész vagyok magamat megalázni. S innen van az iszákosság. Tisztelt uram, egy hónappal ezelőtt csúfosan megverte a feleségemet Lebezjatnyikov úr, pedig az én feleségem nem az, a ki én vagyok. Érti ön? Engedjen meg még egy kérdést, habár úgy látszik, mintha csak kiváncsi volnék: úgy-e, hébe-hóba a Néván, a szénás bárkákon tetszik hálni?

- Nem, azt még nem próbáltam, - felelt Raszkolnyikov. - Mi annak a módja?

- Nos, én ott szoktam, már ötödik éjjel...

Töltött, ivott és elgondolkozott. S ruháján és haja közt tényleg látható volt néhány szál széna. Nagyon valószínü volt, hogy öt nap óta nem vetkezett le és nem mosdott meg. Különösen kezei voltak piszkosak, zsírosak, vörösek, körmei feketék.

Beszéde, úgy látszik, általános, habár csak lanyha érdeklődést keltett. A fiúk a kármentő mögött vihogni kezdtek. A korcsmáros lejött a felső szobából, mint látszott, csak azért, hogy végig hallgassa a „furcsa embert" s kis távolságra leült, lustán ásítozva. Látszott, hogy Marmeladovot már régóta ismerte itt. Szónokias beszéde is nem egy műpártolót szerzett neki a korcsmai vendégek közül. E műkedvelőség némely korcsmázónál már szükségletté vált, különösen azoknál, a kikkel otthon szigorúan bánnak s a kiket gyakran elszalasztgatnak hazulról. Azért aztán ezek az ivó kompániákban azon vannak, hogy valamely igazolási jogczimet, sőt becsületet szerezzenek.

- Furcsa ember! - mondta a korcsmáros. - Hát mért nem dolgozik, mért nem szolgál az úr, ha hivatalnok.

- Mért nem szolgálok, tisztelt uram, - felelt Marmeladov, kizárólag csak Raszkolnyikov felé fordulva, mintha ez tette volna föl a kérdést, - mért nem szolgálok? Hát azt hiszi, nem fáj nekem a szivem, hogy csúszok-mászok? Mikor Lebezjatnyikov úr ezelőtt egy hónappal tulajdon kezével megverte feleségemet s én részegen feküdtem, talán én akkor nem szenved-

tem? Bocsásson meg, fiatal ember, történt-e önnel... hogy... nos járt-e ön valaha pénzt kölcsön kérni, de minden reménye nélkül annak, hogy kapjon?

- Megesett velem... azaz, hogy' érti azt, hogy minden remény nélkül?

- Hát egészen minden remény nélkül, tudniillik, jó előre tudva, hogy semmi lesz a dologból. Példának okáért jó előre és határozottan tudja ön, hogy ez az ember, ez a legjobb akaratú, legjótékonyabb polgár, a világ minden kincséért sem fog önnek pénzt adni, mert - kérdem - minek adna? Hiszen tudja, hogy én soha sem fogom megadni. Részvétből? De Lebezjatnyikov úr az újabbkori eszmék után indulva, kijelentette, hogy a részvét mai nap már a tudomány által meghaladott álláspont s már meg is látszik Angliában, a hol a politikai oekonomia virágzik. Miért adna hát? kérdem. S íme, bárha ezt előre tudja, azért ön mégis elindul és...

- De miért indulnék el? - veté ellen Raszkolnyikov.

- De mikor sehová, senkihez sem mehet már az ember? Hiszen annyi csak megilleti az embert, hogy mindenkinek el lehessen valahová mennie. Mert van olyan idő, mikor okvetetlenül el kell menni az embernek valahová. Mikor az édes leányom először ment el a sárga bárczával, akkor én is elmentem... mert az én leányom sárga bárczából él... - tette hozzá szorongva, bizonyos nyugtalansággal tekintve a fiatal emberre. - Sebaj, tisztelt uram, sebaj! - folytatta aztán, látszólag nyugodtan, mikor a kármentő mögött a két fiu nyihogni kezdett s a gazda is elmosolyodott. - Sebaj! A fejcsóválgatásokkal már nem törődöm, mert már minden világos mindenki előtt s minden titok utoljára is kiderül; nem megvetéssel, hanem önmegadással viselem. Így van, hát így van. „Ime, az ember." Bocsásson meg, fiatal ember, képes-e ön... De nem, világosabban és határozottabban kell szólanom; nem az: hogy *képes-e*, hanem: *meri-e* ön most, mikor így reám néz, határozottan azt mondani, hogy én nem vagyok disznó?

A fiatal ember egy szót sem válaszolt.

- Nos, - folytatá a szónok szelíden, sőt ezúttal erőltetett elégültséggel bevárva a szobában újra fölhangzott vihorászás végét, - nos, hadd legyek én disznó, - ő dáma. Nekem állati arczom van, de Ivanovna Katerina, a feleségem, nagyon művelt nő, egy törzstiszt lánya. Hadd legyek én rossz ember, de ő fenkölt szellemü s a jó nevelés révén nyert finom érzelmekkel teljes. Azonfelül még... óh, ha megsajnálna engem! Tisztelt uram, kedves uram, hiszen az is szükséges, hogy minden embernek legyen legalább egy olyan helye, a hol sajnálják. Hanem Ivanovna Katerina emelkedett lelkű ugyan, de nem igazságos... S bár én magam is belátom, hogy mikor ő vihart zúdít rám, nem teszi másképpen, mint szíve részvétével - mert, ismétlem, minden harag nélkül, hogy ő vihart is zúdít rám, fiatalember, - erősítette fokozott méltósággal, meghallván, hogy újra kitört a vihorászás, - de Istenem, az, hogy ő csak egyszer is... Nem, nem! Mindez hiábavalóság, nem is lehet róla beszélni. Semmit sem lehet szólani... mert nem csak egyszer volt már kívánatos és nem egyszer volt rám panasz, de... ilyen már a természetem, született marha vagyok.

- De milyen! - jegyzé meg a gazda ásítva.

Marmeladov nagy elhatározással ütött öklével az asztalra.

- Már olyan a természetem. Tudja-e, uram, tudja-e azt, hogy már a harisnyáit is beittam? Nem a czipőit, bár a dolgok rendje szerint ez lett volna előbb való, de a harisnyákat, a harisnyáit ittam be! A hattyu-prémes nyakkendőjét is beittam és egy hideg lyukban lakunk s ő ezen a télen meghűlt, azóta köhög s már vért is köpött. Három kis gyermekünk van s Ivanovna Katerina reggeltől estig dolgozik, tisztogat, mosogat, a gyermekeket mosdatja, mert a tisztaságot gyermekkora óta megszokta, aztán a melle gyönge és nagy hajlandósága van a sorvadásra és én ezt érzem! Hát nem érzem én ezt? És mennél többet iszom, annál jobban érzem. S

éppen ezért iszom, mert az ivásban részvétet és érzelmet keresek... Iszom, mert kétszeres részvétet akarok iránta érezni! - S erre szinte kétségbeesve hajtotta le fejét az asztalra.

- Fiatal ember, - folytatta újra fölemelkedve, - én az ön arczán valami búsongást látok. Mikor bejött, én leolvastam az arczáról, aztán mindjárt megszólítottam. Mert mikor előadtam önnek életem történetét, nem ezeknek a henyéknek a figyelmét akartam magamra vonni, a kik anélkül is tudnak mindent, hanem érző és tanult embert keresek. Tudja meg azt is, hogy az én feleségem egy kormányzósági város nemességi leánynevelő intézetben növekedett föl s kibocsáttatásakor nagy grácziával tánczolt a gubernátor és más méltóságok előtt, ezért aranyérmet és dicsérő oklevelet is kapott. Az érmet... azt bizony eladtuk... már régen... hm... a dicsérő oklevele mai napig itt van egy ládája fenekén s csak nemrégen mutogatta a háziasszonyunknak. S ámbár a háziasszonynyal örökösen czivakodik, nagyon vágyott már valaki előtt eldicsekedni s elbeszélgetni a régi jó napokról. S én nem is itélem el, dehogy itélem! hiszen ez a legutolsó emléke, a többi eltünt, mint a pára! úgy ám, úgy ám: szenvedélyes, büszke és hajthatatlan nő! A padlót maga mossa s feketekenyeret eszik, de tiszteletlenséget nem tűr. Éppen azért nem tűrte el a Lebezjatnyikov úr gorombaságait sem, s mikor ezért őt Lebezjatnyikov úr megverte, nem annyira a verés, mint érzelmei miatt volt ágyban fekvő beteg. Özvegyen vettem el, három gyermekkel; egyik kisebb volt, mint a másik. Első férjéhez, egy gyalogos tiszthez, szerelemből ment hozzá, s megszökött vele a szülei háztól. Rendkívül szerette férjét, de ez nagyon beleelegyedett a kártyázásba, elitélték, aztán meg is halt. Vége felé már verte az asszonyt, s az asszony, ha nem hagyta is magát, a miről a legkisebb részletekig menő, okmányokkal támogatott tudomásom van, egész a mai napig sírva emlékezik rá vissza, magasztalja előttem, s én örülök, örülök, mert legalább visszaemlékezéseiben boldognak látja magát néha. Nos és aztán özvegyen maradt három kis gyermekkel. Ott azon a kietlen vidéken, a hol akkoriban én is tengődtem, olyan reménytelen nyomorban, hogy el sem tudom beszélni, pedig sok mindent megértem már életemben. Rokonai persze tudni sem akartak róla, s büszkesége úgy sem fogadott volna el semmit... És akkor, uram, én is özvegy lévén, megkértem a kezét, mert nem tudtam tovább tétlenül nézni nyomorát. A leányom, a ki első feleségemről maradt rám, akkor éppen tizennégy éves volt. Képzelheti, uram, milyen szerencsétlen lehetett az az asszony, a ki jó családból származott és művelt volt, hogy kénytelen velem érni be férjül. És hozzám jött; sírt, zokogott, kezeit tördelte, de mégis csak hozzám jött, mert nem volt számára más menekvés. Érti ön, de érti-e csakugyan, mit tesz az: nincs más menekvés? Nem, ön nem értheti ezt!... Egész éven át híven teljesítettem kötelességemet és ehhez (a pálinkás üvegre mutatott) hozzá sem nyúltam ám, mert van bennem becsületérzés. De az sem használt. Elvesztettem a hivatalomat, nem a magam hibája miatt, tudom; új rendszert hoztak be a hivatalokba, ez volt az oka; nos aztán - megint csak ehhez menekültem! Másfél éve körülbelül, hogy ide jöttünk ebbe a városba, melyet olyan sok pompás emlékszobor diszít. Itt aztán kaptam valami állást. Kaptam, de megint elvesztettem. Érti uram? De most a magam hibája miatt történt, üldözött a sorsom nagyon... Most egy zugocskába lakunk, olyan szobaasszony-félénél, a kit Lippewechsel Ivanovna Amáliának hívnak, de hogy miből élünk s miből fizetünk, nem tudom. Sokan laknak még ott rajtunk kívül. Valóságos Szodoma, utálatos hely... hm... igen... Már a leányom is, a ki az első házasságomból maradt rám, felnőtt, mire ide értünk. De hogy mit szenvedett az a lány, az én lányom, attól a mostohától, azt nem mondom el. Bár Ivanovna Katerina magasztos érzelmű asszony, mégis heves, ideges asszony, a ki nem bir magán uralkodni... Úgy bizony; de ne beszéljünk róla. Ha jól tudom, Szónya nem is részesült tulajdonképpeni nevelésben, képzelheti. Most négy éve akartam ugyan földrajzra tanítani, meg világtörténetre, de hát részint, mert magam sem értettem a dolgot valami nagyon, részint mert könyvem sem volt s régi könyvek... hm... no, hát már azok sem voltak meg, - így aztán abbahagytam az oktatást. Kyrosnál, a perzsa királynál akadtunk el. Később aztán, mikor érettebb lett, regényféléket olvashatott s nemrég Lebezjatnyikov úrtól a Lewes

Fiziológiáját. Ismeri ezt a munkát? Nagy érdekkel olvasta a leányom. Egy pár helyet föl is olvasott nekünk. Ennyiből áll egész műveltsége. Most aztán uram, azzal a bizalmas kérdéssel fordulok önhöz: mennyit kereshet, az ön véleménye szerint, becsületes munkával egy szegény, de erkölcsös leány? Tizenöt kopejkát naponkint, többet alig, ha erkölcsös s nincs valamihez különös tehetsége. De aztán soha se pihentesse a kezeit! Varrt ingeket Kloptfstock Ivanovics Iván városi tanácsos úrnak, - hallott már róla? - féltuczatot finom hollandi vászonból s még most sem kapta meg az árát. Az alatt az ürügy alatt, hogy a gallérokat nem csinálta mérték után, megtagadta a fizetést, összeszidta, elkergette. És otthon az éhező gyermekek... Ivanovna Katerina tördeli a kezeit, föl és alá szaladgál a lépcsőkön, kiülnek az arczára a veres foltok; ennél a betegségnél így szokott lenni. Aztán kiabál: - Te ingyenélő, mit keresel te tulajdonképpen nálunk? Eszel, iszol, melegszel, mialatt a gyermekek három nap óta egy falat kenyeret sem kaptak. - Akkor feküdtem. Miért tagadnám, hogy részegen feküdtem, de hallottam, mikor Szónya felelt. Olyan türelmes szegény s a hangocskája olyan szerény... Szőke lányka, az arcza halovány és sovány. Szónya azt kérdezte: „Istenem, Ivanovna Katerina, csak nem kívánja, hogy *olyan* legyek? Franczovna Darja ugyanis, az a rossz hírü asszony, a kinek sok dolga volt már a rendőrségnél, már többször járt Szónya után a szobaasszony útján. - Na, ugyan nagy szerencsétlenség is volna! - kiáltott föl gőgösen Ivanovna Katerina. - Talán nagyon érdemes őrizgetni azt a te drága kincsedet? - De azért ne átkozza őt, uram, ne ítélje el, nem meggyőződésből mondta, csak úgy mérgében, beteges izgatottságban, mialatt az éhező gyermekek sírtak. Inkább csak azért mondta, hogy sértegesse Szónyát, mintsem hogy komolyan gondolta volna... Mert hát Ivanovna Katerina olyan ingerlékeny s ha egyszer a gyermekek ordítanak, még ha éhségből sírnak is, rögtön megrakja őket... Hát egyszer csak látom, hogy Szonyecska, bár az idő későre jár, fölveszi kendőjét, köpenyéjét és elmegy hazulról. Kilencz óra felé jött haza. Egyenesen oda ment Ivanovna Katerinához és sírva az asztalra tett harmincz rubelt. Egy szót sem szólt, föl sem nézett, csak levette a mi nagy zöld kendőnket (nekünk ugyanis van egy közös nagykendőnk drap de dame-ból,) betakarta vele a fejét, lefeküdt az ágyba s a fal felé fordult. A válla meg az egész testecskéje néha meg-megrándúlt... Én akkor is csak feküdtem, mint előbb... Aztán láttam, fiatalember, hogy Ivanovna Katerina oda ment hozzá, ő sem szólt semmit, de egész éjjel ott térdelt az ágya mellett s a lábacskáit csókolgatta. Nem is akart onnan fölkelni. Míg aztán végre sírva egymás nyakába borúltak s egymást átölelve aludtak el, úgy ám, ketten együtt... s én ott feküdtem részegen!

Marmeladov elhallgatott, mintha elakadt volna a hangja. Aztán hevesen nyúlt az üveg után, töltött, ivott s köszörülte a torkát.

- Ettől fogva, uram, - folytatta némi szünet után, - Szónyának sárga bilétet kellett váltania s így aztán nem lakhatott többé velünk. Mert hát maga a szobaasszony sem akarta, hagy ilyen leány legyen a lakásban. (Pedig éppen ő volt az, a ki a Franczovna Darja kerítgető szavait közvetítette.) Na, de most már nem akarta ő sem, Lebezjatnyikov úr sem... Éppen is Szónya miatt támadt az a dolog Ivanovna Katerina és Lebezjatnyikov úr közt. Kezdetben ő maga is szemet vetett Szónyára s most persze mindjárt megvolt sértve a becsülete. - Mit, mondta, én, mint köztiszteletben álló ember, csak nem lakhatom egy házban egy olyan személlyel? - Ivanovna Katerina azonban nem tűrte azt a beszédet, megint dühbe jött... nos és aztán megtörtént... Most már csak alkonyatkor jön hozzánk Szonyecska, segít Ivanovna Katerinának s aztán megosztja velünk, a mije éppen van. Kivett egy szobácskát Kapernaumov szabónál. Kapernaumov dadog s dadog az egész családja, a felesége is. Mind egy szobában laknak. Szónyának azonban külön szobája van... hm, úgy van, szegény emberek és dadognak, úgy... Igen, hát akkor másnap fölkeltem s elmentem Afanaszjevics Iván ő exczellencziájához. Ismeri?... Nem?... No, hát hát akkor nem ismer egy Istentől megáldott embert. Olyan, mint a viaszk, mint a lágy viaszk az Isten arczáról, úgy olvadozik. Még könnyek is ragyogtak a

szemében, mikor mindent végig hallgatott. - No, Marmeladov, - mondta, - egyszer már csalódtam benned, de hát azért mégegyszer visszafogadlak a magam felelősségére. - Szakasztott ezeket a szavakat használta. - Emlékezzél hát erre és menj. - Megcsókoltam a lábai porát - csak úgy gondolatban természetesen, mert hát ő, egy olyan nagy úr, egy fölvilágosodott államférfi, ezt úgy sem engedte volna meg. Haza mentem, s mikor elmondtam, hogy megint van hivatalom, rendes jövedelmem, Istenem, micsoda öröm volt az!

Marmeladov nem beszélhetett tovább a nagy izgatottságtól. Nagy, részeg kompánia rontott be a korcsma ajtaján. Kíntornahang kísérte lépteit és egy hétéves gyermek, ki rekedt gyermekhangon a Hutorok[2]-at dalolta. Zajos lett minden. A korcsmáros és legényei az újonjöttekkel foglalkoztak. Marmeladov rájuk sem nézett, csak folytatta elbeszélését. Már nagyon ittasnak látszott; de minél részegebb lett, annál jobban szeretett beszélni. Mintha föleleventette volna az új hivatal emléke, mintha még öröm is derengett volna arcán. Raszkolnyikov figyelmesen hallgatott.

- Körülbelül öt héttel ezelőtt történt, uram. Alig, hogy megtudták a nagy eseményt, Ivanovna Katerina meg Szónya úgy bántak velem, mintha az égbe jutottam volna. Máskor, ha részegen feküdtem, nem hallottam mást, csak szidalmakat. Most azonban mindenki lábujj-hegyen járt, a gyermekeket is csöndre intették: - Zaharics Szemjon elfáradt a hivatalban, most pihen, pszt, csend. - Mielőtt a hivatalba mentem, rendesen kávét kaptam. Még habot is vertek nekem. Igazi habot érti-e? Hogy honnan vettek pénzt egy tisztességes hivatalnok-ruhára, tizenegy rubelt, tizenöt kopejkát, máig sem tudom. Csizma, előing sirtingből, nagyszerü egyenruha s mindez összesen csak tizenegy és fél rubel. Mikor első délelőtt hazajöttem a hivatalból, Ivanovna Katerina két tál ételt készített. Volt leves, sózott hús tormával. Ilyet még eddig sohasem láttam. Egy darab ruhája sem volt az asszonynak s mégis csínosan felöltözött, nemcsak úgy nagyjában, hanem mintha vendégségbe készült volna; semmiből is tud ő valamit csinálni. Szépen megfésülködött, tiszta fehér gallért tett a nyakába. Egészen más volt. Sokkal csinosabb és fiatalabb. Szonyecska, szegény kis galambom, segített rajtunk. Ő maga pedig azt mondja magáról: - Most már nem illik, hogy gyakran jőjjek hozzátok. Majd csak úgy ritkán, este, mikor senki sem láthat meg. - Hallja, hallja ezt! Egyszer délután jöttem haza s ledőltem egy kicsit. Képzelje csak, mi történt. Ivanovna Katerina, a mellett, hogy alig egy hét előtt a szobaasszonynyal alaposan összeveszett, meghívta kávéra! Két óra hosszáig ültek együtt s folytonosan suttogtak. - Tudja lelkem, most, hogy Zaharics Szemjonnak megint van hivatala, személyesen kellett neki exczellencziáján megjelenni. Ő exczellencziája kijött eléje s megparancsolta, hogy mindenki várjon: aztán kezén fogva vezette Zaharics Szemjont a kabinetbe. - Ismerem az ön munkásságának értékét, bár van önnek némi gyöngesége... no, de bízom az ön igéretében s tekintetbe veszem azt is, hogy ön nélkül nem megy nálunk a legjobban, számítani fogok becsületszavára. - Higyje el, kérem, hogy az asszony ezt a dolgot tisztára maga komponálta, de nem könnyelmüségből, nem dicsekvésből, hanem, hogy vigasztalja vele saját magát... És elhiszi, a mit így elképzel. Én nem is kárhoztatom ezért; nem, nem tehetem. Mikor haza vittem az első fizetésemet, most vagy hat napja lehet s ő átvette a huszonhárom rubelt s negyven kopejkát, kedves halacskájának nevezett. - Te, kedves kis halacskám, - mondta nekem. Még pedig négyszemközt: tetszik érteni. De hát, édes Istenem, ugyan miféle kedves ember, miféle jó férj vagyok én? S ő mégis megcsípte az államat s kedves halacskájának nevezett!

Marmeladov elhallgatott. Nevetni akart, hanem csuklás lett belőle. De aztán összeszedte magát Ez a csapszék, az elbeszélő rongyos külseje, a szénaszállító bárkákon töltött éjek

[2] Ismert orosz dal.

nyomaival, a pálinkás üveg s ehhez az az ideges szeretet, melylyel feleségéről, családjáról beszélt, egészen megzavarták a hallgató fejét. Raszkolnyikov feszült figyelemmel hallgatott, de szenvedett az elbeszélés alatt. Haragudott magára, hogy ezen a helyen van.

- Uram, édes uram! - kiáltott föl Marmeladov, midőn ismét magához tért. - Ah, uram, ön előtt talán éppen olyan nevetséges ez az én dolgom, mint a többiek előtt. És én talán csak alkalmatlankodom önnek azzal, hogy föltárom házi életem nyomorúságos apróságait. Nos, nekem nem nevetséges ez a dolog, mert én mindezt érezni tudom... És egész idő alatt, míg életem ez édeni napja lefolyt s az utána következő estén is, képzeletem folyton dolgozott, ábrándokba ringattam magamat. Elképzeltem magamnak: hogyan rendezem jövőmet. Milyen új ruhákat veszek a gyermekeknek, hogyan szerzek *neki* nyugalmat, kényelmet, hogyan emelem ki egyetlen leányomat a becstelenség örvényéből s hozom vissza a biztos tűzhely mellé. És sok, sok mindent elgondoltam. Jogom volt nekem ehhez, uram? Nos, tisztelt uram (s ekkor Marmeladov összerezzent, fölemelte fejét s merőn nézett hallgatója szemébe) nos, tehát másnap, e szép ábrándok után, tehát éppen öt nap előtt, estefelé alattomosan, mint a tolvaj, ki éjfélkor lopni indul, elcsentem a láda kulcsát, kimarkoltam mind azt a pénzt, mely a hazahozott fizetésből még megmaradt, (hogy mennyi volt, nem is tudom) és akkor, na nézzen rám - ez az egész! Öt nap óta nem voltam otthon, mert ott keresnek; a hivatal elveszett, az egyenruha ott van a csapszékben az egyiptomi híd mellett. A helyett kaptam ezt a rongyot és... most már mindennek vége.

Marmeladov öklével a homlokára csapott, összeharapta fogait, lezárta szemeit s nehézkesen támasztotta könyökét az asztalra. De néhány percz után megváltozott az arcza s olyan kifejezéssel, melyben a keresett ravaszság a csinált szemtelenséggel vegyült, Raszkolnyikov felé fordult. Nevetett és így szólt:

- Ma Szónyánál voltam, pénzt koldúltam tőle, hogy legyen mivel elütni a korhelykedés utóbajait, hehehe!

- És kaptál tőle? - kérdezte valaki azok közül, kik nemrég léptek be, aztán tele torokkal kaczagni kezdtek.

- Ezt a palaczkot az ő pénzén vettem, - felelt Marmeladov, kizárólag Raszkolnyikov felé fordúlva. - Harmincz kopejkát adott sajátkezüleg, több magának sem volt, bizonyosan tudom. Nem szólt semmit, csak nézett... Úgy senki sem bánkódik és sír ezen a földön, az emberek sorsán, csak odafönn; szemrehányás nélkül, egyetlen szemrehányás nélkül és az még jobban fáj, nagyon fáj... Igen, harmincz kopejkát adott; de hiszen neki is szüksége van valamire, úgy-e? Mit gondol, drága uram? Neki most nagy gondot kell fordítania a tisztaságra s ez a különös tisztaság, ön ért engemet, igen sok pénzbe kerül. Érti? Nos és még hajkenőcs is kell, keményített alsószoknya és finom, rendkívül csinos czipőcskék, hogy mutogathassa lábacskáit, mikor valami pocsolyán kell átmennie. Érti ön, mire kell ez a tisztaság és csinosság? Nos és én, az ő tulajdon édesapja, elvettem az utolsó harmincz kopejkát, hogy megigyam! És iszom! Már be is ittam! Ki fog most már egy ilyen emberen sajnálkozni, mint én vagyok? Mi? Szánakozik ön rajtam? Mondd hát, uram, sajnálsz? He, he, he, he.

Tölteni akart, de az üveg már üres volt.

- Ugyan, érdemes is volna téged sajnálni! - kiáltott föl a korcsmáros, az asztalhoz közeledve.

Csúf szavak vegyűltek az általános nevetésbe. A kik az elbeszélést hallották, nevettek és káromkodtak, bár inkább csak a hajdani hivatalnok külseje csábította őket nevetésre.

- Sajnálni, miért kellene engem sajnálni? - kiáltott föl egyszerre Marmeladov. Fölállott, átszellemülten tárta szét karjait, mintha csak erre a szóra várt volna. - Miért sajnálni? kérded.

Igazán nincs rá semmi ok. Bíró, feszítsd meg, feszítsd meg, de míg megfeszíted, sajnáld. Azután majd én magam jövök hozzád, hogy megfeszítselek, mert nekem nem kellenek az örömek, csak a bánat, csak a könnyek. Azt hiszed, kocsmáros, hogy ez a te üveged valami sok gyönyörűséget szerzett nekem? Búslakodás kell nekem, csak búslakodás és könny, s azt megtaláltam a fenekén. Majd fog sajnálni minket az, a ki mindenkit sajnál, a ki mindenkit ismer, az egyetlen, ki mindnyájunk bírája. És eljön a nap, melyen megkérdez: - Hol van a lány, ki a gonosz és sorvadásos mostohaanya és a kis idegen gyermekek jóvoltáért eladta magát? Hol van a leányzó, ki undorodás nélkül tudta szánni az ő földi atyját, a haszontalan korhelyt? - És mondani fogja: - Jőjj hozzám. Már egyszer megbocsátottam neked... megbocsátottam... legyenek most is megbocsátva minden bűneid, mert sokat szerettél! - És ő megbocsát az én Szónyámnak, tudom. Előbb, mikor nála voltam, úgy éreztem a szívemben... Mindenki fölött ítélni fog ő s mindenkinek megbocsát: jóknak, gonoszaknak, bölcseknek és együgyűeknek. S mikor majd mindenki fölött ítélt, mi felénk fordúl. - Jőjjetek közelebb ti is, iszákosak, gyöngék és haszontalanok. - És mi mindnyájan odamegyünk félelem nélkül és eléje állunk. És ő azt mondja: - No, disznók, ti, kik a marhákhoz hasonlíttok, jőjjetek ide. - És a bölcsek meg az okosak azt mondják: - Uram, miért hívod ide ezeket is? - És ő feleli: - Azért hívom őket, ti bölcsek és okosak, mert közülök egyik sem tartja méltónak magát arra, hogy hozzám közeledjék. - És ő felénk nyujtja a kezét, mi ráborulunk, sírunk s megértünk mindent... Ivanovna Katerina is meg fogja érteni... Uram, jőjjön el a te országod.

Aztán erőtlenül, kimerűlten zuhant a padra. Már senkire sem figyelt, elfelejtkezett környezetéről s magába mélyedt. Úgy látszott, szavai nem hangzottak el hatástalanul. Néhány perczig csönd volt, de aztán újra kitört a kaczagás és szitkozódás.

- Jó kis okoskodás!

- Ostoba fecsegés!

- Hivatalnok! - És így tovább.

- Jőjjön, uram, vezessen haza, - mondta végre Marmeladov, Raszkolnyikov felé fordulva. - A Kazjol-féle házban lakom, az udvaron. Ideje hazamenni Ivanovna Katerinához.

Raszkolnyikov már régen el akart menni. Maga is segíteni akart a hivatalnoknak. Látszott, hogy Marmeladov sokkal gyöngébb a járásban, mint a beszédben. Nehézkesen támaszkodott a fiatal emberre. Körülbelül két-háromszáz lépésre voltak a lakásától. Minél inkább közeledtek, annál jobban gyötörte a nyugtalanság és félelem az iszákost.

- Én nem félek Ivanovna Katerinától, attól sem, hogy kitépi a hajamat. Ugyan mire való is a haj! Ostobaság! Jó lenne, ha ön egy kicsit megczibálná, hadd lássa, hogy attól nem félek. Hanem a szemeitől! Igen, a szemeitől, meg a két vörös folttól az arczán, aztán a lélekzésétől. Megfigyelted már, hogyan lélekzik az ember ebben a betegségben, ha izgatott? A gyerekek sírásától is félek. Mert ha Szónya nem hozott nekik ennivalót, akkor... Nem tudom, nem tudom! De a veréstől nem félek. Elhiszi, uram, hogy az ilyen ütések nem is fájnak, sőt nagyon jól esnek? Jó is lesz, hadd verjen, neki is jól esik, tudom. Jó lesz, jó lesz. Itt van a ház. A Kazjol háza. Gazdag német lakatos a gazda... Vezess.

Átmentek az udvaron s fölmásztak a negyedik emeletre. Minél magasabbra értek, annál sötétebb volt a lépcső. Majdnem tizenegy óra volt. S bár ebben az évszakban Péterváron alig van tulajdonképpen éjszaka, ez a lépcső nagyon sötét volt.

Nyitva volt egy kis ajtó a lépcső végén. Mécses világította meg a kicsiny, alig tíz lépés hosszu szobát. A lépcsőről egészen meg lehetett látni mindent. Össze-vissza volt benne minden, leginkább széttépett gyermek-holmik. A hátulsó zug egy rongyos ágyterítővel volt elfüggö-

nyözve. Hihetőleg azon túl volt az ágy. A szobában csak két szék volt s egy rongyos diván, viaszos vászonnal bevonva. Előtte közönséges konyhaasztal állott, takaró nélkül, festetlen. Az asztal szélén pléhgyertyatartóban egy faggyugyertya vége pislogott. Látszott, hogy Marmeladov külön szobában lakott, bár ez a szoba csak átjáró volt. Az ajtó, mely a többi szobába vagy kalitkába vezetett, melyekben Lippewechsel Amália tartá lakását, nyitva volt. Lárma, kiabálás, kaczagás hangzott. Úgy látszott, hogy ott teáznak, kártyáznak.

Raszkolnyikov mindjárt megismerte Ivanovna Katerinát. Szörnyű sovány asszony volt, eléggé magas és jónövésű. Haja még szép sötétbarna volt s arczán két piros folt égett. Karjait mellére szorítva járkált szobájában föl s alá. Ajkai szárazak voltak s mellét rövid, szakadozott lélekzetvétel emelgette. Szemei lázban égtek, de tekintete merev, mozdulatlan volt. Szomorú benyomást tett a szemlélőre ez a sorvadásos, izgatott arcz, a pislogó faggyugyertya világánál. Körülbelül harmincz évesnek látszott s igazán nem illett Marmeladovhoz.

A belépőket észre sem vette. Úgy látszott, semmit sem vesz észre környezetében. Bár a szobában fülledt levegő volt, az ablakot nem nyitotta ki, a mellékszobából füstfellegek tolultak át; köhögött, mégsem tette be az ajtót. A legkisebb leányka, hat éves lehetett, fejét a pamlagba fúrva aludt, félig ülve, félig fekve. A fiú, a ki egy évvel idősebb volt, a sarokban reszketett, sírt; úgy látszott, nemrég verték meg. A legidősebb leányka, körülbelül kilencz éves, sovány, hosszú teremtés, mint egy fogpiszkáló, rongyos, átlátszó ingben, a fiúcska mellett állott. Egy kis köpeny volt rajta női posztóból, de régi lehetett, kinőtte; a térdéig sem ért már. A fiúcskát vígasztalta. Sugdosott neki, ölelgette, mintha meg akarta volna óvni az újabb zokogástól, s ezalatt nagy szemeivel aggódva kisérte anyja mozdulatait. Marmeladov nem lépett be a szobába: letérdelt az ajtó mellett s előretolta Raszkolnyikovot. Mikor az asszony észrevette az idegent, úgy nézett rá, mintha tünődnék: ugyan miért jöhetett ez ide? Aztán hirtelen azt gondolta, hogy az idegen talán a másik lakásba igyekezik, minthogy az övé csak átjáró. Most már aztán nem törődött vele, kilépett, hogy bezárja a külső ajtót.

Mikor meglátta azt az embert, a ki a küszöbön térdelt, dühösen fölkiáltott:

- Óh, hát visszajöttél! Nyomorult rabló! Hol a pénz? Mutasd, mi van a zsebedben? Hol van a ruhád, a pénzed, beszélj!

Átkutatta zsebeit. Marmeladov engedelmesen s alázatosan széttárta karjait, hogy a kutatást megkönnyítse. Egyetlen kopejka sem volt a zsebében.

- Hol a pénz? - kiáltott az asszony. - Ah, Istenem, mindent megivott volna! Tizenkét rubel volt még a ládában.

Ekkor fejének esett és hajánál fogva húzta Marmeladovot a szobába. Marmeladov segített neki; alázatosan csúszott mellette.

- Gyönyör ez nekem. Nem is fáj; boldogság, gyönyörüség, uram! - kiáltott, míg az asszony hajánál fogva húzta s homlokát a padlóhoz verte. A gyermek fölébredt és sírni kezdett. Az a fiú, a ki a szegletbe húzódott volt, nem bírt többé magával. Sírni, reszketni, ordítani kezdett, s mintha hiszterikus roham ragadta volna meg, olyan görcsös erővel kapaszkodott nővérébe. A legidősebb lány reszketett, mint a nyárfalevél.

- Mindent megivott! - kiáltotta kétségbeesetten a szegény asszony. - Még a ruháit is. Ezek pedig éheznek, éheznek! - tette hozzá kezeit tördelve s a gyermekekre mutatva. - Óh, átkozott élet! És nem szégyelte magát? - fordult a nő hirtelen Raszkolnyikov felé. - Szintén a csapszékből! Együtt ittatok, ugy-e? Ki innen!

A fiatal ember sietett szó nélkül távozni. A kitárt ajtóban kiváncsiak jelentek meg. Szemtelenül nevető fejek, szájukban czigarette vagy pipa. Rendetlen alakok néztek be; pongyolában,

ingujjban, kezükben kártyával. Akkor nevettek legjobban, midőn Marmeladov a felesége czibálása alatt fetrengve kijelentette, hogy ez az állapot gyönyörűség. Sőt be is jöttek a szobába. Végre kétségbeesett kiáltás hallatszott s Lippewechsel Amália is a szobába rohant, hogy a maga módja szerint rendet csináljon. Meg is parancsolta a szegény asszonynak, a kit fenyegetett és szidalmazott, hogy holnap pusztuljanak a lakásból.

Mikor Raszkolnyikov távozott, összeszedte zsebében azt a néhány rézpénzt, melyet a korcsmáros a rubeljéből visszaadott. Odatette észrevétlenül az ablak párkányára. De a lépcsőn már megbánta a dolgot.

- Micsoda ostobaságot követtem el megint? - gondolta. - Nekik megvan a Szónyájuk, de nekem magamnak is kellene a pénz.

Aztán meggondolta, hogy most már késő volna visszavenni a pénzt. Otthagyta tehát s hazament.

- Szónyának pomádé is kell, - folytatta, gúnyos nevetéssel. - A tisztaság pénzbe kerül... hm! Talán nincs is ma jó napja Szónyecskának. Mert hát olyan az ő dolga, mint a vadászat, meg az aranyásók mestersége... Lehet, hogy holnap pénz nélkül lennének... Ej, az a Szónya! Hogy' kitalálták a módját: mint kell kutat ásni, melyből nem fogy ki a víz soha. Most már hasznát veszik, meg is szokták. Előbb sírtak, aztán megszokták. Óh, a semmirevaló ember mindent megszokik.

Gondolatokba merült.

- Nos, ha hazudtam, - szólt egyszerre önkénytelenül, - ha az ember nem semmirevaló, - tudniillik az ember általában, hogy úgy mondjam: az emberi nem, akkor az annyit jelent, hogy minden egyéb - előitélet, hogy az embert megrettentsék, s nincs semmi korlát s valószinűleg csak így is kell annak lenni.

III.

Másnap későn kelt. Nyugtalan álma volt, mely egy csöppet sem üdítette föl. Haragos, ideges, gonosz hangulatra ébredt s gyűlölettel nézett szét szobájában.

A szoba olyan volt, mint egy kis kalitka, vagy hat lépés hosszú és készen nyomorúságos volt azzal a sárga, poros, mindenütt levált kárpitozással. A szoba oly alacsony volt, hogy egy nem is valami magas embernek mindig félnie kellett, hogy a padlásba üti a fejét. A bútorok egészen illettek a szobába; három régi, kopottas szék, egy festett asztal a szögletben, a melyen néhány füzet és könyv hevert: ebből állt az egész; a bútorokon lévő por arról tanúskodott, hogy már rég nem tisztogatta a holmit emberi kéz; volt ott egy idomtalan nagy diván is, a mely csaknem az egész falat s a szoba szélességének a felét elfoglalta. Ez régebben valami kartonfélével volt behúzva, most csupa rongy volt s Raszkolnyikovnak ágyul szolgált. Raszkolnyikov gyakran aludt rajta, úgy, a hogy' volt, vetkezetlenül, takaró nélkül, ócska, viseltes felsőkabátjával takarva be magát, egy kis párnát téve feje alá; a párna alatt, hogy magasabb legyen, rendszerint egy csomó tiszta és szennyes fehérnemű volt. A diván előtt egy kis asztal állt. Nehéz lett volna már mélyebbre sülyedni és jobban elzülleni; de jelenlegi kedélyállapotához képest aránylag még jól érezte magát Raszkolnyikov. Végképpen visszavonult mindenkitől, mint a teknősbéka a héjába; még a szolgáló is, a kinek kötelessége volt őt kiszolgálni s a ki néha betekintett a kis szobába, fölkavarta az epéjét és bosszantotta. Az ilyesmi elő szokott fordulni monomaniakusoknál, a kik egészen belelovalták magukat valamely gondolatba.

A szállásadó asszony már két hét óta beszüntette a kosztadást s ő ez ideig még nem is gondolt arra, hogy háziasszonyával e részben tisztázza a dolgot.

Násztászja, a háziasszony szakácsnője s egyúttal szolgálója, voltaképpen meg volt elégedve a szobaúrnak ezzel a hangulatával, mert végképp abbahagyta a szoba takarítását, söprését, csak kivételképpen, hetenkint ha egyszer vette kezébe a söprűt. Ez a cseléd volt az éppen, a ki az imént felköltötte.

- Kelj föl, mit alszol mindig! - kiáltott rá. - Mindjárt tíz óra lesz, teát hoztam. Kell tea? Már egészen elgyengülsz.

Raszkolnyikov kinyitotta szemét, összerázkódott s megismerte Násztászját.

- A háziasszony küldte? - kérdezte lassan és nehézkesen fölülve a divánon.

- Jut eszébe a háziasszonynak!

A cseléd a maga hasadt tea-kannáját tette a fiatalember elé; már egyszer használt tea volt benne; két darabka sárgás czukrot is tett mellé.

- Te, Násztászja, - mondta Raszkolnyikov, miközben zsebeiben kotorászott (most is ruhában aludt) s néhány pénzt szedett elő, - eredj, végy nekem egy zsemlyét. A hentestől meg hozz egy kis kolbászt, de az olcsóbb fajtából.

- Zsemlyét mindjárt hozok, de kolbász helyett nem szeretnél inkább egy kis káposztalevest enni? Nagyon jó káposztaleves, tegnapról. Neked tettem el, de nagyon későn jöttél haza, - kitűnő káposztaleves.

A mint a káposztaleves megérkezett s Raszkolnyikov hozzálátott, Násztászja leült mellé a divánra s fecsegni kezdett. Falusi liba volt és nagy fecsegő.

- Pavlovna Praszkovja a rendőrségnél akar ellened panaszt tenni, - mondta.

Raszkolnyikov elhúzta az arczát.

- A rendőrségnél? Aztán mit akar?

- Nem fizeted a bért s mégsem költözöl ki. Tudhatod, hogy mit akar.

- Az ördögbe is, még csak ez hiányzik! - mormogott magában, s fogait összecsikorította, - nem, erre most egyáltalában nincs szükségem.

- Ostoba liba! - tette hozzá fönhangon. - Még ma elmegyek hozzá s beszélek vele.

- Lehet, hogy ostoba, mint én, de te, bölcs, úgy fekszel itt, mint egy zsák s nem lehet észrevenni, hogy ebből valami okos dolog sülne ki. Régebben, a mint mondtad, leczkét adtál gyerekeknek, miért nem csinálsz most semmit?

- Csinálok én valamit, - dörmögött Raszkolnyikov nyersen és kedvetlenül.

- Mit csinálsz?

- Dolgozom.

- Mit dolgozol?

- Gondolkozom... - felelt komolyan.

Násztászja majd megpukkadt nevettében. Egyike volt azoknak, a kiket nagyon könnyü megnevettetni; nevetését alig lehetett hallani, de egész teste úgy tánczolt-rengett bele, hogy végül majdnem rosszúl érezte magát.

- Sok pénzt gondoltál már ki magadnak? - kérdezte végre, némileg magához térve.

- Ha az embernek nincs csizmája, nem adhat leczkéket; egyébiránt köpök az egészre.

- Ne köpj a kútba.[3]

- A gyerekekért rézpénzzel fizetnek. Mit kezdhet az ember kopejkákkal, - folytatta hanyagul, mintha tulajdon gondolataira felelgetne.

- Ah, tán az a kívánságod, hogy egyszerre egész kapitálisod legyen.

Raszkolnyikov nagyon sajátságosan nézett rá.

- Igen, egész kapitális egyszerre, - felelt rövid szünet után, szilárd hangon.

- No, csak ne tüzeskedjél, mert még megijed az ember. Hozzak zsemlyét?

- A mint tetszik.

- Óh, most jut eszembe, tegnap, mialatt nem voltál itthon, egy levelet hoztak számodra.

- Levelet? Nekem? Kitől?

- Hogy kitől, azt nem tudom. A postakihordónak három kopejkát fizettem; megadod?

- Add ide hát azt a levelet, az Istenre kérlek, add ide! - kiáltott Raszkolnyikov egészen föl-indulva; - óh, Uramistenem!

A levél megjött; csakugyan anyjától, az r-i kormányzóságból jött. Raszkolnyikov el is sápadt, mikor a levelet átvette. Már rég nem kapott semmiféle értesítést, most azonban valami más szorította össze hirtelen a szívét.

- Násztászja, az Isten szerelméért, menj ki most; itt van a három kopejkád, csak takarodjál azonnal.

A levél reszketett kezében, nem akarta a cseléd jelenlétében fölbontani, egyedül akart maradni ezzel a levéllel. A mint Násztászja kiment, ajkaihoz vitte a levelet és megcsókolta; azután még sokáig szeretetteljes tekintettel nézte a czímiratot, anyjának jól ismert kedves, finom, dőlt írását, azét az anyáét, a ki őt régen olvasni és írni megtanította. Tétovázott, csaknem úgy tetszett, mintha félne valamitől. Végre fölnyitotta a levelet: nagy, vastag, két lat nehéz írás volt; két nagy levél-ív volt finom írással teleírva.

„Kedves Rogyám! - írta anyja, - már két hónapja, hogy utoljára levélbelileg elbeszélgettem veled; az alatt én sokat szenvedtem s nem egy éjjel nem bírtam behunyni a szememet a gondolkozás miatt. Hanem te engemet nem fogsz elitélni nem készakarattal történt hosszú hallgatásomért. Tudod, mennyire szeretlek: csak te vagy a mienk: az enyém és Dunyáé; te vagy a mi mindenünk, reménységünk, bizodalmunk. Mit állottam ki, mikor megtudtam, hogy néhány hónap óta otthagytad az egyetemet, mert nem volt miből élned, leczkéid s egyéb keresetforrásaid megszűntek.

Hogy' is tudtam volna rajtad segíteni évi százhúsz rubel nyugdíjamból? A tizenöt rubelt, a melyet négy hónappal ezelőtt küldtem, mint magad is tudod, e nyugdíj számlájára Vahrusin Ivanovics Vaszilij itteni kereskedőtől kölcsönöztem. Jó ember s apáddal jó barátságban volt. De miután átruháztam rá a jogot, hogy nyugdíjamat ő vehesse föl, várnom kellett, míg adósságom letörlesztődött, s ez csak most történt meg, úgy, hogy az egész idő alatt semmit sem küldhettem neked. De most, hál' Istennek, azt hiszem, küldhetek neked valamit, sőt azt

[3] „Ne köpj a kútba, mert úgy lehet, hogy neked is innod kell belőle," - orosz közmondás.

mondhatjuk, hogy a szerencse mosolyog most ránk, a mint mindjárt elmondom. Legelébb is tudd meg, kedves Rogyám, hogy nővéred már másfél hónap óta megint itthon van, s hogy ezután nem is fogunk egymástól elválni. Hál' Istennek, szenvedései véget értek, - de majd mindent sorjában mondok el, hogy mi minden történt, s hogy mit titkoltunk eddig előtted. Mikor te vagy két hónappal ezelőtt azt írtad, hogy hallomásod szerint Dunya sok kellemetlenségnek van kitéve a Szvidrigaljov-háznál s e felől körülményes tudósítást kértél, mit felelhettem volna én akkor? Ha megírtam volna a tiszta igazságot, képes lettél volna mindent otthagyni s szükség esetén gyalog idejönni, mert én ismerem a te jellemedet, gondolkozásodat; te nem tűrted volna, hogy nővéredet megsértsék. Én magam is kétségbe voltam esve, de mit tehettem? Mindent én sem tudtam még akkor. A legfőbb nehézség éppen abban rejlett, hogy mikor Dunyecska a mult évben ahhoz a házhoz nevelőnőnek ment, teljes száz rubel előleget vett föl, az alatt a föltétel alatt, hogy havi fizetéséből részletenkint vonják le; azért nem hagyhatta ott a házat, míg az adósságot le nem törlesztette. Az az összeg azonban (most már minden bevallhatok neked, kedves Rogyám,) főképpen arra volt szánva, hogy neked ötven rubelt küldhessünk, a mire neked akkor sürgős szükséged volt, s a melyet a mult évben meg is kaptál. Akkoriban megcsaltunk, azt írván, hogy az a pénz Dunyecska megtakarítása; nem úgy volt a dolog, csak most írom meg a tiszta igazságot, mert most hirtelen minden megváltozott, még pedig Isten akarata szerint jobbra és tudnod kell, hogy mennyire szeret téged Dunya, s hogy mily arany szíve van neki. Valóban, Szvidrigaljov úr eleinte igen goromba volt hozzá, s udvariatlanul és kiméletlenül bánt vele... De nem akarok mindezekbe a szomorú részletekbe bocsátkozni, s téged hasztalanul fölizgatni, úgy is vége már mindennek. Szóval, daczára Petrovna Marfa, Szvidrigaljov úr neje és a többi háziak jó és szelid bánásmódjának, Dunyecskának igen rossz dolga volt; kivált ha Szvidrigaljov úr Bacchus hatalma alatt állott, mely szokás pedig még a katonaságnál ragadt rá. De mi történt később? Gondold csak: ez az ugrifüles ember már régebb idő óta szenvedélyes érzelemmel viseltetett Dunya iránt, a melyet a gorombaság és lenézés álarcza alá takart. Talán maga előtt is szégyelte magát s kétségbe volt esve, hogy ő, az ő korában, mint családapa, még ily könnyelmü gondolatok után indult - s e miatt haragudott Dunyára. Az is meglehet, hogy gorombaságaival és csúfolódásaival csak igazi érzelmeit akarta mások előtt leplezni.

Végre már nem bírt magán uralkodni s arra vetemedett, hogy nyíltan tisztességtelen ajánlatokat tett Dunyának, nagy jutalmat igérvén neki s azzal biztosítva, hogy mindent itt hagy s vele vagy egy másik birtokra, vagy pedig, ha úgy tetszik, külföldre megy. Képzelheted, mit szenvedett Dunya! A házat nem hagyhatta ott azonnal, először az adósság miatt, aztán meg azért is, hogy Petrovna Marfát kímélje, a ki azonnal gyanút táplált volna, a minek folytán mindjárt egyenetlenség támadt volna a családban. S Dunyecskára is botrány hárult volna. Ezenkívül több oka volt, úgy hogy hat hét lefolyása előtt Dunya semmiképp sem számíthatott arra, hogy azt a rettenetes házat elhagyhassa. Te ismered Dunyát, tudod milyen okos és milyen erős jellemű. Dunyecska sokat el tud tűrni s a végsőkig hajtva is van annyi szívóssága, hogy nem könnyen esik ki a sodrából. Még nekem sem írt meg mindent, hogy kíméljen, pedig sűrűn leveleztünk. Hanem a megoldás váratlanul megtörtént. Petrovna Marfa megleste férjét, mikor ez Dunyecskának a kertben könyörgött és mindent visszájára értve, mindenben Dunyecskát okolta. A kertben rettenetes jelenet fejlődött ki; Petrovna Marfa meg is akarta ütni Dunyecskát, nem akart semmit sem hallani, egy egész óráig kiabált s parancsot adott, hogy Dunyecskát egy parasztszekeren azonnal hozzák haza hozzám. A holmiját, fehérneműit, ruháit rendetlenül, bemálházatlanul a szekérbe dobálták s a megsértett és meggyalázott Dunya kénytelen volt záporesőben teljes tizenhét versztányira nyitott parasztszekéren utazni. Gondolhatod, mit felelhettem volna neked arra a levélre, a melyet ezelőtt két hónappal kaptam tőled. Mit írhattam volna? Kétségbe voltam esve; a valót nem volt szabad megírnom, azzal szerencsétlenné tettelek, elkeserítettelek volna s mit tehettél volna aztán te? Talán te is vesztedbe rohantál

volna, de meg Dunyecska is megtiltotta; azt pedig, hogy puszta fecsegessél töltsek meg egy levelet, mialatt lelkem olyan fájdalommal volt tele, nem tehettem. Teljes egy hónapig tartott városunkban a történtekről a pletyka; a dolog annyira ment, hogy már a templomba sem mehettünk, hogy kikerüljük a megvető tekinteteket és a suttogásokat; még jelenlétünkben is egész hangosan folyt rólunk a beszéd. Ismerőseink kitértek utunkból, nem köszöntek s jó forrásból tudom, hogy néhány fiatalember gyalázatosan meg akart bennünket sérteni: be akarta piszkítani kapunkat kátránynyal, úgy hogy házigazdánk már azt követelte: költözzünk ki. Mindennek az oka Petrovna Marfa volt, a ki Dunyát mindenütt eláztatta, rágalmazta. Ő az egész várost ismeri s akkoriban csaknem mindennap bejött; s mert nagyon nyelves és legbensőbb dolgait is szereti elbeszélni, különösen pedig férjére panaszkodik mindenki előtt, a mi elég rossz, - rövid idő mulva nemcsak az egész város, hanem az egész kerület is tudta a történetet. Én belebetegedtem, de Dunyecska erősebb, mint én, s csak láttad volna, hogy elviselt mindent s a mellett hogy' vígasztalt még engem is s öntött belém erőt. Igazi angyal! Végre aztán Isten irgalmából véget értek szenvedéseink. Szvidrigajlov úr más véleményen volt s puszta részvétből Dunyecska iránt, tökéletes és világos bizonyítékait mutatta be Dunya ártatlanságának felesége előtt, csak egy levelet kellett megmutatnia, melyet ugyan még azelőtt írt, mielőtt Petrovna Marfa a kertben találta őket. Ebben a levélben Dunya minden vallomást és titkos összejövetelt megtagad tőle. Ez a levél Dunyecska elutazása után Szvidrigajlov úr kezében maradt; ebben a levélben szemére veti Dunyecska az ő hűtlen és éppen Petrovna Marfa iránt méltatlan viseletét, mely nem méltó családapához s mely arra törekszik, hogy egy ártatlan, szegény, elhagyott leánykát még boldogtalanabbá tegyen. - Egy szóval, kedves Rogyám, ez a levél olyan méltóságteljesen, olyan nemesen volt megírva, hogy én sírva fakadtam, mikor elolvastam. És most sem tudok könnyezés nélkül visszagondolni rá. Ezen kívül kihallgatták a cselédeket is, kik sokkal jobban tudták, mit akart Szvidrigajlov úr. Petrovna Marfa azt mondta, úgy érzi magát, mintha villámcsapás érte volna; Dunyecska ártatlanságáról azonban meggyőződött és már másnap, éppen vasárnap volt, a székesegyházba kocsizott, térdre vetette magát s úgy könyörgött az ég királynőjéhez erőért, melylyel ezt az új megpróbáltatást is elviselhesse. Templom után egyenesen hozzánk jött; előbb senkit sem szólított meg. Elbeszélt nekünk mindent, keservesen sírt, átölelte Dunyát s úgy kérte, hogy bocsásson meg neki. Másnap aztán vonakodás nélkül elment mindenkihez és hirdette a Dunyecska ártatlanságát, hízelgő szavakkal, könnyezve. Nemes, példaszerü viselet. De ez még nem volt elég. Elolvasta és mindenkinek megmutatta Dunyecska levelét, melyet Szvidrigajlov úrhoz írt s ezenkívül még le is másoltatta. (Ez az én véleményem szerint fölösleges volt). Igy kocsizott néhány napig ide-oda a városban. Némelyek már panaszkodtak is, hogy őket átugrotta, ezért aztán bizonyos sorrendet kellett tartania. Minden házban várták, tudták, mikor jön és olvassa a levelet. S minden ilyen fölolvasáshoz összegyűltek azok is, kik már a saját házukban, vagy másoknál hallották. Az én véleményem szerint sok minden fölösleges volt, de a Petrovna Marfa jelleméhez tartozik a túlhajtás is. Legalább újra helyreállította a Dunyecska jó hírét. Ennek az egész dolognak szégyene az egyetlen bűnösre, az ő férjére zúdult. Már majdnem megsajnáltam. Némelyek már igazán túlszigorúan ítélték el ezt a bolondot. Dunyát sokfelé hívták: vállalja el a gyermekek oktatását. De ő nem vállalkozott. Ez azonban mind csak előkészület volt ahhoz az eseményhez, mely változtatni fog a sorsunkon. Tudd meg tehát, kedves Rogya, hogy Dunyecskának kérője akadt; már „igen"-t is mondott, a mit én ezennel tudatok is veled. S bár mi ezt az egész dolgot a te közreműködésed nélkül intéztük el, te nem fogsz ránk haragudni, tekintve az események folyását, hogy a felelet elhalasztása - csak válaszod megérkeztéig is - lehetetlenség lett volna. Te, mint távollevő, úgy sem ítélhettél volna alaposan. Hát így történt. A vőlegény Luzsin Petrovics Péter, udvari tanácsos, távoli rokona Petrovna Marfának, a ki titokban előmozdította a dolgot. Úgy kezdődött az egész, hogy ő óhajtott velünk megismerkedni. - Persze elfogadtuk; eljött, nálunk kávézott és másnap

levelet írt, melyben igen udvariasan ajánlatot tett, és gyors, határozott választ kért. Nagyon üzleti férfiú, sok sürgős dolga is van, most éppen Pétervárra akar utazni, minden percze drága. Minket persze nagyon meglepett ez a váratlan megkérés, s bizony egész nap tanácskoztunk. Megbízható, jó helyzetü férfi, két hivatala is van s már egész tőkét gyűjtött magának. Persze már negyvenöt éves, de még meglehetős kellemes külsejű, tetszhetik az asszonyoknak. Különben igen tisztességes, szolíd úr, egy kicsit mogorva meg nagyralátó. De hát lehet, hogy csak első látásra ilyen. Megjegyzem előre, kedves Rogya, nehogy ha majd Pétervárott találkozol vele, - a mi nemsokára megtörténik, - mindjárt az első látás után megítéld, a mi már a te szokásod, különösen ne fordulj el tőle mindjárt, ha valami nem fog tetszeni rajta. Hanem ezt csak előrelátásból mondom, különben azt hiszem, előtted is kellemes lesz. Petrovics Péter első látásra is tiszteletre méltó ember. Első látogatása alkalmával kijelentette, hogy neki szilárd alapelvei vannak, osztja a mi fiatal nemzedékünk törekvéseit és gyűlöli az előítéleteket. Még sok mindent beszélt; úgy látszik, egy kicsit hiú és szereti, ha hallgatják, de hát ez még nem a legnagyobb hiba. - Én ugyan keveset értettem a beszédjéből, de Dunya azt mondta, hogy bár Petrovics Péter nem valami kitünő műveltségü ember, mindamellett igen okos és látszólag jó is. Ismered a nővéredet, Rogya; jellemes, okos, türelmes, nagylelkű leány, bár izgékony szíve van; jól kitanultam. Nagyon természetes, hogy szerelemről egyik félnél sem lehet szó. De Dunya nemcsak okos leány, hanem nemes leány is, ki kötelességének fogja tartani, hogy férjét boldoggá tegye. Abban sem kételkedem, hogy ő is tesz majd valamit a Dunya boldogítására, bárha ez a dolog mégis csak gyorsan történt egy kicsikét. Különben a milyen számító ember ő, azt is tudni fogja, hogy minél boldogabbá teszi Dunyát, annál biztosabb alapon fog nyugodni az ő saját boldogsága. Persze, hogy a jellemök sem egyforma, nézeteltéréseik is lesznek - a legboldogabb házasságban sincs másként, - de hát erre nézve azt mondta Dunyecska, hogy ő bízik benne, nincs ok a nyugtalanságra s hogy ő sokat el fog viselni, csak a jövendőbeli kölcsönös viszonyok becsületességre és igazságra legyenek alapítva. Egyszer úgy tapasztaltam, mintha durva volna, de hát ez attól is lehet, hogy olyan szilárd, egyenes ember. Mikor másodszor volt nálunk, azt mondta, hogy ő már régen elhatározta magában - mielőtt még Dunyát ismerte volna, - hogy egy tiszteletre méltó, hozomány nélküli leányt fog feleségül venni; még pedig olyat, a ki már valami nagy csapást átszenvedett. Mert ő szerinte a férfinak nem szabad köszönettel tartoznia semmiért sem az asszonynak; sokkal jobb, ha az asszony férjét jóltevőjének is tartja. Megjegyzem, hogy talán finomabban s udvariasabban fejezte ki magát, már nem emlékszem minden szóra, csak az értelemre. Bizonyosan nem is célzatosan mondta, csak a beszéd heve ragadta el; később aztán jóvá is akarta tenni a hibáját. Azért mégis ridegnek tetszett a beszédje, meg is mondtam Dunyának. De ő majdnem ingerülten felelt: - A szó még nem tett; - mint a hogy igaz is.

Mielőtt Dunyecska elhatározta magát, egész éjjel nem aludt. Azt hitte, alszom, nem látom, a mint kiszáll az ágyból, le és föl járkál a szobában, egész éjjel; végre letérdel és sokáig buzgón imádkozik a szent-kép előtt. Másnap mondta nekem, hogy beleegyezik a házasságba. Már említettem, hogy Petrovics Péter Szentpétervárra megy. Fontos ügyei vannak s ügyvédi irodát akar nyitni. Már régen foglalkozik ügyek vezetésével, védésével s a napokban éppen meg is nyert egy nagy pört. Még a szenátusban is van valami fontos dolga. Így állván a dolog, ő még neked is nagy hasznodra lehet, kedves Rogya. El is határoztuk már Dunyával együtt, hogy a mai naptól kezdve hozzáfoghatsz pályád határozott folytatásához, mert hát egész világosan áll előtted a sikeres jövő. Óh, ha minden jól sikerülne! Olyan szerencse lenne, a melyet csak az Isten különös kegyének tekintenénk. Dunya csak a te sikeredről ábrándozik. Mi már megkockáztattunk néhány szót a jövődről Petrovics Péter előtt; - de ő nagyon tartózkodva felelt. Mondta ugyan, hogy titkárra mindenesetre lesz szüksége és szívesebben adná a fizetést rokonnak, mint idegennek. Csak legalább a legszükségesebbeket tudná az az ifjú. (Mintha bizony kételkedni lehetne a te képességedben!) Ezenkivül kétségeskedett, hogy a te egyetemi

tanulmányaid hagynának-e annyi időt, a mennyi az irodai foglalkozásra szükséges. Akkor nem beszéltünk erről többet, de Dunya azóta mindig erre gondol. Néhány nap óta a legbuzgóbban festegeti maga elé a te képedet, mint Petrovics Péter irodavezetőjét s egyszer tán társát! Annál inkább, hogy te is a jogi pályát választottad. Ah, Rogya, az ő ábrándjait én is osztom. Egyszer majd csak legyőzzük mi a Petrovics Péter ellenvetéseit. (Hiszen ő még nem ismer téged!) Dunya meg van róla győződve, hogy ő jövendőbeli férjénél mindent ki fog vinni. Természetes, hogy óvakodtunk Petrovics Péternek elárulni minden tervünket, leginkább pedig azt, hogy társa lennél. Ő nagyon reális ember, s bizonyosan rossz néven venné ezeket a bohó álmokat. Még azt sem árultuk el, hogy azt reméljük: ő majd segíteni fog tégedet, legalább tanuló-éveid alatt. Azért nem beszéltünk még erről, mert tudjuk, hogy magától is meg fogja tenni ezt a nemes ajánlatot. (Ugyan megtagadhatná-e Dunyecskától?). Különben is hasznodat fogja venni, te leszel az ő jobbkeze s ha tesz valamit érted, nem oszt alamizsnát, csak a munkádat fizeti meg. Így intézi majd Dunyecska és én tökéletesen az ő nézetét osztom. Másodszor azért is nem beszéltünk még vele erről a tervről, mert a találkozás előtt meg akartam őt veled ismertetni. Mikor Dunya szeretettel beszélt rólad, ő azt mondta, hogy minden embert látni kell előbb, még pedig igen közelről, aztán ítélhetünk felőle; ő majd akkor fog rólad véleményt alkotni magának, ha látott. Tudod, drága Rogyám, én úgy gondolom (nem mintha tőle tartanék, talán, csak vénasszony-szeszélyből), hogy jó lenne nekem a házasság után is egyedül laknom, mint most; nem kellene hozzájok mennem. Meg vagyok győződve, hogy ő olyan finom, udvarias lesz s fölszólít, hogy ne váljak el a lányomtól. Ha még eddig nem szólt erről, csak azért van, mert hisz ez magától értetődik s ezért nem is veszem tőle rossz néven. Sokszor láttam, hogy nem valami nagyon szeretik a férjek az anyósokat. Én nem szeretnék senkinek terhére lenni, sőt tökéletesen szabad szeretnék maradni, míg egy darab kenyerem lesz s olyan gyermekeim, mint te és Dunyecska. Ha csak lehet, a ti közeletekben szeretnék lakni. Mert a javát levelem végére hagytam, kedves Rogyám. Képzeld csak, kedves barátom, nem sokára ismét találkozunk s három évi távollét után ölelhetjük egymást. Már egészen bizonyos, hogy én meg Dunya Pétervárra megyünk. Még nem tudom biztosan a napot, de mindenesetre hamar, egy hét leforgása előtt. Minden a Petrovics Péter rendelkezéseitől függ, melyeket ő, mihelyt Pétervárra érkezik, tudatni fog velünk. Azt akarja, valami különös okból, hogy a házasságot siettessük, még a böjt előtt szeretné megtartani az esküvőt, ha azonban addig nem készülhetnénk el, legalább mindjárt Mária mennybemenetele után. Óh, milyen örömmel szorítlak a szívemre! Dunya izgatott a viszontlátás örömétől s egyszer azt mondta, persze csak tréfából, hogy csak azért az örömért is hozzá menne Petrovics Péterhez. A jó angyal! Ő most nem ír neked, de azt izeni, olyan sok mondani valója van, hogy nem is meri kezébe venni a tollat, mert néhány sorban úgy sem tudna semmit sem mondani, s csak izgatná magát. Szívből ölel és számtalan csókot küld. Tekinteten kívül hagyva azt, hogy nemsokára látjuk egymást, még a napokban fogok pénzt küldeni. Mióta tudják, hogy Dunya a Petrovics Péter menyasszonya, megerősödött a hitelem. Bizonyosan tudom, hogy Ivanovics Vaszilij a nyugdíjamra hetvenöt rubelt is kölcsönöz, így azután huszonöt vagy harminc rubelt is küldhetek neked. Többet is küldenék, de félek az utazás költségeitől. Igaz ugyan, hogy Petrovics Péter a költség egy részét magára vállalta, (ő fizeti ki ugyanis a nagy láda szállítási díját, a koffert is szívességből kaptuk), de hát a megérkezésre is kell számítani s egy garas pénz nélkül nem lehetünk az első napokban. Mi már mindent pontosan összeszámoltunk Dunyecskával. Az út nem kerül nagyon sokba. Tőlünk a vasútig alig kilencven versztányi az út. Arra az útra már fogadtunk egy fuvarost; onnan pedig a harmadik osztályon fogunk utazni, kedélyesen. Így aztán remélem, hogy harmincz rubelt küldhetek neked.

De már elég. Két ívet írtam telisteli, már nincs több helyem. De olyan sok minden történt! Most azonban, drága Rogyám, ölellek. Élj boldogul, legközelebbi viszontlátásunkig. Szeresd Dunyát, a húgodat. Szeresd úgy, a hogy' ő szeret tégedet és tudd meg, hogy ő végtelenül

szeret, jobban, mint saját magát. Ő angyal, de te, Rogya, mindenünk vagy, reményünk és bizalmunk. Ha te boldog leszel, mi is azok leszünk. Imádkozol-e még, Rogya, úgy, mint régen, s gondolsz-e a Teremtőre s a Megváltóra? Félek, hogy a te szívedbe is befészkelte magát a divatos hitetlenség. Ha igaz, imádkozni fogok érted. Emlékezel még, szerettem, gyermekéveidre, mikor még atyád is élt, mikor térdeimen gagyogtad el imáidat; milyen boldogok voltunk akkor mindnyájan!

Isten veled! Vagy jobban mondva: viszontlátásra. Ölellek szívből, szeretettel, és csókollak számtalanszor.

Tied a sírig

Raszkolnyikova Pulhéria."

Raszkolnyikov arcza majdnem az egész idő alatt, míg olvasott, könnyes volt. De mikor elvégezte, sápadt lett, görcsösen összerándult s ajkát epés, haragos rángás fogta el. Letette a fejét vékony párnájára s merengett sokáig, sokáig. Hevesen dobogott a szíve, s hevesen torlódtak össze gondolatai. Egyszerre úgy érezte, hogy a sárga szobácska levegője tikkasztó és kevés; tekintete s gondolatai térséget követelnek. Kiment. Most nem félt, hogy valakivel találkozik, nem is gondolt rá. Útját a Vaszilyevszkij-Osztrov felé vette, a V.-proszpekten át; de szokása szerint úgy ment, hogy nem is ügyelt az útra, magában suttogott, sőt hangosabban is beszélt, mi által a járókelők figyelmét magára vonta; némelyek részegnek nézték.

IV.

Anyja levele egészen elkínozta. De a fő, legjelentékenyebb pontot illetőleg egy perczig sem kételkedett, még akkor sem, mikor a levelet olvasta. A fő pontra nézve pedig azt határozta gondolatban, még pedig visszavonhatatlanul: - Ennek a házasságnak, míg én élek, nem szabad megtörténni; ördög vigye el Luzsint.

- A dolog egész világos - dörmögött magában, gúnyosan mosolyogva s diadalmaskodva iménti határozat-hozatala következtében. - Nem, mamácskám, nem, Dunya, ti nem szedtek rá engem!... S még mentegetőznek, hogy nem kérték ki az én tanácsomat s nélkülem határoztak! Úgy-e! Azt gondolják, hogy most már nem is lehet azon változtatni; no, majd meglátjuk, lehet-e, nem-e? - Milyen nagyszerü ez a kifogás is: - Petrovics Péter olyan üzleti ember, hogy még nősülni sem tud másképp, mint üzleti utazás közben, majdnem csak vasúton. Nem, Dunyecska, mindent látok és tudom, hogy miről készülsz te *én velem* olyan sokat beszélni, azt is tudom, miről gondolkoztál egész éjjel, föl s alá járva a szobában, azt is tudom: mit imádkoztál a kazáni Mária-kép előtt, a mely a mamácska hálószobájában van. A Golgotára nehéz följutni... Hm... Tehát már minden végkép el van végezve; üzleti, józan emberhez méltóztatik férjhez menni, Romanovna Avdotya, olyanhoz, a kinek van kapitálisa, (*már* van saját kapitálisa: ez már szolíd, ez már számba veendő), van két hivatala és osztja a mi fiatal nemzedékünk meggyőződéseit (a mint a mamácska írja) és - a *mint látszik*, jó ember - a mint azt maga Dunyecska észrevette. Ez az „a mint látszik" mindennél pompásabb! És ez a Dunyecska hozzá megy ehhez az „a mint látszikhoz"... Pompás! Pompás!... De mégis érdekes, hogy miért ír nekem mama a fiatal generáczióról? Egyszerűen azért-e, hogy jellemezze a személyt, vagy messzebb menő célból: hogy megnyerjen Luzsin úr számára? Mily ravaszság! Érdekes volna azt is megtudni: mennyire voltak bizalmasok egymással aznap, az éjjel és az azután következő időben? Mindent elmondtak-e egymásnak egyenesen, vagy mindketten azt tételezték föl, hogy tudják: mi van egyiknek is, másiknak is a szívében és gondolatában s már nincs szükség rá,

hogy beszéljenek, úgyis hiába beszélnének. Valószinű, hogy legalább részben így történi; legalább a levélből ez látszik: mamának egy kicsit nyersnek tünt föl, egy kicsit, és a naiv mamának volt annyi bátorsága, hogy ezt az észrevételét közölje Dunyával. Ez meg, természetesen, megharagudott és „boszúsan felelt". Hogy' is ne! Ki ne boszankodnék, mikor a dolog naiv megjegyzések nélkül is érthető s mikor el van határozva, hogy már úgyis hiába a beszéd. S mi az, a mit nekem ír: „Szeresd Dunyát, Rogya, mert ő jobban szeret téged, mint maga-magát"; nem azt jelenti-e az, hogy őt magát is bántja titokban a lelkiismeret azért, hogy leányát föláldozza a fia kedvéért. „Te vagy a mi reménységünk, te vagy a mi mindenünk!" - óh, anyácskám!... A harag egyre jobban forrt benne s ha most Luzsin úrral találkozik, hihető, hogy megöli.

- Hm! az igaz, - folytatta, követve a fejében forrongó gondolat-vihart, - az igaz, hogy az emberhez fokozatosan és szigoru vigyázattal kell közeledni, ha ki akarjuk ismerni, hanem hát Luzsin úr világos. Fődolog az, hogy „üzleti és úgy látszik, jó ember"; nem is tréfa: a málhát átvenni s a bőröndöt a saját költségére elszállítani! Hogyne volna jó ember? Ők pedig mindketten, a menyasszony és anyám, parasztszekeret fogadnak, mely ponyvával van betakarva, (hiszen utaztam én arra!). Sebaj! Hiszen csak kilenczven verszta s „ott kedélyesen elhelyezkedünk a harmadik osztályban" ezer versztára! Nagyon helyes: addig nyújtózkodjál, a meddig a takaród ér; hát ön Luzsin úr, hát ön? Hiszen ő az ön menyasszonya... Hát nem tudta ön azt, hogy anyám az útiköltséget kénytelen a nyugdíjából előre fölvenni? Természetes, csakhogy itt a kereskedelmi szempont, a haszon jő tekintetbe: só és kenyér közös, de a dohány külön, mint a közmondás tartja. S még ezt az alkalmat is fölhasználta az üzlet-ember, hogy rászedje őket: a málhát olcsóbban szállítják, mint a személyt, talán egész ingyen is. Hát ők ezt nem tudják, vagy készakarva nem akarják észrevenni? És meg vannak elégedve! S ha elgondolja az ember, hogy mindez még csak a virág, az igazi gyümölcs csak később jön. Itt pedig nem a fösvénység, nem a huzavona, hanem az eljárás módja a figyelemreméltó. Mert hiszen ebből következtetni lehet a mennyegző utáni bánásmódra... De hogy' okoskodik mamácska is? Mivel jön ő Pétervárra? Három rubellel, vagy két „czédulával", mint az az... öregasszony... szokta mondani... hm. Mit gondol, miből fog azután Pétervárott élni? Hiszen bizonyos körülményekből már sikerült neki megtudnia, hogy neki a mennyegző után Dunyával együtt élni nem lesz szabad, még a legelső napokban sem. Az a kedves ember ezt is jól elő tudta adni valahogy, megismertette magát, habár anyám ezt a föltevést mindenképpen tagadja. „Magam mondok le," mondja ő. De hát aztán kire számit? Arra a százhúsz rubel nyugdíjra, a melyből még le kell vonni az Ivanovics Afanaszij kölcsönét? Téli kendőket fog varrni, kézelőket hímezni, öreg szemeit rontani? De hiszen a téli kendők évenkint mindössze csak húsz rubellel szaporítják a százhúsz rubelt, ezt én jól tudom. Tehát mégis csak Luzsin úr nagylelküségében bizakodnak: „Ő maga fog eziránt kérőleg ajánlatot tenni." No, hiszen csak tartsd rá a zsebed. Mindig úgy szokott ez lenni ilyen Schiller-féle szép lelkekkel: az utolsó pillanatig pávatollakkal ékesítik az embert, utolsó pillanatig a legjobbat s nem a legrosszabbat reménylik; és bár előre sejtik, hogy mi van az érem másik oldalán semmi szín alatt sem vallanák be magoknak az igazat. Kíváncsi vagyok rá, vajon szereti-e Luzsin úr a rendjeleket? Fogadni mernék, hogy van egy Szent-Anná-ja s azt minden dísz-ebédnél, melyet szállítók és kereskedők rendeznek, a gomblyukába tűzi. Majd a lakodalmán is föltűzi. Különben vigye el az ördög... Nos, anyácskával, Isten neki, még csak megesnek ilyen dolgok, ő már olyan; de Dunya? Dunyecska, az én édesem, hisz olyan régen ismerem már! A jellemét alaposan. Azt írja anyóka: „Dunyecska sokat el bír viselni." - tudom, tudtam már harmadfél évvel ezelőtt is s azóta sokat gondoltam erre; éppen erre, hogy Dunyecska sokat el bír viselni. Ha ő a Szvidrigajlov úr dolgának a következményeit elviselte, akkor igazán sokat elbír. És már most anyókával együtt azt képzeli, hogy Luzsin urat is elviseli. Luzsin urat, a ki már az első találkozásnál fejtegeti a nyomorból választott feleség theóriáját s azt, hogy az asszony jóltevőjét lássa a férjben. No,

lehet, hogy csak fecsegett, bár nagyon komoly férfi. (Annyira komoly, hogy nem is akart tán fecsegni, hanem rögtön föltárni a nézeteit.) De hát Dunya, Dunya! Ő mégis csak a lelkébe láthatott ennek az embernek, hiszen vele akar élni. Ő inkább tengődött volna fekete kenyéren és vízen, mintsem eladja lelkét, hogy erkölcsi szabadságát kényelmes életért áldozta volna föl, nem az egész Sehleswig-Holsteinért, még kevésbbé a Luzsin úr kedvéért. Nem, ilyet Dunya soha se tett volna... Így ismerem és bizonyosan most sem változott meg! Mit mondhatok még? Igaz ugyan, hogy nehéz azokat a Szvidrigajlovékat elszenvedni s az egész életen át küzködni mint nevelőnő kétszáz rubelért; de tudom, hogy az én nővérem inkább lett volna egy ültetvényes néger rabszolgája, mintsem arra határozza magát, hogy lelkét, erkölcsi érzéseit egy olyan emberrel kötött házasság által alacsonyítsa le, a kit nem becsül s a kivel együtt nem érez soha - és még hozzá örökre és csakis valamely személyes előny miatt. Ha színaranyból volna az a Luzsin úr, vagy kristálytiszta gyémántból, Dunya akkor sem nyugodna bele hogy hálótársa legyen. És mégis, mért teszi? Mi oka van rá? Mi ennek a talánynak a megoldása? A dolog világos. Magáért, a saját kényelméért bizonyosan nem teszi, tehát másért adja el magát! Egy szeretett, imádott férfi miatt áldozza föl magát. Ez a magyarázat. A fivér, az anya jóléteért adja el magát, ezért ad föl mindent. Oh, ilyenkor mindent a piaczra viszünk: önbecsülésünket, szabadságunkat, nyugalmunkat, még a lelkiismeretet is, mindent, mindent a zsibvásárra! Veszszen el az élet, csak az legyen boldog, a kit szeretünk. És ha a jezsuitákkal okoskodva, belenyugszunk is a dologba: így van jól, a czél szentesíti az eszközt. Ilyenek vagyunk, ez tiszta, világos, mint a nap. De az is világos, hogy mindez senki másnak a kedvéért sem történik, mint éppen Raszkolnyikov Romanovics Rodion kedvéért, még pedig első sorban ő érte. Hogy' is ne, hiszen a szerencséje forog szóban, gondoskodni kell az ő egyetemi életéről, aztán társul beszerezni az ügyvédi irodába, biztosítani a jövőjét. Talán egykor gazdag is lesz, tisztelt, becsült s talán egykor mint híres ember fogja bevégezni életét... És az anya? Eh, hisz úgy is minden csak Rogya kedvéért történik, a megbecsülhetetlen Rogyáért, az első-szülöttért s vajon az ilyen első-szülöttért nem kellene-e föláldozni egy olyan leányt? Óh, ti kedves, igazságtalan teremtmények! Ezért az egyért magatokra veszitek akár a Szónya sorsát is - Szónya, Marmeladova Szónya, a ki örökké ismétlődik, mióta a világ áll. De hát megmértétek ti ennek az áldozatnak a sulyát? Egy ilyen áldozatét? Valóban? És van erőtök hozzá? Aztán okos és hasznos lesz az? Tudja-e, Dunyecska, hogy a Szónya sorsa egy csöppet sem utálatosabb ám, mint a magáé lesz Luzsin úr mellett? „Szerelemről szó sem lehet," - írja anyókám. Mi lesz hát, ha nincs szerelem, becsülés, hanem a helyett útálat, megvetés, undor már is, bőségesen. Mi lesz később? Végre is oda jutunk, hogy „a tisztaságra vigyázni kell." Úgy-e, úgy van? „Tudja ön, érti ön, mit jelent ez a tisztaság?"" Érti-e, hogy a Luzsin-féle „tisztaság" éppen annyit tesz, mint a Szónyecskáé! Talán még útálatosabb, alávalóbb, mert hát ön bizonyos kényelemre is számít, míg amott csak éhségről volt szó. Sokba, nagyon sokba fog kerülni magának ez a „tisztaság", Dunyecska! És ha egyszer nagyon nehéz talál lenni ez a teher? Mennyi bánat, szenvedés, átkozódás, titkos könnyek! Mert hisz maga nem Petrovna Marfa ám! És mi lesz akkor anyánkkal? - Mert hiszen ő már is aggódik, nyugtalan, hát még akkor, ha minden világos lesz előtte? Hát én?... De hát mit is képzeltek rólam tulajdonképpen? Én nem akarom az áldozatot, Dunyecska; nem akarom, anyám! Nem történhetik meg, a míg én élek, nem szabad, nem lehet!... Nem fogadom el!...

Hirtelen föltekintett és állva maradt.

- Nem fogadod el? Hát ugyan mit tehetsz a megakadályozására? Megtiltod? Van hozzá jogod? Mit adsz te nekik, hogy jogod lenne parancsolgatni? Hogy nekik szenteled életedet, hivatásodat, majd ha befejezted tanulmányaidat és állásod lesz? Ezt már tudjuk. A jövőre kiállított váltó csupán; de most mindjárt? Most rögtön kell valaminek történnie, érted. Aztán mit művelsz most? Magad is csak lopod őket, nem segélyezed. Ők Szvidrigaljovéktól kapják a

pénzüket, meg a kegydíjból. Hogyan fogod te pótolni nekik Szvidrigaljovékat és Vahruzsin Ivanovics Vaszilijt? Te, jövendőbeli milliomos, Zeus, ki előre kirendeled az ő sorsuk folyását? Mikor? Tiz év mulva, ugy-e? De mi lesz addig? Tíz év alatt könnyen megvakulhat anyánk a kötéstől, himzéstől, talán meg is öli a nyomor, az éhség. És nővéred? Nos, gondold meg: mi történhetik a nővéreddel tíz év multán és tíz év alatt? Eltaláltad?

Így gyötörte, kínozta magát ezekkel a kérdésekkel, kegyetlen gyönyörrel. Különben ezét a kérdések nem most támadtak; régi, szomorú ismerősei voltak már. Már régen kínozták őt és sokszor majd a szívét repesztették meg. Már régen, nagyon régen keletkezett szívében ez a gyötrelem, nőtt, gyarapodott, megérett s végre egy borzasztó vad, fantasztikus kérdés alakjában mutatta be magát. Gyötörte agyvelejét, szívét s egy elfogadható megoldás után kutatott. Most, mint a villámcsapás, zúdult rá anyja levele. Világos volt előtte, hogy most már nincs idő a kérdéseket találgatni, reflexiókat tenni tehetetlenül, most már cselekedni kell rögtön, föltétlenül. Minden áron el kell határoznia magát, bármire, különben...

- Vagy mondjunk le örökre mindenről, a mit életnek hívnak! - kiáltott föl végre kétségbeesetten. - Vagy vessem alá magam türelmesen sorsomnak; jőjjön, a minek jönnie kell. Egyszer mindenkorra elfojtani bennem mindent; - élni és szenvedni teljes lemondással.

- Érti-e, uram, mit tesz az: nincs más menekvés? - Ez a Marmeladov tegnapi kérdése volt s most egyszerre eszébe jutott. - Mindenkinek csak meg kell kisérlenie a lehető menekülést.

Összerezzent. Egy gondolat - ez is tegnapi - éledt föl agyában. De nem ez volt az összerezzenés oka. Hiszen tudta, sejtette, hogy ennek a gondolatnak jelentkeznie kell. Várta, s ezt az eszmét nemcsak tegnap óta ismerte. Csak az volt most a különbség, hogy ez az ötlet régen, még tegnap is, csak agyrém volt előtte, s most nem úgy jelent meg, mint agyrém, hanem borzasztó, előtte teljesen ismeretlen világításban...

Majd gyorsan körültekintett, mintha keresett volna valamit. Érezte, hogy le kell ülnie, padot keresett. A K.-boulevard végén volt. Száz lépésnyire tőle pad állott, oda sietett, a mint csak bírt, s útközben mégis akadt egy kis kalandja, mely egész figyelmét lekötötte.

Mikor padot keresett, egy női alakot látott; de nem figyelt rá, mint egyáltalában semmit sem nézett meg akkor figyelmesebben. Sokszor megtörtént már vele, hogy nem látta a mellette lévő tárgyakat. Egyszer például hazament a nélkül, hogy tudta volna, melyik utat választotta? Szokása lett az ilyen eljárás. De az előtte haladó nő alakján volt valami olyan szokatlan, szembetűnő, hogy végre is rajta feledte szemét. Előbb kedvetlenül, bosszúsan, később mindig szilárdabban. Szerette volna tudni: mi olyan föltűnő tulajdonképpen ezen a hölgyön? Előbb úgy látta, nagyon fiatal leány. Bár a nap forrón sütött, kalap, keztyű, napernyő nélkül haladt és sajátságosan lóbálta kezeit. Könnyü selyemruha volt rajta, gondtalanul rádobva, alig kapcsolva össze; hátul, a derék alatt, el volt szakadva a szoknyája s kilógtak a rongyai. Meztelen nyakára egy kis kendő volt dobva, de az egészen félrecsúszott.

A leány bizonytalanúl ment, megbotlott, sőt tántorgott is.

Ez a jelenség egészen lekötötte Raszkolnyikov figyelmét. Utólérte a leányt, éppen a pad mellett. Mikor odaért, a leány nehézkesen rádobta magát a padra, feje a karján csüngött, szemeit bezárta, bizonyosan a nagy kimerültség miatt.

Mikor Raszkolnyikov jobban megnézte, látta, hogy tökéletesen részeg. Sajátságos, idegenszerü jelenség; alig hitt a szemeinek.

Csinos kis arczocska volt előtte. Sovány, keskeny, szőke fej, alig tizenhat éves, lehet, hogy csak tizenöt. Ez az arca erősen ki volt pirulva, s egy kicsit duzzadt is. A leány nem volt esz-

méleténél. Lábait egymásra rakta; jobban kilátszottak, az igaz, mint a hogy' illett volna, de úgy látszott, a leány nem is tudja, hogy az utczán van.

Raszkolnyikov nem ült le, de nem is akart eltávozni; határozatlanul állott. Ez a boulevard különben sem nagyon népes, de most déli tizenkét órakor éppen néptelen volt. Hanem oldalt, körülbelül tizenöt lépésnyire, egy úr állt a boulevard szélén. Úgy látszott, szeretne a leányhoz közeledni, talán valami különös czélja volt vele. Valószinűleg messziről követte, el akarta érni, de Raszkolnyikov az útjába akadt.

Dühös pillantásokat vetett feléje, de azért iparkodott elrejteni magát és türelmetlenül várt a látszólagos csavargó távozására.

Körülbelül harmincz éves volt, erős, kerek, fehér, mint a tej, puha, mint a vaj; piros ajkak, csinos bajuszka s nagyon gavalléros öltözék. Raszkolnyikov dühös lett. Kedve kerekedett, hogy ezt az uracsot megbántsa. Egy pillanatra elhagyta a leányt és az úrhoz közeledett:

- Hé, Szvidrigaljov! Mit keres itt? - ordított rá, összeszorítva ökleit és dühtől tajtékzó szájjal nevetve.

- Mit jelentsen ez? - kérdezte az úr szigorúan; összerántotta a szemöldökét s úgy nézte végig Raszkolnyikovot csudálkozva.

- Takarodjék, azt jelenti!

- Hogy' mersz te így beszélni, semmirevaló?

És fölemelte a botját. Raszkolnyikov is fölemelte összeszorított öklét s az idegenre rohant, meg sem gondolva, hogy az az erős ember két olyannal is megbír, mint ő. De ebben a perczben erős kéz ragadta meg hátulról, s egy rendőr állott közéjük.

- Lassan uraim. Ne verekedjenek az utczán. Mit akar maga, kicsoda maga? - fordult szigorúan Raszkolnyikov felé, kinek rongyos külsejét észrevette.

Raszkolnyikov figyelmesen nézett rá. Hűséges katonaarcz volt előtte, szürke bajuszszal, barkóval és értelmes tekintettel.

- Ah, éppen ön kell nekem, - kiáltott föl, - kezeit megragadva. - Volt tanuló vagyok, a nevem Raszkolnyikov... de most jőjjön csak, mutatok valamit.

Kezén fogva vezette a padhoz.

- Nézzen ide, egészen részeg. Nem tartozik a munkásosztályhoz, a boulevardon jött végig. Bizonyosan leitatták valahol... elcsábították... először... érti? Aztán kidobták az utczára. Nézze, hogy' szét van tépve a ruhája, nézze, hogy van öltözve, gyakorlatlan férfi-kezek adták rá a ruhát, látszik. És most nézze ezt az uracsot, a kit éppen el akartam rakni. Nem ismerem, először látom, de látom, hogy már ő is szemet vetett a részeg, eszméletlen leányra. Nagyon szeretne odamenni hozzá, szeretné megragadni és elvinni valahová, ilyen állapotban. Így van, higyjen nekem, én nem csalódom. Láttam, hogy üldözte, nézte; útjába akadtam, csak azt leste: mikor szabadul meg tőlem? Most visszahúzódott, úgy tesz, mintha czigarettát csavargatna... Hogy' mentsük meg tőle a leányt? Hogy' vigyük haza? Gondolkozzék.

A rendőr egy percz alatt megértett mindent. A kövér úrral már tisztában volt, a leánynyal még nem. Lehajolt hozzá s végtelen részvéttel nézegette.

- Milyen kár érte! - mondta fejét csóválgatva. - Még gyermek. Elcsábították, bizonyos. Hallja csak, kisasszony, hol lakik?

A leány fölnyitotta bágyadt, homályos szemeit, ránézett a kérdőre és elhárította a kezeivel.

- Kérem, - szólott most Raszkolnyikov, (kotorászott a zsebében s összeszedett húsz kopejkát), fogadja el ezt, üljön kocsiba és térjen haza. Csak tudnánk a lakása számát!

- Kisasszony, - szólott a rendőr is, eltéve a harmincz kopejkát, - én magam megyek kocsiért és hazakisérem. Hová parancsolja? Hol a lakása?

- Menjenek innen... mért üldöznek engem? - suttogta a leány és elfordult tőlük.

- Milyen szégyen, milyen rút dolog, kisasszony, milyen szégyen, - szólott ujra a rendőr, a leányt sajnálva.

- Nehéz dolog, - mondta aztán Raszkolnyikov felé fordulva, s hirtelen végignézte azt tetőtől talpig. - Ez is gyanús. Rongyos a ruhája és pénzt ajándékozgat.

- Messzire találta innen? - kérdezte.

- Mondtam már, hogy előttem ment, tántorgott s mikor ide ért, rádőlt a padra.

- Hogy miféle gonoszságok történnek most a világon. Istenem! Ilyen fiatal leány és már részeg! El is csábították, biztos. A ruhája is csupa rongy... Micsoda alávalóságok történnek most a világon! Talán jó családból való, ha szegény is. Mai napság sok ilyen történik. Olyan, mint valami finom úri kisasszony.

Egészen közel hajolt hozzá. Talán neki is vannak leányai, „olyan finomak, mint valami kisasszony", bizonyosan jól és módisan nevelve.

- A fődolog, - buzgólkodott Raszkolnyikov, - hogy ennek a gazembernek a kezébe ne kerüljön ez a leány. Hogy még ez is meggyalázza! Látnivaló, mit akar; még most sem ment el, nézze.

Raszkolnyikov hangosan beszélt s ujjával egyenesen oda mutatott. Az mindent hallott, újra méregbe jött, hanem mérsékelte magát, s csak nevető tekinteteket vetett vissza. Aztán elhaladt vagy tíz lépésnyire, de megint megállott.

- Hogy az ott meg ne kapja, arról gondoskodhatunk, - felelt a rendőr fontoskodva. - Csak mondaná meg, hová vigyük, de így...

- Kisasszony, kisasszony! - és újra lehajolt a lányhoz.

Ez hirtelen kinyitotta a szemeit egészen. Figyelmesen nézett, mintha megértett volna valamit. Fölállt a padról s arra felé indult, a merről jött.

- Szemtelenek, hagyjatok békét, - mondta még egyszer elfordulva. Gyorsan haladt, de még most is tántorgott. Az uracs utána ment, de a másik fasorban s le nem vette róla szemeit.

- Legyen csak nyugodt, - mondta a nagybajuszú határozottan és követte őket.

- Ah, ez a mai erkölcstelenség! - ismételte hangosan és sóhajtott.

Raszkolnyikov hirtelen fölszisszent, mintha légy csípte volna meg. Egy percz alatt egészen átváltozott.

- Álljon meg csak, rendőr! - kiáltott a nagybajuszu után.

A rendőr visszafordult.

- Hagyja el azt a leányt, menjen útjára! Ne rontsa el ennek a tréfáját. (Az uracsra mutatott:) Mit törődik velük?

A rendőr bámulva nézett rá, nem értette a szavait. Raszkolnyikov nevetett.

- Eh, - szólt bosszúsan a rendőr, aztán a leány és uracs után sietett. Bolondnak vagy tán még rosszabbnak tartotta Raszkolnyikovot.

- Elvitte a húsz kopejkámat is, - mondta Raszkolnyikov, midőn egyedül maradt. - Mindegy, a másik kettőtől is kap majd valamit, aztán vége... Minek is ártottam magamat a dologba? Vajon az én kötelességem-e másoknak segiteni! Van-e jogom hozzá? Bánom is én, ha mindenki a feje tetejére áll is, mit törődöm vele! És micsoda jogon adtam én oda a húsz kopejkát? Az enyém volt talán?

Elszorúlt a szíve, leült a padra. Gondolatai elszéledtek, nem bírt többé határozottan egy tárgyra gondolni. Szeretett volna mindent elfeledni, elaludni s fölébredve új életet kezdeni.

- Szegény leány, - gondolta, és a pad üres végére nézett. - Ha majd magához tér, sírni fog. Aztán megtud az anyja is mindent. Megveri, korbácscsal üti. Szégyent és fájdalmat kell tűrnie, talán el is űzik. Ha nem űzik el, akad egy Franczovna Darja, a ki a helyzetet kiaknázza s a szegény leány ide-oda csavarog. Aztán következik a kórház, (Ez a sorsa mindenkinek, ki otthon csendesen él és titokban vétkezik.) És aztán? Megint kórház, pálinka, csapszékek... újra kórház... s aztán tizenkilencz vagy csak tizennyolcz éves korában már egészen tönkrement. Mintha sohasem láttam volna még ilyeneket! S mi volt a sorsuk? Éppen csak ez... Piha! De mi közöm hozzá? Azt mondják, ilyennek is kell lenni! Ennyi meg ennyi perczent pusztúl el évenkint; egyrészét elviszi az ördög, hogy a többi friss és egészséges maradhasson. Perczent! Igazán, milyen szép szó ez, olyan megnyugtató, tudományos szó. Csak azt mondjuk: perczent, aztán nem törődünk vele többet. Persze, ha más szó volna, tán nyugtalanítana... Hát ha majd egyszer Dunyecska is a perczentek közé kerül, az elsőbe, vagy az utóbbiba...

- De hát hova is kellene mennem tulajdonképpen? - kérdezte hirtelen. - Sajátságos! Akartam valahová menni. Voltam is már valahol. Mikor a levelet elolvastam s elindultam... a Vaszilevszky-osztrovra, Razumihinhez. Úgy van, oda, emlékezem. De miért tulajdonképpen? Hogy' jött az a gondolatom, hogy Razumihint meglátogassam? Sajátságos!

Csodálkozott maga-magán. Razumihin hajdani iskolatársa volt. Mikor még Raszkolnyikov az egyetemre járt, alig volt barátja. Távol tartotta magát mindenkitől s nem szerette, ha meglátogatták. A többi is elfordult tőle. Sohasem vett részt összejöveteleken, mulatságokban. Csak dolgozott szünet nélkül, nem kímélve magát, s azért alig hogy tisztelték, nem szerette senki. Nagyon szegény volt, de büszke s annyira tartózkodó, mintha valami titkolni valója lett volna. Némely pajtása olyan volt előtte, mintha neki igen magasról kellene azokra letekintenie; mintha azokat ő mindenben, fejlődésben, ismeretek és vélemények dolgában jóval fölülmulta volna. Úgy nézett le a többi érdekére, meggyőződésére, mint alatta lévő dolgokra.

Csak Razumihinnel volt bizalmasabb, tulajdonképpen nem is bizalmas, csak közlékenyebb és őszintébb. Különben, nem is lehetett Razumihinnel másként bánni. Rendkívül vidám, közlékeny fiú volt, jólelkű és egyszerű. De egyszerűsége alatt mély kedély és önérzet rejlett. Pajtásai között a jobbak megértették, a többiek szerették. Bár néha furcsának tetszett, legkevésbbé sem volt ostoba. Kifejezésteljes volt a külseje. Magas, sovány, feketehaju, mindig rosszul beretválkozva. Néha volt egy kis afférje. Herkulesnek nevezték. Egy éjjel egyetlen csapásra földre terített egy öles éjjeli őrt. Végnélkül tudott inni; de egészen el is tudta hagyni. Néha ostobaságot követett el, illetlenséget is, de rendesen udvarias volt. Razumihinnek megvolt az a nagy előnye is, hogy semmi sem ronthatta el a kedvét, a nélkülözés sohasem sujtotta le. Ha padlásszobában érezte az éhség pokoli kínjait, vagy a kegyetlen hideget, nem jött ki a sodrából soha.

Nagyon szegény volt; de sokféle munkát végzett és eltartotta sajátmagát. Tömérdek forrása volt, melyből pénzt szerezhetett, természetesen csakis munka által. Egyszer egész télen nem fűttetett, s azt mondta, így még sokkal kellemesebb a szobája; jobban lehet a hidegben aludni.

Most neki is el kellett hagynia az egyetemet, bár nem sok időre. Minden erejéből azon iparkodott, hogy körülményeit rendezze s újra látogassa az egyetemet.

Raszkolnyikov körülbelül négy hónap óta nem volt nála. Razumihin nem is tudta az ő lakását. Két hete lehet, hogy az utczán találkoztak. Raszkolnyikov azonban elfordult, át is ment a másik oldalra, nehogy amaz észrevegye. Razumihin jól látta őt, de tovább ment ő is; nem akarta a barátját feszélyezni.

V.

- Ah, igaz, hiszen én nemrég munkát akartam Razumihintől kérni. Hogy szerezne nekem tanítványt, vagy ilyesmit, - eszmélt föl Raszkolnyikov. - De most hogyan segítene ő rajtunk? Tegyük föl, hogy csakugyan szerez nekem leczke-órát, tegyük föl azt is, hogy megosztja velem az utolsó garasát, ha éppen pénze van. Ad annyi pénzt, hogy csizmát vehetek, kijavíttatom ruhámat, hogy képes legyek valahol megjelenni... hm, nos és mi lesz aztán? Mihez fogok azzal a kis rézpénzzel? Ez az, a mi nekem most kell? Nevetséges, hogy Razumihinhez menjek...

Az a kérdés, hogy miért keresné ő most föl Razumihint, jobban nyugtalanította, mint látszott. Nyugtalanul kutatott egyetlen czélszerűtlen okot, melyből az a látszólagos tévedés sarjadt.

- Mi is jut eszembe, hogy Razumihin rendezze a dolgaimat? Razumihin lenne a megváltó? - kérdezte csodálkozva.

Elgondolkozott s megdörzsölte a homlokát. És csodálatos: hirtelen olyan jó gondolata támadt, mintha sokáig tünődött volna rajta.

- Hm... Razumihinhez... természetesen, - mondta, mint a ki egy jó határozat végére ért. - Csakhogy nem most... Hanem majd a következő napon. Azután, mikor már megtörtént, és az új élet kezdetét vette.

Hirtelen észretért.

- Mikor megtörtént? - kiáltott és fölugrott a padról. - De hát meg fog történni? Csakugyan megtörténhetik?

Gyorsan, majdnem szaladva ment. Előbb úgy gondolta, hazamegy. De ettől megborzadt. Abban a zugban, abban a sárga kalitkában ért meg egy hónap alatt az a borzasztó gondolat. Előre sietett.

Ideges reszketése lázzá fajult, már fázott is. Fázott ebben a forróságban. Félig öntudatlanul, de kétségbeesett erőfeszítéssel gyűjtötte lelki szemei elé azokat, a kiket szeretett, talán azért, hogy vígasztalják őt. De nem sikerült, s ő ismét töprengéseibe merült. Mikor néha megrázkódott és fölemelte a fejét, szétnézett, rögtön elfeledte, a mit előbb gondolt. Így ért el a Vaszilij-osztrovig, így haladt át a kis Néva hídján a sziget felé.

A fák zöld lombja, az üde levegő jótékonyan hatottak szemeire, melyeket városi por és mész elgyötörtek, a nagy, egymásra toluló házak kifárasztottak. Itt nem volt fullasztó levegő, nem volt korcsma. Hanem ezek a kellemes új benyomások is eltüntek, a helyüket beteges, kínos érzelmek foglalták el. Néha megállott a zöld futókás nyári lakások előtt. Benézett a rácson s az erkélyen fölczifrázott nőket s a kertben játszó gyermekeket látott. Szerette a virágokat, megállott előttük.

Elegáns hintókkal találkozott, lovasokkal és lovagló nőkkel. Utánuk bámult, aztán elfeledte őket, mielőtt eltüntek volna szemei elől.

Végre megállott; összeszámolta pénzét. Harmincz kopejkája volt.

- Húsz a rendőrnek; hármat adtam a levélért, tehát körülbelül 47-50 kopejkát hagytam tegnap Marmeladovéknál, - gondolta, de nemsokára úgy elfeledte ezt a számadást is, hogy azt sem tudta, miért tartja kezében a pénzt.

A mint egy közönséges korcsma előtt elhaladt, érezte, hogy éhes. Belépett. Egy pohárka pálinkát kért s egy darab süteményt, melyet még távoztakor is evett. Már régen nem ivott pálinkát s bár csak egy pohárkányit hajtott föl, art is megérezte. Megnehezedtek a lábai és elálmosodott. A mellékútra tért, de mire a Petrovszkij-osztrovra ért, kimerülten állt meg. Majd elhagyta az utat s a bokrok között a fűre heveredett. Rögtön elaludt.

Beteges állapotban álmaink különös kapcsolatban vannak a valósággal; forma és részletesség dolgában nagyon megközelitik a való életet. Néha olyan csodálatos álomképünk keletkezik, mely alakját, minden körülményét a valóból vette, oly hihetetlen finomsággal, oly művészien van az egészbe beleszőve a külvilág, hogy azt az álmodó, még ha maga Puskin vagy Turgenyev volna is, akkor sem tudná szóval lefesteni. Az ilyen beteges álmok nagy befolyással vannak az ember szervi életére s igen sokáig megtartják hatalmas befolyásukat.

Raszkolnyikovnak rémes álma volt. Visszatért gyermekéveibe, szülővároskájába. Mintha hét éves lett volna, s atyjával a városon kívül sétálgatna. Borús idő, tikkasztó lég, a környék olyan, a milyenre most is emlékszik. Igy álmában még közvetlenebbül látta, mint emlékeiben. A városka nyílt helyen fekszik, nincs fa körülötte; csak messze, messze az égbolt szélén feketéllik az erdő. Néhány lépéssel a sorompón túl korcsma van. Nagy korcsma, mely ő rá mindig kellemetlenül hatott, ha atyjával arra járt; még félt is tőle. Roppant néptömeg volt ott mindig. Éktelenül ordítoztak, káromkodtak, illetlen nótákat daloltak boros, rekedt hangon, összevesztek s jól elverték egymást. A korcsma körül mindig részeg, ijesztő külsejü fickók tartózkodtak.

Ha találkozott velük, reszketve símult atyjához. A korcsma mellett mezei út húzódott el, mely csupa fekete por volt. Az út vagy háromszáz lépésnyire egyet kanyarodik s aztán a városi temetőt kerüli meg. A temető közepén kis templom épült, zöld fedéllel. Ide járt évenkint kétszer szüleivel, déli istentiszteletre, vagy ha misét szolgáltattak a nagymama lelki üdvéért, ki régen meghalt már s a kit ő sohasem ismert. Ilyenkor mindig vittek magukkal fehér edényben, asztalkendővel letakarva „kutijá”-t. Ez a kutija tejbefőtt rizsből készült, czukorral, melyre mazsolaszőlő szemekkel kereszt alakot raktak ki.

Szerette ezt a templomot s a régi formáju szent képeket, melyek legnagyobb része ráma nélkül lógott a falon, - és szerette az öreg, reszketö-fejü papot.

A nagymama sírja mellett, melyen kőlap nyugodott, ott volt az ő kis öcscsének a sírja is. Azt sem ismerte; kicsiny, hat hónapos korában halt meg. De hát sokszor mondták neki, hogy testvérkéje volt. S ő valahányszor elhaladt e sírok előtt, levette a kalapját, meghajtotta fejét, megcsókolta a keresztet, bár azt sem tudta: miért?

Nos és most azt álmodta, hogy atyjával a temetőbe megy. Már elhaladtak a korcsma előtt; az atyja kézen fogva vezeti őt, s ő félve néz vissza a korcsmára. Csodálatos körülmény vonja magára figyelmét: úgy tetszik, mintha népünnepély volna. Fölczifrázott leányok, asszonyok férjeikkel s mindenféle csőcselék gyűlt ma ide. Mindnyájan részegek, mindnyájan dalolnak s a korcsma előtt paraszt szekér áll. Furcsa alaku, nagy, nehéz kocsi, melyen fahasábokat s pálinkás hordókat szoktak teherhordó lovakkal szállítani.

Mindig szerette nézni ezeket a massziv, nehézkes teherszállító lovakat, mikor lassu, kimért léptekkel egész hegyeket vontattak maguk után; úgy látszott, meg sem erőltetik magukat, s mintha teherrel még könnyebb volna járniok, mint a nélkül. Most azonban a nagy, nehéz szállító-kocsi elé kicsiny, sovány, fakó parasztlovacska volt fogva, azok közül a szerencsétlen állatok közül való lovacska, melyeket agyonkínoznak, s a melyek egy kis pocsolyában vagy meredek úton már elakadnak. Ezeket olyan nagyon verik a parasztok, szemeiket, szájukat sem kímélik s az úgy, de úgy fáj szegényeknek, hogy ő mindig nagyon sajnálta őket; alig bírta visszatartani könnyeit. Ilyenkor anyja mindig elvitte az ablaktól.

Egyszer nagy lárma támadt. A korcsmából legények jöttek ki, kiabáltak, daloltak s verték hozzá a balalajkát.[4] Részeg, féktelen legények, vörös, kék ingben, felső kabátjuk csak a hátukra volt dobva.

- Most csak föl, föl mindnyájan, - kiáltott egy széles vállu, húsos vörös arczú legény. - Mindnyájatokat magammal viszlek.

A többi nevetett s kiabált:

- Az a gebe vajon elbír-e bennünket?

- De hát megbolondultál, Mikolka, hogy egy ilyen macskát fogtál a teherhordó kocsi elé?

- A kis fakónak alighanem húsz év nyomja már a hátát.

- Csak üljetek föl valamennyien, - ordított Mikolka, mialatt fölugrott a kocsiba, kezébe ragadta a gyeplőt s egész nagyságában mutatta meg magát a kocsi elején.

- A pejkókat Matvej vitte el az előbb, - kiáltott le a kocsiról. - De e miatt a nyomorult gebe miatt még megesz a méreg, testvéreim, szeretném agyonverni; hasznavehetetlen s csak a szénát fogyasztja. Azt mondom: üljetek csak föl. Futni, vágtatni kell neki.

És kezébe kapta az ostort, hogy a fakót kedvére megcsapkodhassa.

- No, hát üljetek föl; halljátok, hogy vágtatni fog! - csúfolódott a tömeg.

- Tíz éve, hogy utoljára futott, ha jól tudom.

- Gyönyörűen fog ugrálni.

- Semmi szánalom, fiacskám. Csak vegye a kezébe mindenki az ostort s induljunk.

- Rajta hát, üssétek!

Röhögve másztak föl a Mikolka kocsijára. Hatan voltak s még volt üres hely. Fölültettek hát egy kövér, vörös arczú asszonyt is. Czifra volt, diót ropogtatott s elégedetten mosolygott.

Körülöttük nevetett a tömeg. Nevetni való is volt, hogy egy ilyen nyomorult gebe húzza azt a terhet s még vágtasson is vele!

Két legény rögtön elővette az ostorát, hogy Mikolkának segítsen. Általános „gyű!" hangzott és a gebe megfeszítette minden izmát, de egy lépést is alig bír tenni, nyifog a három ostor csapásai alatt, melyek úgy hullanak rá, mintha szöget vernének a hátába.

Még jobban nevetnek a kocsin és a tömegben. Mikolka dühös és őrülten ostorozza a gebét, mintha valóban futtatni akarna vele.

---

[4] Egy hangszer neve.

- Én is fölszállok, fiacskám, - kiált valaki a tömegből, mintha ő is kedvet kapott volna a kocsikázáshoz.

- Ülj föl hát, üljetek föl mind, - kiált Mikolka. - Húzni kell neki. Agyon verem.

És üt, csak üt és őrült dühében már azt sem tudja, mit üssön.

- Atyuskám, atyuskám, - kiált a gyermek. - Nézd, hogy verik azt a szegény lovacskát.

- Jőjj, fiam, - felel az atya. - Részeg bolondok. Ne nézz oda.

És tovább akarja vezetni, de a gyermek kiszakítja magát kezéből s a lovacskához fut. A szegény kis ló nagyon oda van már; alig liheg, megáll, inog, mintha el akarna esni.

- Verjétek agyon, dögöljön meg, - ordít Mikolka.

- Hát nincs kereszted,[5] nyomorult? - kiált egy öreg ember a tömegből.

- Hallott már valaki olyat, hogy egy ilyen kis ló akkora terhet húzzon? - tette hozzá egy másik.

- Hiszen megölöd! - kiáltott egy harmadik.

- Hagyjatok békét. A ló az enyém. Azt teszem vele, a mit akarok. Csak üljetek föl. Mindenáron azt akarom, hogy vágtasson.

Hirtelen nagy kaczagás támadt. A kancza nem tűrhette tovább a sűrű ostorcsapásokat, kezdett kirugni. Még az öreg ember sem állhatta meg, hogy a többiekkel ne nevessen. De mulatságos is volt az!

A szegény öreg kancza még rugdalózni kezdett.

Két legény a tömegből kivált s odaszaladt, hogy ők is verhessék a lovat.

- Vágjatok az orrára, a szemére! - ordított Mikolka.

- Daloljunk, czimborák! - kiáltott le valaki a kocsiról s mindenki elfogadta az indítványt.

Korcsmai dalba kezdtek, verték a tamburát s fütyülték a refraint. Az asszony a kocsiban diót ropogtatott és nevetett.

A gyermek a lóhoz szalad, előre fut. Látja, hogy verik, ütik a szemeit. Éppen a szemeit. A gyermek sír. Szíve megtelt, szemei könnyeznek. Egy pár ostorcsapás az ő arczát is érte. Nem is érzi. Tördeli a kezeit, kivált az ősz szakállu öreghez fordúl, a ki rázza a fejét és ócsárolja a dolgot. Egy asszony megfogja a kezét és el akarja vezetni, de újra kiszakítja magát s a lóhoz fut. A szegény állat már végét járja, de azért még mindig rugdal.

- Hogy az ördög vigyen el! - ordít vad haraggal Mikolka. Eldobja az ostort, lehajol és a kocsiból egy hosszu, vastag lőcsöt vesz elő. Két kézre kapja s a legnagyobb erőfeszítéssel hozza előre.

- Agyonveri! - kiáltanak a körülállók.

- Az enyém! - ordít Mikolka, fölkapja a lőcsöt s őrült dühvel vágja a lóra. Hallani lehet a csapás zúgását.

- Verjétek, üssétek, mit bámészkodtok? - kiabál valaki a tömegből.

---

[5] „Nincs kereszted?" Minden orosz kap keresztelője alkalmával keresztet. A nyakába akasztják s nem teszi le egész életén át.

Mikolka még egyszer fölemeli a lőcsöt s minden erejével zúdítja a szerencsétlen állat hátára. Ez hátsó részével lerogyott a földre, hanem aztán újra csak fölkapaszkodott s menekülni akart. De bármerre fordult, ostorcsapások fogadták. A lőcs harmadszor, negyedszer is fölemelkedik, lecsap.

Mikolka őrjöngött a dühtől, hogy nem csaphatta agyon egyszerre a lovat.

- Szívós élete van, - mondják.

- Mindjárt lerogy, batyuska, itt pusztul el! - kiált ismét valaki.

- Csapj rá a fejszével, legyen hamar vége! - kiált egy másik hang.

- Oh, hogy csípjenek meg a legyek! - ordít Mikolka, ledobja a lőcsöt s egy vas felhérczczel tér vissza. Ide nézzetek!

S ekkor őrült dühvel csapott a szegény állatra, A gebe megingott, összeesett, húzni akart, de a vas felhércz még egyszer rázúdult és a szegény állat lezuhant, mintha mind a négy lába egyszerre eltört volna.

- Üsd agyon! - ordít Mikolka és leugrik a kocsiról. A többi részeg legény is előugrik, vörösek az izgalomtól, ostort, botot, lőcsöt tartanak a kezükben. Igy rohannak a vergődő állatra.

Mikolka oldalt áll s még mindig sújt a vas felhérczczel. A szegény állat előre nyújtja nyakát, hörög s megszünik élni.

- Csakhogy vége van!

- Ugy kell neki, miért nem akart vágtatni!

- Az enyém volt, - ordít Mikolka; még most is a kezében tartja a vasat s szemei vérben forognak. Szinte sajnálja, hogy nincs már ütni valója.

- Na, neked igazán nincs kereszt a nyakadon, - kiáltja most több hang a tömegből.

A szegény kis fiú azonban magán kívül van. Sírva tör át a tömegen a lovacskáig. Átöleli hűlt tetemét, csókolja véres fejét, csókolja szemeit... Majd fölugrik, összeszorítja kezecskéit s Mikolkára veti magát.

Ebben a perczben végre utóléri őt atyja, ki eddig eredménytelenül futott utána. Megfogja s ki akarja vonni a tömegből.

- Gyere fiacskám, jőjj haza.

- Atyácskám. Miért, óh miért... verték... agyon... ezt... a lovat, - zokog a gyermek. Lélekzete eláll s elszorult szívéből a fájdalom hangjai törnek elő.

- Részeg, rossz emberek ezek. Mi közünk hozzájuk? Jőjj, - feleli az atyja.

A gyermek atyja nyaka köré fonja karjait, mellét még mindig görcsös szorítás gyötri. Szeretne föllélekzeni, kiáltani... és fölébredt.

Egészen elborította az izzadtság, míg aludt. Haja nedvesen tapadt homlokára. Még félig önkívületben van.

- Hála Istennek, csak álom volt, - mondja, mialatt nehezen lélekzik s egy fa alá ül. - De hát mit jelent? Talán csak nem kapok ideglázt. Ilyen csodálatos álom!

Úgy érezte, mintha összetörték volna minden tagját. Borús, szomorú volt a kedélye is. Térdeire támasztotta a két könyökét, kezei közé fogta a fejét.

- Istenem, hát lehetséges, csakugyan lehetséges, hogy én fejszét veszek a kezembe s betöröm a koponyáját? Hogy én a meleg, párolgó vérben fogok gázolni? Betörök egy házba, lopni, reszketni fogok? Vérrel borítva, bújdosom a fejszével... Istenem, lehetséges?

Reszketett, mint a nyárfalevél.

- De hát mit is teszek tulajdonképpen?! - folytatta, hogy megnyugtassa háborgó szívét.

- Hiszen tudhatom, hogy én nem bírok elviselni ilyesmit. Miért is kínozom magamat vele? Hiszen még tegnap, mikor próbaképpen oda mentem, éreztem, hogy én ilyesmit nem tudok elkövetni soha. Hát miben kételkedem még? Tegnap is mondtam, lefelé jövet a lépcsőn, hogy ez alávaló; utálatos. Már maga a puszta gondolat ilyen kétségbeesetté, ilyen beteggé tesz!

- Nem, nem fogom kiállani! El se bírom határozni. Hát még elkövetni, befejezni! Mit, óh, mit is akartam én mostanig?

Fölállott, bámulva nézett körül, nem tudta elképzelni: hogyan jött idáig s a t-i híd felé indult. Sápadt volt, szemei égtek, erőtlen volt minden tagja, de azért úgy érezte, mintha szabadabban vehetne lélekzetet.

Mintha már ledobta volna magáról azt a rettenetes terhet, melyet napokig czipelt; megkönnyebbült s nyugalmat érzett.

- Istenem, - imádkozott, - jelöld ki az utat és én megszabadúlok ettől az átkozott kísértéstől.

Mikor átment a hídon, nyugodtan nézett le a Névára s föl a fényes alkonyi égre. Gyenge volt, de nem fáradt. Ugy tetszett neki, mintha egy köteléket, mely egész hónapon át szorosan átfogta a szívét, most hirtelen szétvágtak volna. Szabadság, szabadság! Megszabadúlt a csábítástól, elmúlt a mámor is, melybe eddig az ördög ringatta.

Később, mikor visszagondolva e nehéz napokra, midőn pontról-pontra, vonásról-vonásra eszébe jutott minden, a mi az alatt történt, meglepte őt egy - habár alapjában véve nem rendkívüli körülmény, de a mely neki később úgy tűnt föl, mint sorsának előre való sejtése. Ugyanis nem tudta fölfogni s megfejteni: miért ment ő most éppen a szénapiacz felé, mikor sokkal egyenesebb s rövidebb utat választhatott volna a hazatérésre; s a helyett olyan fáradtan és betegen olyan útra tért, melyet nem is kellett volna érintenie. Nem valami nagy kerülő volt, igaz, de egészen fölösleges. Sokszor megtörtént már vele hazamenőben, hogy azt sem tudta: melyik utczán jött? De hát - kérdezte folyton - miért került most a szénapiacz felé, hol annyi véletlen, de rá nézve határozó körülmény várt, éppen most, életének ez órájában, perczében, ilyen lelkiállapottal és ilyen körülmények között, melyek egyedül voltak képesek egész sorsa fölött véglegesen határozni? Olyannak tűnt föl előtte, mintha ez mind előre lett volna rendezve az ő számára.

Kilencz óra felé járt az idő, mikor átment a szénapiaczon. A kereskedők bezárták bódéikat, összeszedték árúikat és hazamentek. Vevő sem volt sehol. A vendéglők előtt, a közeli házak piszkos, bűzös udvarain, leginkább azonban a korcsmák előtt, mindenféle csőcselék csoportosult.

Raszkolnyikov szeretett erre s a közeli utczákban járni. Itt nem tűntek szembe rongyai s olyan ruhában járhatott feltűnés nélkül, a milyen éppen volt rajta.

A K.-utcza sarkán asztalka állott, a melyen egy házaspár czérnát, tűt, gombot, gyapjúkendőt s effélét árulgatott. Már ők is pakolódzni akartak, csak egy ismerősük miatt időztek még egy kicsinykét.

Az ő ismerősük Ivanovna Lizaveta, vagy csak, a mint barátai nevezték, Lizaveta, az öreg iktató özvegyének huga volt. Annak az özvegynek, Ivanovna Alénának a huga, a ki pénzkölcsönzéssel is foglalkozott s a kihez tegnap Raszkolnyikov is betért, hogy óráját elzálogosítsa és próbáját megtehesse.

Már régen ismerte ezt a Lizavetát s a leány is ismerte őt egy kicsit. Nagy, nehézkes, lompos, együgyű asszonyszemély volt, majdnem gyönge elméjű; körülbelül harminczöt éves és nénjének igazi rabszolgája.

Éjjel-nappal dolgozott neki, reszketett, ha csak látta is és időnkint verést is kapott tőle. Kötelék volt a karján, mikor ott állott a kereskedőék előtt; megerőltette magát: gondolkozott és figyelni akart. A házaspár abban fáradt, hogy megértessen vele valamit.

Mikor Raszkolnyikov egyszerre maga előtt látta Lizavetát, valami sajátságos elfogódást érzett, pedig hát ez a találkozás éppen nem volt valami csodálatos.

- Ivanovna Lizaveta, - mondta a kereskedő, - egyedül kegyednek kell határoznia. Jőjjön el holnap este hét óra felé hozzánk, azok is ott lesznek.

- Holnap? - kérdezte Lizaveta lassan gondolkozva, mintha még most sem értené.

- Olyan nagyon fél Ivanovna Alénától? - fecsegett a kereskedő kardos felesége. - Igazán úgy tesz, mintha kis gyermek volna. Ivanovna Aléna nem is édes testvére kegyednek, csak mostoha, s mégis olyan nagy hatalma van fölötte!

- Ne szóljon Ivanovna Alénának semmit, - szólt közbe a kereskedő. - Én tanácsolom. Aztán jőjjön el hozzánk, a nélkül, hogy őt megkérdezné. Az üzlet kitűnő. Később majd a nénje is megláthatja.

- Hát eljőjjek?

- Holnap este hét órakor. Azok közül is lesz itt valaki, aztán kegyed személyesen határozhat.

- Teára is szívesen látjuk, - szólott az asszony.

- Jól van, eljövök, - felelt Lizaveta, még mindig erősen gondolkozva, s lassan elindult.

Raszkolnyikov tovább ment s nem hallott többé semmit. Lassan, észrevétlenül közeledett előbb hozzájuk; minden szót meg akart hallani.

Azt a meglepetést, melyet a találkozáskor érzett, csodálatos elfogódás követte e a háta borzongott. Véletlenül s váratlanul megtudta, hogy holnap este hét órakor Lizaveta, az öreg asszony egyetlen lakótársa, nem lesz otthon. Következésképp Ivanovna Aléna este hét órakor egyedül lesz.

Csak néhány lépés választotta el lakásától. Olyan arczczal ért haza, mint a kit halálra ítéltek. Nem gondolt meg semmit, nem is tudott gondolkozni. Hanem azt érezte, hogy most már nincs se szabad akarata, se ítélete s hogy most már minden el van végezve.

Ha évekig várt volna arra a pillanatra, mely a kivitelre ilyen alkalmas, akkor sem tudott volna ilyen jó alkalmat, a milyen most magától kínálkozott. Minden körülmények között nehéz lett volna egy napot előre olyan biztosan, pontosan s a legkisebb koczkáztatás nélkül megállapítani. Nem kellett az alkalmat veszélyes kutatásokkal kikeresni. Már megvolt. Biztos volt benne, hogy az az öreg asszony, a kit kiszemelt, egyes-egyedül lesz otthon.

VI.

Véletlenül azt is megtudta Raszkolnyikov, hogy a házaspár miért hívta magához Lizavetát. Közönséges üzlet volt szóban. Egy elszegényedett család ruhákat akart eladni. Nem akartak a piaczra állni vele, hát közvetítőt kerestek. Lizaveta szokott ilyen üzleteket közvetíteni s ezért valami díjat kapott. Nagy gyakorlata volt. Nagyon becsületesen járt el a dologban s lehetőleg jól adott el mindent. Abból az árból, a mit egyszer kimondott, soha egy krajczárt sem engedett. Keveset beszélt, s mint mondtuk, különben is félénk, tartózkodó volt.

Raszkolnyikov az utóbbi időben babonás is volt. S e babona nyomait még sokáig megőrízte, mintha eltörülhetetlenek lettek volna. Évek multán mindig valamely sajátságos, természetfölötti végzetnek tulajdonította ezt a dolgot. Hitt a titokteljes befolyásokban s a dolgok sajátságos, véletlen találkozását valamely titkos erő működésének tekintette.

Még a télen véletlenül tudta meg az öreg asszony lakását, régi iskolatársától, Pokorovtól, mielőtt az Harkovba utazott volna. Beszédközben említette, arra az esetre, ha valamit el akarna zálogosítani. Sokáig nem volt rá szüksége, minthogy tanórákat adott s ebből mindig eltengődött. Csak másfél hónapja jutott eszébe az a czím. Volt két zálogba való holmija: egy régi ezüst órája, az édes atyjától, s egy kis köves gyűrű, melyet nővére húzott az ujjára elválásuk perczében. Elhatározta, hogy a gyűrűt zálogosítja el s e végett fölkereste az öreg asszonyt.

Mihelyt meglátta, a nélkül, hogy valami különöst tudott volna róla, leküzdhetetlen ellenszenvet érzett iránta. Két „czédulácskát” kapott tőle; ezzel aztán elment egy fogadóba, teát kért és gondolatokba merűlt. Valami sajátságos gondolat úgy nyüzsgölődött a fejében, mint a kis csirke, mely ki akar kelni a tojásból.

Nem messze tőle egy asztalnál ismeretlen tanulók ültek egy fiatal tiszt társaságában. Előbb billiárdoztak s most teát ittak ők is.

Egyszer csak úgy hallotta, hogy a tanuló s a tiszt Ivanovna Alénáról, a zálog-kölcsönző asszonyról beszél, lakását említi. Már ez is olyan csodálatos volt Raszkolnyikov előtt: ime, alig hogy otthagyja az öreg asszonyt, róla hall beszélni. Persze csak véletlen volt, de minthogy még most sem bírt megszabadulni attól a sajátságos nyomasztó érzéstől, melyet Ivanovna Aléna látása után érzett, most nemcsak érdekelte minden részlet, a mit a tanuló róla beszélt, hanem végzetes hatást gyakorolt rá.

- Nagyszerű vénasszony, - mondta a tanuló. - Mindig van pénze. Gazdag, mint valami zsidó. Ha akarná, ötezer rubelt is adhatna egyszerre, de ő az egy rubeles zálogot sem veti meg. Már többön segített közülünk is, de azért mégis csak átkozott egy boszorkány...

Azután tovább beszélt; elmondta, milyen gonosz, szeszélyes asszony. Ha csak egy napot késik az ember a kiváltással, a záloga elvész, pedig csak értékének negyedrészét szokta kölcsönözni és havonként tíz perczent kamatot szed.

Még sok mindent fecsegett a diák. Elmondta, hogy van az asszonynak egy huga, Lizaveta, a kit kínoz és ver, s valóságos rabszolga módra tart. Pedig nagy, erős leány, az öreg asszony meg kicsiny és gyönge.

- Valóságos tünemény a testvére! - kiáltott föl a tanuló s nevetett.

Ezután Lizaveta jött szóba. A tanuló nagy gyönyörűséggel beszélt s majdnem mindig nevetett. A tiszt érdeklődéssel hallgatott, aztán megkérte a tanulót, küldje el hozzá Lizavetát, hadd foltozza meg a fehérneműjét.

Raszkolnyikov minden szóra figyelt s megismerte a szegény leány történetét.

Lizaveta az öreg asszony mostohahuga s körülbelül harminczöt éves. Éjjel-nappal dolgozik, szakácsnő, mosónő egy személyben, azonkívül pénzért is dolgozik, sikálni is jár s egész keresetét a vén asszonynak adja. Még munkát sem volt szabad vállalnia nénje tudta nélkül. A vén asszony már megcsinálta végrendeletét is s Lizaveta tudta, hogy a házi bútorokon kívül egy garast sem fog kapni. Az öreg minden pénzét az N-i kormányzóságban lévő kolostorra hagyta, oly föltétellel, hogy örökké imádkozzanak s misézzenek a lelki üdvéért.

Lizaveta csak polgárnő, nem tartozik a hivatalnok-osztályhoz, mint nénje. Még hajadon, nagy, lompos leány, kifelé hajló lábszárakkal. Mindig félretaposott czipőket viselt, de azért tisztán öltözködött. A legcsodálatosabb volt azonban - s ezt nevette a tanuló legjobban, - hogy Lizaveta majdnem mindig reményteljes állapotban van.

- De hát azt mondtad, szörnyeteg, - jegyezte meg a tiszt.

- Szörnyetegnek éppen nem lehet mondani. Barnás arcza van. Olyan, mint egy katona állöltözetben, de azért nem ijesztő. Az ábrázatja nem csúnya, s jó szemei vannak. Csöndes, szerény, mindenbe belenyugszik. Még eléggé kellemes is, mikor mosolyog.

- Ugy látszik, téged is meghódított, - jegyezte meg kaczagva a tiszt.

- Már csak különösség végett is. Hanem, a mit mondani akarok... azt a vén boszorkányt meg tudnám ölni, ki tudnám rabolni és biztosítalak, hogy még lelkifurdalást sem éreznék miatta, - tette hozzá nagy buzgalommal a tanuló.

A tiszt megint nevetett, Raszkolnyikov azonban megrázkódott... Milyen sajátságos!

- Bocsáss meg, nem akarok eléd komoly kérdést terjeszteni, - folytatta a tanuló. - Én az elébb igazán csak tréfáltam, de nézd: egyik oldalon az ostoba, hasznavehetetlen, gonosz, beteg vénasszony, a ki senkinek sem használ, ellenkezőleg mindenkinek árt, a ki azt sem tudja, miért él, s a ki különben is ma vagy holnap bevégzi életét. Érted? Érted?...

- Értem hát, - felelt a tiszt, s ránézett tűzzel beszélő társára.

- Hallgasd hát tovább: a másik részen fiatal, életerős lény, mely gyámol nélkül, minden haszon nélkül pusztul el s ilyen ezer meg ezer van. Száz meg ezer jó munka, vállalat, melyet a vén asszony pénzével nagyszerűen végre lehetne hajtani. Ezer meg ezer exisztencziát lehetne jó útra terelni. Családokat lehetne megmenteni a tönkrejutástól, a nyomortól, a bűntől, az utálatos betegségektől. S mindezt el lehetne érni a vén asszony pénzével! Öld meg, vedd el a pénzét, hogy ezzel az emberiség közös jólétének szenteld magad. Mit gondolsz, nem lehetne ezt a kis, nyomorult bűntettet ezer jó dologgal helyreütni? - Csak egy exisztencziát áldozni föl ezer romlásnak, pusztulásnak indult élet megmentéséért? Ez csak tiszta számadás. Mit is jelent az emberi élet mérték-serpenyőjében ennek a nyomorult, beteg, gonosz vén asszonynak az exisztencziája? Csak annyit, mint egy bolhának vagy légynek az élete. Még annyit sem, mert a vén asszony kártékony, tönkreteszi a mások életét is. Nemrég úgy megharapta mérgében a Lizaveta ujját, hogy majdnem le kellett vágni.

- Lehet, hogy élete kártékony másokra nézve, de vannak természeti törvények, - felelte a tiszt.

- Ah, barátocskám, mintha nem lehetne kijavítani még a természet törvényeit is! Ha nem tudnánk irányt adni nekik, meg kellene fúlnunk az előítéletekben. Hiszen akkor nem lenne egyetlen „nagy emberünk” sem! Az ember kötelességről, lelkiismeretről beszél, - nem akarok ezek ellen beszélni én sem, - de hát hogy’ értik ezt? Várj csak, mindjárt teszek én egy kérdést.

- Nem, én fogok tőled valamit kérdezni, hallgasd meg.

- Nos?

- Sokat fecsegsz-locsogsz, de azt mondd meg nekem: meg tudnád te magad ölni a vén asszonyt, vagy sem?

- Én nem, az természetes. Én egyáltalában az igazságszolgáltatásról beszélek. Nem rólam van most szó.

- Én meg azt mondom, hogy ha te nem akarod magadra vállalni a dolgot, akkor hiába beszélsz az igazságszolgáltatásról. Gyere még egy játszmára.

Raszkolnyikov rettenetes felindulást érzett. Persze, a mit hallott, az mind közönséges, ismert dolog volt. Ő is gondolt, beszélt már hasonlókat, csakhogy persze más alakban és más témáról. De hát miért kellett neki ilyeneket hallani éppen most, mikor ő maga sem gondolt egyébre? S hogyan történhetett, hogy éppen akkor, mikor a vén asszonytól elmenve, ilyen gondolat magvát rejtette szívébe, éppen hasonló beszélgetésre akadt? Ez a sajátságos találkozás ő előtte mindig nagyon jelentőségteljes volt. Látszólag egy jelentéktelen korcsmai fecsegés tette rá azt a rendkívüli hatást, mely sorsának kifejlődését elősegítette. Mintha valóban végzet, újjmutatás lett volna. -

……

Mikor Raszkolnyikov hazatért a szénapiaczról, a pamlagra dobta magát s egy óra hosszáig mozdulatlanul ült helyén. Ezalatt besötétedett. Gyertyája nem volt. Most azonban úgy sem jutott volna eszébe meggyújtani. Sohase tudott visszaemlékezni rá később, hogy ezen az estén gondolt-e valamire?

Újra lázt érzett, mint előbb. Fázott s azt gondolta: talán le is lehetne feküdni a pamlagra. Nem sokára álom, nehéz álom jött szemeire.

Rendkívül sokáig aludt, a nélkül, hogy álmodott volna, Násztászja, a ki másnap reggel tíz órakor bejött hozzá, alig bírta felkölteni. Teát hozott neki meg kenyeret. A tea megint másodszori felöntés volt a saját főzőedényében.

- De hogy ez még most is alszik! - kiáltott kedvetlenül. - Még mindig alszik!

Raszkolnyikov nehézkesen föltápászkodott. Fájt a feje. Fölállott, megfordult; de ujra visszaesett a pamlagra.

- Már megint alszol? - kérdezte Násztászja, - talán beteg vagy?

Raszkolnyikov nem felelt.

- Kell tea?

- Később, - felelte nagy erőfeszítéssel; újra lezárta a szemeit s a fal felé fordult. Násztászja mellette maradt.

- Talán mégis beteg, - gondolta. Aztán megfordult s elhagyta a szobát.

Két órakor megint bejött és levest hozott. Raszkolnyikov még akkor is úgy feküdt, mint előbb. A teát nem is érintette. Násztászja sértve érezte magát és megrázta:

- Álom-tarisznya! - kiáltott és kedvetlenül nézett rá.

Raszkolnyikov föltekintett, fölült, de nem szólt semmit, csak a padozatra bámult.

- Beteg vagy, mi bajod? - kérdezte Násztászja, de nem kapott feleletet. - Tán jó lenne, ha egy kicsit kimennél. A friss levegő használna. Akarsz enni?

- Majd később, - felelte gyöngén. - Menj! - s intett a kezével.

A leány még egy perczig állva maradt. Részvéttel nézett rá, aztán kiment.

Néhány percz mulva Raszkolnyikov kinyitotta szemeit. Sokáig nézett a teára, meg a levesre. Végre elvette a kenyeret, kanalat s enni kezdett.

Keveset evett, két-három kanállal, étvágy nélkül, gépszerűen. Mintha szünt volna egy kicsit a fejfájása. Evés után ujra a pamlagra dőlt, de már nem tudott aludni. Csak úgy feküdt arczra borulva, fejét a párnák közé rejtve, mozdulatlanul. Most már álmodott, s olyan sajátságosak voltak ezek az álmok! Néha azt hitte, Afrikában, Egyiptomban, vagy valamely oázison van. A karaván nyugszik, a tevék álldogálnak, körülöttük pálmák. Mindnyájan esznek, ő azonban vizet iszik, éppen abból a kis patakból, mely mellette fut el csörgedezve.

És olyan jó hideg az a víz, olyan csodálatos kék; tarka kavicsok, aranyfényü homok fölött fut el. Egyszer csak tisztán hallotta az óra ütését. Összerezzent, fölemelte a fejét, fölugrott, az ablakhoz sietett s találgatta, hány óra lehet? Aztán az ajtóhoz lépett, kinyitotta és hallgatódzott. Szíve hevesen dobogott. A lépcső csendes volt, mintha a ház minden lakója aludnék. Furcsának, különösnek tetszett előtte, hogy tegnap óta olyan mozdulatlanul feküdt, holott készülnie kellett volna a dologra... Talán már hat óra is elmúlt. Valami szokatlan, lázas, tervszerűtlen tevékenység szállta meg most az alvás és fásultság után. Nem igen volt mit előkészítenie, csak arra kellett vigyázni, hogy el ne feledjen valamit. Szíve olyan erősen és gyorsan dobogott, hogy alig bírt lélegzetet venni. Először hurkot akart készíteni, hogy kabátjába rejtse. Egy percz alatt készen volt. Csak a szekrény alá nyúlt, talált valami szennyes ruhát, abból szakított magának egy keskeny, tizenöt hüvelyknyi hosszú szalagot. Ezt a szalagot két rétbe hajtotta, aztán elő vévén nyári kabátját (csak ez az egy kabátja volt) a karöltő alá varrta a szalag két végét. Keze reszketett, míg varrta, de azért a munka jól sikerült. Mikor ujra fölvette a kabátot, nyoma sem látszott semminek. Tűje, czérnája már régen volt készletben a fiókjában.

A mi a hurkot illeti, az az ő külön, furfangos találmánya volt. A fejsze számára készült. Mert hát a fejszét nem vihette puszta kézben az utczán? Ha egyszerűen csak a kabátja alá akarta volna rejteni, a kezével mégis csak tartania kellett volna s ezt észre lehetett volna venni. De most, miután a hurkot oda varrta, egyszerűen csak bele kellett akasztania a fejsze vasát s a nyele szépen lelógott belül a karja alatt. Ha kezét a zsebbe dugja, tarthatja a baltát is, hogy ne lógjon a levegőben. S minthogy a felöltő bő volt, mint egy köpönyeg, észrevétlenül lehetett a karral valamit leszorítani. Ezt a hurkot még két héttel ezelőtt kitalálta.

Mikor ezzel elkészült, a divány alá nyúlt s elővette azt a „zálogtárgyat", melyet már régen készletben tartogatott. Ez tulajdonképpen nem is volt igazi zálognak való, csak valami sima, kerek deszka, úgy bepakolva, mintha ezüstdohánytartó volna. Ezt a fadarabot egyszer séta közben egy asztalos műhely közelében találta. Ehhez a fához egy kis lapos vasdarabot is tett, melyet szintén az utczán talált valahol. A vasdarab valamivel kisebb volt, mint a fa. Egy csomóba tette, átkötötte spárgával, aztán csinosan elegáns fehér papírba takarta, ujra átkötötte, hogy nehezen lehessen kibontani. Ez azért volt, hogy néhány perczig elfoglalja a vén asszonyt, s míg az bontogatja a csomagot, ő fölhasználhassa az időt. A vasat azért tette a csomagba, hogy nehezebb legyen, nehogy az asszony a könnyüségről észrevegye, hogy csak fadarab van a papirban.

Már minden készen volt s jól elrejtve a divány alá.

Alig hogy a kezébe vette a „zálogtárgyat", valaki megszólalt az udvaron:

- Már régen elmult hét óra!

- Régen! Édes Istenem!

Az ajtóhoz futott, hallgatódzott. Aztán vette a kalapját s olyan óvatosan osont le a lépcsőkön, mint a macska. Hátra volt még a legfontosabb: el kellett lopni a fejszét a konyhából. Hogy azt elviszi, már régen elhatározta. Volt ugyan egy kerti kése, de sem abban, sem a maga erejében nem bízhatott s azért határozta el, hogy legjobb lesz fejszét vinni.

Jegyezzük meg itt, hogy mindaz, a mit előbb legjobbnak talált, most hasznavehetetlennek tetszett előtte. Sajátságos jelenség volt ez. Nem nézve a belső aggodalmat, melylyel folyton gyötörte magát, külső dolgokból is azt következtette, hogy a vállalat nem fog sikerülni. Még ha minden a legjobban összevágott volna is, hogy sikernél egyebet képzelni sem lehetne, s ebben a perczben minden eszközét haszontalannak találta volna, az egészet lehetetlennek s bizonynyal mindent elkövet, hogy megszabaduljon tőle. De hát most még kétség is merült föl és sok olyan, a mi nem volt jól elrendezve. Hogy miként szerzi meg a fejszét, erre a csekélységre nem is gondolt. Semmi sem könnyebb ennél. Násztászja estefelé soha sem volt a konyhában. Vagy a szomszédhoz futott, vagy a szatócsboltba, de az ajtót ilyenkor mindig nyitva hagyta. Pörölt is ezért vele az asszonya.

Így hát csak lassan be kellett lépnie a konyhába, kihozni a fejszét, aztán egy óra mulva, mikor minden megtörtént, szépen visszatenni. Persze megtörténhetik, hogy mikor visszajön, Násztászja már a konyhában lesz, s akkor várnia kell, míg ismét kimegy. Az is meglehet, hogy észre veszi a fejsze eltűnését, keresni kezdi, kiabálni fog, - ez már mindjárt gyanút kelthetne, legalább is okot a gyanúra.

De hát ezek csak kicsiségek, a melyekre gondolnia sem kell, ideje sincs rá. A fődologra gondolt, a mellékeseket figyelmen kívül hagyta addig az időpontig, midőn mindennel elkészült. De még most sem határozta el magát teljesen. Például: nem tudta elképzelni, hogyan lesz az, mikor ő nem csak gondol erre, hanem igazán odamegy és cselekedni fog. Még a multkor is mikor a próbára ment (mikor tudniillik meglátogatta az öreg asszonyt, hogy a helyet kikémlelje), még akkor is azt hitte, hogy örökké csak kísérletet fog tenni és soha sem cselekszik igazán.

- Oda kell menni, szétnézni, - gondolta magában s még e próbát sem bírta kiállani undor nélkül. Egyet köpött és elszaladt, dühös haraggal telve maga iránt.

Most azt hitte, hogy a dolog egész analizisével, a kérdés morális részének fejtegetésével készen van. Már semmi ellen sem talált elfogadható okot.

És még sem bízott teljesen magában s egyre kutatott valami elriasztó mód után. Szerette volna elhinni, hogy valaki kényszeríti erre a tettre.

Az utolsó nap azonban, mely oly gyorsan és váratlanul virradt rá, az elhatározás napja már úgy hatott rá, mintha gépszerűen kellene engedelmeskednie. Mintha valaki kezén fogta volna, vezetné természetfölötti erővel s ő követi vakon, ellenvetés nélkül. Olyanformát érzett, mint az, a kinek a ruhája valamely nagy gép kerekébe akadt s az most menthetetlenül magával sodorja áldozatát.

Régen sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel: miért fedezik föl olyan könnyen a bűntetteket? S miért hagynak a gyilkosok olyan biztos nyomokat maguk után?

Sokat hányta-vetette ezt a kérdést, sokoldalu és érdekes megoldásokat talált s végre abban állapodott meg, hogy a dolog lényege nem a bűn elrejthetetlenségében, hanem magában a bűnösben rejlik. A legtöbb gyilkos a tett elkövetése után nem ura akaratának s gondolatainak, sőt ilyenkor valami csodálatos, gyermekes könnyelműség szállja meg; éppen akkor, mikor elővigyázatra, óvatosságra lenne legnagyobb szüksége. Azt hitte, hogy az akarat e gyöngesége még a tett elkövetése előtt megrohanja az embert s mint valami betegség, növekszik benne s

éppen a cselekvés pillanatában éri el tetőpontját, itt az egyéniséghez képest a bűn elkövetése alatt s azután is egy időre megmarad, hogy azután lassankint, mint a betegség, elmuljék. Ahhoz azonban nem érzett erőt magában, hogy végleg elhatározza: a betegség okozza-e a bűnt, vagy a bűn különös természetéből folyik ez a betegséghez hasonló állapot?

Midőn erre az eredményre jutott, elhatározta, hogy az ő esetében ilyen változás nem fordulhat elő. Ő nem veszti el ítéletét és akaratát a terv kivitelénél, már csak azért sem, mert, a mit ő el fog követni, az nem bűntett.

Hagyjuk el egyelőre az egész okoskodást, melynek révén erre az eredményre jutott. Már különben is nagyon előre siettünk... Még csak azt teszszük hozzá, hogy a vállalat tényleges, tisztán anyagi nehézségei az ő lelkében nagyon mellékes szerepet játszottak.

- Csak az ítélő-erőt s az akaratot nem kell elveszíteni, s e kettő mindenesetre segíteni fog a döntő pillanatban, ha már az ember a dolog legkisebb részletébe is behatolt.

De hát ő még most sem hitt végleges elhatározásában, nem kezdett semmit. S midőn a cselekvés órája ütött, minden másként történt, mint előbb gondolta; váratlan, véletlen dolgok kerültek elő.

Mindjárt kezdetben, alig hogy lehaladt a lépcsőn, váratlan körülmény döbbentette meg.

Mikor háziasszonya konyhaajtajához ért, mely most is, mint mindig, sarkig nyitva volt, óvatosan beleskelődött. Látni akarta, vajon nincs-e Násztászja távollétében a háziasszony a konyhában? Vagy ha nincs ott, be van-e téve szobájának ajtaja? De milyen nagy volt a meglepetése, mikor Násztászját pillantotta meg a konyhában. Nem csak hogy el nem távozott hazulról, hanem dolgozott a konyhában: nedves ruhákat szedett ki egy kosárból s kötélre teregette. Mikor észrevette Raszkolnyikovot, abbahagyta munkáját s utána nézett, míg egészen elhaladt.

Raszkolnyikov elfordította a fejét s úgy tett, mintha észre sem vette volna a lányt. De hát megvolt az első akadály. Nincs fejsze. Megdöbbent.

- De hát mért is képzeltem én, - gondolta, mialatt a kapu felé haladt, - hogy ő éppen most nem lesz itthon? Miért? Miért tartottam én ezt olyan természetesnek?

Le volt verve s dühében szerette volna maga-magát kinevetni. Esztelen, állati düh forrt benne.

Gondolkozva állt meg a kapu alatt. A ház előtt lassan sétálgatni nem akart, vissza még kevésbbé mehetett.

- Milyen jó alkalmat szalasztottam el most! - mormogta s gépszerűen megállt a házmester ajtaja előtt, mely félig nyitva volt.

Hirtelen összerezzent. Bent a szobában egy pad alatt, alig két lépésnyire tőle, megcsillant valami... Körülnézett. Senki sem volt a közelben.

Lábujjhegyen közeledett. Fölhágott a lépcsőre s halkan szólította a házmestert. Senki sem felelt. A szolga nem volt otthonn! De csak az udvaron lehetett valahol, mert az ajtót nem zárta be.

Raszkolnyikov beosont s kihúzta a fejszét a pad alól. Valóban az csillant szemébe az előbb. Kivette a fadarabok közül s ki sem lépett a szobából, míg a hurokba nem akasztotta. Zsebre dugta mind a két kezét, úgy jött ki. Senki sem vette észre.

- A mit a megfontoló ész el nem ér, megteszi a véletlen ördöge, - gondolta és sajátságosan mosolygott.

Ez a körülmény fölvillanyozta.

Lassan, nyugodtan folytatta útját. Nem sietett, nehogy gyanút ébresszen. Alig nézett azokra, a kik mellette elhaladtak és vigyázott, hogy azok se nézhessenek az arczába. Egyszerre csak a kalapjára gondolt.

- Szent Isten! Pedig tegnap még volt pénzem, sapkát vehettem volna.

Káromkodott. Egy bolt-ajtó előtt elhaladva, félszemmel bepillantott s látta, hogy a falióra már tíz perczet mutat hét után. Sietnie kellett, annál inkább, mert a másik oldalról akart közeledni a ház felé.

Régen, mikor ezzel a tervvel foglalkozott, azt hitte, hogy félni fog; de most egy csöpp félelmet sem érzett. Sőt egészen különös, ide nem tartozó gondolatokkal foglalkozott.

A mint a Juszupov-kert mellett elhaladt, a szökőkutakra gondolt. Hogy' fölfrissítenék a levegőt! Ebből a gondolatból kifolyólag elhatározta, milyen szép s az egész városra milyen hasznos lenne, ha az egész Mars-mezőn nyilvános kertek lennének, sőt ha ezeket még a Mihály-térrel is össze lehetne kötni.

Az a kérdés is nagyon érdekelte, miért van az, hogy nagy városokban éppen ott lakik a legtöbb ember, hol legkevesebb a sétány és szökőkút s e helyett csak piszok, por és gyom van? Még az is ilyen helyre megy, a ki okvetlenül nem is kénytelen vele. Eszébe jutott, hogy ő is a széna-piaczon sétálgatott.

- Őrültség! - mondta halkan, aztán hirtelen eszméletre tért s mormogta:

- Nem, inkább semmire sem fogok gondolni.

Igazán ilyen módon figyel meg mindent az is, a kit a vesztőhelyre vezetnek.

Ez a gondolat czikázott át agyán, de iparkodott hamar megszabadúlni tőle.

A házhoz közeledett. Már látta a kaput. Ekkor óraütés hangzott.

- Már fél nyolcz lenne? Lehetetlen! Az óra siet.

A kapun szerencsésen bejutott. Ebben a perczben, mintha csak parancsolta volna, szénás-szekér ment a házba. Azzal együtt ment be s a kocsi teljesen eltakarta őt. Alig ért a kocsi az udvarba, hirtelen jobbra csapott át. A kocsi körül kiabáltak, veszekedtek, ő azonban nem találkozott senkivel. Sok ablak nyílt erre a nagy, négyszögletű udvarra. Nyitva voltak, de ő nem nézett föl egyre sem. Nem volt ereje hozzá.

Nem volt messze a lépcső, mely az öreg asszonyhoz vezetett. Már elérte.

Dobogó szívére szorította kezét s lihegve ment föl a lépcsőn. Óvatosan szorította a baltát, halkan lépkedett, időnkint hallgatódzott. A lépcsőn nem járt senki. Az ajtók is be voltak csukva, senkivel sem találkozott. A második emeleten volt egy üres lakás. Nyitott ajtó mellett dolgoztak benne a festők, de senki sem nézett ki. Megállott, gondolkozott s tovább ment.

- Persze jobb lenne, ha nem volnának itt, de hát még két emelet odáig.

Elérte a negyedik emeletet. Ott volt az ajtó s azzal szemben egy nagy üres lakás. A harmadik emeleten, az öreg asszony lakása alatt hihetőleg szintén üres a lakás. Levették a névjegyet az ajtóról, kiköltöztek.

Nehezen lélegzett. E perczben az a gondolat támadt agyában:

- Nem lenne jobb visszamenni?

De nem felelt rá, csak hallgatódzott az öreg asszony ajtaján. Halotti csend uralkodott a lakásban. Aztán még egyszer hallgatódzott a lépcső előtt is, figyelmesen, hosszan. Még egyszer körülnézett, utoljára. Összeszedte minden erejét; érezte a baltát karja alatt.

- Csak nem vagyok nagyon sápadt? - gondolta. - Vagy nagyon izgatott? Gyanakodó az öreg. Talán várnék... míg a szívem nyugodtabban ver.

De szíve nem nyugodott meg. Ellenkezőleg, még erősebben dobogott.

Nem bírta ki tovább. A csengetyűhöz nyúlt és csöngetett. Fél perc múlva újra csöngetett, erősebben.

Semmi felelet. Hihetőleg otthon van, egyedül és fél. Körülbelül ismerte már... Fülét az ajtóhoz szorította, úgy hallgatódzott. S ekkor úgy vette észre, hogy belülről valaki óvatosan tapogatja a kilincset. Hallani vélte a ruha suhogását, a mint az ajtóhoz ért. Bizonyosan éppen úgy hallgatódzott belülről, mint ő kivülről s úgy látszik, az is az ajtóhoz szorította a fülét.

Mozgolódott, köhécselt, nem akarta, hogy azt higyjék: el akar rejtőzködni. Azután megint csöngetett, harmadszor, de illendően, nyugodtan, türelmesen. Mikor később visszagondolt erre, azt mondta, hogy e percz örökkévalóságnak tetszett előtte. Maga sem tudta, hogy lehetett olyan ravasz? Annál is inkább, mert értelme perczről-perczre sötétedett... Alig érezte a testét.

Néhány pillanat mulva hallani lehetett, hogy valaki félretolja a reteszt.

VII.

Az ajtót kinyitották, de most is, mint a multkor, csak egy kis hézag támadt s most is két éles bizalmatlan szem villogott feléje. Raszkolnyikov elvesztette a türelmét s föltünő hibát követett el.

Félt, hogy az öreg asszony nem meri egészen kinyitni az ajtót, minthogy egyedül volt s az ő külseje sem lehetett nagyon megnyugtató; - megragadta a kilincset, maga felé húzta, hogy megakadályozza az ajtó becsukását. Az öreg asszony nem rántotta be az ajtót, de a kilincset sem eresztette el, s a Raszkolnyikov erőszakos húzása után félig ő maga is kilódúlt a folyosóra. Ott maradt az ajtó előtt s ezzel akadályozta a belépést. Raszkolnyikov közeledett feléje. Az öreg asszony rémülten ugrott vissza, úgy látszott, mondani akart valamit, de hang nem jött a torkából, csak meredten nézett a vendégre.

- Jó estét, Ivanovna Aléna, - szólította meg Raszkolnyikov, a milyen elfogulatlanul csak lehetett. Hangja akadozott, reszketett. - Zálogot... hoztam... önnek. De kérem... jőjjön inkább beljebb, ott világosabb van.

Ott hagyta az öreget s a nélkül, hogy fölszólították volna, belépett a szobába. Az asszony utána futott; végre feloldódott a nyelve.

- Uram Isten! De hát mit akar ön?... Kicsoda ön? Mit akar?

- De hát kérem, Ivanovna Aléna, hiszen ismer... Raszkolnyikov... zálogot hoztam kegyednek, itt van. A multkor már beszéltem erről.

És feléje nyújtotta a kis csomagot. Az asszony alig vetett ügyet a zálogra, de merően nézett a hivatlan vendég szemébe. Kiváncsian, gonoszúl, bizalmatlanúl nézett rá.

Eltelt egy percz. Raszkolnyikov úgy látta, mintha gúnyosan nézne rá, mintha mindent kitalált volna. Zavarba jött, félelem szállta meg; olyan félelem, hogy ha a vén asszony még egy perczig így néz rá, ilyen némán, elfutott volna.

- Miért néz úgy rám, mintha nem ismerne? - kérdezte ingerülten. - Ha nem akar kölcsönözni, hagyja el. Majd máshoz megyek. Sietek.

Maga sem tudta, hogy' bírt ennyit beszélni. A szavak majdnem akarata ellen törtek elő.

Az öreg asszony magához tért. Mintha megnyugtatta volna a vendég határozott hangja.

- De hát mit is akar, bátyuskám, ilyen hirtelen? Mi az? - kérdezte a zálogtárgyra mutatva.

- Ezüst czigaretta-doboz, hiszen beszéltem már róla!

Az asszony kinyujtotta a kezét.

- Milyen sápadt ön!... Reszket a keze. Talán fürödtél, batyuskám?

- Lázam van, - felelt kurtán. - Sápadt lehet az ember, ha nincs mit ennie, - tette hozzá, de alig bírta kinyögni a szavakat.

Ereje újra elhagyta. De a válasz hihetőnek tetszett s az öreg átvette a zálogot.

- Micsoda is ez? - kérdezte újra az öreg asszony; élesen nézett Raszkolnyikovra s a csomagot latolgatta a kezében.

- Czigaretta-doboz... ezüstből... nézze meg maga.

- Nem úgy néz ki, mintha ezüstből volna... Aztán miért van így összekötözve?

Mialatt azzal bajlódott, hogy a madzagot lefejtse, a világosság felé fordult (az ablakok, a fojtott levegő ellenére, be voltak zárva) és háttal állt Raszkolnyikovnak.

Raszkolnyikov széttárta felső kabátját és kéznél tartotta a baltát. De még nem húzta ki egészen. A kabát alatt tartogatta jobbkezében. A karja gyönge volt. Érezte, hogy perczről-perczre meredtebb. Félt, hogy elejti a baltát. Mintha szédült volna...

- Mi a manót csavargatta így be?! - kiáltott föl mérgesen az öreg, s meg akart fordulni.

Most már egy perczet sem lehetett késni. Raszkolnyikov kivette a baltát, két kézbe kapta, fölemelte, aztán erőfeszítés nélkül, majdnem gépszerűen az asszony fejére sujtott vele. Ehhez nem kellett erő, de mikor látta, hogy a balta lehullott, megjött minden ereje.

Az öreg asszony, mint mindig, most is hajadonfőtt volt. Ritka, világos, őszbecsavarodott haja erősen meg volt olajozva, vékony, patkányfarkhoz hasonló varkocsba volt csavarva s hátul kontyba tűzve egy szarufésű törött darabjával.

A csapás, minthogy az asszony alacsony volt, éppen a fejetetejére zuhant. Fölkiáltott, de csak gyöngén, és a földre esett; volt még annyi ereje, hogy karjait fölnyujthatta, s egyik kezében még akkor is a zálogot tartotta.

Raszkolnyikov még néhányat csapott a koponyájára, teljes erőből. Vér borította el és a test előre gurult. A gyilkos visszalépett, helyet adott a testnek, aztán lehajolt hozzá s meggyőződött a halál bekövetkeztéről.

Az asszony szemei kidülledtek, mintha ki akartak volna ugrani üregeikből. Homloka, arcza összeránczosodott, görcsös rángás torzította el.

A baltát az asszony mellé fektette a padlóra, s elkezdte átkutatni a zsebeit, vigyázva, hogy a lecsurgó vér ne érje.

Teljesen eszénél volt. Se nem szédült, se elmezavart nem érzett, csak a kezei reszkettek még. Később is emlékezett rá, hogy nagyon vigyázott: be ne vérezze magát. Megtalálta a kulcsokat. Ugy, mint akkor, most is egy csomóban volt mind, rézkarikára fűzve. A hálószobába szaladt velük.

Kicsiny szoba volt ez, melyben házi-oltár is volt. A másik oldalon nagy, igen tiszta ágy állott, különféle selyemrongyokból varrt takaróval.

A harmadik fal mellett volt a fiókos szekrény. Sajátságos, alig hogy a kezébe vette a kulcsokat, alig hallotta a csörgést, remegni kezdett. Szeretett volna mindent otthagyni és elfutni innen.

De csak egy perczig tartott ez az állapot. Már úgy is késő lett volna elfutni. Majdnem nevetett a gyöngesége fölött. De aztán más, aggasztó gondolata támadt. Azt gondolta: hátha él még az öreg asszony és fölkél?

Otthagyta a kulcsot, a szekrényt s visszafutott. Fölkapta a baltát, de nem ütött le vele.

Kétségtelen volt az asszony halála. Lehajolt hozzá s figyelmesen nézegette. A koponyája be volt szakadva, sőt egy kicsit félre is csavarodva. Oda akarta tenni az ujját, hogy meggyőződjék, de visszahúzta, hiszen látni való volt, hogy meghalt. Egész vértócsa keletkezett már körülötte.

Észrevette, hogy zsinór van a nyakában. Le akarta szakítani, de a zsinór erős volt, nem sikerült; ez is csupa vér volt már. Ki akarta húzni a zsinór végét az asszony kebléből, de az sem sikerült. Türelmetlenségében már a baltával akarta elvágni, de nem merte. S miután két perczig babrált így, kezét és baltáját bevérezve, végre mégis kihúzta a madzagot. Nem csalódott, csakugyan erszény volt a végére erősítve. A zsinóron két kereszt is volt; az egyik cziprusfából, a másik rézből. Egy kis szentkép is volt hozzáfűzve, aztán a piszkos bőrzacskó vasgyűrűvel. Az erszény véres volt, de Raszkolnyikov nem törődött ezzel. Zsebre dugta, úgy, a mint volt, bele se nézett. A keresztet az öreg asszony mellére dobta; most fölvette a baltát s magával vitte a hálószobába.

Nagyon sietett és semmi sem sikerült. A kulcsok egyáltalán nem illettek a zárba. Nemcsak az volt a hiba, hegy keze folyton reszketett, hanem az is, hogy mindig rosszúl választott. Bár látta, hogy a kulcs egyáltalában nem való abba a zárba, mégis tovább próbálgatta. Végre belátta, hogy az a nagy tollu kulcs, mely egy kicsivel van összeakasztva, nem a fiókos szekrénybe való, hanem hihetőleg valamelyik nagy ládába, a melyben bizonyosan az értékesebb dolgok vannak elrakva.

Ott hagyta hát a fiókos szekrényt s az ágy alá nézett. Itt tartják rendesen az öreg asszonyok ládáikat. Csakugyan volt is ott egy nagy láda, egy arsinnál nagyobb, domboru tetején szaffiánnal és aczélszegekkel kiverve.

Ebbe illett a nagy kulcs, ki is nyitotta vele. Legfelül, fehér kendővel letakarva, egy kis nyúlbőrbundácska volt, vörössel behúzva. Ez alatt selyemruha, aztán sál; alább is nőiruhák látszottak.

Először is megtörölte kezét a piros bundán. A piroson nem tűnik föl olyan nagyon a vér. Egyszerre összerezzent.

- Istenem, csak nem őrültem meg? - gondolta megrémülve.

Alig érintette a ruhát, a bundácska alól egy kis aranyóra hullott ki. Kezdte rázogatni a ruhákat, s csakugyan csupa ékszerfélére talált alattuk. Bizonyosan zálogtárgyak voltak: karkötők, láncok, fülbevalók, melltűk s effélék. Némelyek ékszertokban, mások gondosan becsomagol-

va ujságpapirosba, csinosan bekötve. Késedelem nélkül, a nélkül, hogy a tárgyakat nézegette volna, telerakta velök a zsebeit.

De még nem dugott el sokat, mikor egyszer csak lépteket hall a másik szobában! Lassú, öreges lépteket. Hallgatódzott. Körülötte minden csendes volt, tehát csak úgy képzelte.

De most hirtelen gyönge sikolyt hallott. Aztán ismét halotti csönd egy vagy két percig. Ott guggolt a láda előtt s lélekzetét visszafojtva várakozott. Aztán hirtelen fölugrott, kezébe ragadta a baltát s a másik szobába futott.

A szoba közepén Lizaveta állott. Nagy batyu volt a kezében s mintegy kővé váltan bámult nővére holttestére. Halotthalvány arczczal állt ott s nem volt ereje hozzá, hogy kiáltson. Mikor meglátta Raszkolnyikovot, a ki eléje ugrott, reszketni kezdett, rémület szállotta meg s arcza görcsösen rángatódzott. Fölemelte a kezét, kinyitotta a száját, de nem kiáltott; csak hátrált, meredt szemeivel Raszkolnyikovra bámulva. Olyan volt, mintha nem bírna levegőhöz jutni.

Raszkolnyikov rárohant a baltával. Lizaveta szája olyan panaszosan görbült el, mint a kis gyermekeké, a kik megijednek és sírni akarnak. Ez a szerencsétlen asszony olyan buta volt, olyan tehetetlen, hogy még az arczát sem rejtette el (mindenkinek ez lett volna természetes mozdulata), pedig már a szeme előtt villogott a balta éle. Csak a fél karját nyujtotta előre, talán, hogy a gyilkost visszatartsa. Az ütés a fejére zuhant. A balta éle átvágta a homlok felső részét, csaknem a fejtetőig.

Lizaveta lerogyott. Raszkolnyikov egészen el volt kábúlva. Fölkapta a batyut, majd eldobta s az előszobába sietett.

Rettenetes aggodalom szállotta meg ez után a második, váratlan gyilkosság után. Szeretett volna elrohanni. Ha e perczben képes lett volna világosan gondolkozni; ha tökéletesen átértette volna helyzetének nehézségeit, egész reménytelen állapotát; ha érezte volna tettének utálatos, undorító voltát; ha elgondolhatta volna, mennyi nehézséget kell még leküzdenie, hogy innen menekülve hazaérjen: bizonyosan itt hagy mindent és elfut, hogy magát kiszolgáltassa. Nem félelemből, hanem szégyenből s undorból az iránt, a mit elkövetett.

Az undor volt az különösen, a mi benne fölébredt és perczről-perczre nőtt. A világ minden kincseért sem ment volna vissza a ládához a másik szobába.

Hanem valami sajátságos szórakozottság, fásultság vett rajta erőt. Perczekig úgy volt, mintha máshol járna. Elfeledte a fődolgot és kicsiségekkel foglalkozott. Mikor például a konyhába pillantott s egy dézsa vizet látván, eszébe jutott, hogy jó lenne megmosni kezeit és arczát: kezei véresek voltak. A baltát is a vízbe tette, elővett egy kis darab szappant, mely egy kis törött csésze alján az ablak párkányán volt, - és megmosta kezeit. Aztán kivette a baltát. Megmosta a vasát; sokáig, három-négy perczig is sikálta a nyelét, szintén szappannal. Majd mindent szépen megtörülgetett konyharuhákkal, melyeket a konyhában fölaggatva talált. Nyoma sem volt már a vérnek, csak a balta nyele volt vizes. Gondosan beakasztotta a hurokba. Aztán, a mennyire lehetett, a sötétedő konyhában megnézte a maga ruháit is. Sehol sem látott semmit, csak a czipőjén volt egy sötét vérfolt. Megnedvesített egy rongyot s letörölte vele. Tudta jól, hogy nem vizsgálta meg alaposan külsejét, hogy bizonyosan van még rajta valami eltüntetni való, a mit azonban még nem vett észre.

Gondolkodva állott a konyha közepén. Sötét, kínos gondolatok gyötörték. Azt hitte, hogy ő most elvesztette az eszét, megőrült s ebben az állapotban nem fog úgy cselekedni, a mint kellene.

- Menekülni, menekülni, - mormogta s az előszobába szaladt. Itt azonban olyan iszonyatos rémület várt rá, a milyet életében sohasem érzett.

Ott állott, nézett s nem hitt a szemeinek. Az ajtó, melyen bejött s mely a lépcsőre nyílt, nyitva volt, jó egy arasznyira ki volt nyitva! Se kulcscsal, se reteszszel nem volt bezárva az egész idő alatt, míg ő bent volt. Az öreg asszony nem zárta be az ajtót, talán elővigyázatból. De hát, Istenem, Lizavetának is erre kellett bejönnie. Honnan is jöhetett volna másfelől?... Csak nem bújhatott be a kulcslyukon.

Az ajtóhoz rohant s bereteszelte.

- Még ez sem elég. Futnom kell innét.

Megint kinyitotta az ajtót, kidugta a fejét és hallgatódzott.

Sokáig leskelődött. Lenn a lépcső alján beszédet hallott. Két hang kiabált, káromkodott. - Mit csinálnak odalenn?

Várt türelmesen. Hirtelen csönd lett, a czivakodók elváltak. Már éppen ki akart lépni, mikor hallja, hogy egy emelettel lejebb valaki ajtót nyit s dúdolva megy le a lépcsőkön.

- Hogy még mindig nincs csend! - gondolta.

Megint behúzta az ajtót és várt. Végre csönd lett. Újra ki akart lépni, midőn ismét lépteket hallott.

Egészen alantról hangzottak ezek a léptek, de ő már tudta, hogy nem fognak megszünni. Feljönnek, egyenesen az öreg asszony lakásába. Miért gondolta? Talán különösen jelentőségteljesen kongtak ezek a lépések? Nyugodt, egyforma, nem siető léptek voltak. Elérték az első emeletet. Jön tovább; a léptek közelebbről hangzanak. Már a közeledő nehéz csoszogását is lehet hallani. A harmadik emeletet is elérte - valóban idejön!

Úgy érezte, mintha kővé vált volna. Mintha csak egy álomkép futna el szemei előtt. Sokszor álmodja az ember, hogy halálos veszedelemből szeretne menekülni, de nem bírja tagjait mozdítani, mintha kővé meredt volna.

Végre, mikor a közeledő már a negyedik emeletre is feljött, sikerült Raszkolnyikovnak megszabadulni tehetetlenségétől. Meg bírt mozdúlni, aztán a milyen gyorsan csak tehette, visszaugrott a lakásba és betette az ajtót. Aztán halkan, óvatosan előre tolta a reteszt. Az önfentartás ösztöne segítségére jött.

Lélegzetét visszafojtva állott az ajtó mellett. Az ismeretlen vendég már egészen fölért. Éppen úgy álltak szemközt egymással, mint előbb az öreg asszonynyal. Csak az ajtó volt közöttük.

A vendég néhány hosszu lélekzetet vett.

- Úgy látszik, kövér és erős, - gondolta Raszkolnyikov és görcsösen szorította kezébe a baltát. A vendég megfogta a csengetyü-húzót és csengetett.

Mikor a csengő éles hangja elhangzott, úgy tetszett Raszkolnyikovnak, mintha a szobában megmozdúlt volna valaki... Néhány perczig hallgatódzott. Az ismeretlen újra csengetett, várt egy kicsit, aztán minden erejéből rázni kezdte a kilincset.

Raszkolnyikov tompa kétségbeeséssel nézett a reteszre; aligha bír ellenállni az erős rázásnak, egyszer csak le fog pattanni. Nem is volt lehetetlen, olyan erővel rázták künn az ajtót. Szerette volna tartani a reteszt, de félt, hogy a másik észreveszi.

Szédülni kezdett.

- Mindjárt elájulok - gondolta; de odakünn beszélni kezdett az ismeretlen és ő újra eszméletre tért.

- Ejnye, mi a manó, alusznak azok odabenn, mint a bunda? - kiáltott föl türelmetlenül. - Átkozottak! Hé, Ivanovna Aléna, vén boszorkány! Ivanovna Lizaveta, felülmulhatlan szépség! Nem akarjátok kinyitni az ajtót? Alusznak azok az átkozottak?

És újra nekiesett a csengőnek s legalább tízszer megrázta egymás után. Bizonyosan hatalmas és bizalmas látogató volt, a ki így beszélt.

Ezután apró, gyors léptek közeledtek a lépcsőn. Ismét jött valaki. Raszkolnyikov nem is hallotta előbb.

- Senki sincs itthon? - kérdezte vídáman az ujonjött s szavait az első vendéghez intézte, a ki még akkor is rángatta a csengetyűt.

- Jó estét, Koch!

- A hangja után ítélve, még fiatal lehet, - gondolta Raszkolnyikov.

- Tudja az ördög! Már majd letépem a csengetyűt - felelte Koch. - Honnan ismer ön engemet?

- Hogyne ismerném! Tegnapelőtt a Gambrinusban három partie billiárdot nyertem öntől egymásután.

- A-á-á!

- Csakugyan nincsenek itthon? Sajátságos. Az eset eléggé bolond. Elintézni való ügyem lenne a vén asszonynyal. Hová mehetett?

- Nekem is dolgom van vele!

- De hát mit csináljunk. Menjünk. De kár. Azt hittem, pénzt kapok tőle, - mondta a fiatal ember.

- Most már csak menjünk. Miért bolondítja ide az embert a vén boszorkány! Ő maga határozta meg ezt az órát. Hiába jöttem föl. Csak azt szeretném tudni, hová mehetett? Egész éven át itthon savanyodik. A lábai is fájnak s most egyszerre sétálni megy!

- Ne kérdezzük meg a házmestert?

- Minek?

- Hogy hova ment s mikor jön vissza?

- Az ördögbe! Minek?... Egyáltalában nem szokott kijárni. - Még egyszer megrázta a kilincset.

- Vigye el az ördög! Gyerünk.

- Hó! - kiáltott egyszerre a fiatal ember. - Nézzen ide: úgy-e, mozog az ajtó, mikor így rázzuk?

- Nos?

- Nohát látni való, hogy nem kulcscsal van bezárva. Csak bereteszelték belülről. Hallja, hogy' zörög a retesz?

- Nos?

- Hát nem érti? Valakinek benn kell lenni a szobában. Ha elmentek volna, kívülről kulcscsal zárták volna be, nem pedig reteszszel, belülről! - Hallja, hogy' zörög a retesz? A ki így zárja be az ajtaját, annak otthon kell lennie, Bent ülnek és nem nyitják ki az ajtót!

- Ah, értem már! - kiáltott fel Koch. - De hát akkor mért nem bújnak elő?

S megint megrázta a kilincset.

- Várjon, - kiáltott a fiatal ember. - Itt valami hiba történt. Már csöngetett is, zörgetett is ön és még sem nyitották ki. Tehát vagy elájult mind a kettő, vagy...

- V... a... gy?

- Éppen ez az. Jőjjön, hívjuk a házmestert, keltse fel őket.

- Igaza van!

Mind a ketten elindultak.

- Várjon csak. Maradjon itt, én egyedül megyek.

- Miért maradjak?

- Az ember nem tudhatja...

- Igaz.

- Én éppen azt várom, hogy vizsgálóbíró legyen belőlem. Itt szemmelláthatólag nincs minden rendben. Hiba történt, - kiáltott vissza a fiatal ember s leszaladt a lépcsőn.

Koch az ajtónál maradt. Még egyszer meghúzta a csengetyűt, egy kicsit zörgetett, azután megfogta a kilincset; nyitogatta, hogy meggyőződjék, csakugyan belülről van-e bereteszelve? Majd nyögve lehajolt s be akart nézni a kulcslyukon. A kulcs azonban a zárban volt s ő semmit sem láthatott.

Raszkolnyikov is az ajtó mellett állott s görcsösen szorította kezébe a baltát. Lázban égett s erős harczra készült, ha be találnak törni a szobába. Még mikor az ajtó előtt álltak és zörgettek, szeretett volna végezni velök s kikiabálni rájok a szobából, szidni, ingerelni őket, mielőtt betörik az ajtót.

- Csak már mindennek vége lenne! - gondolta.

Az idő mult, egyik percz a másik után. Senki sem jött. Koch megmozdult.

- Ördög bújjék beléjök, - mormogta. Elindult ő is s gyors léptekkel haladt le a lépcsőn. Léptei elhangzottak.

- Úristen, mit tegyek most?

Raszkolnyikov kinyitotta az ajtót. Semmit sem szólott. Előre ugrott, betette maga után az ajtót s lefelé futott a lépcsőn.

Már a harmadik lépcső-szakaszhoz ért, midőn lárma keletkezett alatta. Merre most? Sehol semmi rejtek. Vissza akart futni a lakásba.

- Hó, teringettét... ördög... fogjátok meg.

Ordítva tört elő valaki egy lakásból s rohant, mialatt folyton kiabált:

- Mityka, Mityka, Mityka-a! Vigyen el a manó.

Az utolsó kiáltás elgyöngült. Az udvarból hangzott. Aztán csendes lett minden. Egyidejűleg azonban más emberek jöttek a lépcsőre s élénk beszédet folytatva haladtak fölfelé. Hárman vagy négyen voltak. Megismerte a fiatal ember élénk hangját.

- Jönnek!...

A legnagyobb kétségbeeséssel ment eléjök.

- Jőjjön, a minek jönnie kell. Ha megfognak, mindennek vége. Ha eleresztenek, újra meg fognak ismerni. Akkor is vége lesz mindennek.

Jöttek fölfelé; már csak egy lépcsőszakasz választotta el őket egymástól. S ekkor kínálkozott a menekvés...

Néhány lépésnyire jobbra volt az az üres lakás a második emeleten, a hol szobafestők dolgoztak. Úgy látszott, már azok is eltávoztak. Hihetőleg a távozó munkások csináltak az előbb olyan nagy lármát. Szerszámjuk még a szobában volt. Festékes csuprok, meszelők hevertek szanaszét.

Ide futott Raszkolnyikov s elrejtőzött a nyitott ajtó mögé. Ideje volt. Az üldözők már a lépcső fordulójánál voltak. Elhaladtak a lakás előtt, följebb mentek, hangos beszéd közt.

Raszkolnyikov várt egy perczig, aztán lábujjhegyen kijött és leszaladt.

Senki sem volt a lépcsőn, a kapuban sem találkozott senkivel. Óvatosan osont ki a házból, balra fordult s tovább ment.

Nagyon is jól tudta, hogy ebben a perczben már behatoltak a szobába. Csodálkoztak, hogy az ajtót nyitva találták, mikor néhány percz előtt még zárva volt. Megtalálták az élettelen testeket. S aztán egy percz sem múlik s azon gondolkoznak, hogy a gyilkosnak még a házban kell lennie; valahová elrejtődzött. Talán azt is kitalálják, hogy éppen az üres lakásban volt, mikor ők fölfelé siettek.

S mindezt fölgondolva, neki még sem volt szabad futnia, bár lakása még száz lépésnyire volt.

- Talán jó lenne beosonni egy idegen házba s ott a lépcsőn várakozni. Nem, veszélyes volna. Talán el kellene dobni a fejszét, vagy kocsiba ülni. Nem, nem, mind gyanút költhetne.

Végre elérte a körutat. Félholtan ment rajta végig; tudta, hogy itt már félig meg van mentve. Itt már tolongás volt s a járó-kelők közé vegyült. De az átélt szenvedések nagyon megviselték. Alig bírt a lábain állani. Tántorgott, verejték borította el, a nyaka merő víz volt.

- Na, ez is jól felöntött a garatra! - jegyezte meg valaki, mikor a csatorna felé fordult.

Alig volt eszénél; minél messzebb ment, annál zavartabb lett. S mégis eszébe jutott - később is emlékezett rá, - hogy erre kevesebben járnak, föltűnik; félni kezdett. Vissza akart fordulni a körútra.

S még ilyen állapotban is jó kerülőt tett s a másik oldal felől ment haza. Mikor befordult a kapun, még nem volt teljesen eszénél. Kezdett fölfelé menni a lépcsőn, mikor eszébe jutott a balta. Nehéz föladat várt még rá, észrevétlenül visszatenni helyére a fejszét. Természetes, hogy most nem volt ereje okosabb tervet kifőzni; nem gondolta meg, hogy jobb lenne, ha a baltát nem teszi helyre, hanem titokban elhajítja valamelyik idegen udvarra.

De szerencséje itt sem hagyta el. A házmester szobaajtaja már nem volt tárva, de be sem volt csukva. Lehet, hogy gazdája a szobában van. Raszkolnyikov gépszerűen közeledett s kinyitotta az ajtót. Ha eléje jött volna a házmester s megkérdi, mit akar, bizonyosan átadta volna neki a baltát.

De a szolga ismét nem volt benn. Raszkolnyikov a pad alá tette a baltát, még dobott is rá egy fadarabot, úgy, mint akkor volt, midőn onnan elvette.

Egy lélekkel sem találkozott, míg fölért kis szobájába. A háziasszony szoba-ajtaja be volt csukva. Mikor haza ért, úgy a mint volt, a pamlagra vetette magát. Nem aludt; eszméletlenűl feküdt. Ha most valaki bejött volna hozzá, sikoltva ugrott volna föl. Gondolatfoszlányok kergetőztek a fejében, de egyet sem tudott elfogni, megtartani, bármilyen erőfeszítéssel kapott is utánok.

MÁSODIK RÉSZ.

I.

Sokáig feküdt így. Egyszer magához tért s akkor látta, hogy éjszaka van. Végre azt hitte: virrad. Arczra borúlva feküdt s még most is mintha meg lett volna meredve a tegnapi önkívület miatt. Hangos, kétségbeesett kiáltások csaptak a fülébe. Már megszokta, hogy e hangok minden éjjel úgy három óra felé megszólaljanak ablaka előtt. Most azonban felköltötték.

- Ah, már a részegek is oszladoznak a csapszékekből, - gondolta. - Tehát két óra már elmult.

Hirtelen fölugrott, mintha valaki talpra rántotta volna.

- Igazán, már két óra? - Fölegyenesedett s most először emlékezett mindenre. Minden egészen világosan jelent meg szemei előtt.

Első pillanatban azt hitbe, meg kell őrülnie. Erős hideg rázta, bizonyosan a láztól, mely régebb idő óta lappangott testében. Most azonban oly erővel verődtek össze fogai s a hideg úgy megrázta, hogy nem tudott mihez fogni. Kinyitotta az ajtót, hallgatódzott. Mindenki aludt a házban. Aztán végig nézett magán s csodálkozott, hogy' feküdhetett le, a nélkül, hogy az ajtót bezárta volna, ruhástul, még a kalap is a fején maradt. Alvásközben kalapja legurult s a padlón hevert.

- Ha valaki bejön, vajon mit gondol rólam?... Bizonyosan azt, hogy részeg vagyok.

Az ablakhoz sietett. Már elég világos volt s tetőtől-talpig megvizsgálta magát: nincsenek-e rajta foltok. De így nehezen ment a vizsgálódás. Láztól reszkető kézzel vetkőzött le s úgy nézett meg egyenkint minden darabot. Kétszer, háromszor is megforgatott minden rongyot; a saját szemeinek sem hitt. De semmi gyanúsat nem talált. Csupán a nadrág kifordult alja ért bele egy kicsit a vérbe s ez most rá volt száradva. Elővette kését s lemetszette a rongyokat. Más nyom nem volt a ruhán. Most emlékezett rá, hogy az öreg asszony erszénye s néhány ékszer a zsebében van. Még eddig nem gondolt arra, hogy kivegye és elrejtse. Még akkor sem jutott eszébe, mikor a ruháját vizsgálgatta. Milyen szórakozottság!

Egy percz alatt kiszedett s az asztalra dobott mindent. Miután mindent kiszedett és zsebeit is kiforgatta, hogy nincs-e bennök még valami, összekaparta a tárgyakat s egy szögletbe ment velök. Ebben a sarokban, egészen alant, föl volt szakadva a papir-kárpit. Fölemelte s a nyíláson bedugta a holmikat. Minden befért.

- Csakhogy már nem látom! Az erszényt sem, - gondolta megkönnyebbülten, fölállott s még egyszer a szögletbe nézett, hol a kárpit most még jobban elállt a faltól, mint előbb.

Új ijedelem szállta meg:

- Én Istenem, - susogta kétségbeesetten, - mit tettem? Jól el van most rejtve minden? Így rejt el az ember valamit?

A tárgyakra persze nem is gondolt. Azt hitte, csak pénzt fog találni. Ezért nem gondoskodott jó rejtekhelyről.

- De hát mit csináljak velük? Ilyen felületesen rejt el az ember valamit? Igazán elvesztettem az eszemet!...

Kimerűlten ült a pamlagra s újra rázta a gyötrő láz hidege. Gépiesen nyúlt a kabát után, mely egy széken feküdt. Betakarta vele magát s újra álomba, önkívületbe merült.

- Hogy' merek én aludni, mikor még semmi sincs elvégezve? Csakugyan, még a hurok is ott van a kabátomban. Elfelejtettem! Ilyet elfeledni. Szembetűnő bizonyítékot elfeledni!

Leszakította a hurkot s darabokra tépte s a rongyokat a szekrény alá dobta.

- Széttépett rongyok csak nem költenek gyanút, - gondolta. - Úgy hiszem, úgy hiszem, - ismételte a szoba közepén állva s beteges, erőltetett figyelemmel nézett körül. Keresgélt a padlón és mindenütt: vajon nem feledett-e el valamit? Az a meggyőződés, hogy minden gondolkozási erő, a megfontolás legegyszerűbb képessége is elhagyta, vérig kínozta.

- Nos, már megkezdődött volna a büntetés? - kérdezte. - Úgy van, elkezdődött.

A levágott véres rongyok most is ott voltak a szoba közepén. Az első bejövő rögtön megláthatta volna.

- De hát mi történik velem? - kiáltott föl, mint a ki már érzi, hogy elveszett.

Azután sajátságos gondolata támadt: hátha minden ruhája vérrel van borítva? Ha tele van folttal s ő csak azért nem látja, mert meggyöngült a figyelőképessége, s mert az értelme elsötétült...

Eszébe jutott, hogy a zacskó is véres volt.

- A zsebem is véres, mert hiszen abba dugtam!

Egy percz alatt kifordította a zsebet s a bélésen csakugyan vérfoltok voltak.

- Még sem vesztettem el az eszemet egészen, mert magamtól jöttem erre az eszmére - gondolta diadalmaskodva s mélyem, örömmel fölsóhajtott.

- Csak lázas gyöngeség, pillanatnyi önkívület volt az egész - gondolta s egészen kitépte a zsebet.

Ebben a perczben fénysúgár tévedt a bal lábára. A harisnyáján, mely a rongyos czipőből kilátszott, szintén vérnyomok voltak. Ledobta a czipőt. A harisnya orra csupa vér volt. Bizonyosan nem vigyázott s belegázolt a tócsába.

- De mit tegyek most ezekkel? Hová rejtsem a harisnyát, a zsebet s a rongyokat?

Mindezt egy csomóba fogva tartotta kezében s a szoba közepén állott.

- A kályhába? Hiszen legelőször is azt vizsgálják meg. Elégetni? Mivel? - Még gyufája sem volt. - Nem, inkább kimegyek és eldobom valahová.

- Igen, el kell dobni, - ismételte s újra leült a pamlagra. - Még pedig rögtön, haladék nélkül.

S a helyett, hogy szavait követte volna, feje mindig mélyebben hanyatlott a párnára, újra rázta a hideg s ismét beburkolódzott a kabátba.

És még sokáig ismételgette magában:

- Rögtön el kell vinni, eldobni, hamar, hamar!

Többször megkísérlette fölállni a pamlagról, de nem tudott. Az ajtón erős kopogás hallatszott s ez végkép, tökéletesen fölébresztette.

- Nyisd ki hát, vagy meghaltál? - kiáltott be Násztászja. - Örökké alszik! Igazi mormota. Tizenegy óra. Nyisd ki! - s öklével verte az ajtót.

- Talán nincs itthon? - kérdezte egy férfihang.

Ah, ez a házmester hangja! Ugyan mit akarhat?!

Felugrott, majd leült a pamlagra. Szíve oly hevesen dobogott, hogy a melle fájt tőle.

- De hát bereteszelte az ajtót, - felelte Nasztászja. - Most kezdi bezárogatni a szobáját. Mintha el akarná lopni valaki! Ébredj, álomzsák, nyisd ki az ajtót.

Mit akarhatnak? Miért jön a házmester? Fölfedeztek volna már mindent? Védjem magamat, vagy kinyissam az ajtót? Eh, jőjjön, a minek jönni kell!

Fölemelkedett, előre nyúlt s kinyitotta az ajtót. Az egész szoba csak akkora volt, hogy az ember a díványról is kinyithatta az ajtaját.

Csakugyan a házmester volt Nasztászjával. Nasztászja nagyon furcsán nézett rá. Raszkolnyikov azonban elhatározó, kihívó tekintettel mérte végig a házmestert. Ez összehajtott, durva, pecsétes, szürke papírost nyujtott át neki.

- Egy kis meghívó, - mondotta, a midőn a papirt átnyújtotta.

- Miféle meghívó?

- A rendőrségtől. Mi lenne más?

- A rendőrségtől? Mit akarnak velem?

- Honnan tudjam én azt? Ha egyszer hívnak, hát menj.

A szolga kiváncsian nézett rá, aztán széttekintett a szobában és megfordúlt, hogy távozzék.

- Igazán beteg vagy? - kérdezte Nasztászja, a ki le nem vette róla a szemét. A szolga visszafordult.

- Tegnap óta lázban fekszik, - tette hozzá a leány.

Raszkolnyikov nem felelt. Kezében tartotta a papirt s nem törte föl a pecsétet.

- Csak föl ne kelj, - szólott részvéttel Násztászja, mikor látta, hogy le akarja tenni lábait a díványról. - Ha egyszer beteg vagy, nem szükség elmenned. Azért még nem fordúl föl a világ. Mutasd, mi van a kezedben?

Raszkolnyikov odanézett s látta, hogy most is a jobb kezében tartja a harisnyát, a zsebet és a rongyokat. Igy aludt el. Később, midőn visszagondolt az eseményekre, eszébe jutott, hogy mikor néha félig fölébredt, újra kezébe szorította a rongyokat s úgy aludt tovább.

- Ej, na, nézd, miféle rongyokat kapargált össze, s úgy őrzi, mint a kincset, - nevetett Nasztászja az ő betegesen ideges nevetésével.

Raszkolnyikov rögtön kabátja alá rejtette a rongyokat s meredten nézett a lányra. Bár e perczben nem volt képes valamit okosan megítélni, mégis érezte, hogy gyanu alatt álló emberrel nem beszélnének ilyen barátságosan. De a rendőrség?

- Iszol egy kis teát? Igen? Majd hozok; maradt valamicske.

- Nem kell, - elmegyek, rögtön megyek, - dörmögött Raszkolnyikov és fölállott.

- A lépcsőn nem bírsz lemenni.

- Lemegyek...

- A mint akarod.

Nasztászja kiment a házmester után.

Raszkolnyikov az ablakhoz vánszorgott, hogy megvizsgálja a rongyokat.

- Mind piszkos s a piszokba vegyűlnek a foltok, de alig lehet észrevenni. A ki nem tudja, meg sem látja. Nasztászja még csak nem is sejt semmit, hála Istennek.

Letépte a borítékot s olvasni kezdte az iratot. Sok időbe került, míg megértette. Pedig csak egyszerű meghívó volt, hogy ma délelőtt fél tíz órakor jelenjék meg a rendőrségi irodában.

- Mit jelent ez! Sohasem volt nekem dolgom a rendőrséggel. S éppen ma! - kínozta magát bizonytalan töprengéssel; - Istenem, csak vége volna már!

Szeretett volna letérdelni és imádkozni. Aztán mosolygott. Nem az imádságon, hanem kinevette saját magát.

- Ha már egyszer el kell veszni, legyen meg minél előbb. - Vajon fölhúzzam a harisnyát? Majd belepi a por s a folt meg sem látszik.

De alig húzta föl, újra undorral vetette le. Aztán meggondolta, hogy nincs más harisnyája, utána nyúlt, újra fölhúzta és újra nevetett.

- Hisz ez mind csak relativ dolog, formaság, - gondolta, de csak úgy röptiben, és egész teste remegett.

- Utóljára mégis csak fölhúztam, mégis csak föl kellett húznom.

Nevetése különben hamar eltünt s a kétségnek adott helyet.

- Nem bírok, nincs erőm, - gondolta. Feje szédült a forróságtól, lába remegett; - ez a félelemtől van, - motyogta.

- Ravaszok azok; oda csalnak, aztán megcsípnek, - gondolta, míg lement a lépcsőn.

- Az a legrosszabb, hogy lázban vagyok. Még valami ostobaságot találok elkövetni.

A lépcsőn eszébe jutott, hogy nyitva hagyta a szobáját, pedig a tárgyak ott vannak a papirkárpit mögött. Talán távolléte alatt fognak házkutatást tartani. Megállott. A kétkedés és bizonyos apathia legyőzött benne minden ellentállási vágyat. Letett a reményről s tovább ment.

- Csak hamar vége lenne, - gondolta.

Ma megint kiállhatatlan hőség volt; egy csepp eső sem esett egész nap. Ugyanaz a por, mész, téglapor s az épitkezés más szemetje fogadta, mint máskor. A korcsmák előtt ugyanaz a csőcselék. Részeg ember lépten-nyomon, finn házalók meg rokkant bérkocsik. A nap olyan forrón sütött, hogy elvakította szemét s a feje szédült. Igy szokott lenni minden lázas állapotban, ha a beteg kimegy a forró napra.

Mikor a sarokra ért, kínos nyugtalansággal nézett a felé az utcza, a felé a ház felé, s elfordította a fejét.

- Ha kérdezik, talán elmondom nekik, - gondolta, mialatt a rendőrségi irodához közeledett.

Körülbelül negyed versztányira volt tőle a rendőrségi hivatal. Nemrég költöztették ide, egy új ház negyedik emeletére.

A korábbi helyen egyszer régen már volt a rendőrségnél. Ez a hely azonban ismeretlen előtte. Mikor belépett a kapun, jobbra lépcsőt talált, melyen egy ember jött le, kezében irományokat tartva. Ez lesz az, gondolta, de kérdezősködni nem mert.

- Bemegyek, letérdelek s mindent meggyónok, - gondolta, mialatt fölment a negyedik emeletre.

A lépcső keskeny, meredek volt s mosogató vízzel locsolták le. Minden konyha, mely ebben a négyemeletes házban volt, erre a lépcsőre nyilt s majdnem egész nap nyitva volt mind. Innen volt az a nehéz levegő. Folyton jöttek-mentek a háziszolgák, hónuk alatt könyvet tartva. Küldönczök s másféle népség, férfi, asszony, bőven volt a lépcsőn.

Az iroda ajtaja ki volt tárva. Az ajtóban néhány paraszt állott és várt. Itt is nagyon nyomott volt a levegő s különösen az ujonnan festett ajtók szaga majd megfojtotta az embert.

Raszkolnyikov, miután néhány perczig várakozott, elhatározta, hogy bemegy a legközelebbi szobába. Mind csupa kicsiny, alacsony szoba volt. Raszkolnyikovot kínos nyugtalanság üldözte; senki sem figyelt rá. A második szobában irnokok ültek, kik alig voltak jobban öltözve, mint ő. Megszólította az egyiket.

- Mit akarsz? - kérdezte az.

Előmutatta meghívóját.

- Kegyed tanuló? - kérdezte az irnok a meghívóba pillantva.

- Az voltam.

Az irnok rá nézett, de nem valami nagy érdeklődéssel. Együgyü ember volt, színtelen szemekkel.

- Ettől ugyan nem sokat fogok megtudni, - gondolta Raszkolnyikov.

- Menjen be oda a titkárhoz, - mondta az irnok s ujjával az utolsó szoba felé mutatott.

Raszkolnyikov belépett a kijelölt szobába. Sor szerint a negyedik volt; szűk helyiség, emberekkel tömve. Itt már néhány jobb öltözetet is lehetett látni. Két hölgy is volt a szobában. Az egyik, a ki szegényes gyászba volt öltözve, szemben ült a titkár asztalával s írta azt, a mit ez tollba mondott. Oldalt állott a másik, bíbor-vörös, foltos arczú hölgy, feltűnően öltözve. Mint egy csésze-alj, olyan nagy melltű volt a keblére tüzve s úgy látszott, vár valamire.

Raszkolnyikov átnyújtotta meghívóját a titkárnak. Ez fölnézett s azt mondta:

- Várjon! - azzal folytatta a dolgát, diktált tovább a gyászos hölgynek.

Raszkolnyikov megkönnyebbülten sóhajtott:

- Bizonyosan nem azért hívtak...

Bátrabb lett s elhatározta, hogy okosan viseli magát.

- A legkisebb ostobaság, a legjelentéktelenebb vigyázatlanság elárulhat! - Hm... kár, hogy olyan nyomott a levegő, - tette hozzá.

- Szédül a fejem... milyen hőség... elhagy az eszem...

Rettenetes zűrzavar volt a fejében. Alig hitte, hogy uralkodni fog magán. Csak legalább valami külső dologra irányozhatta volna a figyelmét. Nem sikerült. Pedig a titkár érdekelte. Szeretett volna arczából kiolvasni valamit, belelátni a lelkébe.

A titkár körülbelül huszonkét éves fiatal ember lehetett, de öregebbnek látszott. Barna haja volt s mozgékony arcza. Divatos, gavalléros ruhát viselt, gondosan meg volt fésűlve, pomádézva, temérdek gyűrű a kezén s aranyláncz lógott a nyakán. Egy idegennel francziául beszélt s nem is nagyon rosszúl.

- Ivanovna Lujza, kérem, üljön le, - szólt futólag a czifra, bíborvörös hölgyhöz, a ki nem mert leülni, bár üres szék volt mellette.

- Köszönöm, - felelt az németül s leült, mialatt selyemruhája suhogott. Kiszélesített, léggömbszerű dús selyemruhájával a szobának majdnem felét foglalta el; kellemes illat terjengett körülötte. Úgy látszott, mintha szégyelné, hogy annyi helyet elfoglal, annyi illatot terjeszt; félig aggodalmasan, félig kaczérul mosolygott s nyugtalanul ült székén.

A gyászos hölgy végre elvégezte dolgát s fölállott. Most azonban kinyílt az ajtó s merész, katonás léptekkel, vállait minden mozdúlatnál rángatva, egy fiatal tiszt lépett be. Az asztalra dobta kokárdás sapkáját s karosszékbe vetette magát. Mikor a czifra dáma meglátta a tisztet, hirtelen fölugrott s bájos mozdúlatokkal hajtogatta magát, a tiszt rá sem nézett s a hölgy most már nem mert az ő jelenlétében újra leülni. A kerületi rendőrfelügyelő segédje volt ez a kiáltó vörös bajuszú fiatalember. Arczán, merészséget kivéve, alig volt más kifejezés. Körülnézett és elégedetlenül vette észre Raszkolnyikovot, ki olyan nyomorultúl volt öltözve, de tartása, mozdúlatai mégis olyanok voltak, melyek sehogysem illettek a rongyos, piszkos ruhához. Raszkolnyikov is olyan sokáig bámúlt rá, hogy az majdnem sértve érezte magát.

- Mit akarsz? - szólította meg az orrán keresztül s csodálkozott, hogy ez a csavargó nem semmisül meg az ő villámló tekintete alatt.

- Meghívót kaptam, - felelte tompán Raszkolnyikov.

- Pénzkövetelés miatt van idézve, tanuló, - sietett megmagyarázni a titkár.

- Itt van, olvassa! - fordúlt Raszkolnyikov felé s egy iratcsomagot vetett feléje.

- Pénz, micsoda pénz? - tűnődött Raszkolnyikov. - Mindegy, csakhogy legalább nem arról van szó.

Összerezzent örömében. Hirtelen olyan megkönnyebbülést érzett, mintha mázsás terhet vettek volna le a szívéről.

- S mikorra hívták, uram? - kiáltott rá a tiszt, a ki, Isten tudja miért, sértve érezte magát.

- Kilencz órára hívták s most már dél van.

- Negyedórával ezelőtt kaptam a meghívót, - felelt hangosan, vállán át visszanézve Raszkolnyikov, ki szintén hirtelen s váratlanul mérges lett, a mi jól esett neki. - Elég már az is, hogy kikeltem a betegágyamból s eljöttem.

- Ne tessék kiabálni.

- Én nem kiabálok, nyugodtan beszélek, ön ordított rám. Én tanuló vagyok s nem tűröm, hogy akárki rám kiabáljon.

A segédet úgy meglepte ez a felelet, hogy nem bírt szóhoz jutni. A szája tajtékzott, mikor fölugrott a helyéről.

- Hallgasso-o-on! Kihallgatáson van. Hogy' mer itt gorombá-á-áskodni?

- Ön is kihallgatáson van, aztán nemcsak kiabál, hanem szivarozik is. Vét hát az illem ellen.

Valódi jótétemény volt rá nézve, hogy ezeket mondhatta.

A titkár mosolyogva nézett rájok. A tüzes tiszt láthatólag le volt főzve.

- Az nem tartozik magára, a mit én teszek, - kiáltott végre dühösen. - Tessék arra felelni, a miért idézték. Mutassa meg neki, Grigorjevics Sándor. Panasz! Nem tud fizetni ez a hegyes kakas!

De Raszkolnyikov már nem hallgatott rá. Elmerült a papir tartalmába, hogy minél előbb megfejthesse a kérdést. Elolvasta egyszer, kétszer és nem értett belőle semmit.

- Mi ez tulajdonképpen? - kérdezte a titkártól.

- Pénzkövetelés, adóslevél, rendőri közbelépés; önnek vagy meg kell fizetnie az összeget, a költségekkel együtt természetesen, vagy pedig írásban kell beadnia, hogy mikor fizet. Egyszersmind kötelezni kell magát, hogy a várost nem hagyja el addig, míg tartozását ki nem egyenlítette, s ez alatt javait sem el nem adja, sem el nem rejti. A hitelezőnek azonban jogában áll öntől mindent elvenni, s önnel szemben a törvényes eljárást foganatosítani.

- Igen, de hát - én senkinek sem tartozom!

- Az nem a mi dolgunk. Mi előttünk adóslevél van, mely szerint ön kilencz hó előtt száztizenöt rubelt vett kölcsön Zamiczyn kollegiumi assessor özvegyétől. Ez a tartozás most Csebarov udvari tanácsosra van átvezetve. Erre nézve kérünk fölvilágosítást.

- Hiszen ez az én háziasszonyom!

- Nos, mért ne lenne ő az ön háziasszonya?

A titkár szánalmas mosolylyal nézett rá, mint az ujonczra, ki első leczkéjét akarja megtanulni. Mintha csak azt kérdezte volna tőle:

- Nos, hogy' teszik?

De mit törődött most Raszkolnyikov az adóslevéllel! Érdemes is volt most még ezzel foglalkozni! Ott állott a titkár előtt, olvasott, hallgatott, majd kérdett és felelt, de mindent gépszerűen. Egész lényét a diadal érzete, az önfentartási ösztön s a menekülés gondolata töltötte be. Megszabadúlt a rettegett veszélytől. E percz az állati öröm pillanata volt.

Ezalatt a hadnagy, kit vérig sértett a Raszkolnyikov megvető viselete, áldozat után nézett, a kin kitölthesse boszúját és dühét. Bőszülten fordúlt a szerencsétlen pompás hölgy felé, a ki még mindig ott állott, mióta ő belépett s a legostobább mosolylyal tekintett rá.

- Ah te... ilyen meg amolyan! - ordított tele torokkal (a gyászos hölgy már eltávozott), - mit csináltatok a múlt éjjel? Mi? Megint gyalázatos skandalum volt ott, kihallatszott az utczára. Verekedés, ivás. Talán a dologházba akarsz jutni? Mondtam már, tízszer megmondtam, hogy tizenegyedszer nem fogok rajtad segíteni. És te megint, te ilyen is, meg amolyan is?

A papir majd kiesett a Raszkolnyikov kezeiből. Bámúlva nézett a nőre, a kivel így bántak. De hamar megértette, hogy ki-mi lehet s kezdte mulattatni a dolog. Gyönyörrel hallgatta a beszédet s nevetni szeretett volna. Nevetni, nevetni! Minden idege reszketett bele.

- Petrovics Ilya! - kezdte a titkár, de újra elhallgatott s kedvező pillanatra várt. Tudta már tapasztalásból, hogy a tüzes hadnagyot csak akkor lehet lecsendesíteni, ha kiöntötte mérgét.

A pompás hölgy előbb reszketett az égiháború alatt, de csodálatos: minél több csúf szó, szidalom érte, annál barátságosabb lett az arcza, bájosabb a mosolya, midőn a dühöngő hadnagyra nézett. Tipegett a helyén, folyton hajtogatta magát, türelmetlenül leste a pillanatot, melyben ő is szóhoz juthat. Végre elérkezett a várva-várt alkalom.

- Nem volt én nálam semmiféle lárma, semmiféle verekedés, kapitány úr, - kelepelt a hölgy folyékony orosz nyelven, bár erősen német hangsúlylyal. - Egyáltalában semmiféle skandalum. Részegek jöttek hozzám, de én arról nem tehetek, kapitány úr... Tisztességes házam van, kapitány úr, ott mindenki csöndesen viseli magát, kapitány úr, s én egyáltalában nem szeretem a skandalumot. De hát részegek voltak, már mikor jöttek. S aztán még három üveg italt rendeltek. Erre aztán az egyik a lábaival akart játszani a zongorán. Nos, hát az illetlen dolog

egy tisztességes házban. Igazán nem járja s egészen összerugdalta a zongorámat. Ez a részeg üveget is vett a kezébe s ezzel a többit hátulról döfni kezdte. Akkor én behívtam a házmestert. Károly bejött, de annak meg a szemébe csapott. Henriettenek is; engem pedig ötször fölpofozott. Ez nem való tisztességes házba, kapitány úr, s én kiabálni kezdtem. A részeg azonban kinyitotta a csatornára néző ablakot, s elkezdett sivítani, mint a malacz. Milyen szégyen! Nyitott ablakban sivítani, mint a malacz! Piha, piha, piha! Ekkor Károly megragadta a frakkját, kapitány úr, s bevallom, igaz, hogy eltépte a kabátját. A részeg ordított, hogy tizenöt rubel kártérítést fizessek neki. Adtam is neki, kapitány úr, öt rubelt. Ez a tisztességtelen vendég maga csinálta az egész skandalumot. S azt mondta nekünk:

- Szatirát írok rólatok, mert én azt írhatok a lapokba, a mit akarok.

- Tehát ujságíró volt?

- Az volt, kapitány úr. De milyen neveletlen vendég, kapitány úr! Nem restell tisztességes házban...

- Elég, elég. Mondtam már, százszor mondtam...

- Petrovics Ilya! - szólt még egyszer a titkár, most azonban jelentősen.

A hadnagy ránézett s a titkár intett neki a fejével.

- Tehát még egyszer mondom, mélyen tisztelt Ivanovna Laviza, - szólott nyugodtabban a hadnagy, - és pedig utóljára mondom, hogy ha még egyszer skandalum lesz a te tisztességes házadban, akkor én majd fülön csíplek, mint mondani szokták. Tehát író volt az az egyén, a ki a te „tisztességes" házadban öt rubelt fizettetett az eltépett frakkjáért? Ilyenek ezek az irodalmi férfiak mind, - tette hozzá s megvető tekintettel mérte végig Raszkolnyikovot. - Éppen tegnapelőtt történt ilyen jellemző eset. Jól megebédel, de fizetni nem akar, hanem majd szatirát ír a dologról. Egy másik meg, szintén ebből a tiszteletreméltó fajból, a gőzhajón két hölgyet támadott meg a legaljasabb szavakkal, egy állami tanácsos feleségét és leányát. Nemrég pedig a czukrászboltból dobtak ki egyet. Ilyenek mind ezek az író, költő, tanuló, ujságíró urak... piha!

Aztán a czifra hölgy felé fordúlt:

- Most pedig lódúlj. Jól vigyázz magadra, egyszer csak betoppanok. Hallottad?

Ivanovna Laviza gyorsan összeszedte a ruháját. Bókolt jobbra, balra, mindenfelé s hajlongva hátrált kifelé az ajtón. Ott aztán háttal összeütközött egy csínos tiszttel. Fomics Nikodim volt az érkező, maga a kerületi főnök. Üde, nyilt arczú fiatalember, dús, szőke barkó az arczán. Ivanovna Lujza földig hajtotta magát előtte, tipegett, aztán kirepült az irodából.

- Megint égiháború, szélvész, villámlás, istennyila, - fordúlt barátságos, szeretetreméltó mosolylyal Petrovics Ilya felé. - Megint fölfortyant, barátocskám? Már a lépcsőn hallottam a hangját.

- Ah, semmi, - felelt könnyedén Petrovics Ilya, összeszedte irományait s a másik asztalhoz lépett, járás közben megint rángatta a vállait.

- Ime, kérem, - szólott aztán, - megint íróval, tanulóval van dolgunk. Ez a tanuló tulajdonképpen csak volt tanuló, nem akar fizetni, de váltókat ír alá és nem akar kiköltözködni. Örökös panasz!... De azért megneheztelt, mert a jelenlétében szivarozni mertem. Látja, ilyenek mind. Ők maguk haszontalan életet élnek. Ime, egy példány abból a különös, kiváló osztályból...

- A szegénység még nem bűn, batyuskám, - felelte Fomics Nikodim. - Értem már, értem. Olyan vagy, mint a puskapor s nem birsz magadon uralkodni. Azt képzelted, hogy meg vagy sértve s fölrobbantál. Ilyen ő, - fordult kedveskedő mosolylyal Raszkolnyikov felé, - valóságos puskapor: meggyúl, fölrobban, aztán vége. Ezt leszámítva, alig van rajta kívül jobb ember a világon. Aranyból van a szíve. Már az ezrednél is Puskapor hadnagynak nevezték...

- És még miféle ezrednél! - kiáltott föl Petrovics Ilya. Meg volt elégedve, hogy így megdícsérték, de még duzzogott egy kicsit.

Raszkolnyikov látta, hogy mindkettőnek valami kellemeset kellene mondani.

- Kapitány úr, - fordult szíves készséggel Fomics Nikodim felé, - vegye tekintetbe a helyzetemet. Különben kész vagyok bocsánatot is kérni, ha vétettem valamit. Szegény, beteg tanuló vagyok, kit földre sújtott a nyomor. Tanuló voltam, de most nem vagyok képes megkeresni a kenyeremet. De majd kapok pénzt, s akkor fizetek. Van anyám és nővérem az X. kormányzóságban. Ők fognak pénzt küldeni és én fizetek. A háziasszonyom jó asszony, de most nagyon haragszik rám, hogy a tanóráimat elvesztettem. Haragjában még ennivalót sem ad... Nem is tudom, miféle váltó lehet az?! Igy akar tőlem pénzt követelni, de hát miből fizessek?...

- Ehhez nekünk semmi közünk, - jegyezte meg a titkár.

- Bocsánat, egyetértek önnel. De hát engedjék megmagyaráznom helyzetemet.

Ezeket a szavakat Fomics Nikodimhoz és Petrovics Ilyához intézte, bár a hadnagy úgy tett, mintha észre sem venné Raszkolnyikovot s a papirok között babrált.

- Engedjék meg, hogy elmondjak mindent. Három éve, hogy ennél az asszonynál lakom. Mikor feljöttem a vidékről, nemsokára hozzá költöztem. S egykor régen... régen... miért tagadnám?... megigértem neki, hogy elveszem a lányát. Ez csak szóbeli, szabad akaratból tett igéret volt csupán. A lány tetszett nekem, de nem voltam belé szerelmes... El akartam venni... Akkoriban nagyon könnyelmű voltam... A háziasszonyom bízott bennem s hitelt nyitott a számomra...

- Mi nem kértük, hogy ilyen bizalmas vallomásokat tegyen, időnk sincs rá, hogy meghallgassuk, - szólt közbe durván Petrovics Ilya. De Raszkolnyikov már nagyon benne volt a beszédben, nem ügyelt rá, s bár fárasztotta a sok szó, mégis folytatta:

- Engedjék meg, hogy mindent elmondjak. Elhiszem, hogy fölösleges ez az elbeszélés, mégis folytatom. Ez a lány meghalt tifuszban, - egy éve lehet, - én azonban továbbra is ott maradtam az asszonynál. A negyed elején azt mondta nekem: bízik bennem, de azért mégis jó lenne, ha adóslevelet adnék száztizenöt rubelről, minthogy ennyivel tartozom már neki... S akkor azt igérte, hogy továbbra is hitelezni fog s ezt az elismervényt nem fordítja ellenem; megvárja, míg megfizetem a tartozást. És most, mikor elvesztettem a keresetemet, mikor nincs betevő falatom, - bepöröl s követeli a pénzét. Mit gondoljak én most felőle?

- Ez a sok érzelgős részlet mind nem tartozik mi ránk, - felelt Petrovics Ilya. - Adjon irásbeli nyilatkozatot s kötelezvényt. Hogy szerelmes volt-e, vagy nem, s a többi tragikus részleten mi nem törjük a fejünket.

- Igazán túlságosan szigorú vagy, - mormogta Fomics Nikodim, mialatt leült, hogy aláírja az iratot. Valamiért mintha szégyelte volna magát.

- Irja kérem, - szólott a titkár Raszkolnyikovhoz.

- Mit írjak? - kérdezte ez ingerülten.

- Majd tollba mondom.

Raszkolnyikov azt hitte, hogy a titkár most, miután meggyónt, kicsinyelve s lenézőn bánik vele. És sajátságos: ez most nem bántotta. Ha egy kicsit vissza tudott volna gondolni a történtekre, bizonyosan nagyon csodálkozott volna, hogyan beszélt ő így ezekkel, kikre még legbensőbb érzelmeit, emlékeit is ráerőszakolta.

Miért vált egyszerre olyan érzelgőssé? Most már hallgatott, s ha a szobában nem rendőrök, hanem legbizalmasabb barátai gyűltek volna össze, akkor sem tudott volna hozzájok egyetlen bizalmas szót sem intézni. Olyan üres volt a szíve. Csak végtelen elhagyatottságot, kínos idegenséget érzett; s ez a mélabús érzelem töltötte be egész lelkét.

És ezt a változást nem a szégyen okozta, hogy szíve titkát egy olyan emberre pazarolta, a milyen Petrovics Ilya. Sem pedig az a tudat, hogy a hadnagy mennyire diadalmaskodik fölötte. Ah, mit törődött ő most a szégyennel, önérzettel, a hadnagygyal, a pénzkérdéssel, a rendőrségi irodával s a többivel! Ha máglyára ítélték volna, sem hatott volna rá; meg sem hallotta volna az ítéletet. Valami idegenszerü, új, váratlan érzelem szállta meg s ez nem volt tulajdonképpen józan gondolat, hanem valami sajátságos érzelem, mely arra intette, hogy soha többé ne engedje át magát érzelgő rohamainak s óvakodjék bizalmas vallomásokat tenni még akkor is, ha rendőrök helyett testvérek vagy barátok állanának előtte. Sem most, sem máskor az életben. Még sohasem érzett ilyen sajátságos, rettenetes aggodalmat. S a mi a legkínosabb a dologban, az, hogy ez nem volt észretérés, megfontolás, hanem csak érzelem, mely úgy gyötörte, mint még eddig soha semmi egész életében.

A titkár elkezdte diktálni a szokásos nyilatkozat formáját. Tehát így: Nem tudok fizetni, de ekkorra meg ekkorra igérem, hogy kötelességemnek eleget teszek. Nem távozom el a városból s tulajdonaimat sem el nem adom, sem pedig el nem rejtem stb.

- Hiszen ön még írni sem tud! kiesik a toll a kezéből, - jegyezte meg a titkár s kiváncsian vizsgálgatá Raszkolnyikovot.

- Talán beteg.

- Szédülök... de azért csak diktálja tovább.

- Készen vagyunk. Irja alá.

A titkár elvette az okmányt s a jelenlevőkkel foglalkozott.

Raszkolnyikov letette a tollat. Nem állott föl s nem távozott el. Felkönyökölt az asztalra s két keze közé fogta a fejét. Halántékai lüktettek, mintha kalapácsoltak volna a fejében. Sajátságos gondolata támadt: szeretett volna fölállni s Fomics Nikodimnak körülményesen elbeszélni azt, a mit tegnap este elkövetett.

Leírni a legkisebb részleteket is, aztán elvezetni lakására, hogy megmutathassa neki a kárpit mögé rejtett tárgyakat. S ez a lelki kényszer oly erős volt, hogy már kissé föl is emelkedett, hogy azt kielégítse.

- Előbb talán mégis meg kellene gondolnom a dolgot, - tűnődött, - de nem, rögtön, megfontolás nélkül s azzal vége lesz!

Most azonban visszaesett székére s mozdúlni sem mert. Hallotta, a mit Fomics Nikodim mondott nagy tűzzel Petrovics Ilyának.

- Lehetetlen; mind a kettőt szabadon bocsátják. Minden ellentmond ennek a föltevésnek. Hallgasson ide: miért hívták volna föl a házmestert, ha ők követték volna el? Talán, hogy saját magukat denunciálják? Vagy fortélyból? Nem, ez már túlságos ravaszság lett volna. És végre is Pesztrjakov tanulót mind a két házmester s még egy asszony is látta, mikor belépett a

kapun. Három ismerőse kísérte odáig s ő a kapunál vált el tőlük. Aztán megszólította a házmestert s ismerősei jelenlétében kérdezősködött a lakás után. No hát, a kinek olyan szándéka van, az ugyan nem kérdezősködik előbb a lakás után. Koch pedig, mielőtt fölment volna, lent ült az aranyművesnél s pont háromnegyed nyolczkor hagyta el a boltot. Most már itéljen ön maga...

- De hát, bocsásson meg, hogy' keletkezhetett ez az ellentmondás: ők maguk állítják, hogy kopogtak s az ajtó be volt zárva, mikor meg három percz múlva visszatértek a házmesterrel, az ajtó nyitva volt.

- Éppen ezen fordul meg a dolog. A gyilkos bizonyosan bent lappangott, ő zárta be az ajtót. El is lehetett volna csípni, ha az az ostoba Koch meg nem únja a várakozást s le nem megy. Az illető azonban fölhasználta az időt; leszaladt s kiosont a házból. Koch két kézzel is hányja magára a keresztet: - Ha ott maradtam volna, engemet is agyoncsapott volna. - Orosz hálaimát akar mondatni, hogy megszabadult... Ha, ha, ha.

- És senki sem látta a gyilkost?

- Már hogy' látták volna? Az a ház valóságos Noé bárkája, - szólott közbe a titkár, ki szintén hallgatta a beszélgetést.

- Világos, az egész világos - ismételte Fomics Nikodim, hévvel.

- Egyáltalán nem világos, - felelte Petrovics Ilya.

Raszkolnyikov fölvette a kalapját s az ajtó felé indult, de nem ért odáig...

Mikor magához tért, látta, hogy széken ül; jobbról támogatta valaki s a bal oldalánál is álltak. Valaki poharat tartott előtte; a pohárban sárgás folyadék volt. Fomics Nikodim lehajolt hozzá s figyelmesen nézegette. Raszkolnyikov föl akart állni.

- Mit jelent ez? Talán beteg? - kérdezte Fomics Nikodim, majdnem élesen.

- Mikor írt, már oly gyönge volt, hogy alig bírta tartani a tollat, - jegyezte meg a titkár; aztán leült a helyére s tovább babrált a papírjaival.

- Már régen beteg? - kiáltott feléje Petrovics Ilya, a ki nem hagyta el a helyét s szintén irományokat lapozgatott. Mikor a beteg elájult, ő is hozzá sietett, de mikor látta, hogy magához tér, gyorsan elfoglalta előbbi helyét.

- Tegnap óta... dadogta Raszkolnyikov.

- Kint járt tegnap?

- Kint voltam.

- Betegen?

- Úgy.

- És hány órakor?

- Nyolczkor, este.

- És hová ment, ha szabad kérdezni?

- Az utczára.

- Rövid és érthető.

Raszkolnyikov valóban röviden és élesen felelgetett. Halotthalvány volt s égő, fekete szemeit nem sütötte le a Petrovics Ilya vizsga tekintete előtt.

- Alig bir a lábán állani s te... - kezdte Fomics Nikodim.

- Nem tesz semmit! - szólott közbe Petrovics Ilya különös hangsulylyal.

Fomics Nikodim akart még valamit mondani, de elhallgatott, midőn észrevette, hogy a titkár rászegzi szemeit. Általános hallgatás következett, a mi nyomasztón hatott a jelenlévőkre.

- Jól van, - szólt végre Petrovics Ilya. - Nem akarjuk tovább tartóztatni.

Raszkolnyikov kiment. Hallotta, hogy távozása után újra megélénkült a társalgás, melyből egészen kivált a Fomics Nikodim kérdő hangja.

Csak az utczán tért magához.

- Most rögtön házmotozást tartanak, - gondolta és sietett, - a gazemberek, gyanakodnak.

Újra elfogta a korábbi aggodalom.

II.

- Ha csakugyan megtartanák a házkutatást, ha én már a lakásomon találnám őket...

Végre szobájába ért. Senki!... Egy lélek sem járt itt azóta. Még Násztászja sem érintette a bútorokat. De Istenem, hogyan hagyhatta ő a szögletben azokat a gyanús tárgyakat?

Odarohant a rejtekhez, kiszedte a tárgyakat a kárpit alól és zsebre rakta. Nyolcz darab volt: két kis skatulya, melyben fülbevaló vagy ilyenféle volt; ki sem nyitotta; aztán négy kis bőrtok, egy kis láncz, újság-papírba takargatva és még valami, talán rendjel, szintén papirosban.

Mindegyiket külön zsebbe rejtette s volt gondja rá, hogy meg ne lehessen látni. Az erszényt is kivette, eldugta. Aztán eltávozott s nyitva hagyta ajtaját.

Bár úgy érezte, mintha minden tagját összetörték volna, gyors, határozott léptekkel haladt előre. Teljesen eszméletnél volt. Most csak egy gondolat foglalkoztatta: kutatni fognak utána; talán egy félóra mulva már kiadják a parancsot, a mely őt rendőri felügyelet alá helyezi. Sietnie kell tehát, hogy eltegye útból a gyanús tárgyakat. Sietnie kell, míg van hozzá fizikai és lelki ereje... De hová tegye?

Előbb azt határozta, hogy bedobja a csatornába s ezzel vége lesz mindennek. Még az éjjel így gondolta, mikor lázas őrjöngésében távozni akart s folyton biztatta magát: - Gyorsan, gyorsan, csak dobjunk el mindent. - Ezt azonban könnyebb volt kigondolni, mint megtenni.

Talán félóráig vagy tovább is bolyongott a Katalin-csatorna partján s kereste a lejárót, mely a vízhez vezet. De lehetetlenség volt megvalósítani tervét. Bárkák, csolnakok érkeztek, mosónők sulykoltak, öblögettek a vízben s az egész parton nyüzsgött az ember. Akárki megláthatta volna, hogy valaki lement a vízhez, s beledobott valamit. Hát még ha a skatulyák el sem ülnek a vízben, hanem majd ott úszkálnak a felszínen - s ez nem is volt lehetetlen, - rögtön megláthatná mindenki. Már úgy is felköltötte a járókelők kíváncsiságát. Sokan végignézték, aztán megfordultak, hogy utána bámúljanak. - Vagy talán csak én képzelem, hogy mindenki velem foglalkozik? - kérdezte magában Raszkolnyikov.

Végre azt gondolta, nem lenne-e jobb, ha lemenne a Névához? Ott kevesebb ember jár, nem lesz olyan föltűnő. Aztán távolabb is esik innen s talán könnyebben fölhasználhatja az alkalmat. Csodálkozott, hogy miért nem jutott eszébe korábban a Néva. Ime, most félóráig hiába

kódorgott csak azért, mert éjjel, lázban, így határozta el. Nagyon szórakozott, feledékeny volt, ezt érezte; most azonban sietni akart.

Végig ment a V.-Proszpekten. Útközben azon tünődött: miért megy éppen a Névához? Minek dobja a vízbe? Nem jobb lenne-e kint, messze, valamelyik szigeten egy bokor alá elásni s aztán megjegyezni a helyet? S bár érezte, hogy most nem képes azt alaposan átgondolni, mégis belátta, hogy ez ellen a terv ellen nem talál ellenvetést.

De ezt a tervet sem valósította meg. Mikor ugyanis végigment a V.-Proszpekten s a piaczra ért, balra egy fallal körülvett üres telket pillantott meg. Ezen az udvaron volt egy rácscsal körülvett hely, hol építkezési anyagot tartottak. Bent mélyen, a rácson túl, régi kőépület volt, hihetőleg kovács- vagy lakatosműhely, szénporral belepve. - Most itt eldobhatnék magamtól mindent s elfuthatnék észrevétlenül. - gondolta és szétnézett. Senki sem volt az udvaron; belépett. Éppen a zsebébe akart nyúlni, mikor a kapu mögött egy nagy, körülbelül félmázsás követ fedezett föl. A mellett a fal mellett volt, mely az udvart az utczától választotta el. Az utczán emberek jöttek, mentek, ide azonban nem láthatott senki, ha csak éppen leskelődni nem akart. De valaki véletlenül bejöhetett s azért sietnie kellett.

Minden erejét összeszedte hát s végre sikerült a követ elmozditania helyéről. A kő alatt mélyedés volt s ide dobta az ékszereket, legfölülre az erszényt. Akkor visszalódította a követ, mely szépen elfoglalta helyét, csak úgy látszott, mintha most nem mélyedne be olyan nagyon a földbe. Összekapargatta a földet, jól letaposta s többé semmit sem lehetett észrevenni.

Aztán elhagyta az udvart s a piacz felé ment. Kimondhatatlan öröm töltötte be a szívét, olyan, milyet a rendőri hivatalban is érzett. Mindent elrejtett! Ugyan kinek is juthatna eszébe ez alatt a kő alatt keresgélni?! Talán még akkor tették oda, mikor a házat építették s még egyszer annyi ideig fog ott nyugodni érintetlenül. És ha mégis megtalálnák? Nos, akkor is ki gondolna ő rá? Hol vannak a bizonyítékok ellene? Ideges mosoly futott át arczán, mialatt a piacz felé ment. Mikor azonban a K.-boulevardra ért, hol tegnapelőtt a részeg leányt látta, elment a kedve a mosolygástól. Másféle gondolatok keletkeztek agyában. Kellemetlenül hatott rá, hogy a mellett a pad mellett fog elmenni, hol tegnapelőtt ült, miután a leány eltávozott. Azzal a rendőrrel sem akart most találkozni, a kinek akkor húsz kopejkát adott. - Vigye el az ördög!

Tovább ment és szórakozottan, boszúsan nézett szét. Minden gondolata egyetlen ponton összpontosult. Érezte, hogy ez a fődolog, s most így egyedül s elhagyottan csak ezzel gyűlik meg a baja, még pedig most először az elmúlt két hónap után.

- Vigye el az ördög! - mondta végre rettenetes haraggal. - Ha új életet kell kezdeni, legyen; vigye el az ördög!... Istenem, milyen ostoba helyzet. Már ma is mennyit hazudtam, színesked-tem. Milyen aljas módon hízelegtem annak a semmirevaló Petrovics Ilyának! Ez is ostobaság, minden csak ostobaság. Leköpöm az egész históriát s őket mindnyájukat.

Hirtelen megállott, új, váratlan, rendkívül egyszerű kérdés újabb örvénybe sodorta s fogva tartotta.

- Ha ez mind valóban előre megfontolt terv szerint s nem csak valamely rejtélyes erő befolyá-sa alatt történt, ha neked csakugyan szilárd, eltökélt czélod volt, miért nem bontottad ki idáig legalább az erszényt? Azt sem nézed: mit nyertél vele, miért követted el azt az aljas, útálatos tettet? Előbb még a vízbe akartad dobni az erszényt, az ékszereket, melyeket még meg sem néztél; miért tetted tehát?

Tudta ő jól, hogy így lesz. Már akkor éjjel, mikor elhatározta magát a tettre, úgy érezte, hogy tulajdonképpen nem is akarja, hanem így kell történnie s ő csak engedelmeskedik. Mikor ott

kotorászott a ládában, már akkor tudta, hogy soha meg sem fogja nézni ezeket a tárgyakat. Igen, így volt!

- Ezért van az, mert nagyon beteg vagyok, - gondolta végre szomorúan. - Agyon kínoztam, gyötörtem magamat s most azt sem tudom, mit akarok? Tegnap is, tegnapelőtt is, az egész idő alatt kínoztam magamat. Ha meggyógyulok, meg fogok nyugodni. De mikor leszek én egészséges? Istenem, hogy' útálom az egész dolgot!

Pihenés nélkül ment tovább. Most csak szórakozni akart, bár maga sem tudta, miként kezdje? Azt az útálatot, melyet minden iránt érzett, a mi környékezte, makacs, legyőzhetetlen gyűlölet váltotta föl. Szeretett volna valakit leköpni vagy megharapni, ha megszólította volna...

Mikor a Kis-Néva partjára, a Vaszilevszkij Osztrov felé eső hídra ért, megállott.

- Itt lakik Razumihin, ebben a házban. Milyen csudálatos, hogy megint erre jöttem, éppen, mint akkor... Akaratlanul jöttem ide, vagy véletlenül?... Mindegy. Azt hiszem, tegnapelőtt elhatároztam, hogy az *az után* következő napon ő hozzá megyek... Nos, azért vagyok most itt! Miért is ne mennék föl hozzá?

Fölment Razumihinhez az ötödik emeletre. Az otthon volt. Dolgozott szobácskájában s kinyitotta az ajtót. Körülbelül négy hónap óta nem látták egymást. Razumihin rongyos pongyolába volt burkolva, papucsot viselt a meztelen lábán; fésült, borotvát vagy szappant még nem látott ma. Csodálkozva nézett a vendégre.

- Mi történt veled? - kérdezte. Végignézte pajtását tetőtől-talpig, aztán egyet füttyentett.

- Hát ennyire vagyunk, batyuskám? - kérdezte újra s nézegette Raszkolnyikov rongyait. - Mondhatom, túl is tettél némelyünkön. De hát ülj le, hiszen fáradt vagy.

S midőn Raszkolnyikov ráesett a viaszos vászonnal bevont pamlagra, észrevette, hogy beteg.

- Igazán beteg vagy ám, tudod-e?

Meg akarta tapintani az üterét, de Raszkolnyikov visszarántotta a kezét.

- Hadd el. Feljöttem hozzád; most nincs keresetem. Szerettem volna... Különben nem is kell nekem semmiféle tanóra.

- Tudod-e, hogy lázban beszélsz? - kérdezte tőle Razumihin, ki folytonosan nagy figyelemmel nézegette.

- Nem, nem beszélek félre.

Raszkolnyikov fölemelkedett. Mikor feljött Razumihinhez, nem gondolta meg, hogy szemtülszemben fog vele állni. Csak most érezte, hogy nem képes senkivel sem szóba állni. Haragudott magára, alig bírt szóhoz jutni mérgében s indult kifelé, pedig csak az előbb jött föl.

- Isten veled, - mondta röviden.

- Várj hát egy kicsit, bolond.

- Nem; - felelt az és elvonta a kezét.

- Mi az ördögnek jöttél hát föl? Megbolondúltál? Hiszen ez sértés!... Nem eresztelek el.

- No hát halld: eljöttem hozzád, mert rajtad kívül senkim sincs, a ki segíthetne. Te jobb vagy, azaz okosabb, mint a többi, beláthatod... Most azonban érzem, hogy nincs szükségem semmire. Érted? Nem kell senkinek a segítsége, senkinek a részvéte... Majd én magam... egyedül... De most elég! Hagyj nekem békét.

- De várj hát egy perczig, te kéményseprő! Hiszen megbolondúltál! Én felőlem ugyan teheted. Hanem hallgass ide. Most nekem sincs tanítványom, köpök rá. Hanem van a zsibvásáron egy öreg könyvkereskedő, Heruvimov, a ki többet ér a leczkeadásnál. Öt tanítványt sem adok érte, még a kereskedő-házak gyermekei közül sem. Olyan könyvecskéket akar kiadni, természettani könyvecskéket, a milyenek most nagyon kapósak. A miknek már a czímök is sokat mond. Mindig azt mondtad, testvér, hogy buta vagyok. Istenem, hány butább ember van a világon, mint én! Most valami különös irányról fecseg, persze nem ért hozzá, én pedig, természetesen, csak megerősítem benne. Itt van két ív német szöveg. Szerintem a legbutább széltolás, a mi csak a világon van... Különben értekezés arról a thémáról, vajon az asszony ember-e vagy sem? Természetesen, a végin ünnepélyesen elismertetik, hogy valóban ember. Azt mondja Heruvimov, hogy ez a nő-kérdéshez tartozik. Én lefordítottam neki s ő ezt a két és fél ívet hatra fogja kihúzni. Aztán nagyszerű czimlapot nyomat hozzá és a könyvet fél rubelért fogják árulni a piaczon. Egy iv fordításáért hat rubelt fizet, tehát az egész munkáért körülbelül tizenötöt. Hatot már előre kaptam. Ha ezzel készen leszek, új munkába kezdünk. Fordítunk valamit a czápákról. Aztán jön egy fejezet a *Confessions*-ból. Valami unalmas darálás, de azért lefordítjuk. Valaki azt mondta Heruvimovnak, hogy Rousseau olyan volt, mint Radiscsev. Én persze nem szólok ellene, felőlem elviheti az ördög. Nos hát, le akarod fordítani a második ívet abból a munkából, hogy *Ember-e az asszony, vagy nem?* Ha van kedved hozzá, vidd el, vigyél magaddal papírt, tollat - ezeket úgyis ingyen kaptam - aztán itt van három rubel. Előre fizetett hatot, tehát hármat elvihetsz. Ha majd lefordítod, megint kapsz három rubelt. Aztán arra kérlek, ne gondold, hogy én neked valami nagy szolgálatot tettem. Ellenkezőleg. Még mielőtt beléptél, arra gondoltam, hogy segíthetnél nekem. Tudod, nem állok jó lábon a helyesírással, s a német nyelv sem valami erős oldalam, úgy, hogy sokszor azt írom a fordításba, a mit magam gondolok ki. Hanem azzal vígasztalom magamat, hogy úgy legalább jobb lesz. Különben tudja az ördög, talán még rosszabb lesz!... Elviszed, vagy sem?

Raszkolnyikov szó nélkül átvette a német füzetet meg a három rubelt s köszönés nélkül kiment. Razumihin csodálkozva nézett utána. De alig ért Raszkolnyikov az utcza sarkára, megfordult, fölment Razumihinhez, letette a füzetet s a pénzt az asztalra és újra szó nélkül távozott.

- Ejnye, mi az ördög, talán deliriumban vagy? - kiáltott rá dühösen Razumihin. - Vagy csak komédiázol velem? Még engemet is zavarba hozol! Mi az ördögöt akarsz hát itt tulajdonképen?

- Nem kell... fordítás, - mormogta Raszkolnyikov s lement a lépcsőn.

- Mi az ördög kell hát?! - kiáltott le utána Razumihin, de amaz szó nélkül ment tovább.

- Hé, hallod-e, merre van a lakásod?

Nem kapott feleletet.

- No hát, vigyen el az ördög!

Raszkolnyikov leért az utczára. A Miklós-hídon kellemetlen módon ébresztették öntudatra. Egy kocsis ugyanis a hátára csapott, minthogy nem tért ki s majdnem a kerekek alá került. A kocsis hiába kiáltott rá háromszor, négyszer is. Az ostorcsapás annyira fájt, hogy fölszisszent s a karfáig ugrott, (eddig a kocsi-úton bandukolt, a helyett, hogy a gyalogjárót választotta volna), dühösen csikorgatta fogait s a körülállók természetesen jót nevettek rajta.

- Úgy kell neki!

- Ravasz ficzkó!

- Persze, részegnek teszi magát, hogy a kerekek alá kerüljön, aztán mi felelhetünk érte!

- Ez is kenyér-kereset, üzlet, barátom.

Mialatt ott állt a karfához támaszkodva, hátát tapogatta s dühösen nézett az elrobogó kocsi után, érezte, hogy valaki pénzt csúsztat a kezébe. Fölnézett. Öreg, bekötött fejü asszony állott előtte, mellette fiatal leány kalappal, zöld napernyővel. Hihetően leánya az öregnek.

- Vedd el, batyuskám, a Krisztus nevében.

Elvette a pénzt s a nők tovább mentek. Húsz kopejkát kapott; a ruhája után ítélve, igazán koldúsnak nézhette mindenki. Az adományt pedig az ostorcsapásnak köszönhette. Bizonyosan az költötte föl a nők részvétét.

Tíz lépést tett előre, kezében tartva a pénzt, s arczczal a Néva-part palotái felé fordult.

Felhőtlen, tiszta kék ég ragyogott a város fölött s a víz majdnem kék színbe játszott, a mi ritkán tapasztalható a Néván. A székesegyház aranyozott kupolája, melyet sehol sem lehet olyan jól látni, mint ezen a ponton, ragyogott, mintha égett volna. Az ostorcsapás fájdalma megszűnt, hanem helyette valami nyugtalan, homályos gondolat gyötörte. Ott állott a korlát mellett s a távolba bámult. Nagyon szerette ezt a helyet. Százszor is volt már itt, mikor az egyetemről hazafelé ment. Mindig megállott ezen a ponton; nem bírt betelni a látvány pompájával, mely mindig olyan rejtélyes benyomást tett rá. Megmagyarázhatatlan hideg borzongás futott végig rajta, mikor így a távolba nézett. Sokáig tűnődött e sajátságos, talányszerű benyomás fölött, melynek megoldását a jövőtől várta, bár azt sem tudta, mily alapon?

Csodálkozott, hogy megint ide tévedt, hogy még most is érzi azt a talányos benyomást, mind e gondolatok, képek még most is úgy érdeklik, mint akkor. Mint nem régen. Nevetséges volt előtte s mégis úgy elszorúlt a szíve. Mélyen, nagyon mélyen, végtelen, megmérhetetlen távolságban látta most régi álmait, gondolatait, benyomásait, saját magát, a város látképét, mindent, mindent. És úgy tetszik neki, hogy minden, a mit lát, távozik tőle, mindig messzebb, messzebb, végre eltűnik szemei elől.

Önkéntelen mozdúlatot tett s akkor megérezte a pénzdarabot. Megnézte, aztán eldobta magától messzire, le a vízbe. Majd megfordult s hazafelé indult. Most érezte, hogy egész múltjától, ábrándjaitól, gondolataitól végkép elszakadt. Mintha ollóval vágták volna el az összekötő szálakat.

Este volt már, mire hazaért. Tehát hat óra hosszat bolyongott. Maga sem tudta, merre járt. Levetkőzött s reszketve, olyan fáradtan esett a pamlagra, mint egy agyonhajtott ló. Betakaródzott felső kabátjával és önkívületbe merült.

...Rettenetes ordítás költötte föl. Istenem, milyen sikoltás volt ez! Sohasem hallott olyan természetellenes hangokat; ilyen fuldoklást, hörgést, zokogást, sírást, verekedést és szitkokat. Ilyen állatias dulakodást még képzelni sem tudott soha. Iszonyú félelmet érzett, fölemelkedett, fölült. Végtelenül szenvedett. A verekedés, ordítás, káromkodás mindegyre hevesebb lett. Egyszer csak kivált a zajból háziasszonyának a hangja. Zokogott, fuldoklott, könyörgött, de félig elnyelte a szavakat, hogy alig lehetett érteni. Könyörgött, hogy ne bántsák, ne üssék, mert úgy hallatszott, mintha a lépcsőn kegyetlenül verte volna valaki. A verekedő hangja már rekedt volt s el-elakadt a rettenetes dühtől. De azért megismerte Raszkolnyikov ezt a hangot. Petrovics Ilya hangja volt! Petrovics Ilya itt van, veri a háziasszonyát, rugdossa, a lépcsőhöz veri a fejét, - világosan, tisztán meg lehet különböztetni a sírást, a szitkokat, a rúgás tompa puffanását s a fej koczczanását a kemény kövön. Mi történt? Fölfordúlt a világ? Kinyílnak az ajtók minden emeleten. Összegyűlnek az emberek, kiabálnak, szaladnak le, föl; csapkodják az ajtókat, rohannak ide-oda. - De hát miért veri, mi joga van ehhez? - kérdezgette Raszkolnyi-

kov s azt hitte, elment az esze. De nem, tisztán hallja, hogy mi történik odakünn. Nemsokára ő hozzá is berontanak. Mert hát mindez bizonyosan *a miatt... a tegnapelőtti dolog* miatt történik!... Szent Isten!...

Szerette volna bezárni az ajtót, de nem bírta fölemelni a karját. Minek? Úgyis hiába lett volna. A félelem mint egy hógörgeteg nehezedett a lelkére, majd agyon nyomta...

Végre szűnni kezdett a zaj, egyik hang a másik után hallgatott el, tíz perc múlva már semmit sem lehetett hallani. Csak a háziasszony zokogott és fuldoklott; néha fenyegetődzött és káromkodott Petrovics Ilya. Végre ő is elhallgatott. Talán elment? Úr Isten!... Igen, elment. A háziasszony is távozik, de még most is zokog, fuldoklik... Most becsapta az ajtót... A tömeg szétoszlott. Néha még lehet egy-egy szitkot, egy-egy sikoltást hallani, aztán néhány hívó hangot, hangosan, majd susogva. Sokan lehettek. Hihetőleg az egész ház összeszaladt. - De hát lehetséges ez? És miért történt, miért?

Raszkolnyikov kimerülten rogyott vissza fekhelyére. De nem bírta lezárni a szemeit. Körülbelül félóráig feküdt így s oly végtelen, iszonyatos félelem gyötörte, a milyet még sohasem érzett.

Egyszer csak megvilágosodott a szobája. Násztászja jött be gyertyával s egy tányér levest hozott.

Miután kíváncsian megnézegette Raszkolnyikovot s meggyőződött róla, hogy nem alszik, letette a gyertyát az asztalra; kenyeret, sót, tányért, kanalat rakott eléje.

- Bizonyosan egész nap nem ettél egy falatot sem, de azért folyton talpaltál, pedig a hideg rázott.

- Násztászja, miért... verték meg a háziasszonyt?

Násztászja csodálkozva nézett rá.

- Ugyan ki verte volna meg?

- Petrovics Ilya, a kerületi rendőrfőnök segédje, most nemrég, félórája lehet... Miért verte meg a lépcsőn? S miért jött ide?

Násztászja összeránczolta a homlokát és szó nélkül bámúlt rá.

Raszkolnyikovra kellemetlenül hatott ez a bámészkodás; aggasztotta is.

- Násztászja, mért nem felelsz? - kérdezte.

- Ez a vértől van, - mondta végre a leány lassan, mintha saját magának felelt volna.

- Vér?... Micsoda vér?... mormogta Raszkolnyikov; elsápadt s a falhoz lapult.

Násztászja nem szólt, csak tovább vizsgálta.

- Senki sem verte meg a háziasszonyt, - szólt végre szigorúan, határozott hangon.

Raszkolnyikov ránézett s alig birt lélekzetet venni.

- De én hallottam... nem aludtam... föl is ültem, - mondta félénken. - Sokáig hallgatództam. A rendőrfőnök segédje volt itt... Mindenki a lépcsőre szaladt...

- Senki sem volt itt! Csak a véred játszik. Ha egyszer nem bír lefolyni, megreked, akkor aztán így megzavarodik az eszed. Éhes vagy?

Raszkolnyikov nem felelt. Násztászja várt s ránézett.

- Adj inni... Násztászjuska...

Násztászja kiment s vizet hozott. Ezen kívül nem tudott Raszkolnyikov másra visszaemlékezni. Azt még tudta, hogy ivott egy kortyot s végig öntötte magán a vizet. Aztán megint elvesztette az eszméletét.

III.

Betegsége alatt nem volt mindig önkívületben. Olyan lázas állapod volt ez, mely néha öntudattal váltotta föl a lázálmokat. Vissza is tudott emlékezni egyre-másra. Sokszor azt hitte; emberek gyűltek köréje, nagy csoportokban, el akarják vinni valamerre, veszekednek vele, szidják. Aztán megint egyedül maradt, mintha elfutottak volna tőle mindnyájan. Mintha félt volna tőle mindenki. Néha kinyitották az ajtót, valaki bedugta a fejét, fenyegette, fürkészte minden tettét; aztán suttogtak az ajtaja mellett, nevettek, ingerelték.

Emlékezett rá, hogy Násztászja sokszor volt mellette. Még egy ismerős alakot különböztetett meg. De nem tudta bizonyosan, ki lehet s ez annyira gyötörte, hogy majdnem sírt miatta. Néha azt hitte: már egy hónapja fekszik itt, máskor meg azt, hogy még egy nap sem múlt el, mióta beteg. *Arra az eseményre* egyáltalában nem gondolt. Néha azonban azt hitte, elfeledett valamit, a mit nem kellett volna elfelednie. Kínozta, gyötörte magát, hogy megtudja: mi lehet az? Méregbe jött, vagy pedig rettenetes félelem gyötörte. Föl akart kelni, elmenekülni innen, de valaki mindig visszatartotta s ő elgyöngülve, eszméletét vesztve esett vissza ágyába.

Végre egészen magához tért.

Úgy tíz óra lehetett délelőtt. Derült napon ilyenkor mindig napsúgár tévedt a szoba jobboldali falára. Az ágy mellett Násztászja állott s még valaki, ismeretlen, a ki azonban figyelmesen vizsgálta őt.

Fiatal ember volt, hosszú kabátban, gyér szakállal. Olyan volt, mint egy hivatalszolga. A félig nyílt ajtón a háziasszony nézett be.

Raszkolnyikov fölemelkedett.

- Kicsoda ez, Násztászja? - kérdezte a fiatal emberre mutatva.

- Ah, magához tért! - kiáltott föl Násztászja.

- Csakugyan, - erősítette a hivatalszolga.

A háziasszony betette az ajtót és eltűnt. Ügyetlen asszony volt, beszélni is alig tudott. Vastag, kövér, körülbelül negyven éves lehetett. Fekete szeme, fekete szemöldöke volt. Sokkal lustább s flegmatikusabb, semhogy rossz lehetett volna. Eléggé csinos még mindig, de végtelenül tartózkodó.

- Kicsoda maga? - kérdezte Raszkolnyikov a fiatal embertől. Ebben a perczben azonban kinyílt az ajtó s megjelent Razumihin.

Lehajolt, nehogy az ajtó szemöldökfájába üsse a fejét.

- Igazi hajó-kajüt ez a szoba, - szólott belépve. - Majdnem mindig beleütöm a homlokomat az ajtó gerendájába. S még ezt a lyukat lakásnak nevezik! Ah, pajtáskám, már magadhoz tértél? Éppen most mondta Pasenki.

- Éppen most jött meg az esze, - felelt Násztászja.

- Éppen most, - állította mosolyogva a hivatalszolga is.

- És ön kicsoda, ha szabad kérdeznem? - kérdezte Razumihin. - Én Razumihin tanuló vagyok. Nemes ember fia s a beteg barátja. És kicsoda ön?

- Én, kérem, Selopajev kereskedő hivatalszolgája vagyok. Üzleti dologban jöttem.

- Kérem, tessék leülni arra a székre.

Razumihin leült a másikra.

- Nagyon okosan tetted, batyuskám, hogy eszméletre tértél, - folytatta Raszkolnyikov felé fordulva. - Negyedik napja már, hogy semmit sem ettél, legfölebb néhány kanál teát. Már kétszer elhoztam Zoszimovot is. Emlékszel Zoszimovra? Kétszer megvizsgált s mindjárt mondta, hogy nem veszedelmes a baj. Vértolulás, idegláz. A hiányos táplálék okozta a betegséget. De hát ez nem komoly baj, majd elmúlik. Nagyszerű fiú az a Zoszimov. Jól kezdte a kúrát. Nos? Nem akarom önt tartóztatni - folytatta s a küldöncz felé fordult. - Nem lenne szíves megmondani jövetele okát? Képzeld csak, Rogya, már kétszer voltak itt üzleti ügyben. Előbb más valaki, a kivel beszéltem is. Ki is volt az?

- Ah, tegnapelőtt? Igen, akkor Szemjonovics Alexej volt itt; ő is hozzánk tartozik, a mi irodánkhoz, - felelt a szolga.

- Hanem ő mindenesetre okosabb, mint ön, mit gondol, kérem?

- Tökéletesen igaz. Sokkal szolídabb, mint én.

- Dícséretreméltó beismerés. Csak folytassa.

- A dolog tehát így áll: tisztelt anyja kérelmére Vahrusin Ivanovics Vaszilij, kiről - mint tudom, - többször tetszett hallani, utalványt küldött hozzánk, - szólott a fiatal ember Raszkolnyikov felé fordúlva. - Az esetre tehát, ha ön eszméletre tért, harminczöt rubelt fogok önnek átadni, mint a melyet tisztelt anyja utasítása szerint Vahrusin úr küldött hozzánk. Tetszik ismerni?

- Igen... emlékszem... Vahrusin, - felelte Raszkolnyikov gondolkozva.

- Halljátok: ismeri Vahrusin kereskedőt! Tehát egészen észre tért. Most már azt is elismerem, hogy ön okos ember. Folytassa kérem; a bölcs beszédet mindig öröm hallgatni, - mondta Razumihin.

- Helyes, tehát ismétlem: Vahrusin Ivanovics Vaszilij az ön tisztelt anyja megbízásából harminczöt rubelt közvetít általunk. Ezt kell további intézkedésig közvetítenem.

- Nagyszerű beszéd! „További intézkedésig” gyönyörűen van mondva (bár nem értem) s a „tisztelt anya” szintén nem rossz. Nos és mit gondol, kérem, teljesen eszméleténél van ő vagy nem? Nos?

- Nincs ellenvetésem. Csupán az aláírás végett mondtam...

- Majd meglesz az is! Hozott könyvet?

- Könyvet? Persze hogy hoztam. Itt van.

- Adja ide. No most, Rogya, emelkedjél föl, én majd támogatlak. Ird alá, fiacskám, mert most nagy szükségünk van pénzre. Édesebb, mintha szirupot kaptunk volna.

- Nem kell - felelte Raszkolnyikov és visszautasította a tollat.

- Mit beszélsz? Nem kell?

- Nem írom alá.

- Mi az ördögöt csináljunk akkor!

- Nem kell pénz...

- Mit, nem kell pénz? Na, fiam, ez már tiszta hazugság, én mondom. Kérem, ne hallgasson rá. Ez már megint egy kis exkurzió! Van neki néha olyan bolond órája... Ön azonban értelmes ember s mi ketten segítünk a dolgon. Azaz: majd fogjuk, vezetjük a kezét s ő aláírja. Segítsen, kérem.

- Talán máskor jönnék...

- Nem, nem. Ugyan miért fáradna még egyszer? Ön okos ember... Nos, Rogya, ne tartóztasd a vendéget... Látod, vár.

És valóban hozzáfogott, hogy majd megfogja a kezét és vezeti.

- Hadd el, majd aláírom... - felelt Raszkolnyikov. Átvette a tollat s beírta nevét a könyvbe. A hivatalszolga leolvasta a pénzt és eltávozott.

- Bravo! És most, fiacskám, akarsz-e valamit enni?

- Akarok! - felelte Raszkolnyikov.

- Van leves?

- Még tegnapról, - felelt Násztászja, a ki az egész idő alatt egy helyen állott.

- Burgonyával és rizszsel?

- Azzal.

- Jól van. Hozd be és hozz teát is.

- Teát is hozok.

Raszkolnyikov bámészan nézte őket, üres, tompa tekintettel. Hallgatott és várt: mi lesz tovább?

- Úgy látszik, már nem vagyok lázban, - gondolta. - Ez már valóság, úgy hiszem...

Két percz múlva bejött Násztászja a levessel és jelentette, hogy a tea is mindjárt készen lesz.

Aztán hozott tányérokat, kanalakat, sőt borsot, mustárt és mindent, a mi az asztalterítéshez tartozik s a mit Raszkolnyikov régen nem látott már. Még az abrosz is tiszta volt.

- Nem is lenne rossz, Násztászja, ha Pavlovna Praszkovja egy pár üveg sört is küldene. El-fogyasztanók.

- Hogyne, még mit nem, te gődény! - mormogta Násztászja, hanem azért kiment, hogy a parancsot teljesítse.

Raszkolnyikov még mindig meredten nézett maga elé.

Razumihin leült melléje a pamlagra. Átölelte a nyakát, olyan ügyetlenűl, mint egy medve, aztán megfogta a kezét a kanállal együtt s etetni kezdte barátját. Előbb jól megfújta a levest, nehogy megégesse a száját.

A leves nem is volt nagyon meleg. Raszkolnyikov mohó étvágygyal kapott az első kanál után, aztán evett még egygyel, kettővel, hárommal egymásután. A negyedik kanálnál azonban megállt Razumihin s azt mondta: - A többire nézve jó lenne Zoszimovot megkérdezni.

Násztászja két üveg sört hozott.

- Iszol teát?

- Iszom.

- Hamar, Násztászja, teát. Mert a mi a teát illeti, ahhoz nem kell a fakultás véleménye. Ah, ime, itt van már a sör is!

Leült az asztalhoz. Maga elé húzta a levest, a húst s olyan étvágygyal evett, mintha három napig éhezett volna.

- Mostanában mindennap nálatok ebédelek, - mondta teleszájjal; alig lehetett érteni. - Még pedig, Pesenka, a te kedves háziasszonyod vendégel meg. Én ugyan nem kötöm rá magamat, de vissza sem utasítom a szívességét Ah, itt van már Násztászja a teával. Milyen fürge! Násztászja, iszol egy pohár sört?

- Ugyan mit gondolsz? Csípjen meg a kakas!

- Hát teát?

- Azt már nem bánom.

- Tölts magadnak. Azaz várj: én magam készítem el. Ülj le ide az asztalhoz.

Razumihin Raszkolnyikov körül forgolódott. Itatta teával, kanalankint jól megfújva s olyan fontos arczczal, mintha ezen fordúlt volna meg gyógyúlása.

Raszkolnyikov ellenvetés nélkül tűrte ezt a gondoskodást, pedig már elég erős volt ahhoz, hogy maga igya a teáját. De valami sajátságos, ösztönszerű ravaszság volt benne, mely arra késztette, hogy eltagadja az erejét, úgy tetesse magát, mintha még mindig nem volna teljesen eszénél, hogy ez által jobban megfigyelhesse mindazt, a mi körülötte történik. Már azt is észrevette, hogy valódi, tisztába húzott párnákat tettek a feje alá.

- Málnáért is kell küldeni Pasenkának, hogy italt készítsenek a betegnek, - mondta Razumihin s folytatta az evést, ivást.

- Honnan vegyen málnaízt? - kérdezte Násztászja, ki ott ült az asztalnál, mind az öt ujját szétterpesztette a csésze oldalán, szájában egy kis darab czukrot tartott s azon keresztül szürcsölgette a teát.

- Málnaíz, kedvesem, minden fűszeresnél van. Nézd csak, Rogya, míg te beteg voltál, mi minden történt. Mikor utoljára nálam voltál s olyan gazember módon szó nélkül elmentél, hogy még a lakásodat sem mondtad meg, nagyon mérges voltam. Elhatároztam, hogy fölkereslek s agyonrázlak. Másnap elkezdtem kutatni a lakásodat. Egész nap nyargaltam s kérdezősködtem. Erre a mostani lakásra nem is emlékeztem. A régiről meg csak annyit tudtam, hogy a Harlamov-házban van, végre aztán kisült, hogy az a ház nem is Harlamové. Hogyan téved az ember némelykor! Nagyon bosszús voltam s utoljára is a bejelentőhivatalba mentem. Két percz alatt megtaláltalak. Be vagy írva.

- Tudom.

- De Kobeljov tábornokot, a kit éppen akkor kutatott valaki, nem voltak képesek megtalálni. Nos, a mint fölfedeztelek, rögtön megismerkedtem a körülményeiddel is. Mindent tudok, testvér, mindent, Násztászja is tanuskodhatik mellettem. Ismerem már Fomics Nikodémot, mutatták Petrovics Ilyát, a házmestert is láttam; megismertem Zametovot, a titkárt és végre mindnyájok koronáját: Pasenkát!... Ugy-e, Násztászja?

- Azt ugyan megnyergelted, - mormogta Násztászja, ravasz mosolylyal.

- Nos, hát, testvér, röviden szólva: én ide villámfolyamot akartam bevezetni, a mely mind kiírtotta volna azokat az előítéleteket, melyek itten uralkodnak. Hanem Pasenka legyőzött. Arra, batyuskám, nem számítottam, hogy ő olyan... előzékeny lesz. Mit szólsz hozzá?

Raszkolnyikov hallgatott, csak izgatottan nézett rá tovább is.

- És még milyen? - folytatta Razumihin, mintha észre sem vette volna Raszkolnyikov hallgatását, mintha amaz biztatta volna a beszéd folytatására.

- Mindent rendbe hoztam, a legszebb rendbe, minden tekintetben.

- Igen, ennek minden sikerűl, - jegyezte meg Násztászja, ki valósággal élvezte a társalgást.

- Ostobaság volt tőled, fiacskám, hogy magad nem intézted másként a dolgot. Ezzel az asszonynyal nem úgy kell bánni. - Neki olyan úgynevezett beszámíthatatlan jelleme van. - De hát a jelleméről majd később... Hanem hogyan jutottál annyira, hogy meg merte tőled tagadni még az ebédet is? Aztán meg az a váltó! Hát megőrültél, hogy váltókat írsz alá? Előbb meg az a tervezett házasság a meghalt leánynyal... Mindent tudok. Különben elismerem, hogy ez kényes kérdés s én szamár vagyok. Bocsáss meg. Hanem a mi az ostobaságot illeti, tudod-e, hogy Pavlovna Praszkovja nem is olyan buta, mint a milyennek látszik?

- Tudom... - felelt Raszkolnyikov, abban a hitben, hogy jobb lesz a társalgást folytatni.

- Ugy-e? - kiáltott föl Razumihin s boldog volt, hogy végre feleletet kapott tőle. - Persze, hanem valami túlságos nagy esze még sincs. Hogy'? Különös természet... Én magam sem értem... Már bizonyosan megvan negyven éves, de ő azt mondja, csak harminczhat. Hanem esküszöm, hogy még most sem értem, pedig már meglehetősen megismerkedtünk... Azt képzelte: minthogy már nem vagy tanuló, kereseted sincs, a lánya is meghalt, hát most már neki nem kell te veled úgy bánni mint rokonnal. S minthogy te bebújtál ebbe a lyukba, aztán annyi fáradságot sem vettél magadnak, hogy föntartsd a régi barátságot, hát egyszerűen ki akart dobni. Már régen meg akarta tenni, csak a váltó miatt várt, mert te azt igérted, hogy anyád majd megfizeti...

- Alávalóság volt tőlem azt igérni! Anyám olyan szegény, hogy majdnem koldúlnia kell... Hazudtam, csak hogy lakásom legyen, meg hogy tápláljanak, - felelte Raszkolnyikov hangosan és érzelmesen...

- No, jó. Minden jól lett volna, de hát ő oda adta a váltót Csebarovnak. Ez udvari tanácsos és gyakorlott üzletember. Ő nélküle soha sem jutott volna eszébe Pasenkának, hogy ellened fordúljon. Hiszen olyan buta! De az üzletember nem buta. Mindjárt azt kérdezte, van-e rá remény, hogy kifizetik ezt a váltót? Erre aztán azt felelték: van egy jó anyácska, a kinek évi százhúsz rubele van, s a ki kész éhezni, csak hogy az ő Rogyáját megmentse; aztán van egy hugocskája is, a ki szívesen elmegy érte rabszolgának is. Erre számítottak... Feküdj csak csöndesen. Így van az, ha az ember becsületes, érzékeny és mindent kifecseg... Csak egy ilyen üzletember kell - s el vagy veszve. Pasenka tehát odaadta a váltót Csebarovnak, ez pedig rögtön beperelt. Én persze elhatároztam, hogy ennek kitekerem a nyakát. De minthogy akkoriban éppen nagyon jóban voltunk Pasenkával, hát csak megparancsoltam neki, hogy ezt az egész keresetet szüntesse be. A kötelezettséget pedig magamra vállaltam. Képzeld: én vállaltam kezességet te érted! Elhívtuk Csebarovot, oda dobtunk neki tíz rubelt s visszavettük a váltót. Most van szerencsém neked átadni. Most már elég a szavad is. Vedd el hát; nézd, már be is szakítottam.

Razumihin letette a kötelezvényt az asztalra. Raszkolnyikov ránézett, nem szólt semmit és a fal felé fordúlt.

Razumihin meg volt sértve. Kis idő múlva megszólalt:

- Ugy látszik, megint bolond voltam. Azt hittem, majd szórakoztatlak, fölvidítlak a fecsegésemmel s íme, csak bosszantottalak.

- Te voltál mellettem, mikor lázban voltam s nem ismertelek? - kérdezte Raszkolnyikov, vissza sem fordúlva a faltól.

- Én voltam. S egyszer kegyes voltál össze is szidni, mikor alkalmilag fölhoztam Zametovot is.

- Zametovot? a titkárt? miért?...

Raszkolnyikov gyorsan visszafordúlt s meredten nézett Razumihinre.

- Mi bajod? Miért izgatod magadat? Meg akart veled ismerkedni, sokat beszéltem neki rólad. Máskép hogy' ismerhettem volna meg az egész ügyet? Pompás, nagyszerű fiú... persze, csak az ő módja szerint. Barátok vagyunk. Naponkint találkozunk. Én most ebben a városrészben lakom. Nem is tudod? Nemrég költöztem ide.

- S beszéltem a lázban?

- Természetesen; önkívületben az mindig megesik.

- Miről beszéltem?

- Nagyszerű kérdés! Miről? Hát a miről lázban beszél az ember... Most azonban, batyuskám, ne vesztegessük az időt, dolgunk van.

- Miről beszéltem, azt akarom tudni.

- Miért kérdezed? Talán valami féltett titkod van? Légy nyugodt, grófnőről nem volt szó. Hanem beszéltél egy buldogról, fülbevalókról, lánczokról, a Kresztovszkij-szigetről, házmesterről. Fomics Nikodim is szóba került meg Petrovics Ilya, a segédje. Aztán kegyes voltál a harisnyáid miatt aggódni. Könyörögtél: - Adjátok ide! - Zametov minden sarokban kutatta azt a harisnyát; megtalálta s ezt az útálatos rongyot az ő illatos, gyűrűs kezébe vette, úgy adta oda neked. Akkor megnyugodtál s napokig szorongattad a kezedben ezt a piszkot. Lehetetlen volt elvenni tőled. Talán még most is ott van a takaró alatt. S aztán rongyokat kértél a nadrágod aljáról s még sírtál is érte! Kerestük is, hogy miféle rongy lehet az, de nem találtuk. Most azonban foglalkozzunk az üzleti kérdéssel. Itt van harminczöt rubel; ebből elveszek tízet s két óra múlva számot adok róla. Útközben beszólok Zoszimovhoz is. Már itt kellene lennie, tizenkét óra. Maga azonban Násztászja, nézzen be többször, nem kell-e neki víz vagy más valami? Pasenkával majd beszélek mindjárt. Hát a viszontlátásra!

- Csak Pasenkának hívja! Oh, a gonosz kölyök! - mondta Násztászja, mikor utána nézett.

Aztán leszaladt hallgatózni, vajon mit beszél az úrnővel. Látnivaló volt, hogy Razumihin egészen elbájolta.

Alig csukódott be az ajtó, a beteg ledobta magáról a takarót s mint az őrült ugrott ki az ágyból. Kínzó türelmetlenséggel várta, mikor mennek már ki, hogy aztán cselekedhessen. De hát mit is akart tenni tulajdonképpen?... Már elfeledte! - Istenem.... csak azt tudasd velem: fölfedeztek-e már valamit, vagy nem? Ah, hogyha csak alakoskodnának?! Hátha mindent tudnak, de tagadják, hogy kínozzanak, míg fekszem. Aztán egyszer csak előállnak s azt mondják: mindent tudunk, régen... de hát mit akartam tenni? Elfeledtem! Az előbb még tudtam s most már elfeledtem mindent.

IV.

Kétségbeesett bizonytalanság gyötörte, a mint ott állott a szoba közepén és körűlnézett. Az ajtóhoz lépett, kinyitotta s hallgatódzott. Nem, nem ezt akarta.

Egyszer csak, mintha észre tért volna, a szögletbe rohant. Fölhajtotta a kárpitot s az üregbe bámult, melybe a multkor a gyanús tárgyakat rejtette. Bedugta a kezeit, kutatott, de nem talált semmit.

A kályha ajtaját is kinyitotta. Keresgélt a hamuban s megtalálta a nadrág rongyait s a széttépett zsebet. Ott volt minden úgy, a hogy' ő oda rejtette. Senki sem nyúlt hozzá.

Most a harisnyára gondolt, melyről éppen az előbb beszélt Razumihin. Csakugyan ott volt a takaró alatt, de olyan rongyos és piszkos volt, hogy Zametov bizonyosan nem bírta megkülönböztetni rajta a vérfoltokat.

- Ah, Zametov! A rendőrség... Miért hívtak a rendőrségre? Hol is van az idézés? Ah!... tévedtem. Hiszen az már régen történt, nem most! Akkor meg is vizsgáltam a harisnyát s most... beteg vagyok. De miért volt itt Zametov? Miért vezette ide Razumihin? - mormogta s visszament a pamlagra.

- Mi az? Láz-álmaim vannak, vagy ébren vagyok? Azt hiszem, már észre tértem... Ah, tudom már. Menekülni, menekülni, gyorsan; föltétlenül futni kell! De - hová? Hol van a ruhám? A czipőm sincs itt! Elvitték, elrejtették. Értem. Hanem a felső kabátomat itt feledték. Pénz is van az asztalon. Hála Istennek! Itt van a váltó is. Elviszem a pénzt és elmegyek. Új lakást fogok keresni! Nem találnak meg. Hát - a bejelentő-hivatal? Ott meglelnek. Razumihin fölkutat. Inkább messze, messze - Amerikába. Kereshetnek aztán!... Elviszem a váltót is. Ott majd hasznát veszem. Mit vigyek még el? Azt hiszik, hogy beteg vagyok s nem is sejtik, hogy futni is tudok! Ha, ha, ha. Láttam a szemökből, hogy mindent tudnak. Csak le bírnék menni a lépcsőn. De hátha rendőrök állnak lenn? Mi ez? Tea? Ah, sör is, hideg sör, még egy fél üveggel.

Megragadta az üveget s egy hajtásra kiitta mindet. A sörrel akarta eloltani azt a belső tüzet, mely emésztette. De egy percz múlva a sör fejébe szállott s ő kellemes borzongást érzett. Lefeküdt s betakaródzott.

Beteges, összefüggéstelen gondolatai összezavarodtak s nemsokára jóltevő álom kezdett uralkodni fölötte. Kéjjel hajtotta le fejét a puha párnákra, jól beburkolódzott a vattás paplanba, melyet felső kabátja helyett adtak rá, - sóhajtott s elaludt mélyen, hosszasan.

Csak Razumihin visszatérte után ébredt föl. Razumihin zajjal lépett be, mert azt hitte, hogy ébren van. Raszkolnyikov fölriadt s úgy nézett rá, mint a ki össze akarja szedni a gondolatait.

- Nem alszol? Nos, itt vagyok. Násztászja, hozd be a csomagot, - kiáltott le. - Mindjárt összeszámolok mindent.

- Hány óra lehet? - kérdezte Raszkolnyikov s zavarodottan nézett szét.

- Nagyszerűen aludtál. Már estére jár az idő, majdnem hat óra. Éppen hat óra hosszat aludtál.

- Istenem, mit csináljak?

- Mit csinálj? Hát mi dolgod van? Hová sietsz? Talán bizony rendez-vous-d van? Ráérünk mi most mindenre. Három óra óta várok itt. Kétszer bent is voltam, de aludtál. Zoszimovnál is kétszer voltam; nincs itthon. Nem baj, majd eljön. A magam dolgait is végeztem. A nagybátyámmal volt dolgom. Tudod, hogy nagybátyám van? De most térjünk a mi üzletünkre. Hozd be már a csomagot, Násztászja. Most mindjárt... Igaz, hogy' érzed magadat?

- Egészséges vagyok... Razumihin, régen megérkeztél?

- Három óra óta várok, mondtam.

- Hát azelőtt?

- Mi előtt?

- Mióta jársz te ide?

- Hiszen már elbeszéltem egyszer! Elfeledted?

Raszkolnyikov gondolkodott. Igazán csak nagyon homályosan tudott emlékezni az előbb történtekre. Kérdőleg nézett Razumihinre.

- Hm - mondta emez - csakugyan elfeledted. Ugy látom én, hogy még mindig nem vagy egészen... No, majd jobban leszel az alvás után... Már a szemed is egészen más. Hanem most már térjünk a dologra. Majd emlékezel mindjárt. Nézz ide, pajtikám.

Bontogatni kezdte a csomagot s kiteregette a tartalmát.

- Ettől már nem volt nyugtom. Először is vissza kell adnom emberi formádat. Kezdjük tehát mindjárt felülről. Nézd ezt a sapkát.

Csinos, hanem nagyon durva és olcsó sapkát mutatott Raszkolnyikovnak.

- Megengeded, hogy a fejedre tegyem?

- Majd később, - felelte Raszkolnyikov s intett a kezével.

- Nem, nem, Rogya testvér. Kérlek, ne zavarj. Biztosat szeretnék tudni; mérték nélkül vettem, s a nyugtalanság miatt aludni sem tudnék. - Nagyszerűen áll, mintha mérték után csinálták volna! - kiáltott föl diadalmasan, mintán sikerült a sapkát fölpróbálnia. - Fődolog a fej díszítése, barátom. Ez már maga ajánlat vagy elriasztás. No, Nasztyenka, nézze csak ezt a két föveget. (Egymás mellé tette Raszkolnyikov új sapkáját s ócska czilinderét, melyet ő Palmerstonnak szokott volt nevezni.) Nézze ezt a Palmerstont s ezt a - kincset. - No, Rogya, találd ki, mennyit adtam érte? Mire becsülöd? Nos, Násztyenka? - fordult aztán a leány felé, miután hiába várt a Raszkolnyikov felelete után.

- Huszat csak adtál érte, - felelte Násztászja.

- Huszat! Ostoba tehén! - kiáltott rá, a mint megsértette. - Húsz kopejkáért téged sem lehetne megvenni! Nyolczvan kopejka. S ennyiért is csak azért kaptam meg, mert már viselték egy kicsit. Hanem, természetesen, azzal a föltétellel vettem, hogy ha elhordtad, hát másikat adnak helyette, - ingyen. Most már nézzük a nadrágot. Előre bocsátom, hogy a nadrágra büszke vagyok.

A szürke, könnyű kelméből készült nadrágot kiterítette Raszkolnyikov elé.

- Se lyuk, se folt rajta. Még sokáig lehet hordani. S a mellény hasonló kelméből, divat után szabva. S hogy már viselte valaki, az csak előnyére válik. Annál puhább, símulékonyabb... No, becsüld meg, mit ér? - Két rubel huszonöt kopejka s hozzá az igéret: ha ezt elrontod, jövőre újat adnak, - ingyen! Fegyajev boltjában mindig úgy van. Mert ha ott egyszer vett valaki, többször nem fizet, minthogy feléje sem megy többé. Nos és most lássuk a csizmát. Persze, hogy hordták már, de két hónapig bizonyosan eltart. Az angol követség titkára viselte hat napig, aztán eladta a zsibvásáron, mert pénzre volt szüksége. Az ára: egy rubel tizenöt kopejka: ugy-e jó vásárt csináltam?

- Talán a czipő nem lesz jó, - jegyezte meg Násztászja.

- Ez állna rosszúl?

S ezzel kihúzta a zsebéből a Raszkolnyikov ócska, rongyos czipőjét, melyre rászáradt a sár.

- Elvittem magammal s ez után választottam. Van még itt fehérnemű is. Ebben már kikértem a háziasszony tanácsát. Három ing, csak pamutvászon, az igaz, de divatos a gallérja és a többi. Tehát: nyolczvan kopejka a sapka, két rubel huszonöt kopejka a ruha, ez három rubel és öt kopejka. Másfél rubel a csizma - hanem kitünő! - összesen: négy rubel huszonöt kopejka a ruha, ez három rubel és öt kopejka; öt rubel a fehérnemű, kitesz összesen: kilencz rubel huszonöt kopejkát. Negyvenöt réz megmaradt, tessék átvenni. Így, most már azt hiszem, Rogya, hogy az egész ruházat rendben van. Mert a felsőkabátod nemcsak, hogy használható, hanem még elegáns is. Hogyne, ha egyszer Samernál készült. A mi pedig a harisnyákat s efféléket illeti, rád bízom, van még pénzünk. A lakbér miatt ne aggódjál. Én mondom, hogy Pasenkánál most korlátlan hiteled van. Na, barátocskám, engedd meg, hogy tisztát adjak rád. Lehet, hogy a betegséged már csak az ingben van.

- Hagyj békét, nem akarom, - szólott bosszúsan Raszkolnyikov, ki eddig is kedvetlenűl hallgatta a Razumihin bohókás előadását.

- Kedvesem, nem úgy van. Miért fáradtam volna? - vitatkozott Razumihin.

- Násztyenka, ne szégyelje magát, inkább segítsen egy kicsit. Úgy, úgy!

Tekintetbe sem vette a Raszkolnyikov ellentállását, ráadta a tiszta ruhát.

Az visszadőlt a párnákra s nem szólt semmit.

- Vajon vége lesz-e valamikor? - gondolta.

- Honnan vettél pénzt? - kérdezte végre hangosan és meg sem fordúlt.

- Pénzt? Hiszen a tied. Éppen az előbb kaptad. Vahrusin által küldte az anyád. Már ezt is elfeledted?

- Már emlékszem, - felelt Raszkolnyikov sötéten, hosszas elmélkedés után.

Razumihin összeránczolta a homlokát s szótlanúl nézett rá. Most föltárúlt az ajtó s kövér, erős férfi lépett be. Raszkolnyikov azt hitte, hogy nem ismeri.

- Zoszimov, végre! - kiáltott feléje Razumihin.

V.

Zoszimov magas volt és kövér. Az arcza duzzadt, színtelen, símára borotvált. Haja világos szőke, síma. Szemüveget viselt s nagy arany gyűrűt a vastag, hájas újján. Körülbelől huszonhét éves lehetett. Elegáns, bő nyári felöltő volt rajta s világos nyári nadrág. Minden ruhája bő volt, de elegáns. Kifogástalan fehérnemű és masszív óraláncz. Mozdúlatai lusták. Legkisebb energiát sem árúlt el, de hanyag külseje keresettnek látszott. Rosszúl rejtegetett gőgöt is lehetett rajta észrevenni. A ki csak ismerte, mind nehézkesnek tartotta, de azt mondták róla, hogy jól érti a hívatását.

- Kétszer voltam nálad, - kiáltott feléje Razumihin. - Látod: már eszméletre tért.

- Látom. Nos, hogy' vagyunk? - fordúlt Zoszimov Raszkolnyikov felé. Figyelmesen vizsgálgatta, mialatt a pamlaghoz tötyögött.

- Még most is nagyon szeszélyes. Majdnem sírva fakadt, mikor tisztát adtunk rá, - felelte Razumihin.

- Természetes. Várhattatok volna azzal a tisztálkodással, ha egyszer terhére volt... A pulzus rendben van. De a fejünk fáj még egy kicsit. Mi?

- Egészséges, teljesen egészséges vagyok! - felelte Raszkolnyikov ingerűlten s makacskodva. Fölemelkedett s szemei villámlottak. Hanem aztán visszaesett s a fal felé fordúlt.

- Jól van minden. Minden úgy, a mint kell - jegyezte meg hanyag mozdúlattal. - Evett valamit?

- Levest. Mit adhatunk neki?

- Mindent... Levest, teát... természetesen gombát vagy ugorkát nem kap. Húst sem... Nos, mit mondjak még? - Ránézett Razumihinre. - Tegyétek félre az orvosságot, mindent. Holnap újra eljövök. Még ma is benézhetnék... Különben...

- Holnap este sétálni viszem! - határozott Razumihin. - Elmegyünk a Juszupov-kertbe s onnan a Palais de Crystal-ba.[6]

- Holnap még feküdnie kell. Különben... majd meglátjuk.

- Milyen kár! Ma szenteljük föl az új lakásomat. Ha ő is ott lehetne! Csak néhány lépésnyire van innen. Ha ott lenne köztünk a pamlagon! Te eljössz, úgy-e? - fordúlt egyenesen Zoszimov felé. - Megígérted, ne feledd el.

- Elmehetek, talán később. Mit eszünk?

- Nem lesz valami nagy trakta. Tea, pálinka, hering, pirog.[7] Csak bizalmas ismerősök lesznek.

- Névszerint kicsodák?

- Csak a környékbeliek. Csupa új ismerős, a nagybátyámat kivéve. Különben ő is új, csak tegnap jött. Minden öt esztendőben csak egyszer látom.

- Miféle ember?

- Egész életén át mint kerületi postamester vegetált. Most nyugdíja van. Hatvanöt éves, jelentéktelen ember... De én szeretem. Aztán ott lesz Petrovics Porfiriusz, a vizsgáló-bíró; bizonyosan ismered.

- Rokonod, ha jól tudom.

- Távoli. De hát miért vágsz ilyen kellemetlen arczot? Azért, mert egyszer bajotok volt együtt? Ah, még utóljára el sem jössz miatta.

- Mit törődöm én vele?...

- Igazad van. Aztán lesz még ott néhány tanuló, tanító, hívatalnok, zeneszerző, tiszt, meg Zametov...

- Mondd csak, kérlek, hogy' kerűlsz te össze azzal a Zametovval? Mi dolgod lehet neked az ilyennel?

---

[6] Alsórendü mulatóhely.

[7] Tésztanemü.

- Oh, ti követelők. Ah, azok a princzipiumok! Ezek a princzipiumok határozzák meg minden mozdúlatotokat, mint az ugró-bábokét a drótok. Nincs egy önkényes, szabad mozdúlatotok sem. Az én véleményem szerint csak egy princzipium van: ha jó az az ember, kezet nyújtok neki. Zametov kitünő gyerek.

- És melengetteti a kezeit.[8]

- Hát ha melengeti is! Mi közöm hozzá? Azt hiszed talán, - kiáltott Razumihin egyszerre tűzbe jőve, - hogy azért dícsértem, mert a kezeit melegítteti? Csak azt mondtam, hogy jó czimbora. Ha minden oldalról megvizsgálnók, megítélnők az embereket, ugyan hány embert találnánk a világon? Meg vagyok győződve, hogy - szigorúan véve - én értem senki sem adna többet egy sült hagymánál s azt is csak úgy, ha tégedet kapna rá-adásúl.

- Kevés; te érted magadért kettőt adnék.

- De én csak egyet te éretted! Csak tréfálj. Zametov még éretlen ficzkó; majd faragok én belőle valamit. Nem kell elidegeníteni, inkább magunkhoz szoktatni. Gyöngéden kell bánni az ilyen fiatal emberekkel. Azzal, ha visszariasztjuk, nem javítjuk meg. Értitek is ti ezt! Nem bírjátok ti az embert megbecsülni s örökké csak blamáljátok magatokat... És ha tudni akarod, hát megmondom, hogy közös érdek fűz össze minket.

- Szeretném ismerni azt az érdeket!

- Tudod, a szobafestő, a mázoló története... Majd csak kivasaljuk onnan! Különben nem is lesz nehéz. A dolog kézzelfogható! Csak nagyobb gőzerővel kell neki fogni.

- Miféle mázolóról beszélsz?

- Hát nem mondtam még róla semmit? Ah, igaz, csak az elejét meséltem el a históriának... Tudod, az öreg uzsorás asszony meggyilkolásáról van szó. Most meg már egy mázolót is belekevertek a dologba.

- Előbb hallottam én arról a gyilkosságról, mint te... S érdeklődöm is nagyon a megoldás iránt. Leginkább pedig a részletek iránt... Különös okom van rá... Olvastam róla a lapokban is. Hanem...

- Lizavetát is agyonütötték, - kottyant a beszédbe Násztászja s Raszkolnyikov felé fordúlt. Egész idő alatt az ajtóban állott és fülelt.

- Lizavetát? - mormogta Raszkolnyikov alig hallhatóan.

- Na, Lizavetát, a házalónőt. Nem emlékezel már rá? Néha ide is eljött. Inget is foltozott neked.

Raszkolnyikov a fal felé fordúlt s a fal festésének alakjait vizsgálgatta nagy figyelemmel. Kikeresett egy esetlen, nagy fehér virágot s annak a leveleit, ágait, czirádáit, pontocskáit számlálgatta. Érezte, hogy lábai, kezei kihűlnek, mintha már haldokolnék. De nem mert megmozdúlni s bámúlta tovább a virágot.

- No és mi történt a mázolóval? - kérdezte Zoszimov, bosszúsan félbe szakítva Násztászja fecsegését. Ez fölsóhajtott s hallgatott.

- Már azt is gyilkosnak bélyegezték! - kiáltott föl izgatottan Razumihin.

- Vannak ellene bizonyítékok?

---

[8] Azaz: megvesztegethető.

- Vigye el az ördög a bizonyítékokat! Éppen az örökös „bizonyíték” minden bajnak az oka. Most már be kell bizonyítani, hogy a bizonyíték nem bizonyíték! Éppen olyan eset, mint mikor azokat - hogy’ is hívják? - azt a Pesztrajkovot meg Kochot gyanúba fogták. Piha! Milyen útálatos ez! Ha az ember csak mint érdektelen fél szemléli is, már undorodik tőle. Pesztrajkov talán eljön hozzám ma este. Apropos, Rogya, hallottál már valamit erről az esetről? Egy nappal előbb történt, a betegséged előtt, s mikor te a rendőrségnél elájúltál, éppen erről beszéltek.

Zoszimov kíváncsian nézett Raszkolnyikovra, de az nem mozdult.

- Tudod-e, Razumihin, hogy én bámullak? Mindenbe beleártod magadat, - szólott Zoszimov.

- Mindegy. De azért kivasalom a mázolót! - kiáltott föl Razumihin s öklével az asztalra csapott. - Tudod, mi bosszant engemet legjobban? Nem az, hogy hazudnak. A hazugságot még megbocsátanám, ha utoljára mégis igazságra vezetne. Nem, az a bosszantó a dologban, hogy hazudnak és imádják a saját hazugságaikat; Porfiriusnak tisztelet, becsület... Hanem a többi... Legelőször is, mi zavarta meg az eszüket? Hogy az ajtó zárva volt, de mikorra visszatértek a házmesterrel, már nyitva találták. Tehát: Koch és Pesztrajkov volt a gyilkos. Ilyen logikájok van!

- No csak ne tüzelj. Előbb csak tapogatództak, az nem megy máskép... Különben ismerem én azt a Kochot. Kitelhetett tőle, hogy zálog-holmikat vett az öregtől.

- Vesz az váltókat is; semmirekellő, iparlovag. Vigye el az ördög! Nem ő miatta bosszankodtam én. Hanem ezeknek az ósdi, közönséges, nyakatekert routineja hozott dühbe. Ebben az esetben lehetne új útra csapni. Csak lélektani fejtegetések vezethetnek nyomra. „Ime a tény” - mondják. Szép, hanem a tény még nem minden; fődolog az, hogy tudjunk a tényekkel bánni.

- És te talán tudsz velök bánni?

- De hát csak nem hallgathatok, ha egyszer érzem, hogy tudnék segíteni a dolgon, csak... Ah!... ismered a részleteket?

- Nos, én még mindig a mázolóra várok.

- Igaz! Hát hallgass ide! Éppen három napra a gyilkosság után; egy reggel - mikor már Kochot és Pesztrjakovot agyonkínozták, bár ezek minden lépésükre alibit bizonyítottak s ártatlanságuk napnál is világosabb volt, váratlan eseményre bukkantak. Valami Duskin nevű paraszt, kinek most sörháza van, éppen azzal a bizonyos házzal szemközt, megjelenik, hoz egy kis ékszertokot arany fülbevalókkal s a következő történetet beszéli el: „Tegnapelőtt este, úgy nyolcz óra után - jegyezd meg a napot s órát! - egy munkás, mázoló jött hozzám. Ismertem, napközben gyakran betért, Mikolajnak hívják. Ezt a kis skatulyát hozta ezekkel az arany fülbevalókkal s arra kért: adjak erre két rubel kölcsönt. Arra a kérdésre: honnan vette az ékszert? azt felelte, hogy a kövezeten találta. Tovább nem kérdeztem, - mondta Duskin, - hanem adtam neki egy „czédulácskát” - azaz egy rubelt - azt gondolván: ha én nem veszem el, elveszi más, utóljára is beissza a mázoló. Inkább legyen én nálam. Ha majd hallok valami gyanúsat, jelentkezem.” - Persze hazudott a semmirekellő. Ismerem én ezt a Duskint. Ő maga is kölcsönöz zálogra s nem azért vett el egy harmincz rubel értékű ékszert egy rubelért, hogy azt akár a gazdájának, akár a rendőrségnek adja. A félelem kényszerítette rá. Vigye el az ördög! Duskin így beszélt: - Kicsi korától fogva ismerem ezt a Dementyev Mikolajt. Földim, egy helyről valók vagyunk. Nem korhely, nem iszákos, de azért gyakran többet hörpint, mint a mennyit a szomjúság ellen kell. Tudtam, hogy Mitrijjel együtt abban a házban dolgozik. Mitrij is földim. Mikor megkapta a pénzt, rögtön fölváltotta. Ivott két pohár pálinkát egymás után s az apró pénzzel eltávozott. Mitrij nem volt vele. Másnap hallottuk, hogy Ivanovna Alénát meg

Lizavetát agyonvágták baltával. Rögtön a fülbevalóra gondoltam, mert tudtam, hogy zálogra szokott kölcsönözni. Átmentem a házba vizsgálódni. Először is azt kérdeztem: itt van-e Mikolaj? S akkor azt mondta Mitrij, hogy Mikolaj folytonosan iszik tegnap este óta. Reggel haza jött, de újra elment s most ő egyedül végzi be a munkát. Azon a lépcsőn dolgoztak, a hol a meggyilkolt lakott, de a második emeleten. Senkinek sem szóltam semmit, csak összeszedtem minden hírt, a mit csak hallhattam a gyilkosságról. Ma reggel nyolcz órakor - azaz harmadnap, érted? - látja Duskin, hogy jön arra Mikolaj. Nem volt nagyon részeg, lehetett vele beszélni. Mikolaj leült a padra és hallgatott. Rajta kívül még egy idegen volt a korcsmában, egy ismerősöm a padon aludt, aztán ott volt a két gyermekem. Azt kérdem tőle: Láttad Mitrijt? - Nem látta. Nem volt odaát tegnapelőtt óta. - És hol töltötted az időt? - Peszkiben, ismerősömnél. - Hol találtad a fülbevalókat? - A járdán. - De nagyon furcsa volt, nem mert föl se tekinteni. Tudod-e, mi történt akkor este a negyedik emeleten? - Nem hallottam, - mondja, de elhallgatott s krétafehér lett az arcza. Elbeszéltem neki a történetet, ő fölállott és el akart menni. Visszatartottam. Maradj, Mikolaj; kell egy pohár pálinka? - Ekkor intettem a fiamnak, hogy tegye be az ajtót s én kijöttem a mérő-asztal mögűl. Akkor ő egyet ugrott, ki az utczára s elrohant. Most már mindent értettem. Ő követte el, senki más.

- Természetes, - erősítette Zoszimov.

- Várj, hallgasd meg a végét, - szólt Razumihin. - Most hát mindent elkövettek, hogy elcsípjék Mikolajt. Duskinnál házmotozást tartottak, Mitrijnél szintén. A peszki-i ismerősök sem menekűlhettek. Végre aztán megkerűlt Mikolaj. Valami országút melletti csapszékben fogták meg az emberek. Levette a nyakából az ezüst keresztet s arra kért egy pohár pálinkát. Adtak neki. Egy pár percz múlva egy asszony a tehén-istálló felé ment s a falrepedésen keresztűl látja, hogy Mikolaj leveszi derekáról a madzagot, felköti a gerendára, föláll egy tönkre, hurkot köt a nyakába. Az asszony sikoltott, a hogy' csak bírt s az emberek összefutottak. „Ah, te is olyan jó fajta vagy!" „Vigyetek a rendőrségre, - mondta, - mindent bevallok." Így hozták aztán kellő czeremóniával a rendőrségi hívatalba. Ott aztán elkezdődött a: hogy' hívnak, hány éves vagy? stb. - Mikor Mitrijjel a második emeleten dolgoztál, nem ment föl senki a lépcsőn? Felelet: Ment biz' ott sok ember, de mi nem ügyeltünk rá. - És nem hallottatok lármát? - Nem hallottunk semmit. - Hallottad másnap mindjárt, hogy akkor este abban az órában az özvegyet s nővérét meggyilkolták? - Nem hallottam; csak harmadnap mondta Pavlics Afanaszij a korcsmában. - Hol vetted a fülbevalókat? - A kövezeten találtam. - Miért nem mentél dolgozni másnap? - Ittam. - És hol jártál? - Itt meg itt. - Miért szaladtál el Duskintól? - Féltem. - Mitől? - Hogy elítélnek. - Miért féltél, ha ártatlannak érzed magadat? - Hiszed vagy nem, Zoszimov, ezeket a kérdéseket tették szóról-szóra. Biztos; a legjobb forrásból tudom. Hogy' tetszik?

- Megvannak még a bizonyítékok?

- Ah, nem beszélek én most bizonyítékokról, hanem a kikérdezésről, arról a módról, melylyel a szerepüket előadják. Arról beszélek, az ördögbe is. - Tehát nyomták, szorították, addig csavargatták, míg végre bevallotta, hogy a fülbevalókat nem a járdán találta, hanem abban a lakásban, a hol ők festettek. Hogyan? Este nyolczig dolgoztunk, akkor Mitrij felém jött az ecsettel, bajuszt festett nekem s elszaladt, én utána. Kiabáltam, a hogy' csak bírtam. A lépcső alján beleütődtem a házmesterbe, meg egy pár úrba; nem tudom, hányan voltak? A házmester szidott. Oda jött a másik házmester is, a felesége is, az is szidott. Egy úr jött be, hölgyet vezetve a karján, az is veszekedett, mert Mitrij meg én keresztbe feküdtünk az úton. Én a hajába ragadtam Mityinkának s vertem; ő is czibált és ütött. De hát mi ezt nem gonoszságból tettük, csak barátságból s játékból. Mityka fölkapaszkodott, kifutott az utczára, én utána, de nem értem utól. Egyedűl mentem vissza a lakásba, mert még össze kellett szednünk a holminkat is.

Rakosgattam s vártam Mitykát. Ekkor az ajtó mögött ráléptem arra a kis skatulyára. Néztem, valami van benne papirba csavarva. Kibontom s látom, hogy fülbevalók.

- Az ajtó mögött volt? - kiáltott föl Raszkolnyikov, ki eddig homályos, aggódó tekintettel meredt Razumihinre. Most azonban lassan fölemelkedett.

- Ott... mi lelt? Mi bajod? - Razumihin fölállott.

- Semmi, - felelt alig hallhatóan Raszkolnyikov; visszaesett a párnára s a fal felé fordúlt.

Mindnyájan elhallgattak.

- Bizonyosan szundikált s egyszerre fölriadt, - mondta végre Razumihin s kérdő tekintettel fordult Zoszimovhoz. Ez azonban könnyedén, tagadólag rázta a fejét.

- Folytasd, hogy' volt, - szólalt meg Zoszimov.

- Mi történt tovább? Hát alig, hogy meglátta a fülbevalókat, elfelejtkezett Mitykáról, a lakásról, fölkapta a sapkáját és Duskinhoz rohant. Kapott egy rubelt, de azt hazudta, hogy az utczán találta a skatulyát. Aztán inni kezdett. A gyilkosságra vonatkozólag azonban egyre csak azt állítja: nem tudok semmiről semmit, csak harmadnap hallottam elbeszélni. És miért nem jelentkeztél előbb? - Féltem. - Miért akartad felkötni magadat? - Rossz gondolataim voltak. - Miféle gondolatok? - Hogy elítélnek. - Ennyi az egész; most mit gondolsz, mit csináltak ezek ebből a vallomásból?

- Mit gondolok? Nyom mindenesetre van. Faktum. Csak nem eresztik szélnek a te mázolódat?

- Dehogy! Hiszen már kimondták rá a halált. Egy csöppet sem kételkednek többet!...

- No csak ne olyan tüzesen. Hanem hát a fülbevalók? Azt csak elismered, hogy ha azon a napon, abban az órában az öreg asszony ládájából való ékszerek kerültek a Mikolaj kezébe, - valamikép oda kellett jutniok - és ez nem csekélység egy vizsgálatnál!

- Te, doktor, a ki mindenek előtt az emberi természetet tanulmányozod, s a kinek legtöbb alkalmad van erre, nem tudod ezekből a részletekből levonni, hogy annak a Mikolajnak milyen a természete? Nem látod rögtön, az első tekintetre, hogy mindaz, a mit ő a kihallgatáson mondott, a legtisztább, legszentebb igazság? Úgy kellett történni, mint ő mondja. Rálépett a skatulyára s fölemelte.

- A legszentebb igazság? S bevallotta, hogy előbb hazudott!

- Hallgass meg, hallgass rám figyelmesen: nyolcz-tíz tanú is van rá, hogy Mikolaj és Mitrij csakugyan a bejáratnál hanczúroztak. Bizonyítja a két házmester, az egyiknek a felesége, meg egy idegen asszony, a ki a házmester szobájában ült. Aztán itt van Pesztrjakov, Koch és Krjukov udvari tanácsos, a ki éppen akkor szállt ki a kocsijából s egy hölgyet vezetett a házba. Ezek mind azt állítják, hogy Mikolaj a földön hevert. Mitrij leszorította s az egymás haját czibálták, kiabáltak. Éppen keresztben feküdtek az úton s elzárták a bejáratot. Mindenki rájok kiabált, szidta őket, de azok továbbra is a földön maradtak, mint a kis gyermekek (a tanúk szószerint így mondták) czibálták, rugdalták, gyomrozták egymást s hozzá nevettek és ocsmány grimaszokat vágtak. Aztán fölugrottak s kirohantak az utczára, ott kergetőztek, mint a gyermekek. Hallod! Tehát jegyezd meg: odafent egymás mellett azon melegen a két megölt asszony. (Mert hiszen ki sem hűltek még, mikor rájuk találtak.) No hát ezek, vagy Mikolaj egyedűl követte volna el a tettet, ha ő rabolta volna ki a ládát, vagy bármilyen részese lett volna a rablógyilkosságnak, képes lett volna az után rögtön játszani? Engedd meg, ezt a kérdést: micsoda lelki-állapot az, mely egyszerre röhögésben, gyerekes dulakodásban s véres gyilkosságban, rablásban jelentkezik? Alig öt-hat percz előtt követte volna el a gyilkosságot,

aztán ott hagyták nyitott ajtó mellett az áldozatokat, abban a biztos tudatban, hogy rögtön kutatni jönnek; ők pedig ott hagyják a zsákmányt, leszaladnak a kapuba dulakodni, hanczúrozni, mint a gyermekek! S hogy odalent voltak valóban, hogy nevettek, játszottak, arra nyolcz-tíz tanú is van.

- Mindenesetre sajátságos, majdnem lehetetlen, de...

- Itt nincs „de" barátom... hanem ha a fülbevalók, a melyek ugyanabban az időben Mikolaj kezében vannak, csakugyan fontos és tényleges bizonyítékok ő ellene - a mit különben a vádlott vallomásai jó világításba helyeztek - éppen azért *megtámadható* bizonyíték, - akkor az enyhítő körülményeket is tekintetbe kell venni, annyival inkább, mert azok megdönthetetlenek. S mit képzelsz, olyan-e a mi igazságszolgáltatásunk, hogy egy tényt, a mely lélektani lehetetlenségen, csak bizonyos lelki állapotokon alapszik, megdönthetetlennek ismerjen el, tekinteten kívül hagyva minden terhelő és teljes bizonyító erejű tényt - bármilyenek legyenek is ezek, - vagy megvan-e csak a képessége is arra, hogy olyannak elismerje? Nem, semmiesetre sincs ilyen képessége, mert azt mondja: „Nála találták a skatulyát, föl akarta akasztani magát, ezt nem lehet másként megmagyarázni, mint hogy ő a bűnös." Így argumentálnak ők. Ez náluk a fődolog s éppen ez az, a mi engemet fölháborít. Érted?

- Hogy fölháborodtál, azt látom. Várj csak, elfeledtem megkérdezni: mi bizonyítja, hogy a talált skatulya csakugyan az öregasszony ládájából való?

- Bebizonyították, - felelte Razumihin haragosan. - Koch fölismerte, megnevezte a zálog tulajdonosát s bebizonyította, hogy az övé, s hogy az öreg asszonynál volt.

- Haha! Még egyet: nem látta valaki Mikolajt az alatt, míg Koch és Pesztrjakov fönt voltak?

- Éppen az a baj, hogy senki sem látta, - felelt ingerülten Razumihin. - Elég rossz. Még Pesztrjakov és Koch sem vette észre fölmenet a két munkást. Látták, hogy a lakás nyitva van, gondolták, hogy bizonyosan javítják s tisztogatják, de arra nem figyeltek, nem is emlékeznek: láttak-e ott munkásokat?

- Tehát az egész igazolás abban összpontosúl, hogy verekedtek s kaczagtak? Ismerjük el, hogy ez erős argumentum, de... Bocsáss meg, hogyan magyaráznád magad a fülbevalók megtalálását, ha az csakugyan úgy történt, mint a mázoló állítja?

- Hogy' magyarázom? Mit lehessen ehhez mondani?! A dolog világos. Éppen az elveszett ékszer mutatja meg a biztos nyomot. Az igazi gyilkos ejtette el. Fönt volt, mikor Koch és Pesztrjakov olyan sokáig kopogott s ő tolta előre a reteszt. Az ostoba Koch elhagyta a helyét, s a gyilkos kijött, lefutott, elmenekült. Futás közben azonban el kellett rejtőznie, mert az üldözők már fölfelé jöttek. Beugrott abba a lakásba, melyből Mitrij és Mikolaj elszaladtak. Meghúzódott az ajtó mögött, ott elvesztette a skatulyát, aztán mikor az üldözők lépteinek zaja elcsöndesült, szépen lesétált. S akkor ment ki a kapun, mikor a két munkás az utczára futott s a lépcsőházban nem volt senki. Talán látták is, de nem figyeltek rá. Nagyon sok ember jár ki-be egy olyan házban. Akkor vesztette el a skatulyát, mikor az ajtó mellett állott, de nem ügyelt rá, mert fontosabbra kellett gondolnia. Az ékszer pedig azt bizonyítja, hogy ott rejtőzött. Így volt.

- Furfangos eset. Nagyon furfangos, pajtikám.

- Miért?

- Mert olyan szépen összevág minden... éppen mint a színdarabokban.

- A-a-h! - kiáltott föl Razumihin.

S ekkor kinyílt az ajtó s új, a jelenlevők előtt teljesen ismeretlen vendég lépett a szobába.

VI.

Érett korú férfi állott az ajtóban. Kicsinylő, rátartó, óvatos és fitymáló tekintettel mérte végig a jelenlevőket s tekintetével azt kérdezte:

- Hová tévedtem?

Kiállhatatlan, visszataszító arcza volt; az alakja tekintélyes, mozdúlata affektált. Bizalmatlanúl, majdnem félelmet negélyezve nézett szét a Raszkolnyikov „hajó-kabin"-jában. Csodálkozva bámúlt Raszkolnyikovra, a ki mosdatlanúl, fésületlenűl, levetkőzve feküdt szegényes, piszkos díványán s hasonló visszatetsző tekintettel viszonozta a vendég bámulatát. Aztán éppen ilyen gyanúsan vizsgálgatta a Razumihin borotválatlan arczát. Ez azonban meg sem moczczant a helyén s merész, kérdő tekintetet vetett rá, jól a szeme közé nézve. Ez körülbelől egy perczig tartott, aztán, előre várhatóan, dekoráczió-változtatás következett. A vendég hamar megértette, hogy ebben a „hajó-kabin"-ban s a mostani körűlmények között kár lesz tekintélyes, szigorú arczczal föllépni. Kissé engedett a gőgből, udvariasabb lett s komoly arczczal fordúlt Zoszimovhoz, minden szótagot érthetően hangsúlyozva:

- Raszkolnyikov Romanovics Rodion tanuló vagy volt tanuló urat keresem.

Zoszimov talán felelt volna, ha Razumihin, a kitől pedig semmit sem kérdeztek, szóhoz hagyja jutni.

- Itt fekszik a díványon. S ön mit akar?

Ez a bizalmas „mit akar?" meglepte az affektáló urat. Már majdnem Razumihin felé fordúlt, de idejében visszatartotta magát s kérdőleg nézett Zoszimovra.

- Ez Raszkolnyikov, - felelt végre Zoszimov, a betegre mutatva, aztán hosszan, nagyot ásított s torkig kinyitotta a száját. Majd lassan kivette nagy, arany remontoir-óráját, kinyitotta, megnézte s aztán éppen olyan lassan és flegmatikusan vissza tette a mellénye zsebébe.

Raszkolnyikov az egész idő alatt szótlanúl feküdt a helyén. Meredt, kifejezéstelen tekintettel bámúlt az érkezőre. Az arcza sápadt s kimerűlt, fájdalmas volt, mintha éppen most szenvedett volna át egy kínos operácziót vagy kínvallatást. A vendég ellenben mindig nagyobb kíváncsisággal vizsgálta őt. Raszkolnyikovot ez alatt a vizsgálódás alatt nyugtalanság, bizalmatlanság, majdnem félelem gyötörte. Mikor Zoszimov rámutatott s azt mondta: „Ez itt Raszkolnyikov", hirtelen fölemelkedett, fölült az ágyban s kihívó, de gyönge hangon ismételte:

- Igen, én vagyok Raszkolnyikov. Mit akar?

A vendég még figyelmesebben nézett rá s különös hangsúlylyal felelt:

- Luzsin Petrovics Péter vagyok. Alapos okom van remélni, hogy nevem nem ismeretlen ön előtt.

De Raszkolnyikov, a ki egészen mást várt, tompán, érzéketlenűl nézett rá. Nem felelt. Arcza semmit sem fejezett ki, mintha életében most hallaná először a Luzsin nevét.

- Hogyan? Nem kapott volna ön még semmiféle értesítést? - kérdezte Luzsin, kire ez a fogadtatás nagyon kellemetlenűl hatott.

Felelet helyett Raszkolnyikov újra visszafeküdt a párnára, feje alá tette a karját, magára húzta a takarót, s nézte a padlást.

Luzsin zavarba jött. Razumihin és Zoszimov kíváncsian néztek rá s ez bosszantotta.

- Előrebocsátom, hogy számítottam annak a levélnek a hatására, melynek tíz nap, sőt két hét előtt kellett érkeznie.

- Hallja, minek áll ott az ajtóban? - szakította őt félbe Razumihin. - Ha meg akar valamit magyarázni, üljön le, az a hely önnek meg Násztászjának nagyon szűk. - Násztyenka, adj helyet neki, ereszd be! Lépjen csak be. Van itt szék, csak törtessen odáig.

Elhúzta székét az asztaltól, hátrált vele együtt, hogy annyi helyet adhasson a vendégnek, melyen az közelebb csúszhat. Ez nem utasította vissza a fölszólítást s előre tolakodott, a mennyire csak lehetett. Mikor elérte a széket, leült s kérdőn nézett Razumihinre.

- Sohse röstelkedjék, - szólott emez; - Rogya öt nap óta beteg s három napig önkívületben feküdt. Most már jobban van, sőt evett is jó étvágygyal. Ez itt a doktor, éppen most vizsgálta meg. Én pedig a barátja vagyok, ex-tanuló, és ápolom őt. Tehát ne törődjék velünk s beszéljen tartózkodás nélkül.

- Köszönöm. Nem leszek terhére a betegnek? - kérdezte Zoszimovhoz fordúlva.

- Nem, - felelte lustán Zoszimov. - Inkább szórakoztatja, ha beszél.

És megint ásított.

- Oh, már régen eszméletre tért! Még ma reggel, - szólott közbe Razumihin, a kinek a bizalmaskodása olyan mesterkéletlen s jóindúlatú volt, hogy Luzsin végre belenyugodott. Talán azért, hogy ez a merész, elzüllött külsejű ember mint tanuló mutatta be magát.

- Az ön mamája... - kezdte Luzsin.

- Hm! - hallatszott a Razumihin ajkairól. Luzsin csodálkozva nézett rá.

- Semmi, csak úgy tettem. Folytassa.

Luzsin vállat vont.

- Az ön mamája levelet kezdett írni önnek, mikor még én is otthonn voltam. Már néhány napja, hogy megérkeztem, de szándékosan halasztottam a látogatásomat; mert azt akartam, hogy teljesen tájékozva legyen a levél által. Most azonban legnagyobb csodálkozással tapasztalom...

- Tudom már, tudom, - felelt Raszkolnyikov s hangjában türelmetlen bosszúság rezgett. Ön az a vőlegény! Tudom már! elég!

Petrovics Péter sértve érezte magát s hallgatott. Azon tűnődött: mit jelent ez a fogadtatás. A hallgatás néhány perczig tartott.

Ezalatt Raszkolnyikov, ki félig a vendég felé fordúlt, kíváncsian nézegette Luzsint, mintha nem nézte volna meg eléggé, vagy mintha még csak most fedezett volna föl rajta valami nézni valót.

Luzsin külseje elárúlta a „vőlegény”-t, a hogy éppen az előbb nevezte őt megvetően Raszkolnyikov. Fölhasználta az időt, hogy a fővárosban tetőtől-talpig új ruhába bújjék. Meglátszott mindenen, hogy éppen most került ki a szabó kezéből s mindene a legfinomabb anyagból készült. Csakhogy *nagyon új* volt minden s éppen azért árúlta el azt a bizonyos állapotot.

Még az új, fényes, finom czilinder s a gyönyörű galambszín keztyű is elősegítette azt a benyomást, már azzal is, hogy Luzsin nem húzta föl, csak a kezében tartotta a keztyűt, puszta parádéból. Luzsin ruházatán a világos és fiatalos színek uralkodtak. A legfinomabb fehérneművel látta el magát s minden kitűnően illett neki. Arcza üde s nem éppen rút volt és sokkal fiatalabbnak látszott negyvenöt évesnél. Haja kissé őszbevegyült, de fodrász fésülte, kefélte,

kente. Nem azt a közönséges, nevetséges frizurát viselte, mely buta kifejezést ad az arcznak. Ha azonban ez a jól neveltnek látszó és szolíd külső mégis kellemetlen s visszataszító benyomást tett a szemlélőre, annak oka nem a külsőségekben rejlett. Miután Raszkolnyikov tartózkodás nélkül tetőtől-talpig jól megvizsgálta Luzsint, megvetően mosolygott s tovább nézte a szoba padlását.

Hanem Luzsin, úr uralkodott magán s elhatározta, hogy tekintetbe sem veszi ezeket a különczségeket.

- Nagyon sajnálom, hogy ilyen állapotban találtam, - kezdte, újra megtörve a csöndet. - Ha tudtam volna, hogy beteg, előbb meglátogattam volna. De hát képzelheti, mennyi dolgom van! Nagyon fontos ügyem van a szenátusban, azokat a gondokat nem is említve, melyeket bizonyosan ön is ismer. Óráról-órára várom az önéit, tudniillik: a mamáját és hugocskáját.

Raszkolnyikov megmozdúlt, mintha valamit felelni akart volna. Arczán fölindúlás látszott. Petrovics Péter várt egy kicsit; de nem kapott feleletet és folytatta:

- Óráról-órára. Már gondoskodtam számukra lakásról is.

- Hol? - kérdezte halkan Raszkolnyikov.

- Nem messze innen, a Bakalejev-házban.

- A Vozneszenszikij-proszpekten van - szólott közbe Razumihin. - Két emeleten vannak kiadó butorozott szobák. Jusin, a kereskedő, adja ki. Voltam már ott.

- Jól mondja, bútorozott szobák.

- Undok disznó-ólak, telve piszokkal, bűzzel. A környék is gyanús. Sok minden történt már ott. Az ördög tudja: miféle nép lakik ottan!... Én magam is akkor tévedtem oda, mikor éppen nagy skandalum történt. Hanem olcsó ott a lakás, az igaz.

- Én természetesen, mint idegen, nem tudtam ilyen biztos s alapos információkat szerezni, - felelte Luzsin sértődötten. - Különben két, igen csinos kis szobára akadtam. S tekintve, hogy úgyis nagyon kevés időre kell... Már találtam más lakást is, tudniillik a mi igazi jövendőbeli lakásunkat. Most javítják, - folytatta Raszkolnyikov felé fordúlva. - Én magam is bútorozott szobában lakom addig. Két lépésnyire innen Lippewechsel asszonynál, egy fiatal barátommal, Lebezjatnyikov Szemjonovics Andrejjal, a ki különben a Bakalejev-házat ajánlotta nekem.

- Lebezjatnyikov? - kérdezte Raszkolnyikov, mintha vissza akart volna emlékezni valamire.

- Igen, Lebezjatnyikov Szemjonovics Andrej; a minisztériumban van alkalmazva. Ismeri?

- Igen... nem... - felelte Raszkolnyikov.

- Bocsánat, azt hittem a kérdése után, hogy ismeri. Hajdan gyámja voltam. Nagyon jóravaló fiatal ember... Kitartással halad. Én szeretem a fiatal emberek társaságát. Mindig hall az ember tőlük valami újat.

Petrovics Péter várakozva nézett szét.

- Hogy érti ezt? - kérdezte Razumihin.

- A szó legszebb, legsajátságosabb értelmében, - felelte Luzsin, a ki örűlt, hogy kérdeztek tőle valamit. - Lássa, kérem, már tíz éve múlt, hogy nem voltam Péterváron. Az önök új eszméi, reformjai eljutnak hozzánk, megérintenek bennünket a vidéken is, hanem, hogy mindent tisztára megérthessünk, a fővárosba kell jönnünk. És én azt hiszem, legtöbbet tudunk meg abból, ha jól megfigyeljük új nemzedékünket. És bevallom, örűltem...

- Minek?

- Az ön kérdése igen messzire terjedő. Meglehet, hogy tévedek, de nekem úgy tetszik, hogy világosabban látnak, nagyobb a kritika, nagyobb az iparkodás.

- Az igaz, - mondá Zoszimov a fogán keresztűl.

- Hazudsz! Nincs iparkodás, - fortyant föl Razumihin. - Az iparkodást nehéz elérni, az nem pottyan le az égből. Kétszáz év óta feledünk mi el cselekedni... Röpködnek eszmék a levegőben, az igaz, - fordúlt Petrovics Péter felé. - Néha gyerekesen vágyunk a jó után, néha találkozunk jó szándékkal is, bár beláthatatlan tömegben törnek előtérbe a gazemberek, hanem azért az még nem az iparkodás szelleme. Az még hiányzik.

- Egyetértek önnel, - felelt láthatólag kellemesen érintve Luzsin. - Mindenesetre vannak túlkapások, rendetlenségeik, de elnézőknek kell lennünk. Ha túl lövünk a czélon, az csak arra mutat, hogy nagy a buzgalmunk és szűk a hely, hová a mi körűlményeink tévedtek. Ha még eddig kevés történt, azért van, mert nem volt elég időnk. Nem beszélek az eszközökről. Az én véleményem szerint már is történt valami. Új, hasznos eszmék terjedtek szét. Új, hasznos könyvek jelentek meg, ellentéteűl a régi ábrándozó, romantikus iránynak. Az irodalom kezd érettebb, komolyabb dolgokkal foglalkozni. Sok kártékony előítéletet kiirtott már, nevetségessé tett - - - Egy szóval véglegesen elszakadtunk a múlttól s ez, az én véleményem szerint, már magában is nagy haladás.

- Ezt könyv nélkül vágta be, hogy itt parádézzék vele! - kiáltott föl egyszerre Raszkolnyikov.

- Mit mond? - kérdezte Petrovics Péter, a ki azt hitte, nem jól értette a Raszkolnyikov szavait. De feleletet nem kapott.

- Mind nagyon helyes, - sietett Zoszimov közbeszólni.

- Nemde? - kérdezte Petrovics Péter s barátságosan nézett Zoszimovra.

- Most már ön is elismerheti, - fordult aztán Razumihin felé s ünnepélyes, majdnem pártfogói hangon beszélt, akár azt is hozzátehette volna: „fiatal ember", - elismerheti, hogy van haladás, vagy, mint most mondják, progresszus, legalább a tudományok mezején és a közgazdasági igazságban...

- Üres szavak!

- Nem, nem üres szavak. Ha eddig például azt mondták: „Szeresd a felebarátodat" és én követtem ezt a parancsot, mi következett belőle? - folytatta Petrovics Péter túlságos buzgalommal. - Eltéptem a köpenyegemet, hogy a felebarátomnak is adjak belőle, aztán mind a ketten félig meztelenek maradtunk. Azt mondja az orosz közmondás: A ki sok nyulat kerget, egyet sem fog el. A tudomány ellenben azt tanítja: Szeresd mindenek előtt magadat, mert a világon minden a személyes érdeken alapszik. Ha tehát az ember első sorban is magát szereti: a saját körűlményeit intézi a legjobban, s mindenki köpenyege egy darabban marad. A közgazdaság igazsága azonban hozzá teszi: mennél több jól rendezett egyes-körűlmények vannak a társadalomban, hogy úgy mondjam: minél több „egész köpönyeg" van, annál több a biztos alap s annál bizonyosabb az általános jólét. Következésképp, ha én valamit csupán magamért, a magam jólétéért szerzek, ezzel már az általános jólétért is tettem valamit. És elérem azt is, hogy a felebarátom nem az én köpenyegemből kap egy darabkát, hanem az általános nagy köpenyegből, a fölöslegesből jut neki annyi, a mennyibe jól beburkolózhatik. Egyszerű eszme ez, de századokon át visszaszorította az ideálizmus szédelgése és a rajongás. S még most is látható, hogy nem sok éles elme kell hozzá...

- Bocsánat, én magam sem vagyok nagyon éleselméjű, - szólott közbe Razumihin érdesen, - azért ne beszéljünk erről. Különben is bizonyos czélból kezdtem ebbe a beszédbe. Másként ez az egész mosakodás, melylyel csak azt akarják elérni némelyek, hogy kedvező világításba jussanak, kiállhatatlan én előttem. Útálom ezeket a végtelen közhelyeket, melyeket, körűlbelől három év óta, mindenütt lehet hallani. Istenemre, elpirúlok a szégyen miatt, ha jelenlétemben erről beszélnek. Ön persze csak azért beszélt, hogy a tudományát fitogtassa. Ezért hát megbocsátok önnek. Én előttem azonban csak egy czél lebegett, meg akartam tudni: kicsoda ön tulajdonképpen? Mert, lássa, olyan sok szédelgő van most, a ki ilyen eszméket hangoztat s az általános jó ürügye alatt a maga zsebére dolgozik; mindent fölhasznál, a mihez csak hozzá férhet. S ezzel csúffá teszi az egész eszmét. De most elég erről.

- Uram, - szólott Luzsin s a mellére ütött, - önnek talán az a szándéka, hogy ezzel a teketória nélküli beszéddel kijelentse, mintha én is...

- Oh, kérem, kérem... hogy' képzelhet olyat!... De most már elég - tette hozzá röviden, mintha ezzel végét akarta volna szakítani a társalgásnak. Aztán Zoszimovhoz fordúlt, azzal a szándékkal, hogy folytassák a régebben megkezdett beszédet.

Petrovics Péter elég okos volt ahhoz, hogy ne kutassa a Razumihin szavainak mélyebb értelmét. - Elhatározta különben, hogy még csak néhány perczig marad.

- Remélem, hogy megkezdett ismeretségünk az ön fölgyógyúlása után majd szorosabbá válik, - szólott Raszkolnyikov felé fordúlva, - már csak az ismert körülmények miatt is... különben jó egészséget kívánok...

Raszkolnyikov még csak a fejét sem fordította feléje. Petrovics Péter fölállott.

- A gyilkos bizonyosan azok közűl való volt, kik zálogra kölcsönöztek az öregtől, - mondta Zoszimov, a korábbi beszédet folytatva.

- Természetesen, - erősítette Razumihin is; - Porphir nem árúlja el a gondolatait, de azért tudom, hogy ki fogja hallgatni a kölcsönvevőket is.

- A kölcsönvevőket? - kérdezte hangosan Raszkolnyikov.

- Azokat, de miért kérded?

- Csak úgy.

- Honnan szedi elő őket? - kérdezte Zoszimov.

- Némelyeket Koch jelölt meg. Másoknak a neve a dobozokra volt fölírva. Voltak olyanok is, kik maguk jelentkeztek, midőn hallották...

- No, tapasztalt, ravasz gazember lehet. Milyen merészség! Micsoda elhatározás!

- Nagyon tévedsz, - szólott közbe Razumihin. - Mindnyájan ezt következtetitek. Pedig hát éppen az tűnik ki mindenből, hogy a tettes se ravasz, se tapasztalt nem volt. S bizonyosan első munkáját végezte itt. Nem segítette azt sem a furfang, sem a tapasztalat. Puszta véletlennek köszönheti a menekűlését. Mi mindent nem intézett már el a véletlen! Kérlek, ez még akadályokra sem számított. S hogy' csinálta az egészet?! Összeszedte a tíz, húsz rubel értékű holmikat, tele tömte velök a zsebét. Kotorászik az öreg asszony ládájában, össze-vissza az ócska rongyok között és a szekrény fiókjában ott hagyja azt a dobozt, melyben értékpapírokon kívül másfél ezer készpénzt találtak! Még rabolni, ölni sem tudott! Ujoncz, mondom neked; első kísérlet, megzavarodott. Nem az előrelátás, ügyesség, hanem a puszta véletlen mentette meg.

- A mint hallom, önök arról a gyilkosságról beszélnek, melynek nemrég az öreg hivatalnokné lett az áldozata? - fordult Petrovics Péter Zoszimovhoz. Már fölállott, de helyén valónak látta távozása előtt még néhány okos szót ejteni. Látszólag arra törekedett, hogy bámulatot keltsen maga iránt. Hiúsága mindig fölülmúlta benne az óvatosságot.

- Arról beszéltünk. Talán tetszett hallani?

- Természetesen, a szomszédoktól...

- Ismeri a részletekert?

- Nem igen figyeltem ezekre. Engem egyetlen körülmény, hogy úgy mondjam, egy kérdés érdekelt csak. Nem tekintve, hogy most, az utóbbi öt év alatt nagyon fölszaporodott a bűntettek száma az alsóbb néposztály körében, arra sem ügyelve, hogy visszatarthatatlanúl fejlődik a rablási mánia, a gyújtogatás, - sajátságosnak találom, hogy a magasabb körök is egyformán haladnak az alsóbbakkal, hogy ott is szaporodnak a bűntettek napról-napra. Mint hallom, nem régen egy tanuló vetemedett arra, hogy nyílt úton kirabolja a postát. Máshol meg a jobb körökhöz tartozó emberek pénzt hamisítottak. Moszkvában elfogtak egy egész társaságot, mely elsőbbségi kötvények utánzásával foglalkozott és a főbűnösök között van olyan uriember is, ki a világtörténelem tanára. A külföldön pedig egy követségi titkárunkat gyilkolták meg rejtélyes módon... És most, ha a vén zálogkölcsönző asszonyt olyan valaki gyilkolta meg, ki a műveltebb osztályhoz tartozik - hiszen parasztok nem szoktak ékszereket elzálogosítani, - hogyan magyarázzuk meg czivilizált osztályunknak ezt az erkölcsi romlottságát?

- Az utóbbi időben sok gazdasági átalakulás történt... - felelte Zoszimov.

- Ön magyarázatokat akar? - szólott közbe hirtelen Razumihin. - Ott van a magyarázat például a meggyökerezett csökönyösségben.

- Hogy' érti ön ezt?

- Mit mondott például az a moszkvai tanító, a ki azokat a pénzjegyeket hamisította? Ugy-e ezt: „Mindenki meggazdagszik, különféle módon; én is gyorsan akartam vagyont szerezni." Nem tudom: ezek voltak-e szavai, de hogy kényelmes, fáradság nélkül való gyors meggazdagodásra törekedett, arra fogadok. Hozzá vagyunk szokva, hogy mindent készen tesznek elébünk, járszalagon vezetnek, felénk repül a sült galamb s nekünk csak le kell nyelnünk. Na, majd ha ütni fog a cselekvés órája, meglátjuk, ki mire képes, jobban mondva: mire képtelen?

- Jól van, de hol marad a morál és a törvény...?

- Ej, minek vitatkozik ön, - szólott közbe váratlanúl Raszkolnyikov. - Éppen az ön teóriájába vág az ilyen beszéd!

- Mit mond? Az én teóriámba?

- No hát vigye ki az utolsó részletig mindazt, a mit mondott s kisül belőle, hogy embert ölni is szabad...

- De kérem... - szabadkozott Luzsin.

- Nem úgy gondolta... - békéltette Zoszimov.

Raszkolnyikov szótlanúl feküdt párnáin. Halvány volt, ajka rángatódzott, nehezen vett lélegzetet.

- Mindennek van határa, - felelt gőgösen Luzsin. - A közgazdasági igazságot csak nem lehet gyilkosságra buzdító fölhívásnak tekinteni. És ha föltesszük...

- Eh, mondja csak, igaz az - szólott közbe Raszkolnyikov s hangja méregtől reszketett, - igaz az, hogy ön azt mondta a menyasszonyának, éppen azon a napon, a melyen meghallotta tőle az „igent", - hogy nagyon örűl, mert koldusleányt választott? Előnyös a nyomorúltak között keresni feleséget, mert az ilyenen a férj nagyobb hatalommal uralkodhatik. Mindig a szemére lehet vetni, hogy jótéteményben részesűl s mindent a férfinak köszönhet!...

- Uram! - kiáltott Luzsin ingerűlten - mégis sok, hogy így elferdíti az én szavaim értelmét! Engedje kijelentenem, hogy az ilyen hírek, melyek önhöz eljutottak, melyeket talán éppen szándékosan tudattak önnel, meg sem közelítik az igazságot... S gyanúm van... egy szóval: ezt a nyilat a mamája röpítette ide! Mindjárt hallottam, hogy ő, figyelmen kívül hagyva sok jeles tulajdonságát, érzelgős és regényes asszony. De azt azért még sem képzeltem, hogy szavaimat így kiforgassa. Hogy nem érti s aztán úgy adja elő... Végre... - végre...

- Tudja mit! - kiáltott rá Raszkolnyikov, fölemelkedve a párnákról s átható, villámló tekintettel meredve Luzsinra, - tudja mit?

- Nos mit? - Luzsin sértődött, kihívó arczczal várakozott. Néhány másodperczig tartó csend következett.

- Azt, hogy ha maga még egyszer csak egyetlen ilyen szót mer kiejteni az anyám felől, hát... lerepűl a lépcsőn, azt mondom!

- Mi lelt?! - kiáltott föl Razumihin.

- Így vagyunk? - kérdezte Luzsin elsápadva s ajkába harapva.

- Hallja, - mondta aztán hangsúlyozva, s bár uralkodni iparkodott hangján, mégis el-elakadt a hangja. - Már mikor beléptem, észrevettem azt az ellenséges indúlatot, melyet irántam érez. De szándékosan maradtam itt, hogy alaposabban meggyőződjem erről. Sokat meg tudtam volna önnek bocsátani, mint rokonnak és betegnek... de most... önnek... soha!

- Nem vagyok én beteg! - kiáltott Raszkolnyikov.

- Annál rosszabb...

- Takarodjék, vigye el az ördög!

Luzsin elindúlt, be sem fejezve a mondatot, melyet megkezdett. Megint meglökte az asztalt, a széket, hogy kijuthasson. Razumihin fölállott, hogy helyet adjon neki. Még csak Zoszimovra sem nézett, a ki régen integetett neki, hogy hagyja békén a beteget. Lehajolt, nehogy megüsse fejét s köszönés nélkül lépett ki az ajtón. Még abból is, a hogy' a hátát meggörbítette, azt lehetett látni, hogy halálosan sértve érzi magát.

- De hogy' tehettél ilyet, hogy' tehettél?! - kérdezte Razumihin, mikor meglepetéséből magához tért.

- Hagyj békét, hagyjatok békét mindnyájan, - kiáltott Raszkolnyikov. - Mikor fogtok már egyszer elpusztúlni, ti kínzó szellemek? Nem félek tőletek! Nem félek senkitől, semmitől! Takarodjatok ki. Egyedűl akarok lenni, egyedül, egyedűl...

- Jőjj, - mondta Zoszimov s intett Razumihinnek. Razumihin megértette és utána sietett.

- Még rosszabbra fordúlt volna minden, ha nem engedelmeskedünk neki, - mondta Zoszimov, mikor a lépcsőre értek. - Ilyenkor nem szabad ingerelni.

- Mi baja lehet?

- Csak valami új gondolatirányt adhatnánk neki, az lenne a legjobb. Előbb már elég erős volt... Tudod, nyomja valami a lelkét... s nem bír szabadúlni tőle... Nagyon félek...

- Ez az úr akarja elvenni nővérét. Mielőtt beteg lett Rogya, levelet kapott hazulról...

- Lehet. Az ördög hozta most ide azt az embert. Lehet, hogy mindent elrontott. Vetted észre, hogy minden iránt közönyös, nem érdekli semmi, de ha arról a gyilkosságról beszélünk, magánkívűl van a dühtől. Ez a gyilkosság...

- Igen, én is észrevettem! Az nagyon érdekli. Ugy tesz, mintha félne. Azért van, mert éppen akkor beszéltek róla, mikor ő beteg lett. Talán megijesztették, mert hiszen akkor el is ájúlt a rendőrségnél.

- Beszéld el majd ezt a dolgot alaposan, ma este. Aztán majd én is mondok neked valamit. Nagyon érdekel a baja! Félóra múlva megint megnézem... Gyuladástól azonban nem kell félni...

- Jól van. Én meg majd bemegyek Pasenkához, ott várok rád. Násztászját azonban beküldöm, hogy őt szemmel tartsa.

Mikor Raszkolnyikov egyedül maradt, türelmetlenűl, szomorúan nézett Násztászjára, ki még nem akart kimenni.

- Iszol teát? - kérdezte a leány.

- Később. Most alszom. Hagyj békén...

Haragosan fordúlt a fal felé. Násztászja kiment a szobából.

VII.

Alig távozott el a szolgáló, Raszkolnyikov fölugrott, bezárta az ajtót és kibontotta a csomagot, melyet Razumihin az előbb újra összegöngyölt. Öltözni kezdett. Sajátságos: most egészen nyugodt volt. Se lázas látományok, se az a kínos félelem, mely az előbb még úgy kínozta, most nem gyötörte. A nyugalom első és édes percze volt ez. Mozdúlatai határozottak voltak, úgy látszott: szilárd akarat intézi minden léptét.

- Még ma, még ma... - susogta.

Érezte, hogy még gyönge, de az a nagy lelki erő, melynek az előbbi nyugalmat s elhatározást köszönhette, most a testnek is erőt adott. Remélte, hogy nem fog elesni az utczán. Mikor felöltözött az új ruhába, a pénzre nézett, mely még mindig az asztalon volt, összesen huszonöt rubel és némi aprópénz. Összeszedte, zsebébe dugta s elgondolkozott. Lassan kinyitotta az ajtót, kilépett a folyosóra s benézett a konyha nyitott ajtaján. Násztászja háttal állt az ajtó felé, nem vette észre. De ki is sejtette volna, hogy ő távozni akar? Néhány percz múlva már az utczán volt.

Lement a nap, nyolcz óra lehetett. Most is olyan nyomott, fullasztó volt a lég, s mégis élvezettel szívta a poros városi levegőt. Kissé szédűlt. Szemeiben vad energia égett s felélénkítette beesett, sovány, sárga arczát.

Nem tudta, nem is gondolt rá, hogy merre menjen. Csak egyet tudott: Mindent el kell végeznie még ma, egyszerre, rögtön; addig nem megy haza, mert így nem tud tovább élni, egy perczig sem. Hadd legyen vége mindennek. Minek? Mit végezzen el? arról fogalma sem volt, gondolni sem akart rá. Maga sem értette azt a gondolatot, mely gyötörte. Csak azt érezte, hogy változtatnia kell a dolgon. Igy vagy úgy, mindegy, csak másképp legyen, mint most, - gondolta kétségbeesett elhatározással.

Régi szokása szerint most is a széna-piacz felé ment. Mielőtt oda ért, egy feketehajú kintornással találkozott, ki egy bódé előtt érzelgős románczot verklizett. Mellette egy leány állott, nem több tizenöt évesnél, krinolinban, mantillal, keztyűsen, tűzvörös tollakkal díszített kalapban, - egész pompája ócska, viseltes volt már, - a románczot reszketős, nem kellemetlen hangon énekelte s bizonyosan egy-két kopejkát várt a bódéból. Raszkolnyikov megállott néhány hallgató mellett. Ő is élvezte az előadást, aztán kivett a zsebéből öt kopejkát s a leánynak dobta. Ezzel az abba hagyta a dalt, éppen a legmagasabb, legérzelmesebb hangoknál, azt mondta társának:

- Elég, - s tovább mentek a legközelebbi bódéig.

- Szereti ön az utczai énekeseket? - kérdezte Raszkolnyikovtól egy öreges ember, a ki mellette állott.

Raszkolnyikov rábámúlt.

- Szeretem, - felelte, de olyan hangon, mintha nem is utczai énekesről lenne szó. - Szeretem a kíntorna hangjait borús, esős, őszi napokon. De csak, ha az idő nedves, s az utczán csupa beteg és sápadt ember jár. Még jobb, ha jégeső vagy hó esik s a szél nem fú. Mikor a fehér hó, úgy belepi a gázlámpákat, tudja?

- Én, én nem tudom, bocsásson meg... - dadogta az ember, ki megijedt a Raszkolnyikov sajátságos beszédjétől s még furcsább kifejezésű arczától. Gyorsan át is ment az utcza túlsó felére.

Raszkolnyikov ment tovább, egyenesen. Egyszerre csak odaért a széna-piaczra, az elé a bódé elé, hol akkor este a kereskedők s Lizaveta beszélgettek. Most nem volt ott senki. Megismerte a helyet, megállott s szétnézett. A lisztkereskedés ajtajában egy vörös-inges legény dülleszkedett és ásított. Ehhez fordúlt:

- Hogy' hívják azt a kereskedőt, a ki itt szokott árulni a feleségével?

- Sok kereskedő árúl itt, - felelt a legény s végignézte Raszkolnyikovot tetőtől-talpig.

- Hogy' is hívják?

- Ugy, a hogy' keresztelték.

- Ah, te talán Zariszkból való vagy? Melyik kormányzóságban születtél tulajdonképpen?

A legény még egyszer végig nézte Raszkolnyikovot.

- Mi nálunk, méltóságos uram, nincs semmiféle kormányzóság, csak kerület. A bátyám utazott örökké, az tud mindent. Én mindig otthon űltem, nem tudok semmit. Kérem, bocsásson meg, kegyelmes uram.

- Korcsma van odafönn?

- Kávéház. Van billiárd is és szép herczegnők... tralala!

Raszkolnyikov tovább ment. A sarkon nagy néptömeg tolongott; csupa paraszt. Közéjük furakodott s jól megnézte őket. Szeretett volna mindenkivel szóba állni. A parasztok azonban nem törődtek vele s vitatkoztak tovább. Gondolkozott, aztán jobbra fordúlt és az V. proszpekt felé vette az útját. Elhagyta a teret s egy utczába fordúlt.

Már volt egyszer ebben a könyök-utczában, mely a Széna-teret a Kert-utczával köti össze. Utóbbi időben, mikor rosszúl volt, gyakran jött erre a környékre, hogy még kellemetlenebbűl érezze magát. Most azonban czél nélkül bolyongott itt.

Van ebben az utczában egy nagy ház, melyben csupa pálinka-bódék és sörházak vannak. Örökké ki- s beosonnak ajtaján azok az asszonyszemélyek, kik a környéken laknak s kalap, fejkendő nélkül, eldugott üvegekkel szaladnak ide. Két-három helyen is összeállnak a kövezeten fecsegni, különösen a földszinti lakás bejárata előtt, hol két lépcsővel följebb egészen különös mulatóhelyek vannak.

Egy ilyenből most pokoli lárma hangzott ki az utczára. Zengett tőle a környék. Bent gitároztak, daloltak s nagyon vígan voltak. A bejárat előtt nagy csoportba gyűltek az asszonyszemélyek. Némelyek a lépcsőn, mások csak a kövezeten ültek, a többi szemben állt s hangosan beszélt. A járda mellett, égő szivarral szájában, részeg katona támolygott. Ugy látszott, akarna valamerre menni, de nem tudja: hová? Egy rongyos külsejű ember hasonló fajtájú társával czivakodott. S a kövezeten részeg ember feküdt, hentergett a piszokban.

Raszkolnyikov megállott egy csomó asszony mellett. Rekedt hangon beszélgettek. Fedetlen fővel voltak mindnyájan. Egy részük negyven éves lehetett, de némelyik legföljebb csak tizenhét. Mindnek sötétkék karika volt a szeme alatt.

Raszkolnyikovot érdekelte a dalolás, az a pokoli zaj, mely kitört az utczára... Kihallatszott a nevetés és vihogás közül, hogy valaki a gitár s a dal hangjai után őrült tánczba kezdett és sarkával veri a taktust.

Raszkolnyikov ott állott a bejárat előtt. Előre hajolt, kíváncsian nézett le az udvarra, mohón hallgatódzott, arcza elborult s gondolkozott. Nagyon szerette volna tudni, mit dalolnak odabent? Ez érdekelte most legjobban.

Hej édesem, ne verj engem
Oly kegyetlen...

hallatszott az énekes vékony hangja.

Raszkolnyikov roppantúl szeretett volna bemenni.

- Talán bemennék én is, - gondolta. - Azok nevetnek, mert részegek. Mi lenne, ha én is becsípnék egy kicsit?

- Nem megyünk be, szép ifjú úr? - kérdezte az egyik nő, elég kellemesen csengő, de mégis rekedt hangon. Még fiatal volt s nem olyan ellenszenves, mint a többiek.

- Ej, ej, be csinos vagy, - felelt Raszkolnyikov.

A leány mosolygott, örült a bóknak.

- Maga is nagyon szép ám! - felelte.

- De milyen beteg lehet ön! - jegyezte meg valaki vastag hangon. - Talán most jött ki a kórházból?

- Nézzétek csak a szép herczegnőket! Mind fitos orrú, - kiáltott közéjük egy ujonérkezett paraszt, ki szintén nagyon víg volt már. A ruhája össze volt tépve s ravaszúl mosolygott. - Itt ugyan víg élet van.

- Indúlj, ha ide jöttél.

- Megyek már, kincsem.

Raszkolnyikov tovább akart menni.

- Várjon csak, kedves úr! - kiáltott utána a leány.

- Mit akarsz?

A leány úgy tett, mintha megzavarodott volna.

- Szívesen mulattatnám önt, kedves úr, de most olyan zavart vagyok az ön társaságában. Kérem szépen gavallér, adjon hat kopejkát egy kortyantásra.

Raszkolnyikov a zsebébe nyúlt s három öt kopejkás rézpénzt adott neki.

- Ah, milyen jó ön!

- Hogy' hívnak?

- Csak tessék Duklida után tudakozódni.

- Na, ez már mégis sok, - jegyezte meg valaki a többi leányok közül; - így koldúlni az utczán! Elsülyednék szégyenletemben.

Raszkolnyikov kiváncsian nézett a beszélőre. Körülbelül harmincz éves, himlőhelyes arczú némber volt, nyugodtan és komolyan beszélt.

- Hol is olvastam én, - tünődött Raszkolnyikov, mialatt tovább ment, - azt, a mit egy halálraítélt kivégzése előtt egy órával gondolt és beszélt? Azt mondta, hogy ha csak akkora helyet adnának neki, melyen csupán a két lába elfér s körülötte tenger, örvény, örökös sötétség, elhagyottság, s azt mondanák: egész életén át, ezer évig kell ezen az egy helyen maradnia, akkor is inkább ezt választaná, mint hogy megváljék az élettől egy óra múlva. Élni, élni, élni. A *hogyan* csak mellékkérdés. Csak élni... Milyen igaz... Az ember utoljára is csak gazember, de nagyobb gazember az, a ki őt annak nevezi, - tette hozzá egy percznyi gondolkodás után.

Más utczába tért. Ime, a kristály-palota! Razumihin említette az előbb.

- Mit is akarok én ott tulajdonképpen? - kérdezte Raszkolnyikov. - Igen, újságokat keresek. Azt mondta Zoszimov, hogy az újságból olvasta...

- Van újság? - kérdezte, mikor belépett abba a vendéglői helyiségbe, mely eléggé tiszta volt s több szobából állott. Két-három vendég teát ivott; a másik szobában pezsgőztek. Körülbelül négyen voltak. Raszkolnyikov azt hitte, hogy Zametov is köztük van, bár a távolság miatt nem tudta jól megkülönböztetni.

- Én felőlem itt lehet, - gondolta.

- Parancsol pálinkát? - kérdezte a pinczér.

- Hozz téát s újságokat... régieket, öt naposakat, sorba egymás után... jó borravalót kapsz.

- Parancsára! Itt vannak a mai lapok. Pálinkát nem tetszik parancsolni?

Elhozta a teát s a régi újságokat. Raszkolnyikov elhelyezkedett s keresgélni kezdett a lapokban. Miután átfutotta a mulatságok- s látnivalókról szóló híreket, az ujdonságokat kezdte olvasni: Leesett a lépcsőről... Meggyulladt benne a pálinka... Tűz Peszkiben... Tűz a Pétervári Oldalon...[9] Megint tűz... Aztán mulatságok... Ah, végre!

Végre megtalálta, a mit keresett s olvasni kezdte. A betűk tánczoltak a szemei előtt, de azért végigolvasta az első közleményt a aztán figyelmesen kutatott a későbbiek után. Kezei reszkettek az ideges türelmetlenség miatt, midőn az újságot lapozgatta.

Egyszer csak oda űlt valaki az asztalához. Fölnézett, - Zametov volt. Ugyanaz a Zametov, gyűrűkkel, lánczczal, pomádés, fekete hajával. Elegáns mellény, viseltes kabát, piszkos fehér-

[9] Városrész neve.

nemű. Vidámnak látszott. Legalább vidáman s barátságosan mosolygott, Arcza kissé hevült volt a pezsgőtől.

- Ön az? - kérdezte csodálkozva, s olyan hangon, mintha régi ismerőst üdvözölt volna. - Tegnap még azt mondta Razumihin, hogy nem tért eszméletre. Sajátságos! Meg is látogattam önt...

Raszkolnyikov sejtette, hogy Zametov ide fog jönni. Letette az újságokat s feléje fordult. Ajka körül gúnyos mosoly játszott, s arczán félreismerhetetlen volt az izgatott türelmetlenség.

- Tudom, hogy nálam volt, - felelte. - Hallottam. Kereste a harisnyámat... Tudja-e, hogy Razumihin szerelmes önbe? Hallottam, hogy együtt voltak az ön Ivanovna Lavizájánál. Már akkor láttam, hogy pártját fogta. Még intett is a Puskapor hadnagynak, de ő nem vette észre. Emlékezik? Hogy' nem értette ő akkor a dolgot, hisz ön olyan világos volt, nemde?

- Jaj, micsoda házsártos ember az!

- A hadnagy?

- Nem, az ön Razumihin barátja...

- Önnek azonban pompás élete van, Zametov úr. Szabad, díjtalan belépés a legkellemesebb házakba. Ki is öntött akkor pezsgőt a nyakába?

- Persze! Együtt iddogáltunk, az igaz. De pezsgőt önteni a nyakamba! Ugyan még mit nem?

- Tiszteletdíjat is kap? Nem? Vagy mindent összevéve? - Raszkolnyikov nevetett. - Nem tesz semmit, fiacskám, - tette hozzá s megveregette a Zametov vállát. - Nem akartam sérteni, csak úgy szeretetből, tréfából, mint az a munkás mondta, a ki Mitykát verte akkor... az öreg asszony esete alkalmával.

- Mit tud ön arról?

- Talán többet, mint ön.

- Milyen furcsán viseli magát!... Bizonyosan még mindig nagyon beteg. Nem kellett volna elhagyni a szobát.

- Tehát furcsa vagyok?

- Az. Mit olvas?... Ujságokat?

- Igen, újságokat.

- Van benne elég tűzvész, ugy-e?

- Engem nem érdekelnek a tűzkárosúltak.

Sajátságos tekintetet vetett Zametovra, s újra gúnyosan mosolygott.

- Nem, nem a tüzekről olvastam, - folytatta s Zametovra hunyorgatott. - Vallja be, ifjú barátom, hogy nem adná a világért, ha megtudhatná: mit olvastam?

- Eszembe sincs! Csak úgy kérdeztem. Hát kérdezni sem szabad? Ön igazán nagyon különös.

- Hallgasson ide: ön művelt ember... bizonyosan az irodalomban is jártas, nem?

- Hat osztályt végeztem a gimnáziumban, - felelte Zametov tekintélylyel.

- Hat osztályt!... Ah, kincsem, hiszen te azzal a pomádés hajaddal, azzal a sok gyűrűvel... gazdag ember vagy! Piha! Milyen szép, csinos fiucska maga!

Raszkolnyikov éppen a szeme közé nevetett, a maga ideges nevetésével. Zametov visszahúzódott. Nem is volt nagyon megsértve, csak végtelenül csodálkozott.

- Milyen furcsa, - jegyezte meg Zametov komolyan, - mintha még most is félrebeszélne.

- Én?... Félrebeszélek? Hazudsz, kincsem... Tehát furcsának talál? De érdekesnek is? Mi?

- Természetesen.

- Most például azt szeretné tudni: mit kutattam, mit olvastam az ócska újságokban? Nézd, milyen sok újságot czipeltettem ide. Nem gyanús ez, mi?

- De mondja csak...

- Hegyezte a füleit, úgy-e?

- Mit jelent ez a beszéd?!

- Majd később megmagyarázom. Most azonban, kedvesem, tudatom önnel... Nem, jobb lesz így: bevallom önnek... Nem, ez sem helyes. Vallomást teszek önnek s ön kihallgat engemet. Én tehát megvallom töredelmesen, hogy... kerestem, kutattam, nagyon érdekelt, olvastam...

Raszkolnyikov elhallgatott s összecsípte a fél szemét.

- Tehát bevallom, azért jöttem ide, hogy kikutassam a híreket, melyeket... az öreg hivatalnokné... meggyilkolásáról írtak, - végezte be szavait, majdnem susogva a fejét a Zametov fejéhez hajtva.

Zametov meredten nézett rá, de nem mozdult, még az arczát sem fordította el tőle.

Később is emlékezett rá Zametov, hogy e szavaik után mindketten egy egész perczig hallgattak s bámulták egymást.

- No, hát mi van abban, ha azt olvasta is? - kiáltott föl végre türelmetlenül Zametov. - Mi közöm hozzá!

- Ez az öreg asszony, - folytatta susogva Raszkolnyikov, mintha észre sem vette volna a megjegyzését, - ugyanaz, kiről akkor beszéltek a rendőrségi irodában, mikor én elájúltam. Emlékezik? S érti-e már?

- Mit jelent ez? Mit értsek belőle? - kérdezte Zametov fölriadva.

Raszkolnyikov komoly, mozdulatlan arcza hirtelen átváltozott. Most is, mint előbb, kitört belőle az az ideges nevetés, mintha nem bírta volna már tovább visszatartani.

E perczben világosan előtte állott az a jelenet, mikor ő bezárta az öreg asszony ajtaját. Ott állott az ajtó előtt, kezébe szorította a baltát, míg amazok odakünn csöngettek, zörgettek, káromkodtak. Hogy' rezgett az ajtó retesze! Hogy' szeretett volna akkor kiabálni, szidni, ingerelni őket, kiölteni rajok a nyelvét, aztán nevetni, nevetni...

- Ön vagy megbolondult, vagy... - mondta Zametov s hirtelen elhallgatott, mintha új, meglepő gondolat ragadta volna meg.

- No, micsoda „vagy", mit jelent az a „vagy"? Végezze be hát, a mit elkezdett!

- Nem végzem, - felelt Zametov mérgesen. - Ostobaság!

Hallgattak mind a ketten. A nevetés rohama megszünt. Raszkolnyikov gondolatokba mélyedt. Föltámaszkodott az asztalra s kezei közé szorította a fejét. Úgy látszott: elfeledkezett Zametovról. Meglehetős sokáig tartott a hallgatás.

- Miért nem issza meg a teáját? - kérdezte Zametov. - Majd kihűl...

- Micsoda? A tea... Bánom is én!

Raszkolnyikov lenyelt egy kortyot, harapott a süteményből, aztán ránézett Zametovra, emlékezni kezdett s úgy érezte, mintha fölébredt volna. Arcza visszanyerte előbbi gúnyos kifejezését. Itta a teáját tovább.

- Sok gazemberséget elkövetnek most, - mondta Zametov. - Nemrég olvastam, hogy Moszkvában hamis pénzverőket fogtak el.

- Oh, az már régen volt, egy hónapja, - felelte Raszkolnyikov nyugodtan. - Az ön véleménye szerint ezek gazemberek? - tette hozzá nevetve.

- Természetesen, hát minek nevezzem őket?

- Minek? Gyerekek azok, tacskók, nem gazemberek. Félszáz ember szövetkezik egy tett elkövetésére. Hát van annak értelme? Három is sok, s ezeknek is úgy kell bízniok egymásban, mint mindegyiknek saját magában. Aztán legyen csak az egyik részeg, fecsegjen ki mindent s végük van! Tacskók! Embereket hívnak össze, hogy bankjegyeket hamisítsanak. Ilyen fontos dolgot bíznak holmi jött-mentekre, kezökbe teszik a közös titkot! Nos, tegyük föl, hogy sikerül a tacskóknak. Mindegyik gyártott vagy egy milliót. Hát aztán?... Milyen életük lesz ezután? Egyik a másiktól függ halála napjáig. Inkább akaszszák föl magukat mindjárt, az okosabb. - Még be sem tudták váltani a bankjegyeket. Az egyik öt ezrest váltott egy irodában. Négy ezrest megolvasott, reszketni kezdett, az ötödiket úgy gyűrte zsebre, csakhogy hamarább elkészűljön. Persze, rögtön gyanút keltett. S így lett vége mindnyájoknak egyetlen ostoba ember miatt. Hát így kellett ezt megcsinálni?

- Nem csodálom, hogy reszkettek a kezei, - szólott közbe Zametov. - Nehéz hamis ezresbankókat váltani. Lehetetlenség mindig uralkodni idegeinken.

- Lehetetlenség?

- Eh, mintha ön képes lenne rá! Én, részemről, nem bírnám megtenni: ezer rubelért annyit koczkáztatni! Ezres bankót vinni egy bankárhoz, a kinek olyan éles szeme van, - nem, én nem tudnám megtenni. Megzavarodnám. Ön talán nem?

Raszkolnyikov szerette volna kiölteni rá a nyelvét. Időnkint hideg borzongás futott végig a hátán.

- Én máskép tettem volna, - szólt végre. - Következőképpen: az első ezrest négyszer, mind a négy sarkánál megszámláltam volna, s minden darabot jól megvizsgáltam volna. A másik ezret már csak félig olvastam volna meg s akkor kihúztam volna egy öt rubelest. Világosság felé tartva, jól megforgattam volna: vajon nem hamis-e? Elbeszéltem volna, hogy nagyon aggódom, mert egy rokonomat nem régen hamis pénzzel csalták meg. S ez alkalommal egész történetet beszéltem volna el. Akkor aztán elővettem volna a harmadik ezret. „De leteszem, szólanék - mert úgy sejtem, hogy a másodikat nem jól olvastam meg." S akkor megint találok egy vizsgálni való százast. S így tettem volna mind az öt ezerrel. Kétségbeejtettem volna a pénztárnokot. „Jőjjön csak, nézze, vizsgálja; mai nap nagyon kell vigyázni a pénzre." A pénztárnok már azt sem tudta volna, hogy' szabadúljon tőlem. Végre kifelé indúltam volna az ajtón, de megint visszatérek, beszélek, bocsánatot kérek, kérdezősködöm. Én így tettem volna!

- Micsoda borzasztó dolgokat beszél ön! - kiáltott föl nevetve Zametov. - Beszélni könnyű, de ha tettre kerűlne a dolog, ön is megszeppenne. Azt mondom önnek, hogy nemcsak egy mi fajtánkbeli, de egy gyakorlott, edzett gazember is meghökkenne a cselekvés pillanatában. De hát mit kutatunk mi olyan messzire? Itt van egy közelebbi eset, az öreg asszony története. A ki azt megölte, desperatus ficzkó lehetett. Az koczkáztatott ám sokat, mindent. Világos nappal

volt. Valóságos csoda, hogy megmenekűlt. Hanem bizonyosan reszkettek is a kezei! Még lopni sem tudott, be sem végezte a dolgát; szemmel látható, hogy meghátrált, be van bizonyítva.

Raszkolnyikov sértve érezte magát.

- Be van bizonyítva? Hát fogják meg, ha olyan ügyetlen! - kiáltott föl s kárörvendve mérte végig Zametovot.

- No, no, majd megfogják!

- Kicsoda? Talán ön, ön akarja megfogni? Ugrálhat, míg eléri! Önöknél az a fődolog: megfigyelni, hogy sok pénzt költ-e valaki? Ha előbb az illetőnek nem volt pénze s egyszer csak „dobálózni" kezd a pénzzel, akkor természetesen már megcsípték. Egy kis gyermek bolonddá tarthatja önöket, ha akarja.

- Éppen az a baj, hogy valóban így történik, - felelt Zametov. - Előbb nagy fortélylyal elköveti valaki a gyilkosságot, koczkára teszi az életét, aztán elárúlja magát a korcsmában. A legtöbb pénzköltéssel kezdi. Nem mindenki olyan ravasz ám, mint ön. Tudom jól, ön nem menne a korcsmába.

Raszkolnyikov összehúzta a szemöldökét és meredten nézett Zametovra.

- Úgy látom, szeretné tudni: mit tennék én ilyen esetben? - kérdezte kellemetlenűl.

- Nagyon szeretném tudni, - felelt amaz komolyan, határozottan. Valóban, már túlságosan is komoly volt Zametov.

- Igazán nagyon szeretné tudni?

- Nagyon.

- Jól van. Hát én úgy tettem volna, - kezdé Raszkolnyikov susogva, belenézett a szemébe s újra odadugta a fejét a Zametov arczához oly közel, hogy amaz önkéntelenűl összerezzent, - úgy csináltam volna a dolgot, hogy összeszedem az értékes tárgyakat s rögtön valamely elhagyott helyet kerestem volna. Valami lakatlan városrészt, a hol nincsenek házak, csak telkek, kerítések, a merre ember sem jár. Talán valami zöldséges kertet, vagy ilyesmit. Ott már előre kikerestem volna magamnak egy jó nagy követ, talán félmázsa nehézségűt valami sarokban, vagy farakások között. Ezt a követ, mely bizonyosan évekig feküdt egy helyen s belemélyedt a földbe, félretaszítottam volna s abba a mélyedésbe rejtettem volna el a tárgyakat. Aztán helyére lódítottam volna a követ, letapostam volna körűlötte a földet mindenütt s aztán ott hagytam volna. És nem mentem volna feléje sem egy, két, három évig. Kereshették volna én nálam!

- Meg van bolondúlva, uram, - felelte Zametov majdnem suttogva és elhúzódott Raszkolnyikovtól, mikor látta, hogy szemei villámlanak, arcza halálsápadt, s felső ajka idegesen rángatódzik.

Raszkolnyikov utána hajolt Zametovnak, ajkai mozogtak, a nélkűl, hogy csak egy szót is kiejtett volna. Körülbelől fél perczig tartott ez az állapot. Tudta jól, hogy szokatlan dolgot művel, de másként nem tehetett.

Érezte, hogy rezeg ajkai között a rettenetes vallomás, mint amaz este az ajtó retesze. Most, most mindjárt lepattan, mihelyt hang jön a torkából...

- Hát aztán, ha én öltem volna meg az öreg asszonyt s Lizavetát? - kérdezte szünet után.

Zametov rémülten nézett rá s arcza olyan fehér lett, mint az abrosz az asztalon. Mosolyra erőltette ajkait.

- Ugyan, lehetséges is az! - mondta alig hallhatóan.

Raszkolnyikov gonoszúl nézett rá. Már magához tért.

- Vallja be, hogy föltette rólam. Ugy-e igaz?

- Világért sem. Most meg éppen kevésbbé hiszem, mint valaha, - felelte gyorsan.

- Ahá, mégis megcsíptem. Kiugrattam a nyulat a bokorból! Hiszen maga mondja: Most még kevésbbé, mint az előbb, - tehát az előbb mégis csak gyanakodott egy kicsikét.

- Ugyan mit képzel? Világért sem, - szabadkozott Zametov s látszott rajta, hogy zavarban van. - Azért rémítgetett hát a beszédjével, hogy erre a meggyőződésre jusson?

- Hát csakugyan nem gyanusított engem? Miről beszélt hát akkor, mikor eljöttem a rendőrségről? És miért vallatott Puskapor hadnagy az ájúlásom után?... Hé, pinczér, fizetek!

Elővette a sapkáját s fölállott.

- Harmincz kopejka, - felelt a pinczér.

- Itt van még húsz kopejka borravaló. Nézd, milyen sok pénzem van.

Reszkető kezét egy marék bankjegygyel Zametov felé nyújtotta.

- Piros, kék bankók! Huszonöt rubel. Honnan? És miből vettem az új ruhát? Hiszen tudja, hogy egy kopejkám sem volt! Bizonyosan kikérdezték a háziasszonyomat is... de most elég. Assez causé! Kellemes viszontlátásra!

Elment, reszketve. Valóságos hisztérikus fölindúlás vett rajta erőt, de volt valami fájdalmas gyönyöre is. Különben el volt keseredve és fáradva. Arcza eltorzúlt, félrehúzódott, mintha szélütés érte volna. Néha egészen kimerűlt, aztán hirtelen újra visszatért minden ereje; a szerint, a mint emelkedett vagy gyöngűlt benne az a fölindúlás.

Zametov még sokáig űlt ama helyen, hol Raszkolnyikov hagyta, s gondolatokba mélyedt. Raszkolnyikov kitárta előtte minden gondolatát, mely arra a tényre vonatkozott, s az ő vallomásai most egészen más fényt vetettek a dologra s más meggyőződésre vezették őt.

- Ostoba szamár az a - Petrovics Ilya, - mondta végre.

Alig nyitotta ki Raszkolnyikov az utczára nyíló ajtót, a küszöbön Razumihinbe ütődött. Majd összekoczczantották a fejüket. Végig mérték egymást. Razumihint végtelen bámúlat fogta el, de nem sokára harag, méreg villámlott a szemében.

- Hát te itt vagy? - kiáltott tele torokból. - Kiszöktél az ágyból! Még a díván alatt is kerestelek! A padláson is voltunk. S Násztászját majd agyonvertem miattad... És tessék, itt van... Rogyka, mit jelentsen ez? Mondd meg az igazat, vallj be mindent! Hallod?

- Azt jelenti, hogy halálra úntalak már mindnyájatokat s egyedül akarok lenni, - felelt nyugodtan.

- Egyedűl? S alig bír járni, sárga, mint az őszi falevél, lélekzeni sem tud már. Bolond!... Mit kerestél a kristálypalotában? Valld be rögtön!

- Hagyj békét, - felelt Raszkolnyikov s menni akart.

Hanem ez már dühbe hozta Razumihint, megragadta a vállait:

- Hagyj békét? Azt mered mondani: hagyj békét? Hát tudod-e, hogy mit csinálok én most mindjárt veled? Nyakon ragadlak s bezárlak, belakatolom az ajtódat!

- Hallgass, Razumihin - felelte Raszkolnyikov halkan és nyugodtan, - hát nem látod, hogy megvetem a jótéteményeidet? Micsoda gyönyörűséged van abban, ha rám kötöd a szívessé-

gedet, én rám, a ki leköpöm mind! Olyanhoz tolakodol, a ki egyáltalán nem akarja elfogadni, nem akarja elviselni a jótéteményedet. Miért jöttél hozzám, mikor beteg lettem? Boldog lettem volna, ha egyedűl meghalhatok... Hát nem mondtam ma is világosan, hogy csak kínoztok? Hogy ki nem állhatlak! Micsoda gyönyörűség van abban, ha kínozunk valakit? Biztosítlak, hogy csak hátráltatod a gyógyúlásomat, mert mindig csak ingerelsz. Látod, Zoszimov már elhagyott, hogy ne izgasson; az Istenért, menj te is utadra! Aztán micsoda jogod van neked ahhoz, hogy engemet visszatarts? Látod, most okosan beszélek, ugy-e? No hát, mondd meg nekem: hogyan kérjelek még, hogy békét hagyj nekem s kímélj meg jótetteidtől? Nem bánom, ha hálátlan, durva vagyok is, csak, az Istenért, hagyj békét nekem. Ereszsz, ereszsz!

Nyugodtan kezdte a beszédet, de mindig jobban elkeseredett s végre éppen olyan dühösen végezte be, mint akkor, mikor elűzte Luzsint. Jól esett neki, hogy kiadhatta a mérgét.

Razumihin megkövűlten állott előtte, aztán eleresztette a kezét.

- No hát, vigyen el az ördög, - mondta halkan s tünődve. - Várj csak! - kiáltott rá, mikor látta, hogy Raszkolnyikov menni akar. - Kijelentem, - folytatta, - hogy ti mindnyájan, elsőtől az utolsóig, csak fecsegők, szájaskodók vagytok. Ha egyszer belétek üt valami haszontalan baj, úgy hordjátok magatokban, mint a tyúk, folyton kotkodácsolva. Ezen kívül még idegen tollakkal is ékeskedtek. Nyoma sincs bennetek az önállóságnak. Tésztából gyúrtak benneteket s vér helyett savó van az ereitekben. Egyikőtöknek sem hiszek. Nincs más gondotok, törekvéstek, mint azt elérni, hogy az „ember”-hez egyáltalában ne hasonlítsatok. Állj, ne mozdúlj! - kiáltott dühösen, mikor látta, hogy Raszkolnyikov távozni készül. - Végig fogsz hallgatni! Tudod, hogy ma vendégeim lesznek s fölszenteljük új lakásomat. Talán már gyűlni kezdenek; ott hagytam a nagybátyámat, fogadja el őket, én is mindjárt haza megyek. Tehát ha te nem volnál bolond, közönséges futó bolond, olyan külföldi fordítás, nem igazi orosz vér... Lásd, Rogya, bevallom, hogy derék legény vagy, de iszonyú nagy bolond!... Tehát még egyszer: ha nem volnál bolond, akkor ma este inkább hozzám jönnél, ott töltenéd el az időt, a helyett, hogy csatangolsz s koptatod a csizmádat. Ha már egyszer elhagytad a betegágyat, most már azon nem segíthet a doktor sem. Kerítenék neked egy karos széket - a háziasszonyomnak van - oda ülnél hozzánk, teázgatnál, társaságban... Nos és ha ez nem lenne kényelmes, ágyat vetnénk neked a nyugágyra, ha fekve is, mégis csak köztünk lennél. Zoszimov is ott lesz. Nos, Rogya, eljössz?

- Nem.

- Hazudsz! - kiáltott föl Razumihin türelmetlenűl. - Honnan tudhatod te azt? Nem állhatsz jót magadért! Különben nem is értesz hozzá. Én magam is összevesztem már így ezerszer is az emberekkel s végre mégis csak visszatértem hozzájuk... Az ember elszégyelli magát s fölkeresi őket... Tehát ne feledd el: a Pocsinkov-házban lakom, a harmadik emeleten.

- E szerint maga nem bánja, ha megvetik is, csak hogy gyönyörködhessék a jótéteményeiben, Razumihin úr? - szólt Raszkolnyikov.

- Mit beszélsz? Én dicsekszem a jótéteményeimmel? Csak még egy szót halljak erről valakitől, hát tudom, hogy letépem az orrát... Tehát a Pocsinkov-házban lakom, 47. szám, Babuskin hívatalnoknál.

- Nem megyek el, Razumihin! - Raszkolnyikov megfordúlt s elindúlt.

- Fogadok, hogy eljösz, mert ha nem, akkor... nem tudom, hogy mi vagy. Várj csak! Bent van Zametov?

- Bent.

- Láttad?

- Láttam.

- Beszéltél is vele?

- Beszéltem.

- Miről? Na jól van. Vigyen el az ördög, mehetsz már. El ne feledd: Pocsinkov, 47. Babuskin.

Raszkolnyikov elment a Kert-utczáig s befordúlt a sarkon. Razumihin tűnődve nézett utána. Végre lemondását kifejezve, szomorúan intett a kezével. Már be akart lépni a vendéglőbe, de újra megállott.

- Vigye el az ördög! - folytatta majdnem hangosan; - érthetően beszél, pedig mégis... Én is bolond vagyok... Mintha nem volna olyan őrűlt is, a ki néha okosan beszél. Attól félek, hogy Zoszimov is effélétől tart. - Megkopogtatta a homlokát. „Ha ő most... eh, hogy is hagyhattam magára? Talán beleöli magát a vízbe... Ah, minő bakot lőttem! Nem hagyhatom el!”

S utána szaladt a távozónak. Kereste, de nyomát sem lelte már. Köpött egyet, aztán visszatért a kristálypalotába, hogy Zametovot kikérdezze.

Raszkolnyikov egyenest a hídhoz ment. Megállott a közepén, a karfára támaszkodott s a távolba bámúlt. Mikor elvált Razumihintől, megint olyan gyönge volt, hogy alig bírt idáig vánszorogni. Szeretett volna az utczán leülni, vagy lefeküdni. A víz fölé hajolva, gépszerűen nézte a csatorna sötét hullámait, s annak visszatükrözését, a mint fent az égen sárgavörös folt jelezte a naplementét. A palota-sorok már félig eltűntek az est homályában. Csak fönn magasan, talán éppen egy padlás-szobácska ablakán ragyogott a nap utolsó súgara... Úgy látszott, mintha Raszkolnyikov különös érdeklődéssel nézne le a vízbe.

Egyszerre csak tűzkarikák kezdtek ugrálni a szemei előtt, a házak fölfordúltak, a járókelők, a part, a fogatok, mind megfordúlt s tánczolt körülötte. Összerezzent, valaki megérintette. S az ijedség, réműlet e sajátságos érzete most éppen talán az ájúlástól mentette meg. Valaki melléje állott s kissé érintette ruhájával. Fölnézett: magas nőalak volt, kendőbe burkolt fejjel. Az arcza megnyúlt, sárga, egyik oldalon dagadt volt. Szemei mélyen beestek üregeikbe. Egyenesen ránézett Raszkolnyikovra. De már abban az állapotban volt, mikor az ember nem lát meg semmit, nem különböztet meg senkit, hiába néz akármire. Jobb karjával hirtelen megragadta a híd karfáját, fölemelte az egyik lábát, átvetette a korláton, aztán a másikat s - a csatornába zuhant.

A piszkos víz megnyílt, egy percz alatt elnyelte áldozatát. Aztán fölvetődött a vízbefúlt nő teste s a víz színén úszott lassan lefelé. Feje, lábai a vízben voltak, csak a háta görbűlt ki, mintha ki lett volna tömve párnával.

- Valaki a vízbe ugrott! - kiabálták mindenfelől. Az emberek összeszaladtak. A part megtelt kiváncsiakkal. Raszkolnyikov köré is emberek gyűltek, előre nyomták, taszigálták.

- Ah, hiszen ez a mi Afroszinyuskánk! - kiáltott nem messze tőle egy síró asszony. - Bátyuskáim, mentsétek meg, fogjátok ki.

- Csolnakot, csolnakot! - kiáltott a tömeg.

Már nem volt szükség csolnakra. Egy rendőr leszaladt már a lépcsőn, ledobta kabátját, csizmáit s a vízbe vetette magát. Nem is volt nehéz dolga. Az öngyilkos ott úszott el mellette. Megragadta a jobb kezével, a ballal belekapaszkodott a rúdba, melyet társa nyújtott feléje, a parthoz közeledett s kihúzta magával a testet. Letették a lépcső gránit-lapjára. Nemsokára

magához tért. Fölült, szétnézett, tüszkölt, köhögött, simogatta vizes ruháját, de nem szólt semmit.

- Addig iszogatott, míg egyszer csak tánczolni kezdtek előtte az ördögöcskék, - nyafogott mellette az előbbi asszonyi hang. - Egyszer már föl is akasztotta magát; de még jókor levágták. Éppen csak a boltba szaladtam és mondtam a kis leánynak: vigyázzon rá. És tessék - megvan a szerencsétlenség. Csak polgárnő, batyuskám, nálunk lakik, itt nem messze, második ház a saroktól...

A bámészkodók elszéledtek. A rendőr még mindig az öngyilkossal foglalkozott. Valaki azt kiáltotta:

- A rendőrségre!

Raszkolnyikov közönyösen, részvét nélkül nézte végig az egészet; inkább undorodott.

- Ah, nem a vízbe, az olyan visszataszító!... mormogta. - Nincs már semmi nézni való, - tette hozzá. - Nem érdemes tovább itt járkálni. De mit is akarnak a rendőrséggel? Miért nincs Zametov a hivatalban? Kilencz óra utánig nyitva kell lennie.

Háttal a híd karfájához támaszkodott és szétnézett.

- Utóljára is: mi közöm hozzá! - mondta határozottan és elindúlt a rendőrség felé.

Szíve üres és sivár volt. Nem akart gondolkozni. Már az az energia is megszűnt, mely otthon arra a kijelentésre bírta: Ma még be kell végezni az egészet. Tökéletes apáthia következett a nagy erőfeszítések után.

- Talán ez is befejezés lenne? - tűnődött s nehézkesen ment végig a parton.

- Nem, másként végzem be. Akarom, hogy vége legyen... de hát jobb lesz-e azután? Mindegy. Legalább lesz néhány méternyi helyem... he! Valóban bevégezzük? Megmondjam nekik, vagy ne? Eh, - az ördögbe! Fáradt vagyok. Csak leülhetnék, vagy lefekhetném valahová... Szégyellem a butaságomat! Különben köpök erre is... Piha, milyen ostoba gondolatok gyűlnek néha az ember fejébe.

Az út, a melyen járt, egyenesen a rendőrségre vezetett. Csak be kellett volna fordúlni balra, oda már csak két lépés. Hanem mikor a sarokhoz ért, megfordúlt, más utczába tért s nagy kerűlőt csinált. Talán czél nélkül bolyongott, talán azért, hogy időt nyerjen. Ment s a földre meresztette szemeit. Egyszer csak úgy érezte, mintha sugdosott volna valaki a fülébe. Fölnézett s látta, hogy éppen az előtt a ház előtt van. Azon este óta nem járt erre. Megmagyarázhatatlan, legyőzhetetlen vágy vezette ide. Belépett a házba. Áthaladt a lépcsőházon, jobbra fordúlt s indúlt föl a harmadik emeletre. A szűk s meredek lépcső sötét volt. Az első lépcsőfordúlónál megállott s kíváncsian nézett szét. Az elsőemeleti folyosó ablakait leszedték. „Akkor nem így volt", - gondolta.

Fölebb ment.

- Itt van az a másodemeleti lakás, a hol akkor Mikolaska és Mityka dolgozott. Már bezárták. Az ajtót ujonnan festették. Bizonyosan kivette már valaki. Itt van a harmadik emelet s itt a negyedik... ez az!

Tétovázva állott a lakás előtt. Az ajtó tárva volt s bent emberek jöttek-mentek. Egy kicsit ingadozott, majd közeledett s belépett a lakásba. Ezt a lakást is javították. Munkások dolgoztak benne. Raszkolnyikov meg volt lepetve. Azt képzelte, hogy a lakást éppen úgy találja, mint akkor volt, midőn elhagyta. Talán még a holttestek is ott lesznek a földön, azon a

helyen. Miért képzelte ezt, maga sem tudta. Most azonban csupasz falakat látott. S egyetlen darab bútor sincs a szobában, sajátságos! Az ablakhoz lépett s felült az ablakpárkányra.

Két munkás volt a szobában, mind a kettő fiatal legény; az egyik majdnem gyermek. Uj kárpitot ragasztottak a falra. Szép fehéret, apró lilaszínű virágokkal, a régi kopott, sárga papir helyett. Raszkolnyikov bosszankodott. Ellenséges indúlattal nézett az új kárpitra, mintha fájdalmat okozott volna neki, hogy mindent megváltoztattak.

A munkások láthatólag elkéstek. Most gyorsan összegöngyölték papirjaikat s el akartak menni. Alig vették észre a Raszkolnyikov jelenlétét. Egymás között beszélgettek. Raszkolnyikov keresztbe fonta mellén a karjait s hallgatta őket.

- Ma reggel tehát hozzám jött, - mondta az öregebbik - s hogy' kicsípte magát! Ugyan miért czifrálkodol én végettem, - kérdeztem tőle. - Vasziljevics Tit, én tetszeni akarok magának, - felelte, s olyan puczczos volt, mint valami zsurnál.

- Mi az a zsurnál, bátyuska? - kérdezte a fiatalabb. Úgy látszott, mindent a „bátyuská"-tól szokott tanulni.

- Zsurnál, fiacskám, olyan színes, festett újság. Postán hozzák ide a szabóknak s az után csinálják azokat a szép ruhákat a férfiak, az asszonyoknak. Rajzok vannak benne. A férfiakat többnyire hosszú kabátban festik, de a nők számára olyan tarka, czifra ruhák vannak, hogy olyat te, fiacskám, képzelni sem tudsz.

- Micsoda maskarák is vannak ebben a Pityerben,[10] - kiáltott föl a fiatalabbik. - Minden van itt. Anyán és apán kívül minden.

- Igaz, e kettőn kívül mindent találhatsz itt, - felelte bölcsen a nagyobbik.

Raszkolnyikov fölállott s átment a másik szobába. Ott volt előbb a láda, a szekrény, meg az ágy. Most olyan kicsinynek látszott ez a szoba. A falon még a régi kárpitok voltak s a szögletben meglátszott a házi oltár helye.

Körűlnézett s visszament előbbi helyére. Az öregebbik munkás féloldalt nézett rá:

- Mit keres itt? - kérdezte s hirtelen szembe fordúlt vele.

Raszkolnyikov nem felelt. Az ajtóhoz lépett s meghúzta a csengetyűt. A régi, rekedt hang! Kétszer-háromszor is meghúzta s vissza képzelte a történteket. Mindig tisztábban s élénkebben érezte szörnyű, gyötrelmes, aggodalmas érzelmeit, de úgy érezte, mintha jobban lenne utána.

- Mit akarsz tulajdonképpen; ki vagy? - kiáltott rá a munkás s melléje lépett.

Raszkolnyikov újra bement a lakásba.

- Ki akarom venni a lakást, - felelt s szétnézett a szobában.

- Mit? Éjszaka nem szokás lakást keresni! Aztán meg a házmesterrel kellett volna feljönni.

- A padozatot fölmosták, talán be is festik. Nem látszik meg már a vér nyoma?

- Miféle vérnyom?

- No hát az öreg asszony, meg a húga vére, a kiket itt megöltek. Itt nagy tócsa volt.

- De hát kicsoda vagy te? - kiáltott a munkás türelmetlenűl.

---

[10] Pityer - Szt. Pétervár népies neve.

- Én?

- Te hát.

- Szeretnéd tudni? Jőjj a rendőrségre, ott majd megmondom.

A munkás meghökkenve nézett rá.

- El kell mennünk. Már is sok időt vesztegettünk. Jer, Aljoska. Be kell zárni a lakást, - szólt komolyan.

- Hát jertek! - felelt Raszkolnyikov s kilépett a szobából. Lassan haladt le a lépcsőn.

- Hé házmester! - kiáltott a kapu alatt.

Több ember állott a nyitott kapuban. Ezek között volt a két házmester is. A járókelőket nézegették. Raszkolnyikov hozzájok lépett.

- Mit akar? - kérdezte az egyik házmester.

- Voltál a rendőrségi hivatalban?

- Éppen most; miért?

- Van még ott valaki?

- Van.

- Ott van a segéd?

- Ott volt egy darabig. Minek?

Raszkolnyikov nem felelt s gondolkozva állott közöttük.

- Fönt volt, a lakást nézte, - szólott az öregebbik munkás, ki odaért és Raszkolnyikovra mutatott.

- Miféle lakást?

- Azt, a melyikben dolgoztunk. Azt kérdezte: miért mosták föl a vért? Gyilkosság történt itt, azt mondja s én kiveszem ezt a lakást. Aztán húzgálta a csengetyűt, majd leszakította. - Gyere, mondja, a rendőrségre, ott majd mindent megmondok. Nagyon tolakodó volt.

A házmester összevonta szemöldökeit s gyanakodva nézett Raszkolnyikovra.

- Kicsoda ön tulajdonképpen?

- Raszkolnyikov Romanics Rodion vagyok; tanuló voltam. Ebben az utczában lakom, a Silféle házban, a 14. szám alatt. Csak kérdezősködjél utánam a házmesternél, az ismer.

Raszkolnyikov lassan s megfontolva beszélt, feléjök sem fordúlt s merengve nézett ki a sötétedő utczára.

- Miért volt ön fönt a lakásban?

- Látni akartam.

- Micsoda látni való van azon?

- Ugyan, mit diskurálsz vele! Csípd fülön s vidd a rendőrségre! - szólott közbe egy új, ismeretlen hang.

Raszkolnyikov vállán át nézett a beszélőre s éppen olyan csöndesen és lassan, mint az előbb, azt felelte:

- Gyerünk.

- Igen, igen, csak vigyétek. Mit keresett ő ott, miben töri a fejét, he? - szólt egy polgár ember.

- Részeg vagy nem részeg, Isten tudja: mit akar? - mormogta a munkás.

- Mit akar hát? - kiáltott rá mérgesen a házmester, - miért tolakodtál ide?

- Talán félsz a rendőrségtől? - kérdezte Raszkolnyikov gúnyosan.

- Félni, én? Takarodj, azt mondom.

- Gazember! - visított egy asszony.

- Eh, ugyan mit feleselgetsz vele?! - kiáltott a másik házmester, egy öles erős ember, övében kulcsokkal; - mars ki, takarodj! Még csakugyan valami rossz ember. Takarodj!

S megragadta Raszkolnyikov vállát és kilódította az utczára. Raszkolnyikov megtántorodott, majd elesett. Végre visszanyerte az egyensúlyt. Végig nézte mindnyájukat s tovább ment.

- Furcsa ember - mondta a munkás.

- Igen, az emberek napról-napra rosszabbak lesznek, - jegyezte meg az asszony.

- El kellett volna vinni a rendőrségre, - mondta újra az, a ki az előbb is ezt tanácsolta.

- Nem jó az ilyennel kikezdeni, - felelte a hosszú házmester. - Bizonyosan valami gazember. Ide tolakodott, hogy szétnézhessen. De nem jó vele kikezdeni, mert aztán nem szabadúlhat tőle az ember. Ismerem már őket...

- Menjek? Ne menjek? - tűnődött Raszkolnyikov az utcza közepén. Megállott a keresztúton s várt, mintha egy elhatározó szót lesett volna valakitől. De senki sem felelt neki. Körűlötte minden csöndes volt. Csöndes, hideg és kihalt, mint a kő, a melyen állott. Kihalt az ő számára és csupán az ő számára.

Messze tőle, vagy kétszáz lépésnyire, az utcza végén kiabáltak, összeszaladtak az emberek. Jól kivette a sűrűsödő sötétség ellenére is.

A néptömeg közepén kocsi állott. Világosság mozgott az utcza közepén. Mi lehet ott? Raszkolnyikov a tömeg felé sietett. Mindenbe belekapaszkodott most; majdnem nevetett ezen a tétován. Vissza gondolt erős elhatározására, melylyel a rendőrségre akart menni s bizonyosan tudta, hogy most már mindennek vége lesz.

VIII.

Az utcza közepén elegáns úri fogat állott. Két tüzes szürke ló toporzékolt előtte. Senki sem ült a kocsiban. A kocsis is leszállott s fogta a két ló kantárját. Köröskörűl emberek tolongtak, a tömeg közt már megjelent a rendőrség. Az egyik rendőr égő lámpát tartott kezében s azzal világította meg azt a testet, mely a kerekek alatt feküdt. Mindenki beszélt, kiabált, sopánkodott. A kocsis nem tudta, mit tegyen s folyton ismételte:

- Milyen szerencsétlenség, uram Istenem, milyen szerencsétlenség!

Raszkolnyikov áttörte magát a tömegen, a mennyire lehetett s végre meglátta az általános sopánkodás és kíváncsiság tárgyát.

A földön elterűlve, összegázolva egy ember feküdt. Egész teste vérrel volt borítva; ruhája is, mely azonban nem volt olyan, milyet a parasztok viselnek. Fejéből ömlött a vér. Arcza össze volt törve, zúzva. Látni való, hogy súlyos sérülés történt.

- Oh, egek ura! - jajgatott a kocsis, - pedig mennyire vigyáztam! Nem csudálnám, ha gyorsan hajtottam s rá nem kiáltottam volna. Mindig lassan, nyugodtan hajtottam. Mindenki láthatta, megmondhatja; ha azok hazudnak, én is hazudom. Természetes, hogy a részeg ember nem ügyel semmire. Még most is látom, hogy' bandukolt az úton. Tántorgott, majd orra bukott. Rákiáltottam egyszer, kétszer, háromszor. Visszarántottam a lovakat, de az csak jön ránk egyenesen s odaesik e lovak lábához. Akarattal tette, vagy hirtelen rosszul lett, nem tudhatom... Ezek a lovak tüzesek, ijedősek, megugrottak. Az ember fölkiáltott, előre gurúlt s azzal megtörtént a baj.

- Éppen így történt, - erősítették a körűlállók.

- Háromszor is rákiáltott, szent igaz, - erősítette egy hang.

- Akkurát háromszor; mindenki hallhatta, - toldták a többiek is a beszédet.

A kocsis különben nem is volt nagyon ijedt és levert. A fogat elegáns volt; hihetően gazdag, előkelő emberé lehetett, a ki most bizonyosan várt a kocsijára s a rendőrség már tekintetbe vette ezt a körűlményt.

Siettek, hogy az elgázoltat a rendőrségre s aztán a kórházba vigyék. Senki sem ismerte.

Ez alatt Raszkolnyikov áttört a tömegen s lehajolt. A lámpa megvilágította a szerencsétlen arczát. Raszkolnyikov rögtön megismerte.

- Ismerem ezt az embert! - kiáltott, előre tolakodva. - Hivatalnok volt, czímzetes tanácsos, Marmeladovnak hívják. Nem messze lakik innét, a Kazjol-féle házban. Gyorsan orvost!... Én kifizetem...

Pénzt vett ki a zsebéből s a rendőröknek mutatta. Sajátságos fölindúlás vett rajta erőt.

A rendőrök örűltek, hogy megtudták az elgázolt ember nevét. Raszkolnyikov a saját nevét, lakását is bejelentette nekik. Aztán intézkedett, mintha a szerencsétlen az édesatyja lett volna. A legnagyobb buzgalommal arra törekedett, hogy kíméletesen szállítsák lakására az eszméletlent.

- Erre, csak ide, a harmadik házba, - kiáltotta készségesen. - A Kazjol-házba. Bizonyosan részeg volt szegény... Aztán éppen haza akart menni. Ismerem, iszákos ember... Családja is van... Felesége, gyermekei... Sok időbe kerűlne, míg a kórházba viszik, itt meg doktor lakik a házban. Mindent, mindent én fizetek! Legalább a családja ápolja. Talán gyors segélyre van szüksége. S talán meg is halna, mialatt a kórházba viszik...

Így beszélt, aztán akadt valakire, kinek pénzt nyomhatott a markába. De hát az ő szándéka különben is egészen tiszta volt. Mindenesetre közelebb lesz így a segély. A Kazjol-ház csak harmincz lépésnyire volt.

Oda vitték; Raszkolnyikov hátúl ment, óvatosan tartotta a beteg fejét s mutatta az utat.

- Erre, erre, föl a lépcsőn. Lassan fordúljunk, a fejét előre... úgy, úgy! Köszönöm, meg is fizetek érte.

Ivanovna Katerinának az volt a szokása, hogy mihelyt csak ráért, le-föl sétálgatott kicsiny szobájában s mellén keresztbe fonta karjait. Az ablaktól a kályháig, meg vissza. Ez volt az útja s többnyire hangosan beszélt ilyenkor. Az utóbbi időkben szeretett legnagyobb leányával, Polenkával beszélgetni. Polenka nem értett meg mindent az anyja szavaiból, de látta, hogy

annak erre a beszélgetésre szüksége van, tehát türelmesen hallgatta s úgy nézett rá nagy szemeivel, mintha szerette volna vele elhitetni, hogy mindent megértett.

Ma este Polenka éppen levetkőztette kis öcscsét, a ki betegeskedett s lefektette az ágyba. A fiúcska csöndes, jó gyermek volt. Sokáig űlt székecskéjén szó nélkül s hallgatta anyja beszélgetését. Lidia, a ki még kisebb volt, rongyokba burkolva, a fiúcska mellett állott s várta, mikor kerül a sor ő rá. A lépcsőre nyíló ajtót föltárták, hogy legalább arra szálljon el a sűrű pipafüst, mely a másik szobából tört át hozzájuk s kínos, görcsös köhögésre ingerelte a szegény mellbajos asszonyt, Ivanovna Katerina még nyomorúltabban nézett ki, mint a múlt héten s arczán a piros foltok jobban égtek, mint valaha.

- Nem is hiszed, nem is képzeled, Polenka, - mondta a szobában föl s alá járva, - milyen vígan és rangosan éltünk mink a papával s hogy ez a részeges ember mennyire tönkre tett engem is, titeket is. A papa ezredesi rangban volt s már csaknem kormányzó; csak valami egy lépés kellett volna hozzá, annyira, hogy már mindenki azzal jött hozzánk: - Mi már önt egészen úgy tekintjük, Mihajlics Iván, mint a mi kormányzónkat. - Mikor én... khe-khe!... mikor én... khe-khe-khe... Oh, átkozott élet! - kiáltott föl kiköhécselve magát és melléhez szorítva a kezét, - mikor én... ah, mikor az utolsó bálon... a nemességi marsallnál... mikor ott engemet Bezzemelynájá[11] herczegné meglátott, a ki később nyoszolyó asszonyom is volt, mikor a te papádhoz férjhez mentem, - Polya, hát rögtön azt kérdezte: - Vajon nem ez a bájos leány-e az, a ki, mikor az intézetet elvégezték, a kendő-tánczot lejtette? (Ezt a szakadást be kell varrni, csak volna tűm és czérnám, mindjárt be is stoppolnám, különben... khe! holnap... khe-khe-he! még jobban elszakad.) Akkor éppen oda érkezett Szent-Pétervárról Scsegolszkij herczeg udvari apród... mazurkát tánczolt velem s másnap hozzánk akart jönni, hogy megkérje a kezemet; de én magam hárítottam el ezt a szerencsét a legudvariasabb és legkedvesebb módon, s azt mondtam, hogy az én szívem már régóta másé. Az a más a te apád volt. Polya; a papám rendkívűl megharagudott... Kész-e a forró víz? no, add ide az ingecskét. Hát a harisnyák? Lida, - fordúlt a kisebbik leányához, - ezen az éjszakán már csak hálj ing nélkül... valahogy... aztán tedd ki a harisnyácskáidat... Majd együtt mosom ki... de hogy' nem jön már az a semmire való korhely? Már egészen összetépte az ingét... Egyúttal már az ő ingét is kimosom, hogy ne kínlódjam két éjjel egymásután. Uramisten! khe-khe-khe. Már megint. De mi az? - kiáltott föl, meglátva a folyosón a népet, valami fehéret czipelve; - mit hoznak azok, uram Istenem?

- Hová tegyük? - kérdezte a rendőr és szétnézett, midőn behozták a véres, eszméletlen testet a szobába.

- A díványra. Tegyük csak szépen, lassan a díványra, - intézkedett Raszkolnyikov.

- Elgázolták... részeg volt! - kiáltott be valaki azok közűl, kik föltódultak a lépcsőn.

Ivanovna Katerina halványan állott a szoba közepén; fuldoklott. A gyermekek megijedtek. A kis Lidácska sikoltott és sírva rejtette arczát a Polenka keblére.

Miután Marmeladovot lefektették, Raszkolnyikov Ivanovna Katerina felé fordúlt:

- Az Istenért, nyugodjék meg; ne féljen, - kérlelte őt szapora beszéddel. - Keresztűl jött az úton, elgázolták. De ne féljen, ismét magához tér. Én hozattam őt ide... Már voltam itt egyszer. Emlékezik? Mindjárt föléled. Mindent megfizetek.

- Végre is így járt! - kiáltott föl Ivanovna Katerina s férjéhez rohant.

---

[11] A névben is gúny rejlik; azt jelenti: Földnélkülí.

Raszkolnyikov mindjárt látta, hogy ez az asszony nincs olyan anyagból gyúrva, mint a kik mindjárt elájúlnak. Ivanovna Katerina nem vesztette el a fejét. Összeharapta ajkait, hogy visszafojtsa kiáltásait, könnyeit s ügyes, biztos kézzel foglalkozott a beteg körül. Párnát tett a feje alá. Eddig senki sem gondolt erre. Levetkőztette, leszedte a véres rongyait s megvizsgálta a sebeket. Keble hullámzott, ajka reszketett, de ő csak végezte a dolgát tovább.

Ez alatt Raszkolnyikov kerített valakit, a kit doktorért küldött. Éppen a szomszéd házban lakott egy orvos.

- Már elküldtem a doktorért. Ne féljen, majd én fizetek. Nincs víz?... Kérem, adjon valami kendőt, vagy törűlközőt, akármit, hamar! Még nem tudhatjuk, hol sérűlt meg. Csak megsebesült, nem halt meg, az bizonyos. Majd meglátjuk, mit mond a doktor...

Ivanovna Katerina az ablakhoz szaladt. Ott volt az a dézsa víz, melyet az éjjeli mosáshoz készített elő. Ez az asszony nem tűrhette a piszkot, s inkább föláldozta éjjeli nyugalmát, semhogy szennyes ruhát viselt volna. Nem volt sok fehérneműjök; mindegyiküknek körülbelől csak az az egy inge volt, a melyet viselt, s így bizony hetenkint legalább két éjjel kellett mosnia. Megragadta a dézsát, hogy odaczipelje a beteghez s majd elesett vele, nem bírta. Raszkolnyikov talált már egy törülközőt, belemártotta a vízbe s megmosta vele Marmeladov véres arczát. Ivanovna Katerina mellette állott, keblére szorította mindkét kezét s alig bírt lélekzetet venni. Még neki is segítségre lett volna szüksége. Raszkolnyikov ránézett s belátta, hogy ügyetlenséget követett el, midőn ide hozatta a testet. A rendőr is itt volt még s azt sem tudta, mit csináljon már most.

- Pólya! - kiáltott Ivanovna Katerina, - szaladj Szónyáért, gyorsan... Ha nincs otthonn, mondd meg a házbelieknek, hogy az atyját elgázolták s mihelyt haza tér, jőjjön rögtön ide. Siess, Pólya, nesze, vedd rád a kendőt.

- Fuss, a hogy' csak bírsz! - kiáltott a fiúcska is, aztán megint előbbi komor hallgatásába merűlt, egyenesen űlve a széken, kimeresztett szemekkel.

Ez alatt úgy megtelt a szoba néppel, hogy egy tűt sem lehetett volna a földre ejteni. A rendőrök már eltávoztak. Csak egy maradt még itt s ez azon fáradozott, hogy kiszorítsa a kiváncsiakat. A másik ajtón azonban majdnem mind betolakodtak a Lippewechsel asszony lakói.

- Még meghalni sem hagyják nyugodtan! - kiáltott föl s az emberekre nézett. - Hát színház, komédia van itt? Ez meg szivarozik!... Khe-khe-khe! Még kalap is van a fejükön! Kitakarodtok innen? Tiszteljétek legalább a haldoklót!

A köhögés majd megfojtotta. De a parancsa végre is használt. Úgy látszott: féltek Ivanovna Katerinától. Kihúzódtak, egyik a másik után. De érezték azt a sajátságos megelégedettséget, mely mindig megszállja az embert, még a legközelebbi rokont is, mikor meggyőződik, hogy mással történt a szerencsétlenség. Senki, még a legjobb szívű és legrésztvevőbb ember sem ment ettől az érzéstől.

Az ajtó mögött kórházról beszélgettek s megjegyezték, hogy ilyesmivel nem is kellene a házban alkalmatlankodni.

- Persze, még meghalni sem szabad! - kiáltott ki rájok Ivanovna Katerina. Már éppen az ajtóhoz rohant, hogy onnan zúdítson rájok egy égiháborút, midőn a küszöbön Lippewechsel Amália jelent meg. Éppen most hallotta a szerencsétlenség hírét s azért jött, hogy rendet csináljon. Veszekedő, rakonczátlan német asszony volt.

Félig érthetetlen, siralmas orosz nyelven követelte, hogy a beteget rögtön a kórházba vigyék.

Ivanovna Katerina ezzel az asszonynyal mindig tekintélyes magatartással szokott szóba állni, nehogy megfelejtkezzék „az ő rangjáról”. Most sem állhatta meg, hogy ebben a kis gyönyörben ne részesítse.

- Ludvigovna Amália, arra kérem: vigyázzon a szavaira. Láthatja: mi történt Zaharics Szemjonnal, haldoklik. Fölszólítom önt: zárja be azt az ajtót s ne bocsásson ide senkit. Kérem, legyen rá gondja, hogy legalább nyugodtan haljon meg. Mert különben a fő-kormányzó fogja öntől holnap számon kérni, mit cselekedett. A herczeg még leánykoromból ismer engemet és sok jóban részesítette Zaharics Szemjont. Mindenki tudja, hogy Zaharics Szemjonnak előkelő ismerősei, barátjai vannak, kiket ő csak „noblesse”-ből hanyagolt el, mert nem akart szerencsétlen gyöngeségével terhükre lenni. Most azonban (s ekkor Raszkolnyikovra mutatott) nagylelkű, nemes pártfogónk akadt. Ez az ifjú úr gazdag, befolyásos s Zaharics Szemjon még gyermekkorában ismerte őt... Legyen meggyőződve. Ludvigovna Amália...

Tovább nem bírt beszélni. Oly hévvel szónokolt az előbb, hogy most elakadt a lélekzete s görcsös köhögés fogta el. E perczben a haldokló magához tért és köhintett. Ivanovna Katerina hozzá szaladt. A beteg kinyitotta szemeit, nézett, de nem látott semmit. Nehezen, szakadozva vett lélekzetet, fuldoklott s száján vér buggyant ki. Verejték borította el homlokát. Nyugtalanul nézett szét, de Raszkolnyikovot, a ki mellette állt, nem ismerte meg. Ivanovna Katerina búsan nézett rá s bár szemeiből folytak a könnyek, még szigorú volt a tekintete.

- Istenem, összezúzták a mellét! Milyen özön vér! - kiáltott föl kétségbeesve. - Minden ruhát le kell róla szedni. Fordúlj meg, Zaharics Szemjon, ha lehet, - szólott hozzá.

Marmeladov ráismert.

- Papot, - mondta rekedt hangon.

Ivanovna Katerina az ablakhoz lépett. Homlokát az üveghez szorította és kétségbeesetten kiáltott:

- Oh, átkozott élet!

- Papot, - ismételte a haldokló, rövid szünet után.

- Jön mindjárt! - kiáltott feléje Ivanovna Katerina.

A beteg meghúzta magát és hallgatott. Félénk, aggódó tekintettel kereste a feleségét. Az asszony visszatért hozzá s megállott a divány végénél. A beteg kissé megnyugodott, de nem sokáig. Szemeit a kis Liduska (az ő kedvencze) felé fordította. A gyermek a sarokban állott, reszketett és gyermekes csodálkozással, félelemmel nézett feléje.

- A-a-a-a, - akart mondani a beteg, de elakadt s nyugtalanúl nézett a leánykára.

- Mi kell? - kiáltott rá Ivanovna Katerina.

- Mezítláb, czipő nélkül... - dadogta s a gyermek csupasz lábacskáira mutatott.

- Hallgass! - kiáltott Ivanovna Katerina ingerűlten. - Nagyon jól tudod, mért nincs czipője.

- Hála Istennek, itt van a doktor, - sóhajtott föl megkönnyebbűlten Raszkolnyikov.

Az orvos belépett. Öreg, akkurátus német doktor volt, ki bizalmatlanúl nézett szét a szobában. Odalépett a beteghez, megtapintotta üterét, megnézegette a fejét, s Ivanovna Katerina segítségével leszedte róla a nedves, véres inget. Egész melle be volt zúzva, összetépve, néhány borda is beroppant a jobb oldalán. A bal oldalon a szív fölött nagy, sárgás folt volt, a patkó nyoma, rosszat jelentő zúzódás. Az orvos komor arczot vágott. A rendőr elmondta neki, hogy a szerencsétlen a kocsikerékbe akadt, mely forogva vagy harmincz lépésnyire húzta magával.

- Csodálatos, hogy eszméletre tért, - susogta az orvos a Raszkolnyikov fülébe.

- Mit gondol, orvos úr? - kérdezte az.

- Rögtön meg fog halni.

- Csakugyan nem remélhetünk?

- Legkevésbbé nem! - A végét járja. A feje is nagyon megsérült. Hm, eret vághatnánk rajta, de az sem ér már semmit. Öt-tíz percz múlva vége lesz.

- Csak vágjon rajta eret, kérem!

- Megtehetem, de előre is mondom: késő.

Ismét közeledő léptek hangzottak. A kiváncsiak tömege szétvált s a küszöbön a lelkész jelent meg. Alacsony, ősz emberke, kezében az utolsó kenettel. Egy rendőr kísérte föl az utczáról. A doktor rögtön átadta a helyet a lelkésznek, s jelentőségteljes pillantást váltott vele. Raszkolnyikov kérte az orvost, hogy maradjon még néhány perczig. Az öreg német vállat vont s maradt.

Mindnyájan visszaléptek. A gyónás hamar véget ért. Aligha volt egészen eszénél a beteg. Csak töredezett szótagok, érthetetlen hangok szálltak el ajkáról. Ivanovna Katerina kézen fogta két gyermekét s letérdelt velük a sarokba, a kályha mellett. A leányka csak reszketett, de a komoly kis fiú letérdelt rövid ingecskéjében a földre. Szabályszerű keresztet vetett, meghajtotta magát, homlokával megérintvén a padlót; s ez a formaság különös gyönyörűséget okozott neki. Ivanovna Katerina összeharapta ajkait, hogy visszafojtsa zokogását. Imádkozott, de azért volt rá gondja, hogy megigazítsa a kis fiú ingét s kendőt dobjon a leányka csupasz vállaira. Ez alatt a kíváncsiak újra kinyitották az ajtót. A ház összes lakói a folyosóra gyűltek. A nyitott ajtón át bámúltak be a szobába, a küszöbre nem mert lépni senki. Csak egy kis mécses világította meg a szobát.

Most Polenka tört magának utat a tömegben. Ki volt pirúlva a futás után, kendőjét is levetette, alig bírt lélekzetet venni. Szemeivel édesanyját kereste. Hozzá lépett s azt mondta:

- Jön már, az utczán találkoztam vele.

Az anyja levonta maga mellé a földre s tovább imádkoztak. Most egy leány jött át a tömegen, csöndesen, félénken kérve, hogy engedjék bejutni s belépett a szobába. Megjelenése nagyon sajátságos, visszatetsző hatást tett abban a szobában, mely a szegénység, nyomor, halál és kétségbeesés tanyája volt. Ez a leány czifrán, de szegényes ruhába volt öltözve, mert szemnek való pompája csupa olcsó rongyból állott. Azon sajátságos világ szokása és ízlése szerint volt öltözve, mely rikító színeivel megbotránkoztatja a járókelőket. Szónya megállott az ajtóban s zavarodottan nézett a jelenlevőkre. Úgy látszott, keveset ért az egészből s még kevesebbet gondol rikító selyemruhájával, melyet uszályosan, nevetséges, formátlan, az egész bejárást elfoglaló krinolinjával együtt a zsibvásáron vett. Kezében, a késő esti óra ellenére, napernyőt tartott, lábai világosszínű bőrczipőbe voltak bújtatva s fején szalmakalapot viselt nagy, tűzvörös tollakkal. S az alatt a kaczéran félrecsapott kalap alatt halvány, ijedt arczocska volt, nyitott szájjal s az ijedtségtől mozdúlatlan szemekkel. Szónya körülbelül tizenhat éves, gyönge, alacsony termetű leány volt. Arcza sovány, de eléggé csinos, haja szőke s csodálatosan kék szemei nagyon szépek. Meredten nézett a pamlagra, a lelkészre s a futás után gyorsan lihegett. Körülötte susogtak s ő azt mind meghallotta. Lesütött szemekkel lépett a szobába, de nem bírt előbbre menni.

A beteg meggyónt s fölvette a halotti szentséget. Ivanovna Katerina újra férje ágyához lépett. A lelkész visszalépett s távozása előtt még néhány vígasztaló szót akart hozzá intézni, de az asszony hevesen közbeszólott:

- Hát ezekkel mit csinálok? - az apró gyermekekre mutatott.

- Az Isten irgalmas. Remélje a Mindenható segedelmét, - mondta a pap.

- E-ejh! Irgalmas... csakhogy nem mi hozzánk.

- Ne vétkezzék asszonyom, - szólott kenetteljesen a pap s rázta a fejét.

- Hát ez talán nem vétek? - kérdezte az asszony s a haldoklóra mutatott.

- Talán némileg jóvá teszik a bajt azok, kik véletlenségből okozták. Némi kártérítés...

- Eh, ön nem ért engemet! - kiáltott föl idegesen Ivanovna Katerina. - Micsoda kártérítést követelhetek? Hiszen maga esett a kerekek közé, mert részeg volt! Aztán micsoda elveszett jövedelmet pótolnának? Hiszen ez gondon és keserűségen kívűl soha sem szerzett egyebet! Mindent megivott a korhely! Még meg is lopott bennünket s a korcsmába vitte a pénzt. Ott tette tönkre a gyermekek életét s az enyimet. Hála Istennek, csakhogy végre meghal. Most már talán kevesebbet fogunk szenvedni.

- A haldoklás órájában mindent meg kell bocsátanunk. Vétkezik, asszonyom, ha így beszél. Bűnös beszédek ezek...

Ivanovna Katerina rá sem hallgatott. A beteget ápolgatta. Vizet adott neki, letörölte homlokáról a vért s a verejtéket; megigazgatta a párnáját. Közben oda-oda szólt a papnak, a nélkül, hogy csak a fejét is feléje fordította volna. Most azonban ez utóbbi megjegyzés után, ingerülten fordúlt szembe vele s a legnagyobb elkeseredéssel szólt:

- Eh, bátyuska, ez csak beszéd, üres beszéd! Megbocsátani!... Nézzen ide: ha el nem gázolják, részegen jött volna haza. Egyetlen inge van csupán s az is rongyos. Bebújt volna az ágyba s mint a bunda, úgy aludt volna reggelig, én pedig hozzá fogtam volna este a mosáshoz, pancsolok a hideg vízben, tisztogatom az ő s a gyermekek rongyait. Az ablaknál szárítgatom s napkeltekor már foldozom, javítgatom. Ilyenek az én éjjeleim!... S még bocsánatról beszél. Hát nem elég bocsánat már magában az ilyen élet?

Rettenetes, kínos köhögés fojtotta el szavait. Bele köpött a zsebkendőjébe s fél kezével a pap elé tartotta, a másikat fájó mellére szorítva. A kendő tele volt vérrel.

A lelkész lehajtotta fejét és hallgatott.

Marmeladov haldoklott. Le nem vette a szemét Ivanovna Katerináról, a ki ismét föléje hajolt. A haldokló még mindig szeretett volna mondani valamit. Nehezen forgatta a nyelvét s érthetetlen szavakat motyogott. De Ivanovna Katerina, ki sejtette, hogy a haldokló bocsánatot akar tőle kérni, durván kiáltott rá:

- Hallgass! Fölösleges!... Tudom már, mit akarsz mondani. - A beteg hallgatott s más felé fordította tétova tekintetét. Az ajtóban meglátta Szónyát.

Eddig nem vette észre. A leány félhomályban állott.

- Ki az? Ki az! - kérdezte rekedt, szakadozott hangon. Nyugtalanúl mutatott az ajtó felé, hol Szónya állott s föl akart emelkedni.

- Maradj veszteg! - kiáltott rá Ivanovna Katerina.

De Marmeladovnak hihetetlen erőfeszítéssel mégis sikerült, fél karjára támaszkodva, félig fölemelkednie. Vadúl, meredten nézett leányára, mintha nem ismerte volna meg. Még eddig soha sem látta abban a „pompájában". Most először jelent meg előtte ebben az öltözékben, melynek minden fodra tönkre tett életét s aljas, gyalázatos foglalkozását hirdette. S most ott állott előtte ilyen „díszben". Alázatosan, szerényen, mintha arra várt volna: mikor kerül rá a sor, hogy haldokló atyjától elbúcsúzzék. Halavány arcza, szép kék szeme végtelen fájdalmat fejezett ki.

- Szónya! Leánykám! Bocsáss meg!

Feléje akarta nyújtani mind a két kezét, de elvesztette támaszát, az egyensúlyt s leesett a diványról, arczczal a padlóra borúlva.

Hozzá ugrottak, fölemelték, újra lefektették, de már meg volt halva. Szónya fölsikoltott, átkarolta s eszméletlenűl borúlt atyjára, a ki így az ő karjai közt halt meg.

- Végre elérte czélját! - kiáltott föl Ivanovna Katerina, meglátva férje holttestét. - De mi lesz most? Miből temetem el s min veszek holnap ennivalót?

Raszkolnyikov Ivanovna Katerinához lépett.

- Ivanovna Katerina, a múlt héten az ön férje elbeszélte nekem életének egész történetét. Minden részletét ismerem, - szólott komolyan. - Biztosítom önt, hogy kegyedről rajongó tisztelettel beszélt. Azon az estén, melyen megtudtam, mennyire szereti és becsűli önt, barátokká lettünk s engem nem riasztott vissza gyöngesége... Azon este óta igaz barátja vagyok... Engedje meg tehát, hogy... én is tegyek... meghalt barátom érdekében... némi szolgálatot. Itt van húsz rúbel. Talán segíthetek vele valamit... Egyszer majd visszatérek... talán holnap... Igen, holnap, bizonyosan eljövök... Isten önnel!

S kisietett a szobából és útat tört magának a bámészkodók csoportjában. Gyorsan haladt le a lépcsőn s a tömegben egyszerre csak Fomics Nikodimbe ütődött. Már bejelentették neki az esetet s ő személyesen akart intézkedni. Ámbár a rendőrségnél lejátszott jelenet óta nem látták egymást, Fomics Nikodim rögtön megismerte Raszkolnyikovot.

- Ah, ön itt van? - kérdezte.

- Meghalt, - felelt Raszkolnyikov. - Itt volt az orvos, a lelkész is; minden rendben van. Kérem, ne nyugtalanítsa azt a szegény asszonyt, már úgyis beteg, sorvadásban van... Hiszen ön jó ember, ismerem... - tette hozzá gúnyosan, mialatt egyenesen a szemébe nézett.

- Hiszen ön egészen bevérezte magát, - felelte Fomics Nikodim, midőn a lámpafény néhány vérfoltot mutatott a Raszkolnyikov mellényén.

- Igen, bevéreztem magamat. Vérrel vagyok borítva!... - tette hozzá különös hangsúlylyal Raszkolnyikov. Könnyedén intett a fejével s lement a lépcsőn.

Lassan haladt előre. Lázas izgatottságot érzett s a nélkül, hogy sejtette volna, az életkedv megmérhetetlen, hatalmas érzete szállotta meg. Olyanfélét érzett, mint a halálra ítélt, kinek éppen a döntő pillanatban kegyelmeznek meg. A lépcsőn utólérte a lelkész. Raszkolnyikov szótlanúl üdvözölte s előre bocsátotta. Mikor már az utolsó lépcsőfokra ért, gyors lépteket hallott, mintha utána sietett volna valaki. Polenka volt s rákiáltott:

- Hallja, kérem, hallja...

Raszkolnyikov megfordúlt. A leányka utólérte, csak egy lépcsőfokkal állott följebb nála. A lépcsőn gyönge világosság derengett. Raszkolnyikov megkülönböztethette a gyermek sovány,

de kedves arcát. A leányka gyermekes nyíltsággal nézett rá s mosolygott. Utána küldték olyan megbízással, mely őt magát is érdekelte.

- Hallja, kérem, hogy' hívják magát?... Aztán hol lakik?

Raszkolnyikov mind a két kezét a leányka vállára tette. Úgy nézett rá, mintha most nagy szerencse érte volna. Hogy tulajdonképpen mi? - maga sem tudta.

- És ki küldte magát utánam?

- Szónya néném, - felelt a gyermek vidám mosolylyal.

- Mindjárt gondoltam, hogy Szónya nénje küldte.

- Anyácskám is küldött. Mikor Szónya nénémmel beszéltem, a mama is odajött s azt mondta: - Menj, siess, Polenka.

- Szereti maga Szónyát?

- Jobban, mint bárkit a világon! - felelte a kis leány egész szilárdan s mosolygása komolyabb lett.

- Hát engem is fog szeretni egy kicsit?

Felelet helyett a leányka feléje hajlott s édes, ártatlan bizalommal nyújtotta csókra ajkait. Aztán átölelte vékony karjaival s egészen hozzá símúlt. Fejecskéjét az ő melléhez szorítva, a gyermek sokáig sírdogált.

- Nagyon sajnálom apuskát, - mondta egy percznyi szünet után. Fölemelte könnyes arcát s megtörűlte szemeit. - Olyan sok szerencsétlenség ér most minket, - tette hozzá azzal a sajátságos komoly kifejezéssel, melyet a gyermekek gyakran használnak, midőn úgy akarnak beszélni, mint a nagyok.

- Hát apácska szerette magát?

- Legjobban Lidácskát szerette, jobban, mint mindnyájunkat, - folytatta szomorúan, - természetesen azért, mert ő még kicsi, meg beteges. Mindig hozott neki valami nyalánkságot. Minket olvasni tanított. Én meg nyelvtant és vallástant is tanúltam, - tette hozzá fontoskodva. - Anyácskám nem szólt ellene semmit, hogy tanúltam, de mi azért tudtuk, hogy örül s apácska is tudta, - folytatta Polenka, - most már francziául is fog tanítani a mama, mert ideje, hogy kiműveljem magamat.

- Hát imádkozni tud-e?

- Hogyne! Már régen. Minthogy én nagy vagyok, egyedűl imádkozom. Kolya meg Lidácska a mama után mondják fönnhangon az imádságot. Mindennap elmondjuk a miatyánkot, aztán meg azt kérjük: „Istenkém bocsáss meg Szónya testvérünknek." Aztán meg ezt: „Istenkém bocsáss meg második atyánknak s áldd meg őt is." Mert hát a mi első papánk régen meghalt, ez volt a második. De azért mi az elsőért is imádkozunk.

- Polenka, engemet Rodionnak hívnak. Ha imádkoztok, mondjátok ezt is: „És az Úr szolgájának Rodionnak." Csak ennyit, mást nem.

- Egész életemben fogok önért imádkozni, - felelte szívesen a leányka. Már mosolygott. Újra a nyakába borúlt Raszkolnyikovnak s hozzásimúlt.

Raszkolnyikov megmondta a nevét, lakczímét és megígérte, hogy holnap visszatér.

A leányka el volt ragadtatva s vígan ment vissza a lépcsőn. Már tizenegy óra volt, midőn Raszkolnyikov az utczára lépett. Öt percz alatt a hídra ért, éppen arra a helyre, honnan az előbb az az asszony a vízbe ugrott.

- Elég! - mondta határozottan és ünnepélyesen - dobjuk el a látományokat, az ostoba félelmet s a kísérteteket!... Hiszen lehet még élni! Vagy talán most nem éltem? Eh, az én életem még nem veszett el a vénasszonynyal együtt!... Juss a mennyek országába, aztán nyugodjál békében, anyókám! Most az ész és világosság, akarat és erő világa következik... Majd megbírkózhatunk még... És én, - tette hozzá sötéten, mintha egy láthatatlan szellemhez intézné szavait, - már majdnem megadtam magamat... Gyönge vagyok még, az igaz, de érzem, hogy megszűnt a betegség. Tudtam már akkor, mikor eljöttem, hogy vége lesz mindennek. Apropos! csak két lépésnyire van innen a Pocsinkov-ház. Természetes, hogy Razumihinhez, még ha messze lenne is, elmegyek ma este. Hadd nyerje meg a fogadását! Had örűljön ő is s aztán, ha kinevet, az sem baj. Csak erőm lenne, erőm. Erő nélkűl semmit sem tehetek. Hanem, hogy a lelki erő adja meg a fizikait, azt ők nem tudják, - tette hozzá büszke öntudattal s lement a hídról, ámbár alig bírta mozdítani a lábait. Büszkesége növekedett, önérzete visszatért s néhány percz alatt már egészen más ember volt, mint előbb. Mi változtatta meg ennyire? Maga sem tudta határozottan. A vízbefúló, mikor az utolsó szalmaszál után kap, sem tudja tisztán, hogy mi készteti erre a tettre. Azt hitte: ő is élhet még, hogy van még számára élet, hogy nem halt meg az öreg asszonynyal együtt... Lehet, hogy sietett a határozatával, midőn ez utóbbi tételt gondolta, de azzal ő most nem törődött.

- És az Úr szolgájának: Rodionnak, - így fog imádkozni, - futott át agyán a gondolat... Nos, jól van. Így imádkozhatik, mindenesetre. - Mosolygott ezen a gyermekes ötleten. Pompás jó kedvre derűlt.

Razumihint hamar megtalálta. Pocsinkov házában ismerték már az új lakót s a házmester megmutatta a hozzá vezető utat. Alig ért föl a lépcsőn, már hallotta a nagy társaság élénk zaját. A lépcsőre nyíló ajtó nyitva volt. A szobában vitatkoztak, kiabáltak. Razumihin szobája elég nagy volt s most tizenöten voltak benne. Raszkolnyikov megállott az előszobában. Egy nagy deszkafal mögött a háziasszony két szolgálója foglalkozott. Két nagy szamovárban teát főztek, üvegeket, poharakat, tányérokat rakosgattak; rendezték a hideg étkeket s a pirogot. Raszkolnyikov kihívatta Razumihint. Persze el volt ragadtatva a jó fiú, hogy őt láthatta. Meglátszott rajta első tekintetre, hogy már igen sokat ivott. Bár nem szokott berúgni, most mégis megesett vele.

- Hallod, - kezdte Raszkolnyikov, - eljöttem, hogy megmondjam: megnyerted a fogadásodat. Valóban senki sem tudhatja, mi történik vele néhány percz múlva. Bemenni hozzád nem bírok, mert olyan gyönge vagyok, hogy majd elesem. Tehát jó mulatást, Isten veled! Holnap azonban jöjj el hozzám megint...

- Tudod mit: hazakísérlek. Éppen most mondod, hogy nagyon gyönge vagy...

- Hát a vendégek? Ki az az őszfejű ember, a ki az előbb kikukucskált?

- Az?... Tudja az ördög! Talán a nagybátyám ismerőse... Majd a bátyámra bízom őket; pompás ember az öreg. Kár, hogy nem ismerheted meg most. Különben vigye el az ördög mindnyájokat! Nincs már szükségük rám, s nekem jót fog tenni a friss levegő. A legjobb perczben jöttél, barátocskám, mert két percz múlva már megraktam volna mindnyájokat, olyan butaságokat fecsegnek... Fogalmad sincs róla, mi mindent összefecseg némelykor az ember! Mért is ne? Mi is elég bolondot beszélünk együtt. Hadd locsogjanak, annál okosabbak lesznek később! Ülj le csak egy kicsit, mindjárt kihívom Zoszimovot.

Zoszimov bizonyos hévvel, kíváncsisággal közeledett Raszkolnyikov felé, arcza azonban csakhamar földerűlt.

- Rögtön le kell feküdni, - parancsolta betegének. - Éjjelre, ha csak lehet, be kell venni valamit. Akarja? Már én gondoskodtam egy porocskáról.

- Felőlem kettőt is adhat, - felelte Raszkolnyikov.

Raszkolnyikov mindjárt át is vette a port.

- Nagyon jó, hogy magad hazakíséred, - mondta Zoszimov Razumihinnek. - Holnap majd meglátjuk, hogyan leszünk? Jelentékeny változás állott be reggel óta, meglepő javúlás. Hiába, az ember folyton tanul, a míg csak él.

- Tudod, mit súgott nekem Zoszimov, mikor eljöttünk? - fecsegett Razumihin az utczán. - De hát nem árúlom el egyszerre, bátyuskám. Bolondok ezek mind. Zoszimov azt akarja, hogy fecsegjek veled s mindazt, a mit mondasz, referáljam el neki hűségesen. Ő ugyanis azt képzeli, hogy te... őrűlt vagy... Vagy ha még nem, hát nagyon közel vagy hozzá... Na, képzeld! Először is háromszor olyan okos vagy, mint ő; másodszor köpsz te az ő bolond gyanújára; harmadszor pedig ezek a húsdarabolók, a kiknek tulajdonképpen a chirurgia volna a dolguk, most lelki betegségeken törik a fejöket s a te ma esti beszéded azzal a Zametovval még jobban neki szabadította őket.

- Mindent elmondott neked Zametov?

- Mindent, s nagyon is jól tette. Most már apróra értek mindent. Zametov, őszintén... Nos, Rogya, a dolog, egyszóval... most egy kicsit becsíptem, igaz... de nem tesz semmit... A dolog tehát úgy áll... hogy azt hiszik... érted? De egyik sem meri hangosan kimondani... mert hát ez mégis a legnagyobb, legbutább tévedés. Különösen, ha már elcsípték azt a mázolót. Egyszerre csak szétpattan a szappangolyó s az egész elpárolog. Miért is olyan szamarak? Már akkor megraktam érte egy kicsit Zametovot. De ne említsd neki, fiacskám, mert nagyon érzékeny. Tudod, ott történt annál a Lavizánál. De ma, ma már világos a dolog. Különben is Petrovics Ilya az oka mindennek. Fölhasználta a te ájúlásodat, később ő maga is szégyelte; hiszen én tudom...

Raszkolnyikov mohó vágygyal hallgatott. Razumihin részeg fővel mindent kifecsegett.

- Azért ájultam el akkor, mert a levegő nagyon nyomott volt s az új olajos festés rettenetesen bűzlött, - mondá Raszkolnyikov.

- Ugyan minek magyarázgatod! Nem a festékszag volt az oka. Hiszen már napokkal előbb lappangott benned az agyvelőgyúladás. Zoszimov bebizonyítja. De hogy' le van most főzve ez az ifjoncz! Fogalmad sincs róla. Azt mondja: „Nem érek annyit, mint annak az embernek a kis újja." Tégedet gondol. Néha vannak jó ötletei is. Hanem a mai leczke a kristály-palotában, ah, az a leczke non plus ultra volt! Tudod-e, hogy úgy félt tőled, hogy majd nyavalyássá lett? Előbb majdnem megerősítetted képtelen gyanújában, aztán egyszer csak - kiöltötted rá a nyelvedet. Ah, be pompás volt! Most már egészen összehúzta magát, úgyszólva megsemmisült. Beh sajnálom, hogy nem lehettem ott! Éppen te utánad vágyott. Porfir is szeretne megismerkedni véled.

- Úgy?... Hát már ez is?... Miért tartottak hát akkor bolondnak?

- No, nem éppen őrűltnek. Úgy látom, bátyuskám, hogy már sok mindent kifecsegtem... Zoszimovnak föltűnt, hogy téged csak egy pont érdekel. Most már világos: miért... Ha egyszer ismerjük a körűlményeket... Hogy' ingerelt akkor tégedet minden, hogy' gyötört az a lappangó betegség... Most részeg vagyok, fiacskám, hanem tudja az ördög, neki sajátságos eszméi

vannak... Mondtam már, hogy most a lelki betegségeken nyargal... te azonban, testvér, köpd le az egészet.

Mind a ketten hallgattak egy darabig.

- Halljad csak, Razumihin, - szólott végre Raszkolnyikov, - most mindjárt elmondom, hogy éppen egy halottól jövök. Hivatalnok volt, meghalt. Oda adtam neki minden pénzemet... Aztán megcsókolt valaki, olyan, a kinek csókja, még ha csakugyan agyonütöttem volna is valakit... Egy szóval... Egy leányt is láttam ott, tűzvörös tollakat viselt... különben én már azt sem tudom: mit beszélek... Gyönge vagyok, támogass... mindjárt elérjük a lépcsőt.

- Mi bajod? Mit akarsz? - kérdezte ijedten Razumihin.

- Szédülök... de nem az a bajom... Olyan nehéz, olyan fájdalmas a szívem, mint egy asszonyé... igazán. Ah, nézd, nézd, mi az? Nézd, nézd!

- Mit?

- Hát nem látod? Világosság van a szobámban. Nézd, ott a résen látszik...

Már éppen a lépcső alján állottak, mely a háziasszony lakásába vezet. Innen csakugyan jól meg lehetett látni, hogy a Raszkolnyikov szobájában gyertya ég.

- Különös! Talán Násztászja van bent... - jegyezte meg Razumihin.

- Soha se jön be ilyenkor hozzám. Régen alszik már... Különben mindegy... Isten veled!

- De mi bajod? Fölkísérlek, együtt megyünk be.

- Tudom, hogy egyszerre megyünk be, de én itt akarok elbúcsúzni tőled, itt akarom megszorítani a kezedet. No, add ide hát, élj boldogúl!

- Mi bajod, Rogya?

- Semmi. Jőjj hát velem, tanúja leszel...

Fölmentek a lépcsőn s Razumihin azt gondolta: vajon nem alapos-e a Zoszimov sejtelme?

- Csak fölizgattam a fecsegésemmel, - mormogta.

Mikor közelebb értek az ajtóhoz, hangokat hallottak.

- Na, mi történt? - kiáltott oda Razumihin.

Raszkolnyikov ért elébb az ajtóhoz. Fölszakította s megállt, mintha gyökeret vertek volna lábai.

Anyja és nővére ültek a pamlagon s majd másfél óra óta várakoztak rá. Hogy' történhetett az, hogy ő ezekre éppen nem gondolt? Nem várta őket, pedig délelőtti vendége elmondta, hogy úton vannak, jönnek s minden perczben megérkezhetnek. A másfél óra alatt folyton kérdezgették Násztászját a nők. A cseléd még most is előttük állott s mindent apróra elbeszélt. Kétségbe estek ijedtökben, midőn hallották, hogy a beteg „elszökött", még pedig - az elbeszélés szerint - lázas őrjöngésben. „Istenem, vajon mi történt vele?" Mind a kettő sírt, mind a kettő átszenvedte a kétségbeesés minden kínját ez alatt a másfél órai várakozás alatt.

Az öröm kiáltása fogadta Raszkolnyikovot, a mint a küszöbön megjelent. Mind a két nő feléje szaladt. Raszkolnyikov azonban mozdulatlanúl maradt. Mint a villámütés, úgy sújtotta le most a visszaemlékezés. Nem tárta ki a karjait, hogy keblére ölelje őket. Nem volt ereje hozzá.

Anyja, nővére szívéhez szorította, csókolta, ölelte őt. Sírtak... nevettek a viszontlátás gyönyörében. Raszkolnyikov egy lépést tett előre, megingott s eszméletlenűl zuhant a padozatra...

Razumihin meghallotta a nők segélykiáltását, sikoltását s a szobába rohant. Erős karjaiba ragadta a beteget s egy percz alatt elhelyezte a dívánon.

- Nem tesz semmit, nem nagy baj! - biztatta az anyát s a leányt. - Ájulás, csekélység az egész. Éppen most mondta a doktor, hogy már sokkal jobban van. Hogy már majdnem egészséges. Vizet, hamar. Na, lássák, hogy magához tér; nem lesz már semmi baja.

Razumihin megragadta a Dunyecska kezét, de úgy, hogy majd kiszakította tőből a karját. Lehajolt vele együtt, hogy megmutassa: ime csakugyan magához tért.

Az anya s a nővér meghatva, hálásan néztek Razumihinre. A gondviselés eszközének tekintették. Már hallatták Násztászjától, hogy „ez a derék fiatalember” (Raszkolnyikova Alexandrovna Pulheria már egész este így nevezte) milyen önfeláldozó szeretettel ápolta az ő kedves Rogyájokat.

HARMADIK RÉSZ.

I.

Raszkolnyikov fölemelkedett s fölült a dívánon.

Lassan intett Razumihinnek, hogy hagyjon föl az összefüggéstelen vígasztalásokkal, a melyeket anyjához és nővéréhez intézett, megfogta ez utóbbiak kezét és hol egyiket, hol másikat nézte egész bensőséggel. Anyja megijedt e tekintetétől. Abban a tekintetben nemcsak mély szenvedés, hanem egyúttal valami merevség, sőt őrület-féle mutatkozott. Alexandrovna Pulhéria sírva fakadt.

Romanovna Avdotya sápadt volt; keze reszketett a fivére kezében.

- Menjetek haza... ő vele, - szólt Raszkolnyikov remegő szavakkal, Razumihinre mutatva, - holnapig... holnap mindent... Régen érkeztetek meg?

- Ma este, Rogya, - felelt Alexandrovna Pulhéria; - a vonat roppant sokat késett; de Rogya, én most el nem hagylak a világ minden kincseért. Én itt fogok hálni...

- Ne kínozzon! - felelt, ingerülten intve kezével.

- Én maradok vele, - kiáltott Razumihin, - egy pillanatra sem hagyom el... vigye el az ördög azokat, a kik otthon, nálam vannak; hadd bosszankodjanak. Ott van a bátyám és prezideál.

- Hogy', oh, hogy" köszönjem meg önnek! - kezdé Alexandrovna Pulhéria, újból megszorítva Razumihin kezét, de Raszkolnyikov megint közbe vágott.

- Nem kell, nem kell, - szólt izgatottan, - ne kínozzatok! Elég már, hagyjatok el... Nem kell.

- Gyerünk, anyácskám, legalább a szobából menjünk ki, ha egy pillanatra is, - suttogott ijedten Dunya; - megöljük, hiszen látja...

- Hát nem is láthatom őt talán többet, három hosszú év után? - siránkozott Alexandrovna Pulhéria.

- Megálljatok! - szólt Raszkolnyikov újra, - ti mindent fölforgattatok bennem; gondolataim összekuszálódnak... Láttátok Luzsint?

- Nem, Rogya, de ő már tudja, hogy megérkeztünk. Hallottuk, Rogya, hogy Petrovics Péter olyan jó volt, hogy téged ma meglátogatott, - szólt némi félénkséggel Alexandrovna Pulhéria.

- Igen... volt olyan jó... Dunya, csak az imént mondtam Luzsinnak, hogy ledobom a lépcsőn s a pokolba kergettem....

- Rogya! Mit beszélsz! Te csakugyan... csak nem azt akarod mondani... - kezdé Alexandrovna Pulhéria megréműlve, de aztán abbahagyta s Dunyára nézett.

Romanovna Avdotya figyelmesen nézett a fivérére és várta, mi következik még? Mindketten hallottak már a pörölésről Násztászjától annyit, a mennyit az megérthetett s el tudott beszólni; borzasztóan szenvedtek a bizonytalanságban és várakozásban.

- Dunya, - folytatta Raszkolnyikov nagy önmegerőltetéssel, - én azt a házasságot nem akarom, éppen azért te holnap a legelső találkozáskor kereken el fogod őt utasítani; hallani sem akarok róla többet.

- Az Istenért! - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria.

- Testvér, gondold meg, mit beszélsz, - kezdte fölindulva Romanovna Avdotya, de hamar összeszedte magát; - talán nem vagy most képes... ki vagy merűlve, - tette hozzá szeliden.

- Azt hiszed, félrebeszélek? Nem... Te *én miattam* akarsz Luzsinhoz menni. Én pedig semmi áldozatot sem fogadhatok el. Holnap lemondó levelet írsz neki... Holnap add ide, hadd olvasom el előbb, azzal vége!

- Azt nem tehetem! - kiáltott sértődötten a leányka - micsoda jogon...

- Dunyecska, te is ingerült vagy; ne beszélj; majd holnap... Hát nem látod... - mondá a megijedt anya Dunyához állva. - Ah, jobb is, ha elmegyünk.

- Félrebeszél! - kiáltott a nem egészen józan Razumihin, - hogy' merne különben így beszélni? Holnap mindez az ostobaság elpárolog... Hanem az bizonyos, hogy ma kikergette Luzsint. Ez már egyszer bizonyos. Az persze megharagudott... - Beszédet tartott itt, kipakolta a tudományát; hanem aztán behúzott farkkal távozott...

- Hát csakugyan igaz? - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria.

- Holnap hát, testvér, - mondá Dunya részvéttel; - jőjjön, édesanyám... Isten veled, Rogya.

- Hallod-e, hugom, - kiáltott utána Raszkolnyikov, utolsó erejét összeszedve, - én nem vagyok lázban, az a házasság - alávalóság. Hadd legyek én rossz ember, de te ne légy... valaki közűlünk... s ha rossz ember vagyok is, de nem fogok olyat testvéremnek elismerni. Vagy én, vagy Luzsin!... Most mehettek...

- Hiszen te tisztára megbolondúltál! Te zsarnok, - ordított Razumihin. De Raszkolnyikov már nem felelt, s lehet, nem is volt ereje felelni. Lefeküdt a díványra s egészen kimerűlve a fal felé fordult. Romanovna Advotya nagy érdeklődéssel nézett Razumihinra; fekete szemei csillogtak; Razumihin összerázkódott e tekintet alatt. Alexadrovna Pulhéria úgy állt ott, mintha mennykő csapott volna le mellette.

- Semmi esetre sem mehetek el! - suttogta kétségbeesetten Razumihinnak - én itt maradok... valahol. Kísérje ön el Dunyát.

- Mindent elront vele, asszonyom! - súgta ez a legnagyobb fölindúlással - gyerünk ki legalább a lépcsőre; - Násztászja, világíts! Esküszöm önöknek - folytatta suttogva, miközben a lépcsőre értek - esküszöm önöknek, hogy imént az orvost és engem majd megvert. Értik? Az orvost is. S még az is teljesítette a kívánságát, csakhogy ne izgassa és elment; de én úgy mentem le, hogy vigyázzak; ő azalatt felöltözött és megszökött. Ha most izgatják, képes éjnek idején megint megszökni s valamit elkövetni magán.

- Ah... hogy' gondol ön olyat...

- Romanovna Avdotya sem maradhat magában, abban a bútorozott szobában. Gondolják csak meg, hogy miféle ház az. Hát az a gazember Petrovics Péter nem tudott különb szállást bérelni nőknek?... Egyébként, tetszik tudni, én egy kicsit kapatos vagyok, hát azért... a szitkozódást föl se vegyék, kérem...

- Én bemegyek itt a szállásadó asszonyhoz s megkérem, hogy nekem és Dunyának valami zugolyt adjon az éjjelre - mondta makacsúl Alexandrovna Pulhéria; - nem hagyhatom őt magában, nem hagyhatom!

A lépcsőn éppen a szállásadó asszony ajtaja előtt álltak; Násztászja egy lépcső-fokkal följebb állt és világított. Razumihin nagyon izgatott volt; az imént, mikor Raszkolnyikovot haza kísérte, még egész vidám és élénk volt, ámbátor nagy mennyiséget ivott. De mostani állapota

közel volt az extázishoz; - úgy látszott, mintha mindaz, a mit előbb megivott, most hirtelen kettős erővel megint a fejébe szállt volna. Mind a két nőt kézen fogta, a legnagyobb igyekezettel akarta őket rábeszélni, minden kigondolható észszerű okot fölhozott nékik, s a közben nagyobb hatás kedvéért minden szónál megszorította a kezeiket, annyira, hogy mint valami prés, majd összeroppantotta azokat.

Romanovna Avdotyát majd elnyelte a szemeivel, a nélkül, hogy legkevésbbé is röstelkedett volna. A nők néha, a nagy fájdalom miatt, kirántották kezeiket nagy, csontos markaiból, de ő nem vette észre, hogy miért s csak annál nagyobb erővel vonta őket magához. Ha a nők azt kívánták volna tőle, hogy fejtetőre ugorjék le a lépcsőről, mert ezzel nekik szolgálatot tesz, azonnal, minden ellentállás és habozás nélkül megtette volna.

Alexandrovna Pulhéria, daczára Rogya miatt való gondjainak, jól érezte, hogy a fiatalember nagyon is exczentrikus s az ő kezét nagyon is erősen szorongatja; de - mivel véleménye szerint a fiatal ember mintegy isteni gondviselés volt az fia számára, - rajta volt, hogy ne vegye észre ezeket az exczentrikus tulajdonságokat. Romanovna Avdotya hasonlóképpen nagyon aggódott fivére miatt, de bár nem volt ijedős természetű, Razumihinnek vad tűzben égő szemei mégis úgy megrémítették, hogy csak az a végtelen bizalom, a melyet Násztászja elbeszélése keltett benne Razumihin iránt, tartotta vissza, hogy el ne szaladjon s anyját magával ne vonszolja.

Tíz perczczel később különben némileg megnyugodott; Razumihin értette rendkívüli állapotában is, hogyan kell egy pillanat alatt mindent világossá tenni, s a két nő is azonnal megértette, hogy kivel van dolguk.

- A szállásadó asszonyhoz? Az lehetetlen... Ostobaság! - mondta határozottan Alexandrovna Pulhériának. Már akármennyire anyja is, ha önök itt maradnak, dühbe hozzák s akkor az ördög tudja, mi lesz belőle! Hallják csak, mit akarok én; most itt marad vele Násztászja s én haza kísérem kegyeteket, mert nem mehetnek ki éjjel magokban az utczára; ebben a tekintetben nálunk, Pétervárott... de elég! Aztán én azonnal visszafutok ide, becsületemre mondom: egy fertályóra múlva hírt viszek kegyeteknek; elmondom hogy' érzi magát, alszik-e? stb. Azután, kérem, haza futok a szállásomra - ott vendégek ülnek nálam, valamennyi részeg - elhozom Zoszimovot - ez az orvos, a ki őt kezeli, az is ott ül nálam, de nem részeg, az soha sem részeg, - azt elczipelem Rogykához s azután azonnal kegyetekhez megyek; úgy hát egy óra alatt kétszer kapnak értesítést - még pedig az orvostól is; értik ezt: magától az orvostól, nemcsak én tőlem. Ha rosszul lenne, esküszöm, hogy ide vezetem kegyeteket, de ha nincs baj, akkor kegyetek lefeküsznek. Én azonban az egész éjszakát itt töltöm, de a folyosón, hogy észre ne vegyen; Zoszimov pedig a szállásadó asszonynál fog hálni, hogy mindig kéznél legyen. Nos, mi jobb neki: az orvos, vagy kegyetek? Mindenesetre többet ér neki az orvos; vagy nem? No, hát most jőjjenek haza! A szállásadó asszonyhoz kegyetek nem mehetnek; *én* mehetnék, de kegyetek nem; ő nem eresztené be kegyeteket, mert... no, mert bolondos. Féltékeny lenne kegyetekre, Romanovna Avdotyára, s kegyedre is asszonyom... de Romanovna Avdotyára minden bizonnyal. Oh, az egészen kiszámíthatatlan karakter!... Különben én is bolond vagyok... hagyjuk ezt. Jöjjenek! Bíznak bennem?... Bíznak bennem, vagy nem?

- Gyerünk, édes anyám, - mondta Romanovna Avdotya - ez az úr megtartja szavát. Már egyszer visszaadta az életnek Rogyát; s ha az orvos csakugyan rászánja magát, hogy itt háljon, az a legjobb.

- Igen, igen... kegyed... kegyed megért engem, mert kegyed - angyal! - kiáltott elragadtatva Razumihin, - gyerünk; Násztászja, rögtön menj vissza s maradj mellette, egy fertályóra múlva visszajövök...

Alexandrovna Pulhéria ugyan nem volt még teljesen megnyugtatva, de nem is ellenkezett. Razumihin mindkettőt karon fogta s levonszolta őket a lépcsőn. Különben a dolog mégis szeget ütött az asszony fejébe. Ha jó és ügyes ember is, de teljesítheti-e, a mit ígért?... ilyen állapotban!

- Ah, értem, kegyed azt hiszi, hogy mert én most ilyen állapotban vagyok! - szakította félbe Razumihin az asszony gondolatait, mintha kitalálta volna azokat, mialatt hosszú lábaival akkorákat lépett, hogy a nők alig bírták követni, a mit azonban ő észre sem vett.

- Ostobaság! Azaz... be vagyok rúgva, mint a tök! De az semmit sem tesz; nem ivástól van az, csak mikor kegyetekkel találkoztam, akkor szállt a fejembe... De hát mit beszélünk én rólam: ne is hallgassanak rá. Fecsegek, nem vagyok méltó kegyetekhez... a legkevésbbé sem vagyok méltó kegyetekhez! Ha majd haza vezettem kegyeteket, itt, a csatornánál két kupa vizet öntök a fejemre s újra józan leszek. Oh, ha tudnák, mennyire szeretem mind a kettőjüket!... ne nevessenek, ne bosszankodjanak. Haragudjanak akárkire, csak én rám ne! Én az ő barátja vagyok, tehát a kegyetek barátja is vagyok... Én... én sejtettem... már a mult évben volt egy olyan perczem... egyébiránt - semmit sem sejtettem, hiszen kegyetek egyszerre, mintha csak az égből hulltak volna le. De én valószínűleg egész éjjel nem fogok aludni... Az a Zoszimov kezdetben azt hitte, hogy Rogya megőrűlhet... azért nem kell ingerelni...

- Mit beszél ön? - szólt az anya.

- Csakugyan azt mondta az orvos? - kiáltott föl Romanovna Avdotya ijedten.

- Azt mondta! De nem igaz, éppen nem úgy áll a dolog. Orvosságot is adott neki, valami porocskát, magam láttam, - s akkor egyszerre megérkeztek kegyetek... ah! Csak legalább holnap jöttek volna meg! Jó, hogy legalább most eljöttünk. Egy óra múlva maga Zoszimov fogja értesíteni kegyeteket; ő nem részeg... akkor már én sem leszek részeg... Miért is töltöttem meg magamat annyira? Azért, mert pörölni kezdtek velem... az átkozottak! Pedig már megesküdtem, hogy soha sem fogak vitatkozni! De olyan ostobaságot beszélnek... már majdnem elvertük egymást. A bátyám ott maradt, hadd elnököljön most ő... Gondolják csak, ők a teljes személytelenség mellett kardoskodnak, az egyéni semmi, s abban találják a legfőbb ideált! Hogy a mennyire csak lehet, nem kell egyedileg léteznünk; a mennyire csak lehet: nem kell magunkhoz hasonlítanunk. Ezt tartják a legnagyobb haladásnak. S aztán ha legalább a maguk nézeteit fecsegnék, de így...

- Hallja csak, kérem, - szakította félbe Alexandrovna Pulhéria félénken, de az még jobban tűzbe hozta.

- De hát mit gondolnak kegyetek? - erősködött Razumihin még hangosabban; - kegyetek valószínűleg azt hiszik, hogy én csak azért indulatoskodom, mert azok esztelenségeket fecsegnek? Ostobaság!... én még szeretem is a fecsegést. A fecsegés és hazugság az egyetlen emberi privilégium, az egyetlen, a melylyel a többi organikus lény mellett előnyben vagyunk. A ki hazudik, az közeledik az igazsághoz. Én ember vagyok, - mert hazudozom. Egyetlen egy igazságra sem jöttek volna rá, ha előbb legalább tizennégyszer nem hazudtak volna... de talán száztizennégyszer is, s ez bizonyos tekintetben becsülendő dolog. Mi azonban még önállóan, sajátságosan hazudni sem tudunk! A ki nekem valamit hazudni akar, tegye azt legalább sajátságos módon és én megcsókolom érte. Az önálló, eredeti hazugság mindenesetre jobb, mint az idegen, utánzott igazság; - az első esetben az ember legalább ember, a másodikban azonban legfölebb papagáj. Az igazsághoz végre úgy is eljutunk, ha csak le nem szögezik életünket; van rá elég példa. Nos és mik vagyunk mi most? Mi mindannyian, kivétel nélkül, - tudományra, fejlődésre, gondolkozási képességre, találmányokra, ideálokra, vágyakra, liberalizmusra, észre, tapasztalásra és mindenre, de mindenre nézvést még az első elemi iskolában

vagyunk. Tetszelgünk magunknak abban, hogy idegen érzelemmel kérkedünk, beleástuk magunkat abba. Nem úgy van? Nincs igazam! - kiáltott Razumihin a két hölgy kezét összepréselve és rázva, - nem igaz?

- Oh, Istenem... én nem tudom, - mondta szegény Alexandrovna Pulhéria.

- Igen, igen... habár nem értek önnel mindenben egyet, - tette hozzá komolyan Romanovna Avdotya, de kénytelen volt hirtelen fölkiáltani, olyan erősen megszorította a kezét Razumihin.

- Igen? Kegyed azt mondja, hogy igen? Nos, akkor kegyed... kegyed... - kiáltotta elragadtatással, - kegyed minden jó, minden tisztaság, minden értelem és minden tökéletesség kútforrása. Adja ide a kezét, adja... kegyed is, hadd csókoljam meg a kezeiket, itt, rögtön, térden állva!

S letérdelt a járdára, a mely szerencsére egészen elhagyott volt.

- Keljen föl!... kérem, mit csinál ön? - kérdezte a roppantúl fölizgatott Alexandrovna Pulhéria.

- Álljon föl, álljon föl! - mondá Dunya mosolyogva, de szintén nyugtalanúl.

- Nem én, míg kezüket nem nyújtják! Igy, már jól van, most fölállok és tovább megyünk. Én szerencsétlen flótás vagyok, nem vagyok méltó kegyetekre, be vagyok rúgva, - szégyenlem magam... - Nem vagyok rá méltó, hogy kegyeteket szeressem; de kegyetek előtt meghajolni, - az kötelessége mindenkinek, a ki még nem tökéletes vad marha! Én meghajoltam!... Itt van már a szállásuk... Rodionnak már azért is igazsága volt, midőn az önök Petrovics Péterét kidobta, a miért elég merész volt kegyeteket ide szállásolni! Ez skandalum! Tudják, ki szokott ide járni? És kegyed neki menyasszonya! Igen? Nos, akkor ki kell jelentenem, hogy mindezek után... a kegyed vőlegénye semmirevaló!

- Hallja csak, Razumihin úr, ön elfelejti... - kezdte Alexandrovna Pulhéria.

- Úgy van, úgy! Kegyednek igaza van, én meg elfelejtkeztem magamról... szégyellem magamat, - vágott közbe Razumihin bűnbánólag, - de... de... ne haragudjanak rám, a mért így beszélek! Mert én őszintén beszélek s nem, mert... hm!... Az igen hitvány dolog volna; egy szóval, nem azért, mert én kegyedbe... hm, nos, bánom is én, nem mondom meg, hogy miért, nem merem... De mi mindannyian rögtön éreztük, mikor belépett, hogy nem való a mi körünkbe. Nem azért, mert talán a fodrásznál bodoríttatta föl a haját, nem azért, mert nagyon sietett az eszével fényeskedni, hanem mert alattomos spekuláns; mert zsidó, képmutató, - hiszen meglátszik rajta. Kegyetek azt hiszik, hogy okos ember? Nem; bolond, tökfilkó. Aztán ő volna kegyednek való? Férjül? Oh, Istenem!... Látják, hölgyeim, - itt megállt a lépcsőn, - ha azok, a kik most a lakásomon vannak, mind részegek is, de mind becsületesek; és ha sokat összehazudoztunk is, - mert én is hazudom velük, - azért mégis igazságra fogunk kilyukadni, mert jó, becsületes úton vagyunk; de Petrovics Péter... ő nem jár becsületes úton. Ha az imént összeszidtam is amazokat, azért én mégis becsülöm őket, még Zametovot is, a kit ha nem becsülök is, de szeretek, - mert még fiatal tinó. Még azt a barom Zoszimovot is, mert ő is becsületes és érti a mesterségét... De elég! akármit beszéltem is, kegyetek megbocsátnak nekem. Megbocsátanak? Igen?... No, akkor jerünk. Én ezt a folyosót ismerem, jártam már itt; éppen itt, a numeró háromban történt egy skandalum... Nos, hol van a kegyetek szobája? Hányadik szám? Nyolczadik? Úgy, reteszeljék be az ajtót, senkit be ne bocsássanak. Egy negyedóra múlva hírt hozok, azután egy félóra múlva megint eljövök Zoszimovval; majd meglátják, hogy' sietek! Adieu!

- Istenem, Dunyecska, mi lesz ebből? - szólt Alexandrovna Pulhéria, izgatottan és aggódva leányához fordúlva.

- Nyugodjék meg, kedves anyám, - felelt Dunya, kalapját és köpenyegét letéve, - az Isten küldte nekünk ezt az ember, habár éppen eszem-iszomból jött. Meg lehet benne bízni, biztosítom önt. S mi mindent tett már a bátyámért...

- Ah, Dunyecska, Isten tudja: visszajön-e? Miért is hagytam magam rávenni, hogy eljőjjek... Azt már csakugyan nem gondoltam volna... hogy így fogom viszontlátni... Milyen kedvetlen volt, mintha csak terhére volna megérkezésünk...

Könnyekre fakadt.

- Nem, nem úgy van, anyácskám, nem figyelt rá jól, mindíg csak sírt. Nagyon megviselte a nagy betegség s még ideges, ez az egész.

- Ah, az a betegség! Mi lesz még ebből!... S hogy' beszélt veled, Dunya! - szólt az anya, félénken leánya szemébe nézve, mintha ennek gondolatait akarta volna kitalálni; különben némileg már megvígasztalódott az által, hogy Dunya védelmébe vette fivérét, tehát már megbocsátott neki. - Meg vagyok róla győződve, hogy holnap megint más gondolatra jön, - tette hozzá, hogy még jobban kifürkészhesse leányát.

- Én pedig meg vagyok győződve, hogy holnap is ugyanazt fogja mondani arról az emberről, - mondá Romanovna Avdotya, s ez elég volt az anyának, a ki félt erről a tárgyról behatóan beszélni. Dunya megölelte és megcsókolta őt, a ki szeretettel szorította keblére. Aztán leült, nyugtalanúl várva Razumihin visszatértét s félénk tekintettel kisérte leányát, a ki gondolatokba mélyedve, karjait keresztbe fonva sétált föl s alá. Ez a gondolatokba merűlés és föl s alá járás sajátsága volt Romanovna Avdotyának s anyja nagyon ügyelt rá, hogy gondolkozását ne zavarja.

Razumihin, természetesen, nevetséges volt a részegsége közben Romanovna Avdotya iránt hirtelen föllobbant szerelmével, de ha az ember ez utóbbit jól megfigyelte, kivált a mint most föl és alá járt, gondolatokba merűlt, akkor talán megbocsáthatott Razumihinnak, leszámítva exaltált állapotát. Romanovna Avdotya nagyon figyelemre méltó szépség volt, magas, gyönyörű növésű, erős és öntudatos, a mi minden mozdúlatán meglátszott, a nélkül, hogy lágyságát és kedvességét kisebbítette volna. Arcza hasonlított a fivéréhez, egész joggal lehetett szépségnek nevezni. Sötétbarna haja volt, csak valamivel világosabb, mint bátyjáé, szemei csaknem egészen feketék, tüzesek, büszkék, de néha, pillanatokra, rendkivül jóságosak; noha halvány volt, még sem látszott betegesnek; ellenkezőleg: arcza frisseségtől és egészségtől sugárzott. Szája kicsiny; alsó, friss és piros ajka kissé előre állt, álla is; ez volt az egyetlen szabálytalanság e szép arczon, de a mi különös jelleget, szinte gőgösséget kölcsönzött neki. Arczkifejezése gondos s inkább komolyságot, mint vídámságot árúlt el; de mily jól állt ez arczhoz a mosoly, vagy az ifjúi vidám, elfogúlatlan kaczagás! Hogy a heves vérű, nyílt, egyszerű, becsületes, daliásan megtermett és berúgott Razumihin, a ki soha ilyet még nem látott, első látásra belebolondúlt, könnyen megérthető. Ehhez járult még az a körűlmény, hogy Razumihin az öröm pillanatában, bátyja viszontlátásakor látta őt először. Később aztán látta, a mint Dunya alsó ajka a bátyja igazságtalan és kemény parancsaira kedvezőtlenűl rángott, s nem állhatott többé ellen.

Mikor Razumihin az imént részegségében kifecsegte, hogy Raszkolnyikov exczentrikus háziasszonya, Pavlovna Praszkovja, nemcsak Romanovna Avdotyára, hanem Alexandrovna Pulhériára is féltékeny lenne, nem mondott éppen valótlanságot, jóllehet utóbbi már negyvenhárom éves volt; arczán még mindig láthatók voltak az egykori szépség nyomai s voltaképpen sokkal fiatalabbnak látszott. Ez gyakran előfordúl olyan nőknél, a kik élénk szellemüket, friss érzelmeiket és szívük igaz melegét vénségükig megőrzik. Hogy ez az egyetlen mód a szépséget a vénségig megtartani, azt ezúttal csak mellékesen jegyezzük meg. Haja ugyan már

szürkülni és ritkúlni kezdett, szemei körűl már régóta ránczok mutatkoztak, arcza a gond és bánat miatt beesett, s mindamellett szép volt az arcza. Egészen Dunyecska volt, csak húsz évvel idősebb s az alsó ajak ama kifejezése nélkül, mert az nála nem állt úgy előre. Alexandrovna Pulheria érzelgős volt, de nem az ízetlenségig; félénk és engedékeny, de csak bizonyos határig; sokban tudott engedni, sokra ráállt, még meggyőződése ellenére is; de mindig bizonyos határt tartott s nem volt hatalom, a mely rávehette volna, hogy ezt a határt átlépje s elveit megtagadja.

Éppen húsz percz múlva Razumihin eltávozása után, gyorsan, de halkan, kétszer kopogtattak az ajtón; Razumihin visszajött.

- Nem érek rá bemenni, - szólt sietve, midőn az ajtó kinyílt előtte. - Rogya pompásan, nyugodtan és mélyen alszik; adja Isten, hogy legalább tíz óráig így aludjék. Násztászja mellette van; meghagytam neki, hogy ott maradjon, míg visszatérek. Most Zoszimovot czipelem oda, ez majd köteles lesz kegyeteknek jelentést tenni, azután lefekhetnek, hiszen nagyon el lehetnek fáradva.

Elsietett a folyosón.

- Milyen ügyes... és szolgálatkész fiatal ember! - kiáltott föl rendkívűl örvendezve Alexandrovna Pulheria.

- Úgy látszik: csakugyan pompás ember! - felelt fölindúlva Romanovna Avdotya s megint elkezdett a szobában föl s alá járni.

Körűlbelűl félóra múlva megint léptek hallatszottak a folyosón s kopogtattak az ajtón. Razumihin igéretében ezúttal mind a két nő erősen bízott s csakugyan: el is hozta magával Zoszimovot. Ez azonnal késznek nyilatkozott a társaságot elhagyni s Raszkolnyikovhoz menni, hanem kezdetben semmi szín alatt sem akart a hölgyekhez menni, nem hitt az ittas Razumihin biztatásainak. De önszeretete nemsokára ki volt elégítve, sőt hízelgett neki, midőn látta, hogy úgy várnak rá, mint valami orákulumra. Éppen tíz perczig maradt ott és sikerűlt neki Alexandrovna Pulhériát végleg megnyugtatni. Nagy részvéttel beszélt, de nagyon tartózkodó és komoly volt, éppen, mint egy huszonhét éves orvos valamely fontos konzultácziónál; egy pillanatra sem tért el a tárgytól, a mely miatt oda jött s a legkisebb vágyat sem árúlta el arra nézve, hogy a hölgyekkel személyes és bensőbb ismeretséget kössön. Belépésénél azonnal észrevette Romanovna Avdotya vakító szépségét, de mindent elkövetett, hogy e benyomást észre ne vegyék s kizárólag csak Alexandrovna Pulhériához intézte szavait, a kinek ez különös, benső elégtételére szolgált. A betegről úgy nyilatkozott, hogy most nagyon kielégítő állapotban találta. Megfigyelései szerint a betegség eredetét, - nem tekintve azt, hogy a beteg az utóbbi hónapok alatt rossz anyagi viszonyok közt élt, még bizonyos morális okban is kell keresni; meglehet, hogy a betegség úgyszólván csak egymással kapcsolatos szellemi és anyagi befolyások, félelmek, gondok, bizonyos eszmék stb. eredménye.

A mint észrevette, hogy Romanovna Avdotya különös figyelemmel hallgatja, messze kiterjedő részletekbe bocsátkozott. Alexandrovna Pulhériának a lelki betegség gyanújára vonatkozó félénk és izgatott kérdésére nyugodt, nyílt gúnynyal felelt; azt mondta, hogy szavait túlozták, hogy a betegnek mindenesetre valamely rögeszméje lehet, valami monománia - ő, Zoszimov, ez idő szerint az orvosi tudománynak éppen ezzel a rendkívül érdekes részével foglalkozik, - de hogy tekintetbe kell venni a betegnek lázas, képzelgő állapotát, a mely csaknem a mai napig tartott és... hogy övéinek megérkezése mindenesetre igen jó hatással lesz rá, erősíteni és szórakoztatni fogja, „föltéve, hogy újabb, rendkívüli bajok kikerűlhetők” - tette hozzá jelentősen.

Azután fölkelt, nagy tisztelettel ajánlotta magát s az anya áldásai és meleg köszönetnyilvánításai közben, valamint a beteg nővérének kézszorítása által boldogítva, látogatásával, de még inkább magamagával nagyon megelégedve, elment.

- A többiről majd holnap; most pedig feküdjenek le, de mindjárt! - mondá Razumihin, a ki Zoszimovval távozott, - holnap a lehető legkorábban megint itt leszek, hogy jelentést tegyek.

- De milyen bájos leány ez a Romanovna Avdotya! - jegyzé meg Zoszimov, mikor az utczára értek.

- Bájos? Azt mondod, hogy bájos? - bődült föl Razumihin s megrohanta és torkon ragadta őt. - Ha még egyszer... érted? értesz engem! - kiáltott, amazt gallérjánál fogva jól megrázva s a falhoz szorítva; - hallottad?

- Ugyan ereszsz el már, te részeg ördög! - védekezett Zoszimov s miután amaz elbocsátotta, figyelmesen nézett rá, azután hirtelen nagyot kaczagott; Razumihin lebocsátott karokkal, komolyan és komoran állt előtte.

- Igaz... szamár vagyok - mondá oly sötéten, mint egy viharos felhő - de te... te is ám.

- Nem, pajtás, én nem, egyáltalában nem. Nekem nem szokásom ilyen ostobaságokkal törődni.

Némán haladtak egymás mellett s csak mikor Raszkolnyikov szállásához értek, szakította meg Razumihin az aggasztó csöndet.

- Hallod-e, - mondta Zoszimovnak, - te pompás gyerek vagy, leszámítva csúf tulajdonságaidat, - kéjencz is vagy, még pedig nagyon, jól tudom. Ideges, puha ember vagy, aztán szeszélyes, hízni kezdesz és semmit sem bírsz magadtól megtagadni - és ez alávaló dolog, mert alávalóságra vezet. Úgy elkényeztetted magad, hogy én egyáltalában nem birom fölfogni: hogy' lehetsz mindezek mellett jó, sőt önfeláldozásra is képes orvos. Tollágyban alszol (no ugyan fura egy orvos vagy!) s mégis fölkelsz éjjel, ha beteg ember keres; ez legföljebb három évig tart még így s aztán nem fogod megengedni, hogy éjjeli nyugalmadat háborgassák! De vigye az ördög, nem arról van most szó, hanem arról, hogy neked ma éjjel a szállásadó asszony lakásán kell hálnod! Őt már nagynehezen rábeszéltem, - én a konyhában hálok, most hát alkalmatok lesz egymással közelebbről megismerkedni, de nem úgy, a hogy' te talán gondolod! Szó sincs róla...

- Én semmit sem gondolok...

- Ott, barátocskám, szemérem, szótlanság, félénkség, szűziesség, még pedig makacs szűziesség, s mind a mellett - sóhajok és odaadás uralkodnak; oly olvadékony, mint a viasz! Válts meg engem tőle, a világ összes ördögei nevében is! Olyan gyöngéd! Megszolgálom neked testemmel, lelkemmel.

Zoszimov hangosan kaczagott, még hangosabban, mint az imént.

- Lám, lám, milyen exaltált vagy. Aztán mit csináljak vele?

- Biztosítalak, hogy örökre kegyeibe fogad, csak sokat' beszélj neki. Mindent össze-vissza, a mi csak az eszedbe jut. Ülj le mellé s beszélj. Hiszen doktor vagy, hát legelőször is kúráld. Esküszöm neked, hogy nem fogod megbánni. Van zongorája is. Tudod, én czinczogtatom egy kicsit s komponáltam is már egy orosz dalt: „Forró könnyekkel borítva..." Nagyon szereti az orosz dalokat. No, hát kezdd ezzel a dallal. Hiszen te nagyszerűen zongorázol, akár csak Rubinstein... Biztosítalak, nem bánod meg.

- Jól van. Te talán igéreteket tettél neki. Írásba is adtad? Utóbb talán házasságot is igértél?

- Semmit sem ígértem. Nem afféle. Csebarov is akarta volna.

- No hát akkor hagyj békét neki.

- Nem, azt nem akarom.

- És miért nem?

- Hát ez már úgy van. Egyszóval el nem hagyhatom. Tudod, ez olyan vonzódási viszony.

- Na, még ezt sem hallottam. Hát miért vontad magadhoz?

- Ah, hiszen én egyáltalában nem közeledtem hozzá. Ő fűzött magához, csupa ostobaságból. Neki különben mindegy: te vagy én. Csak üljön mellette valaki és sóhajtson. Az is mindegy neki, mit beszélsz, ha a matematikát választod vagy a külpolitikát. Nem tréfálok, neki igazán mindegy. Csak néz rád, sóhajt és izzad; sóhajtana egész éven át. Két napig folyton a porosz felső-házról beszéltem neki. Ugyan miről is tudna az ember mindig beszélni?) Hallgatott, sóhajtott és izzadt. Csak egy szót sem a szerelemről. Nagyon tartózkodó. De azért mutasd neki, mintha nem bírnál elválni tőle. S ez neki elég. Nagyon kényelmesen lehetsz nála, csak úgy, mint otthon. Irhatsz, olvashatsz, ha akarsz: ülsz, fekszel... Meg is csókolhatod, csakhogy óvatosan...

- De hát mi czélja van mind ennek?

- Ah, nem tudom én azt olyan jól megmagyarázni! Nézd, ti ketten olyan sokban hasonlíttok egymáshoz. Már korábban is gondoltam rád... Végre mégis csak hozzá kerültél! Hát nem mindegy az: előbb vagy később? Olyan jó ő nála lenni, testvér. Ah, nem csak jó, hanem úgy érzi az ember, mintha a világ végére jutott volna. Mint a hajó, a mely már horgonyt vetett. Csöndes menhely a föld közepén. A legjobb vajas bukták kvintesszencziája. Azok a kövér hal-pástétomok, teázás a szamovár mellett, csöndes sóhajok, meleg, galléros bundák, fűtött kályhák... Úgy érzed ott magad, mintha meghaltál volna, mégis élsz. Mind a kettőnek a javát élvezed. No, barátom, most sok mindent összefecsegtem. Hanem ideje lesz már aludni. Az éjjel majd többször fölkelek s átmegyek Rogyához s megnézem. Erre ugyan nem is lesz szükség. Ostobaság! Minden jól megy. Nem szükséges, hogy te is valami nagyon nyugtalankodjál. Hanem, ha éppen akarod, benézhetsz hozzá. Ha aztán észre veszel valamit: lázban van, félrebeszél stb. rögtön költs fel engem. Különben azt hiszem, nem lesz semmi baj...

II.

Másnap reggel nyolcz órakor ébredt föl Razumihin. Komoly s aggodalmas volt. Sok új, előre nem látott kérdés támadt a lelkében, midőn kinyitotta szemét.

Soha sem képzelte, hogy valaha úgy fog fölébredni. Mindenre tisztán emlékezett, a mi tegnap történt vele. De azt érezte, hogy olyan benyomás uralkodik rajta, a milyet még nem érzett soha életében. Hanem azt rögtön megértette, hogy azok az álomképek, melyeket szövögetett, nem valósúlhatnak meg soha. Kétségesen állott előtte reményeinek sikere. Olyan kivihetetlennek látta, hogy szinte szégyelte, a miért egy perczig is gondolt rá. Iparkodott dolgot, foglalkozást keresni magának, mely végkép elfelejtesse vele a tegnapi napot.

Iszonyodva emlékezett rá, hogy tegnap milyen „alávaló” volt. Nem csak azért, mert részeg fővel mutatta magát, hanem azért is, hogy a leány előtt elárúlta a vőlegényt, féltékenységében nem vette tekintetbe a körülményeket. Olyan embert ócsárolt, a kit nem ismert eléggé, a kiről azt sem tudta: milyen kötelékek fűzik a családhoz, s azt ő hozzá. És vajon volt-e hozzá joga, hogy olyan könnyedén, olyan meggondolatlanúl ítéljen valaki fölött? Ki tette meg bírónak? És feltehette-e, hogy egy olyan leány, mint Romanovna Avdotya, éppen csak a pénzeért megy egy

hozzá méltatlan férfihez? Mégis csak kellett valami belső értékének lennie. Hogy a menyasszonyának ilyen lakást szerzett, Luzsin arról sem tehetett tulajdonképpen. Honnan tudta volna, hogy miféle ház az?... Piha, milyen közönséges dolgot követett el! A részegség talán mentség? Ostoba mentegetődzés csupán, a mi még jobban lealjasítaná.

A borban - igazság van. Igaz, azért jelentkezett tehát szíve tegnap a maga igazságában: irígynek s durvának. Aztán hogy' is mert tegnap úgy beszélni? Micsoda ő ahhoz a leányhoz képest? Ő, a részeg, a korhely, a henczegő. De hát egyáltalában nem czinikus és nevetséges ez az összehasonlítás is?

Razumihin elpirult erre a gondolatra. S kétségbeesésében az is eszébe jutott, hogy mikor a lépcsőn álltak, azt mondta Romanovna Avdotyának: a háziasszony féltékeny lesz rá... Eh, ez már elviselhetetlen!

Mérgében rácsapott öklével a tűzhely lapjára. Megsértette a kezét s összetört egy kis bögrét.

- Természetes, hogy ezeket a komiszságokat soha sem fogom többé elfeledtetni és jóvá tenni... - mormogta maga elé, - rágondolni is kár. Most már én rám csak néma szerep vár. Hallgatva teljesítem kötelességemet. Még bocsánatot se kérek, egyáltalában nem fogok beszélni... Mindennek vége!...

Mégis sokkal figyelmesebben vizsgálgatta ruházatát, mint azelőtt. Nem volt más ruhája, de ha lett volna, se vette volna most föl, „készakarva sem." De hát azért még sem volt szabad úgy megjelennie, mint valami piszkos, czinikus embernek. Nem volt joga hozzá, hogy a mások jóizlését megbotránkoztassa, annál is inkább, mert azok számítottak az ő segítségére s magukhoz hívták. Kitisztította hát a ruháját, a mennyire csak lehetett. A fehérneműje különben is rendben volt. Ennek a tisztaságára mindig nagy gondja volt. Még meg is mosdott. Násztászja szappant is adott neki. Megmosta a haját, nyakát s különös gonddal a kezeit. Hanem mikor arra került a sor: megborotválkozzék-e vagy sem, ingerülten határozott.

- Hadd maradjon így, a hogy van. Még azt gondolnák, azért csinosítottam ki magamat, mert... Bizonyosan ezt képzelnék. Nem, a világért sem.

Ha a durva, piszkos, korcsmai viselethez szokott fiú tudta volna, hogy mégis csinos, rendes ember... És ha tudta volna is: ugyan lett volna miért elbizakodnia. Mindenkinek kötelessége, hogy rendes legyen, még pedig nagyobb mértékben, mint ő... Tudta jól, hogy elég csínyt követett már el... Igaz, hogy nem becsteleneket... Milyen érzelmek forrtak benne sokszor... hm... s ezek közé sorozná Romanovna Avdotya felé szálló gondolatait is...

- Az ördögbe is! Piszkos, zsíros, rongyos akarok lenni. Most még inkább, mint ezelőtt.

Ilyen gondolatok, monológok között lepte meg Zoszimov, ki az éjet Pavlovna Praszkovja vendégszobájában töltötte.

A doktor hazafelé készült, előbb azonban meg akarta nézni a beteget. Razumihin közölte vele, hogy Raszkolnyikov úgy alszik, mint a bunda.

Zoszimov megparancsolta, hogy föl ne költsék, hadd aludjék, a meddig akar. Megígérte, hogy tizenegy órakor visszatér.

- De vajon itthonn lesz-e, mikor eljövök? Az ördögbe is, tessék gyógyítani, mikor az ember még nem is parancsolhat a betegének. Mit gondolsz: elmegy ő *azokhoz*, vagy ők jönnek ide?

- Azt hiszem: ők jönnek el, - felelte Razumihin, a ki megértette a kérdés valódi czélját. - Bizonyosan családi ügyekről beszélgetnek. Én el is megyek innen. Neked azonban, mint orvosnak, jogod van...

- Én se vagyok gyóntató. Eljövök, aztán rögtön távozom. Úgyis van elég dolgom.

- Csak az nyugtalanít, - kezdte Razumihin kedvetlenül, - hogy tegnap részeg fővel sok bolondot fecsegtem nekik. Többek között azt is, hogy te lelki zavartól tartasz...

- Még a nőknek is erről fecsegtél?

- Tudom, hogy butaságot követtem el. Verj meg érte. De mondd meg őszintén: csakugyan tartasz ettől?

- Képtelenség, mondom neked. Mikor hozzá vezettél, magad is úgy festetted le, mint képzelgőt. Nos és tegnap mi magunk nyújtottunk neki táplálékot azokhoz a furcsa gondolatokhoz. Óraszámra fecsegtünk mellette arról a mázolóról... Nagyon okos dolog volt, mondhatom, különösen ha számba vesszük, hogy zavart gondolatai némi összeköttetésben vannak vele... Ha tudtam volna, mi történt akkor a rendőrségi irodában, ha tudtam volna, hogy mivel merte gyanusítani az a semmirekellő... no hát akkor világért sem bocsátkoztam volna olyan beszélgetésbe. Ezeknek a képzelgőknek sajátságos tehetségük van, képesek egy csepp vízből tengert képzelni. A legképtelenebb dolgot kézzelfogható igazságnak tartják... Ha jól emlékszem, már akkor világos volt előttem minden, mikor Zametov félig is alig beszélte el a történteket. Emlékezem egy olyan hypochondrikusra, a ki bár negyven éves volt, nem bírta eltűrni egy gyermek csúfolódását s agyonszúrta evés közben. Ebben az esetben is milyen sajátságosan torlódtak össze a körülmények: Raszkolnyikov rongyosan, a kezdődő betegség izgatása alatt, szemben vele az a hetyke tisztecske s az a rettenetes gyanu! Szemmel láthatva a hatást, a mit ezek a körülmények gyakoroltak egy olyan megcsontosodott hypochondrikusra, a milyen Raszkolnyikov, az ő korlátlan, esztelen önbecsülésére. Talán éppen ebben gyökeredzik egész betegsége. Eh, vigye el az ördög... Apropos, ügyes fiúcska ez a Zametov, hanem a tegnapi fecsegését elhagyhatta volna... Milyen pletyka!

- Hát kinek beszélte el? Nekem s neked.

- Meg Porfirnak.

- Hát aztán, mit tesz az, ha Porfir is hallotta?

- Mondd csak: van neked némi befolyásod azokra?... Az anyát s a nővért értem. Kérnéd meg őket, hogy legyenek óvatosak...

- Ne félj, okosan viselik azok magukat, - felelte Razumihin kedvetlenül.

- De vajon mi ingerelte úgy föl Luzsin ellen? Vagyonos ember; úgy látszik, a nőknek is tetszik... Szegények, úgy-e?

- Ugyan mi jut eszedbe: engem kikérdezni? - kiáltott rá mérgesen Razumihin. - Mit tudom én: van-e valamijök vagy sincs? Kérdezd meg tőlük magad, akkor majd megtudod...

- Piha, milyen ostoba vagy te némelykor. Vagy ez talán még a tegnapi állapot kifolyása?... No, a viszontlátásra! Köszönd meg nevemben Pavlovna Praszkovjának az éjjeli szállást. Bezárkózott a szobájába s nem felelt reggeli üdvözlésemre. Pedig „bon jour”-t kívántam neki. Hét órakor már fölkelt, a folyosó felől vitette be magának a szamovárt. De nem volt szerencsém láthatni...

Kilencz órakor megjelent Razumihin a hölgyeknél. Azok már hét órakor fölkeltek s a legnagyobb nyugtalanságban vártak.

Mint a zivataros éjszaka, olyan sötét arczczal lépett be hozzájuk Razumihin. Esetlenül üdvözölte őket s ezen - természetesen - végtelenül bosszankodott. De hát gazda nélkül csinálta a számítást.

Alexandrovna Pulhéria eléje szaladt, megragadta mind a két kezét s majd megcsókolta örömében.

Remegve nézett Romanovna Avdotyára. De ezen a szép büszke arczon is olyan tiszta öröm, olyan igaz barátság, jóindúlat, olyan váratlan, megtisztelő vonás ragyogott a várt gúnyos pillantások s rosszúl rejtett megvetés helyett, hogy Razumihin szívesebben vette volna a szidást, mert a boldogság nagyon sok volt neki s egészen megzavarta. Szerencsére kész beszéd-tárgyuk volt már s hozzá látott, hogy ezt a jó alkalmat fölhasználja.

Mikor meghallották, hogy nincs semmi baj, s hogy Rogya még nem ébredt föl, Alexandrovna Pulhéria kijelentette: mennyire örűl ennek, mert nagyon sok megbeszélni valója lenne Razumihinnel.

Még a teával is vártak rá s megkérték: tartson velük. Csöngettek s megparancsolták annak a rongyos, piszkos ficzkónak, a ki bejött, hogy teát hozzon. A mi aztán hosszu várakozás után a legdísztelenebb, legpiszkosabb föltálalásban meg is jelent.

Razumihin már megint azon a ponton volt, hogy a lakást ócsárolja, hanem eszébe jutott Luzsin s hirtelen, zavarodottan elhallgatott. Boldognak érezte magát, hogy Alexandrovna Pulhéria egészen elfoglalta kérdéseivel.

Körülbelől háromnegyed óráig felelgetett az anya kérdéseire és sikerűlt neki mindazon fontos és kevésbbé érdekes dolgokat elbeszélni, a mi Rogya életében az utolsó időben előfordult. A végszó természetesen a betegség alapos leírása volt.

Persze volt olyan dolog is, a mit jónak látott elhallgatni. Ezek között a rendőrségi irodában lejátszódott jelenetet s következményeit sem mondta el nekik.

A nők nagy figyelemmel hallgatták. S midőn végre azt hitte Razumihin: no, most már mindent elbeszélt nekik, azok még csak akkor kezdtek igazán kérdezgetni, mert úgy érezték, hogy még csak most kezdett el beszélgetni.

- Mondja csak kérem, mit gondol... ha, bocsánat, Hiszen én még a nevét sem tudom önnek, - mondta Alexandrovna Pulhéria.

- Prokofjics Dmitrij.

- Tehát Prokofjics Dmitrij, szeretném tudni, hogy... milyen nézetei vannak Rogyának? Azt hiszem, ön ért engemet, nem is tudom: hogyan magyarázzam meg jobban? Azt akartam tudni: mit szeret s mit nem állhat ki? Még mindig ingerűlt? Vannak-e vágyai, vannak-e reményei? Ha szabad így kifejeznem magamat. Mi gyakorol rá befolyást? Egyszóval azt szeretném tudni...

- Ah, mamácska, ugyan ki tudna erre a sok kérdésre egyezerre megfelelni! - jegyezte meg Dunya.

- Istenem, nem is gondoltam, hogy Rogyát ilyen állapotban fogom találni, Prokofjics Dmitrij.

- Nagyon természetes, - felelte Razumihin. - Nekem nincs ugyan anyám, de van egy nagybátyám, a ki időnként meglátogat. Az is mindig másnak képzel, mint a milyen vagyok. Még a külsőmről sem tud mindjárt megismerni, pedig okos ember. A három évi távollét alatt sok minden történhetett Rogyával. Mit mondjak még?... Másfél éve ismerem. Kedvetlen, haragos, büszke és rátartó. Az utóbbi időben még képzelgő, bizalmatlan, embergyűlölő is. Különben nagylelkű és jó. De nem szereti elárulni érzelmeit. Inkább akar ridegnek látszani, mint hogy szívélyes szókat pazaroljon valakire. Sokszor egyáltalában nem hypochondrikus, hanem egyszerűen csak hideg, érzéketlen az embertelenségig. Olyan ő, mintha felváltva két külön-

böző szellem élne benne. Néha nagyon csöndes. Soha sincs ideje, mindig zavarja az ember, ha fölkeresi, pedig semmit sem csinál, csak szótlanúl fekszik a pamlagon. Nem szeret gúnyolódni. Nem azért, mintha nem lenne hozzá elég szelleme, hanem inkább, mert röstell ilyen kicsiségekkel foglalkozni. Ha valamit elbeszélnek előtte, sohasem várja be a végét. A miért mindenki érdeklődik, azzal éppen semmit sem gondol. Nagyon sokat tart magáról s úgy látszik, nem is alaptalanúl. Nos, mit mondjak még?... Azt hiszem, az önök megérkezése némi változást fog előidézni.

- Adja Isten! - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria, kit fia jellemzése egészen elbúsított.

Végre annyira fölbátorodott Razumihin, hogy rá mert tekinteni Romanovna Avdotyára is. A beszélgetés alatt csak néha, lopva vetett rá egy-egy félénk tekintetet. Romanovna Avdotya figyelmesen hallgatott rá, majd leült az asztal mellé, majd járkált a szobában. Szokása volt ez a sétálgatás s ilyenkor keresztbefonta mellén karjait. Ajkait összeszorította, gondolatokba mélyedt, csak néha-néha tett valami kérdést vagy megjegyzést. Razumihin rögtön észrevette a nők ruhájáról s a többi körülményről, hogy nagyon szegényes viszonyok között élnek. Ha Romanovna Avdotya királynői pompában jelent volna meg előtte, nem félt volna tőle. Most azonban, talán éppen azért, mert szegényesen öltözködött, mert minden, a mi környezte, nyomorra mutatott, Razumihin nem bírta leküzdeni zavarát s minden szónál, minden mozdúlatnál aggodalom szállotta meg. S ez bizony nem igen élénkített föl egy ilyen embert, a ki különben sem sokat bízott magában.

- Sok érdekes dolgot beszélt ön a bátyámról s a mint látom, egészen részrehajlatlan volt... Nagyon jól tette. Előbb azt hittem, ön is tisztelettel néz föl rá - jegyezte meg Romanovna Avdotya. - Azt is sejtem, hogy nő van a dologban - tette hozzá gondolkozva.

- Arról nem szóltam egy szót sem. Különben lehet, hogy kegyednek igaza van, csak...

- Nos?

- Hogy ő nem szeret senkit. Talán nem is lesz szerelmes soha, - felelte Razumihin kíméletlenűl.

- Azt akarja mondani, hogy nem képes szeretni?

- Tudja-e, Romanovna Avdotya, hogy kegyed föltűnően hasonlít bátyjához, mindenben, - tört ki hirtelen Razumihin. Hanem rögtön eszébe jutott: mit mondott előbb Raszkolnyikovról. Elpirúlt s rettenetes zavarba jött.

Romanovna Avdotya nem állhatta meg, hogy hangosan föl ne kaczagjon.

- Rogyára vonatkozólag mindketten tévedhettek, - szólott közbe az érzékenykedő mama. - Nem mostanról beszélek, Dunyecska, sem arról, a mit Petrovics Péter írt, arról sem, a mit mi képzeltünk... Talán mindnyájan tévedünk... Hanem el sem képzelheti Prokofjics Dmitrij, hogy milyen fantasztikus, vagy hogy' is mondjam, milyen szeszélyes volt az a Rogya. Én akkor sem bíztam benne, mikor még csak öt éves volt. Meg vagyok róla győződve, hogy most is képes valami olyat cselekedni, a milyet senki más a világon... Nem is kell messzire visszamennünk. Ön bizonyosan emlékezik még arra, a mit másfél éve tett, a mivel engem félig sírba döntött, mikor egyszer csak elhatározta, hogy megházasodik. Elveszi a Zarnyiczynné leányát, a szállásadó asszonyáét.

- Talán többet is tud ön erről az esetről? - kérdezte Dunyecska.

- S azt hiszi ön, - folytatta tűzzel Alexandrovna Pulhéria, - hogy talán hatottak rá könnyeim, könyörgéseim, betegségem, szegénységünk? Vagy talán az én halálom megakadályozta volna? Egyszerűen átlépte volna ezeket az akadályokat. Hát valóban nem szeret minket?

- Soha sem beszélt velem erről a dologról, - felelte Razumihin óvatosan. - Hanem hallottam egyet-mást Zarnyiczynnétől, a ki maga sem igen szokott sokat beszélni. De mégis mindaz, a mit így megtudtam, olyan sajátságos volt...

- Mit hallott, mit hallott? - kérdezte tőle mind a két nő.

- Tulajdonképpen semmi különöst. Azt hallottam, hogy magának, Zarnyiczynnénak se nagyon tetszett ez a házasság. Pedig elhatározták s csupán a menyasszony halála akadályozta meg. Azt mondják, hogy a leány nem is volt szép, inkább rútnak lehetett mondani. És olyan beteges... olyan furcsa. Különben lehet, hogy volt valami előnyös tulajdonsága is. Mindenesetre kellett valami előnyének lenni, másként teljesen érthetetlen lenne a dolog. Hozománya nem volt. Rogya különben azt úgy sem várt. Mindenesetre nehéz ilyen dologban ítéletet mondani.

- Meg vagyok róla győződve, hogy a leány méltó volt Rogyához, - jegyezte meg Romanovna Avdotya.

- Isten bocsássa meg, de én akkor örültem, hogy meghalt a menyasszony. Ámbár azt sem tudtam: melyük fogja a másikat tönkre tenni? - szólott Alexandrovna Pulhéria. S aztán neki fogott, hogy kikérdezze Razumihint a tegnapi jelenet felől, mely Raszkolnyikov és Luzsin között folyt le. Folyton kérdezősködött s ekközben félszemmel mindig Dunyecskának integetett, a mi szemmel láthatólag elkedvetlenítette a leányt. A mama annyira aggódott az összezördülés miatt, hogy még most is nyugtalanúl izgett-mozgott s reszketett. Razumihin elbeszélt neki mindent apróra. De előadását a saját véleményével toldotta meg. E szerint ő teljesen elitélte a Rogya hevességét, udvariatlanságát s nem számította be enyhítő körülménynek a betegségét.

- Készűlt ő erre még a betegsége előtt, - tette hozzá Razumihin.

- Én is azt hiszem, - felelte szomorúan Alexandrovna Pulhéria, a ki nagyon csodálkozott, hogy Razumihin ezúttal milyen udvariasan, tiszteletteljesen nyilatkozott Luzsinról. Ez még Romanovna Avdotyának is föltűnt.

- Igy vélekedik ön Petrovics Péterről?

Ezt a kérdést nem bírta elhallgatni Alexandrovna Pulhéria.

- A kisasszony jövendőbeli férjéről nem nyilatkozhatom másként, - felelte Razumihin határozottan. - Nem udvariasságból mondtam róla jót, hanem... hanem valóban olyannak kell tartanom, ha Romanovna Avdotya méltónak találta magához s férjűl választotta. Hogy tegnap mást mondtam róla, azért történt, mert... rettenetesen részeg voltam... Elvesztettem az eszemet, elvesztettem a fejemet... És ma szégyellem a történteket...

Elhallgatott s pirúlva fordította el a fejét. Dunyecska is elpirúlt. Ő sem törte meg a csendet. Mióta Luzsin szóba kerűlt, a fiatal leány egy szót sem szólt.

Ez alatt Alexandrovna Pulhéria, kit leánya ezúttal nem támogatott, nem tudta: folytassa-e a fölvett beszédtárgyat? Végre azt határozta, hogy hallgatni fog ő is. De azért folyton kérdő pillantásokat vetett Dunyecskára és értésére akarta adni, hogy egy bizonyos körülmény nagyon aggasztja őt...

- Nézze csak, Prokofjics Dmitrij... Úgy-e Dunyecska, egészen nyíltan beszélhetek Prokofjics Dmitrijjal?...

- Természetesen, mamácska! - felelte Dunya jelentőségteljesen,

- A dolog tehát úgy áll, - sietett túladni titkán Alexandrovna Pulhéria, úgy érezve, mintha Dunya ezzel a biztatással mázsás követ vett volna le a szívéről, - úgy történt, hogy ma reggel,

nagyon korán, levelet kaptunk Petrovics Pétertől. Megérkezésünk hírére felelt. Tulajdonképpen a vasútnál kellett volna várnia, mint a hogy' megigérte. Maga helyett azonban egy cselédet küldött elibénk azzal az utasítással, hogy kisérjen a lakásunkra s jelentse be az ő ma délelőtti látogatását. A látogatás helyett pedig ma reggel levelet kaptunk... Legjobb lesz, ha elolvassa... Van benne egy rész, a mi nagyon nyugtalanít... Majd ráakad magától is. Aztán mondja meg a véleményét őszintén, Prokofjics Dmitrij. Ön ismeri legjobban a Rogya jellemét s csupán ön adhat nekünk tanácsot. Megjegyzem, hogy Dunyecska rögtön határozott... Én azonban még habozok s öntől várom az útbaigazítást...

Razumihin kibontotta a levelet, mely tegnapról volt keltezve s a következőket olvasta:

„Tisztelt asszonyom, Alexandrovna Pulheria! Van szerencsém tudtára adni, hogy leküzdhetetlen s mellőzhetlen akadályok tartottak vissza, melyek miatt a vasútnál nem jelenhettem meg. Magam helyett megbízható szolgát küldtem fogadásukra. Arról a szerencséről is le kell mondanom, hogy délelőtt tiszteletemet tegyem. Fontos teendők tartanak vissza a szenátusban; különben sem akarom megzavarni a viszontlátás örömét ön és fia, Romanovna Avdotya és bátyja között. Csak este pont nyolcz órakor lesz szerencsém Önöket lakásukon fölkeresni. Hanem megengedem magamnak azt a benső és őszinte kérést, hogy Romanovics Rodion ne legyen jelen a találkozásnál. Példátlan udvariatlansággal sértett meg tegnapi látogatásom alkalmával. Nem akarom ott látni, különben is bizonyos pontra nézve szeretnék kegyedtől alapos fölvilágosítást nyerni. Van szerencsém figyelmeztetni, hogy ha kérésem ellenére ott találnám Romanovics Rodiont, rögtön eltávozom. A következményeket aztán tessék magának tulajdonítani. Azt is szükségesnek tartom megjegyezni, hogy Romanovics Rodion, a ki látogatásom alatt oly beteg s gyönge volt, két óra múlva teljesen meggyógyúlt s így bizonyosan képes lesz önöket is meglátogatni, miután különben is kint járkál. Saját szemeimmel győződtem meg erről. Egy haldokló lakásán láttam őt, egy elgázolt részeg ember mellett, kinek leánya *általánosan ismert*, s kinek ő temetési költségek ürügye alatt huszonöt rúbelt adott. Nagyon csodálkoztam ezen, mert tudom, mekkora fáradságába kerűlt kegyednek az összeg megszerzése. Fölhasználom az alkalmat, hogy a tiszteletreméltó Romanovna Avdotyának legmélyebb hódolatomat kifejezzem.

Fogadja mély tiszteletem kifejezését
alázatos szolgájától:

Luzsin P. P.”

- Mit tegyek most, Prokofjics Dmitrij? - kezdte újra Alexandrovna Pulheria s majdnem sírt. - Hogy' mondjam én meg Rogyának, hogy ne jőjjön hozzánk? Tegnap ő utasította ki Petrovics Pétert, ma meg mi kergessük el?... Ha megtudja, csak azért is eljön s aztán... mi lesz?

- Tessék egészen úgy cselekedni, a hogy' Romanovna Avdotya akarja, - felelt nyugodtan Razumihin.

- Ah, Istenem, hiszen ő azt mondja... Isten tudja, mit akar... Még a véleményét sem tudatja velem! Azt mondja, jobb lesz, azaz nem is jobb, hanem Isten tudja, miért? jó lesz, ha Rogya szándékosan ide jön ma este nyolcz órakor s itt találkoznak... Én meg sem akartam mutatni neki a levelet, aztán a Dunya segítségével el akartam távolítani Rogyát... Mert hát olyan ingerűlt! Nem értem, micsoda iszákosról van szó, ki lehet az a leány, kinek odadobta azt a pénzt, melyet...

- Melyet olyan nehezen tudott megszerezni mamácskám, - egészítette ki a mondatot Dunya.

- Tegnap nem volt eszénél, - felelt komolyan Razumihin. Ha tudnák, mit tett tegnap a vendéglőben!... Hm... persze szellemes kis dolog volt. Valami halottról s leányáról nekem is beszélt, mikor hazakisértem, de én bizony egy szót sem értettem az egészből. Tegnap magam is...

- Legjobb lesz, anyácskám, ha elmegyünk hozzá. Biztosítom, hogy ott rögtön meg fogjuk látni: mit kell cselekednünk? Különben is ideje már! Ah, Istenem, tíz óra, - kiáltott föl Dunya s arra a szép arany, zománczozott órácskára nézett, melyet finom velenczei lánczon viselt a nyakában s a mely egyáltalában nem állott összhangban szegényes ruhájával.

- Bizonyosan a vőlegény ajándéka, - gondolta Razumihin.

- Siessünk, igazán siessünk, Dunyecska! - kiáltott föl izgatottan az anya. - Még utoljára azt képzeli: haragszunk rá, hogy olyan sokáig nem megyünk hozzá. Ah, Istenem! - Magára dobta köpenyegét, föltette kalapját, Dunyecska is felöltözött. Razumihin látta, hogy keztyűi nemcsak viseltesek, hanem már egészen rongyosak is. De szegényes ruhájuk ellenére, a hölgyeknek olyan tiszteletreméltó tartásuk volt, a mi nagyon ritkán fordúl elő olyan nőknél, kik szegényesen vannak öltözve. Razumihin csodálattal tekintett Dunyecskára s büszke volt, hogy kisérheti.

- Istenem, gondoltam volna-e valaha, hogy egyszer majd félni fogok, mikor Rogya elé, az én kedves, drága gyermekem elé megyek? Mert csakugyan félek is, Prokofjics Dmitrij, - tette hozzá Alexandrovna Pulhéria s remegve nézett Razumihinre.

- Ne féljen mamácska, - mondta Dunya s megcsókolta anyját. - Inkább reméljen, mint én.

- Hiszen én is remélek! S még sem húnytam be a szememet egész éjjel, - felelte a szegény asszony.

Lementek.

- Igaz, Dunyecska, - kezdte Alexandrovna Pulhéria, - reggel felé, mikor néhány perczre mégis elaludtam, Petrovna Marfáról álmodtam... Tiszta fehérbe volt öltözve. Hozzám jött, megfogta a kezeimet s rázta a fejét, de olyan komolyan és szigorúan, mintha rosszalna valamit... Vajon mit jelent ez? Ah, Istenem, Prokofjics Dmitrij, ön tán nem is tudja, hogy Petrovna Márfa meghalt?...

- Nem hallottam. De hát kicsoda az a Petrovna Márfa?

- Hirtelen halt meg. S képzelje csak...

- Később, mamácska, - szólt közbe Dunya. - Prokofjics Dmitrij soha sem hallott semmit Petrovna Márfáról.

- Nem? Hát semmit sem tud? Azt gondoltam, mindent tud. Bocsásson meg, Prokofjics Dmitrij, néhány nap óta úgy kóválygok a fejem... Úgy nézem már, mint a mi gondviselésünket s azért képzeltem, hogy mindent tud, a mi velünk történt. Már én egészen mi közénk számítottam... Talán csak nem haragszik, hogy így beszélek? Ah, mi baja? Mi lelte a jobb kezét? Megsértette magát?

- Megütöttem valahogy, - felelte a boldog Razumihin.

- Én néha olyan nyíltan, olyan szívesen beszélek, hogy Dunya meg is leczkéztet érte... De Istenem, micsoda nyomorúságos kamrácskában lakik az a szegény Rogya!... Vajon fölébredt-e már? És az az asszony, a szállásadója, még azt hiszi, hogy szobát adott ki! Igaz, azt mondta azelőtt, hogy Rogya nem szereti, ha nagyon nyíltan beszél előtte az ember... Igy hát végre is...

terhére lesz... ez az én... gyöngeségem. Kérem, Prokofjics Dmitrij, mondja, hogy' viseljem magamat? Azt sem tudom, hol a fejem.

- Ne tessék tőle sokat kérdezősködni, különösen, ha úgy látszik, mintha terhére lenne. Leginkább pedig a betegségéről ne beszéljünk. Ezt éppen nem tűrheti.

- Ah, Prokofjics Dmitrij, milyen nehéz helyzete van sokszor az anyának! No, itt van már a lépcső. Miféle rettenetes lépcső még ez is!

- Mamácska olyan sápadt. Nyugodjék meg, galambocskám, - szólalt Dunya hízelegve. - Oh, még örűljön, hogy láthatja az anyját, - tette hozzá villámló szemekkel. - És még anyácskát kínozza az aggodalom!...

- Bocsánat, majd megnézem: fölébredt-e már? - szólott Razumihin és előre sietett.

A hölgyek lassan lépkedtek föl a lépcsőn. Mikor a negyedik emeletre értek, észrevették, hogy a háziasszony ajtaja kissé nyitva van, s a nyíláson két élénk fekete szem villog feléjük. De mikor szemeik találkoztak, az ajtót olyan nagy zajjal csapták be, hogy Alexandrovna Pulhéria majd fölsikoltott ijedtében.

III.

- Már jobban van, egészen meggyógyúlt, - kiáltott vígan Zoszimov s az érkezők elé sietett.

Zoszimov már tíz percz óta űlt szokott helyén, a divánsarokban, Raszkolnyikov, a ki felöltözött s gondosan megmosdott, megfésülködött, a mi bizony régen nem történt már vele, a másik sarkot foglalta el. Mikor a nők beléptek, a szoba egészen megtelt, de azért Násztászja mégis szorított magának helyet, a honnan mindent jól meghallhatott.

Tegnaphoz képest Raszkolnyikov csakugyan jól érezte magát. Csak nagyon sápadt, mogorva és szórakozott volt. Olyan volt, mint a ki nagy testi kínokat állott ki. Szemöldökeit összehúzta, ajkait egymásra szorította s szemei gyulladtak voltak. Nem sokat beszélt s azt a néhány szót is olyan kedvetlenűl ejtette ki, mintha csak kötelességből tette volna. Mozdulatai is nyugtalanok voltak. Csak egy kötelék hiányzott a karjára, hogy mindenki sebesűltnek tartsa.

Mikor anyját s nővérét megpillantotta, egy perczre földerűlt az a sötét, keserű arcz. De az előbbi szórakozottság helyett most éles fájdalom űlt az arczára. A derű csakhamar eltűnt, de a fájdalom továbbra is ott maradt. Zoszimov nagy figyelemmel vizsgálta a beteg arczát. Olyan figyelemmel, a milyet csak a praxisa elején levő törekvő fiatal orvos tud kifejteni. S látta, hogy Raszkolnyikov nem örült, mikor szeretteit megpillantotta. Arczát nem az öröm élénkítette meg, hanem valami csodás elhatározás. Mintha ráadta volna a fejét, hogy jó, eltűri őket néhány óráig; eltűri, mert kénytelen vele. Később is úgy látta, hogy a társalgás minden szava úgy hatott betegére, mintha azzal mindig, újra meg újra, fájdalmas sebet érintenének. S nagyon csodálkozott, hogy szenvedését, kényszerű tűrését most úgy el tudja rejteni. Tegnap a legcsekélyebb szó is hogy földühösítette.

- Én magam is azt hiszem, hogy egészséges vagyok, - mondta Raszkolnyikov, miután üdvözölte s megcsókolta anyját, húgát.

Alexandrovna Pulhéria arcza ragyogott.

- És most nemcsak úgy mondom, mint tegnap, - tette hozzá Raszkolnyikov Razumihin felé fordúlva s barátságosan megszorítva a kezét.

- Majdnem csodálkoztam rajta ma reggel, - kezdte Zoszimov, a ki örült a nők megérkezésének, mert már majd öt percz óta elejtette betegével a beszéd fonalát. Ha tovább is így tart, három-négy nap alatt megint olyan jól lesz, mint régen. Egy hónap, kettő vagy talán három előtt... Talán három előtt... Talán négyet is lehetne mondani. Mert ez a betegség nagyon régi keletű... Nem? No vallja be csak, hogy maga is oka volt egy kicsit, - tette hozzá félénk mosolylyal, mert még ő is tartott tőle, hogy fölingerli.

- Lehet, - felelte Raszkolnyikov közönyösen.

- Azért mondom, - folytatta Zoszimov, ki szeretett a tudományával kérkedni, - mert a javulás leginkább a beteg kedélyhangulatán alapúl. Most, miután már okosan is lehet önnel beszélni, nagyon kérem: vesse el magától azokat a sötét, kínos gondolatokat, aggodalmakat, melyek az ilyen betegség alapját teszik. Mert csak úgy gyógyulhat meg; ellenkedő esetben még rosszabbra fordulhat az állapota. Én nem tudom: milyen gondolatok azok, ön azonban jól ismeri. Ön értelmes ember s bizonyosan nem egyszer kutatott belső világában. Nekem úgy tetszik, hogy ez a betegség már akkor gyökeret vert, mikor elhagyta az egyetemet. Nem szabad tétlenül élnie. Én azt hiszem, hogy munka s komoly, szilárd törekvés bizonyos czél felé, legjobban segíthetne ezen az állapoton.

- Jó, jó. Teljesen igaza van... Visszatérek az egyetemre... aztán majd minden jól megy, gyorsan, mint a karikacsapás...

Zoszimov, a ki természetesen csak azért osztogatta bölcs tanácsait, hogy a hölgyek előtt tündököljön velük, kissé meghökkent, midőn a szónoklat végén hallgatóira tekintett s az arcokon gúnyos mosolygásokat fedezett föl. Ez azonban csak egy pillanatig tartott. Alexandrovna Pulhéria rögtön elkezdett hálálkodni. Különösen köszöngette, hogy szíves volt őket még az éjjel fölkeresni.

- Mit, még az éjjel fölkeresett benneteket? - kérdezte Raszkolnyikov ingerűlten. - A hosszú út után még meg sem pihenhettek!...

- Ah, Rogya, még két óra előtt volt nálunk. Olyankor még otthon sem szoktunk lefeküdni.

- Nem is tudom, hogyan fejezzem ki neki a köszönetemet, - tünődött Raszkolnyikov és sötéten nézett maga elé. - Minthogy mellőzi a pénzkérdést, bocsánat, hogy említem, (Zoszimov felé fordúlt) nem tudom magamnak megmagyarázni: mivel érdemlem meg ezt a rendkívüli figyelmet. Egyszerűen nem értem... és... és... majdnem, terhemre is van, mert érthetetlen. Megmondom őszintén.

- Csak ne izgassa föl magát, - mosolygott zavarodottan Zoszimov, - Gondolja meg, hogy ön az én első betegem. Az orvosok úgy szeretik első paczienseiket, mint a saját gyermeküket. Némelyik szerelmes is a páczienséb e. S nekem még igen kevés betegem van.

- Amarról nem is beszélek, - folytatta Raszkolnyikov s Razumihinre mutatott. - Ez még soha sem hallott tőlem mást, mint gorombaságot...

- Ah, ugyan mit fecsegsz! Talán bizony nagyon szentimentális hangulatban vagy? - felelt Razumihin.

Ha élesebben látott volna, meggyőződhetik, hogy érzékeny kedélyhangulatról szó sem lehet. Éppen az ellenkezője gyötri Raszkolnyikovot. Romanovna Avdotya azonban észrevette s nyugtalanúl vizsgálgatta bátyját.

- Magáról sem beszélek, mamácska, - folytatta Raszkolnyikov, mintha reggel óta folyton tanúlt leczkét mondana föl. - El tudom képzelni, milyen kínokat szenvedett tegnap, míg rám várakozott.

E szavak után hirtelen a húga felé nyujtotta a kezét. Mosolygott s e mosolyban most igazi, benső érzés ragyogott. Dunya rögtön elfogadta a feléje nyújtott kezet s szívesen megszorította. Örűlt és hálás volt.

A tegnapi veszekedés óta Dunya volt az egyetlen, kit szeretete jeleivel kitüntetett. Az anya arcza örömtől, boldogságtól ragyogott, midőn tanuja volt e néma békekötésnek a testvérek között.

- Hát ezért szeretem én őt! - suttogott elragadtatva Razumihin. - Ilyen mozdúlatokra csak ő képes.

- Milyen gyöngéd s jó tud lenni, - gondolta az anya. - Ilyen nemes változásokra igazán csak ő képes. Hogy' kiegyenlíti a tegnapi félreértést egyetlen gyöngéd pillantással. Milyen szépek a szemei! De ő maga is olyan szép fiú! Még szebb, mint Dunyecska... De milyen nyomorúságos ruhája van. Ivanovics Vaszilij mindenesetre jobban öltözködik... Úgy szeretném megölelni, magamhoz szorítani és sírni... De félek, félek tőle. Mit jelenthet ez, Istenem? Most barátságos, szíves hozzánk s mégis félek tőle. De hát mitől félek tulajdonképpen?

- Ah, Rogya, nem is képzeled, - kiáltott föl egyszerre, - milyen boldogtalanok voltunk tegnap este. Dunyecska is, meg én is. Most, hogy már minden elmult, mikor mindnyájan boldogok vagyunk, erről is beszélhetünk. Tegnap, a mint megérkeztünk, rögtön ide siettünk hozzád. Itt aztán azt mondja nekünk az az asszony - ah! itt van, jó napot Násztászja - azt mondja, hogy forró lázad van; elszöktél a doktor elől s most mindenütt keresnek. Képzelheted, mit éreztünk!... Rögtön eszembe jutott a Potancsikov hadnagy története. Ah, te már nem emlékszel rá, Rogya; atyád barátja volt. Nos hát az is kiszaladt forró lázzal s az udvaron bele esett a kútba. Csak másnap reggel húzták ki. Mi persze még borzasztóbbat képzeltünk. Már föl akartuk keresni Petrovics Pétert, hogy az ő segítségével... Hiszen olyan egyedűl, olyan nagyon egyedűl voltunk...

Hangja sírásba fúlt, de rögtön abba hagyta panaszát, mikor eszébe jutott, hogy milyen veszedelmes most Petrovics Pétert említeni. Tekintetbe kellett vennie, „hogy mindnyájan teljesen boldogok."

- Úgy... úgy... persze nagyon kellemetlen lehetett... - mormogta Raszkolnyikov, de olyan részvéttelen, közönyös hangon, hogy Dunyecska bámulva tekintett rá.

- Mit is akartam mondani? - kérdezte s fáradsággal szedte össze gondolatait. - Igen, tudom már. Kérem, mamácska, ne gondolja s te se, Dunyecska, hogy én nem akartam ma reggel hozzátok menni, s ide vártalak titeket.

- De mi jut eszedbe, Rogya! - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria s ő is nagyon csodálkozott.

- Minden szava úgy hangzik, mintha csak kötelességből felelne nekünk, - gondolta Dunyecska. Békét köt, bocsánatot kér s mindezt úgy, mintha szolgálatot végezne, mintha leczkét mondana föl.

- Alig hogy fölébredtem, hozzátok akartam menni, de nem öltözhettem föl... Tegnap este elfeledtem megmondani Násztászjának, hogy mossa ki a vérfoltokat...

- Vér, micsoda vérfolt?! - kiáltott föl réműlten Alexandrovna Pulhéria.

- Nem olyan nagy dolog... soh'se törődjék vele. Véres lett a ruhám, mert tegnap este, mikor a lázban ide-oda bolyongtam, egy elgázolt hivatalnokra akadtam...

- Lázban? De azért mégis emlékezel mindenre? - szólt közbe Razumihin.

- Igen, - felelte Raszkolnyikov, - mindenre, a legapróbb részletekre is emlékezem. Csak azt nem tudom: *miért* mentem erre, vagy arra, miért tettem ezt vagy amazt! Ezt nem tudom megfejteni.

- Ismeretes jelenség, - mondta Zoszimov. - Némely dolog kivitele sokszor mesteri és rendkívül komplikált. A cselekvés kiindúlási pontja, mozgató ereje azonban homályos, zavart s különféle beteges benyomásoktól függ. Az álomhoz hasonló állapot.

- Még szerencse, hogy néha őrültnek tart, - gondolta Raszkolnyikov.

- De hiszen ilyesmi egészséges emberrel is megtörténhetik, - jegyezte meg Dunyecska, és nyugtalanúl nézett Zoszimovra.

- Igen helyes észrevétel - felelt az orvos. - Mi magunk is megzavarodhatunk ennyire, azzal a kis különbséggel, hogy a „betegek" fogékonyabbak ez iránt, mint mi. Meg kell különböztetnünk bizonyos határokat. Teljesen összhangzatosan fejlődött emberrel persze nem történhetik ilyesmi. Ezer közül akad talán egy.

Kedvencz beszédtárgyába merűlve Zoszimov észre sem vette, milyen vigyázatlanúl bocsátotta szélnek a „megzavarodás" szót s milyen hatást tett vele hallgatóira.

Raszkolnyikov gondolkodva ült helyén s halvány ajka körül különös mosoly jelentkezett. Úgy látszott: tűnődik valamin.

- Nos, hát mi történt azzal az elgázolt emberrel? - kiáltott föl hirtelen Razumihin.

- Mit?... - kérdezte Raszkolnyikov, mint a kit álmából költenek föl. - Igen... hát véres lett a ruhám, midőn segítettem haza vinni a sebesültet. Ah, anyácska, megbocsájthatatlan dolgot követtem el! De hát bizonyosan nem voltam eszemen. Oda adtam minden pénzt, a mit nekem küldött... a feleségének... Özvegy, sorvadásos, nyomorúlt asszony... három apró gyermek... éheznek... üres lakás... Van egy leánya is... Ha mindent látott volna, talán maga is odaadja azt a pénzt... Tudom, hogy nem volt jogom az ajándékozásra, annál inkább, mert mamácska olyan nehezen szerezte meg a pénzt... A ki ajándékozni akar, tudjon előbb keresni. S ha nincs joga hozzá, akkor: Crevez chiens, si vous n'êtes pas contens. - És fölnevetve kérdezte még: - Igaz-e, Dunya?

- Nem igaz, - felelt Dunya határozottan.

- Eh, még te is... Elvek... - mormogta, mialatt kedvetlenűl nézett rá s gúnyosan nevetett.

- Persze, meg kellett volna gondolnom... Na, hát micsoda nagy dolog? Dicséretes. Rád nézve jobb... Korlátok közé kerűlsz. Ha átlépsz rajta... boldogtalan leszel, ha nem lépsz át... talán még boldogtalanabb. Különben ostobaság az egész! - kiáltott föl türelmetlenűl. Bosszankodott, hogy mentegeti magát.

- Csak azt akartam mondani, hogy bocsánatot kérek, mamácska, - szólalt meg végre édesen s röviden.

- Hadd el, Rogya. Meg vagyunk győződve, hogy mindig csak jól cselekszel, - mondta a boldog anya.

- Azt ne képzelje, - felelte Raszkolnyikov nyersen és furcsa mosolygással húzta félre a száját.

Mindnyájan hallgattak. Volt valami erőltetett az egész társalgásban, a hallgatásban is, a kibékűlésben meg a bocsánatkérésben is. Mindnyájan érezték ezt.

- Mintha félnének tőlem, - gondolta Raszkolnyikov s lopva tekintett anyjára, hugára. Alexandrovna Pulhéria csakugyan, minél tovább hallgatott, annál jobban félt.

- És hogy' szerettem én őket, a távollevőket - nyilallott át a gondolat Raszkolnyikov agyán.

- Hallottad, Rogya, hogy meghalt Petrovna Márfa? - kezdte újra Alexandrovna Pulhéria.

- Miféle Petrovna Márfa?

- Szvidrigajlovné, Petrovna Márfa, hiszen olyan sokat írtam neked róla!

- Ah, az?... Emlékszem... Hát meghalt? Csakugyan? - kérdezte, mintha álmából rezzent volna föl. Meghalt? Mi baja volt?

- Képzeld csak, milyen hirtelen halt meg?! - folytatta Alexandrovna Pulhéria, kit a Rogya kíváncsisága felélénkitett. - Még pedig éppen azon a napon, mikor én bevégeztem hozzád intézett levelemet. Képzeld csak, az a rettenetes ember még halálát okozta. Azt mondják: nagyon megverte szegényt.

- Hát úgy éltek azok, hogy föl lehet tenni ilyesmit? - kérdezte Raszkolnyikov s a húga felé fordult.

- Dehogy. Ellenkezőleg. A férj mindig türelmesen, majdnem udvariasan bánt vele. Hét évig nagyon is sokat tűrt a felesége miatt. Hanem egyszer csak elvesztette a türelmét...

- Hát nem is volt olyan rettenetes ember, ha hét évig ki tudott jönni vele. Úgy látom, Dunyecska, védelmezed...

- Nem, nem. Én előttem mindig rettenetes marad. Nem tudok borzasztóbb embert elképzelni, - felelt Dunya s megrázkódott az iszonyattól. Összehúzta szemöldökeit és elgondolkozott.

- Reggel megverte, - folytatta hévvel Alexandrovna Pulhéria, - s Petrovna Márfa rögtön kiadta a parancsot, hogy készítsék elő kocsiját. Ilyen esetben mindig a városba szokott menni. Délben még jó étvágygyal ebédelt, azt mondják.

- Miután megrakták?

- Neki már ilyen... szokása volt. Ebéd után rögtön fürdőt vett, mert nem akart későn indulni a városba. Tudod, olyan vízkúrát használt. Volt egy híres forrásuk s annak a vizében fürdött mindennap. Most azonban alig hogy bement a vízbe, megütötte a guta.

- Nagyon természetes, - jegyezte meg Zoszimov.

- Nagyon megverte az ura?

- Az tökéletesen mindegy, - felelte Dunya.

- Hm! Különben minek szeret anyácska ilyen ostoba történetről beszélni? - kérdezte egyszerre akaratlanúl, izgatottan Raszkolnyikov.

- Ah, kedvesem, azt sem tudtam, miről beszéljünk hát? - pattant ki Alexandrovna Pulhériából.

- Hát mi lelt titeket? Mindnyájan féltek tőlem? - kérdezte Raszkolnyikov erőltetett mosolylyal.

- Igazán félünk, - felelt Dunya, szigorúan nézve bátyjára, - mikor feljöttünk, anyácska keresztet vetett félelmében.

Raszkolnyikov arcza görcsösen rángatódzott.

- Ah, Dunya, hová beszélsz?... Ne haragudj, Rogya... Ejnye, Dunya! - szólt közbe zavartan Alexandrovna Pulhéria, - Már a vasúti kocsiban arról álmodtam, hogy viszontlátjuk egymást s mi mindent beszélünk együtt. És az egész úton olyan boldog voltam! Észre sem vettem, hogy' múlik az idő. Mit beszélek? Most is nagyon boldog vagyok. Hiszen már csak az, hogy láthatlak, Rogya, magában is boldoggá tesz. Nincs igazad, Dunya...

- Jól van, jól mamácska, - mormogta Raszkolnyikov s rá sem nézett, mialatt megszorította a kezét. - Ráérünk még mindent jól elbeszélni egymásnak.

A mint ezeket mondta, hirtelen elhalványodott, nyugtalanság szállotta meg. Újra érezte, mint dermeszti meg lelkét halálos hidegségével az a borzasztó érzés. Hirtelen tisztán belátta, világosan, hogy rettenetesen hazudott. Tudta jól, hogy ő soha, sohasem beszélhet el mindent. Nem tud ő többé soha senkivel bizalmasan beszélgetni. S ez a gondolat olyan nagyon kínozta, hogy majd elvesztette miatta eszméletét. Fölállott, s el akarta hagyni a szobát, a nélkül, hogy csak rá is nézett volna valakire.

- Mit akarsz? - kérdezte Razumihin s megfogta a kezét.

Raszkolnyikov leűlt s szótlanúl nézett körűl a szobácskában. A többiek elfogódottan viszonozták tekintetét.

- Ej, hát mért vagytok olyan unalmasak! Beszéljetek már valamit, - kiáltott rájuk hirtelen, váratlanúl. - Mért ülünk hát itt, ha elnémultunk? Beszéljetek... Mulassunk hát! Mind itt ül s hallgat... Na, akármit, hamar!

- Hála Istennek, már azt hittem, megint történik vele valami, mint tegnap este, - sóhajtott Alexandrovna Pulhéria s keresztet vetett.

- De hát, mi lelt, Rogya? - kérdezte a húga s tünődve nézett rá.

- Semmi, csak valami bolondság jutott eszembe, - s hirtelen nevetni kezdett.

- No, ha csak valami csíny volt, jól van! Már magam is azt hittem... - mormogta Zoszimov, s fölállott. - Most már mennem kell. Majd visszajövök... talán, ha itthon találom...

Üdvözölte a társaságot és eltávozott.

- Milyen kitünő ember! - jegyezte meg Alexandrovna Pulhéria.

- Az... nagyszerű, kitünő, művelt, okos... - szólalt meg váratlanúl Raszkolnyikov s szokatlan élénkséggel folytatta. - Nem is tudom, hol találkoztam vele a betegségem előtt?... Ugy rémlik, mintha láttam volna valahol. De ez is jó fiú ám, - intett Razumihin felé. - Tetszik neked Dunya? - kérdezte s nevetni kezdett.

- Nagyon, - felelte Dunya.

- Piha! Micsoda... kiállhatatlan vagy te! - kiáltott föl Razumihin a legnagyobb zavarban és elvörösödött. Aztán fölállott. Alexandrovna Pulhéria mosolygott, s Raszkolnyikov hangosan nevetett.

- Hová mégy?

- El kell mennem, dolgom van...

- Semmi dolgod sincs! Maradj. Ha már Zoszimov elment, hát te sem maradhatsz itt? Hány óra lehet? Van-e már tizenkettő? Milyen szép órád van, Dunya!... Mért hallgattok már megint? Örökké csak én beszéljek?

- Petrovna Márfától kaptam, - felelte Dunya s megmutatta az órát Raszkolnyikovnak.

- Nagyon drága óra, - tette hozzá Alexandrovna Pulhéria.

- De milyen nagy, túlságosan is nagy női órának.

- Szeretem, hogy olyan nagy, - felelte Dunya.

- Tehát nem a vőlegény ajándéka, - gondolta Razumihin és örült, bár azt sem tudta: miért?

- Azt hittem, Luzsin adta, - jegyezte meg Raszkolnyikov.

- Nem, Luzsin még semmit sem adott Dunyecskának.

- Ugy? Emlékezik még, mamácska, hogy szerelmes voltam s meg akartam házasodni? - kérdezte s anyja felé fordult, kit ez a váratlan kérdés és a hang, melyen hozzá intézte, egészen meglepett.

- Emlékszem, fiacskám, emlékszem, - felelt Alexandrovna Pulhéria s ránézett Dunyára és Razumihinre.

- Hm, úgy volt. Hát mit beszéljek róla? Magam sem nagyon emlékszem már rá... Beteges leány volt, - folytatta s elmerengett. - Mindig volt valami baja. Alamizsnát osztogatott s nagyon szeretett a zárdai életről ábrándozni. Egyszer éppen erről beszélt és sírva fakadt... Igen, nagyon jól emlékszem... Kicsiny volt s olyan rút... Én nem is tudom, mi vonzott hozzá. Talán az, hogy olyan beteges volt... Ha talán sánta vagy púpos lett volna, még jobban megszerettem volna. (Szomorúan mosolygott.) Álom volt... tavaszi álom...

- Nem, nem volt pusztán tavaszi álom, - szólott közbe élénken Dunyecska.

Rodion figyelmesen és mereven nézett a húgára. De úgy látszott: vagy nem hallotta, vagy nem értette a megjegyzését. Aztán fölállott. Mély gondolatokba merűlve anyjához lépett. Megcsókolta s visszatért helyére.

- Még most is szereted, - susogta meghatottan az anya.

- Őt? Most is?... Ah, tudom... arról beszélnek. Dehogy! Olyan az egész, mintha a másvilágban történt volna... Aztán régen is volt. És minden, a mi körülöttem történik, olyan, mintha nem is itt történnék...

Figyelmesen nézett a jelenlevőkre.

- Igen, még ti is... Ugy tetszik: ezer versztányira vagytok tőlem... Az ördög tudja, miért beszélünk mi erről? Aztán miért faggattok örökké a kérdéseitekkel? - kérdezte ingerűlten, türelmetlenűl rágta a körmeit s mély hallgatásba merűlt.

- Milyen rossz lakásod van, Rogya, olyan, mint egy sírbolt, - kezdte Alexandrovna Pulhéria, hogy megtörje a kínos hallgatást. - Azt hiszem: ez a komor lakás is oka a te mélabúdnak.

- A lakás?... - kérdezte szórakozottan. - Igen, ez a lakás is oka... Én is gondoltam már. Ah, ha tudná mamácska, hogy éppen egyet gondoltunk... - tette hozzá mosolyogva.

Nem sok hiányzott, hogy a társaság, ezek a közeli rokonok, kik három év múltán viszontlátták egymást, elviselhetetlennek találják az együttlétet, mert nem voltak képesek fesztelen társalgást folytatni. De volt egy elhalaszthatatlan ügy is, melyről, így vagy úgy, még ma határozni kellett. Már mikor fölébredt, elhatározta, magában. Most úgy örült ennek az *ügynek*, mint valami szerencsés kibúvónak.

- Apropos, Dunya, - kezdte Raszkolnyikov komoly, száraz hangon. - Bocsánatot kérek tőled a tegnap történtekért, de kijelentem, hogy a fődologtól nem térek el. Ha már kettőnk közül valamelyiknek rosszra kell vetemednie, hát akkor inkább én legyek gaz, mint te. Elég egy ebből a fajtából. Ha férjhez mégy Luzsinhoz, többé nem leszel a testvérem. Válassz: ő vagy én!

- Rogya, Rogya! hisz ez megint csak a tegnapi beszéd! - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria kétségbeesve. - Mért nevezed magadat mindig gazembernek? Én nem bírom elviselni. Tegnap is ezt mondtad...

- Bátyám, - szólott Dunya határozottan és komolyan, - mindenekelőtt kijelentem, hogy nagyon tévedsz. A múlt éjjel erre gondoltam s fölfedeztem ezt a tévedést. A dolog így áll: te azt képzeled, hogy én föláldozom magamat valakiért vagy valamiért. Hát az egyszerűen nem igaz. Én csupán magamért megyek férjhez, mert a mostani életem elviselhetetlen. Természetes, hogy örülni fogok, ha segíthetek a hozzámtartozókon is. Hanem az semmiféle befolyással sincs az én elhatározásomra.

- Hazudik, - gondolta Raszkolnyikov s a körmét rágta mérgében. - Büszke leány! Nem akarja bevallani, hogy jótéteményben akart részesíteni. Milyen alávaló jellemek!... Ugy szeretnek, mintha gyűlölnének! Oh, hogy' megvetem mindnyájokat.

- Egy szóval, azért megyek férjhez Petrovics Péterhez, - folytatta Dunya, - mert két rossz közül a kisebbet választom. Azt hiszem, mindannak, a mit tőlem várnak, megfelelek... Nem fogok megcsalni senkit. Mit mosolyogsz?

Megharagudott s szemei villámlottak.

- Dunya, hát... *mindent* teljesíteni akarsz? - kérdezte Raszkolnyikov és epésen nevetett.

- Mindent... egy bizonyos határig. Mikor megkért Petrovics Péter, már akkor láttam, hogy igen sokat tart magáról. Remélem azonban, hogy engem is becsülni fog... De hát mit nevetsz már megint?

- Hát te mért pirúlsz el? Hazudsz, hugom, hazudsz, abból az asszonyos politikából, hogy igazad legyen velem szemben... Nem becsűlhetted te azt a Luzsint soha. Ismerem, beszéltem vele. Hát pénzért adod el magadat s ezzel alávalóságot követsz el. Örülök, hogy legalább pirúlni tudsz még.

- Nem igaz, nem hazudom! - kiáltott föl Dunyecska, a ki teljesen elvesztette hidegvérét. - Nem mennék hozzá, ha nem tudnám, hogy becsül, s ha én is nem tisztelném. Szerencsémre meggyőződhetem róla még ma. S az ilyen házasság nem olyan aljas, mint te képzeled. És ha igazad lenne, ha én csakugyan alávalóságot követtem volna is el, - nem szívtelenség-e tőled, így beszélni velem? Miért kívánsz tőlem több hősiességet, mint a mennyi magadnak van? Ez erőszakoskodás, zsarnokság... Ha bele pusztúl valaki ebbe a házasságba, az csak én magam lehetek... Nem ölök meg senkit, nem is öltem soha! Mért nézel rám oly furcsán? Mért sápadsz el? Mi bajod, Rogya? Édes, kedves Rogyám?

- Istenem, addig ingerelte, míg elájúlt, - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria.

- Nem, nem... ostobaság!... semmi! Csak elszédültem. Nem ájúlás... Mit akartok mindig azzal az ájúlással? Hm... igen, mit is akartam csak? Igen. Hogy' akarsz meggyőződni róla még ma: mennyire becsül tégedet s hogyan tiszteled magad is? Nem azt mondtad?... Azt hiszem, azt mondtad az előbb... Vagy rosszúl hallottam...

- Mutassa meg neki mamácska a Petrovics Péter levelét, - mondá Dunyecska.

Alexandrovna Pulhéria reszketve nyújtotta át a levelet. Raszkolnyikov kíváncsian vette át, de mielőtt kibontotta volna, Dunyára nézett.

- Sajátságos - mondta lassan, mintha új gondolata támadt volna, - miért is töröm magamat ennyire? Mit jelent ez a lárma. Menj férjhez, Isten nevében, a kihez akarsz!

Úgy beszélt, mintha csak magában tanakodott volna, de a szavakat hangosan mondta ki s aztán megütődve nézett a húgára. Végre kibontotta a levelet, olyan arczczal, mintha még mindig nagyon csodálkozott volna. Aztán olvasni kezdett lassan, figyelmesen. Kétszer is

átolvasta a levelet. Alexandrovna Pulhéria nagyon nyugtalankodott. Mindenki valami rendkívülit várt.

- Mégis csodálatos - mondta hosszú szünet után visszaadva anyjának a levelet s úgy beszélve, mintha szavait senkihez sem intézte volna, - ügyész, szónok s a beszédje után lehet is neki hinni és mindamellett olyan rettenetes stilusa van.

Mindnyájan megmozdultak. Ezt igazán nem várták.

- Mind így írnak, - jegyezte meg Razumihin.

- Te is olvastad a levelet?

- Olvastam.

- Megmutattuk neki a levelet, Rogya; előbb már... tanácskoztunk, - mentegette magát zavartan Alexandrovna Pulhéria.

- Irodai stilusa van, - szólalt közbe Razumihin, - a törvényszéki iratokat mind így szerkesztik.

- Törvényszéki? Úgy van, helyes. Törvényszéki, üzleti... Nem éppen ügyetlenül stilizál, de nincs irodalmi nyelve! Inkább üzleti hang, a melyen ír.

- Petrovics Péter nem is titkolja, hogy hiányos nevelésben részesült. Sőt büszke rá, hogy a maga erejéből emelkedett ennyire, - jegyezte meg Romanovna Avdotya, kit némileg sértettek a Raszkolnyikov szavai.

- No, hát mi van abban? Ha dicsekszik, bizonyosan van oka rá. Én felőlem ugyan teheti. Úgy látom azonban, hogy sértve érzed magadat, Dunya, mert az a levél én belőlem csak azt a semmitmondó megjegyzést préselte ki s te azt hiszed: csak azért mondok hiábavalóságokat, hogy téged bosszantsalak. Ellenkezőleg. Mikor stílusáról beszéltünk, olyan gondolatom támadt, mely ebben az esetben nem is fölösleges. Van abban a levélben egy ilyenforma kifejezés: „A következményeket tulajdonítsa magának.” S azután ez a fenyegetés, hogy ha én ott leszek, ő rögtön elmegy. Tehát el fog hagyni mind a kettőtöket, ha nem engedelmeskedtek neki. Még pedig akkor fog elhagyni, midőn az ő felhívására ti Pétervárra jöttetek. Most már mit gondolsz: olyan sértő a Luzsin ilyenfajta kifejezése, mintha ez, (s itt Razumihinre mutatott) Zoszimov, vagy más valaki írta volna mi közülünk?

- Nem, nem, - felelt élénken Dunyácska, - jól megértettem, milyen éretlen kifejezet használt s mindjárt annak tulajdonítottam, hogy nem igen jártas az írásban... Jól ítélted meg bátyám, nem is vártam volna....

- Ez irodai stílus, s ezzel nem lehet másként írni. Sokkal gyöngédtelenebbnek látszik, mint a milyen valóban. De hát utóljára is kiábrándítlak. Van ebben a levélben rágalom is, még pedig nagyon aljas rágalom. Azt a pénzt én tegnap egyenesen az özvegynek adtam, a beteg, sorvadásos, nyomorban lévő özvegynek, nem pedig a „nyílvánosan ismert leánynak;” aztán nem „a temetési költség ürügye” alatt, hanem egyenest a temetésre. Azt a leányt akkor láttam életemben először. - Jól tudom, hogy ezzel be akart feketíteni előttetek s egyenetlenséget akar okozni közöttünk. Ezt is meg lehet látni abban az irodai stílusban; igen jól elárúlja a szándékát. Lehet, hogy értelmes ember, de ahhoz, hogy okosan cselekedjünk, nem elég az értelem. Különben ez a levél híven elárúlja az ember értékét. Azt sem hiszem, hogy valami nagyra becsül tégedet. Csak azért mondom, hogy gondolkozzál egy kissé ezen is; meg azért, mert szívemből a legjobbat kívánom neked.

Dunyecska nem felelt, ő már régen határozott s csak az estét várta.

- Hát mire tökélted el magadat, Rogya? - kérdezte Alexandrovna Pulhéria, ki most, miután fia olyan üzleti hangon beszélt, még jobban nyugtalankodott, mint az előbb.

- Hát mit kellett volna elhatároznom? - kérdezte Raszkolnyikov.

- Nos, hát Petrovics Péter azt akarja, hogy ne jőjj el estére, mert akkor ő rögtön eltávozik... Hát mit határoztál?

- Nem az én dolgom határozni. Hanem első sorban az öné, mamácska, ha nem sértette meg Petrovics Péter az ilyen kívánsággal. Második sorban Dunyának kell intézkednie, természetesen, ha ő sincs megsértve. Én azt fogom tenni, a mit ti parancsoltok - felelte szárazon.

- Dunyecska már határozott s én is beleegyeztem az ő akaratába, - sietett közbeszólni Alexandrovna Pulhéria.

- Eltökéltem magamat, hogy megkérjelek, nagyon kérjelek: jőjj el hozzá ma estére minden esetre, - felelte Dunya. - Eljösz?

- Elmegyek.

- Önt is kérem, pont nyolcz órára - fordúlt Razumihin felé. - Mamácska, Razumihin urat is meghívtam.

- Nagyon jól van. Dunyecska. Legyen hát minden úgy, a mint ti akarjátok - tette hozzá Alexandrovna Pulhéria. - Most már jobban érzem magamat. Nem szeretek színeskedni és hazudni. Mi csak az igazság mellett maradunk; aztán haragudjék, ha éppen akar, az a Petrovics Péter.

E perczben kinyílott az ajtó s félénk mozdúlatokkal egy leány lépett be. Mindenki csodálkozva s kíváncsian tekintett rá. Raszkolnyikov sem ismerte meg első tekintetre. Szemjonovna Marmeladova Zsófia volt. Tegnap ugyan látta Raszkolnyikov, de olyan körülmények között, olyan környezetben és öltözékben, hogy egészen más fogalma volt róla. A ki most belépett, egyszerűen s szegényesen öltözött leányka volt. Nagyon fiatal, majdnem gyermekes mozdúlatai szerények, illedelmesek s arcza elfogúlt. Síma háziruhát viselt s nagy, régi divatu kalapot. Tegnapi pompájából csupán a napernyőt tartotta meg. Mikor belépett s a szobában egész társaságot talált, nemcsak elfogódott, hanem meg is ijedt, mint a gyermek s vissza akart futni.

- Ah!... kegyed jött el? - kérdezte csodálkozva Raszkolnyikov s maga is megzavarodott.

Eszébe jutott, hogy anyja s nővére a Luzsin leveléből már tudnak valamit egy „nyilvánosan ismert leány”-ról. Éppen az előbb vádolta Luzsint rágalmazással s jelentette ki, hogy azt a leányt akkor látta életében először. S ime, most egyszerre csak betoppan. Az is eszébe jutott, hogy a „nyilvánosan ismert” jelzőt nem czáfolta meg. Mindez gyorsan és homályosan futott át az agyán. Hanem mikor ránézett, látta, hogy ez a szegény teremtés már úgy is össze van zúzva s eléggé szánalomra méltó. Mikor pedig a leány megmozdúlt s ki akart szaladni a szobából, Razumihin érezte, hogy mégis kell hozzá néhány jó szót szólnia.

- Nem is vártam, - szólott hozzá gyorsan s tekintetével marasztalta. - Tessék helyet foglalni. Bizonyára az Ivanovna Katerina megbízásából keresett föl. Bocsánat, nem ide, oda tessék űlni.

Mikor Szónya belépett, Razumihin fölállott a harmadik székről, hogy helyet adjon neki. Raszkolnyikov előbb a dívánsarkot ajánlotta föl a vendégnek, a hol azelőtt Zoszimov űlt. De hirtelen meggondolta, hogy az a díván, mely egyszersmind az ágya is volt, mégis nagyon bizalmas hely lesz. S ezért Razumihin székét ajánlotta föl neki.

- Te pedig űlj ide - fordult Razumihinhez s a Zoszimov korábbi helyére mutatott.

Szónya izgalomtól reszketve foglalta el a széket s félénken nézett a hölgyekre. Meglátszott rajta, hogy maga is tűnődik: hogyan mert még le is űlni? Ijedten ugrott föl s nagy zavarral fordúlt Raszkolnyikov felé.

- Bocsánat... hogy zavarom... Csak egy perczre jöttem... - dadogta. - Ivanovna Katerina küldött. Nincs senkije, a ki eljöhetett volna... Ivanovna Katerina nagyon kéreti: legyen szíves eljönni holnap reggel a misére, a temetésre, aztán... hozzánk, a halotti torra. Tiszteljen meg bennünket...

- Ha csak lehet, - felelte Raszkolnyikov, ki szintén fölállott, hebegett s nem bírta befejezni a mondatot. - De hát üljön le kérem, - tette hozzá. - Beszélni akarok kegyeddel. Kérem... csak nem siet nagyon? Csak két perczet ajándékozzon nekem...

Feléje tolta a széket. Szónya leűlt. Megint félénken tekintett a hölgyekre, aztán lehajtotta a fejét.

Raszkolnyikov halvány arcza kipirúlt, szemei ragyogtak. Mintha kicserélték volna!

- Mamácska - szólott határozottan, - Szemjonovna Marmeladova Zsófia van itt. Annak a szerencsétlen Marmeladov úrnak a leánya, a kit tegnap elgázolt a kocsi, s a kiről már beszéltem is...

Alexandrovna Pulhéria Szónyára tekintett s kissé elfintorította az arczát. Mindamellett hogy a Rogya hangja határozottan követelte jóindúlatát a leány részére, ezt a kis gyönyörűséget nem tudta megtagadni magától. Dunyecska komolyan és szigorúan tekintett a szegény leány arczába s csodálkozva nézett végig rajta. A bemutatásnál Szónya fölpillantott, de még jobban megzavarodott.

- Azt akarom kérdezni, - fordúlt feléje Raszkolnyikov, - hogyan intéztek el mindent? Nem alkalmatlankodott a rendőrség?

- Nem, minden jól ment... Hiszen kézzelfogható volt a halál oka... A rendőrség békét hagyott, hanem a szomszédok nagyon haragusznak...

- Miért?

- Hogy olyan sokáig fekszik a szobában a hulla. Meleg van... a kigőzölgés... Ma este felé el is viszik a temető kápolnájába... holnapig. Ivanovna Katerina erről persze semmit sem akart hallani, ma azonban maga is belátja, hogy nem lehet másként...

- Tehát ma?

- Holnapra kéreti. Tiszteljen meg bennünket jelenlétével a misén s a halotti toron.

- Tehát halotti tort is rendez?

- Csak hideg ételeket. Nagyon köszöni, hogy tegnap segített rajtunk... El sem tudtuk volna temetni, ha ön nem olyan jó...

Ajka s álla görcsösen reszketett De uralkodott magán s újra lesütötte a szemeit.

Raszkolnyikov kíváncsian nézett rá, míg beszélt. Szónya arcza sovány, sápadt, nyomorúságos volt. Vonásai rendetlenek, orra, álla hegyes. Még csak csinosnak sem lehetett nevezni. De kék szemei oly szépek, tiszták voltak, s a mikor beszélt, föléledtek; arcza oly jóságos kifejezést nyert, hogy önkénytelenűl is vonzódott hozzá mindenki, a ki látta. Arczában, egész alakjában volt azonban egy különös jellemző vonás. Még tizennyolcz évesnek sem látszott, a mennyi pedig volt. Olyan, mint egy gyermek s ezenkívül néha kissé komikusak a mozdúlatai.

- Hát olyan jól osztotta be Ivanovna Katerina azt a csekély összeget, hogy még halotti torra is telik? - kérdezte Raszkolnyikov, ki makacsúl ragaszkodott a társalgás folytatásához.

- A koporsó nagyon olcsó... Minden olyan egyszerű, a milyen csak lehet!... Előbb mindent összeszámítottunk s maradt még valami borra is. Ivanovna Katerina nagy súlyt fektet erre... Nem vonhatjuk el tőle... Vígaszt keres benne... Hiszen ismeri... ő már egyszer olyan...

- Értem, értem... De miért nézi úgy a szobácskámat? Mamácska éppen az előbb mondta, hogy olyan, mint egy koporsó.

- Tegnap ön mindenét nekünk adta - susogta Szonyecska s újra lesütötte a szemeit. Ajka s álla reszketett.

Már belépésétől fogva meghatotta Raszkolnyikov szegénysége, nyomorúságos hajléka s ezek a szavak most önkénytelenül törtek ki ajkain. Általános hallgatás következett. Dunyecska barátságosabban nézett rá s még Alexandrovna Pulhéria is szívesebben fordította arcát Szónya felé.

- Rogya, - szólalt meg fölállva, - mindenesetre együtt ebédelünk. Jőjj Dunyecska... Te pedig, Rogya, sétálgass egy kicsit, aztán feküdjél le, pihenj, később pedig jőjj el hozzánk. Félek, hogy nagyon kifárasztottunk...

- Elmegyek, - felelte gyorsan Raszkolnyikov és fölállott ő is. - Különben dolgom van...

- Csak nem akarsz egyedűl ebédelni? - kérdezte Razumihin s csodálkozva nézett Raszkolnyikovra. - Mi jutott eszedbe?

- Elmegyek, el, nagyon természetes, - felelte türelmetlenűl. - Te azonban maradj még egy perczig, - folytatta Razumihin felé fordúlva. - Ugy-e, anyácskám, nincs rá szükségük most mindjárt?

- Dehogy, dehogy. Kérem Prokofjics Dmitrij, maradjon, de ebédre legyen szerencsénk, nagyon kérem.

Razumihin meghajtotta magát s ragyogott. Egy pillanatig zavarodottan tétováztak.

- Adieu, Rogya... Azaz a viszontlátásra. Nem szeretem ezt az adieut. Adieu Násztászja... Ah, már megint adieu!

Alexandrovna Pulhéria Szónyát is akarta üdvözölni. Ez azonban nem sikerült neki és kisietett a szobából. Romanovna Avdotya várt, míg rákerűl a sor. S midőn anyja kiment, Szónyát figyelmesen, udvariasan, érzelmesen üdvözölte. Szonyecska újra zavarba jött. Gyorsan s remegve viszonozta a köszöntést. Arcza fájdalmat fejezett ki, mintha a figyelem s udvariasság kínosan hatott volna rá.

- Dunya, adieu! - kiáltott utána Raszkolnyikov. - Nyújtsd legalább a kezedet!

- Hiszen már egyszer kezet szorítottam veled. Elfeledted? - kérdezte s barátságosan fordúlt feléje.

- Hát akkor még egyszer.

Raszkolnyikov megszorította a húga kezecskéjét. Dunyecska mosolygott, elpirúlt, kivonta a kezét, s anyja után sietett. Ő is boldog volt.

- No jól van, - mondta Raszkolnyikov. Szónya felé fordúlt s vídáman tekintett rá. - Isten nyugosztalja a holtakat s mi éltessük az élőket. Vagy nem? Úgy van pedig...

Szónya csodálkozva nézett földerűlt arczára. Raszkolnyikov áthatón tekintett rá. Eszébe jutott mind az, a mit a meghalt atya Szónyáról beszélt neki...

- Jaj, Dunyecskám, - kezdte Alexandrovna Pulhéria rögtön, mihelyt az utczára értek, - beh örűlök, hogy végre eljöhettünk. Most már jobban érzem magamat. Álmodtam volna én ezt tegnap a vaggonban, hogy valamikor ez okoz majd nekem örömet?

- Ismétlem, mamácska, hogy Rogya még nagyon beteg. Nem látja rajta? Talán azért beteg, mert mi érettünk aggódik. Csak legyünk türelemmel s nagyon, nagyon sokat meg tudunk bocsájtani.

- Hiszen te magad sem voltál türelmes! – szólott közbe hévvel az anya. - Tudod, Dunya, jól megnéztelek ma titeket s láttam: milyen nagyon hasonlítotok egymáshoz. Nem épen külsőleg, hanem szellemileg. Mind a ketten büszkék s nagylelkűek... Nem képzelhetjük, hogy önző volna, Dunyecska, mi? De ha elgondolom: mi vár ránk ma este, elszorúl a szívem.

- Ne nyugtalankodjék, mamácska. Megtörténik, a minek történnie kell.

- De gondold meg a helyzetünket, Dunyecska. Mi lesz belőlünk, ha Petrovics Péter visszalép? - folytatta meggondolatlanúl Alexandrovna Pulhéria.

- Ugyan mit vesztünk vele? - kérdezte Dunya érdesen s megvető hangon.

- Jó, hogy eljöttünk, - szólott közbe élénken Alexandrovna Pulhéria; - Rogya sietett valamerre. Hadd szívjon egy kis friss levegőt. Rettenetesen fullasztó az a kis szoba. De hát hol talál itt az ember egy kis friss levegőt? Az utczán is úgy érzem magamat, mintha olyan szobában lennék, melyet régen nem szellőztettek. Micsoda város! Menj csak az útból, elgázolnak. Nézd, már meg zongorát hoznak. Agyon gázolják itt az embert lépten-nyomon... Attól a leánytól is félek.

- Micsoda leánytól, mamácska?

- Attól a Szemjonovna Zsófiától, a ki nála volt...

- Miért?

- Előérzetem van, Dunya. Gondolj, a mit akarsz, de mikor belépett, én mindjárt azt gondoltam: ez a főoka mindennek.

- Semminek sem oka! - kiáltott föl bosszúsan Dunya. - Furcsa előérzetei vannak, mamácska. Tegnap látta először Rogya azt a leányt s meg sem ismerte mindjárt, mikor belépett.

- No, majd meglátod! Ez a leány nyugtalanít. Vigyázz... Majd meglátod... Úgy féltem, mikor rám nézett azokkal a szemekkel. Alig bírtam a széken űlni. Aztán bemutatta nekünk. Hallottad, hogy' mutatta be? Olyan furcsa volt. Petrovics Péter olyanfélét ír róla... Rogya meg bemutatja, még pedig neked. Bizonyosan becsüli, ha így bánik vele...

- Sok mindent írnak az emberek! Rólunk is sokat beszéltek, írtak. Talán elfeledte már? Én meg vagyok győződve, hogy ez a leány... nagyon jó... s minden, a mit róla mondanak, csak pletyka...

- Bár úgy lenne!

- Petrovics Péter semmirevaló bújtogató, - tört ki hirtelen Dunya.

Alexandrovna Pulhériát mintha leforrázták volna. A beszélgetés ezzel félbe is szakadt. - -

- Van valami tervem, - kezdte Raszkolnyikov s az ablakhoz vezette Razumihint.

- Tehát megmondhatom Ivanovna Katerinának, hogy lesz szerencsénk önhöz? - kérdezte Szónya s távozni akart.

- Rögtön, Szemjonovna Zsófia, nincs titkunk kegyed előtt, nem is zavar bennünket... Várjon kérem, még akarok valamit mondani... Tehát, - fordult újra Razumihin felé, - ismered azt a... hogy' is hívják csak?... Petrovics Porfirt?

- Természetesen, hiszen rokonok vagyunk! Miért kérded? - tette hozzá kíváncsian.

- Ő működik most ebben az ügyben... a gyilkosság bűnügyében... tegnap beszéltetek róla...

- Igen! Nos?... - firtatta tovább Razumihin.

- Ő hallgatja ki a zálogosokat. Nekem is van ott zálogom. Csekélységek másoknak, értékesek nekem. Egy kis gyűrű, a mit Dunya adott nekem, mikor elváltunk. Meg az óra, a mi az atyámról maradt rám. Összevéve alig ér öt-hat rubelt. Nem szeretném, ha elvesznének, különösen az órát féltem. Az anyám kérdezhetné. Már akkor rettegtem, mikor a Dunya órájáról beszéltünk; az az egyetlen ékszer, a mi az atyánkról maradt. Még beteg lenne bele, ha elveszne. Tudod már, milyenek az asszonyok. Hát mit tegyünk? Tanácsolj. Tudom, hogy a rendőrségnél is jegyzékbe veszik a tárgyakat. De talán jó lenne egyenesen Porfírhoz fordúlni. Szeretnék minél előbb a végére járni. Meglásd, az ebédnél szóba hozza mamácska.

- Semmi esetre se menjünk a rendőrségre, hanem egyenesen Porfirhoz, - kiáltott föl Razumihin sajátságos elragadtatással. - Ah, milyen elégedett vagyok! Ne tétovázzunk tovább, menjünk rögtön, csak két lépésnyire van... Mehetünk, jer! Nagyon fog örűlni, ha megismerhet. Sokat beszéltem már neki rólad... Különböző időszakokban... még tegnap is. Menjünk. Tehát ismerted a vén asszonyt? Ugy, úgy! Milyen kitünő fordulat!... Ah, igaz, Ivanovna Zsófia...

- Szemjonovna Zsófia, - javította ki Raszkolnyikov. - Lássa, Szemjonovna Zsófia, ez az én Razumihin barátom, jó fiú...

- Ha menni akarnak, - szólt Szónya s rá sem nézett Razumihinre, s ettől még jobban zavarba jött.

- Tehát menjünk, - határozott Raszkolnyikov, - még ma elmegyek kegyedhez, Szemjonovna Zsófia, csak mondja meg, hol lakik?

Nem mintha kijött volna a sodrából, csak kerülte a leány tekintetét s úgy tett, mintha sietne. Szónya pirúlva mondta meg a lakása czímét. Együtt távoztak a szobából.

- Nem zárod be az ajtót? - kérdezte Razumihin, lemenve utánuk a lépcsőn.

- Soha! Különben már két év óta készülök rá, hogy kulcsot veszek. Boldog ember, kinek nincs mit féltenie, - tette hozzá mosolyogva és Szónyához fordúlt.

Megálltak a kapuban.

- Az ön útja jobbra vezet, Szemjonovna Zsófia. De hogyan talált meg? - kérdezte, bár látszott rajta, hogy egészen más kérdés nyomja a szívét. Szeretett volna a leány nyugodt, tiszta kék szemeibe mélyen beletekinteni, hanem ez csak nem sikerült.

- Hiszen megmondta tegnap Polecskának, hogy hol lakik!

- Polya? Igen, Polecska... az a kis leány. A kegyed nővére. Hát neki megmondtam: hol lakom?

- Elfeledte?

- Nem, már emlékszem.

- Már régen hallottam önről, a megboldogult apámtól, de nem tudtam a nevét. Az apám maga sem tudta, pedig sokat beszélt önről. Most pedig eljöttem s a mint megtudtam az ön nevét, ma

azt kérdeztem: - Itt lakik Raszkolnyikov úr? - Nem tudtam, hogy hónapos szobában lakik. Tehát Isten önnel! Majd megmondom Ivanovna Katerinának...

Boldog volt, hogy végre megszabadult. Gyorsan, fejét lesütve, haladt előre, hogy minél előbb eltűnjék azok szemei elől, hogy minél hamarább megtegye azt a húsz lépést a jobbra eső utcza fordulójáig, s végre egyedül maradva, nem sietve, semmire sem ügyelve, gondolkozhatott, visszaemlékezve a legkisebb részletre is, mely most történt vele. Észrevétlenül új világ tárult föl a szívében. Eszébe jutott, hogy Raszkolnyikov meglátogatja, talán még délelőtt, talán mindjárt.

- Oh, jaj, csak ma ne! - susogta maga elé, elszorult szívvel, mint mikor az ijedt gyermek bocsánatért könyörög. - Istenem, hozzám jön... abba a szobába!... Ah!

Ilyen állapotban természetesen nem vette észre azt az urat, ki nyomon követte. Mióta kilépett Raszkolnyikovtól, az folyton utána jött. Abban a perczben, mikor mind a hárman megálltak a gyalogjárón, az idegen megkerűlve őket, mintha összerezzent volna: véletlenűl meghallotta a Szónya imént mondott szavait: - Itt lakik Raszkolnyikov úr? - Jól megnézte hármójukat, leginkább pedig Raszkolnyikovot, a kihez Szónya szavait intézte. Aztán megnézte a házat is és jól megjegyezte magának. Aztán tovább ment, de most már lassan, vontatottan, bevárta Szónyát, követte, mert remélte, hogy haza fog menni.

- Hová megy? Ezt az arczot már láttam valahol, - gondolta az idegen s elgondolkozott. - Meg kell tudnom...

Mikor fordulóhoz értek, a kísérő átment a másik oldalra. Átnézett s látta, hogy Szónya feléje sem tekintve, folytatja útját. Nem vesztette el szem elől. Később ő is átment a másik oldalra s úgy intézte lépteit, hogy öt lépésnyire követte a leányt.

Körülbelül ötven éves ember lehetett. Középnagyságú, erős, széles vállú s ügyetlen tartású. Elegánsan, kényelmesen volt öltözve s jómódú embernek látszott. Finom sétapálczájával minden lépésnél koppant egyet. Keztyűje új, s széles csontú arcza nem kellemetlen. Arczszíne üde, nem pétervári. Sűrű szőke haja csak itt-ott csapott át őszbe, s telt szakálla világosabb volt, mint a haja. Kék szemeivel hidegen, érzéketlenűl, tünődve nézett maga elé. Egyáltalában olyan volt, mint egy nagyon jól konzervált ember, a ki sokkal fiatalabbnak látszik, mint a milyen valóban.

Mikor Szónya a csatornához ért, csak ketten maradtak a kövezeten. Kísérője megfigyelhette: milyen merengő és szórakozott a leány.

A házhoz értek s Szónya a jobb oldalra vezető lépcsőt választotta.

- Bah! - mormogta az ismeretlen s utána ment a lépcsőn. Csak most vette észre Szónya. Fölment a harmadik emeletre s a 9. számú ajtónál, melyre krétával volt fölírva „Kapernaumov szabó", - becsöngetett.

- Bah! - mondta újra az ismeretlen s ő is csöngetett, de a 8. számú ajtón. A két ajtó csak hat lépésnyire lehetett egymástól.

- Kegyed Kapernaumovnál lakik? - kérdezte nevetve Szónyától. - Ismerem. Tegnap javította ki a mellényemet. Én éppen a szomszédban lakom, Röslich Karlovna Gertrudnál... Milyen sajátságos véletlen.

- Tehát szomszédok vagyunk, - folytatta vígan az ismeretlen. - Csak három nap óta vagyok a városban. No, tehát a viszontlátásra!

Szónya nem felelt. Kinyitotta az ajtót s beosont a szobájába. Mintha szégyelte volna magát. Félt is. - -

A hogy' Porfirhoz tartottak, Razumihin rendkívűl vidám hangulatban volt.

- Nagyszerű! - ismételgette. - Úgy örülök, testvér, olyan elégedett vagyok.

- Vajon minek örül tulajdonképpen? - gondolta Raszkolnyikov.

- Nem is tudtam, hogy neked is van zálogod az öregnél. Régen volt, hogy utoljára voltál nála?

- Micsoda mamlasz tacskó ez? - gondolta Raszkolnyikov.

- Hogy mikor voltam nála, azt kérdezed? - Raszkolnyikov megállott s úgy tett, mintha gondolkoznék. - Ah, igen. Úgy három nappal a halála előtt, azt hiszem. De most meg nem tudom kiváltani a tárgyakat, - tette hozzá sietve, mintha zálogtárgyai miatt aggódnék. - Csak egyetlen rubelem van. Ezt is annak az átkozott láznak köszönhetem...

A *lázt* különös hangsúlylyal fejezte ki.

- No jó, jó, - felelt Razumihin. - Tehát ezért aggódtál olyan nagyon? Tudod-e, hogy a lázban gyűrűket s lánczokat emlegettél? Most már mindent értek.

- Aha, tehát az a gyanú még ennél is gyökeret vert. Ez a fiú eltűrné, hogy miattam keresztre feszítsék, de azért most mégis örül, hogy „most már mindent ért". Föltűnt mindnyájuknak, hogy gyűrűkről s lánczokról beszélgettem!

- Vajon itthon találjuk-e? - kérdezte hangosan.

- Természetesen, - felelte Razumihin. - Majd meglátod, milyen pompás fiú ez a Porfir! Egy kicsit ügyetlen; nem a mozdulataiban, csak úgy. Nagyon okos fiú, legkevésbbé sem ostoba, de különös gondolkozásmódja van... Bizalmatlan, czinikus, kételkedő... Szereti bolonddá tenni az embereket... Azaz nem is egészen azt, hanem szereti az orruknál fogva vezetni őket. Hanem a dolgát jól érti, alaposan érti. Tavaly is egy olyan gyilkosságot fedezett föl, melynek már minden nyoma elveszett. Nagyon szeretne megismerkedni veled.

- Mért olyan nagyon?

- Hát tudod... mióta beteg vagy, gyakran emlegettelek előtte... Aztán hallott is rólad egyetmást. Mikor megtudta, hogy anyagi körülményeid akadályozzák haladásodat a jogi pályán, fölkiáltott - Milyen kár! Ebből aztán azt következtetem, nem csak ebből, hanem mindent összevéve... Tegnap Zametov is beszélt... Tudod még Rogya, mit beszéltem neked tegnap részeg fővel? Ugy félek, hogy majd Isten tudja mit fogsz gondolni...

- Mit képzelsz? Hogy őrültnek tartanak? Talán igazuk is van.

Erőltetve nevetett.

- Azt, azt... piha! Dehogy!... No hát, a mit én fecsegtem, meg a mit a többi fecsegett, az mind csak ostobaság s a részegség eredménye.

- Mért mentegeted magadat tulajdonképpen? Ah, milyen kellemetlen ezzel foglalkozni! - kiáltott föl Raszkolnyikov túlizgatott érzékenységgel. Egy kicsit tette is magát.

- Tudom, tudom, értem. Biztosítlak, hogy föl bírom fogni. Szégyen, gyalázat az a beszéd...

- No, hát ha szégyen, hallgass te is.

Elhallgattak mind a ketten. Razumihin különben örült. Raszkolnyikov érezte ezt s utálta érte. Az is nagyon nyugtalanította, a mit Razumihin az előbb beszélt Porfirról.

- Ez előtt is panaszkodni kell, még pedig olyan természetesen, a mint csak lehet, - gondolta; szíve hevesen dobogott s elsápadt. - Az lenne a legtermészetesebb, ha nem is beszélnék arról. Ha makacsúl kikerűlnék mindent... nem, úgy nem lenne természetes. Nos, jőjjön, a minek jönnie kell... Majd meglátjuk mindjárt. De vajon jól teszem-e, hogy hozzája megyek? Vajon nem repül-e a pille maga a lángok közé? Hogy' dobog a szívem! Ez sem ér semmit...

- Abban a szürke házban lakik, - mondta Razumihin.

- Az a fő: tudja-e Porfir, hogy én tegnap a boszorkány lakásán voltam? S hogy ott vérről beszéltem? Ezt rögtön meg kell tudnom, mihelyt belépek. Meg fogom látni az arczán... S ha bele veszek is, meg kell tudnom!

- Tudod mit? - fordúlt hirtelen Razumihin felé s hamiskásan mosolygott. - Azt vettem észre, kedves czimborám, hogy te reggel óta sajátságosan izgatott vagy. Nem igaz?

- Miféle izgatottság? Egyáltalán nem vagyok izgatott, - mondá Razumihin összerezzenve.

- Még is meglátszik rajtad, fiacskám. Ugy űltél a széken, a hogy' egyáltalában nem szoktál, a szék szélén s folyton össze-összerezzentél, mintha görcsök rángattak volna. Minden ok nélkül fölugráltál a helyedről. Egyszer elsötétűlt az arczod, máskor olyan édes volt a mosolyod, mint a sárga-czukor. Még el is pirúltál. Különösen, mikor ebédre hívtak, olyan vörös lettél, mint a rák.

- Hazudsz! Mit képzelsz tulajdonképpen?

- Hát miért fészkelődől most is, mint egy iskolás gyerek? Miért fordítod el a fejedet? Aha! Már megint elpirúltál!

- Micsoda egy malacz vagy te!

- Hát miért zavarodtál meg?... Rómeó! Várj csak, majd elbeszélem valahol, ha, ha, ha. Majd megnevettetem mamácskát s még valakit...

- Hallgass már, ugyan hallgass. Ez már mégis... Hogy' is mondjam már? Az ördögbe!

Razumihin elvesztette a fejét s majd a hideg rázta ki ijedtében.

- Mit akarsz nekik elbeszélni? Én, fiam... Piha! Milyen nagy disznó vagy!

- Éppen olyan, mint a pünkösdi rózsa. Ah, ha tudnád: milyen jól illik neked! Rómeó - in folió kiadásban. Aztán még meg is mosakodtál, még a körmeidet is megtisztogattad! Mikor történt ez utoljára? Még megérem, meg is kented a hajadat. Jőjj csak idébb.

- Disznó, kutya!

Raszkolnyikov annyira nevetett, hogy azt hihette az ember, a lábain sem bír megállani a nagy nevetéstől. Még akkor is kaczagott, mikor beléptek a házba, melyben Porfir lakott, Éppen is ezt akarta. Hadd hallják meg a szobában a nevetését. Tudják meg, hogy kaczagva lépett be s még az előszobában sem bírta visszanyerni komolyságát.

- Szót se többet, mert különben... összezúzlak, - suttogta Razumihin s vállon ragadva Raszkolnyikovot, dühösen megrázta.

IV.

Raszkolnyikov belépett. Arcza olyan volt, mint azé, a ki minden erejével vissza akarja fojtani a nevetést. Utána ballagott a hosszú, esetlen Razumihin, dúlt arczczal, szégyentől s haragtól úgy kipirúlva, mint egy bazsarózsa. Alakja s arcza most valóban nevetséges volt s igazolta a Raszkolnyikov nevethetnékjét.

Raszkolnyikov a háziúr elé lépett, ki a szoba közepén állott. Kezét nyújtotta feléje (s még akkor is küzdött a nevetéssel), hogy legalább pár szóval bemutathassa magát. De ekkor véletlenűl megpillantotta Razumihint. Az elnyomott nevetés hirtelen újra kitört s most már annál nagyobb erővel harsogott, minél inkább vissza akarta fojtani. A Razumihin dühe, mely e nevetés után tört ki, az egész jelenetnek vidám és természetes jelleget kölcsönzött. Razumihin önkénytelenűl is elősegítette a Raszkolnyikov tervét.

- Az ördögbe! - ordított föl s oly erővel csapott egy kis kerek asztalra, melyen egy üres teás csésze állott, hogy az csörömpölve esett le s darabokra tört.

- No, no, micsoda dolog ez? Ki téríti meg a káromat? - kérdezte vídáman Petrovics Porfir.

A helyzet most a következő volt: Raszkolnyikov a szoba közepén állott s tele torokból kaczagott. Még mindig fogta a háziúr kezét s úgy látszott, minden erejéből fékezni akarja jó kedvét. Razumihin, kit a csésze eltörése végkép elkeserített, egyet köpött előttük, megvetően hátat fordított s az ablakhoz ment, hol sötét tekintettel bámúlt ki, a nélkűl, hogy látott volna valamit. Petrovics Porfir nevetett s nagyon szerette volna tudni, hogy miért? Nem messze tőlük Zametov állott. Mikor beléptek, Zametov a sarokban űlt, mosolyra húzta a száját, fölállott s eléjük indúlt. De ez a nevetős jelenet visszatartotta. Kedvetlenül, gyanakodva nézett rájuk s különös zavarral kereste a Raszkolnyikov tekintetét. Raszkolnyikovot is megdöbbentette a Zametov váratlan jelenléte.

- Erre is vigyáznom kell, - gondolta.

- Bocsánatot kérek, - tette hozzá hangosan, olyan hangon, mintha nagy zavarban lenne, - Raszkolnyikov vagyok...

- Kérem, kérem, - felelt Petrovics Porfir. - Nagyon örülök... Milyen vídám hangúlatban van ön! De azt meg mi lelte, hogy köszönni sem akar? - S Razumihinre mutatott.

- Magam sem tudom, miért bőszűlt úgy föl ellenem. Csak azt mondtam neki útközben, hogy olyan, ment egy Romeó... Meg is mondtam: miért. Ennyi volt az egész.

- Disznó! - felelt Razumihin s vissza sem fordúlt.

- Nagy okot bolygathatott az a kis szó, - jegyezte meg mosolyogva Porfir, - kicsiségért nem szoktunk haragudni!

- No, csak kezdd rá te is, inquisitor! Vigyen el az ördög mindnyájatokat! - De ekkor már maga is kaczagott a jó Razumihin s olyan vídáman lépett Porfirhoz, mintha senki sem bántotta volna.

- Elég volt. Bolondok vagytok mind. S most térjünk át az üzleti részre - folytatta Razumihin. - Íme tehát bemutatom Raszkolnyikov Romanovics Rodion barátomat. Sok szépet hallott rólad, kívánt veled megismerkedni, különben egy kis elintézni valója is lenne. Ah, Zametov, te is itt vagy? Mikor ismerkedtetek meg?

- Hát ez vajon mit jelent? - tűnődött magában Raszkolnyikov.

- Hiszen tegnap ismerkedtünk meg nálad, - felelte elfogulatlanúl Zametov.

- Annál jobb. Kevesebb dolgom marad. A múlt héten még te is arra kértél: ismertesselek meg Porfirral. Hanem ha nélkűlem is megtaláltátok egymást, annál jobb... Hol a dohány?

Porfir még reggeli pongyolában volt, de fehérneműje ragyogott, mint a hó. Letiport sarkú czipőiben könnyedén jött-ment szobájában. Körülbelől harminczöt éves lehetett. Középnagyságu vastag ember, ki már meg is pohosodott egy kicsit. Kerek fejét rövidre nyírt haj borította, mely azonban hátúl kissé hosszabb volt s a nyakszirt fölött befelé kunkorodott.

Arcza is kerek, tömpe orra alatt simára borotválva. Szakállt sem viselt s arczszíne beteges sötét sárga volt. De azért nem lehetett bágyadtnak mondani; ellenkezőleg többnyire élénk, majdnem gúnyos kifejezés űlt rajta.

Első pillanatra a jólelkű ember benyomását tette a szemlélőre. De ha mélyebben tekintettünk a szemeibe, megváltoztattuk véleményünket. Azok a szemek sajátságos nedves fényben ragyogtak s a mint félig rájok borúlt a fehér pillájú szemhéj, úgy nézett velük, mintha folyton ravaszúl hunyorgatna valakire. Ez a sajátságos szemkifejezés egész lényével ellentétben állott. Mozdúlatai szerények, majdnem nőiesek voltak s a ki jobban megismerkedett vele, elmondhatta, hogy sokkal mélyebben, komolyabban gondolkozik, mint első látásra hinni lehetett volna.

Mihelyt meghallotta Porfir, hogy vendége közölni akar vele valamit, a legnagyobb előzékenységgel vezette a pamlaghoz, leültette, elfoglalta a szemben lévő helyet, s olyan tekintettel nézett rá, melyben kérdés s komoly figyelem összpontosúlt. Nincs kínosabb az ilyen tekintetnél. Majdnem terhes elviselni, zavarba ejt, különösen, ha nem tudjuk, hogy az az illetőnek rendes szokása. Tétovázunk: előadjuk-e ügyünket, mert érezzük, hogy a túlkomoly és túlfigyelmes várakozó tekintethez képest az igen csekély, jelentéktelen kis dolog. Raszkolnyikov maga sem remélte, hogy olyan röviden, érthetően adja elő ügyét s e mellett lesz ereje ahhoz is, hogy Porfirt megfigyelje. Petrovics Porfir egy pillanatra sem vette le róla tekintetét. Razumihin, ki az asztal előtt foglalt helyet, nagy figyelemmel kísérte a beszélgetőket. Olyan mohó kíváncsisággal nézett hol egyikre, hol másikra, hogy majdnem kiszámított figyelemnek látszott.

- Ostoba szamár, - szidta őt magában Raszkolnyikov.

- Kérvényt kell benyújtania a rendőrséghez, - mondta Porfir száraz, hivatalos hangon. - Körülbelül így: Ezt és ezt hallotta a gyilkosságról s fölkéri a vizsgálóbírót, ki az ügyet vezeti, vegye tudomásúl, hogy ezek meg ezek a tárgyak az ön letett zálogai s szeretné visszaváltani... vagy... A többit majd elintézik ott.

- Éppen az a baj, hogy jelenleg nincs annyi pénzem sem, - Raszkolnyikov iparkodott zavarba jönni, - a mivel e csekélységeket kiválthatnám. Előbb csak be akarnám jegyeztetni, hogy azon tárgyak az enyémek s később, ha pénzem lesz...

- Mindegy, - felelt Petrovics Porfir, kit a pénzkérdés egészen hidegen hagyott. - Különben egyszerűen hozzám is fordúlhat kérelmével.

- Bélyeges papírra vagy csak amolyanra? - kérdezte Raszkolnyikov, ki a pénzkérdésben még az ily csekélységekre is súlyt akart fektetni.

- A legegyszerűbbre, - felelt Porfir s gúnyosan nézett rá, összehúzta a szemét s megint úgy tett, mintha hunyorított volna. Lehet különben, hogy csak Raszkolnyikov képzelte, de ő megesküdött volna rá, hogy Porfir, az ördög tudja miért, gúnyosan hunyorgatott reá.

- Mindent tud. - Ez a gondolat czikázott át agyán.

- Bocsásson meg - folytatta Raszkolnyikov s már elvesztette biztosságát, - hogy ilyen csekélységek miatt alkalmatlankodom. Alig ér öt rubelt az egész, de nekem drágább mindennél a miatt az emlék miatt, mely a tárgyak ajándékozójához köt s megvallom, nagyon megijedtem, mikor hallottam...

- Azért riadtál hát föl tegnap, mikor Zoszimov említette, hogy Porfir kihallgatja a zálogadókat is, - szólt közbe Razumihin.

De ez már elviselhetetlen volt! Raszkolnyikov nem állhatta meg, hogy haragtól villámló tekintetet ne vessen Razumihin felé. Hanem még idejében uralkodott magán.

- Gúnyolódni akarsz, czimborám! - fordult Razumihinhez jól tettetett bosszankodással. - Azért mert én ragaszkodom azokhoz a holmikhoz, még nem szükséges engem önzőnek vagy kapzsinak tüntetned föl. Magam is tudom, hogy nem sokat érnek - másnak, de nekem! Hiszen említettem, hogy az ezüst órát s a lánczot atyámtól örököltem, s ez egyetlen emlékem a holta után. Csak nevess. Tegnap megjött az anyám, - folytatta Porfirhoz fordúlva, - s ha megtudná, hogy nincs nálam az óra!... Hidd el, - fordult vissza Razumihinhez s azon volt, hogy reszkettesse a hangját, - kétségbe esnék! Hiába, az asszonyok ilyenek.

- Ah, hiszen nem akartalak sérteni. Egészen máskép értettem, - jelentette ki elszontyolodva Razumihin.

- Vajon jól csináltam? Természetesnek látszott? - kérdezte magában Raszkolnyikov s megremegett a lelke. - Az utolsó frázis fölösleges is volt.

- Ah, tehát kedves anyja megérkezett? - kérdezte Petrovics Porfir.

- Meg.

- Mikor tulajdonképpen?

- Tegnap este.

Porfir elhallgatott, mintha meg akart volna fontolni valamit.

- Nem fognak elveszni az ékszerei, - szólott aztán nyugodtan és hidegen. - Már régen vártam önt, tudtam, hogy el fog jönni.

S ezzel, mintha semmi jelentőset sem mondott volna, odanyújtotta a hamutartót Razumihinnek. A rettenetes fiú teleszórta hamuval a szép szőnyeget.

Raszkolnyikov megrázkódott, de Porfir reá sem nézett, folyton a Razumihin hamujával bajlódott.

- Mi-i-t beszélsz? Vártad? Hát tudod, hogy ő is elzálogosított valamit? - kérdezte bámulva Razumihin.

Petrovics Porfir egyenesen Raszkolnyikov felé fordult.

- Nála volt az ön két ékszere, egy papirba göngyölve és írónnal írta rá az ön nevét s a napot, a melyen zálogba tette.

- Milyen jól megjegyez ön mindent! - felelte Raszkolnyikov, s zavartan mosolygott. Iparkodott a szemébe nézni, s nem állhatta meg, hogy hozzá ne tegye: - Csak azért mondom, mert bizonyosan sok zálogadó neve volt följegyezve... hogy ön talán nem is emlékezhetik mindenre... és mégis olyan jól tudja és... és...

- Milyen ostoba, gyönge védekezés; - gondolta, - ugyan miért is mondtam?

- Már mind ismerem, a kik zálogot adtak, még csak ön hiányzott, - felelt Porfir hidegen, az irónia alig észrevehető árnyával.

- Beteg voltam.

- Hallottam. Azt is hallottam, hogy valami miatt nagyon izgatott. Még mindig halvány.

- Egyáltalában nem vagyok sápadt! Egészséges vagyok! - kiáltott föl ingerülten Raszkolnyikov, s ezzel egészen elvesztette azt a hangot, melyet e beszélgetéshez választott. Dühe mindjobban forrt, s már alig-alig bírt uralkodni magán.

- Mérgemben még elárulom magamat, - ez a gondolat villant át agyán. - Éppen azért kínoznak...

- Dehogy vagy még egészséges, - szólt közbe Razumihin. - Hiszen még tegnapelőtt eszméletlen voltál s félrebeszéltél. Képzeld csak, Porfir, alig hogy magához tért, alig hogy kitettük a lábunkat az ajtón, én meg Zoszimov, hát nem elszökött?! El bizony. S oda csatangolt éjfélig, Isten tudja, merre, pedig alig bírt a lábán állani s egyáltalában nem volt beszámítható állapotban. Hát hallottál már ilyet?

- És valóban teljesen beszámíthatatlan állapotban? - kérdezte Porfir, s megcsóválta a fejét.

- Ostobaság! Kérem, ne hallgasson rá. És különben se hígyen*** el neki soha semmit, - folytatta dühösen Raszkolnyikov.

De úgy látszott: Petrovics Porfir oda se hallgatott ezekre a sajátságos szavakra.

- Ugyan már, hogy' mentél volna ki az ágyból, ha eszeden vagy s nem a láz őrjöngése kerget? - kiáltott rá Razumihin, a ki szintén erősen tüzelt. - S miért mentél ki? Micsoda célod volt? S miért szökve? Titokban? Hát lehet ilyet tenni tiszta, józan észszel? Most, hogy túl vagyunk a veszélyen, szemedbe mondom.

- Megúntam mind a kettőt, Razumihint meg Zoszimovot, - fordult Raszkolnyikov Porfir felé s szemében daczos, kihívó gúny csillant meg. - Elszöktem más lakást keresni, a hol ne akadhassanak rám. El is vittem magammal egy csomó pénzt. Zametov úr látta is nálam. Az igaz, Zametov úr, mondja meg hát maga: józan voltam-e tegnap este, vagy félrebeszéltem-e a láztól?

Mindenáron bele akarta vonni Zametovot a beszédbe. Hallgatása bosszantotta s nem szenvedhette tekintetét.

- Az én véleményem szerint ön tegnap nemcsak igen okosan beszélt, hanem még ravaszúl is. Csak egy kicsit ingerűlt volt, - felelte Zametov szárazon.

- És ma azt hallottam Fomics Nikodimtól, hogy késő este abban a házban találkozott önnel, hová az elgázolt hivatalnokot vitték.

- No hát, látod, hiszen mikor ott jártál is őrült voltál, - kiáltott közbe Razumihin. - Odaadta minden pénzét az özvegynek a temetésre! Ha már segíteni akartál rajta, adtál volna neki tizenöt rubelt, vagy húszat, de legalább hármat tartottál volna meg magadnak. De nem, odadobja mindenét egyszerre!

- Talán olyan kincsre akadtam, a miről te nem is tudsz semmit! S azért voltam olyan bőkezű... Zametov úr tudja, hogy kincset találtam... Bocsásson meg kérem, - fordult aztán reszkető ajakkal Porfir felé, - hogy ilyen butaságokkal úntatjuk önt. Bizonyosan terhére is vagyunk. Nem?

- Kérem, kérem, ellenkezőleg. Nem is képzeli, mennyire érdeklődöm ön iránt. Hallgatni, látni, mindkettő oly érdekes én előttem. S bevallom, végtelenül örülök, hogy végre elszánta magát s fölkeresett...

- Adj hát legalább egy kis teát, - mondta Razumihin. - Hiszen kiszárad a torkunk.

- Pompás gondolat! Talán mindnyájan részt vesznek? Nem szeretnél a tea előtt valami - tartalmasabbat?

- Eltakarodjál vele!

Petrovics Porfir kiment, hogy a két teát megrendelje.

Gondolatok zsibongtak a Raszkolnyikov fejében. Rettenetesen ingerült volt.

- Kiállhatatlan a szemtelenségük, - gondolta. - Még nem is titkolják; nem is tettetik magukat előttem. Miért beszélt ő énfelőlem Fomics Nikodimmal, mikor nem is ismert? Tehát már nem is titkolják, hogy üldöznek, mint a veszett kutyát? Nyíltan a szemem közé köpnek. - Reszketett dühében. - No, hát akkor szálljanak szembe velem. Ne játszszanak, mint a macska az egérrel. Hát ha egyszer csak fölállok s a szemébe vágom a teljes igazságot? Megláthatja akkor Petrovics Porfir, hogy mennyire megvetem.

Nehezen vett lélekzetet.

- Hátha csak úgy gondolom? Hát ha teljesen közönyösek s én csak lázképeket látok, s azért gyötröm magamat? Hát ha csak csüggedek, s nem bírom tovább játszani az útálatos szerepet? Talán nem a czélzatosan bánnak így velem? Hiszen nem mondanak semmi különöset: de vajon nem lappang-e közönyös szavaik alatt gonosz szándék? Miért mondta Porfir azt: *Nála* és Zaratov, hogy *ravasz* voltam. S minő hangon. Igen a hang, a hang... De hát Razumihin is itt ül, miért nem veszi észre ő is? Eh, ez a szegény ló sohasem vesz észre semmit. Vagy talán újra kezdődik a láz?... Vajon rám hunyorított-e az előbb Porfir, vagy nem? Ostobaság! miért hunyorított volna? Vajon ingerelnek-e csakugyan, vagy csak tréfálnak velem? Látományaim vannak-e csupán, vagy csakugyan *mindent tudnak*?... Milyen szemtelen még ez a Zametov is!... Egész éjjel tünődött a szavaimon, rólam beszélgettek. Most úgy érzi itt magát, mintha otthonn volna, pedig először jött ide. Porfir nem is veszi vendégszámba. Egyszerűen hátat fordít neki. Értik egymást. Mikor bejöttünk is, bizonyosan rólam beszéltek... Vajon tudnak-e valamit a lakásról? Mikor az előbb azt mondtam, hogy lakást kerestem, rám sem hallgatott. Mindenesetre okos dolog volt szóba hozni. Lázban bolyongtam. Ha, ha, ha. Mindent tud, a mi tegnap történt, csak az anyámról nem hallott még semmit... Ah, még a zálogbatétel napját is fölírta a vén boszorkány!... Még nem adom meg magamat. Várjatok. Hol vannak a tények, bizonyítékok? A lakás sem bizonyít semmit. Lázas bolyongás... Tudom már, mit kell mondanom... De vajon tudnak-e valamit a lakásról? El nem megyek addig, míg ezt ki nem veszem belőlük! Miért jöttem ide?... Hogy olyan dühbe jöttem, talán még gyanút keltettem. Eh, vagy talán illett ahhoz, a ki mint beteg szerepel előttük. Tapogatódzik, zavarba akar hozni; miért is jöttem ide?...

Mindez olyan gyorsan futott át agyán, mint a villám.

Petrovics Porfir nemsokára visszatért. Úgy látszott, mintha most vídámabb lenne, mint az előbb.

- Még mindig kóvályog a fejem a mulatságod után, - fordúlt vídáman Razumihin felé.

- Igaz, hát mit végeztetek? Éppen a legveszedelmesebb ponton hagytalak benneteket. Nos, ki győzött?

- Senki sem, mint rendesen. Utoljára az örökkévalóság kérdését vetettük föl s fölszálltunk a fellegekbe.

- Képzeld csak Rogya: hová tévedtek ezek? Arról vitatkoztak: van-e bűntény vagy nincs? Mondom nekik, addig fecsegtek, míg egyszer csak ördögöcskék ugrálnak a szemeitek előtt.

- Mi csodálkozni való van ezen? Közönséges szocziálista-kérdés, - felelte Raszkolnyikov szórakozottan.

- Különben nem is úgy tettük föl a kérdést, - jegyezte meg Porfir.

- Nem egészen úgy, elismerem, - szólott Razumihin, a ki megint tűzbe jött. - Elmondom neked, Rogya, aztán mondd meg a véleményedet. Nagyon szeretném ismerni. Tegnap is, mikor ezek annyit össze-vissza fecsegtek, te rád számítottam, hogy eljösz s támogatni fogsz. A vita a szocziálisták bírálásával kezdődött. Ismeretes ezek fölfogása. „A bűntény csak tiltakozás a társadalom rendetlen beosztása ellen", - Semmi több. Más alapot el nem ismernek. Más okok nincsenek.

- Hazudsz! - kiáltott közbe Petrovics Porfir. Úgy látszott, ő is belemelegedett a vitába. Gyakran nevetett a Razumihin szavain, a mi ezt még jobban fölbőszítette.

- Semmit, semmit sem ismerek el ezen kívül, - szakította félbe Razumihin tüzesen; - én nem hazudom. Megmutathatom a könyveiket. Mindennek csak ezt az egyetlen okát adják: „Az illető társadalom oka mindennek", - semmi más. Ez az a kedves, ismert frázis. Ebből tehát az következik, hogy ha a társadalom rendesen lenne beosztva, egyszeribe megszűnnének a bűntettek. Mert hát akkor nem lenne ok tiltakozásra. Egy pillanat alatt mindannyian jogszerűek lennének. Az emberi természetet számításon kívül hagyják. A természetet kiszorítják, - nem ismerik el. Náluk nem históriai, nem eleven módon fejlődik az ember a rendes társadalmi állapot czéljának elérésére, hanem megfordítva: a szocziálista-rendszernek, - melyet valamely matematikailag képzett fej gondol ki, - kell rögtön összhangba hozni az egész társadalmat; igazságossá, bűntelenné kell tennie, a nélkül, hogy valamely élet folyamára, valamely történelmi vagy természetszerű fejlődésre lenne szüksége. Ezért olyan ösztönszerű ellenségei a történelem tanainak. „Borzasztóságok vannak abban, meg ostobaságok", s az ostobaság az a bűnbak, melyre mindent áthárítanak. Ezért nem tűrhetik az eleven élet folyamát sem. „Nekünk nem kell eleven lélek." Az eleven lélek élni akar, az eleven lélek nem engedelmeskedik a mehanikus formáknak, az eleven lélek bizalmatlan s retrograd! Tehát el vele. A másik azonban, ha egy kicsit dögszagú is, ha gummiból csinálható is, de legalább nem él, legalább rabszolga s nem lázad föl soha! S mi következik ebből? Az, hogy sohasem alkotnak kész egészet. Összerakják a téglákat, gerendákat, léczeket, rendezik a folyosókat és szobákat a tervvázlaton. A vázlat készen van, de a ti természetetek még nem kész ehhez a vázlathoz. Élni akar, hiszen még nem végezte be élte folyamát! Korán van még neki a temetőbe menni. A puszta logikával nem lehet a természetet átugrani. A logika három eshetőségre számít, - pedig egy millió van előtte! Nos, hiszen csak amputálni kell a milliókat s mindenben csak a kényelmet kell szem előtt tartani. Ez a föladat legkönnyebb megoldása. Oly csábítóan világos, hogy még gondolkodni sem kell fölötte. S ez a fődolog! Pokolba a gondolkozással! Aztán az emberi élet egész misztériumát össze lehet foglalni két kis nyomatott lapon.

- No, átszakadt a gát! Ránk zúdúl az árvíz! Be kell tömnünk a szakadást, - nevetett Petrovics Porfir. - Képzelje csak, - fordúlt Raszkolnyikov felé, - így zuhogott tegnap este is. Csakhogy vagy hat hanggal szaporábban, mert puncscsal kenegette a torkát s így jobban csúszott. Képzelheti!... Nem, czimborám, nincs igazad. A „társadalmi állapotoknak" nagy jelentőségük van, midőn a bűntetteket megítéljük: ezt *én* mondom neked.

- Elhiszem, hogy nagy jelentőségük van. De mondd csak, például: ha egy negyven éves ember egy tíz éves leányt megbecstelenít, vajon minő szerepet játszanak ennél a bűnnél a társadalmi állapotok?

- Nos, miért ne? Szigorúan véve talán a társadalmi állapotok is vétkesek benne. Egy ilyen bűnt nagyon könnyen meg lehetne magyarázni a társadalmi beosztás befolyásával.

Razumihin majdnem őrjöngött.

- Tudod mit, - ordított, - ha ezt is lehet, akkor én rögtön bebizonyítom, hogy azért van fehér szőr a szempilládon, mert az Iván Velikij[12] tornya Moszkvában harminczöt öl magas. S bebizonyítom tisztán, világosan, érthetően, még a liberálizmusból is veszek hozzá színeket. Akarod? Fogadsz velem?

- Fogadok, halljuk csak azt a nagyszerű bizonyítást!

- Ah, csak teszi magát az ördöngös! - kiáltott föl Razumihin. - Érdemes is teveled vitatkozni! Szándékosan ingerli az embert. Ah, Rodion, te még nem ismered őt! Tegnap is ő győzött, csak azért, mert a többit mind bolonddá tartotta... Mi mindent beszélt ez tegnap!... Amazok majd az égbe szálltak a gyönyörűségtől. Néha képes tizennégy napig egy folytában bolonddá tartani az embert. Tavaly eszébe jutott, hogy elhiteti velünk: beáll barátnak. S két hónapig hittünk neki. Azután meg azt híresztelte, hogy házasodik. Még új ruhákat is csináltatott. Gratuláltunk neki, vártuk a menyegzőt. Persze nem volt se menyasszony, se semmi. Csak úgy képzelte az egészet.

- Most megint hazudtál. A ruhákat már régen megcsináltattam s csak aztán jutott eszembe, hogy azzal a mesével tréfáljalak meg benneteket.

- Csakugyan olyan jól tud ön színlelni? - kérdezte Raszkolnyikov s elgondolkozott.

- Azt hitte, hogy nem? No, várjon, egyszer magát is fölültetem. Ha, ha, ha. Nem, hallgasson csak, megmondom az igazat. A társadalmi állapotokról s bűntényekről jut eszembe az ön munkája... *A bűnök*, vagy ilyesmi volt a címe, már nem emlékszem rá határozottan. Abban az áll, hogy midőn új törvényeket alkottak, egyúttal fölforgatták a régieket, a melyeket a társadalom szentnek tartott, mely apáról fiúra szállt örökségképpen, tiszteletben. Nagyon érdekelt ez a kis dolgozat. Vagy két hónapja lehet, hogy olvastam az *Időszaki Szemlé*-ben.

- Az én czikkemet? Az *Időszaki Szemlé*-ben? - kérdezte Raszkolnyikov csodálkozva. Igaz ugyan, hogy vagy féléve írtam egy ilyen tárgyú tanulmányt, akkor, mikor elhagytam az egyetemet. Hanem a kéziratot a *Heti Szemlé*-nek vittem el, nem pedig az *Időszaki*-nak.

- Mégis ott jelent meg.

- Igaz, hiszen a *Heti Szemle* már meg is szűnt.

- Úgy van, beleolvadt a másik lapba s így történt, hogy az ön czikke itt jelent meg. Nem is tudja?

Raszkolnyikov csakugyan nem tudta.

- Most már fölveheti a honoráriumot. De milyen csöndesen, egyedül él ön, hogy még az ilyen érdekes dolgokra sem figyel. Pedig ez tény.

- Bravó Rogyka! - kiáltott Razumihin. - Én sem tudtam. De még ma rohanok az olvasóterembe. Két, három hónappal ezelőtt? Hányadik szám? Oh, rögtön megtaláljuk. És ő senkinek sem szól róla.

- Honnan tudja, hogy én írtam a czikket? Hiszen csak egy betű volt a név helyén, - kérdezte Raszkolnyikov.

- Véletlenül tudtam meg a napokban. Ismerem a szerkesztőt. Nagyon érdekelt.

- Ha jól emlékszem, én a bűnösnek a cselekmény egész lefolyása alatt jelentkező lelkiállapotát tettem értekezésem tárgyává.

---

[12] Híres régi templom a Kremlben.

- Igen, s azt állította, hogy a bűnösnél a tett elkövetését mindig valamely beteges állapot követi. Nagyon, nagyon eredeti... azonban engem értekezésének nemcsak ez a része érdekelt kiváltképpen, hanem egy másik fölfogás, melyet ön az értekezés végén, fájdalom, csak igen röviden érint; bizonyára emlékszik rá; arról van szó tudniillik, hogy vannak olyan egyének, a kik nemcsak minden kihágást, minden bűnt elkövethetnek, hanem teljes joguk is van hozzá s hogy ezekre nézve a törvény nem lehet irányadó.

Raszkolnyikov nevetett, hogy gondolatait oly erőszakosan és készakarva elferdítik.

- Mi? Joga a bűn elkövetésére? De talán csak nem azért, mert a társadalmi állapotok a hibásak? - kérdezte Razumihin aggódva.

- Nem, nem; nem egészen úgy, - felelte Porfir, - a dolog úgy áll, hogy ennek az úrnak az értekezésében az emberek „rendesekre" és „rendkívüliekre" osztatnak. A rendesek kénytelenek alázatosan megadni magukat s nincs rá joguk, hogy a törvényt áthágják, éppen azért, mert csak „rendesek". A „rendkívüliek"-nek azonban joguk van minden bűnt elkövetni s a törvényt áthágni, éppen azért, mert ők „rendkívüliek". Azt hiszem, így van a tétel fölállítva, ha nem tévedek?

- De hogy' lehet az? Lehetetlen, hogy ezt így gondolta volna, - mondá Razumihin kétkedve.

Raszkolnyikov megint nevetett. Ő mindjárt fölfogta, hogy miről van szó s hová akarják őt terelni; nagyon jól emlékezett értekezésére s elhatározta, hogy elfogadja a kihívást.

- Az én előadásom nem egészen úgy szól, - kezdte egyszerűen és szerényen; - egyébiránt meg kell vallanom, hogy ön csaknem eltalálta, sőt - ha úgy akarja, - egészen el is találta... (úgy tett, mintha kellemes volna neki megengedni, hogy előadását helyesen mondták el.) A különbség csak a következő: én egyáltalában nem vitatom azt, hogy a rendkívüli embereknek minden esetben mindenféle helytelenséget és kihágást kell elkövetniök, hogy ők erre mintegy kötelezve volnának. Sőt azt hiszem, ilyen okoskodást nem is engedtek volna kinyomtatni. Én egyszerűen csak arra mutattam, hogy a rendkívüli embernek joga van... azaz: nem hivatalos joga, hanem olyan joga, a mely személyes tulajdona, a mely az ő lelkiismeretének megengedi azt, hogy bizonyos akadályokat elhárítson maga elől; de egyes-egyedül csak abban az esetben, ha azt gondolatainak (a melyek az emberiség hasznára is válhatnak) kivitele követeli. Ön azt mondja: az én értekezésem nem világos; kész vagyok önnek a szükséges fölvilágosításokkal szolgálni, a mennyire csak lehet. Talán nem tévedek, ha fölteszem, hogy éppen ezt akarta ön; jól van. Az én fölfogásom szerint a Keplereknek és Newtonoknak, - ha fölfedezéseiket bizonyos körülmények folytán sehogy sem tudták volna a világra nézve érvényesíteni a nélkül, hogy emberéletet áldozzanak föl, (olyan embereket, a kik e fölfedezés útjában álltak vagy az elé akadályokat gördítettek volna) - joguk, sőt kötelességük lett volna... hogy ezeket az embereket *lehetetlenekké tegyék*, hogy így fölfedezéseikkel az egész emberiségnek hasznot hajtsanak. Ebből egyébiránt semmiképen sem következik az, hogy Newtonnak joga lett volna megölni, a kit neki tetszett, vagy lopni egyet-mást a vásárcsarnokokban. Továbbá kifejtettem értekezésemben, a mennyire még emlékszem, hogy minden... nos tegyük föl: hogy az emberiség összes törvényhozói és reformátorai, a legrégibbektől kezdve egész Lykurgtison, Solonon, Mohammeden és Napoleonon át, bűntevők voltak, már azzal is, hogy új törvényeket alkotva, megsemmisítették a régieket, a melyek nemzedékről nemzedékre szálltak s persze: a vérontástól sem riadtak vissza, (még pedig igen gyakran oly ártatlan vér ontásától sem, a mely hősiesen a régi törvények védelmére kelt); - nem riadtak vissza, ha a vérontás hasznukra lehetett. Sőt figyelemre méltó, hogy e jóltevők és törvényhozók legnagyobb része rettenetes vérontó volt. Egyszóval kimutattam, hogy nemcsak a „nagyok" valamennyien, hanem mindazok, a kik csak valamennyire is fölülemelkedtek a közönséges színvonalon, tehát mindazok,

a kik csak valamennyire is képesek valami újat előállítani, természeti ösztönüknél fogva föltétlenül kénytelenek bűntevőkké lenni - természetesen kisebb vagy nagyobb mértékben. Máskülönben aligha tudnának a közönséges színvonalon fölül emelkedni, arra pedig, hogy az alatt maradjanak, nem tudják magukat elhatározni, még pedig azért nem, mert az ellenkezik a lényökkel; az én fölfogásom szerint kötelességük is a rendes kerékvágásról letérni. Egy szóval, látják, idáig még semmi különös sincs a dologban. Mindezt már ezerszer kinyomtatták és olvasták. A mi pedig azt a fölosztást illeti, melylyel én az embereket rendesekre és rendkívüliekre választottam szét, bevallom, ez egy kicsit erőszakolt; egyébiránt nem is kötöm magam exakt számokhoz. Én csak vezér-eszméimhez ragaszkodom s azt állítom, hogy az emberek a természet törvényei szerint általában két osztályba sorozhatók: egy alsóbb, tudniillik a rendesek osztályába, a hova tartoznak, hogy úgy mondjam, a faj tovább-plántálására való materiálék, - és a voltaképpeni emberek osztályába, a hova tartoznak azok, a kiknek képességök, adományuk van körükben egy „új szót" kimondani, új utat törni. Alosztályt persze egy egész sereget lehet megkülönböztetni, hanem a két osztály közötti különbség igen éles; az első osztály, tehát az anyag általában, oly emberekből áll, a kik természetüknél fogva főképpen konzervativ gondolkozásúak, jó modorúak és engedelmesek, sőt szeretik, hogy engedelmesek lehetnek. Ezek az én véleményem szerint kötelesek is engedelmesek lenni, mert ez az ő rendeltetésük s ebben rájok nézve semmi megalázó sincs. A második osztályba tartozók mind áthágják a törvényt, ezek fölforgatók, vagy a fölforgatás felé hajlanak, már a milyen a tehetségük. Természetes, hogy ezek kihágásai viszonylagosak és különfélék; e kihágások legtöbbnyire a javítás nevében igyekeznek a meglevők lerombolására. Ha valamelyikök, eszméinek érdekében, gyilkosságot követ el, vagy vért ont, hát az magamagának, bensőleg, jóhiszemben megadhatja az engedelmet; egyébiránt kérem jól megjegyezni, hogy csak eszméinek milyenségéhez, horderejéhez képest. Ez az én véleményem, s csak ebben az értelemben szólok értekezésemben arról a jogról, a mely szerint azok bűnt is követhetnek el. (Hiszen emlékezhetik ön, hogy jogi szempontból indúltunk ki.) Egyébiránt nem érdemes e miatt úgy nyugtalankodni; a tömeg ezt a jogot úgyszólván sohasem ismeri el, hanem elítéli, fölakasztja (ha teheti) a törvények és hagyományok megsértőit s ez által eleget tesz, jogáról teljesen meggyőződve, a maga konzervativ rendeltetésének; csak figyelembe kell még venni, hogy a következő nemzedék már többnyire piedesztálra állítja ezeket a kivégzetteket s többé vagy kevésbbé tisztelettel viseltetik emlékük iránt. Az első osztály mindig a jelenben, a második mindig a jövőben érvényesül. Az első osztályba tartozók fönntartják és mennyiségileg szaporítják, a másodikba tartozók pedig mozgatják és czélhoz vezetik a világot. Az elsőknek és az utóbbiaknak tökéletesen egyenlő létjoguk van. Egyszóval: én mindenkinek egyenlő jogot engedek és - vive la guerre éternelle, természetesen az Új-Jeruzsálem elkövetkezéséig.

- Tehát mindennek ellenére hisz az Új-Jeruzsálemben?

- Hiszek, - mondta szilárdan Raszkolnyikov, a ki egész hosszú beszéde alatt s az utolsó szavaknál is lesütve tartotta szemét, rászegezve azt a szőnyegnek egy kiválasztott pontjára.

- És... az Istenben is... hisz ön? Bocsánat, hogy olyan kíváncsi vagyok.

- Hiszek, - felelt Raszkolnyikov, szemeit Porfirra emelve.

- Hát... Lázár föltámadásában?

- Én... abban is hiszek. Mit akar ezzel?

- Szószerint hisz benne?

- Igen, szószerint.

- Valóban?... Csak kíváncsiságból kérdeztem, bocsásson meg. De engedelmet kérek, megint az előbbire térek vissza: - azokat nem akasztják mind föl; sőt ellenkezőleg, némelyek...

- Még életükben győzedelmeskednek? Oh, igen; némelyek még életükben czélhoz érnek; s aztán...

- Ők akasztatnak másokat.

- Ha szükség van rá - igen; s tudja, kérem: többnyire úgy van. Az ön megjegyzése igen éleselméjű volt.

- Köszönöm. No, de magyarázza meg ön most a következőt: hogyan lehet megkülönböztetni a rendeseket a rendkívüliektől? Talán már a születésnél van erre nézve valami jel? Azért kérdezem, mert e tekintetben több bizonyosságra, hogy úgy mondjam, több külső meghatározásra volna szükség; bocsásson meg: bennem a gyakorlati és rendes gondolkozású ember természetes nyugtalansága dolgozik; nem lehetne talán... valami különös ruházkodást venni irányadóúl... talán valami sajátságot... valami anyajegyet vagy ilyesmit? Mert, - ezt csak megengedi ön, - ha konfúzió áll elő, ha az egyik osztályból valaki azt képzeli magáról, hogy ő a másik osztályba tartozik, s egyszerre elkezdene „minden korlátot szétrúgni", akkor ez...

- Oh, az gyakran előfordul. Önnek ez a megjegyzése még sokkal élesebb, mint az iménti...

- Köszönöm...

- Nincs mit; - de vegye tekintetbe, hogy olyan tévedést csak az első helyen említett osztályú, tudniillik a rendes ember (a mint talán igen helytelenűl neveztem el) követhet el. Nem tekintve a velök született hajlamot az engedelmességre, a természetnek különös játéka szerint, a mi még a tehénnél is előfordulhat, nagyon sokan szeretik magukat különb embereknek... úttörőknek", „újítóknak" tekinteni, vagy azt képzelik magukról, hogy „új jelszót" találtak ki, és ezt egészen mély meggyőződéssel gondolják magukról. Pedig gyakran észre sem veszik az igazi „új embereket", sőt elmaradt, alacsony gondolkozású embereknek tekintik. Az én véleményem szerint azonban ez nem nagyon veszedelmes s önnek igazán nincs oka a miatt nyugtalankodni, mert az ilyenek sohasem érnek messzire. Tévedéseikért gyakran megérdemelnék ugyan a korbácsot, hogy az őket megillető szerepre figyelmeztessék őket, de többre aztán nincs is szükség; erre pedig még végrehajtó hatalom se kell, maguk teszik tönkre magukat, mert nagyon rendes gondolkozásúak; némelyek kölcsönösen teljesítik egymás iránt ezt a tisztet, mások maguk korbácsolják magukat, a saját kezükkel... A mellett még különféle, nyílvános vezeklésre szánják magukat, úgy hogy azt nemcsak nézni szép, hanem hallani is nagyon épületes; egyszóval: ne nyugtalankodjék... az illető törvény mindannyiukról gondoskodik.

- No, e részben legalább valamelyest megnyugtat ön; de, fájdalom, megint itt van egy ellenvetés: mondja csak, kérem, hányan lehetnek azok a „rendkívüliek", a kiknek joguk van másokat meggyilkolni? Én, természetesen, egészen belátom azt, hogy nekem meg kell hajolnom ön előtt, de bizonyára meg fogja engedni, hogy az mégis csak veszedelmes lenne, ha sok volna olyan, úgy-e bizony?

- Oh, a miatt sem kell önnek békétlenkednie, - folytatta Raszkolnyikov ugyanazon a hangon, - általában igen ritkán születnek emberek új gondolatokkal, sőt még olyanok is ritkán, a kikben bármily csekély képesség volna *újat* mondani; - elmondhatni, hogy ilyenek feltűnően gyéren születnek. Csak az az egy világos, hogy valamely helyes és pontosan körűlírt természeti törvényt szükséges megállapítani, a melylyel megállapítható legyen a sorrend, a mely szerint az ilyen emberek előállanak. Ez a törvény ez idő szerint még ismeretlen, de azt hiszem, hogy létezik s hogy idővel ismeretessé is fog válni. Az emberek nagy tömege, az anyag általában

csak azért van, hogy valamely erő-nyílvánúlás, valamely eddig titokszerű proczesszus, a nemek és fajok valamely keresztezése által addig törekedjék érvényesűlni, míg végre sikerül egy némileg önálló embernek, mondjuk ezer közül egynek, fölszínre jutni. Tízezer közül egy talán nagyobbmérvű önállósággal fölruházva születhetnék, (csak példaképpen hozom ezeket elő), - s még nagyobb önállósággal százezer közül egy. Geniális ember akadna milliók közül egy és nagy lángész, az emberi nem tökélyre vivője, talán csak sok ezer millió közül egy. Egyszóval: én abba a retortába, a melyben ezek a dolgok forronganak, nem néztem bele, de határozott törvénynek kell lenni és van is; nem függhet mindez a puszta véletlentől.

- De... tréfáltok ti talán egymással? - szólt végre Razumihin. - Port akartok egymás szemébe szórni, vagy mi? Hogy' bolonddá teszi ez a két ember egymást! Csak nem komolyan beszéltél, Rogya?

Raszkolnyikov szótlanúl emelte föl halvány, bánatos arczát, ránézett Razumihinre s nem felelt. E szótalan, bánatos arczczal szemben annál tolakodóbbnak, ingerkedőbbnek és egy-ügyűbbnek tűnt föl a Porfir arcza.

- No, pajtás, ha ez csakugyan komolyan volt mondva, hát... Természetesen, neked abban igazad van, hogy mindez már nem új, s hogy már ezerszer olvashattuk és hallhattuk; de a mi igazán *eredeti* s a te szellemi tulajdonod, az az én nagy bámulatomra az emberi lelkiismeret arra való jogának az elmélete, hogy ez *vért onthasson* és - már megbocsáss, - hogy te ezt az elméletet bizonyos fanatizmussal védelmezed... Hát ez a te értekezésednek a vezér-eszméje? A vérontás jogosultsága a *lelkiismeret előtt*... ez az én véleményem szerint még rettenetesebb, mintha hivatalosan, törvényesen engedtetnék meg a vérontás...

- Tökéletesen igaz, még rettenetesebb volna, - bizonyította Porfir.

- Nem, te bizonyosan valami hibás következtetés folytán jutottál tévútra... ebben valami tévedésnek kell lenni; elhagytad magad ragadtatni!... Ezek nem lehetnek a te gondolataid. Majd elolvasom...

- Az én értekezésemben ezekről nincs szó; ott csak czélzások vannak, - jegyezte meg Raszkolnyikov.

- Úgy van, úgy van, - mondá Porfir, nem bírva már magát tartóztatni, - most már csaknem egész világosan látom, hogy milyen szemmel tetszik a bűnt tekinteni, de.... bocsásson meg kíváncsiságomért (valóban már nagyon is terhelem önt, magam is sajnálom), tetszik látni: az imént ön nagyon megnyugtatott a tévedés lehetőségét illetőleg, tudniillik, hogy a két osztály fölcserélhető, de... e tekintetben nagyon nyugtalanítanak a különféle gyakori esetek. Ha, teszem föl, valamely embernek vagy ifjúnak eszébe jutna azt képzelni magáról, hogy ő egy Lykurgus vagy Mohammed - természetesen a jövőben, - s hozzá látna, hogy „minden akadályt elhárítson"?... Azt mondja p. o. magában: én nagy háborút akarok kezdeni, de nagy háborúhoz sok pénz kell.... s elkezd magának pénzt szerezni... ön érti, hogy milyen módon?....

Zametov, a ki még mindig a zugolyban ült, egyszerre elkaczagta magát. Raszkolnyikov föl sem tekintett.

- Kijelentem, hogy ilyen eseteket én is lehetségeseknek tartok. Együgyűek és dicsvágyók bizonyosan bele is mennek ebbe a tőrbe... különösen a fiatalság, - mondta Raszkolnyikov.

- No látja, kérem!... aztán... mi következik aztán?

- Hát ez úgy van, - mosolygott Raszkolnyikov, - de ez csak nem az én hibám? Úgy van, és mindig úgy is lesz. Ez (itt egy pillantást vetett Razumihinre) éppen most mondta, hogy én a vérontást megengedhetőnek tartom. Mi is van abban? Hiszen a társadalom védve van az ellen

mindenféle száműzetéssel, börtönnel, vizsgálóbírákkal, fegyházakkal, hát micsoda nyugtalanító van abban? Üldözzétek a gyilkost!...

- Nos, és ha megtaláljuk?

- Akkor megérdemli sorsát.

- Ön nagyon logikus. De hogy' áll a dolog az ő lelkiismeretével?

- Hja, hát mit tartozik ez *önre*?

- No, ha másért nem, hát tisztán emberiségi szempontból.

- A kinek lelkiismerete van, az szenvedjen, ha tévedését belátja. Az is büntetés neki, - ha a fegyházat nem vesszük is.

- De hát a valódi lángeszeknek, - kérdezte Razumihin, homlokát összeránczolva, - azoknak, a kiknek szabadalmuk van a gyilkolásra, e szerint semmi büntetésben sem kell részesülniök?... Még az általok kiontott vérért sem?

- Minek itt azt a szót használni, hogy *kell*? Itt sem engedelemről, sem tilalomról nincs szó. A ki sajnálja áldozatát, hadd szenvedjen... A szenvedések és fájdalmak leválaszthatatlanok a sokat felölelő ismeretektől és a mélyszívűségtől. Az igazi nagy emberek, a mint én gondolom, már itt a földön nehéz bánattal járnak... - tette hozzá gondolkozva s már nem az iménti beszélgetés hangján.

Fölemelte szemeit, gondolatokba merűlve nézett mindnyájokra, mosolygott és sapkája után nyúlt. Ahhoz képest, hogy milyen gondtalan hangulatban jött ide, most feltűnően nyugodt volt s maga is érezte azt. Mindnyájan fölkeltek.

- Már akár összeszid, akár nem, akár bosszankodik, akár nem, nem titkolhatom el, - kezdte újra Petrovics Porfir; - engedjen meg egy kis kérdést, (már sokáig is terhelem önt!) csak egy igen kis megjegyzést akarnék még tenni, csak éppen azért, hogy el ne feledjem...

- Tessék, közölje velem kérdezni valóját, - mondta az előtte komolyan és halványan álló Raszkolnyikov.

- Tehát... nem is tudom, hogyan fejezzem ki magam a legérthetőbben... eszmém nagyon is picziny... tisztán psychologiai... Látja kérem, akkor, mikor ön azt a czikket írta, - akkor bizonyára lehetetlen volt, hehehe!... hogy azok közé ne számította volna önmagát is, - nos, ha még olyan kis mértékben is, - azok közé a „rendkívüliek" közé, azok közé, a kik egy-egy „új szót, új jelszót" ejtenek ki, tudniillik ön szerint... Eltaláltam?

- Nagyon meglehet! - felelt Raszkolnyikov megvetőleg. Razumihin különös mozdúlatot tett.

- Ha pedig ez úgy van, akkor ön maga is... nos, talán szerencsétlenség vagy szükség által hajtatva, vagy az emberiség jólétének előmozdítása czéljából - átlépheti a korlátokat?... P. o. ölhet vagy rabolhat?...

Úgy tetszett, mintha balszemével megint ráhunyorított és halkan nevetett volna, éppen, mint az imént.

- Ha én csakugyan átléptem volna is a korlátokat, magától értetődik, hogy azt nem mondanám meg önnek, - felelt Raszkolnyikov kihívó, gőgös megvetéssel.

- Nem, azt én magam sem gondolom; engem csak úgy általánosságban érdekel a dolog, különösen meg az ön értekezésének a megértése czéljából, irodalmi szempontból...

- Piha, mily világos és szemtelen ez az egész! - gondolta undorral Raszkolnyikov. - Engedje még megjegyeznem, - felelt aztán hidegen, - hogy én sem Mohammednek, sem Napoleonnak, sem más ilyenfélének nem tartom magamat s hogy tehát nem vagyok abban a helyzetben, hogy önnek kimerítő fölvilágosítást adjak arra nézve: hogyan viselném én magam ilyen esetben.

- Ugyan menjen már!... Ugyan ki az, a ki most Oroszországban nem tartja magát Napoleonnak? - mondá Porfir hirtelen, tolakodó bizalmaskodással. Ezúttal már a hangsúlyozásában is volt valami különös, jelentőségteljes.

- Vajon nem valamely jövendő Napoleon ölte-e meg a múlt héten egy fejszével a mi Ivanovna Alénánkat is? - szólalt meg egyszerre Zametov a zugolyból.

Raszkolnyikov nem szólt és meredten, keményen nézett Porfirra, Razumihin összébb ránczolta homlokát; már előbb észre vett valamit s most haragosan nézett széjjel. Egy percznyi komor csend állt be. Raszkolnyikov megfordúlt s el akart menni.

- Már menni akar? - szólt Porfir udvariasan, miközben a legszívesebb módon nyújtotta oda a kezét. - Nagyon örülök, nagyon, hogy megismerkedtem önnel. S a mi kérését illeti, legyen nyugodt. Csak írjon meg mindent, a mit mondtam. Még jobb, ha maga eljön hozzám az irodába... a napokban... akár holnap is. Úgy tizenegy óra tájban ott leszek. Majd akkor rendbe hozzuk... megbeszéljük... S mivel ön egyike azoknak, a kik az utóbbi napokban *ott* voltak, hát talán mondhat is nekünk egyetmást... - tette hozzá a legkedélyesebb hangon.

- Hivatalosan akar kihallgatni?... Egész formaszerűen? - kérdezte élesen Raszkolnyikov.

- Ugyan minek? Egyelőre az egyáltalán nem szükséges. Rosszúl értett. Látja, én nem szalasztok el semmi alkalmat és... és... már minden elzálogosítóval beszéltem... némelyeket tanúkként kihallgattam... s ön, mint az utolsó... Ah, most jut eszembe! - kiáltott föl hirtelen, mintha megörűlne valami ötletének - jó, hogy eszembe jut; hogy' is nem gondoltam erre hamarább! - fordúlt Razumihinhoz. - Tudod, hogy' tele beszélted akkor a fülemet avval a Nikoluskával... nos, most már magam is tudom, régen tudom, hogy a ficzkó ártatlan! - S Raszkolnyikovhoz fordúlt: - De hát mit tehet az ember? Kénytelen vagyok Mitykát is vádolni... tehát az ügy most így áll: a mint ön akkor a lépcsőn elhaladt... bocsánat, ugy-e, nyolcz órakor történt?

- Nyolczkor... - felelt Raszkolnyikov s mindjárt kellemetlenűl érezte, hogy azt nem kellett volna mondania.

- Tehát, a mint ön nyolcz órakor a lépcsőn volt, nem látott a második emeleten, a nyitott lakásban - hiszen emlékezhetik rá - két, vagy legalább egy munkást? Azok meszeléssel voltak elfoglalva; vagy talán nem vette észre őket? Mert az nagyon, de nagyon fontos azokra nézve...

- Meszelők? Nem, nem láttam... - felelt Raszkolnyikov lassan s mintha emlékezetében keresgélne, egyúttal pedig minden lelki erejét összeszedve s a kín alatt majd leroskadva, hogy hirtelenében eltalálja: hol van itt a tőr eléje vetve, a melyben meg akarják fogni. - ...Nem, semmit sem láttam... a nyitott ajtajú lakást sem láttam... de oda fent a negyedik emeleten (megtalálta már a tőrt és örűlt), emlékezem, hogy egy hivatalnok éppen költözött ki a lakásból. Ivanovna Alénával szemben... arra emlékezem... egészen világosan... kiszolgált katonák vittek ki egy szofát s engem a falhoz szorítottak... de meszelőkről vagy mázolókról semmit sem tudok, nem jut eszembe, - nyitott ajtajú lakást sem láttam; nem, erről semmit sem tudok...

- De mi is jut eszedbe! - vágott közbe Razumihin, hirtelen észbe kapva, - hiszen a meszelők a gyilkosság napján dolgoztak ott, ő pedig három nappal az előtt járt ott. Hogy' jut eszedbe ez a kérdés?

- Teringettét, egészen össze is zavartam, - szólt Porfir a homlokára csapva; - ördög vigye el az egész dolgot, még megbolondít!

Aztán Raszkolnyikovhoz fordúlt, mintha mentegetni akarná magát:

- Mert nagyon fontos volna ránk nézve, ha ki lehetne deríteni, hogy nem látta-e valaki nyolcz órakor a nyitott ajtajú lakásban a mázolókat? S most azt képzeltem, hogy ön talán fölvilágosítást adhatna... egészen összezavartam a dolgot!

- Azért kell mindenre jobban figyelni, - jegyzé meg sötéten Raszkolnyikov.

Ez utóbbi szavak már az előszobában hangzottak el. Petrovics Porfir mindkettőjöket a legnagyobb előzékenységgel kísérte ki egész az ajtóig. Azok kedvetlenűl, sötét kedélyhangúlatban mentek ki s jó ideig egy szót sem szóltak. Raszkolnyikov fölsóhajtott...

V.

...Nem hiszem, nem hihetem! - ismételte a megrőkönyödött Razumihin s minden erejéből azon iparkodott, hogy megsemmisitse a Raszkolnyikov érveit.

Már annak a lakásnak a közelébe értek, melyben Alexandrovna Pulhéria és Dunya régen várakoztak rájok. Razumihin a beszéd hevében mindig meg-megállott útközben s a legnagyobb mértékben elfogúlt és izgatott volt már azért, hogy erről most először beszéltek nyíltan.

- Hiszen nem vagy köteles elhinni! - felelt Raszkolnyikov hideg, kicsinylő gúnynyal. - Te, szokásod szerint, semmit sem vettél észre; én azonban minden szót megértettem.

- Te gyanakodó vagy, azért vetted magadra a szavak értelmét... hm... igazán, én is mindenesetre belátom, hogy a Porfir hangja eléggé sajátságos volt, s különösen, az a gazember Zametov!... Igazad van, ez akar valamit... de miért, miért?

- Az éjjel már kigondolta.

- De nem, ellenkezőleg. Ha ilyen esztelen gondolatuk volna, hát inkább azon lennének, hogy minden erejökből rejtegessék; eltakarnák a kártyáikat, hogy - később annál könnyebben elcsíphessenek... Így mégis nagyon merész s vigyázatlan volt a dolog.

- Ha tények lennének előttünk, valódi tények, vagy csak bármivel is indokolt gyanu, bizonyosan iparkodtak volna rejtegetni a játékot, abban a reményben, hogy többet is megtudjanak. (Különben, már régen tarthattak volna házkutatást.) De nincs előttük bizonyíték, egyetlen bizonyíték sem, csupán képzelődés, légből kapott gondolat, - s most merészségökkel akarnak megzavarni. Talán a fölötti mérgében, hogy nincs bizonyítéka, nagy dühében fecsegett; lehet, hogy szándékosan. Okos embernek látszik, talán a tudományával akart megriasztani... Sajátságos módja a psychologiának... Különben is visszatetsző most ezt fejtegetni... hagyjuk el.

- És sértő, a legnagyobb mértékben sértő! Én nem értelek!... De ha már egyszer nyíltan beszéltünk erről, (nagyon jó, hogy végre nyíltan beszéltünk róla, meg vagyok elégedve,) akkor én is egyenesen bevallom, hogy már régen vettem valamit észre; az egész idő alatt, magától értetődik, hogy alig észrevehető, lappangó alakban. De hát miért még ebben a lappangó formában is?! Hogy' mernek ilyet! Miben gyökerezik mindez? Ha tudnád, milyen dühös voltam már! Mit? Mert egy szegény tanuló, ki vagyontalansága és hypochondriája miatt elzüllött, ki egy nehéz, önkívűlettel járó betegség magvát hordja magában (s ez a betegség talán már ki is tört), egy érzékeny, magára tartó ember, ki ismeri a saját értékét, ki hat hónap óta senkit sem lát zúgocskájában, rongyokba burkoltan, harisnya nélkül fölhúzott csizmában, -

miért kell egy ilyennek nyomorúlt rendőrök előtt állnia s csúfolódásaikat tűrnie?... Ehhez még egy adósság követelése, a melyről semmit sem tud, továbbá büdös festék-szag, harmincz fok Reaumur szerint, nyomott levegő, ember-tömeg s egy olyan személy meggyilkolásának elbeszélése, kinél csak néhány nappal az előtt volt... S mindez üres gyomorral!... No hát, hogyne lenne ilyenkor magától érthető az ájulás? S erre a könnyen megmagyarázható ájulásra alapítják ők vádjaikat! Disznóság! Értem, hogy ilyenért a bőréből is kiugorhatik az ember. Hanem a te helyeden, Rogyka, én mindnyájoknak a szemébe nevettem volna, vagy jobban mondva a pofájokba köptem volna; jobbról, balról, egy pár tuczat pofont osztottam volna szét, természetesen igazi figyelemmel, a mint kell. S ezzel véget vetettem volna az egésznek. Köpj rá! Ne félj! Gyalázat!...

- No ezt ugyan jól fölfogtad, - gondolta Raszkolnyikov.

- Köpjek rá? S holnap új kihallgatás, - mondta keserűen. - Csakugyan magyarázatokba bocsátkozzam én ezekkel? Már azon is bosszankodtam, hogy tegnap a vendéglőben ehhez a Zametovhoz lealáztam magamat.

- Vigye el az ördög! Majd elmegyek én Porfirhoz, atyafiságosan előveszem; mindent az utolsó szócskáig meg kell vallania. Zametovot pedig...

- Végre eszébe jut, - gondolta Raszkolnyikov.

- Hó! - kiáltott rá Razumihin s vállon ragadta. - Megálljunk, hazudtál! Meggondoltam, hazudtál. Már hogy' lenne ez szándékos kezdeményezés? Azt mondtad, hogy a munkásokra vonatkozó kérdés alattomos volt? Gondold meg csak: ha te követted volna el a tettet, vajon kifecsegted volna-e, elárúltad volna-e magadat azzal, hogy láttad a munkásokat s a lakást? Ellenkezőleg, semmit sem láttál volna, még ha mindent láttál volna is! Ugyan ki fog saját maga ellen tanuskodni?

- Ha igaz volna, határozottan megvallottam volna, hogy a munkásokat is láttam, a lakást is, - folytatta Raszkolnyikov látható undorral.

- Igen, de mért tanuskodni saját magad ellen?

- Azért, mert fejletlen emberek, vagy tapasztalatlan ujonczok szokás szerint mindent tagadnak a kihallgatáskor. A némileg kifejlődött, tapasztalt ember azonban minden áron arra törekszik, hogy a lehetőséghez képest minden külső s nem terhelő körülményt előadjon, csak más indító okot tulajdonít neki, különösen váratlan részleteket tesz hozzá, melyek a ténynek egészen más jelentőséget kölcsönöznek s egészen más világításba helyezik. Lehet, hogy Porfir éppen arra számított, hogy én majd úgy felelek és hogy a valószínűség kedvéért azt mondom, láttam őket; arra is számított, hogy majd fölvilágositást is találok ki hozzá.

- De ő meg erre azonnal azt felelte volna, hogy két nappal előbb nem lehettek ott a munkások s következőkép neked a gyilkosság napján, nyolcz óra felé kellett arra járnod. Nagyon könnyen megfoghatott volna.

- Éppen arra számított, hogy nem fordítok elég időt a meggondolásra, hogy sietni fogok lehetőleg valószínű felelettel előállni s e közben elfelejtem, hogy két nappal azelőtt nem voltak ott a munkások.

- Már hogy' lehetne ilyesmit elfeledni?

- Nagyon könnyen. A ravaszok még leghamarább bele esnek az ilyen ostobaságba. Minél ravaszabb az ember, annál kevésbbé gyanakszik, hogy a legegyszerűbb kérdésnél megfoghatják. A legravaszabbat éppen a legegyszerűbb eszközzel kell elcsípni. Porfir egyáltalában nem olyan buta, mint gondolod...

- Gazember mindenesetre!

Raszkolnyikov nem fojthatta el nevetését. De rögtön eszébe jutott, hogy furcsa lesz, ha ő most egyszerre olyan élénk készséggel bocsájtkozik magyarázatokba, holott csak még az előbb is erőltetve, kényszerből folytatta a beszélgetést.

- Még kezd kedvemre való lenni, legalább részenkint, - gondolta magában.

Hanem majdnem egyidejűleg nyugtalan lett, mintha váratlan, izgató gondolata támadt volna. S nyugtalansága csak növekedett, midőn a házhoz értek.

- Menj magad, - szólott hirtelen Razumihinhez. - Félóra múlva utánad jövök.

- Hová mégy? Hiszen már itt vagyunk.

- Mennem kell, mennem kell. Dolgom van... Félóra múlva visszajövök, mondd meg nekik...

- A mint akarod, - de utánad megyek.

- Hát még te is kínozol! - kiáltott föl, de olyan elkeseredéssel, olyan kétségbeesett tekintettel, hogy Razumihin leejtette a karjait. Egyideig állva maradt az ajtóban és sötéten nézett barátja után, ki elsietett s a lakása felé vezető útra tért. Végre összeharapta ajkait, ökölbe szorította kezét, megesküdött, hogy még ma úgy kifacsarja Porfirt, mint egy czitromot, aztán fölment, hogy megnyugtassa Alexandrovna Pulhériát, a ki már aggódott hosszú kimaradásuk miatt.

Mikor Raszkolnyikov a lakása elé ért, nedves volt a haja s nehezen vett lélekzetet. Gyorsan ment föl a lépcsőkön, belépett nyitott szobácskájába s rögtön bereteszelte maga után az ajtót. Aztán ijedten, mintegy önkívületben ama sarokhoz rohant, hová azelőtt az ékszereket rejtette. Benyúlt kezével a lyukba és sokáig keresgélt, minden szögletet, a kárpit minden hajlását jól megtapogatva. Mikor semmit sem talált, fölállott s mély lélekzetet vett.

Mikor a ház elé ért, hol édes anyja lakott, egyszerre csak azt képzelte, hogy valamely tárgyat, talán egy kis lánczot, gombot, egy darab papírt az öreg asszony jegyzetével, melybe az ékszerek csomagolva voltak, - elejtett s az most valamelyik hézagba tévedt. S ez rögtön, mint váratlan, legyőzhetlen bizonyíték léphetne föl ellene.

Gondolatokba merűlve állt ott és sajátságos, félig őrületes mosoly játszott ajkai körűl. Végre fölvette sapkáját s elhagyta a szobát. Gondolkodva ment le s a bejárathoz ért.

- Itt van ő maga! - kiáltott egy hang. Raszkolnyikov fölemelte a fejét.

A házmester szobácskája ajtajában állott s egyenesen rá mutatott, mialatt intett egy kis jelentéktelen, rosszúl öltözött emberkének, a ki szinte asszonyhoz hasonlított.

Az emberke fején zsíros sapka volt, mely egészen előre csúszott. Az egész alak meggörnyedt az öregség súlya alatt. Hervadt, ránczos arczú, ötven éves ember lehetett; apró, beesett szemeinek sötét s szigorú tekintete volt.

- Mi baj? - kérdezte Raszkolnyikov s a házmester felé fordúlt.

Az öreg kancsalúl nézett rá. Megvizsgálta alúlról fölfelé, aztán meredten s figyelmesen nézett rá, a nélkül, hogy sietett volna. Aztán lassan megfordúlt, szó nélkül végig ment a kapualjon s kilépett az utczára.

- Mit jelent ez? - kiáltott Raszkolnyikov.

- Azt kérdezte, itt lakik-e Raszkolnyikov tanuló s kinél van a szállása? Ön éppen lejött, én megmutattam neki s most meg kimegy, - felelte a házmester. Maga sem tudta, mit képzeljen erről az emberről. Tünődött egy kicsit, aztán behúzódott kamrácskájába.

Raszkolnyikov az öreg ember után sietett. Meg is pillantotta nemsokára az utcza túlsó oldalán. Nyugodtan ment az útján s lehorgasztotta a fejét; mintha valami fölött tünődnék.

Nemsokára utól érte Raszkolnyikov s egy darabig utána ment. Végre hozzá lépett s arczába nézett. Amaz is észrevette őt. Merőn nézett rá, aztán lesütötte a szemeit. Körűlbelül egy perczig haladtak így egymás mellett s hallgattak mind a ketten.

- Utánam kérdezősködött a házmesternél? - kérdezte végre Raszkolnyikov elég csöndesen.

Az öreg nem felelt, még föl sem nézett. Hallgattak megint.

- De hát mit jelent ez?... Hozzám jön, kérdezősködik... aztán hallgat... Mit akar?

Raszkolnyikov szavai töredezetten s érthetetlenűl törtek elő.

Most az öreg ember fölemelte szemeit és sötét, kérlelhetlen tekintetet vetett rá.

- *Gyilkos!* - felelte hirtelen lassú, de tiszta, érthető hangon.

Raszkolnyikov mellette ment. Lábai elzsibbadtak s hideg borzongás futott végig rajta. Úgy érezte, hogy szíve nem dobog többé; de aztán annál nagyobb erővel vert tovább. Igy tettek vagy száz lépést együtt, egymás mellett.

- Mit akar... mi baja... ki a gyilkos?... - mormogta Raszkolnyikov alig hallhatóan.

- Te vagy a gyilkos! - felelt amaz, tisztán hallhatóan s az ellenség győzelmes mosolyával egyenesen Raszkolnyikov sápadt arczába nézett, elborúlt szemeibe. Mindketten egy keresztútra értek. Az öreg balra ment, vissza sem fordúlt. Raszkolnyikov állva maradt és sokáig nézett utána. Látta, hogy ötven lépésnyire megfordúlt az öreg, visszanézett rá, ki még most is egy helyen állott, mozdúlatlanúl. Raszkolnyikovnak úgy tetszett, mintha most is azzal a hideg, ellenséges, diadalmas mosolylyal nézne rá.

Lassú, nehézkes léptekkel, rogyadozó térddel s hatalmas hidegleléssel tért vissza Raszkolnyikov a szobácskájába. Az asztalra tette sapkáját s vagy tíz perczig mozdúlatlanúl állt ott. Aztán erőtlenűl feküdt le a diványra, halkan nyögött, kinyújtózott s vagy egy óráig feküdt úgy, lezárt szemekkel.

Semmire sem gondolt. Röpködtek ugyan előtte gondolatok, inkább csak gondolatok töredékei, rendetlen, összefüggéstelen jelenetek, emberi arczok, melyeket még gyermekkorában látott, vagy olyanok, melyeket életében csak egyszer látott s nem ismerne meg soha máskor, - a V-i templom tornya, - valamelyik vendéglő billiárdja, tiszt állott mellette. Dohányszagot érzett, mintha egy dohányárúsító pinczéből csapott volna föl; sörházat látott, egészen sötét hátsó lépcsőt, mosogató vízzel leöntve, rajta tojáshéjak. Aztán nagyon messziről a vasárnapi harang hangjai...

A látományok változtak, körbe forogtak, mint a forgószél. Némelyik tetszett neki, szerette volna visszatartani, de elmosódott. Úgy érezte, mintha nyomná valami a szívét, aztán megkönnyebbűlt. Nem hagyta el a gyönge borzongás s majdnem kellemesen hatott rá ez az érzés.

Most hallotta a Razumihin sietö lépteit, hangját. Úgy tett, mintha aludnék. Razumihin kinyitotta az ajtót s néhány perczig gondolkozva állott a küszöbön. Majd óvatosan a pamlaghoz közeledett. Hallotta, hogy susog Násztászjával.

- Hadd pihenjen, aludja ki magát, később majd ebédelhet.

- Legjobb is lesz, - felelte Razumihin.

Kimentek mind a ketten: betették az ajtót. Félóra múlt el. Raszkolnyikov kinyitotta a szemeit, ismét hanyatt fordúlt s feje alá tette karját.

- Ki lehet ez? Ki ez a föld alúl előbújt ember? Hol volt s mit látott? Mindent látnia kellett, - kétségtelen. Hol állott s honnan nézett végig mindent? Miért bújt ki a föld alul? *Hogy'* láthatta? Lehetséges volt az? Hm...

Hideg futott végig rajta, megrázkódott.

- Hát az ékszerdoboz, a mit Nikolaj az ajtó mögött talált, talán ez is lehetséges volt? Vajon nem bizonyíték ez is? Mellőzzük véletlenül az ezerszázadik rész egyetlen vonalkáját, s fölépül a bizonyíték oly magasra, mint egy egyiptomi pyramis. Egy légy repült el arra... az látta! De hát lehetséges?

És akaratlanúl is érezte, hogy minden ereje elhagyja, hogy fizikailag gyöngébb lesz. - Előbb kellett volna tudnom, - gondolta keserű gúnynyal. - Hogy' is foghattam hozzá, ha magamat ismertem... mikor már előérzetem volt róla... Hogy' adhattam rá a fejemet, hogy megragadjam a baltát s bemocskoljam magamat vérrel... Kötelességem volt ezt előbb is tudni... Igen, tudtam én ezt előre... - suttogja kétségbeesetten.

Mindenféle gondolat kapaszkodott belé.

- Nem, *azok az* emberek nincsenek *így* alkotva. Az igazi hatalmas, kinek minden sikerűl, szétrombolja Toulont, földarabolja Párist, ott felejt egy hadtestet Egyiptomban, föláldoz félmillió embert a moszkvai hadjáratban, szójátékot csinál fölötte Vilnában, - s halála után szobrot emelnek neki. Ennek tehát minden szabad! Nem, az ilyen emberek nem csontból s vérből, hanem aczélból vannak alkotva!

Egy kis mellékgondolat majdnem nevetésre ingerelte.

- Napoleon, a pyramisok, Waterloo - és az a kis utálatos özvegy, nyomorúlt vén asszony, uzsorás, kinek pirossal kivert ládája van az ágy alatt! - Ugyan ki emészti már ezt, még' ha Petrovics Porfir volna is! Ugyan, hogy' is lehetne ilyesmit megemészteni! Hiszen megakadályozza az esztétika. „Vajon, - fogják kérdezni, - bemászott volna egy Napoleon az öreg asszony ágya alá?!"... Ah, ostobaság!

Voltak pillanatai, melyekben érezte, hogy álomképeket lát, lázas, ábrándozó hangulat uralkodott rajta.

- Az öreg asszony csak mellékes, - gondolta s gyorsan folytatta, szakadozott mondatokban: - Az öreg asszony utoljára is... hiba volt... nem is ezen fordúl meg a dolog... csak betegség volt... Nem akartam mást, mint gyorsabban haladni... Nem embert öltem én meg, hanem egy principiumot. Megöltem, igaz, s még sem haladtam tovább, nem ugrottam át, itt maradtam, ezen az oldalon... Csak ütni tudtam, de azt sem tökéletesen, a mint látszik... S a principium? Miért ócsárolta az a bolond Razumihin a szocziálistákat? Hiszen szorgalmas, munkás népecske az, „mindnyájunk javá"-val foglalkozik... Nem, *csak egyszer* kaptam az életemet, *soha* sem szerezhetem többé vissza. Nincs kedvem „mindnyájunk jólétére", arra az aranyos korszakra várakozni. Én magam is jól akarok élni, vagy sehogy sem. Mi van abban? Én csak nem akartam akkor elhaladni egy éhező anya mellett, midőn rubeleimet a zsebemben éreztem, várván az aranyos korszakra. Azt mondják: „Én is egy követ hozok az „általános jó" épületének fölépitésére s jutalmúl élvezem belső nyugalmamat". Ha, ha! Hiszen csak egyszer élek s mégis csak akarok... Eh, mit, nem vagyok más, mint egy „aesthetikai tetű", - tette hozzá hirtelen s őrült módon nevetett. - Az, tetű vagyok csupán, - folytatta s belekapaszkodott ebbe a gondolatba, dúskált benne és játszott vele. - Már csak azért is, mert először: még fölháborodom azon, hogy csak tetű vagyok, másodszor: egész hónapon át terheltem a jóságos gondviselést, tanúnak híván arra, hogy én ezt nem úgynevezett érzéki gyönyörből, a hús ösztönéből követtem el, hanem azért, mert nagy és hasznos czél felé törekszem; haha! harmadszor azért,

mert: lehetőleg nem tévesztem az igazságot szem elől, sem a kivitelben, sem a mértékben; a sok tetű közűl a leghaszontalanabbat választottam ki s mialatt megöltem, elhatároztam, hogy éppen csak annyit veszek el tőle, a mennyi az első lépés megtételére kell, se többet, se kevesebbet. (A többi aztán lett volna, a végrendelet szerint, a kolostoré... ha, ha!) Azért, már csak azért sem vagyok más, mint tetű, - tette hozzá fogát csikorgatva, - mert én magam még csúfabb s utálatosabb vagyok, mint a másik, megölt tetű, mert *előre éreztem*, hogy ezt fogom magamnak mondani, *miután* öltem. Lehet-e valamit ezzel az ocsmánysággal összehasonlítani? Ah, alávalóság, ah, gazemberség!... Igen, most már értem a „prófétákat", a kik fölemelt karddal gőgösen kiáltják: „Allah parancsol, s te, reszkető teremtmény, engedelmeskedjél!" Igaza van, teljesen igaza a „prófétának", ha fölállítja ágyúit valahol keresztben az úton s jól odasóz az igazak és bűnösök közé, a nélkül, hogy magyarázatra érdemesítené őket! Hajolj meg reszkető teremtés, s *ne legyenek vágyaid*, mert az nem neked való. Ah, soha, soha sem fogok én megbocsátani annak a vén asszonynak."

Haja összecsapzott az izzadtságtól, reszkető ajkai kiszáradtak s tekintete a padlásra meredt.

- Anyám, húgom, oh, hogy' szerettelek! Miért gyűlölöm most őket? Igen, gyűlölöm, valóban gyűlölöm őket, nem állhatom ki, ha mellettem vannak. Előbb anyámhoz léptem, megcsókoltam, s akkor eszembe jutott minden... átölelni őt s hozzá azt gondolni: ha tudná... Talán jó lenne, ha megmondanám neki? Ah, úgy szeretném elmondani valakinek... hm! Ő is úgy szenvedjen, mint én most? - tette hozzá s fáradsággal kapkodott gondolatai után, mintha hatalmas rémlátományokkal küzdött volna. - Ah, hogy' gyűlölöm most azt a nyomorúlt vén asszonyt! Azt hiszem: újra megölném, ha föltámadna. De az a szegény Lizaveta! Miért is jött oda? Különös, hogy ő rá is gondolok, mintha meg sem öltem volna! Lizaveta! Szónya!... Ti szegények! Ti félénk szemű, szelíd leányok... Ti kedvesek!... Miért nem sírtok? Ezek mindent odaadnak... szelíd néma tekintetökkel... Szónya, Szónya, szelíd kis Szónya!...

Elvesztette eszméletét. Sajátságos, egyáltalában nem tudott rá emlékezni, hogyan került megint az utczára. Már késő este volt. Sötétedett s a teli hold mindig világosabban s világosabban tört elő. De olyan tikkasztó volt a levegő. Az emberek csapatonkint járkáltak az utczákon. Kézművesek s munkások mentek haza felé, mások csak sétáltak. Mész és por kavargott a légben, mely állott víztartóhoz hasonló bűzzel telt meg. Raszkolnyikov kínos aggodalomba merűlve ment előre. Tudta, hogy azért hagyta el a házat, mert valamit tenni akar és sietni kell, de hogy miért: már elfelejtette. Egyszer csak megállott. Az utcza túlsó felén egy embert vett észre, a ki úgy tett, mintha intett volna neki. Átment az utczán, feléje közeledett, de akkor megfordúlt az az ember, lesütött fejjel ment tovább, mintha őt észre sem vette volna.

- Vajon csakugyan intett nekem? - tünődött Raszkolnyikov, de azért követte.

Mikor már csak tíz lépésnyire volt tőle, hirtelen megismerte s megijedt. Az előbbi titokteljes öreg ember volt, ugyanabban a ruhában, most is úgy meggörnyedve. Raszkolnyikov távolról követte; szíve dobogott. Egy mellékutczába fordúltak be, amaz még akkor sem fordúlt vissza. Vajon tudja-e, hogy követem? - gondolta Raszkolnyikov.

Az öreg ember betért egy nagy ház kapuján. Raszkolnyikov utána sietett: vajon nem néz-e vissza, nem int-e neki?

S csakugyan, alig, hogy átment a kapualjon s már éppen ki akart fordúlni az udvarra, hirtelen visszanézett, s megint úgy rémlett, mintha az intett volna neki.

Raszkolnyikov rögtön utána sietett, de az udvaron már nem látta az öreg embert. Tehát rögtön, mindjárt az első lépcsőn kellett fölmennie. Raszkolnyikov fölsietett s valóban két lépcsőszakkal följebb egyforma léptek zaja hangzott; sajátságos: ez a lépcső olyan ismerős volt előtte. Itt van az első emelet ablaka. Milyen szomorúan néz be rajta a hold! Emitt a második

emelet, ah! az a lakás, melyben a mázolók dolgoztak... Hogy' nem ismerte meg rögtön *ezt* a házat? Az előre siető léptei már nem hallatszottak. Tehát megállott, vagy elrejtőzött. Itt van a harmadik emelet. - Tovább menjek-e? S milyen csöndes minden; olyan félelmes.

De azért tovább ment. Lépteinek zaja megremegtette s fölizgatta.

- Istenem, milyen sötétség! Bizonyosan valami szögletben rejtőzött el az öreg. Ah, a lakás ajtaja tárva van...

Egy perczig tünődött, aztán belépett.

Az előszoba sötét s üres volt, mintha mindenki kiköltözött volna. Lábujjhegyen ment be a legközelebbi szobába. A hold bevilágított, minden úgy volt, mint régen. A székek, a tükör, a sárga pamlag s a rámás képek. A rendkívűl nagy, kerek, rézvörös hold éppen az ablakon tekintett be.

- Bizonyára a hold az oka ennek a csöndnek; hihetőleg valami talányt ad föl valakinek...

Megállott és várt, várt sokáig. Minél csöndesebbnek látszott a hold, annál hevesebben dobogott az ő szíve, annyira, hogy valóban fájdalmat okozott neki. Még mindig az a mély csönd. Egyszer csak tompa rengés hangzott, mintha deszka repedt volna meg. Utána megint csönd következett. Fölébredt egy légy valahol s az ablaküvegnek röpült panaszos zümmögéssel.

E perczben női köpenyeget vett észre a szögletben a szekrény és az ablak között.

- Miért van most itt ez a köpenyeg, azelőtt nem volt itt... - gondolta. Lassan a köpenyeghez lépett s észrevette, hogy valaki rejtőzik mögötte. Óvatosan húzta félre a köpenyeget; széket látott most s a széken az öreg asszonyt, egészen összegörnyedve. Még az arczát sem láthatta, úgy lehajtotta a fejét, mégis tudta, hogy ő űl ott, neki kellett lennie...

Raszkolnyikov előtte állott.

- Fél tőlem, - gondolta. Kivette a hurokból baltáját s rácsapott az öreg asszony fejére egyszer, kétszer. De, sajátságos: az meg sem mozdúlt az ütések alatt, mintha fából lett volna. Raszkolnyikov megijedt, lehajolt, hogy jobban megnézhesse, de akkor az asszony is mélyebben lehajtotta fejét. Raszkolnyikov még jobban lehajolt, le egészen a padozatig, s onnan nézett föl rá, az arczába nézett s elhalványodott: az öreg asszony nevetett, egész szívéből nevetett, de csöndes, hangtalan kaczagással s minden erejéből azon volt, hogy Raszkolnyikov ne hallja meg az ő nevetését.

Egyszer csak úgy látta, mintha a hálószoba ajtaja kissé kinyílt volna s ott is nevettek, suttogtok volna. Dühbe jött; teljes erőből sújtott az öreg fejére. De minden csapás után hangosabb lett a nevetés s érthetőbb a suttogás a hálószobában, a vén asszony pedig majd legurúlt a székről nevettében.

Raszkolnyikov menekülni akart, de az előszoba megtelt emberekkel, a lépcsőre nyíló ajtó tárva volt; ott is, a lépcsőn is, mindenütt emberek voltak. Egymás hátán néztek be, de mintha el akartak volna rejtőzni, vártak, hallgattak!...

Raszkolnyikov szíve elszorúlt. Mintha gyökeret vertek volna lábai, nem bírt megmozdúlni... Kiáltani akart és - fölébredt.

Nehezen vett lélekzetet. De sajátságos, úgy tetszett neki, hogy az álom még most sem szűnt meg. Ajtaja tárva volt s a küszöbön teljesen ismeretlen ember állott s figyelmesen nézett rá.

Raszkolnyikov alig, hogy kinyította szemét, megint lezárta. Hanyatt feküdt s nem mozdúlt.

- Az álom folytatása lenne ez? - tünődött s újra fölemelte, de csak kicsit a szemhéjait, hogy lásson. Az idegen még mindig azon a helyen állott s folyton rábámult. Majd óvatosan átlépte a küszöböt, lassan behúzta az ajtót maga után, az asztalhoz lépett, várt egy perczig, a nélkül, hogy levette volna róla tekintetét, csöndesen leűlt arra a székre, mely a divány mellett volt. Letette a kalapját a szék mellé a földi-e, két kezével a botjára támaszkodott s kezei közé fogta az állát. Látszott rajta, hogy hosszú várakozásra határozta el magát.

Már nem fiatal, de erős férfi volt, sűrű, világos, majdnem fehér szakállal, mint a hogy' félig nyitott szemeivel kivehette.

Tíz percz múlt el. Bár majdnem este volt már, de azért még nem sötétedett. A szobában mély csend uralkodott s a lépcsőről sem hangzott legkisebb zaj sem. Csak egy nagy légy zümmögött s verte magát folyton az ablaküveghez. Elviselhetetlenné vált ez a helyzet. Raszkolnyikov fölemelkedett. Fölűlt a díványon.

- Na, beszéljen, - mit akar?!

- Tudtam, hogy nem alszik, csak színlel, - felelte nyugodtan s nevetve az idegen. - Engedje meg, hogy bemutassam magamat: *Szvidrigajlov Ivanovics Arkád* vagyok.

NEGYEDIK RÉSZ.

I.

- Az álom folytatása lenne ez? - tűnődött Raszkolnyikov megint. Óvatosan s bizalmatlanúl nézegette a váratlan vendéget.

- Szvidrigajlov? Ostobaság!... Lehetetlen! - kiáltott föl végre kételkedve.

Úgy látszott, a vendég nem is csodálkozik ezen a fölkiáltáson.

- Két okból jöttem ide. Először azért, mert személyesen is meg akartam ismerni önt, a kiről sok szépet hallottam. Másodszor, mert remélem, hogy nem utasít el egy bizonyos dologban, mely egyenesen Romanovna Avdotyára vonatkozik - segítségemre lesz. Engemet, magamat, ajánlat nélkül, talán az előszobába sem eresztene be, bizonyos előítélet miatt, hanem az ön segítségével arra számítok...

- Akkor rosszúl számít, - szólott közbe nyersen Raszkolnyikov.

- Engedjen meg egy kérdést: úgy-e, csak tegnap érkezett meg anyja s a huga?

Raszkolnyikov nem felelt.

- Tegnap, tudom. Én magam tegnapelőtt jöttem. Nos tehát, Romanovics Rodion, én nem igazolom magamat, fölöslegesnek is tartom; csak azt a kérdést engedje meg: micsoda bűntettet követtem el tulajdonképpen, ha az ember elfogúlatlanúl s okosan bírálja a dolgot?

Raszkolnyikov tovább is hallgatva nézett rá.

- Talán azt, hogy a házamban egy védtelen leányt üldöztem és őt „utálatos ajánlatokkal sértegettem," nemde? De hát gondolja meg, kérem, hogy én is csak ember vagyok, et nihil humanum... egy szóval: én is képes vagyok szeretni, szerelmesnek lenni, s akkor mindennek megleli a természetes magyarázatát. Az egész kérdés tulajdonképpen csak abból áll: szörny vagyok-e én, vagy pedig áldozat? Hátha csak áldozat lennék? Midőn szerelmem tárgyának azt az ajánlatot tettem: szökjék velem Amerikába vagy Svájczba, a legbecsületesebb érzelemből tettem; s még azt is reméltem, hogy mind a ketten boldogok leszünk. Az ész mégis csak köteles a szenvedélyt szolgálni. Főképpen csak *magamat* tettem tönkre. Legyen irgalmas irántam!

- Arról nem is beszélünk, - szólott közbe kedvetlenűl Raszkolnyikov, - igaza van-e önnek, vagy sem? Egyszerűen betolakodik hivatlanúl valakihez, a ki semmit sem akar tudni önről s kiűzi önt; - takarodjék tehát!...

Szvidrigaljov kaczagott.

- De ön... önt ugyan nem lehetne kihozni a sodrából, - felelte őszinte nevetéssel, - azt hittem: ravaszsággal czélt érek, de lehetetlen: rögtön a valódi álláspontra utalt.

- Hiszen még most is ravaszsággal akar czélt érni!

- No, hát mért is ne? Miért ne tenném? - ismételte Szvidrigajlov s tele torokból nevetett. - Hisz ez utóljára is csak bonne guerre, mint mondani szokták, általánosan megengedett fortély... De ön megszakította beszédemet. Ismétlem tehát: így vagy úgy volt is, még sem lett volna belőle kellemetlenség, ha a kertben közbe nem jön a véletlen. Petrovna Márfa...

- Petrovna Márfát is tönkretette, azt mondják, - szólott közbe nyersen Raszkolnyikov.

- Arról is hallott már? Hogyne hallott volna!... Nos, a mi ezt a kérdést illeti, nem is tudom: mit feleljek rá, noha az én lelkiismeretem ebben a dologban egészen nyugodt. Azaz nem kell azt gondolnia, mintha én még félhetnék valamitől, minden a szükséges rendben folyt le s alaposan bevégződött. Az orvosi vélemény gutaütést konstatált, melyet a hideg fürdő okozott, alig bevégzett ebéd után, hatványozva egy üveg borral... mást nem is lehetett fölfedezni... Nem, hanem az úton, a vasúti kocsiban arról gondolkoztam: nem vagyok-e én is közelebbi oka ennek a... szerencsétlenségnek, minthogy talán erkölcsi érzelmeit megsértettem, vagy ilyesmi? Végre arra az eredményre jutottam, hogy ezt is biztos lehetetlenségnek lehet tartani.

Raszkolnyikov fölnevetett.

- Hát akkor miért nyugtalankodik még?!

- Mit nevet? Gondolja meg, hogy csak kétszer ütöttem rá s a korbácsnak még a nyomai sem látszottak... Kérem, ne tartson czinikusnak; tudom én, hogy undokságot követtem el és így tovább; hanem azt is éppen olyan biztosan tudom, hogy Petrovna Márfa még tán örült is ennek a kis intermezzónak. Már három nap óta otthon kellett ülnie, nem volt semmi ürügye, hogy mutogassa magát abban a nyomorúlt kis városkában. Az ön nővérének történetét már utolsó cseppig kimerítette, a levélmutogatással (hallott erről a levélolvasgatásról?) mindenkit halálra untatott már. Egyszer csak, mintha az égből pottyant volna, úgy hullott rá az a két ütés. Első dolga volt - fogatni. Nem is beszélek arról, hogy néha egy kis sértés az asszonyoknak nagyon, nagyon jól esik, bármennyire fölháborodnak is miatta látszólag. Sok ember különösen szereti magát sértve érezni. Nem tapasztalta soha? Leginkább pedig az asszonyok. Azt lehetne mondani, hogy időtöltésből űzik.

Raszkolnyikov egy pillanatra azt gondolta: föláll s elmegy, hogy ezt a társalgást megszakítsa. De a kíváncsiság s bizonyos számítás visszatartotta.

- Bizonyosan szeret verekedni? - kérdezte szórakozottan.

- Óh, egyáltalában nem, - felelte Szvidrigajlov nyugodtan. Mi jóformán sohasem verekedtünk Petrovna Márfával. Nagyon jól éltünk s ő mindig meg volt velem elégedve. Csak kétszer használtam a korbácsot hét évi házasság alatt. (A harmadik, különben is kétséges esetet nem említem.) Először két hónapra az esküvőnk után, mikor éppen a faluba érkeztünk, másodszor most. Ön bizonyosan azt hiszi, hogy hitvány, erőszakos ember vagyok, a jobbágysághoz ragaszkodom? he, he, he. Apropos! Nem emlékszik ön arra, Romanovics Rodion, hogy egy pár évvel ezelőtt országra szóló skandalum volt egy nemes emberrel, a ki a vasúti kocsiban egy német leányt megkorbácsolt? Ugyanakkor történt a *Vjele* című lap hallatlan botránya (no, az *Egyiptomi éjszakákkal* - fekete szemekkel stb.) Hát íme az én véleményem: azt az urat, a ki a német leányt megkorbácsolta, én nem mentem, mert, az igazat megvallva, hogy' is lehetne őt menteni? De másfelől kénytelen vagyok kijelenteni, hogy néha olyan furcsa „német leányok" találkoznak, hogy én azt hiszem, nincs az a fölvilágosúlt ember, a ki velök szemben tűrtőztetni bírná magát.

Szvidrigajlov tovább beszélt. Olyan dolgokat hozott elő, melyekről alig lehetett kisütni, hogy tulajdonképpen miért beszéli el. Raszkolnyikov előtt világos lett, hogy ez az ember szilárdul elhatározta magát valamire s ezt a beszédet csak ürügyül használja, míg a czélért küzd.

- Bizonyosan több nap óta nem beszélt már senkivel? - kérdezte Raszkolnyikov.

- Lehet; miért kérdi? Talán azon csodálkozik, hogy ilyen okos beszédeket tartok?

- Nem; azon csodálkozom, hogy ön *nagyon is* okosnak látszik.

- Azért, mert nem sért meg goromba kérdéseivel? Azért?... Miért éreznem magamat sértve? A milyen a kérdés, olyan a felelet, - felelte a nyíltszívűség legsikerűltebb kifejezésével. - Tulajdonképpen semmi iránt sem érdeklődöm már, Istenemre, - folytatta elgondolkozva. - Különösen most, mikor egészen foglalkozás nélkül vagyok... Különben önnek szabad az képzelnie, hogy be akarom magamat hízelegni, annál inkább, mert magam közlöm önnel, hogy a hugára vonatkozó tervem van. De, szavamra mondom, unatkozom. Különösen három nap óta, annyira, hogy még az ön ismeretségének is örültem... Ne haragudjék, Romanovics Rodion, de ön is olyan sajátságosnak tetszik előttem. Mondjon, a mit akar, de van önön valami, különösen most... Na, na, hallgatok már, csak ne ránczolja össze a homlokát! Nem vagyok olyan medve, mint képzeli.

Raszkolnyikov sötéten nézett rá.

- Talán egyáltalában nem is medve, - felelte. - Sőt úgy látom, mintha a jó társasághoz tartoznék, vagy alkalomadtán egészen rendesen tudná magát viselni.

- Egyáltalában nem érdeklődöm az iránt: ki milyen véleményt alkot felőlem, - felelte Szvidrigaljov szárazon s a gőg bizonyos árnyával; - miért ne játszanám itt vagy amott a közönséges fecsegő szerepét, annál inkább, mert ez a szerep, nálunk vidéken, olyan kényelmes?... Különösen akkor, ha az ember még természetes hajlamot is érez hozzá, - tette hozzá s újra nevetett.

- Azt hallottam, hogy önnek sok ismerőse van itt. Ön olyan úgynevezett összeköttetéses ember. Miért keresett föl hát engemet, ha nem akar ezzel valami különös czélt elérni?

- Hogy vannak ismerőseim, az igaz. - felelte Szvidrigajlov, a nélkül, hogy a főkérdésre felelne. - Már találkoztam is néhánnyal a három nap alatt, mióta itt csatangolok. Fölismertem néhányat s úgy láttam, hogy azok közűl is megismert engemet egypár. Persze, csínosan vagyok öltözve s jómódúnak tartanak. Hanem én nem akarok velök újra összejönni. Már régebben is megúntam őket. Három napja vagyok itt, nem kerestem föl senkit. S még hozzá itt ebben a városban! A hivatalnokok s mindenféle szeminaristák városában! Sok mindent vettem észre nyolcz év előtt, mikor itt küzködtem... Most már csak az anatómiára számítok, Istenemre!

- Miféle anatómiára?

- A mi erre a sok klubra, Dusseauxra[13] kártyázásra vonatkozik: haladnak mindnyájan én nélkülem, - folytatta s megint nem ügyelt a kérdésre. - Ugyan micsoda gyönyörűség lehet abban, ha valaki hamis játékos?

- Ön talán hamis játékos volt?

- Hogyne lettem volna! Nyolcz évvel ezelőtt egész társaságunk volt, egészen tisztességes társaság. Elöltük az időt s tudja, csupa jó modorú emberek voltunk mindnyájan. Még költők is voltak közöttünk, sőt tőkepénzesek is. Egyáltalában nálunk, az orosz társaságban, azoknak van legjobb modoruk, a kiket már megbotoztak. Nem vette észre? Hogy ennyire őszinte vagyok, ennek a falusi élet az oka. Akkoriban az adósok-börtönébe zártak. Egy nyomorúlt nezsini görög juttatott oda. Éppen abban az időben jött föl Petrovna Márfa. Alkudozásokba bocsátkozott a görögggel s megvett tőle harminczezer ezüst pénzért. (Én összesen hetvenezerrel tartoztam.) Szent házasságot kötöttünk tehát s rögön elszöktetett falura, mintha csak a szeretője lettem volna. Ő ugyanis öt évvel volt öregebb, mint én s nagyon szeretett. Hét évig nem jöttem föl a faluból s képzelje, ezalatt az idő alatt mindig kezei közt tartotta az okmányt a

[13] Fínomabb vendéglő.

harminczezer ezüstről (idegen névre volt kiállítva), hogy ha valamikor eszembe jutna föllázadni, karmai között legyek. S bizony nem is sokáig gondolkozott volna fölötte. Asszonyoktól nagyon könnyen kitelik az ilyesmi.

- Hát ha nem lett volna meg az okírat, talán elillant volna?

- Igazán nem tudom. Ez az okírat egyáltalában nem feszélyezett. Nem is vágytam változás után. Petrovna Márfa maga ajánlotta kétszer is: menjek külföldre, midőn észrevette, hogy unatkozom. De minek? Már voltam egyszer külföldön s mindig kiállhatatlannak találtam. Ha látja az ember azokat a „napkelteket", nápolyi öblöt, tengert: érzelgős lesz. A legvisszatetszőbb azonban, hogy igazán honvágyat kap az ember. Nem; jobb itthon. Itt legalább mindennek az okát másra háríthatjuk s minden baj alól kivonhatjuk magunkat. Most talán képes lennék egy északi sark fölfedezésére szervezett expedicióban résztvenni, mert j'ai le vin mauvais, s útálom az ivást; a boron kívül pedig nem maradt számomra más semmi. Ah, igaz, azt mondják: vasárnap Berg léghajó-utazást rendez a Juszupov-kertben s résztvevőket keres bizonyos fizetés mellett, igaz?

- Talán szeretne fölszállni?

- Én? Nem... csak úgy... - mormogta Szvidrigajlov, mintha csakugyan azon törné az eszét.

- Nem, az okmány nem feszélyezett, - folytatta gondolkozva; - nem is vágytam rá, hogy elhagyjam a falut. Különben is egy éve már, hogy a névnapomra Petrovna Márfa visszaadta az írást s mellé jelentékeny összeget ajándékozott. Nagyon gazdag volt. - „Lássa Ivanovics Árkád, milyen nagyon bízom én önben", - igaz, ezt mondta. Nem hiszi, hogy úgy fejezte volna ki magát? Tudnia kell ugyanis, hogy kitünő mezei gazda lett belőlem: az egész vidéken ismernek. Még a gazdasági könyveket is átnéztem. Előbb nagyon tetszett Petrovna Márfának, de később attól félt: nagyon is okos leszek a sok olvasástól.

- Úgy látom, hogy Petrovna Márfa halála után ön nagyon elhagyottnak érzi magát.

- Én? Talán!... Lehetséges. Apropos, hisz ön a kísértetekben?

- Miféle kísértetekben?

- No hát, közönséges kísértetekben. Van másféle is?

- És ön? Hisz ön bennök?

- Részemről nem, pour vous plaire... azaz nem egész bizonyosan...

- Talán megjelennek ön előtt?

Szvidrigajlov sajátságosan nézett rá.

- Petrovna Márfa meg szokott látogatni, - felelte s különös mosolyra húzta a száját.

- Mit mond? Meglátogatja?

- Meg. Háromszor volt nálam. Először a temetése napján láttam egy órával később, hogy hazamentem a temetőből. Egy nappal az idejövetelem előtt történt. Másodszor tegnapelőtt, reggeli szürkületben, útközben, Kis-Visera állomás közelében. Harmadszor két óra előtt abban a szobában jelent meg, a hol most lakom. Egyedül voltam.

- S ébren?

- Tökéletes éber állapotban, mind a háromszor. Jön, beszél vagy egy perczig, aztán újra kimegy az ajtón. Alig lehet hallani.

- Én már gondoltam, hogy önnel történni kellett ilyesminek! - felelte hirtelen Raszkolnyikov s később csodálkozott azon: hogy' mondhatta ezt? Nagyon izgatott volt.

- Ú-úgy? Gondolta? - kérdezte csodálkozva Szvidrigajlov. - Igazán? Nos, nem mondtam, hogy van bennünk valami közös vonás, mi?

- Nem, egyáltalában nem mondta, - felelte Raszkolnyikov dühösen.

- Csakugyan nem mondtam?

- Nem!

- Nekem úgy tetszik, mintha mondtam volna. Előbb, mikor beléptem s láttam, hogy ön csukott szemekkel fekszik s úgy tesz, mintha... Akkor mindjárt mondtam: ilyen ez is, ez is!

- Mit jelent ez az „ez is?" Mit akart mondani? - orditott rá Raszkolnyikov.

- Mit jelent? Én magam sem tudom, miért képzelem - mormogott Szvidrigajlov s őszintén, zavartan nézett maga elé.

Mindketten hallgattak egy darabig s az egymás szemébe néztek.

- Ostobaság az egész! - kiáltott Raszkolnyikov bosszúsan. - Aztán mit mond önnek Petrovna Márfa, mikor megjelenik?

- Képzelje csak, a legközönségesebb apróságokról beszél; bosszant is vele. A mint első ízben megjelent (én akkor a temetési szertartás után nagyon fáradt voltam; ott ültem a szobámban és szivaroztam), belépett s így szólt: „Ivanovics Árkád, mai elfoglaltságában elfelejtette az ebédlőben az órát fölhúzni", s tényleg: hét év alatt mindig én húztam föl azt az órát s ha elfeledkeztem róla, figyelmeztetett. Másnap már útban voltam ide. Bemegyek hajnalban az állomásra - az elmúlt éjjel alig aludtam valamit, össze voltam törve, - kérek egy kávét; nézem - Petrovna Márfa egyszerre csak leül mellém, kezében egy tuczat kártyával: „Ivanovics Arkád, ne vessek önnek kártyát az útra?" - Nagyon értett a kártyavetéshez. Nem is bocsátom meg magamnak, hogy nem vettettem vele kártyát. Megijedtem és elszaladtam tőle, az igaz, hogy már csöngettek is az indúlásra. Ülök ma egy roppant rossz ebéd után, megterhelt gyomorral, ülök, szivarozom. - Egyszerre csak megint bejön Petrovna Márfa, felöltözve czifrán, zöld selyem ruhában, képtelen hosszú uszálylyal: „Jó napot, Ivanovics Árkád! Hogy' tetszik önnek a ruhám? Anyiszka nem tud ilyet varrni." (Anyiszka - egy szabónő nálunk a faluban; Moszkvában tanult - igen derék leányka.) Megáll és forog előttem a ruhájával. Én megnézem a ruhát, aztán igen figyelmesen az arczába néztem: „Ugyan Petrovna Márfa, hát minek fárasztja magát azzal, hogy ilyen haszontalanságok miatt engem fölkeressen?" „Ah Istenem, bátyuska, hát mán azt sem tehetem meg önnel, hogy egy kicsit ráijeszszek!" Én, hogy ingerel-jem, azt felelem: „Én meg akarok házasodni, Petrovna Márfa." „Ez kitelik öntől, Ivanovics Árkád; nem válik becsületére, hogy alig temette el az egyik feleségét, rögtön útra kél, hogy újat vegyen. Aztán ha még jól választana, - de tudom, hogy önnek nem való az, sem annak ön, csak kinevettetik magokat az emberekkel." Azzal fogta magát, kiment, csak a nagy uszálya suhogott. No, ugy-e, hogy ez merő ostobaság?

- De ön talán csak hazudik most nekem, - jegyezte meg Raszkolnyikov.

- Én nagyon ritkán hazudom, - felelte Szvidrigajlov elgondolkozva. Úgy látszott, észre sem vette a kérdés gorombaságát.

- Hát régebben, az előtt, látott kísérteteket?

- Nem, csak egyszer életemben. Volt egy szolgám, Filykának hívták. Alig, hogy eltemették, egyszer azt mondom véletlenül: „Filyka, hozz pipát." Bejött a szobába s a pipatartóhoz lépett.

Most bizonyosan meg akarja bosszúlni magát, - gondoltam, mert kevéssel halála előtt jól összeszidtam. „Hogy' mersz te rongyos könyökkel elibém jönni? Kitakarodj, te semmirevaló!" Kiment s nem tért vissza többé. Nem beszéltem el akkor Petrovna Máriának az esetet. Misét akartam mondatni a lelke üdvéért, de utoljára még is restelltem.

- Menjen doktorhoz.

- Hogy beteg vagyok, azt ön nélkül is tudom, csak azt nem tudom, hogy mi bajom van? Azt hiszem, sokkal egészségesebb vagyok, mint ön. Erről nem is kérdeztem önt, csak azt kérdem: hisz-e a kísértetekben?

- Nem hiszek, semmi esetre sem hiszek, - ordított Raszkolnyikov bosszúsan.

- Mit is szoktak közönségesen az ilyen esetben mondani? - mormogta Szvidrigajlov maga elé, mialatt oldalra tekintett s lehajtotta a fejét. Azt mondják: „Beteg vagy, azért látsz mindenféléket; lázas álomképek azok, nem valóság." Hát van ebben logika? Magam részéről elhiszem, hogy a kísértetek betegek előtt jelennek meg. Ez azonban csak azt jelenti, hogy csak betegek előtt jelenhetnek meg, nem pedig azt, hogy egyáltalában nem léteznek.

- Persze, hogy nem léteznek! - állította Raszkolnyikov makacsúl.

- Nem? Ön csakugyan azt hiszi? - folytatta lassan Szvidrigajlov s ránézett; - de hátha így gondolkoznánk: „A kísértetek úgy szólván darabkái, töredékei más világoknak, azok elemeinek. Az egészséges ember persze nem látja őket, mert az egészséges ember a lehető legföldibb, következéskép földi életet kell élnie, mert az a rendje. De mihelyt megbetegszik, mihelyt organizmusában a földi rend megbomlik, azonnal mutatkozik egy más világ lehetősége s mentől betegebb, annál közelebb való a más világgal való érintkezése úgy, hogy mikor az ember végképen meghal, akkor végképen átjut a más világba." Én erről régen gondolkozom s ha ön hisz a túlvilági életben, akkor az én fölfogásomat is bátran elhiheti.

- De én nem hiszek a túlvilági életben! - felelte Raszkolnyikov.

Szvidrigajlov gondolkozva űlt helyén.

- Hátha ott csak pókok vannak, vagy valami effélék? - szólalt meg aztán.

- Ez meg van őrülve, - gondolta Raszkolnyikov.

- Az örökkévalóságot mi mindig olyan ideának képzeljük, a melyet észszel fölérni nem lehet, valami roppant, roppant nagyságnak. De miért éppen roppant nagyságnak? Mert képzelje csak: hátha az sűl ki belőle, hogy mindezek helyett nem lesz ott egyéb, mint egy kis szoba, akkora, mint egy falusi fürdőszoba, füstös falakkal, minden szöglet tele pókkal - s ez lesz az egész örökkévalóság? Tudja kérem: nekem néha ilyesmi rémlik.

- Hát nem képzel ennél megnyugtatóbbat, igazságosabbat? - kiáltott föl fájdalmas érzéssel Raszkolnyikov.

- Igazságosabbat? Tudom is én? Meglehet, hogy éppen ez az igazságos, és tetszik tudni: ha én tőlem függne, hát okvetetlenül így lenne, - felelt Szvidrigajlov határozatlanúl mosolyogva.

E furcsa felelet hallatára valami sajátságos hideget érzett Raszkolnyikov. Szvidrigajlov fölemelte a fejét, mereven ránézett s egyszerre fölkaczagott.

- Nézze csak: félórával ezelőtt még nem is ismertük egymást, majdnem ellenségek voltunk; elintézetlen ügyünk van egymással és most félre dobva mindent, ilyen beszédtárgyba bonyolódtunk! Nos, nincs nekem igazam, mikor azt mondom, hogy egyforma anyagból vagyunk gyúrva?

- Kérem, legyen szíves, - felelte ingerűlten Raszkolnyikov, - rögtön teljesíteni kérésemet s közölni velem az okot, melyért becses látogatására méltatott... és... és... sietek, dolgom van, el akarok menni.

- A mint tetszik, a mint méltóztatik. Az ön húga, Romanovna Avdotya, férjhez megy Luzsin Petrovics Péterhez?

- Kérem, nem lehetne minden kérdést, mely hugomra vonatkozik, elkerülni s a nevét nem is említeni? - Különben nem is értem, hogy' meri ön én előttem az ő nevét kiejteni, ha ön csakugyan Szvidrigajlov!

- Hiszen éppen ő miatta jöttem ide! Hogy' intézzem hát el úgy a dolgot, hogy ne ejtsem ki a nevét?

- Jól van, hát beszéljen, de gyorsan!

- Azt hiszem, ha egy félóráig beszélt már Luzsinnal, - a ki különben a feleségem rokona - véleményt alkothatott felőle, vagy ha csak valami pontosat és találót hallott felőle, akkor is... Luzsin nem Romanovna Avdotyának való férj. Én azt hiszem, Romanovna Avdotya igen nagylelkűen, de számítás nélkűl áldozza föl magát - a családjáért! Azok után, a miket önről hallottam, azt képzeltem, hogy ön nagyon boldognak érezné magát, ha ez a házasság nem létesűlne; ha úgy semmisűlne meg, hogy ezzel más érdekek sem szenvednének rövidséget. Most, hogy személyesen ismerem, meg vagyok erről győződve.

- Ön nagyon báva, bocsánat, azt akartam mondani: nagyon szemtelen! - felelte Raszkolnyikov.

- Más szóval azt akarja mondani, hogy én a magam érdekéből beszélek? Legyen nyugodt, Romanovics Rodion. Ha a magam érdeke forogna szóban, nem beszélnék róla ilyen nyiltan. Hiszen nem vagyok én egészen bolond. Erre vonatkozólag egy psychologiai furcsaságot fedezek föl önnek. Előbb, mikor Romanovna Avdotya iránt érzett szerelmemet igazoltam, azt mondtam: áldozat vagyok. Nos, most már bevallhatom, hogy már semmiféle szerelmet sem érzek, a legkisebbet sem, magam is csodálkozom azon, hogy a szerelem csakugyan létezett.

- Unalom és erkölcstelenség volt az oka, - szólott közbe Raszkolnyikov.

- Igaza van. Naplopó vagyok és dologtalan ember. Különben olyan sok kiváló tulajdonsága van a hugának, hogy nem lehet csodálni azt a benyomást, melyet reám tett. Most azonban beláttam, hogy ostobaság volt.

- Mióta látta be?

- Már régebben is gondoltam néha, de tulajdonképpen csak tegnapelőtt világosodott ki egészen előttem, éppen abban a perczben, mikor Pétervárra érkeztem. Moszkvában még azt képzeltem: megkérhetem a Romanovna Avdotya kezét s kiüthetem Luzsint a nyeregből.

- Bocsánat, hogy közbeszólok. Kérem, legyen szíves rövidebbre fogni az elbeszélést s csupán látogatása czéljára szorítkozni. Okvetlenül távoznom kell...

- Nagyon szívesen. Mikor megérkeztem s elhatároztam, hogy egy bizonyos... utazásra vállalkozom, még néhány szükséges intézkedést akartam tenni. Gyermekeimet a nénémnél hagytam. Ők gazdagok s jelenleg úgy sem használhatnék nekik semmit. Micsoda atya vagyok én?!!... Csak annyit vettem magamhoz, a mennyit egy év előtt ajándékba kaptam Petrovna Marfától. Elég lesz az nekem. Bocsánat, rögtön a dologra térek. Utazásom előtt, melyet talán nagyon is hamar megkezdek, végezni akarok Luzsin úrral. Nem azért, mintha éppen ki nem állhatnám, hanem azért, mert éppen ő volt az oka, hogy akkor összevesztem Petrovna Marfával; megtudtam, hogy a házasságot ő közvetítette. Most már csak egyszer szeretnék még

találkozni Romanovna Avdotyával. Ehhez kérem az ön segítségét; én felőlem akár ön is jelen lehet akkor. Csak azt akarom neki bebizonyítani, hogy ez a házasság nem hogy előnyére válnék; ellenkezőleg: kárára lesz. Aztán szeretnék bocsánatot kérni mind azért a kellemetlenségért, melyet neki okoztam s engedelmét kérném arra, hogy tízezer rubelt ajánlhassak neki; ez az összeg megkönnyítené a Luzsinnal való szakítást. Azt a szakítást, a mely, meg vagyok győződve, neki sem fog fájdalmat okozni, mihelyt belátja, hogy könnyen megteheti.

- De ön csakugyan tökéletesen őrült! - kiáltott Raszkolnyikov inkább csodálkozva, mint bosszankodva. Hogy' mer ön ilyeneket beszélni?

- Gondoltam én, hogy ön fölfortyan. De hát nézze: ez a tízezer rubel nekem teljesen fölösleges, bár nem vagyok gazdag s ha Romanovna Avdotya el nem fogadja, ostobább czélra fordítom. Aztán az én lelkiismeretem teljesen nyugodt; fölajánlom a pénzt minden mellékgondolat nélkűl, akár hiszi, akár nem. Utóbb majd Romanovna Avdotya is, meg ön is be fogják látni. Mindennek abban rejlik az indító ereje, hogy én az ön tiszteletreméltó hugának kellemetlenségeket okoztam s őt megbántottam: s most, miután őszintén megbántam tettemet, azt szeretném - nem, hogy most már pénzzel fizessem meg ezeket az alkalmatlankodásokat - hanem egyszerűen azt, hogy kedvére tegyek valamit. Teszem pedig ezt abból az okból, mert nekem nem kívánságom kizárólagosan rosszat cselekedni. Ha csak egy századrésznyi számítás volna a tervemben, akkor nemcsak tízezer rubelt ajánlanék föl. Hiszen körülbelül öt hete sokkal többet ígértem neki! Különben is nemsokára, talán nagyon is hamar meg fogok házasodni, s így azt hiszem: megszűnik minden gyanú, az én ajánlatomat s Romanovna Avdotyát illetőleg. Végül azt is hozzá teszem: ha Romanovna Avdotya férjhez megy Luzsinhoz, a dolog csak úgy marad, azzal a különbséggel, hogy más oldalról fogja megkapni a pénzt... Ne haragudjék, Romanovics Rodion, fontolja meg a dolgot okosan, hidegvérrel.

Szvidrigajlov, mikor ezeket mondta, maga is nagyon nyugodt volt s hidegvérrel beszélt.

- Kérem, végezze be! Ajánlata mindenesetre megbocsáthatatlanúl szemtelen.

- Legkevésbbé sem. Hát ezen a világon csupán rosszat tehetünk egymásnak? A nélkül, hogy jogunk lenne néha jót is tenni? Csupán üres, de elfogadott társadalmi szabályok miatt? Mégis nevetséges. Hát ha például meghalnék s végrendeletileg hagynám hugára azt az összeget, akkor nem fogadná el?

- Meglehet.

- No, én nem hiszem. Különben, ha nem lehet, hát hagyjuk abba. Maradjon minden úgy, a hogy' van. Mégis tízezer rubel - nem csekélység. Kérem önt mindenesetre, közölje Romanovna Avdotyával, a mit mondtam.

- Nem fogom vele közölni.

- Ez esetben, Romanovics Rodion, kénytelen lennék személyes találkozást kierőszakolni, pedig az kellemetlen lenne ő rá nézve.

- Az esetben, ha közölném vele, letenne ön arról, hogy személyesen tolakodjék hozzá?

- Igazán nem tudom: mit feleljek erre? Mégis csak szeretném látni...

- Arra ne számítson.

- Kár! Különben ön még nem is ismer engemet. Talán később, ha jobban megismerkedünk...

- Hát azt hiszi, hogy valamikor mi közelebb jutunk egymáshoz?

- Miért ne? - kérdezte Szvidrigajlov mosolyogva, s vette a kalapját és fölállott. - Nem akartam háborgatni. Mikor erre mentem, nem is szándékoztam feljönni, bár reggel már nagyon föltűnt nekem az ön arcza.

- Ugyan hol látott engemet ma reggel? - kérdezte Raszkolnyikov nyugtalanúl.

- Véletlenűl... Mindig úgy érzem, mintha volna az ön lényében valami, a mi velem megegyezik... No, ne haragudjék. Nem szoktam terhére lenni senkinek. Kijöttem a hamis játékosokkal is, és Szvirbej herczegnek, távoli rokonomnak s igen előkelő egyéniségeknek sem okoztam alkalmatlanságot soha. Tudtam valamit írni Rafael Madonnájáról Prilukova asszony albumába, s hét évig éltem Petrovna Márfával falun. Korábbi időben még a szénatéri Vjazemszkil-házban[14] is éjjeleztem s egykor talán még fölszállok Berggel a levegőbe.

- Jól van, jól. Engedje megkérdeznem: nem sokára útra fog ön kelni?

- Miféle útra?

- Nos, hát a miről az előbb beszélt... Utazást említett.

- Ah, az az utazás, csakugyan!... Útról beszéltem. No, az igen messzekiható kérdés. Ha tudná: mit kérdezett!... - tette hozzá nevetve. - Utazás helyett talán inkább megházasodom. Menyasszonyt ajánlanak nekem.

- Itt?

- Igen.

- Hogy' jutott hozzá?

- Még is csak szeretném még egyszer látni Romanovna Avdotyát. Komolyan kérem önt erre... No, a viszontlátásra!... Ah, igaz, majd elfeledtem valamit. Közölje Romanovna Avdotyával, hogy Petrovna Márfa háromezer rubellel emlékezett meg róla a végrendeletében. Ez aztán igaz ám. Petrovna Márfa halála előtt egy héttel végrendelkezett, még pedig az én jelenlétemben. Két-három hét múlva megkapja Romanovna Avdotya a pénzt.

- Igazat beszél ön?

- A legteljesebb igazságot! Közölje vele. Szolgája! Nem is lakom messzire innen.

Kimenőben Szvidrigajlov Razumihinbe ütődött.

II.

Majdnem nyolcz óra volt már. Nagyon kellett sietniök, hogy Luzsin előtt érkezzenek a hölgyekhez.

- Ki volt ez? - kérdezte Razumihin, mikor az utczára értek.

- Szvidrigajlov, az a földbirtokos, ki megsértette a hugomat, mikor nála nevelőnő volt. Üldözte Dunyát s ezért Petrovna Márfa elküldte. Később aztán ez a Petrovna Márfa bocsánatot kért a hugomtól s most hirtelen meghalt. Ez az, a kiről nemrég beszéltünk. Nem tudom, miért, de félek ettől az embertől. Felesége temetése után mindjárt idejött... Úgy tesz, mintha tudna valamit... Óvni kell tőle Dunyát. Ez az, a mit neked mondani akarok, érted?

[14] Éjjeli csavargók ismeretes búvóhelye.

- Óvni? Mit tehet ő Romanovna Avdotya ellen? Köszönöm, Rogya, hogy így beszélsz velem... Megvédelmezzük! Hol lakik?

- Nem tudom.

- Miért nem kérdezted? Ah, milyen kár! Különben majd megtudom én!

- Láttad? - kérdezte Raszkolnyikov némi hallgatás után.

- Hogyne! Jól megnéztem.

- Csakugyan jól, alaposan megnézted? - ismételte Raszkolnyikov.

- Hát persze!... Egészen jól emlékezem rá. Ezer közül is kiismerem, nagyon jól tudok a személyekre emlékezni.

Ismét elhallgattak.

- Hm... éppen azért... mormogta Raszkolnyikov. Tudod, azt gondoltam... úgy tetszett... mintha csak agyrém lett volna...

- Miről beszélsz? Nem értelek.

- Mindnyájan azt mondjátok, - folytatta Raszkolnyikov s mosolyra vonta ajkát, - hogy őrült vagyok. Utóbb már magam is azt hiszem, hogy csakugyan megőrültem s kísértetet láttam.

- De már hogy' képzelsz ilyet...

- Ki tudja? Talán csakugyan őrült vagyok, s mindazt, a mi a napokban történt, csak úgy elképzeltem...

- Ah, Rogya, már megint fölizgattak! Mit beszélt neked az az ember, miért jött?

Raszkolnyikov nem felelt. Razumihin elgondolkozott.

- Nos, el akarom neked mondani, hogy mi történt, - kezdte Razumihin. - Nálad voltam, midőn aludtál. Azután ebédeltünk s később fölkerestem Porfirt. Zametov még akkor is nála volt. Én a dologra akartam térni, de nem sikerült. Úgy tettek, mintha nem értenének s én nem találtam el a helyes hangot. De egyik sem volt zavarban. Odavezettem Porfirt az ablakhoz s elkezdtem vele beszélni, de csak nem tudtam kisütni semmi okosat. Ő az egyik oldalra nézett, én a másikra. Végre megmutattam neki az öklömet s azt mondtam: atyafiságosan be fogom verni a fejét. Ekkor csak rám nézett; köpött s tovább ment. Ez az egész. Ostoba dolog volt. Zametovhoz egy szót sem szóltam. Lásd, előbb azt hittem: elrontottam az egészet, de a lépcsőn olyan gondolatom támadt, mely teljesen fölvilágosított. Miért is kínozzuk magunkat tulajdonképpen? Persze, más lenne, ha csakugyan veszélyben forognál, vagy ilyesmi, de így mi közöd neked az egészhez? Mi dolgod neked ő velük? Köpj rájuk s nevessük ki őket. Ha a te helyedben volnék, még föl is ültetném őket. Hadd szégyeneljék magukat a végén. Köpj rájuk. Később majd jól meg is rakhatod őket, most azonban csak nevess!

- Természetes, - felelte Raszkolnyikov s gondolatban hozzátette: - De mit fogsz holnap mondani?

Sajátságos, még soha sem gondolta el: mit mond majd Razumihin, ha megtudja? Most, midőn ez a kérdés eszébe jutott, idegenkedve nézett Razumihinre. A Porfirnál tett látogatás elbeszélése nagyon kevéssé érdekelte. Hiszen olyan sok minden történt azóta!...

A folyosón Luzsinnal találkoztak. Pontosan megjelent nyolcz órakor s az ajtó számát kereste. Mind a hárman egyszerre léptek be, de a nélkűl, hogy egymásra néztek volna, vagy hogy köszöntek volna egymásnak. A fiatal emberek előre mentek. Luzsin hátramaradt s felöltője

levetésével bajlódott az előszobában. Alexandrovna Pulhéria megjelent a küszöbön, hogy fogadja. Dunya szívélyesen üdvözölte bátyját.

Petrovics Péter belépett; udvariasan, de komolyan hajolt meg a hölgyek előtt. Különben úgy látszott, mintha zavarban lenne s csak most kezdene magához térni.

Alexandrovna Pulhéria, a ki szintén zavarban volt, a kerek asztal köré ültette vendégeit. A szamovár vize már forrott. Dunya és Luzsin szemben ültek egymással, a két ifjú Alexandrovna Pulhériával szemközt, Razumihin Luzsin oldalán és Raszkolnyikov a huga mellett.

Mindnyájan hallgattak. Petrovics Péter kivette battiszt zsebkendőjét, mely kellemes illatot terjesztett köröskörül. Olyan mozdulattal törűlte meg az orrát, mint egy erényes, de méltóságában megsértett ember, a ki elhatározta, hogy fölvilágosítást fog kérni. Még az előszobában eszébe jutott: talán le sem kellene vetni a felöltőjét, hanem jó lenne, ha egyszerűen eltávoznék, ilyen szigorú büntetést mérvén a hölgyekre, kik igazságtalanságot követtek el rajta. Mégse tette meg. Ez az ember nem bírta elviselni a bizonytalanságot, s magyarázatra vágyott: miért nem teljesítették parancsát, melynek okát is megmagyarázta? Ezt akarta előbb megtudni. A büntetésre ráért, hiszen ahhoz volt még ideje, kezei közt tartotta őket.

- Remélem, szerencsésen utaztak, - fordúlt mereven Alexandrovna Pulhériához.

- Hála Istennek, Petrovics Péter.

- Nagyon örűlök. És kegyed, Romanovna Avdotya, nem fáradt?

- Fiatal vagyok és erős; nem egyhamar fáradok ki. De mamácskát nagyon megviselte az út, - felelte Dunya.

- Nem tehetünk róla. Olyan hosszúk ezek a mi orosz útaink. Nagy a mi matuskánk:[15] Oroszország... A leghőbb vágyam mellett sem fogadhattam kegyeteket a vasútnál. De azért, remélem, nem történt bajuk.

- Ah, nem, Petrovics Péter. Nagyon levertek voltunk, - sietett felelni Alexandrovna Pulhéria s különös súlyt fektetett szavaira. - Ha az Isten nem küldi hozzánk Prokofjics Dmitrijt, tisztára elvesztünk volna. Ime, Razumihin Prokofjics Dmitrij, - tette hozzá, bemutatván a fiatal embert.

- Ah, igen, már volt szerencsém, tegnap... - mormogta Luzsin, mialatt ellenséges pillantással kancsalított Razumihin felé, aztán összeránczolta a homlokát s hallgatott.

Petrovics Péter azok közé az emberek közé tartozott, a kik társaságban nagyon szeretetre méltók tudnak lenni, s követelik is, hogy olyanoknak tartsák őket, a kik azonban, mihelyt valami kellemetlenűl érinti őket, rögtön elvesztik jó kedvüket s ezentúl inkább lisztes zsákokhoz hasonlítanak, mint ügyes, élénk, mulattató gavallérokhoz.

Raszkolnyikov makacsúl hallgatott s Romanovna Avdotya sem akarta a kellő pillanat elérkeztéig megtörni a csöndet; Razumihinnek nem volt semmi mondanivalója s így ismét csak Alexandrovna Pulhéria folytatta a társalgást.

- Petrovna Márfa meghalt, hallotta már kérem? - kezdte az ő fő társalgási tárgyához folyamodva.

[15] Lefordíthatatlan gyöngéd formája a *maty* (anya) szónak.

- Hallottam; rögtön tudósítottak s én azt is elmondhatom önnek, hogy Ivanovics Árkád a felesége temetése után rögtön Pétervárra sietett. Ezek a legkülönösebb újságok, a miket eddig hallottam.

- Pétervárra?... Ide?... - kérdezte Dunyecska aggódva s összenézett az anyjával.

- Úgy van, s magától értetődik, hogy nem czél nélkül jött, ha tekintetbe vesszük az utazás siettetését, s különösen a korábban történteket.

- Szent Isten! Talán csak nem akarja még itt is üldözni Dunyecskát? - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria.

- Azt hiszem, nem kell nagyon nyugtalankodniok... ha ugyan saját maguk nem szándékoznak vele valami összeköttetésbe lépni... A mi engem illet, majd megfigyelem s meg fogom tudni: hová szállott?

- Ah, Petrovics Péter, nem is sejti, hogy' megijesztett ezzel az újsággal! - folytatta Alexandrovna Pulhéria. - Csak kétszer láttam Szvidrigajlovot, de rettenetesnek, borzasztónak találtam. Meg vagyok róla győződve, hogy a Petrovna Márfa halálának is ő az oka.

- A fölött nem ítélhetünk; ismerem a legpontosabb adatokat. Lehet, hogy azzal az erkölcsi benyomással, melyet sértéseivel okozott, elősegítette a bajt; hanem a mi az ő viseletét, kiváltképpen pedig személyének jellemzését illeti, teljesen osztom az ön nézetét. Nem tudom: gazdag-e most, vagy mennyit hagyott rá Petrovna Márfa. Rövid idő alatt majd azt is megtudom. Hanem bizonyos, hogy ha anyagi körülményei nem engedik is meg, ő mégis újra fogja kezdeni régi életét. A legkicsapongóbb s erkölcsileg a legromlottabb a hozzá hasonlók között. Alapos okom van hinni, hogy Petrovna Marfa, ki elég szerencsétlenűl belészeretett s vagy nyolcz év előtt kiszabadította az adósok börtönéből, még más igen fontos szolgálatot is tett neki. Csak az ő közbenjárásának köszönheti ugyanis, hogy egy ellenében indított bűnügyi keresetet beszüntettek. Állatias bűnről volt szó, a miért nagyon valószínűleg Szibériába kellett volna sétálnia. Ilyen ember Szvidrigajlov, ha tudni akarják.

- Ah, Istenem! - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria, mialatt Raszkolnyikov figyelmesen hallgatott.

- Aztán csakugyan igaz is, a mit most ön velünk közölt? - kérdezte Dunya szigorú, átható tekintettel.

- Én csak azt mondom, a mit a titok pecsétje alatt Petrovna Marfától hallottam. Meg kell jegyeznem, hogy jogi szempontból ez a dolog nem volt egészen világos. Élt itt egykor (s még most is él) egy külföldi nő: Röslich asszony, uzsorás, a ki még másféle ügyletekkel is foglalkozik. Szvidrigajlov ezzel a Röslich asszonynyal nagyon sokáig benső és titokteljes összeköttetésben élt. Az asszonynak volt egy rokona, unokahuga, ha jól tudom, körülbelül tizennégy-tizenöt éves. Siketnéma volt s Röslichné végtelenűl gyűlölte; minden harapás kenyeret a szemére vetett, sőt embertelen módon verte is. Egyszer csak megtalálták ezt a leányt a padláson fölakasztva. Mindenki öngyilkosságra következtetett s ezzel napirendre tértek a dolog fölött. Később aztán újabb vádaskodással álltak elő, hogy a gyermek... Röviden, az egész dolog nagyon homályos volt. Az az asszony, ki e vádat emelte, maga is rossz hírű német asszony volt, kinek nem lehetett sokat adni a szavára. Végre aztán egészen elnyomták a gyanút, természetesen a Petrovna Marfa fáradozásai s pénzáldozatai segítségével, úgy, hogy az egész eset puszta mende-monda maradt. De ez a pletyka sokat mondó volt. Bizonyosan hallotta Romanovna Avdotya a Fülöp szolga történetét is? Hat év előtt halt bele a Szvidrigajlov bántalmazásaiba; még a jobbágyság idejében történt.

- Ellenkezőleg. Azt hallottam, hogy megölte magát.

- Természetesen, de azért mert már nem volt más menedéke Szvidrigajlov úr üldözései, kínzásai elől.

- Erről nem tudok semmit, - felelte Dunya. - Csak azt hallottam, hogy az a Fülöp hypochondrikus természet, olyan philosophus-féle volt. Azt beszélték, hogy elvesztette az eszét a sok olvasástól, s nem annyira Szvidrigajlov úr ütései, mint inkább a gúnyolódásai miatt akasztotta föl magát. Mig én náluk laktam, Szvidrigajlov úr igen jól bánt a cselédekkel s azok szerették is őt, ámbár ők is benne látták Fülöp halálának okozóját.

- Úgy látom, Romanovna Avdotya, hogy kegyed hajlandó oltalmába fogadni Szvidrigajlovot - jegyezte meg Luzsin s kétértelmű mosolyra vonta ajkait; - ravasz ficzkó s különösen a hölgyekre nézve nagyon veszedelmes. Szomorú példa rá Petrovna Márfa, a ki olyan csudálatos módon halt meg. Én csak figyelmeztetni akartam kegyedet s mamáját az ő valószínűleg bekövetkező tolakodásaira. A mi engem illet, meg vagyok róla győződve, hogy ez az ember nemsokára megint az adósok börtönébe kerül. Petrovna Márfa, tekintettel a gyermekekre, soha sem akart neki hagyni semmit. Ha még is örökölt volna utána, az bizonyosan igen csekély, jelentéktelen összegecske lehet, a mely az ő szokásai mellett alig fog egy évig tartani.

- Kérem, Petrovics Péter, - szólott Dunya, - ne beszéljünk Szvidrigajlovról. Nagyon nyugtalanít.

- Az előbb nálam volt, - szólalt meg hirtelen Raszkolnyikov, ki most először törte meg hallgatását.

Minden oldalról a bámulat fölkiáltása hallatszott, mindenki feléje fordult, még Petrovics Péter is izgatott lett.

- Másfél órája lehet, éppen aludtam; belépett a bemutatta magát, - folytatta Raszkolnyikov. - Nagyon elfogúlatlan s víg volt; azt mondta: reméli, hogy nemsokára jobban megismerkedünk. A többek között nagyon könyörgött egy találkozásért Dunyával, s engemet választott közbenjárónak. Ezen kívül egész bizonyosra állította, hogy Petrovna Márfa neked, Dunya, háromezer rubelt hagyományozott s hogy te ezt a pénzt nemsokára megkapod.

- Hála legyen az Úrnak! - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria, s keresztet vetett. - Imádkozzál Petrovna Márfáért, Dunya, imádkozzál!

- S igaz ez?! - kiáltott föl Luzsin,

- Nos, nos, mit mondott még? - tudakolta hévvel Dunya.

- Aztán azt mondta, hogy ő maga nem gazdag, az összes vagyon a gyermekeké, a kik jelenleg a nagynénjüknél vannak. Aztán, hogy valahol a közelemben szállt meg, de hogy hol, nem kérdeztem.

- S minő ajánlatot akar tenni Dunyának? - kérdezte Alexandrovna Pulhéria aggódva. - Megmondta neked?

- Igen, mondta.

- Mit akar?

- Majd megmondom később... - Raszkolnyikov elhallgatott s tovább itta teáját.

Petrovics Péter kivette az óráját és ránézett.

- Dolgom van, távoznom kell s nem is akarom tovább zavarni a társaságot, - mondta csípősen és föl akart állani.

- Maradjon, Petrovics Péter, - szólott Dunya, - hiszen ezt az estét velünk akarta tölteni! Különben is írta, hogy fölvilágosítást akar kérni mamácskától.

- Úgy van, Romanovna Avdotya, - felelt nyomatékkal Petrovics Péter, újra leülve, de a kalapját továbbra is kezében tartva, - valóban fölvilágosítást akartam kérni kegyedtől s tiszteletreméltó mamácskájától, még pedig igen fontos dologra nézve. De minthogy a bátyja az én jelenlétemben nem akar beszélni a Szvidrigaljov úr terveiről, úgy én sem beszélhetek... mások jelenlétében... nem tehetem meg fontos, igen fontos észrevételeimet. Különben is, nem teljesítették kérelmemet...

Luzsin sértődött arczot vágott s elhallgatott.

- Az ön kérelme, mely abból állott, hogy bátyám ne legyen jelen, kizárólag az én kívánságomra nem teljesült. Azt írta, hogy megsértette a bátyám. Én azt hiszem, ezt rögtön tisztába kell hoznunk s önök kibékülnek. Ha Rogya csakugyan megsértette önt, akkor bocsánatot *kell* kérnie s *akar* is bocsánatot kérni.

Petrovics Péter nyomban kötekedőre változtatta hangját.

- Vannak sérelmek, Romanovna Avdotya, melyeket a legjobb akarat mellett sem lehet elfeledni. Mindennek megvan a maga határa s veszélyes átlépni rajta; mert ha egyszer átléptük, nem térhetünk vissza soha többé.

- Nem arról beszélek én most, Petrovics Péter, - szólott közbe kissé türelmetlenűl Dunya. - Gondolja meg, hogy egész jövőnk attól függ: kiegyenlítjük-e most a dolgot vagy nem? Nyíltan megmondom, hogy én nagy fontosságot tulajdonítok ennek. S ha ön csak egy kicsit becsül is engem, - bármilyen nehéz legyen is, - még ma tisztába hozzuk a dolgot. Ismétlem, hogy bátyám bocsánatot fog kérni, ha vétett valamit.

- Csodálkozom, Romanovna Avdotya, hogy kegyed *így* állítja föl a kérdést, - felelt Luzsin, a ki egyre ingerültebb lett; - ha becsűlöm, úgy szólván, tisztelem is kegyedet, ez az érzelem még nem zárja ki azt, hogy valakit a családjából ne szeressek. Ha arra a szerencsére vágyom is, hogy a kegyed kezét elnyerjem, még sem vállalhatok magamra olyan kötelezettséget, mely nem egyezik meg...

- Ah, ne legyen olyan érzékeny, Petrovics Péter, - szólalt meg érző hangon Dunya. - Legyen továbbra is az az okos, nemes ember, a kinek önt mindig tartottam s fogom is tartani. Nagy igéretet tettem önnek, menyasszonya vagyok, bízzék hát bennem s legyen meggyőződve, hogy részrehajlatlanúl tudok ítélni. Hogy én vettem át a bíró szerepét, az a bátyámra nézve éppen olyan meglepő, mint önre. Mikor őt ma, az ön levele vétele után meghívtam, hogy legyen jelen találkozásunknál, semmit sem szóltam neki szándékom felől. Gondolja meg, uram, hogy ha önök ki nem békülnek, én kénytelen leszek választani közte s ön között. Így áll a kérdés úgy az ő, mint az ön részéről. Nekem nem szabad, s nem akarok tévedni a választásnál. Ha önt választom, el kell válnom ő tőle, ha őt választom, önnel kell szakítanom. Most meg fogom látni s meg is akarom tudni: jó testvérem-e Rogya nekem, másrészről: valóban drága vagyok-e én önnek, becsül-e engem, hozzám méltó férj lesz-e ön?

- Romanovna Avdotya, - felelt Luzsin s úgy tett, mintha sértve érezné magát, - az ön szavai nem csak mély jelentőségűek, de majdnem sértők, ha tekintetbe veszem azt a helyzetet, melyben én vagyok kegyeddel szemben. Arról a sértő s különös összehasonlításról nem is beszélek, hogy ön egy polczra helyez engem ezzel az... ifjonczczal, hanem azt észreveszem, hogy visszavehetőnek tartja nekem adott szavát. Azt mondja: „bátyám, vagy vőlegényem” s ezzel csak azt fejezi ki, hogy milyen kevésre becsűl kegyed engem... Ezt nem tűrhetem amaz összeköttetésnél... s viszonynál fogva, mely közöttünk van.

- Hogyan? - kiáltott föl Dunya. - Én egy pontra helyezem önt azzal, a ki nekem eddig drágább volt mindennél a világon, a mi eddigi életemet betöltötte s ön sértve érzi magát, mert ezzel *kevésre* becsülöm?!

Raszkolnyikov hallgatott s gőgösen mosolygott; Razumihinben forrt a méreg, de Petrovics Péter nem vette tekintetbe az ellenvetést s minden szavával tolakodóbb és ingerültebb lett, mintha kedvét lelte volna ebben a kötekedésben.

- A jövendőbeli férj iránt érzett szerelemnek fölül kell múlnia a testvéri szeretetet, - felelte prédikáló hangon. - S különben is engem nem lehet egy mérték alá állítani ezzel... Bár az előbb kijelentettem, hogy bátyja jelenlétében nem nyilatkozhatom mindenről, most mégis kénytelen vagyok fölvilágosításért tisztelt anyjához fordulni. S kérem őt, legyen szíves bizonyos pontra nézve, mely engemet mélyen sértett, némi fölvilágosítást nyújtani. - Az ön fia, - fordult Alexandrovna Pulhéria felé, - tegnap Radszudkin úr (vagy... nem így? Bocsánat, elfeledtem családi nevét, - vetette közbe udvariasan meghajolva Razumihin felé -) ezen úr jelenlétében megsértett, olyan tárgyat pendítvén meg, melyről én egykor bizalmasan, kávé mellett beszéltem önnek. Arról a véleményemről volt szó, hogy én előnyösebbnek tartom a házasságot olyan szegény leánynyal, a ki ismeri már az élet gondját, mint gazdag, bőséghez szokott hölgygyel. A házasság szempontjából tekintve előnyösebbnek s erkölcsileg hasznosabbnak jelentettem ki. Az ön fia ezt szándékosan a nevetségig elferdítette, gonosz szándékkal vádolt s úgy látszott, az ön levelének nyomán. Nagyon boldog lennék, Alexandrovna Pulhéria, hogy ha meggyőzne az ellenkezőről s megnyugtatna. Kérem tehát, közölje velem, milyen szavakkal fejezte ki az én véleményemet Romanovics Rodionhoz intézett levelében?

- Már nem emlékezem, - felelt Alexandrovna Pulhéria zavarodottan. - Úgy írtam meg, a hogy' magam is értettem. Nem tudom: milyen kifejezéseket használt Rogya önnel szemben. Lehet, hogy túlzott...

- Magától még sem jöhetett erre a gondolatra. Okvetetlenül kegyednek kellett szavaimat rosszúl értelmezni.

- Petrovics Péter, - felelt méltósággal Alexandrovna Pulhéria, - arra, hogy szavainak nem tulajdonítottunk nagyon rossz jelentőséget, elég bizonyíték az, hogy *itt* vagyunk.

- Helyes, mamácska! - szólott közbe Dunya.

- Tehát még ebben a kérdésben is én vagyok a bűnös, - felelte a megsértett Luzsin.

- Petrovics Péter, ön mindig csak Rodiont vádolja, de miért írt ön maga valótlanságokat felőle ma reggeli levelében?

- Nem emlékezem reá, hogy valótlanságot írtam volna.

- Azt írta, - szólott Raszkolnyikov élesen, a nélkül, hogy Luzsin felé fordúlt volna, - hogy én tegnap nem az elgázolt ember özvegyének adtam a pénzt, (pedig nem volt másként), hanem a lányának. (Azt pedig akkor láttam életemben először.) Ezt írta, még pedig azért, hogy egyenetlenséget szítson köztem s a családom között, s erre a czélra egy olyan leány nevét használta föl, a kit ön nem is ismer, de a kit nem átallott méltatlan kifejezésekkel említeni. Mindaz, a mit mondott, alávalóság és szószátyárkodás.

- Bocsásson meg, uram, - felelte Luzsin, ki reszketett dühében, - levelemben csak azért említettem az ön tulajdonságait s viseletét, mert anyja és huga megkért, hogy tudassam velök: minő benyomást tett ön reám. A mi a levelemet illeti, kérem, mutassanak belőle csak egy sort, mely nem egyezik meg a valósággal. Czáfolja meg, hogy pénzét odaadta, s hogy abban a különben is szerencsétlen családban méltatlan személy is van.

- Az én véleményem szerint ön, minden kiváló tulajdonságaival együtt, nem ér annyit, mint a kisujja annak a szerencsétlen leánynak, a kit megkövezett.

- Ön tehát képes lenne azt a leányt anyja s huga társaságába bevezetni?

- Már be is mutattam, ha tudni akarja. Éppen ma ültettem le anyám és Dunya mellé.

- Rogya! - kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria.

Dunyecska elpirult. Razumihin összeránczolta szemöldökeit. Luzsin gúnyosan s megvetően mosolygott.

- Most már láthatja, Romanovna Avdotya, lehetséges-e nekünk kibékülni? Remélem, most egyszer s mindenkorra fölvilágosítottuk egymást és végeztünk. Most már eltávozom, hogy a családi viszontlátás kellemességeit jelenlétemmel ne zavarjam s ne akadályozzam meg a titkok közlését.

Luzsin fölállott és vette a kalapját.

- Mielőtt azonban távoznám, megengedem magamnak azt a megjegyzést, hogy jövőre szeretném, ha a mai naphoz hasonló találkozásoktól megkímélnének, úgyszintén az ilyenfajta kompromittáló kérdőrevonásoktól is. S ezt a kérelmet egyenesen önhöz intézem, Alexandrovna Pulhéria, minthogy levelem egyedül kegyedhez, nem pedig másokhoz volt intézve.

Alexandrovna Pulhéria úgy érezte, mintha némileg megsértették volna.

- Úgy látszik, hogy ön egészen hatalma alá akar rendelni minket, Petrovics Péter! Dunya megmondta önnek az okot, a mely miatt kérését nem teljesítettük; mégis csak jó szándékból történt. Aztán úgy írt ön nekem, mint a ki parancsokat osztogat. Hát már is parancsnak kell tekintenünk minden kívánságát? Figyelmeztetnem kell önt, hogy velünk gyöngéden és előzékenyen kell bánnia, annál is inkább, mert mi elhagytunk mindent, önben bízva jöttünk ide. Már is majdnem hatalmában vagyunk.

- Nem egészen úgy van, Alexandrovna Pulhéria, különösen ebben a pillanatban, a mikor éppen a Petrovna Márfa hagyatékáról értesültünk. S ez, a mint látszik, éppen nagyon kapóra jött, abból a megváltozott hangból ítélve, a melyen most velem beszélnek, - tette hozzá gőgösen.

- Ez után a megjegyzés után valóban azt hihetnők, hogy ön a mi elhagyatottságunkra számított, - jegyezte meg Dunya ingerülten.

- Most már semmiesetre sem számíthatok erre, annál inkább, mert a Szvidrigaljov Ivanovics Arkád titkos ajánlatának közlését sem akadályozom meg. Bátyját bízta meg az ajánlat közvetítésével, a mely kegyedre nézve egész kapitális, a mint sejtem, s mindenesetre igen kellemes jelentőségű.

- Ah, Istenem! - sikoltott Alexandrovna Pulhéria.

Razumihin nem bírt tovább nyugodtan ülni.

- Nos, hát nem szégyelled magadat, hugom? - kérdezte Raszkolnyikov.

- Igen, szégyellem magam, - Rogya, - felelt Dunyecska. - Petrovics Péter, távozzék!... - fordult feléje haragtól sápadt arczczal.

Úgy látszott, Petrovics Péter nem ilyen eredményt várt. Nagyon bízott hatalmában és sokat számított áldozatainak elhagyatottságára. Elsápadt s ajkai reszkettek.

- Romanovna Avdotya, ha én most ezen az ajtón ilyen istenhozzáddal kilépek, úgy - jegyezze meg magának! - nem térek vissza többé! Gondolja meg jól s én - megtartom a szavamat.

- Milyen szemtelenség! - kiáltott Dunya, s fölállott. - Nem is akarom, hogy valaha visszajöjjön!

- Mit? Tehát ú-ú-úgy vagyunk? - kiáltott Luzsin, a ki az utolsó pillanatig nem hitt ebben a kifejlődésben, s éppen ezért, most egészen elvesztette a talajt lábai alól. - Tehát így vagyunk! Tudja-e, Romanovna Avdotya, hogy nekem jogom lenne ez ellen protestálni?

- Minő jogon? - szólott közbe hévvel Alexandrovna Pulhéria, - minő jogon protestálhatna ön? Hát odaadnám én egy olyannak, a milyen maga, az én Dunyámat? Menjen, hagyjon el bennünket örökre! Mi vagyunk a hibásak, hogy ilyen helytelen dologba keveredtünk, leginkább pedig én...

- Mindamellett, Alexandrovna Pulhéria, - sietett Luzsin közbevágni, - kegyed igéretével kötelezett engemet, s végre... végre... erre számítván, hogy úgy mondjam... kiadásokat is tettem.

Ez utolsó érvelés, mely annyira megfelelt a Luzsin jellemének, megtette a hatását. Raszkolnyikov halványan, reszketve a dühtől és erőfeszítéstől, melylyel eddig haragját visszafojtotta, most már nem uralkodhatott magán, s hangos kaczajban tört ki.

Alexandrovna Pulhéria azonban magánkívül volt.

- Költségekbe verte magát? Miféle költségekbe? Talán bizony még a podgyászról beszél? Hiszen azt ingyen vette föl a vonatvezető! Úristen, hát mi köteleztük önt valamire? Térjen csak észre, s be fogja látni, hogy ön volt az, a ki bennünket mindenre kényszerített. Megkötözte kezünket, lábunkat...

- Elég már, mamácska, kérem, hallgasson, - könyörgött Dunya. - Petrovics Péter, legyen szíves távozni.

- Megyek; de előbb még egy utolsó szót! - felelte az, s most már semmit sem fontolt meg. - Úgy látszik, mamácskája elfeledte, hogy én kegyedet a városi pletyka ellenére akartam nőül venni. Ellenére mindannak, a mit hírnevéről tartottak. Minthogy kegyed miatt szembeszálltam az egész város véleményével, házassági ajánlatom által visszaszereztem az ön jó hírnevét: számíthattam elismerésre, majdnem hálára. Hanem most fölnyíltak a szemeim. Belátom, hogy nagyon, nagyon elhamarkodva cselekedtem, mikor a közvéleményt mellőztem...

- Ah, talán csak nincs két feje ennek az embernek! - kiáltott Razumihin, fölugrott s készen állott arra, hogy sommás úton végezzen vele.

- Aljas, gonosz ember! - mondta Dunya.

- Egy szót se többet, egyetlen mozdulatot se! - kiáltott Raszkolnyikov s visszatartotta Razumihint. Aztán egészen közel lépett Luzsinhoz, s halkan, de minden szót érthetően hangsúlyozva, így szólott:

- Tessék kisétálni! És szót sem többet, mert különben...

Petrovics Péter néhány másodperczig dühtől sápadt, eltorzult arczczal nézett Raszkolnyikovra. Aztán megfordult s elhagyta a szobát. Ritkán volt még emberi szívben annyi gonoszság s gyűlölet, mint a mennyit Luzsin érzett most Raszkolnyikov iránt. Csak őt okolta mindenért. És sajátságos: lemenőben még most is azt gondolta, hogy még most sem bomlott föl egészen a viszony. Ha csak a nőkkel lenne dolga, még mindent ki lehetne egyenlíteni, nagyon könnyen.

III.

Ennek a képzelgésnek a főoka abban rejlett, hogy az utolsó perczig lehetetlennek tartotta az ilyen megoldást. Utolsó pillanatig fönn hordta fejét s még csak a lehetőségét sem képzelte el annak, hogy két szűkölködő, védtelen nő kibújhat a hatalma alól. Ez a meggyőződés az ő végtelen hiúságából, túlzott önbecsüléséből, egy saját magába szerelmes ember elvakultságából származott. Petrovics Péternek, a ki alacsony sorsból küzdötte fel magát, az a beteges szokása volt, hogy csodálta saját magát; túlságosan nagyrabecsülte értelmét, képességeit, s magányos óráiban nem egyszer tükörben nézegette magát. Hanem mindennél jobban szerette, s többre becsülte munkával s más eszközökkel keresett pénzét. És véleménye szerint egyforma magasságra emelte őt mindazzal, a mi másként fölötte állott.

Mikor Dunyának kereken szemére vetette, hogy rossz híre ellenére akarta nőül venni, egészen belső meggyőződése szerint beszélt s majdnem mély megvetése érzett ilyen „rút hálátlanság" iránt. Mindamellett már mikor Dunyát megkérte, ismerte az ízetlen mendemonda alaptalanságát, melyet később Petrovna Marfa is fényesen megczáfolt. Sőt még most sem tagadná, hogy már akkor tudta. Mégis igen sokra becsülte, valóságos hőstettnek tartotta azt az elhatározását, hogy magához emelte Dunyát. Mikor ezt Dunyának a szemére vetette, régen, szeretettel táplált titkos gondolatát árulta el, s nagyon csodálkozott, hogy a többiek nem bámulják hasonló módon ezt a hőstettet. Raszkolnyikovhoz is úgy lépett be, mint egy jóttevő, a ki kész nemes cselekedete gyümölcseit élvezni s dicsénekeket végighallgatni. Így aztán nem csodálhatjuk, hogy most, midőn a lépcsőn lement, úgy érezte magát, mint a kit félreismertek s nagyon megsértettek.

Dunya pedig ő rá nézve nélkülözhetetlen volt, s el sem tudta képzelni, hogy le kell róla mondania. Évek óta ábrándozott a házasságról, de várt s gyűjtötte rá a pénzt. Ragaszkodott ahhoz az elragadó, titkos gondolathoz, hogy egy szegény (mindenesetre szegény), nagyon fiatal, nagyon csinos, nemes s művelt, olyan lemondó leányka, a ki már is sokat szenvedett, egészen az ő hatalma alá veti magát; egész életén át áldani fogja őt, mint megmentőjét; mély tisztelettel tekint föl rá, féli, bámulja s kizárólag csak is őt. Mennyi kedves jelenetet, édes apróságot képzelt ő már erről a csábító témáról, midőn ügyletei után pihenni tért. Már majdnem beteljesedett annyi év álma. Romanovna Avdotya szépsége, műveltsége elbájolta, elhagyott helyzete a végletekig izgatta. Itt még többet talált, mint a mennyiről álmodott. Dunya büszke, jellemes, erélyes leány volt, magas műveltségű, s fejlődöttebb szellemű, mint ő. (Ezt érezte.) S egy ilyen lény csúszott volna rabszolgaként előtte s nézett volna föl rá, egész életén át a legnagyobb tisztelettel, ő pedig korlátlan hatalommal uralkodott volna fölötte.

Véletlenül épp kevéssel ezelőtt történt, hogy hosszú megfontolás után elhatározta, hogy nagyobb körre terjeszti ki működését, más irányba tér s idővel majd bejut a társadalom magasabb rétegébe, melyről olyan kedvteléssel ábrándozott... Egyszóval, Péterváron akart szerencsét próbálni. Tudta, milyen sokat el lehet érni a nők befolyásával. Bájos, erényes, művelt asszony varázsa végtelenül megszépíti pályafutását, őt is vonzóvá teszi azzal a dicsfénynyel, melyet kiterjeszt rá... És most minden légvára - összeomlott! Ez a csodálatos, hihetetlen szakítás úgy hatott rá, mintha a villám sújtott volna le mellette. Talán csak valami ostoba, rettenetes tréfa volt az egész! Hiszen ő nem tett semmit, csak fontoskodott egy kicsit, ideje sem volt rá, hogy kimagyarázza magát; csak tréfált, kicsit elragadtatta magát s most mindezért ilyen rettenetes módon kell lakolnia? Már majdnem szerette is Dunyát az ő módja szerint, képzeletben már uralkodott is fölötte és most egyszerre - vége! Nem, ez lehetetlenség. Holnap rögtön ki kell egyenlíteni, jóvá tenni mindent. Mindenekfölött pedig ezt a gőgös, ezt a tejfeles szájú ficzkót kell semmivé tenni; ő az okozója minden bajnak.

Önkénytelenül Razumihinre gondolt s kellemetlenűl érezte magát... De csakhamar megnyugodott. „No, még csak az kellene, hogy *ezt* helyezzék egy polczra vele." A kitől azonban komolyan félt, az - Szvidrigajlov volt. Egy szóval, nagyon sok gond, aggodalom bántotta.

- - - -

terve rád nézve, Dunya, hát ilyen ostoba módon teszi az ajánlatot. Természetesen egyszer s mindenkorra visszautasítottam a pénzt, a te nevedben. Egyáltalában nagyon zavartnak látszott, majdnem... olyan volt, mintha megbolondúlt volna. Különben lehet, hogy tévedtem, s talán valamely sajátságos fortélyú emberrel van dolgom. Úgy látszik, mély benyomást tett rá Petrovna Marfa halála.

- Isten nyugosztalja, - szólott Alexandrovna Pulhéria, - mindig, mindig imádkozni fogok érte. Mi lenne most belőlünk, Dunya, a háromezer rubel nélkül! Úristen! mintha az égből pottyant volna! Ah, Rogya, ma reggel már csak három rubelünk volt, s már arra gondoltunk, hogy valahol zálogba tesszük az órát, nehogy kénytelenek legyünk előbb kérni valakitől segítséget, mielőtt eszébe jutna fölajánlani.

Dunyát nagyon meglepte a Szvidrigajlov ajánlata. Még mindig tünődve űlt helyén.

- Bizonyosan valami retteneteset gondolt ki, - susogta s megrázkódott az iszonyattól.

Raszkolnyikov észrevette ez a rendkívüli félelmet.

- Azt hiszem, többször fogok vele találkozni, - mondta a húgának.

- Megfigyeljük! Majd nyomába akadok én! - kiáltott föl Razumihin. - Nem fog elmenekülni az én szemeim elől. Rogya is helyben hagyja. Hiszen az előbb mondta: „Vigyázz a húgomra". Megengedi kegyed is, Romanovna Avdotya?

Dunya mosolyogva nyújtotta feléje a kezét, de aggódó arcza azért nem derűlt föl egészen. Alexandrovna Pulhéria félénken nézett rá, bár a háromezer rubel szemmelláthatólag megnyugtatta. Nemsokára élénk beszélgetésbe merűltek. S Raszkolnyikov, ha nem beszélt is, figyelmesen hallgatott rájok. A főszónok, természetesen, Razumihin volt.

- És miért, miért mennének el önök innen? - folytatta hévvel, izgatottan. - Mit akarnak abban a nyomorúlt kis városban? A fődolog mindenesetre az, hogy mindnyájan együtt legyenek s kölcsönösen támogathassák egymást. Szükségük van egymásra, de mennyire szükségük! Gondolják meg csak. Legalább egy időre még... Engemet pedig fogadjanak barátnak, társnak, biztosítom önöket, hogy nagyszerű vállalatba fogunk kezdeni. Hallgassanak csak rám, elmondom részletesen az egész tervet. Ma reggel, mikor még semmi sem történt, támadt ez a gondolatom. A dolog így áll: van nekem egy nagybátyám (majd bemutatom, nagyon tiszteletreméltó öreg úr), a kinek ezer rubel tőkéje van. A nyugdíjából él s az teljesen elég is neki. Már két év óta erőltet rá, hogy fogadjam el az ezer rubeljét s fizessek hat perczentet utána. Ismerem a szándékát, csupán segíteni akar vele rajtam. Tavaly nem volt szükségem rá, de most már vártam, hogy ajánlatát elfogadjam. Önök hárman hozzáadják a második ezret s aztán nagyszerű üzletbe fogunk. Nos, mit szólnak hozzá?

Most aztán bonczolgatni kezdte Razumihin a tervét. Elmondta, hogy a legtöbb könyvkereskedő és kiadó nem ért az üzlethez; ezért buknak bele többnyire a vállalataikba. Míg ügyes kézben nemcsak a fölösleges kiadásokat lehetne fedezni azzal az üzlettel, hanem még nyerni is lehetne rajta. Razumihin tehát egy könyvkiadó foglalkozása után áhítozott, miután körülbelül két év óta dolgozott ilyen vállalatok számára s három európai nyelvet beszélt meglehetősen. Mikor néhány nap előtt azt mondta Raszkolnyikovnak, hogy nem bírja teljesen a német nyelvet, csak azért tette, mert rá akarta venni a fordítás s a három rubel előleg elfogadására. Akkor hazudott s Raszkolnyikov tudta, hogy hazudott.

- Miért szalasztanók el a jó alkalmat, mikor a fő eszköz, - egy kis pénz, - már a kezünkben van? Persze, sok munka kell hozzá, de mi dolgozni fogunk. Kegyed is, Romanovna Avdotya, én és Rodion... Sok olyan kiadni való czikk van most, a mi bizonyos hasznot hajt. A fődolog az, hogy tudjuk, *mit* kell most fordítani? Fordítani is fogunk, nemcsak könyveket adunk ki s a

mellett tanulunk is. Én hasznukra lehetek, mert már van tapasztalatom. Majdnem két év óta vagyok összeköttetésben a könyvkiadókkal, minden csínját-bínját ismerem a dolognak. Nem űznek boszorkányságot, elhihetik. És miért engednők, hogy más vegye el szánk elől a falatot? Ismerek két-három olyan művet is, melynek lefordítása s kiadása ezer forintot hozna be. Ha csak a címüket megmondanám is, kapnék egyért-egyért ötszáz rubelt a kiadóktól. Lehet egyébként, hogy - a milyen buták – talán vissza is utasítanának velök... A mi pedig az üzleti hercze-hurczákat illeti, a nyomtatás, papiros, eladás - azt csak bízzák rám! Én már értem az ilyesmit. Kicsinyben kezdjük s majd elérjük azt is, hogy nagyban folytassuk. A kenyerünket mindenesetre megkeressük s nem veszítjük el a pénzünket.

Dunya szemei ragyogtak.

- Nekem nagyon tetszik az ön terve, Prokofjics Dmitrij, - mondta.

- Én nem értek belőle semmit, - jegyezte meg Alexandrovna Pulhéria. - Talán jó terv, talán nem jó, az Isten tudja. Nagyon új, nagyon ismeretlen én előttem. Persze, szükséges, hogy itt maradjunk, ha csak kevés időre is.

- Mit szólsz hozzá, Rogya? - kérdezte Dunya.

- Azt hiszem, az eszme nagyon jó, - felelte. - Egy egész üzlet berendezésére természetesen most még nem gondolhatunk, hanem öt-hat könyv kiadásánál kétségtelen eredményt érhetnénk el. Én magam is ismerek egy olyan művet, melyet sikerrel lehetne kiadni. A mi pedig Razumihin ismereteit illeti, azon nincs mit kételkedni... Érti a dolgot... Különben még van elég időnk a megbeszélésre...

- Bravó! - kiáltott Razumihin. - Most pedig figyeljenek, kérem. Ebben a házban van egy kiadó lakás, mely ezzel a „chamibre garnie”-el semmi összeköttetésben sincs. Az is be van bútorozva. Három szobácska s a lakbér mérsékelt. Ezt fogjuk kivenni egyelőre. Holnap majd elzálogosítom az órát, elhozom a pénzt s minden jól fog menni. Az a fődolog, hogy mind a hárman együtt legyenek, hogy Rogya itt lakjék önöknél... Hová mégy, Rogya?

- Hogyan, Rogya, távozni akarsz? - kérdezte Alexandrovna Pulhéria szorongva.

- Ilyen fontos pillanatban! - kiáltott föl Razumihin.

Dunya csodálkozva s gyanakodva nézett bátyjára. Raszkolnyikov kezébe vette sapkáját s indúlni akart kifelé.

- Igazán úgy tesztek, mintha örökre válnánk el egymástól, mintha már temetnének, - mondta különös hangsúlylyal. Az a mosoly, mely ajkai körül megjelent, nem volt igazi mosoly.

- Különben, ki tudja: nem utoljára látjuk-e egymást az életben? - tette hozzá tünődve.

Azt hitte: csak gondolja ezeket a szavakat, melyek önkénytelenűl röppentek el ajkairól.

- Istenem, mi bajod? - sikoltott az anyja.

- Hová akarsz menni? - kérdezte Dunya szilárd hangon.

- Csak úgy... mennem kell... - felelte szórakozottan, mintha maga sem tudná, mit feleljen. Hangjából azonban szilárd elhatározás hangzott ki.

- Azt akartam mondani... mikor idejöttem... azt akartam mondani, mamácska... s neked is Dunya... hogy jó lenne, ha egy időre elválnánk egymástól. Nem jól érzem magamat, nem vagyok nyugodt... Később majd visszatérek, eljövök magamtól, majd ha... jöhetek. Nem feledlek el benneteket, szeretlek... de hagyjatok el, hagyjatok egyedűl. Már így határoztam el, régen... Szilárdúl elhatároztam. Jőjjön, a minek jönnie kell; ha elpusztulok, legyek - egyedűl.

Jobb lesz, ha örökre elfeledtek... Ne is tudakozódjatok felőlem... Ha szükséges lesz, majd eljövök magam, vagy... elhivatlak titeket. Talán még minden jóra fordúl... Most azonban, ha szerettek, hagyjatok elmenni... Különben... gyűlölnöm kell... érzem... Isten veletek!

- Az Isten szerelméért! - sikoltott Alexandrovna Pulhéria.

Anyját, húgát rettenetes aggodalom szállotta meg; Razumihin sem volt másként.

- Rogya, Rogya, engesztelődjél ki irántunk. Hadd legyünk úgy, mint *régen* voltunk, - könyörgött a szegény anya.

Raszkolnyikov megfordúlt s lassú léptekkel ment az ajtó felé. Dunya utólérte.

- Bátyám! Mit teszel anyánkkal? - susogta s szeme telve volt könyörgéssel.

Raszkolnyikov fájdalmasan tekintett rá:

- Semmit... majd visszajövök... eljövök néha... - mormogta alig hallhatóan, mintha azt sem tudná: mit mond, s elhagyta a szobát.

- Érzéketlen, szívtelen, önző! - kiáltott föl Dunya.

- *Őrült*, de nem érzéketlen. *Megőrült*. Ha még most sem látja be, akkor kegyed érzéketlen, nem ő... - susogta Razumihin s erősen megszorította a Dunya kezét.

- Mindjárt visszajövök, - szólott most Alexandrovna Pulhériának, ki félig eszméletlenűl rogyott egy székre, - s elsietett.

Raszkolnyikov várt rá a lépcsőházban.

- Gondoltam, hogy utánam jössz, - mondta. - Menj vissza hozzájuk s maradj velük... Holnap se hadd el őket... ne hadd el soha. Talán én is eljövök. Ha lehet... Isten veled!

Elindúlt, még csak kezet sem nyújtott neki.

- De hát hová? Mi bajod? Mi történt veled? Hogy' lehetsz ilyen? - mormogta Razumihin, a ki teljesen kijött a sodrából.

Raszkolnyikov újra megállott.

- Egyszer s mindenkorra mondom: ne kérdezz soha és semmiről. Nincs feleletem a számodra... Ne is jőjj többé hozzám. Talán eljövök ide... de most hagyj el... Hanem azokat *ne hadd el soha!* Értesz már?

Sötét lépcsőházban, lámpa alatt álltak. Körülbelül egy perczig maradtak így szemközt, szótlanúl. Razumihin egész életében nem feledte el ezt a pillanatot. Raszkolnyikov égő, meredt tekintete perczről-perczre lángolóbb lett, behatolt lelkébe, öntudatába. Razumihin hirtelen összerezzent. Úgy érezte, mintha valamely megnevezhetetlen tünemény villant volna el a szeme előtt. Csak egy gondolat, egy jel, de iszonyatos, borzasztó, mely egyszeribe leleplezte az eddig érthetetlent.

- Megértettél-e végre? - szólott Raszkolnyikov s a fájdalom eltorzította arczát. - Térj vissza, menj tőlem!... - tette hozzá szaporán. Aztán gyorsan elfordúlt s kiment a házból.

Nem beszéljük el, mi történt ezen az estén Alexandrovna Pulhériánál, midőn Razumihin visszatért hozzájuk. Hogy' iparkodott őket megnyugtatni, hogy' kérte: ne háborgassák Rogyát betegségében; igérte nekik, hogy visszatér, naponkint meglátogatja őket, de most hagyjanak békét neki, mert testi ereje össze van törve s nem szabad ingerelniök. Ő, Razumihin, majd megfigyeli, doktort visz hozzá, a legjobb, leghíresebb orvosokkal tartat fölötte konziliumot. Egy szóval: ezen az estén Razumihin fiú és testvér lett azon a helyen, melyet Rodion elhagyott.

IV.

Raszkolnyikov egyenesen a csatorna irányában, a felé a ház felé tartott, melyben Szónya lakott.

Régi, háromemeletes, zöldre mázolt ház elé ért. Fölkereste a házmestert s a Kapernaumov szabó lakása után tudakozódott. Az udvaron egy kis zúgból nyúlt föl az a szűk, keskeny lépcső, melyen föl kellett mennie a második emeletre. Innen egy nyitott folyosóra lépett, mely félig az udvarra szolgált. Mialatt a sötétben előre botorkált s találgatta: merre lehet a Kapernaumov lakása, néhány lépésnyire tőle egy ajtó pattant föl. Gépszerűen megfogta a kilincset.

- Ki az? - kérdezte egy félénk női hang.

- Én vagyok, eljöttem kegyedhez, - felelte Raszkolnyikov s belépett a kis előszobába. Ott egy rozoga széken, görbe réz gyertyatartóban gyertya égett.

- Ön az? Az Istenért! - hebegte Szónya s úgy állt ott, mintha gyökeret vertek volna a lábai.

- Merre kell bemenni a szobájába?... Erre?

Raszkolnyikov iparkodott kikerűlni a leány tekintetét s előre ment be a szobába.

Egy percz múlva Szónya is megjelent a gyertyával, s letette az asztalra Raszkolnyikov elé. Váratlan megjelenése leírhatatlan réműletbe, fölindúlásba ejtette a leányt, a kinek halvány arcza hirtelen kipirúlt s szemében könnyek csillogtak. Érezte, hogy gyönge, szégyelte magát, s mégis gyönyörrel telt meg a szíve.

Raszkolnyikov megfordúlt s leűlt egy székre az asztal mellé. Tekintete átröppent a Szónya otthonán. Nagy, de alacsony szobában volt. A Kapernaumovhoz vezető ajtó balra nyílott, ezzel szemben szintén volt egy ajtó, de egészen bezárva, be is szögezve; a következő idegen lakás felé vezetett. Szónya szobája pajtához hasonlított. Rendetlen négyszögben volt építve s e miatt nagyon esetlenül nézett ki. Egyik szöglete nagyon hegyes volt, a másik nagyon tompa. Az a fal, melyen a csatornára nyíló három ablak volt, rézsút szelte át a szobát. A hegyes szöglet a gyarló világítás mellett oly sötét volt, hogy alig lehetett végig belátni.

Nagyon kevés bútor volt ebben a nagy szobában. Jobbra az ágy, mellette szék. A fal mellett, éppen ott, a hol az idegen lakás ajtaja volt, kékterítős asztal állott, mellette két nádszék. A szemközti fal mellett közönséges fiókos szekrény. Ebből állott egész bútorzata. A falakat sárgás, piszkos papírkárpit borította. Fekete foltok a szögletekben. Télen bizonyosan nedves és gőzös lehetett ez a lakás. A szegénység szembeszökő volt; az ágyat még csak függöny sem rejtette el.

Szónya hallgatva nézett vendégére, a ki figyelmesen, minden tartózkodás nélkül vizsgálgatta a szobáját. Reszketett félelmében, mintha bírája, sorsának intézője előtt állott volna.

- Későn jöttem, már bizonyosan van tizenegy óra... - kezdte Raszkolnyikov s még mindig nem nézett rá.

- Van, - dadogta Szónya. - Igen, éppen az előbb ütött tizenegyet, a szomszédban, hallottam, - tette hozzá gyorsan, mintha ettől függne valami elhatározása.

- Utoljára jöttem önhöz, - folytatta sötét arczczal Raszkolnyikov. - Bár először vagyok itt, talán sohasem látom többé...

- El akar... utazni?

- Nem tudom... Holnaptól függ minden...

- Tehát nem jön el holnap Ivanovna Katerinához? - kérdezte s hangja reszketett.

- Nem tudom... Minden holnap fog eldőlni... De nem arról van most szó... Azért jöttem, mert akarok valamit mondani...

Ráemelte a tekintetét, s a szemébe nézett. Csak most vette észre, hogy a leány még mindig előtte áll.

- Miért áll? Üljön le hát, - mondta megváltozott hangon, halkan, gyöngéden.

Szónya leült. Raszkolnyikov barátságosan, majdnem szánalommal nézett rá.

- Milyen sovány! Milyenek a kezecskéi! Majdnem átlátszók! Vékonyak az ujjai, mint a halottnak.

Megfogta a kezét. Szónya könnyedén mosolygott.

- Mindig ilyen voltam, - felelte.

- Mikor még otthon lakott is?

- Akkor is.

- No, persze... természetes!... - felelte Raszkolnyikov.

Arczkifejezése, hangja hirtelen megváltozott, megint szétnézett a szobában.

- Kapernaumovtól bérelte a szobát?

- Tőle.

- Itt lakik ő is, az ajtó mögött?

- Ott, éppen ilyen szobája van.

- Mindnyájan egy szobában?

- Mindnyájan.

- Én félnék itt ebben a szobában, éjjel, - jegyezte meg szomorúan Raszkolnyikov.

- Nagyon jók a házigazdáim, barátságosak, - felelte Szónya, ki még mindig zavarodott volt s nem tudott belemelegedni a beszélgetésbe. - A bútor, minden, minden... az övék. Nagyon jó emberek; a gyermekek gyakran bejönnek hozzám...

- A dadogók?

- Azok; Kapernaumov dadog és sántít. A felesége is... Nem lehet éppen azt mondani, hogy dadog, de úgy beszél, mintha nem tudna minden szót kimondani. Nagyon jó asszony. A férje előbb háziszolga volt. Hét gyermekük van... Csak a legnagyobb dadog, a többiek csak betegesek, de nem dadognak. De honnan tudja ezt ön is? - kérdezte csodálkozva.

- Az atyja mindent elbeszélt nekem. Elmondta a kegyed történetét... Még azt is, mikor hat órakor eltávozott, s kilenczkor jött vissza... Mikor Ivanovna Katerina ott térdelt az ágya mellett...

Szónya zavarba jött.

- Úgy tetszett, mintha láttam volna ma.

- Kit?

- Atyámat. Tíz óra felé az utczán mentem, amott a sarok felé s úgy tetszett, mintha előttem haladt volna. De éppen olyan volt, mintha ő lenne. Már éppen Ivanovna Katerinához akartam menni...

- Sétálgatott?

- Igen, - felelte Szónya zavartan, lesütött szemekkel.

- Talán csak nem verte Ivanovna Katerina, mikor az atyjánál lakott?

- Dehogy! Mit gondol?! Nem, nem.

A leány aggódva nézett rá.

- Tehát szereti? - kérdezte Raszkolnyikov.

- Kit? Ivanovna Katerinát? Oh, igen! - felelte lassan, panaszosan s olyan szomorúan kulcsolta össze kezeit. - Ah, tudja... Ön nem is ismeri jól... olyan, mint a gyermek... A sok bánat megzavarta az eszét... pedig olyan okos, olyan nagylelkű volt!... Ön nem tudja, nem tudhatja... Ah!

Szónya úgy beszélt, mintha kétségbeesett volna. Szenvedett, izgatott volt, kezeit tördelte. Halvány arcza újra kigyúlt s szemeiben mély fájdalom űlt. Látszott rajta, hogy fájdalmas sebet érintettek szívében a Raszkolnyikov szavai. Szeretett volna valamit mondani, megmagyarázni, közölni. Határtalan részvétet lehetett kiolvasni a hangjából, midőn szólott.

- Megvert? Hová gondol? Istenem, ha megvert volna is, ugyan mi lett volna belőle? Ugyan mit ártott volna? Ah, ön semmit, semmit sem tud! Ő olyan boldogtalan, olyan boldogtalan... s olyan nagyon beteg. Mindig kutatja az igazságot... Oh, ő olyan ártatlan!... Azt hiszi, hogy mindenütt csak az igazságnak kell uralkodnia, s mindenkitől ezt követeli. Nem érti, hogy az emberek nem lehetnek mindig igazak s ez fölingerli őt... Olyan, mint egy gyermek, igazi gyermek. Hogy ő becsületes, hát azt akarja, hogy mindenki olyan legyen...

- Mihez fog mostan? - kérdezte Raszkolnyikov.

Szónya kérdő tekintetet vetett rá.

- Most ő is, a gyermekek is a kegyed nyakán vannak. Persze, előbb is csak kegyed gondoskodott róluk. Hiszen még a megboldogúlt is ide járt koldúlni. De mégis, mi lesz ezentúl? - kérdezte Raszkolnyikov.

- Nem tudom, - felelte Szónya szomorúan.

- Ott fognak lakni?

- Nem tudom. Adósok a házbérrel. A háziasszony különben azt mondta ma, hogy költözzenek ki okvetetlenül. Ivanovna Katerina is azt mondja, hogy egy perczig sem marad tovább.

- Aztán mi jogon beszél ő ilyen magas hangon? Bizonyosan önre számít?...

- Ah, kérem, ne beszéljen így... Mi összetartozunk s meg is egyezünk egymással, - folytatta Szónya fölindúlt, majdnem heves hangon. Olyan volt az ő haragja, mint mikor egy madárka berzenkedik. - Hát mit is csináljon? Mihez fogjon? - kérdezte hévvel, izgatottan. - Hogy' sírt ma is!... Igazán kezd bomladozni az esze. Nem vette észre? De úgy van. Előbb gondoskodik, hogy a halotti tor tisztességesen sikerűljön, aztán tördeli a kezeit, sír, köhög, vért köp, legnagyobb kétségbeesésében a falon akarja szétzúzni a fejét. Ekkor hirtelen megvígasztalódik, biztatja magát. Most önben bízik, azt mondja: ön lesz a megmentője. Szeretne egy kis pénzt kölcsönözni valakitől s visszatérni a hazájába. Ott aztán nevelő-intézetet akar nyitni nemes kisasszonyok számára. Azt mondja: én legyek a felügyelőnő. És aztán új, pompás életet kezdünk. Csókolgat, ölelget, vígasztal és hisz, szilárdúl hisz - az ábrándjaiban. Hát lehet neki

ellentmondani? S a mellett mos, tisztogat, varr egész nap. Egyedűl, a milyen gyönge, beczipelte a vizes dézsát a szobába, azután kimerűlten esett az ágyra. Ma reggel bejártuk a boltokat, hogy Polecskának és Lidiának czipőt vegyünk, mert a mostanit már nem lehet használni. De nem volt elég pénzünk, sok kellett volna még. Gyönyörű czipőcskéket választott. Tudnia kell, hogy neki jó ízlése van... De a czipő drága volt s ő a kereskedő szeme-láttára sírva fakadt, hogy nincs elég pénzünk... Olyan szomorú volt ránézni.

- No, mindenesetre érthető, hogy kegyednek *ilyen* életet kell folytatnia, - jegyezte meg Raszkolnyikov keserű gúnynyal.

- És ön nem érez szánalmat? Ne fáj a szíve, mikor ilyet hall? - lelkendezett Szónya tovább. - Hiszen maga is odaadta neki, a mint tudom, az utolsó pénzét is, mikor még nem ismerte. Óh, hátha még ismerné, irgalmas Isten! Hányszor megríkattam csak a múlt héten is!... Igen én!... Csak egy héttel az atyám halála előtt, olyan szívtelen voltam! És hányszor voltam hozzájok kegyetlen!... Egész nap erre gondoltam s úgy fáj a szívem...

Szónya még a kezeit is tördelte, midőn arról beszélt, mennyi fájdalmat okoz neki a visszaemlékezés.

- Tehát maga kegyetlen?

- Az, az vagyok! Egyszer haza mentem. Azt mondta a boldogúlt: „Szónya, olvass föl valamit, úgy fáj a fejem, olvass... itt a könyv." Kapott valami könyvet Lebezjatnyikov Szemjonics Andrejtől, a ki szintén ott lakik s mindig olyan nevetséges könyveket hoz haza. És akkor én azt mondtam: „El kell mennem." Pedig csak nem volt kedvem fölolvasni. Különben is csak azért mentem, hogy gallérkákat s kézelőket mutassak Ivanovna Katerinának. Lizaveta hozta, olyan olcsók, csínosak s divatosak voltak. Nagyon tetszettek is Ivanovna Katerinának. Föltette s nézegette magát a tükörben. Alig bírt megválni tőlük. Add nekem, Szónya, *„kérlek"* mondta. *„Kérlek"* így mondta s úgy szerette volna megkapni! de hát minek kellett volna neki? Hiszen ez csak a régi szép időkre emlékeztette volna őt. Aztán még ruhája sem volt hozzá. Soha sem kér senkitől semmit, olyan büszke. Inkább odaadja az utolsó kopejkáját is. S most rászánta magát a kérésre. Annyira tetszettek neki a gallérkák! S nekem úgy fájt a szivem, mikor elvettem tőle. „Minek kellenének ilyenek kegyednek, Ivanovna Katerina!" - kérdeztem. De már ez sok volt. Rám nézett szomorúan, s úgy fájt neki, hogy én megtagadom a kérését; ah, fájdalmas volt még csak rá is nézni!... Láttam, hogy nem a gallérkák miatt búsúl, hanem azért, mert megtagadtam a kérését. Ah, milyen szívesen vissza venném mindazt, a mit akkor mondtam... Ah... de... hiszen ez ön előtt egészen közönyös...

- Tehát ismerte Lizavetát, a házalónőt?

- Ismertem... ön is? - kérdezte csodálkozva.

- Ivanovna Katherina sorvadásban van. Veszélyes sorvadásban, nemsokára meg fog halni, - mondta Raszkolnyikov némi szünet után, a nélkűl, hogy a Szónya kérdésére felelt volna.

- Ah, nem, nem!

S Szónya önkéntelenűl megragadta mind a két kezét, mintha arra kérte volna, hogy ne engedje ezt megtörténni.

- Utóljára is jobb lenne, ha meghalna.

- Nem, nem lenne jobb, semmiesetre sem lenne jobb, - ismételte Szónya gondolkozás nélkül.

- Hát a gyermekek? Hová teszik, ha kegyed nem fogadhatja őket magához?

- Ah, nem tudom! - kiáltott föl Szónya kétségbeesetten. Két keze közé szorította a fejét. Látszott rajta, hogy már gyakran gyötörte ez a gondolat, s most csak megújult lelkében.

- Nos hát, ha most még az Ivanovna Katerina életében megbetegednék ön s a kórházba vinnék, mi lenne akkor? - folytatta Raszkolnyikov kíméletlenül.

- Ah, mit beszél, mit beszél! Hiszen az lehetetlen!

S Szónya arcát iszonyú aggodalom torzította el.

- Már hogyne lehetne? - folytatta makacsúl Raszkolnyikov. - Talán bizony biztosítva van ellene! Mi lesz belőlük akkor? Mindnyájokat kidobják az utczára. Az anya köhögni, koldúlni fog, a falba veri a fejét, mint ma is, s a gyermekek sírni fognak. Majd összerogyik, a rendőrségre, aztán kórházba viszik, ott meg is hal s a gyermekek...

- Ah nem!... Nem engedheti az Isten! - tört ki végre a Szónya elszorúlt szívéből. Remegve nézett rá, könyörgésre kulcsolta össze a kezeit, mintha tőle függött volna minden.

Raszkolnyikov fölállott. Járkálni kezdett a szobában. Így telt el néhány percz. Szónya mozdúlatlanúl állott s a kétségbeesés súlya alatt lehajtotta a fejét.

- És... nem lehet valamit megtakarítani? A nyomor napjaira? - kérdezte Raszkolnyikov s megállott előtte.

- Nem - susogta Szónya.

- Persze nem! Hát megkísérlette már? - kérdezte majdnem gúnyosan.

- Igen, megkísérlettem.

- És nem sikerűlt? Természetesen! Kérdezni sem kell.

Megint járkálni kezdett. Ismét néhány percz telt így el.

- Nincs mindennap bevétele?

Szónya zavarba jött. A vér homlokáig szökött föl az arczába.

- Nincs... - susogta kínos erőfeszítéssel.

- Polecskának is ez lesz a sorsa, - mondta Raszkolnyikov röviden.

- Nem, nem. Az nem lehet! - sikoltott föl kétségbeesetten Szónya, mintha kést ütöttek volna beléje. - Az Isten nem engedhet ilyen iszonyatos dolgot.

- Másoknál is megengedte...

- Nem. Nem. Megóvja az Isten. Isten!... - ismételte majdnem eszméletlenül.

- Talán nincs is Isten, - felelte Raszkolnyikov kárörömmel. Kaczagott s ránézett Szónyára.

A leány arcza hirtelen átváltozott... görcsösen összerándúlt. Leírhatatlan szemrehányással tekintett Raszkolnyikovra, akart valamit mondani, de nem bírt, aztán keserves zokogásba tört ki.

- Azt mondta, hogy Ivanovna Katerina elvesztette az eszét. Hiszen maga is elveszti! - mondta Raszkolnyikov némi szünet után.

Körülbelül öt percz telt el. Raszkolnyikov még mindig járkált, föl s le; rá sem nézett Szónyára. Végre hozzá lépett. Szemei égtek. A leány vállára tette mind a két kezét s úgy nézett könnytől ázott arczába. Tekintete száraz, éles, égető volt; ajkai görcsösen reszkettek...

Egyszerre lehajolt, térdre esett - s megcsókolta a Szónya lábait. A leány fölriadt, mintha egy őrűlttől ijedt volna meg. Raszkolnyikov valóban olyan volt, mintha megőrűlt volna.

- Mit csinál, mit csinál?... Én előttem? - mormogta Szónya. Arcza elsápadt s mély, nagyon mély fájdalom szorította össze a szívét.

Raszkolnyikov rögtön fölemelkedett.

- Nem *te előtted* térdeltem én, hanem *az emberiség összes szenvedése előtt*, - felelte s az ablakhoz lépett.

- Hallgass rám, - szólalt meg újra s visszatért hozzá. - Az imént azt mondtam egy rágalmazónak, hogy nem ér annyit, mint a te kis újjad, s hogy megtiszteltem hugomat, mert mellé ültettelek tégedet.

- Ah, *ilyet* mondhatott ön? S a huga jelenlétében? - kiáltott föl réműlten Szónya. - Tisztelet - mellettem ülni! Hiszen én - becstelen vagyok! Ah, hogy' mondhatott ilyent!

- Nem a bűnöd s becstelenséged miatt, hanem szenvedéseid miatt mondtam! Hogy nagy bűnös vagy, az igaz, - tette hozzá s fölemelte a hangját, - de csak azért vagy bűnös, mert *hasztalanúl* áldoztad föl s adtad oda magadat. És ez lenne a te aljas vétked? Nem vétek az! Hiszen útálod a sarat, melyben élned kell s magad is tudod (ha kinyitod a szemedet), hogy ezzel senkinek sem használsz, senkit sem mentesz meg! Igen, mondd meg hát végre, - kiáltott Raszkolnyikov magánkívül, - hogy' fér meg benned annyi szégyen, ilyen aljasság, a legellentétesebb, legszentebb érzelmekkel? Hiszen sokkal okosabban tennéd, ha egyszerűen beleölnéd magadat a vízbe. Aztán vége lenne mindennek!

- Mi lenne akkor ő belőlük? - kérdezte Szónya halkan s fájdalmasan nézett rá, de úgy látszott: legkevésbbé sem lepte meg a Raszkolnyikov tanácsa.

Raszkolnyikov sajátságosan tekintett rá. S kiolvasott szeméből mindent. Tehát már ő gondolt erre a menekvésre. Talán sokszor elgondolta kétségbeesésében, hogy ezzel véget vethetne mindennek. Oly sokszor, oly komolyan gondolta ezt, hogy most már meg sem lepte a tanácsa. Még a szavak szigorúságát sem vette észre. (Szemrehányásai, szégyene fölemlítése sem tett rá benyomást, s Raszkolnyikov észre vette ezt.) Hanem azt is tökéletesen megértette, hogy milyen végtelen fájdalmat okozhat ennek a leánynak a becstelen, aljas állapota. Mi akadályozta tehát eddig, hogy egyszerre véget vessen mindennek? Csak most értette meg alaposan, mit jelentettek Szónya előtt azok a szegény kis árvák, a nyomorúlt, félőrűlt Ivanovna Katerina, sorvadásával s azzal, „hogy mindig a falba akarja verni a fejét." Nem kevésbbé világos volt előtte az is, hogy Szónya ezzel a jellemmel, ilyen szellemi kifejlődéssel semmi esetre sem fogja sokáig elviselni a helyzetét. Még mindig nem tudta megfejteni azt a kérdést: hogy' bírta ki idáig is, a nélkűl, hogy beleőrűlt volna, vagy hogy elhatározta volna magát az öngyilkosságra. Minden esetre elismerte, hogy a Szónya társadalmi helyzete kivételes, bár szerencsétlensége egyáltalában nem egyedűli. Hanem ennek a kivételes helyzetnek, ennek a félig kifejlődött szellemi tehetségnek és egész korábbi élete emlékének rögtön meg kellett volna ölnie (így képzelné mindenki), mihelyt arra az útálatos ösvényre tért! Mi volt tehát az, a mi megtartotta az életnek? Csak nem a fajtalanság? Hiszen szemmel látható, hogy az egész gyalázat csak fölületesen érinti őt; a valódi fajtalanságból még egyetlen csepp sem hatolt be a szívébe, ezt tisztán látta ő is...

- Három út van előtte, - gondolta. - Vagy a vízbe öli magát, vagy az őrűltek házába kerül vagy vagy... utóljára is a valódi fajtalanság ölébe dobja magát, mely elhomályosítja az értelmet, megkövesíti a szívet.

Ez utolsó gondolat volt a legvisszatetszőbb. De Raszkolnyikov fiatal volt, szkeptikus, absztrakt elméjű, következésképpen kegyetlen is s így nem tudott megszabadúlni attól a gondolattól, hogy a harmadik kifejlődés - a valódi fajtalanság - a legvalószínűbb.

- De hát lehetséges az? - tűnődött magában, - még ennek a lénynek is, a ki lelki tisztaságát mindeddig megőrizte, teljes öntudattal kell ebbe az ocsmány gödörbe sülyednie? Megkezdődött volna már ez a sülyedés s talán csak azért tűr el mindent, mert a bűn már nem tűnik föl előtte olyan megvetésre méltónak? - Nem, nem. Lehetetlen! - kiáltott föl most ő is, mint az előbb Szónya. - A víztől visszatartotta a bűn gondolata s az a gondoskodás, mely *amazokhoz* fűzte... Hogy még meg nem őrült, annak... De ki mondja, hogy teljesen észnél van? Hát megvan még szellemének minden ereje? Hát beszélhet valaki úgy, mint ő? Ép, emberi elmével cselekedhetik valaki úgy, mint ő? Hiszen ott ül a bűzös örvény szélén, minden perczben abban a veszélyben, hogy bele zuhan, s mégis eltávolítja magától a védőt; behúnyja szemeit, midőn a veszélyt mutatják neki. Talán bizony csodát vár? Bizonyosan. Hát mindez nem arra mutat-e, hogy megőrült?...

Ragaszkodott ehhez a gondolathoz. Ez a következtetés jobban tetszett neki, mint a többi. Figyelmesen szemlélte Szónyát.

- Gyakran imádkozol az Istenhez, úgy-e, Szónya? - kérdezte tőle.

Szónya hallgatott. Raszkolnyikov előtte állott s feleletre várt.

- Hát mi lenne belőlem, ha még Istenem se volna? - susogta gyorsan, erélyesen emelte föl ragyogó szemeit, s hevesen megszorította a Raszkolnyikov kezét.

- Ehol van ni! - gondolta Raszkolnyikov. - S mit ad neked ezért az Isten? - kérdezte fenhangon.

Szónya sokáig hallgatott, mintha nem mert volna felelni. Gyönge melle hullámzott az izgalomtól.

- Hallgasson! Ne kérdezzen! Nem érdemes rá!... - kiáltott föl végre s szigorúan, haragosan nézte végig.

- Csakugyan őrült, - gondolta makacsúl Raszkolnyikov.

- Mindent ő ad nekem, - susogta Szónya s lesütötte a szemeit.

Sajátságos, új, majdnem beteges érzelem szállotta meg, midőn a keskeny, halvány arcz rendetlen vonásaiba nézett; e szelíd kék szemekbe, melyekben úgy föllobbant olykor az erély tüze, erre a gyönge kis testre, mely most haragtól remegett. Ránézett s mindig különösebbnek, megfoghatatlanabbnak találta Szónyát.

- Őrült, vallási rajongásban szenved, - gondolta magában.

A fiókos szekrényen könyv volt. Mindig látta, valahányszor föl s le járkált a szobában. Most azonban fölvette s belenézett. Az új testamentom orosz fordítása volt.[16] A könyv ócska, foszladozó.

- Hogy' jutattál ehhez? - kiáltott rá.

- Hozták, - felelte Szónya s rá sem nézett.

- Ki hozta?

- Lizaveta, de én kértem tőle.

---

[16] Csak az ujabb időben szabad a szentirást orosz nyelven terjeszteni. Régebben csak csempészet utján lehetett hozzá jutni.

- Lizaveta - sajátságos! - gondolta. Perczről-perczre csodálatosabbnak találta Szónyát. Közelebb lépett a gyertyához s lapozni kezdett a könyvben.

- Hol van a Lázár története? - kérdezte hirtelen.

Szónya akaratosan nézett a földre s félig hátat fordított neki.

- Lázár föltámasztása. Keresd ki, Szónya!

Szónya félig arra nézett.

- Nem ott... a negyedik részben... susogta sötéten s nem ment közelebb hozzá.

- Keresd ki s olvasd föl - mondta Raszkolnyikov. Leült az asztal mellé, kezére támasztotta fejét s maga elé nézve, figyelni kezdett.

- Három hét múlva hét versztányira viszik Pétervártól,[17] akkor már én is ott leszek, ha ugyan nem más helyen, - mormogta maga elé.

Szónya, a mint hallotta Raszkolnyikov váratlan kívánságát, az asztalhoz lépett, s határozatlanúl állott mellette.

- Hát nem olvasta még? - kérdezte s húzodozva tekintett rá. A hangja mindig zsémbesebb lett.

- De nagyon régen!... Mikor még iskolába jártam! Olvass!

- Hát a templomban nem hallotta?

- Nem... nem járok oda. Hát te gyakran mégy?

- Ne... em, - susogta Szónya.

Raszkolnyikov mosolygott.

- Értem... Holnap az apád temetésén sem fogsz belépni a templomba.

- De bemegyek!... A mult héten is voltam... Misét mondattam.

- Kiért?

- A Lizaveta lelki nyugalmáért. Baltával vágták agyon.

Raszkolnyikov idegei megfeszültek, a feje szédült.

- Barátságban voltál Lizavetával?

- Igen... jó volt... eljött... néha. Olvastunk s beszélgettünk. Meg fogja látni az Istent.

Ezek a bibliai szavak sajátságosan csengtek a fülében. S megint valami újat hallott: titokteljes összejöveteleket tartottak Lizavetával s mindakettő - őrült volt. - Az ember még maga is megbolondulhat itt, - gondolta. Aztán hangosan, izgatottan parancsolt Szónyára:

- Olvass!

Szónya meg mindig szédült. Szíve hevesen dobogott. Nem mert neki felolvasni. Raszkolnyikov sajátságos kínzó hatással tekintett erre a szegény „lelki betegre".

- Miért? Hiszen úgy sem hisz ön benne, - susogta Szónya, majdnem lélekzetét vesztve.

- Olvass! Akarom! Hiszen Lizavetának is olvastál.

---

[17] Hét versztányira van az őrültek háza.

Szónya kinyitotta a könyvet s kereste az említett fejezetet. Keze reszketett, hangja elakadt. Kétszer is belekezdett, de az első szótagon kívül nem bírt többet mondani.

„...És feküdt vala ott egy beteg, a kinek neve Lázár vala, Betaniában", - kezdte végre nagy erőfeszítés után, de a hangja úgy rezgett, mint a túlfeszített, kettépattant húr hangja. Lélegzete elfogyott s úgy érezte, mintha a mellét összeszorította volna valami.

Raszkolnyikov kezdte érteni: mért nem akar Szónya neki fölolvasni, s minél jobban megértette, annál ingerültebben s határozottabban követelte tőle. Értette: milyen nehéz lehet annak a lánynak ily védtelenül föltárni ő előtte belső világát. Megértette, hogy a Szónya vallásos érzelme régen őrizgetett titok, mely még gyermekéveiből maradt; abból a korból, a mikor még otthon élt családjánál, szerencsétlen atyja, gondtól őrült mostohaanyja és az éhező gyermekek között, kiméletlen lárma s örökös szemrehányások között. De egyidejűleg azt is megértette, még pedig egész biztosan, hogy Szónyát, bár félt és irtózott előtte felolvasni, mégis bizonyos kínos gyönyör lepte meg, midőn olvasott; nem nézve félelmét, jól esett neki, hogy épen Raszkolnyikov előtt olvashatott; *neki*, hogy *hallja* és pedig éppen *most*... „mi lehetne még ebből!"

Raszkolnyikov kiolvasta szemeiből ezt a gondolatot, kiérezte izgatott, de elragadtatott hangjából... Szónya diadalmaskodott saját maga fölött. Megszabadította torkát a görcstől, mely eddig elszorította a hangját s rajongva olvasta a 11. fejezetet, Szent János evangéliumát: „És sok zsidók jöttenek vala Mártához és Máriához, hogy őket megvígasztalnák. Midőn hallaná Márta, hogy Jézus jönne, elébe ment vala. És mondá vala Mária Jézusnak: „Oh, uram, ha te itt lettél volna, testvérünk nem hal vala meg; mert én tudom, hogy a mit te kérnél az Istentől, azt mindig megadja neked."

Szónya ismét elhallgatott, sejtette, hogy hangja reszketni fog s elakad...

„És mondá Jézus: „A te bátyád föltámadand." És Márta felelte vala: „Tudom, hogy föltámad a jövő életben." És Jézus felelt vala: „Én vagyok a föltámadás és az élet. A ki bennem hisz, élni fog, ha mindjárt meghal is. És a ki él és hisz bennem, nem fog meghalni soha. Hiszed-e ezt Márta?" És Márta felelé..."

Szónya hangja elszorult, nehezen vett lélekzetet, de aztán lassan, érthetően, hangosan, mintha nyilvánosan hitet vallott volna, folytatta:

„Hiszem, uram, hogy te vagy Jézus Krisztus, az Isten fia, a ki a földre jött vala."

Szónya elhallgatott s Raszkolnyikov felé fordította tekintetét. De aztán legyőzte fölindulását s tovább olvasott. Raszkolnyikov mozdulatlanul ült helyén s hallgatott. Egészen a 32-ik versig olvastak.

„És mikor odajött Mária, hol Jézus lakott vala, lábaihoz borult vala és mondá: „Uram, ha te itt lettél volna, az én bátyám nem halt volna meg." És mikor látná Jézus, hogy Mária sír és sírnának a zsidók is, kik vele jöttenek vala, ő is elszomorodott vala. És kérdé vala: „Hová tettétek őt?" És ők felelék: „Jőjj, uram, és lásd." Jézus szemei elborúlának. És mondák a zsidók: „Hogy' szerette vala őtet!" Némelyek pedig mondták vala: „A ki a vak szemeit fölnyitotta vala, nem tudná föltámasztani a halottakat?""

Raszkolnyikov Szónya felé fordult s nyugtalanúl tekintett rá.

- Csakugyan!

Szónyát újra meg újra lázas borzongás rázta meg. Raszkolnyikov várta ezt a hatást. A szavak már a legnagyobb, leghallatlanabb csoda felé közeledtek s Szónyát a legnagyobb diadal érzete hatotta át. Hangja csengett, mint az ércz; öröm, győzelem szólott belőle s a hangja megszilár-

dúlt. A sorok összefutottak szemei előtt, egy perczre elsötétűltek, de Szónya könyv nélkül tudta, a mit olvasott. Az utolsó sornál: „A ki a vak szemét fölnyitotta vala, ne tudná...” hangja elakadt s újra elfogta a kétség gyötrő, szenvedélyes gondolata; eszébe jutott a hitetlen vak zsidók szemrehányása, ócsárlása... De néhány percz mulva ezek már mint a villámsujtottak hullottak le a földre, zokogtak és hittek... S ő, ő, a, ki szintén elvakult, szintén hitetlen, ő is mindjárt hallani fogja azt és - hinni, hinni fog! Igen, igen... Most mindjárt!...

Ez a gondolat czikázott át agyán s reszketett a gyönyörteljes várakozásban.

„Jézus arcza újra elborúlt vala és a sírhoz mene. Ez egy barlang vala s követ tettenek föléje. És Jézus mondá: Emeljétek föl a követ. És mondá vala neki Márta, a halott testvére: Uram, a test bűzhödt már, mert négy nap óta fekszik itten.”

Szónya erélyesen hangsúlyozta ezt a szót: *négy*. „És Jézus mondá vala: Nem mondtam vala neked, hogy hinni fogsz, s meglátandod az Isten hatalmát.” És akkor fölemelték vala a követ, melynek alatta a meghalt feküdt. „Atyám, köszönöm neked, hogy meghallgattál engemet. Én tudom, hogy minden időkben meghallgatsz engemet, hanem a népekért, kik körülöttem állnak, mondom ezt, hogy ők hinnék, hogy te küldtél vala engemet. Ezt mondván Jézus, erős hangon szólott vala: Lázár, jőjj ki. *És a meghalt kijött vala*.”

Szónya hangosan s ünnepélyesen olvasta el e szavakat. Reszketett s borzongott, mintha szemei előtt történt volna a csoda.

„...Kezei s lábai szemfedőkbe valának kötözve, arczán a verejtékes kendő vala. És Jézus mondá vala nekik: Oldjátok föl s hagyjátok járni. *Sok zsidók, kik Máriához és látták vala ezt, hivének neki.*”

Többet nem olvasott. Nem is bírt volna tovább olvasni. Becsukta a könyvet s fölállott.

- Ennyi az egész... a Lázár föltámadásáról, - susogta szakadozva s mozdúlatlanúl állott. Félig elfordúlt Raszkolnyikovtól, mintha nem mert volna, mintha szégyelt volna felé fordúlni. Lázas reszketése még mindig tartott.

A gyertyadarab kiégett, néha föl-föllobbant a görbe gyertyatartóban, s megvilágította a gyilkost s a kéjleányt, kik e koldus-tanyán olyan sajátságosan találkoztak s a könyvek könyvét olvasták.

Eltelt öt percz, talán több is.

- Azért jöttem, hogy valami fontos dolgot közöljek veled, - szólalt meg egyszerre Raszkolnyikov hangosan s összeránczolta a homlokát. Fölállott s Szónyához lépett. Tekintete rendkívül szigorú volt s vad elhatározás égett benne.

Szónya hallgatva nézett rá.

- Ma reggel elhagytam a családomat, - folytatta Raszkolnyikov, - anyámat, húgomat. Többé nem megyek vissza. Minden köteléket ketté szakítottam.

- De hát miért? - kérdezte Szónya, ki úgy érezte, mintha elkábúlt volna. Találkozása Raszkolnyikov anyjával s húgával mély benyomást tett rá, bár maga sem tudta miért. A szakítás hírére nagyon megijedt.

- Most már senkim sincs, egyedül *te* vagy mindenem, - folytatta Raszkolnyikov. - Együtt kell mennünk... Ezért jöttem hozzád. Mind a ketten átkozottak vagyunk s ezért kell együtt maradnunk.

Szemei villámlottak. - Mintha megőrült volna, - gondolta Szónya.

- Hát hová menjünk? - kérdezte aggódva s önkénytelenül visszahúzódott tőle.

- Mit tudom én. Csak azt tudom, hogy egy utunk van, ennyi az egész. Többet nem tudok... egyforma célunk van nekünk!

Szónya ránézett, de nem értette szavait. Hanem azt érezte, hogy Raszkolnyikov végtelenül, rettenetesen boldogtalan lehet.

- Senki sem tudna téged megérteni a többiek közül, ha beszélnél velük, - folytatta Raszkolnyikov. De én megértettelek. Szükségem van rád, azért jöttem hozzád.

- Nem értem, - rebegte Szónya.

- Majd megérted később. Vajon nem azt tetted-e te is, a mit én? Te is átléptél a korláton... Át mertél lépni rajta. Te is magad ellen fordúltál. Te is elpusztítottál egy életet. A magadét. Egyre megy! Ugy élhettél volna, mint a kinek lelke s esze van, s a legaljasabb bűnbarlangokban kell elpusztúlnod. Te azonban nem bírod el sokáig ezt az életet s ha egyedül maradsz, még az eszed is elhágy, éppen úgy, mint engemet. Már azon az úton vagy. Tehát együtt kell haladnunk, egy utat választani mind a kettőnknek. Jőjj tehát!

- Miért, de hát miért? - kérdezte Szónya, kit a Raszkolnyikov szavai sajátságosan fölizgattak s meghatottak.

- Miért? Mert *így* nem maradhat, *azért*! Utoljára is meg kell bírálnunk a helyzetünket, komolyan s nyiltan, nem pedig gyermekmódra sírni, jajgatni, hogy az Isten ezt nem engedheti meg! Hát mi lesz, ha téged holnap csakugyan a kórházba visznek? Az ott, a mostohaanyád, elvesztette az eszét, sorvadásban van, nemsokára meghal... És a gyermekek? Azt hiszed, hogy Polecska nem megy tönkre? Hát soha sem láttál még az utczasarkon gyermekeket, kiket anyjuk koldulni küldött? Én utána jártam: hol és mi módon élnek ezek az anyák? Olyan helyek azok, hol a gyermek nem maradhat többé gyermek. A hét éves gyermek már tolvajjá lesz. Pedig hát a gyermekek - Krisztus képmásai. „Övék a mennyek országa." Ő mondta. Tisztelni, szeretni kell a gyermekeket. A jövő nemzedék rejlik bennök.

- De hát mit... mit tegyünk?

Szónyát hisztérikus sírás szállta meg, s tördelte a kezeit.

- Mit tegyünk? Szakítanunk kell mindennel, egyszer s mindenkorra. Aztán magunkra vesszük a keresztet!... Hogyan? Te nem értesz? Na, majd megérted. Szabadság s hatalom!... Leginkább a hatalom!... Uralkodni a reszkető teremtmények, a kis hangyabolyok fölött. Ez a czél! Emlékezzél erre. Ez az, a mit én útravalóúl adok neked. Talán utoljára beszélek most veled. Ha nem jövök el holnap, mindent meg fogsz tudni, s akkor emlékezzél a szavaimra... És egykor, később, évek múltán talán meg is fogod érteni, hogy mit jelentettek. Hanem, ha eljöhetek, holnap meg fogom neked mondani: ki ölte meg Lizavetát? Isten veled!

Szónya összerándúlt az ijedségtől.

- Hát ön tudja, hogy ki ölte meg? - kérdezte, rábámúlt s megmeredt a réműlettől.

- Tudom, s megmondom neked... Neked, csupán neked!... Téged választottalak ki. Nem jövök hozzád bocsánatért esedezni, - nem, csupán azért, hogy megmondjam. Már régen kiválasztottalak én téged erre; még akkor, mikor atyád rólad beszélt, mikor még Lizaveta is élt, rád gondoltam. Isten veled! Ne nyújtsd nekem a kezedet! Holnapra!

Kiment. Szónya úgy nézett utána, mint egy őrűlt után. Ő maga is úgy érezte, mintha elvesztette volna az eszét. Szédűlt.

- Úristen! Honnan tudhatja: ki ölte meg Lizavetát? Mit jelentenek e szavai? Milyen rettenetes ez!

Hanem szavainak valódi értelmét nem tudta fölfogni semmiképpen sem.

- Nagyon boldogtalan lehet... Elhagyta anyját, nővérét... Miért? Mi okon?... S milyen czéljai vannak? Mit mondott neki? Lábaimat csókolta és azt mondta... (igen, határozottan azt mondta), hogy ő nem élhet többé nélkülem! Ah Istenem...

Szónyát egész éjjel lázas látományok gyötörték. Gyakran fölugrott, sírt, tördelte a kezeit. Aztán újra elvesztette eszméletét, lázas álomba merült s látta Polecskát, Ivanovna Katerinát, Lizavetát... A szentírás olvasásáról álmodott s róla... róla... az ő halvány arczáról, égő szemeiről... a mint lábait csókolja és sír... sír...

- - - -

is gondolt. Most miután ezt még egyszer átgondolta, s előkészítette magát a küzdelemre, egyszer csak azt érezte, hogy reszket. Utálattal töltötte el az a gondolat, hogy ő most csak azért reszket, mert fél attól a kiállhatatlan Petrovics Porfirtól. Borzasztó volt csak rá is gondolni, hogy ismét az elé az ellenszenves ember elé fog kerűlni, kit végtelenül gyűlölt, annyira, hogy félt ettől a gyűlölettől, mely könnyen elárúlhatja. Utálata oly nagy volt, hogy rögtön elnyomta reszketését. Raszkolnyikov összeszedte minden erejét s kész volt hideg, merész arczczal belépni. Megigérte magának, hogy a mennyire csak lehet, hallgatni fog, de szemét, fülét nyitva tartja s mindenáron uralkodni fog beteges, ingerlékeny természetén. Ekkor behívták.

Petrovics Porfir egyedűl volt szobájában. Középnagyságú irodája volt, közönséges bútorokkal, a szögletben egy szekrénynyel, aztán egy viaszkos vászonnal bevont pamlaggal. Az egyik szögletben, egy spanyol fal mögött zárt ajtó látszott. Ezen túl tehát még más szobák is következtek. Mikor Raszkolnyikov belépett, Petrovics Porfir becsukta utána az ajtót s egyedűl maradtak. Látszólag a legvidámabb hangon, barátságosan fogadta vendégét. Csak később vett rajta észre Raszkolnyikov némi zavartságot, mintha valami titkos, rejtegetett csínyen érték volna.

- Ah, igen tisztelt uram, ön itt!... a mi környékünkön... - szólott Petrovics Porfir s feléje nyújtotta mind a két kezét. - Nos, bátyuskám, üljön le, vagy talán nem szereti, hogy így tout court „bátyuskámnak" szólítom? Kérem, ne vegye bizalmaskodásnak... Ide, ide, kérem, a pamlagra.

Raszkolnyikov leűlt s le nem vette a szemét Porfirról.

„A mi környékünkön", a bocsánatkérés a bizalmaskodás miatt, a franczia „tout court" stb. mind jellemző kifejezés volt

- Két kezét is felém nyújtotta s utóljára az egyikkel sem szorította meg az enyémet, - ez a gyanús gondolat czikázott át a Raszkolnyikov agyán. Mind a ketten figyelmesen nézegették egymást, de ha tekintetük véletlenűl találkozott, villámgyorsan fordították másfelé.

- Elhoztam az írást... az óra végett... itt van. Elég jól van így megírva, vagy körülményesebben írjam le?

- Mit? A jegyzéket? Úgy, úgy... nagyon jól van, csak legyen nyugodt; - sietett a felelettel Porfir s csak azután nyúlt az irat után, és elolvasta azt, - így egészen jól van, helyes, nem is kell több, - erősítgette tovább s az asztalra tette a papirost.

- Tegnap azt mondta, ha jól tudom, hogy ki akar kérdezni formaszerűen... ismeretségem felől... mely a meghaltakhoz... fűzött... - kezdte Raszkolnyikov. - Miért tettem közbe ezt a „ha jól tudom"-ot, - futott át agyán ez a tűnődés s utána mindjárt a másik czikázott át: de hát miért nyugtalanít ez a közbevetés?

Érezte, hogy Porfir jelenlétében újra megszállotta a harag, hogy ez nagy arányokban növekedett s végzetes veszélybe sodorhatja... Izgatja az idegeit, fokozza a fölindúlását... - Gonosz állapot... még kifecsegek valamit.

- *Igen*, igen, csak legyen nyugodt. Ráérünk még, ráérünk... - mormogta Petrovics Porfir s folyton jött ment a szobában, minden más ok nélkül, mint hogy egyszer kikerűlje a Raszkolnyikov tekintetét, máskor ismét rábámúljon. Olyan furcsa volt így az ő kis kövér alakja, a mint előrehátra gurúlt, mint a gummilapda, mely a falakról mindig visszaverődik.

- Ráérünk még!... Nem dohányzik? (Czigarettet adott neki). Tudja, kérem, itt fogadom önt, a lakásom azonban amott van, a spanyol fal mögött. Olyan hivatalos lakás, azonkívűl külön lakásom is van. Most javítgatják, de már körülbelűl készen is van. Mégis csak pompás kis dolog az a hivatalos lakás!... Nem?... Mit gondol?

- Pompás, - felelte Raszkolnyikov s majdnem csúfolódva nézett rá.

- Pompás, pompás, - ismételgette Petrovics Porfir, de mintha egészen másra gondolt volna. - Az pompás! - kiáltott föl végre hangosan s két lépésnyire megállt Raszkolnyikov előtt. Az a gyakori, ostoba ismételgetés nagyon elütött attól a komoly, tűnődő, talányos tekintettől, melylyel most vendégére nézett.

Raszkolnyikov dühe csak fokozódott ettől. S most már nem bírta megakadályozni, hogy egy gúnyos, de nagyon veszélyes kihívást intézzen Porfirhoz.

- Tudja-e, - kérdezte tőle s majdnem szemtelenül tekintett rá, e merész támadás bizonyos gyönyörrel töltötte el, - hogy van olyan jogi szabály, vizsgálóbirák fogása, mely szerint előbb kicsiségekkel, távoleső dolgokkal kezdik a kihallgatást, vagy komolyabb beszédtárgygyal is, de olyannal, mely nem vonatkozik szorosan a dologra. S ezt azért teszik, hogy bátorságot ébreszszenek a vádlottban, vagy, - jobban mondva, - azért, hogy szórakoztassák, hogy elővigyázatát elaltassák s egyszer csak váratlanúl a fejére koppintsanak veszélyes és végzetes kérdéssel? Nem így van? Én azt hiszem, hogy erről minden instrukcióban van szó.

- Nagyon, nagyon helyes!... Ön tehát azt hiszi, hogy én is ilyen módon... a hivatalos lakással... mi?

S mikor ezt kérdezte, hunyorgatott, kacsintgatott a szemeivel Petrovics Porfir. Homlokán a ránczok kisímúltak, apró szemei összehúzódtak, arczvonásai félrehúzódtak, s egyszer csak ideges, régen fojtogatott kaczagás tört ki belőle; reszketett, rángatódzott egész teste s végre meredten bámúlt a Raszkolnyikov szemeibe. Ezt látva, Raszkolnyikov is nevetni kezdett. De mikor Porfir észrevette, hogy vele tart, még dühösebben fogta el a görcsös nevetés, úgy, hogy egész arcza bíborvörös lett belé. Annyira visszatetsző volt így Raszkolnyikov előtt, hogy ez, lemondva minden elővigyázatról, hirtelen abbahagyta nevetését, összevonta szemöldökeit s hosszan, gyűlölettel nézte a Porfir erőltetett, végtelen kaczagását.

Különben mind a ketten vigyázatlanok voltak. Úgy látszott, mintha Porfir egyszerűen a vendége szeme közé nevetne s ez a nevetés sértené Raszkolnyikovot, kinek meg Porfir semmit sem ad a haragjára. S a Porfir föl sem vevése nagyon sokat jelentett. Raszkolnyikov most már belátta, hogy Porfirt az előbbi megjegyzés sem feszélyezte, s hogy ő most lépre ment. Valami már van készűlőben ellene, vagy talán már annyira biztos Petrovics Porfir, hogy Raszkolnyikov minden perczben várhatja a katasztrófa bekövetkezését.

Igy tehát egyenesen a dologra akart térni, fölállott, vette a kalapját.

- Petrovics Porfir, - kezdte határozottan, de ingerülten, - tegnap azt mondta: jőjjek el *kihallgatásra* (erősen hangsúlyozta ezt a szót.) No, hát itt vagyok. Ha akar tőlem valamit kérdezni, vallasson; ha nem akar: engedje meg, hogy távozzam. Nem érek rá, dolgom van... Annak a szerencsétlen embernek a temetésére kell mennem, kit különben ön is ismert. - (Bosszankodott, hogy ezt a megjegyzést hozzátette, s még ingerültebben folytatta): - Aztán utálom ezt az egész dolgot, érti: ki nem állhatom, már beteg is lettem bele... egy szóval... - ordított tovább, midőn érezte, hogy a betegség megemlítése is fölösleges volt, - egy szóval, vagy kihallgat rögtön, vagy elereszt, még pedig azonnal! S ha ki akar hallgatni, kérdezzen, de hivatalos formában! Más módon nem tűröm. Aztán Isten áldja meg, megyek, semmi közünk többé egymáshoz!

- Ah, Istenem, de mi baja van? Mi végett vallassam? - csattant föl Porfir, ki hirtelen hangot változtatott s nem nevetett többé, - ugyan ne nyugtalankodjék, kérem; - s már megint lecsendesűlt, jött-ment s azon iparkodott, hogy újra leültesse Raszkolnyikovot, - hiszen ráérünk még! Csekélység az egész. Ellenkezőleg, még örülök, hogy végre meglátogatott. Vendégnek

tekintem és kérem, bátyuskám, Romanovics Rodion, bocsássa meg azt az ostoba nevetést. Ugy-e, jól mondom: Romanovics Rodion a neve? Olyan ideges vagyok s az ön szellemes megjegyzése kaczagásra indított. Sokszor megesik velem, nevetek, s ilyenkor ugrándozom, gurúlok, mint a gummilapda, s bizony sokszor félóráig is eltart... Nagyon könnyen nevetek s oly erővel, hogy sokszor igazán a gutaütéstől tartok. De hát üljön le, kérem, hová siet? Kérem, nagyon kérem, különben azt kell hinnem, hogy megharagudott rám.

Raszkolnyikov hallgatott és sötét, haragos pillantással kémlelte a Petrovics Porfir arczát. Leült megint, de sapkáját nem tette le a kezéből.

- El kell valamit beszélnem magamról, bátyuskám, Romanovics Rodion, különben nem ismerné meg a jellememet, - folytatta Petrovics Porfir s megint tett-vett a szobában, hogy a vendég tekintetét kikerűlje. - Lássa, legényember vagyok, nem vagyok jártas a társadalmi érintkezésben, ismeretlen egyéniség, azonkívül meglett, úgyszólván megtermett ember, a ki már fölmagzott... és... már talán vette is észre, Romanovics Rodion, hogy nálunk Oroszországban, különösen a mi pétervári köreinkben, ha két okos ember összejön, a kik kölcsönösen tisztelik egymást, mint mi is, félóráig is elülnek egymás mellett, a nélkül, hogy valami alkalmas beszédtárgyat találnának. Minden másforma embernek van rendes, kész beszédtárgya. A hölgyeknek például... s a magasabb körök világfiainak. Mindenkinek megvan a maga szokott beszédtárgya... c'est de rigueur. De a középosztály tagjai, mint mi is, hamar zavarba jövünk s nem igen vagyunk beszédesek. Különösen a gondolkozók. Vajon mi lehet ennek az oka? Talán nincs a mi számunkra közös társadalmi érdekű tárgy, vagy talán nagyon is becsületesek vagyunk s nem akarjuk egymást ámítani?... Nem tudom. S mit gondol ön? Nos? - De hát tegye le a sapkáját, mert így mindig azt hiszem: csak egy perczre jött s újra elszalad megint. S ez olyan genant. Pedig én úgy örülök...

Raszkolnyikov letette a sapkáját, de nem törte meg állhatatos, komoly, sötét hallgatását. Csak hallgatta a Petrovics Porfir üres, zavaros fecsegéseit.

- Talán ezzel az ostoba locsogással csakugyan el akarja altatni a figyelmemet, - gondolta.

- Nem kínálhatom meg kávéval, - folytatta a fáradhatatlan Porfir, - mert ilyen helyen nem szokás, de azért miért ne maradhatna öt perczig egy barátjánál? Tudja, bátyuskám, ez a sok hivatalos formaság... de hát bátyuskám, bocsásson meg, hogy örökké jövök-megyek. Bocsásson meg, bátyuskám, félek, hogy megsértem vele, de okvetlenűl mozognom kell. Sokat ülök s olyan boldog vagyok, ha öt perczig fel s alá szaladgálhatok... Már sokszor akartam tornászattal gyógyíttatni magamat... A mi tehát azokat a hivatalos formaságokat, a rendes kihallgatást illeti... Tudja maga is jól, Romanovics Rodion, hogy még zavaróbban hatnak a kérdezőre, mint arra, a kit kihallgatnak... Éppen az előbb volt szíves igen találóan s szellemesen megjegyezni. (Raszkolnyikov egyáltalában nem is beszélt ilyesmiről.) Igazán, sokszor úgy belebonyolódik az ember, hogy maga is zavarba jön. És az az örökös egyformaság! Mindig egy s ugyanaz! Utóljára is reformálni kell a kihallgatások rendszerét, he, he, he! A mi pedig a mi jogi fogásainkat illeti, - a mint szíves volt az előbb igen szellemesen megjegyezni, - teljesen az ön véleményén vagyok. Mert ugyan hogyne tudná a vádlott - még a legyügyűbb paraszt is - hogy mellékes kérdéseinkkel csak áltatni akarjuk (az ön igen helyes kifejezése szerint), még pedig azért, hogy egyszer csak váratlanúl a fejére koppintsunk, he, he, he! A fejére koppintsunk! He, he, he! Pompás kifejezés, de mondja csak: igazán azt hitte, hogy én is csak áltatni akartam a hivatalos lakással? He, he! De milyen gúnyolódó ember ön! Na, hát nem teszem többé. Apropos, egyik szó a másikat szüli. Mit is mondott az előbb a kihallgatás formaságairól? Eh, hagyjuk. Vannak esetek, melyekben a törvényes formaság meddő, ostoba kísérlet marad. Barátságos csevegés közben sokkal többet érhetünk el. A jó bíró sohasem

alkalmazkodik feltétlenül a törvényes formaságokhoz. A vizsgálóbiró hivatása szabad művészet, hogy úgy fejezzem ki magamat, vagy valami ehhez hasonló. He, he, he!

Petrovics Porfir kénytelen volt szünetet tartani, hogy lélekzetet vegyen. Szünet nélkül fecsegett eddig: csak üres frázisokat hadart, olykor egy pár jelentőségteljes megjegyzést csúsztatott közbe, aztán ismét az üres fecsegés bástyái mögé vonúlt. Már valósággal nyargalt a szobában. Növekedő gyorsasággal emelgette rövid, vastag lábszárait s szemét folyton a földre szegezte. Jobb karját hátratette, a ballal folyton gesztikulált, de ezek a mozdulatok ritkán feleltek meg a szavak értelmének. Raszkolnyikov észrevette, hogy szaladgálása közben egy-egy pillanatra megállott az ajtó előtt, mintha hallgatódzott volna.

- Vajon vár valamire?

- Igaza van önnek, - kezdte újra Porfir s oly derülten és barátságosan nézett Raszkolnyikovra, hogy ez jónak látta összeszedni minden erejét, hogy résen legyen, - teljesen igaza, mikor olyan elmésen gúnyolja a mi jogi formaságainkat. He, he, he. Ezek a mi mély jelentőségű, psychologiai fogásaink (persze csak egy pár közülök) igazán nevetségesek. Sőt ha jól veszszük, még haszontalanok is, különösen, ha korlátozva vannak a formaságok által. Eh, megint a formaságokra tértem! Nos tehát, ha én például valakit bűnösnek tartok... Ön, nemde, a jogi pályára készült, Romanovics Rodion?

- Igen, arra...

- Nos tehát, állítsuk fel a példát úgy, hogy pályáján hasznát vehesse... Vagy talán azt gondolja, hogyan merek én önnek leczkéket föladni, mikor maga is olyan czikkeket ír a bűntényekről! Nem oktatásképpen, hanem csak példának okáért hozom föl. No, hát tegyük föl: ha én bűnösnek tartok valakit, miért nyugtalanítsam már előre, mielőtt a kellő pillanat elérkezett? Még abban az esetben is, ha bizonyítékaim vannak ellene. Az egyik talán olyan, a kire nagyon vigyáznom kell, de a másik egyáltalában nem veszélyes. Tehát akadályozzam meg ezt abban, hogy a városban sétálgasson? He, he, he! De úgy látszik: ön nem ért engem. Majd világosabban fejezem ki a gondolatomat. Például így: ha én jó előre elzáratom azt az egyént, hogy ezáltal bizonyos erkölcsi támogatásban részesítsem... He, he, he. Ön nevet? (Raszkolnyikov nem is gondolt nevetésre, összeszorította ajkait s égő tekintetét le nem vette Porfir arcáról.) S ez folytatta:

- Valóban úgy van, mert nem minden egyén egyforma ám, s némelyiknek nagy hasznára válik a gyakorlat. Hát a bizonyíték? - gondolja ön. Jól van, tegyük föl, hogy vannak bizonyítékaink, hanem a bizonyítékoknak, bátyuskám, legtöbbször két oldaluk van ám és én csak vizsgálóbíró vagyok, gyönge ember, be kell vallanom. Nagyon szeretném a vizsgálatot teljes matematikai pontossággal bevégezni, olyan biztosan, mint kétszer kettő négy; szeretnék olyan bizonyítékra szert tenni, mely legyőzhetetlen fegyver legyen a kezemben. No, most már, ha én azt az embert nagyon korán elcsukatom, - még ha teljesen meg vagyok is győződve, hogy ő az igazi - az által csak megfosztom magamat attól, hogy ő általa, az ő későbbi viseletéből merítsem a leghathatósabb bizonyítékomat. És miért? Azért, mert magam jelöltem ki néki a biztos pozicziót; ő megérti, hogy fogoly, védelemre készül s behúzza magát, mint csiga a héjába. Mondják, hogy Szevasztopolnál, mindjárt az Alma melletti csata-úton, attól tartottak a bölcs emberek, hogy no most mindjárt nyilt támadást intéz az ellenség, rögtön beveszi a várat. Hanem mikor látták, hogy csendes táborba szállás készül, nagyon, de nagyon örültek a jó okos emberek s megnyugodtak: hiszen így legalább is két hónap kell rá, míg a rendes ostrommal czélt érnek... Már megint nevet? Talán nem is hiszi? Persze, hogy igaza van. Hadd legyen önnek is igaza. Ezek mind csak egyes esetek, ebben tökéletesen egyetértek önnel. Ez, a mit fölhoztam, ez is csak egyes eset. Hanem az is igaz ám, kedves Romanovics Rodion, hogy

nincs a világon egy olyan eset sem, melyet általánosnak elfogadhatnánk, melyre ráillenek mindazok a jogi formák, szabályok, melyekre mindnyájan számítunk s a miről a könyvek írnak. Mert minden eset, minden bűntény, úgy, a hogy' a valóságban megtörténik, rögtön különálló, egyes esetté változik, még pedig olyanná, mely semmiben sem hasonlít azokhoz, melyek valamikor már megtörténtek. Sokszor a legkomikusabb fordulat áll be. Például, ha én teljes szabadságot adok az illetőnek, ha se el nem fogatom, se másként nem nyugtalanítom, de azért ő óráról órára, perczről-perczre tudja, vagy csak sejti is, hogy én mindent a legapróbb részletekig tudok, éjjel-nappal megfigyelem s fáradhatatlanúl őrködöm fölötte, utoljára is, ha érzi az örökös gyanú súlyát, ha retteg, aggódik: Istenemre, végre is el kell szédülnie. Ekkor aztán vagy maga jelentkezik, vagy olyat követ el, a mi olyan tiszta világos, mint a kétszer kettő, s ez olyan matematikai formába önti a dolgot, hogy csupa gyönyörűség. S ilyesmi nemcsak egy buta paraszttal esik meg, hanem még inkább a magunk fajtájával, a modern emberrel, kinek szellemi képessége bizonyos arányban fejlődött. Mert, kedvesem, azt is nagyon szükséges tudni: kinek milyen irányban fejlődött ki a szelleme. Hát még az idegek, az idegek!... Hát erről elfelejtkezett? Hiszen ma már mindenki idegbeteg, roncsolt, ingerült!... Hát még az epe!... Mennyi epéjük van ezeknek az embereknek!... Sok esetben csak ez maga már igazi aranybánya... Mit törődöm én azzal, hogy az én bűnösömnek nincs megkötve keze, lába! Sétálgasson, mosolyogjon, azért én tudom, hogy ő az én kedves kis áldozatom s előlem nem menekűlhet el soha. Aztán ugyan hová is szöknék? Külföldre? Ho, hó! Külföldre csak a lengyel menekül, de *ő* nem, annál kevésbbé, mert figyelek rá. Vagy talán a hazájában, a vidéken bújdosik? Ott parasztok vannak, igazi, zsíros orosz parasztok. A művelt ember inkább börtönbe csukatja magát, mintsem olyan „külföldiekkel" éljen együtt, mint a mi parasztjaink! He, he, he! Ezek azonban csak ostoba külsőségek! Mit jelent ez: „elszökhetik"? Hiszen ez csak formaság; nem ez a fődolog, nem az az oka az ő maradásának, mert nincs hová szöknie: *psychologiailag nem szökhet el előlem!* He, he, he! Hogy' tetszik ez a kifejezés? Még ha tudna is egy biztos rejteket, a *természet törvényei* nem engedik meg, hogy elszökjék. Látott már lepkét a gyertyaláng körűl? Nos, úgy röpköd ő is én körülöttem, mint a lepke a gyertyaláng körül. Terhére lesz a szabadság, tűnődni kezd, megzavarodik mindig jobban-jobban belebonyolódik a bajába, mintha tőrbe esett volna, s agyonhajszolja magát... De előbb meg, ha elég tért hagyok neki, megszerzi nekem a bizonyítékok ama bizonyos, matematikai „kétszerkettő"-jét. Aztán mindig kisebb-kisebb lesz a kör, melyben körülöttem röpköd s egyszer csak - zsupsz! egyenesen a számba repül. *S akkor elnyelem* és ez nagyon-nagyon jól fog esni nekem. He, he, he. Nem hiszi?

Raszkolnyikov nem felelt. Halványan, mozdulatlanul űlt a helyén s egyforma feszűlt figyelemmel nézett Petrovics Porfirra.

- Jó leczke! - gondolta magában s borzongott tőle. Már módot változtatott. Nem úgy játszik velem, mint tegnap, mint a macska az egérrel. Sokkal okosabb, semhogy a hatalmát szükségtelenűl fitogtassa előttem. Czéljának kell lenni. De mit akar? Ah, ostobaság. Csak meg akarsz félemlíteni s mutatod, milyen ravasz vagy te. Nincs bizonyítékod s a tegnapi ember nem létezik. Csak ki akarsz hozni a sodromból, ingerelni akarsz, hogy dühömben elárúljam magamat. Csak aztán ne csalódjál s ne számíts rosszúl! De hát miért, mi czélból fedi föl előttem a terveit? Nem, bátyuskám, rosszúl számítasz, még ha tartogatsz is valamit a háttérben. Nos, lássuk hát, mit rejtegetsz, mi rejlik a háttérben?

A mennyire csak lehetett, összegyűjtötte minden erejét, hogy az ismeretlen, talán rettenetes katasztrófára előkészítse magát. Néha kedve lett volna Porfirra rohanni, hogy megsemmisítse. Már mikor idejött, tartott tőle, hogy dührohamai lesznek. Érezte, hogy ajkai égnek, szíve őrűlten dobog, s szájában fölszáradt a nyál. De uralkodott magán s nem akart addig megszólalni, míg el nem érkezett az ideje. Tudta, hogy ez lesz a legjobb haditerv, így nemcsak

hogy nem fecseghet ki semmit, hanem hallgatásával az ellenséget is annyira ingerelni fogja, hogy ez végre is elárúlja magát. Legalább ezt remélte.

- Úgy látom: nem hisz nekem, még mindig azt [hiszi,] hogy csak oktalan tréfát űzök, - folytatta Porfir s mindig vidámabb lett. Újra megkezdte körbejárását a szobában a közbe föl-fölrikkantott a gyönyörűségtől.

- Különben úgy van, teljesen igaza van, - folytatta. - Az Isten már úgy teremtette az én alakomat, hogy semmit sem vesznek tőlem komolyan. Csak nevetésre ingerlem hallgatóimat; komikusnak születtem. De azért ismétlem, Romanovics Rodion, komolyan mondom, ön még nagyon fiatal - bocsásson meg nekem, öregebbnek, - úgy szólván az ifjúság első virágában van s ezért mindenek fölött becsüli az értelmet, mint a hogy' már az szokás az ifjúságnál. Ragyogó, éles elme és abstrakt következtetések: milyen csábító dolgok! Nos, most már föltárom ön előtt, kedvesem, az egész, kimerítő igazságot, a mely azt az egyes esetet illeti. Tehát: az igazság és a természet, kedves uram, igen fontos tényezők, a melyek gyakran a legélesebb kiszámítást is csúffá teszik. Egészen olyan az eset, mint példának okáért az egyszeri osztrák hofkriegsrathé, a mennyire én megítélhetem a hadi dolgokat: papíroson persze a hofkriegsrath is megverte és elfogta Napoleont s ezt otthon, a tanácsteremben, nagyon elmésen ki is számították és íme Mack generális egész hadseregével együtt megadja magát, he, he, he! Látom, bátyuska, látom, Romanovics Rodion, hogy ön kinevet, a miért én, mint afféle állami szolgálatban lévő ember, minden példát a hadi életből veszek. De mit tegyek? Ez már a gyöngeségem, szeretem a hadi történeteket olvasni... biztosra veszem, hogy pályát tévesztettem. Nekem katonának kellene lennem, bizonyos. Meglehet, hogy Napoleon nem lett volna belőlem, de őrnagyságig bizonyosan fölvittem volna he, he, he... Eh, hallgasson rám, vén emberre! én igazán komolyan beszélek, Romanovics Rodion, (a amint ezt mondta, valóban úgy látszott, mintha az alig harminczötéves Petrovics Porfir hirtelen megvénült volna, még a hangja is megváltozott) s azonkívül én őszinte ember is vagyok... Vagy talán nem vagyok őszinte? Mit gondol? Nekem úgy tetszik, hogy én a legnagyobb mértékben őszinte vagyok, mikor mindezt elmondom önnek a nélkül, hogy a legkevesebb viszontszolgálatot várnám öntől, he, he! Nos hát folytatom: az éles ész az én fölfogásom szerint igen pompás; úgy szólván, az élet természetes ékessége és vígasza, - aztán milyen körmönfontságokat lehet vele elkövetni!... Ilyen szegény vizsgálóbírónak persze ideája sincs arról, miképp kell azt megmagyarázni, kivált, ha a képzelemre hagyja magát, mint rendesen, mert ő is csak ember. Hanem akkor következik az emberi természet s ez az, a mi a szegény vizsgálóbírót kisegíti, ez a bökkenő, s erre nem is gondol az az éles elméjű fiatalság, mely „minden akadályt elhárít" (a mint ezt igen szellemesen és ravaszúl szokták kifejezni.) Föltéve, hogy hazudik, tudniillik az ember, az egyes eset, az inkognitó, és kitűnően, a legalattomosabb módon hazudik: azt hinné az ember, hogy most már diadalmaskodik s aratja éleselműsége termését, s puff! a legérdekesebb, a legbotrányosabb helyen hasra esik. Persze, annak az oka egyedül a szoba nyomott levegője - jól van! A gyanú már meg van! Pompásan hazudott ugyan, de nem számított a természetére. S éppen ebben rejlik a dolog bibéje! Más alkalommal, éleselműsége, játéka által elragadtatva, elkezdi a rá gyanakvó embert meglátogatni, teszi magát, mintha szándékosan, tréfából sáppadna el, hanem *egyszer csak nagyon is természetesen talál elsáppadni*, nagyon közel áll a valósághoz s ezzel újra okot ad a gyanúra! Ha először rászedte is ellenfelét, ez egy éjen át, ha szintén gyakorlott ember, mégis csak rájön a dolog nyitjára. S ez lépésről-lépésre így történik. Sőt több: ő maga megy elől, oda is beüti az orrát, a hová nem is kívánnák tőle, olyan dolgokról beszél, a miről jobb volna hallgatnia és mindenféle allegóriákat ád elő, he, he! Aztán elveszti türelmét s végre maga áll elő s azt kérdezi, hogy voltaképpen miért nem fogják el már? he, he! S ilyen nemcsak valami éleselméjű emberrel történhetik meg, hanem akármelyik pszichologussal vagy literátus emberrel is. A természet - tükör, a legvilágosabb tükör

az egész világon, - csak bele kell nézni s az ember gyönyörködik benne, ebben áll a dolog. De mi az, hogy ön egyszerre elsápadt, Romanovics Rodion? Talán nyomott a szoba levegője... ne nyissam ki az ablakot?

- Oh, kérem, ne fáradjon, - felelte Raszkolnyikov s váratlan nevetésbe tört ki. - De, kérem, egyáltalában ne tessék fáradni!

Porfir megállott előtte, várt egy perczig, aztán ő is nevetni kezdett. Raszkolnyikov fölállott a pamlagról s hirtelen abbanhagyta nevetését.

- Petrovics Porfir, - mondta erős, érthető hangon, ámbár alig birt megállani reszkető lábain, - világosan látom, hogy engemet gyanúsít, azt hiszi: én öltem meg azt az asszonyt s nővérét, Lizavetát. A magam részéről pedig tudatom önnel, hogy már régen megútáltam ezt a komédiát. Ha azt hiszi: joga van hozzá, hogy törvény szerint üldözzön, hát akkor fogasson el. De azt nem tűröm tovább, hogy a szemem közé nevessen s továbbra is így hajszoljon...

Ajkai reszkettek, szemei villámlottak a dühtől s eddig visszatartott hangja mindig hangosabbá vált.

- Nem tűröm! - kiáltott föl végre s teljes erővel csapott az asztalra. - Hallja, Petrovics Porfir, nem tűröm!

- De az Istenért, mi baj már megint? - kiáltott föl Petrovics Porfir olyan hangon, mintha nagyon aggódnék. - Bátyuskám, Romanovics Rodion, kedvesem! Mi baja?

- Nem tűröm! - kiáltott újra Raszkolnyikov.

- Lassan, bátyuskám, csendesebben! Még meghallják s bejön valaki! Aztán mit felelnénk nekik, gondolja meg csak! - susogta Porfir aggodalmasan s arczát majdnem a Raszkolnyikov arczához értette.

- Nem tűröm, nem tűröm - ismételgette Raszkolnyikov, de most már ő is susogott.

Porfir elfordúlt s az ablakhoz szaladt, hogy azt kinyissa.

- Egy kis levegőt bocsátok be, friss levegőt! Igyék egy korty vizet, kedvesem; valóságos rohama volt!

Az ajtóhoz futott, hogy vizet hozasson, de észrevette, hogy a sarokban egy teli kancsó van.

- Igyék bátyuskám, kérem, - susogta s hozzá rohant a kancsóval. - Talán használ...

Petrovics Porfir ijedelme s részvéte olyan természetes volt, hogy Raszkolnyikov megnyugodott s kíváncsian tekintett rá. A vizet azonban nem vette el.

- Romanovics Rodion, kedvesem, ha így tesz, utóbb elveszti az eszét, biztosítom. Ah, ah! De hát igyék egy kicsit.

És kezébe erőltette a poharat. Raszkolnyikov gépszerűen vitte ajkaihoz, de meggondolta a dolgot s undorodva tette le az asztalra.

- Az, igazi rohama volt. Ilyen módon, bátyuskám, újra visszaesik a betegségébe, - fecsegett megint Porfir, de arcza még most is aggodalmat fejezett ki. - Ah, hogy' nem vigyáz jobban magára! - folytatta barátságos részréttel. - Tegnap Prokofjics Dmitrij is hozzám jött. Megengedem, hogy mérges, útálatos ember vagyok, de ebből még nem kell olyan iszonyú dolgokat következtetni!... Ön küldte talán Razumihint?... De kérem, bátyuskám, üljön le már, az Isten szerelméért.

- Nem én küldtem, de tudtam, hogy elmegy önhöz, azt is, hogy miért megy... - felelte élesen Raszkolnyikov.

- Tudta?

- Tudtam. No hát mi következik ebből?

- No hát bátyuskám, Romanovics Rodion, ebből csak az következik, hogy én még más dolgokat is tudok ön felől. Tudok én mindent. Még azt is, hogy éjjel sötétben ment el *lakást keresni*. Próbálgatta a csengettyűt, vérről beszélgetett s egészen megzavarta a munkások s a házmester fejét. Föl tudom én fogni akkori kedélyhangúlatát... De ezt nem nézve, utóljára is elveszti az eszét, ha ilyeneket csinál. Megzavarodik. Már erre mutat az a nemes fölháborodás is, a mely önben buzog a szenvedett sértések miatt, a sors s a rendőrök ellen. Ezért kapkod mindenfelé, csakhogy végre rábírja az embereket, hogy beszéljenek s ez által tisztázza a dolgot, mert ezt a sok ostobaságot, ezt a gyanút régen megútálta. Nem így van? Nem jól festettem le a kedélyhangúlatát?... De ilyen módon nemcsak magát teszi tönkre, hanem Razumihint is... Majd ha kissé megnyugodott, bátyuskám, beszélek egy történetkét... De hát üljön le, az Istenért! Pihenjen. Üljön le, hiszen egészen elváltozott az arcza.

Raszkolnyikov leült. Már nem borzongott s forróság borította el egész testét. Figyelmesen s bámúlva hallgatta Porfirt, a ki úgy tett, mintha nagyon aggódnék érte s nagyon jó lenne hozzá. Daczára, hogy szeretett volna hinni neki, egyetlen szavát sem hitte el. Porfir váratlan megjegyzése, melyet a lakás-keresésre tett, nagyon meglepte.

- Még ezt is tudja. - S aztán nekem mondja el?

- Igen, igen, már fordúlt elő az én jogi praxisomban egy hasonló eset. Éppen ilyen psychologiai eset, ilyen beteges képzelet - folytatá hévvel Porfir. - Volt egy ember, a ki magára vett egy gyilkosságot, s rettenetes dolgokat művelt. Halluczinácziói voltak, tényeket, részleteket beszélt el s az mindnyájunkat zavarba hozott. S mi volt utoljára is a dologban? Csak annyi, hogy ő részben oka, hanem teljesen ártatlan oka volt annak a gyilkosságnak. S mikor megtudta, hogy ő segítette elő a bűnt, megzavarodott, elkomorúlt, kísérteteket látott, végre teljesen megbolondúlt, s utoljára azt hitte, ő a gyilkos. Szerencsére a szenátus még idejében lebonyolította a kérdést, azt a szerencsétlent fölmentették és fölügyelet alá helyezték. Úgy bizony, bátyuskám. Csakhogy ilyen módon hamar szert tehetünk egy kis ideglázra, ha olyan idegizgalmak rohannak meg, hogy elmegyünk éjnek idején csengettyűket húzgálni, vérről beszélgetni. Praxisom alatt teljesen áttanúlmányoztam én az olyan psychologiai eseteket. Ilyen magyarázata van annak is, mikor egyszer csak az a gondolat szállja meg az embert: milyen jó lenne a toronyból leugrani! Éppen olyan sajátságos, csábító gondolat, mint a csengetyűt húzgálni... Beteg ön, Romanovics Rodion, nagyon beteg s nem vigyáz eléggé magára. Valami tapasztalt orvossal kellene tanácskoznia, de nem olyannal, mint az ön vastag doktora. Föllázadnak az idegei, s minden tette a legtökéletesebb lázas őrjöngés.

Raszkolnyikov feje zúgott.

- Vajon még mindig hazudik? - villant át agyán a gondolat. - Lehetetlen, lehetetlen, - tette hozzá, s erővel eldobta magától ezt a gondolatot, nehogy újra fölháborodjék, mert az előbb már tapasztalta, hová ragadta a düh és gyűlölet. Félt, hogy utóbb igazán eszét veszti.

- Nem az volt! - kiáltott föl s minden erejét összegyűjtötte, hogy belásson a Porfir kártyáiba. - Nem lázban, hanem józanúl, ébren mentem én mindenfelé. Ébren voltam, eszemen voltam. Érti?

- Értem már és hallom. Hiszen már tegnap is mondta, hogy nem volt lázban, még hangsúlyozta is! Mindazt, a mit ön nekem mondhat, nagyon is jól értem!... No hát hallgasson már egyszer én rám, Romanovics Rodion, hallgassa meg ezt az egyetlen ellenvetést: ha ön csakugyan bűnös lenne, vagy valamiképpen részes ebben az átkozott esetben, állíthatná-e határo-

zottan, hogy mindezt nem lázban, hanem teljesen józan értelemmel követte el? Makacsúl ragaszkodnék ehhez az állításához? Lehetséges, elképzelhető volna ez, kérem? Az én véleményem szerint éppen az ellenkező állítás lenne természetes. Mert ha valami ilyesmit követett volna el, akkor határozottan azt kellene állítani, hogy „magamon kívül, lázban voltam." Nem úgy van?

A hangjában egy kis ravaszság is volt. Raszkolnyikov visszahúzódott Porfirtól, ki egészen lehajolt hozzá s szótlanúl, zavartan nézett egyenesen a szemébe.

- Aztán a mi a Razumihin tegnapi látogatására vonatkozik, arra, hogy vajon maga-jószántából jött-e hozzám, vagy pedig az ön kívánságára, arra is azt kellene felelnie a hangsúlyoznia, hogy az az ő saját, szabad akaratából történt s titkolnia kellene, hogy tudott felőle valamit. Ön pedig éppen ellenkezőképpen, nemcsak hogy nem titkolta, de még hangsúlyozza, hogy igenis, az ön megbízásából keresett föl.

Raszkolnyikov ez utóbbit éppen nem hangsúlyozta. Hideg borzongás futott végig rajta.

- Hazudik - mondta magában s csak ajkai mozogtak, melyeket görcsös mosoly vont félre. Megint csak azt akarja mondani, hogy belelátott a kártyáimba, hogy előre tudja már minden feleletemet. - Már maga is érezte, hogy nem fontolja meg kellően a szavait. - Csak meg akar félemlíteni... Vagy kinevetni!...

Még mindig meredten nézett Porfirra és most határtalan düh szállotta meg.

- Hazugság! - ordított föl. - Nagyon jól tudja, hogy a bűnös akkor cselekszik legjobban, mikor nem titkolja el azt, a mit nem kell eltitkolnia. Nem hiszek önnek!

- Milyen furcsa kitörései vannak önnek! - vihogott Porfir. - Lehetetlenség rendben lenni önnel. Bizonyos monománia az, a mi önben rejlik. Hát nem bízik bennem? No, hát én bebizonyítom, hogy már kezd bennem bízni. Már egy negyedméter bizalmat ajándékozott nekem s én majd rajta leszek, hogy egész méter bizalommal ajándékozzék meg. Mert én igazán szeretem s szívemből a legjobbat kívánom önnek.

Raszkolnyikov ajkai reszkettek.

- Igen, a legjobbat, - ismételte s barátságosan fogta meg a Raszkolnyikov karját. - Komolyan mondom, vigyázzon a - betegségére. Különösen most, mikor a családja megérkezett. Gondoljon rájok. Kötelessége lenne megnyugtatni, biztatni őket s a helyett ön elrémíti...

- Mi köze ahhoz? Mit tud ön erről? Miért érdeklődik irántunk? Ön tehát megfigyel engemet s most mutatni akarja...

- Bátyuskám! Öntől, *öntől* magától hallottam én mindezt. Észre sem veszi fölindúlásában, hogy mindent kifecseg, nekem éppen úgy, mint másoknak, Razumihin úrtól is hallottam érdekes részleteket. Az előbb közbeszólott, de most ismétlem önnek, hogy minden éleslátása mellett, haragos természete miatt elvesztette biztosságát. Például visszatérve a csengetyűre, - egy ilyen kincset, ilyen értékes bizonyítékot (mert valóban az) adok én, a vizsgálóbíró, az ön kezeibe. És ezt semmibe sem veszi! Ugyan cselekedhetném-e ilyen jóhiszeműleg, ha csak a legkisebb gyanút táplálom is ön iránt? Ellenkezőleg, még az ön gyanúját kellett volna általtnom, még csak nem is sejtetni, hogy én erről is tudok. Éppen az ellenkező oldalra kellett volna vezetnem s akkor váratlanúl mellének szegezni a pisztolyt. Mit tetszett keresni éjjel a meggyilkolt asszony lakásán? Miért próbálgatta a csengetyűt, miért kérdezősködött a vér után? Miért zavarta meg a házmesterek fejét s miért hívta őket a rendőrségre? Így kellett volna cselekednem már akkor is, ha csak gondoltam volna is a gyanúra. Rendes vizsgálatot kellett volna indítanom, házkutatást s talán még az elfogatást is elrendelni!... Abból látszik, hogy a

legcsekélyebb gyanút sem táplálom ön iránt, mert nem így jártam el. Ön azonban nem lát tisztán s mindent megfordítva képzel, ezt ismétlem.

Raszkolnyikov olyan erősen összerezzent, hogy Porfir is észrevehette.

- Hazugság! - ordított, - én ugyan nem ismerem a szándékát, de azt tudom, hogy hazudik... Az előbb egészen másként beszélt... Nem tévedek... Hazudik!

- Micsoda, én hazudom? - folytatta a harczot Porfir s úgy tett, mintha méregbe jött volna, de a mellett továbbra is vidám s gúnyos maradt az arcza s úgy látszott: legkevésbbé sem nyugtalanítja az a vélemény, melyet Raszkolnyikov úr táplált felőle.

- Még hogy én hazudom! Én, én? Hát hogy' bántam én eddig is önnel, én, a vizsgálóbíró? Nem megmondtam előre mindent s nem nyujtottam eszközt a védelemre? Hiszen eléje tártam minden psychológiai mentséget: betegséget, lázas önkívületet, a sértett önérzetet, búskomorságot, rendőrséget és többit. Mit? He, he, he! Különben ezek a psychológiai mentségek, ezek a tisztázások, ellenvetések nagyon keveset érnek s kétoldalúak. Betegség, láz, önkívület, nagyon szép, de honnan van az, hogy a betegségben, önkívületben mindig csak ugyanilyen esetek fordulnak elő, másfajták nem. Vagy talán történnek másfélék is? Mi? He, he, he!

Raszkolnyikov büszke megvetéssel tekintett rá.

- Egy szóval, - kezdte hangosan és határozottan s midőn fölállott, kissé eltaszította magától Porfirt, - végre is azt szeretném tudni: föl fog-e oldani valamikor teljesen a gyanú alól? Feleljen, Petrovics Porfir, határozottan, tétovázás nélkűl és pedig - rögtön!

- Ah, milyen gyötrelem önnel beszélgetni, milyen kín, - felelte Porfir, de azért arcza vidám maradt s ravasz kifejezéséből egyáltalában nem lehetett kiolvasni, hogy csakugyan kinlódik. - Aztán miért akarja tudni, egyáltalában miért akar olyan nagyon sokat tudni? Hát ki bántotta eddig? Igazi gyermek, a ki tűzzel akar játszani. Miért nyugtalankodik? Miért töri magát ennyire? Mi oka van rá? He?...

- Ismétlem, - ordított dühösen Raszkolnyikov. - hogy nem bírom tovább elviselni!

- Ugyan mit? Mit nem bír elviselni? A bizonytalanságot? - szólt közbe Porfir.

- Ne gúnyoljon! Nem engedem! Mondom, hogy nem tűröm... Nem tűrhetem! Hallja? - kiáltott s újra az asztalra csapott az öklével.

- Csendesen, csendesen, hiszen még meghallják! Komolyan óvom: vigyázzon magára. Nem tréfálok, - susogta Porfir, de most már az arcza is megváltozott. Eltűnt róla az a lágy, asszonyos, ijedező kifejezés. Ellenkezőleg: összerándult szemöldökeiből súgár lövelt ki, melylyel egy csapásra megsemmisítette az előbbi titkolódzást, kétértelműséget, s most már *parancsolt*. De csak egy perczre. Sajátságos: Raszkolnyikov meghökkent s önkénytelenűl engedelmeskedett a parancsnak, hogy halkabban beszéljen, bár dühe tetőpontjára hágott.

- Nem engedem, hogy kínozzon - suttogta, egy percz alatt megértve, a fájdalom s gyűlölet mellett is, mely szívét betöltötte, hogy e parancs alól nem vonhatja ki magát s e miatt dühe csak fokozódott. - Fogasson el, vallasson, de tartsa meg a törvényes formákat és ne játszszék velem! Ne merjen velem játszani!

- Ugyan ne bajlódjék már azokkal a törvényes formákkal, - szólt közbe gúnyosan Porfir s úgy látszott: gyönyörűsége telt benne, hogy mulathat Raszkolnyikovon. - Hiszen én csak látogatásra hívtam önt, bátyuskám, bizalmas, barátságos látogatásra!...

- Kell is nekem a barátsága. Köpök rá! Érti? Most már veszem a sapkámat s megyek. Nos? Mit szólsz hozzá, ha egyszer az a terved, hogy elfogass?

Kezébe vette a sapkáját s az ajtóhoz lépett.

- Hát a meglepetés? Nem szeretné látni a meglepetést? - vihogott Porfir, s megfogta a karját és visszatartotta. Szemlátomást vídámabb s tréfásabb lett megint s ez magánkívül ragadta Raszkolnyikovot.

- Miféle meglepetésről beszél? - kérdezte s megállott, mintha leragadtak volna lábai.

- Itt van a meglepetés, itt üldögél az ajtó mögött. Ha, ha, ha! (Amaz ajtó felé mutatott, mely a hivatalos lakásba vezet.) Bezártam, nehogy elszökjék.

- Mi az? Hol van? Micsoda?... Raszkolnyikov oda akart menni az ajtóhoz, hogy kinyissa, de be volt zárva.

- Be van zárva s nálam a kulcs!

Kivette a kulcsot a zsebéből s megmutatta.

- Megint hazudik! - ordította Raszkolnyikov, ki már nem bírt uralkodni magán. - Hazudsz átkozott Babszem Jankó! - S rárohant Porfirra, a ki bár visszahúzódott, egyáltalában nem ijedt meg tőle.

- Most már értek mindent, mindent! - kiáltott föl s utána ugrott. - Azért hazudsz s ingerelsz, hogy elárúljam magamat...

- *Jobban* már nem árúlhatja el magát, bátyuskám, Romanovics Rodion. Hiszen egészen magánkívül van! De ne ordítson, mert behívom embereimet.

- Hazudsz! Semmi sem lesz az egészből. Hívd be hát az embereidet! Jól tudtad, hogy beteg vagyok, ingereltél, hogy fölébreszd bennem a dühöt, mely mindent elárúl! Ez a te szándékod! De nem addig van az! Tényeket ide! Értek már mindent. Nincsenek bizonyítékaid, csak nyomorúlt, értéktelen föltevések, Zametov-féle gyanúk! Ismerted a jellememet, csak azt akartad, hogy féket veszítsek, s akkor aztán behívod a papot, meg az esküdteket. Ezekre várasz? Nem? Mire várasz még? Ide velök!

- Ugyan miféle esküdtekről beszél, bátyuskám? Mi minden jut ennek az embernek az eszébe! Egyáltalában nem olyan a hivatalos eljárás, a milyennek ön képzeli. Nem is ismeri a törvénykezést, barátocskám... Majd elővesszük a törvényes formákat is, ne féljen... - mormogta Porfir s az ajtó felé hallgatódzott.

Valóban úgy tetszett, mintha járna valaki a szobában.

- Ah, jönnek már! - kiáltott Raszkolnyikov. - Értök küldtél! Vártad őket! Számítottál erre. Na hát, ide velök. Hadd lássam mindet, esküdteket, tanúkat a kit csak akarsz... Csak ide vele, készen vagyok!

Most azonban különös eset történt. Valami oly sajátságos, a dolgok folyásától teljesen elütő fordúlat, melyre sem Petrovics Porfir, sem Raszkolnyikov nem számított.

VI.

Később, mikor Raszkolnyikov visszaemlékezett erre a pillanatra, a következőképpen adta elő a történteket:

A zaj folyton növekedett az ajtó előtt, mely végre kinyílott egy kicsit.

- No mi baj? - kiáltott ki haragosan Porfir. - Hiszen megparancsoltam...

Senki sem felelt. Ki lehetett venni, hogy többen dulakodnak az ajtó előtt, mintha erővel vissza akarnának tartani valakit.

- Na, mi az már? - ismétlé izgatottan Petrovics Porfir.

- Nikolájt, a rabot vezették ide, - felelte egy hang.

- Nem kell! Vigyétek el. Várjon!... Miért engedtétek ide? Micsoda rendetlenség ez? - kiáltott Porfir.

- Ő akart... - kezdte az előbbi hang, de elakadt.

Körülbelől két másodperczig - nem tovább – tartott a küzdelem. Azután úgy hallatszott, mintha valaki erővel eltaszított volna valakit az ajtótól s ekkor egy nagyon sápadt ember lépett a szobába.

Sajátságos külsejű ember volt. Maga elé bámult s úgy látszott: nem lát senkit. Szemében elhatározás égett, arczát halálos sápadtság borította, mint a kit vérpadra visznek. Megfehéredett ajkai vonaglottak.

Nagyon fiatal volt még, s ruhája után ítélve munkás lehetett. Középnagyságú, sovány fiú. Haja kerekre nyírva finom, de határozott vonású arcza körűl.

A kit az előbb eltaszított, most utána rohant a szobába s vállon ragadta. Börtönőr volt. De Nikolaj újra eltaszította magától.

Kíváncsiak tolakodtak az ajtóhoz. Némelyik be is mert hatolni a szobába. Mindez alig tartott egy perczig.

- El vele, korán van még! Várj, míg hívatlak!... Miért hoztátok ide? - mordúlt föl Porfir, mint a kinek terveit tették tönkre.

Nikolaj azonban térdre borúlt.

- Mit akarsz? - kiáltott rá Porfir bámúlva.

- Én tettem! Én vagyok a bűnös! Én vagyok a gyilkos! - tört ki a Nikolaj ajkán majdnem fuldokolva, de eléggé érthetően.

Körülbelől tíz másodperczig tartó hallgatás következett. Mintha mindnyájan kővé váltak volna. Még a rendőri fedezet is visszahúzódott s nem mert Nikolajhoz közeledni; oda ment az ajtóhoz s mozdúlatlanúl állott.

- Mit jelentsen ez? - kiáltott föl Petrovics Porfir, mikor meglepetéséből magához tért.

- Én vagyok... a gyilkos! - ismételte Nikolaj némi szünet után.

- Mit?... Te vagy?... Te ölted meg?

Úgy látszott, hogy Petrovics Péter kijött a sodrából.

Újabb rövid szünet után ismételte Nikolaj.

- Én... ütöttem... agyon Ivanovna Alenát és a hugát, Lizavetát... tette hozzá s elhallgatott. Még mindig térdelt.

Petrovics Porfir néhány perczig tűnődve állott helyén. Aztán magához tért s kiparancsolta a hívatlan hallgatókat a szobából. Rögtön eltűntek s betették az ajtót. Porfir most Raszkolnyikovra nézett, a ki meredten bámúlt Nikolajra. Porfir előbb hozzá akart lépni, majd ismét Nikoláj felé fordult, újra Raszkolnyikovra nézett, végre elhatározta magát s Nikolajhoz rohant.

- Mi jut eszedbe, hogy a megzavarodott eszedet emlegeted! - ordított rá dühösen. - Hiszen nem kérdeztelek! Mondd: csakugyan te ölted meg?

- Én vagyok a gyilkos... bevallom... - felelte Nikolaj.

- Eh, mit! Mivel ölted volna meg?

- Egy baltával. Előre készen tartottam.

- Csak ne olyan gyorsan! Egyedűl voltál?

Nikolaj nem értette a kérdést.

- Azt kérdem: magad ölted meg?

- Magam. Mityka ártatlan s nem is részes benne.

- Ne siess olyan nagyon azzal a Mitykával. Hát hová rohantatok le a lépcsőn? A házmesterek azt mondják, hogy ketten voltatok.

- Csak a gyanú miatt tettem... hogy a Mitykával szaladtam le, - felelte Nikolaj gépszerűen, mintha leczkét mondott volna föl.

- Itt van ni! - kiáltott föl Porfir mérgesen; - betanult szavakat mond, - mormogta s újra Raszkolnyikovra tekintett. Eddig annyira el volt foglalva Nikolajjal, hogy Raszkolnyikovról teljesen megfeledkezett. Most visszatért hozzá s majdnem elfogódott volt.

- Romanovics Rodion, bátyuskám, bocsásson meg, ez nem járja. Jőjjön... ez nem önnek való... Én majdnem... Lássa, milyen meglepetés. Kérem, jőjjön.

Megfogta a kezét s az ajtó felé vezette.

- Úgy? Erre tehát nem számított? - kérdezte Raszkolnyikov, ki természetesen nem értett az egészből semmit, de azért összeszedte magát.

- Ön sem volt rá elkészűlve, bátyuskám. Ah, hogy' reszket a kezecskéje. He, he, he!

- Ön is reszket, Petrovics Porfir.

- Én? Nem gondolnám.

Már az ajtó előtt álltak. Porfir türelmetlenűl várt Raszkolnyikov távozására.

- Hát a meglepetés hol maradt? Most már nem mutatja meg? - kérdezte Raszkolnyikov gúnyosan.

- Még vaczog a foga az ijedtségtől s már megint kezdi! He, he, he! Milyen ironikus ember ön! No, hát a viszontlátásra!

- Én még „Isten hozzád"-dal búcsúzom.

A hogy' az Isten akarja, - mormogta Porfir kelletlen mosolylyal.

Mikor Raszkolnyikov átment az irodán, észrevette, hogy sokan utána néznek. Az előszobában meglátta azt a két házmestert is, a kiket akkor fölszólított, hogy jőjjenek vele a rendőrségre. Ott álltak egy csoportban s vártak. Alig ért azonban a lépcsőre, már megint a Petrovics Porfir hangját hallotta a háta mögött. Hátra fordúlt s látta, hogy Porfir utána szaladt s már alig bír lélekzeni.

- Egy szóra, Romanovics Rodion; a mi azt a dolgot illeti... hát legyen úgy, a hogy' az Isten akarja! Hanem hogy eleget tegyünk a törvényes formáknak, még alkalmatlankodnom kell... Tehát még látjuk egymást. Nemde?

És Porfir mosolyogva állott előtte.

- Nemde? - ismételte. Úgy látszott, mintha szeretne még mondani valamit, de csak nem sikerült.

- Nekem pedig, Petrovics Porfir, bocsásson meg azért, a mit az előbb... Tűzbe jöttem, - mondta Raszkolnyikov, ki most már teljesen visszanyerte biztosságát s ellenállhatatlanúl vágyott fontoskodni.

- Nem tesz semmit, - szólott közbe Porfir majdnem örömmel. - Magam is olyan voltam. Hiába, mérges természetem van. Nagyon sajnálom. Tehát viszontlátjuk egymást!... És ha az Isten is úgy akarja, nemsokára viszontlátjuk egymást...

- S még csak akkor fogjuk tulajdonképpen alaposan megismerni egymást, - szólott közbe Raszkolnyikov.

- De akkor aztán alaposan megismerkedünk, - felelte Porfir, kacsintott a szemével, de arcza komoly maradt. - Most tehát névnapra megy?

- Temetésre.

- Ah, tudom. Temetésre. Vigyázzon az egészségére mindenek fölött.

- Hát én mit kívánjak ezért önnek? Magam sem tudom, - felelte Raszkolnyikov s lefelé indúlt a lépcsőn. - De újra visszafordúlt. Szeretnék „jó eredményt" kívánni önnek, de lássa, olyan komikus az az ön foglalkozása!

- Micsoda? Komikus? - hegyezte a füleit Porfir.

- Természetesen. Lássa azt a szegény Nikolájt is bizonyosan addig kínozta, gyötörte a maga lélektani rendszere szerint, hogy utóljára is vallott. Bizonyosan éjjel-nappal ismételgette neki: „Te vagy a gyilkos, te vagy a gyilkos." Nos, most már bevallotta, de azért ön tovább kínozza: „Hazudsz, nem te vagy a gyilkos. Betanúlt szavakat mondasz!" Hát nem nevetséges ez?

- He, he, he. Tehát meghallotta, mikor azt mondtam, hogy betanúlt szavakat mond?

- Hogyne hallottam volna!

- He, he. Szellemes, nagyon szellemes. Mindent megfigyel. Önnek nagyon finom, éles elméje van. Mindig a komikus oldaláról fogja föl a dolgokat... he, he! Ha jól tudom, Gogoly van nagy mértékben megáldva ilyen tehetséggel.

- Igen, Gogoly.

- Az, az, Gogoly. Tehát a legkellemesebb viszontlátásra.

- Hasonlóképpen.

Raszkolnyikov egyenesen haza ment. Utóljára is annyira meg volt zavarodva, hogy midőn hazaért s leült a pamlagra, legalább negyedóra kellett, míg kipihente magát s rendbe szedte a gondolatait. Nikolajra gondolni sem mert. Érezte, hogy teljesen ki van merülve s Nikolajnak azt a megmagyarázhatatlan, csodálatos vallomását úgy sem bírná most megérteni. S e tény következményeit is világosan látta: nem sokára ki fog derűlni, hogy a mázoló hazudott s aztán újra ő rá kerül a sor. De addig legalább szabad lesz, használhatja az idejét, tehet valamit, hogy kikerülje a veszélyt, melynek be kell következnie.

De hát mi az a veszély, a mely fenyegeti? Kezdte fölfogni a helyzetét. Mikor most újra át-gondolta egész beszélgetését, melyet Porfirral folytatott, nem bírta leküzdeni irtózatos sejtelmét. Igaz, hogy még nem ismerte a Porfir terveit, minden számítását, de a játszma egy

része már előtte feküdt s rajta kívül, természetesen, senki sem tudhatta jobban: milyen rettenetes lesz az utolsó „húzás", melyet Porfir tesz ebben a szomorú játékban.

Az előbb csak néhány percz kellett még, s teljesen elárúlta volna magát. Porfir, ki teljesen ismerte ellenfelének jellemét, s azt beteges állapotával együtt jól fölhasználta, gyöngédtelenűl bár, de biztos sikerrel játszott. Raszkolnyikov nem tagadhatta, hogy már is eléggé kompromittálta magát Porfir előtt.

Persze tények még mindig nem voltak előtte s eddigi önkénytelen vallomásai is nagyon kétségesek. De hát most az a kérdés: megértett-e Porfir mindent, nem téved-e? Vajon csakugyan készített mára valamit? És *mit* tulajdonképpen? Hogyan váltak volna el egymástól, ha a Nikolaj váratlan katasztrófája közbe nem jön?

Porfir majdnem teljesen felfödte az egész tervet, mely szerint játszik. Persze, sokat koczkára tett vele, de mégis megtette. S Raszkolnyikov azt hitte, hogy ha még több mutatni valója lett volna, azt is fölfedezte volna előtte. S mi lehetett az a meglepetés? Talán csak ingerelni akarta vele? Vajon volt ennek valami jelentősége? Bizonyítékot, a tény kézzelfogható bizonyítékát rejtegette talán? Talán a tegnapi ember várt ott? Hová is tűnhetett? Merre bújdosik? Ha Porfir egyáltalában tud valami bizonyosat, úgy összeköttetésben kell lennie azzal az emberrel.

Ott űlt a pamlagon, lehajtotta a fejét, majd a térdére támaszkodott s két keze közé rejtette az arczát. Idegei egész testében rángatództak. Végre fölállott, összeszedte magát, vette a sapkáját s az ajtó felé fordúlt.

Az az előérzet szállta meg, hogy legalább mára nincs mitől félnie. Az öröm sajátságos érzete volt az, a mi most szívében életre kelt. Ivanovna Katerinához akart menni. A temetésről már bizonyosan elkésett, de a halotti toron még megjelenhet s ott látni fogja Szónyát!

Megállott, elmerengett és fájdalmas mosolyra nyíltak ajkai.

- Ma, még ma! - ismételgette magában. - Igen, még ma. Meg kell lenni...

Éppen ki akarta nyitni az ajtót, midőn az magától fölpattant, Raszkolnyikov összerezzent s visszaugrott. Az ajtó lassan s nyikorgás nélkül nyílott ki s a küszöbön - a tegnapi ember alakja jelent meg!

Hallgatva nézett Raszkolnyikovra, a mint ott állott egy darabig az ajtóban, aztán néhány lépést tett előre. Éppen olyan volt ma is, mint tegnap. Ugyanaz az alak, az a ruházat, csupán az arczkifejezése változott meg nagyon. Nagyon szomorúnak látszott s mélyen fölsóhajtott. Nem sok kellett hozzá, hogy ne férfinak, hanem asszonynak tartsa az ember.

- Mit akar? - kérdezte Raszkolnyikov s arczát halálos sápadtság borította el.

Az ember hallgatott s majdnem földig lehajtotta előtte a fejét. Jobb kezének egyik ujjával megérintette a padozatot.

- Mit akar? - kiáltott Raszkolnyikov.

- Bocsásson meg, tévedtem, - szólott halkan amaz.

- Miben?

- Abban a gonosz gyanúban.

Egymásra néztek.

- Nagyon nyugtalan voltam. Mikor ön akkor hozzánk jött, - talán nem is volt egészen józan, - s fölszólította a házmestereket: menjenek el önnel a rendőrségre, aztán a vér után kérde-

zősködött, nagyon nyugtalan lettem, hogy eleresztették s részegnek tartották. Még aludni sem tudtam. S minthogy nem feledtem el az ön lakása czímét, idejöttem s kérdezősködtem...

- De hát ki jött ide? - kérdezte Raszkolnyikov s derengeni kezdett elméjében.

- Én! Én sértettem meg önt.

- Hát maga abban a házban lakik?

- Ott. Akkor is ott álltam a többiek között. Már talán elfelejtette? Ott lakunk a kapu alatt. Szűcs vagyok, a házban dolgozom... Nagyon nyugtalan voltam...

Végre világosan előtte állott az előbbi jelenet, mely tegnapelőtt, a kapu alatt játszódott le. Már emlékezett rá, hogy a házmestereken kívül mások is, még asszonyok is állottak ott. Emlékezett egy hangra, mely azt inditványozta: vezessék a rendőrségre. Az indítványozó arczára nem emlékezett, most, midőn előtte állott, nem ismerte meg, pedig eszébe jutott, hogy akkor feléje fordúlt s úgy felelt neki.

Tehát ennyi a tegnapi ijedelem oka! Rettenetes volt az a gondolat, hogy ilyen semmiség miatt majdnem tönkre tette magát! Tehát a lakáskeresésen s a vér felől tett kérdésén kívül ez az ember *semmit* sem tud. Ebből kifolyólag Porfir sem tudhatott többet; semmit, kivéve a lázas önkivületben elkövetett sétát, semmi tényt - csak a psychologiát, „melynek azonban két oldala van"; hanem biztosat - egyáltalában semmit. Most tehát, ha ezentúl nem kerűlnek bizonyítékok a kezébe (s erre semmi áron sem szabad szert tennie!...) ugyan mit tehetne ellene? Ugyan mit lehetne kisütni ellene, még ha megszorítanák is? S még a lakásról is csak most, éppen most hallott, s azelőtt nem tudott felőle semmit.

- Ma mondta Porfirnak, hogy ott voltam? - kiáltott föl hirtelen, mint a kinek eszméje akadt.

- Miféle Porfirnak?

- A vizsgálóbírónak.

- Igen, én mondtam neki. A házmesterek nem akartak elmenni, hát elmentem én.

- Ma?

- Csak egy perczczel előbb, hogy ön belépett. Mindent hallottam, mikor önt faggatta.

- Hol? Mit? Mikor?

- Ott, ő nála, a deszka-fal mögött. Egész idő alatt ott ültem.

- Hogyan? Tehát maga volt a - meglepetés? Hogy' lehetett az? Mondja el.

- Mikor láttam, - kezdte az ember, - hogy a házmesterek nem adnak a szavamra semmit, azt mondják, már későn van, aztán félnek is, hogy kérdőre vonják őket: miért nem jelentették föl rögtön, - nyugtalan lettem, aludni sem bírtam s elkezdtem tudakozódni. Mikor aztán tegnap már eleget tudtam, elmentem hozzá. Először nem volt még ott. Egy óra múlva fogadott. Végre harmadszorra kihallgatott. Én tehát elmondtam neki mindent. Akkor elkezdett a szobájában nyargalni, s öklével verte a mellét: „- Óh, rablók! Mit tettetek velem! - kiáltotta. Hiszen, ha én ezt előbb tudom, rendőrökkel vezettetem ide!" Aztán kirohant, behítt valakit, a kivel a sarokban suttogott. Aztán megint hozzám jött és szidott. Én meg elmondtam neki mindent. Azt is, hogy ön semmit sem mert felelni arra, a mit mondtam, meg hogy nem is ismert meg. Erre aztán megint nyargalt le-föl, verte a mellét, ette a méreg s tovább nyargalt. Egyszer csak jelentették, hogy ön jött. „Takarodj ide. Itt maradsz a fal mellett. Ülj a helyeden csöndesen, akármit hallasz is. Talán még híni foglak. Mars!" Odahozott egy széket s rám zárta az ajtót.

Mikor aztán Nikolajt elővezették, kihívott engem is és azt mondta: talán még lesz dolga velem, majd kihallgat.

Az öreg ember újra meghajolt s megint az ujjával érintette a padlót.

- Bocsássa meg gonosz árúlkodásomat.

- Bocsásson meg neked az Isten! - felelte Raszkolnyikov. Az emberke pedig újra meghajolt, de most csak derékig, megfordúlt s lassú léptekkel elhagyta a szobát.

- Mindennek két oldala van; *most* mindennek két oldala van, - ismételte Raszkolnyikov s régi ruganyos lépteivel hagyta el a szobát.

- Most pedig kezdjük el mi ketten! - mondta kihívó mosolylyal, mialatt lement a lépcsőn. Kislelkűségére azonban csak szégyennel s megvetéssel tudott visszagondolni.

ÖTÖDIK RÉSZ.

I.

Luzsint nagyon lehangolt kedélyállapotban találta az a reggel, mely a Dunyecskánál s Alexandrovna Pulhériánál folytatott végzetes nyilatkozatok után következett. Bosszúságára mindig jobban s jobban meggyőződött arról, hogy az, a mit még tegnap csak üres képzeletnek, soha meg nem történhető esetnek tartott, íme ma bevégzett tény s többé jóvá nem teheti. Megsértett hiúságának férge egész éjjel rágódott szíve belsejében. Alig hogy fölkelt, a tükörhöz sietett: vajon nem öntötte-e el arczát az epe? S csak akkor nyugodott meg némileg, midőn jól megnézegette fehér, husos arczát s ezáltal arra a meggyőződésre jutott, hogy találhat ő még máshol is magának való menyasszonyt. De alig fogamzott meg agyában ez a gondolat, már ismét úgy meg is únta, hogy erélyesen a földre köpött, s ez a cselekedete szarkasztikus mosolyra ingerelte ifjú barátját s szobatársát: Lebezjatnyikov Szemjonovics Andrejt.

Petrovics Péter rögtön észrevette ezt a mosolyt s föl is jegyezte a Lebezjatnyikov rovására. Máskülönben is volt már barátjának egy és más a rovásán. Dühös volt magára s ostobaságára, hogy a tegnapi beszélgetés eredményét közölte vele. Ez már a második hiba volt, melyet tegnap a közlés vágyától ingerelve, fölindúlásában elkövetett.

Egyik kellemetlenség a másik után érte egész nap. Még a szenátus előtt is rosszúl dűlt el egyik ügye. Ezenkívül a háziúr is bosszantotta, a kitől jövendőbeli házassága reményében a lakást kibérelte. Ez a meggazdagodott német kézműves egyáltalában hallani sem akart arról, hogy a szerződést fölbontsák, habár Luzsin, ki már saját költségére javíttatott a lakáson egyet-mást, sokkal jobb karban akarta visszaadni, mint a hogy' kivette. A háziúr követelte tőle a kikötött bánatpénzt. Hasonló eset érte a bútorkereskedésben. Egyetlen rubelt sem akartak visszaadni a foglalóból, bár még meg sem kezdték a bútorok elkészítését.

- Csak nem házasodom meg a bútorok kedvéért! - kiáltott föl fogait csikorgatva. S ekkor újra föléledt benne a remény: Hát csakugyan elveszett volna már minden? Nem lehetne még egy utolsó kísérletet tenni?

Dunyecskára gondolt s újra édes gyönyörrel telt el a szíve. Az elvesztés tudata kinozta s ha lehetséges lett volna Raszkolnyikovot csupán egy rossz kívánsággal megölni, Petrovics Péter bizonyosan egy perczig sem vonakodott volna, hogy megtegye.

- Azt is rosszúl tettem, hogy nem adtam nekik pénzt, - gondolta, midőn visszatért a Lebezjatnyikov szobácskájába. - Hogy' is lehettem olyan zsidó. Micsoda számítás volt ez? Ah igen, azt akartam: maradjanak tovább is a nyomorban, hogy úgy tiszteljenek, mint a Gondviselést. Hanem hát bizony nem így sikerűlt!... Piha! Hanem ha adtam volna nekik vagy másfél ezer rubelt, ajándékokat a kelengyére, mindenféle lim-lomot Knopptól és az angol magazinból,[18] persze hogy más lett volna és... biztosabb is. Akkor nem adták volna ki olyan könnyen az utat. Az ilyen emberek büszkék arra, hogy hasonló esetben az ajándékot és a pénzt is visszaadják, csakhogy a visszaadás nem ment volna olyan könnyen s bizony még sajnálták volna is. Aztán meg a lelkiismeret is bántotta volna őket: hogyan adjuk ki az útját olyan embernek, ki annyira gyöngéd s bőkezű volt hozzánk? Hm, bizony, bakot lőttem.

[18] Híres divatáru kereskedés Pétervárott.

Újra csikorgatta a fogait, összeszamarazta saját magát, természetesen csak úgy, hogy más meg ne hallja. Kétszer olyan dühös és ingerült volt most, midőn hazatért, mint mikor eltávozott. Csak akkor csillapodott némileg, midőn kíváncsiságát magára vonta az Ivanovna Katerina szobájában készülődő halotti tor. Emlékezett rá, hogy már tegnap is hallott róla, sőt úgy tetszett, mintha ő is meg lenne híva, de a maga baja miatt még nem igen gondolt erre. Kérdezősködött hát Lippewechsel Amáliától, a ki Ivanovna Katerina helyett intézkedett addig, míg ez a temetőből visszatért s megtudta, hogy ünnepélyes halotti tor van készülőben. Majd minden lakót meghívtak, még azokat is, kik a boldogultat nem is ismerték. - Lebezjatnyikovot, ámbár összeütközése volt Ivanovna Katerinával, szintén meghívták; Luzsint azonban nemcsak hogy meghívták, hanem mint a legfontosabb, legnevezetesebb vendéget, várva-várták. Magát Ivanovna Amáliát is a legnagyobb czeremóniával hívták meg, ámbár a két asszony örökösen torzsalkodott; - ki is kegyesen fogadván a fölszólítást, az intézkedést s felügyeletet is magára vállalta. Bizonyos elégtételt talált ebben s büszke volt arra a méltóságra, melyet most fitogtathatott. Az előkészületek s a közlött részletek sajátságos gondolatot keltettek a Petrovics Péter lelkében, ki most visszatért a Lebezjatnyikov szobájába. Megtudta ugyanis, hogy Raszkolnyikov is a vendégek között lesz.

Szemjonovics Andrej véletlenül egész reggel otthon volt. Sajátságos, bár egészen természetes érzelmek fűzték össze ezt a két embert. Luzsin határtalanúl gyűlölte, megvetette Lebazjatnyikovot s a mellett bizonyos mértékben félt is tőle és pedig majdnem azóta, mióta hozzá érkezett. Nemcsak takarékossági szempontból (bár ez volt előtte a fődolog) szállott hozzá, hanem más ok is vezette ide. Már a vidéken is hallotta, hogy egykori gyámfia, Szemjonovics Andrej az ifjú progresszisták elsői közé tartozik s bizonyos titkos, érdekes körökben jelentékeny szerepet játszik. Ez vonzotta Petrovics Pétert. Ezek a hatalmas, mindent tudó, mindent megvető s leálczázó körök régóta bizonyos titokteljes, megnevezhetetlen félelemmel töltötték el. A vidéken, természetesen, még csak megközelítő fogalmat sem alkothatott arról, micsodák is ezek tulajdonképpen? Ő is, mint a többiek, hallotta, hogy Péterváron progresszisták, nihilisták stb. vannak, hanem ezek jelentőségét a nevetségig nagyítva s elferdítve adták elő. Mindenekfölött félt a leálczázástól. Ez volt az oka legnagyobb, állandó nyugtalanságának, különösen most, midőn Péterváron akarta folytatni eddigi tevékenységét. Évek előtt, pályája kezdetén, még a vidéken, kétszer volt alkalma a legkegyetlenebb leálczázást megfigyelni. Ezek a leleplezések két olyan vidéki nagyságot értek, kikhez fénykorukban ő is dörgölődzött s kik őt támogatták. Az egyik eset nagy botránnyal végződött, a másik azonban, rosszabb véget ért. Ezért aztán, Petrovics Péter elhatározta, hogy mihelyt Pétervárra ér, rögtön utána jár: meddig terjed tulajdonképpen ezeknek a leleplezőknek a hatalmuk, hogy esetleg még idejében megtegye óvintézkedéseit s ha kell: behízelegje magát a mi „új nemzedékünk" kegyeibe. Leginkább Szemjonovics Andrejra számított s ismeretségét már eddig is olyan jól fölhasználta, hogy mindazokat a frázisokat, melyekkel Raszkolnyikovnál kérkedett, tőle leste el. Természetesen nem sok idő kellett rá, hogy Lebezjatnyikovot, mint nagyon közönséges s meglehetősen együgyű embert ismerje meg. De ez a tudat nem adott neki nagyobb biztosságot és önbizalmat s akkor sem oszlott volna el a félelme, ha arról győződik is meg, hogy minden progesszista ilyen Bolond Miska, mint ez a Lebezjatnyikov. Azok a tanok, eszmék, módszerek, melyekkel Lebezjatnyikov rögtön elárasztotta, - tulajdonképpen nem is érintették; neki csak egy czélja volt: megtudni, mi módon történik ezeknél valami? Ezt kellett mindenekelőtt kitudnia. Vajon csakugyan van ezeknek befolyásuk, vagy nincs? Kell-e tőlük az ő személye miatt is félnie? Vajon pellengérre állíthatják-e, ha ezt vagy amazt követné el? S ha leleplezéstől kell tartania, honnan fenyegeti a veszély? Milyen tényeket szoktak most leginkább a nyilvánosság elé vinni? De ez még nem volt minden. Azt is szerette volna tudni: ha ezeknek az embereknek csakugyan van hatalmuk, nem lehetne-e hozzájuk férkőzni, s adandó alka-

lommal hasznukat venni? Vajon nem lehetne-e például úgy fölhasználni őket, hogy előmenetelében segítségére lennének? Egy szóval, ezer megoldani való kérdése is volt.

Szemjonovics Andrej erőtlen, élettelen, görvélykóros ember volt. Akarat nélküli, alárendelt hivatalnok. A nevetségig szőke volt s teljes szakállt viselt, melyre nagyon büszke tudott lenni. Majdnem mindig fájtak a szemei. Szíve lágy volt, de a szavai nem. Önérzetesen beszélt, sokszor még kihívó is volt, a mi eléggé nevetségesnek látszott, ha az alakjára nézett az ember. Ivanovna Amália őt tartotta legjobb lakójának, mert sohasem ivott és nagyon pontosan fizetett. S mindezt összevéve, Szemjonovics Andrej - meglehetősen együgyű volt. Szenvedélyesen ragaszkodott a mi haladásunkhoz s „új nemzedékünk"-höz. A lágyfejűek, korcsszülöttek s képzelődő féltudósok azon megszámlálhatatlan légiójához tartozott, kik rögtön megragadnak minden új, feltűnő, divatos eszmét s ezt csakhamar nevetségessé teszik, mert minden torzképpé válik, a mit fölkarolnak, még ha a legjobb akarat vezérli is őket.

Lebezjatnyikov, bár igen jólelkű volt, ki nem állhatta szobatársát s hajdani gyámatyját. Csak úgy magától támadt ez az érzés s kölcsönös volt. Együgyűsége ellenére Szemjonovics Andrej mindjárt átlátta, hogy Petrovics Péter csak hazudozik neki, titokban megveti s nem tartja „igazinak". Megkísérlette előtte Fourier módszerét, Darwin teoriáját czáfolgatni, de észrevette, hogy Petrovics Péter folyton szarkasztikus mosolygással hallgatja, utóbb nyiltan meg is dorgálja. Luzsin ugyanis megérezte, hogy Lebezjatnyikov nemcsak igen gyarló elméjű, hanem lehetőleg nagyítani, kérkedni is szokott, hogy bizonyosan semmi befolyása sincs az ő körében s egész bölcsességét csak harmadik kézből kapta. Sőt azt is látta, hogy mesterségét: a propaganda-csinálást sem érti, mert örökös ellentmondásokba keveredik. Eh, miféle „leleplező" ez a Lebezjatnyikov!

Ez alkalommal meg kell jegyeznünk, hogy Petrovics Péter, különösen kezdetben, nagyon szívesen elábrándozott a legsajátságosabb eszmékről. Például elhatározta, hogy egy keletkező commune létrehozásában (valahol a szénapiacz környékén) hatalmasan közre fog működni. Továbbá nem fogja ellenezni, ha Dunyecska - házasságuk első hónapjai után - jónak látja szeretőre szert tenni. Vagy pedig, hogy a gyermekeit nem fogja megkereszteltetni. És még sok mindenfélét. Petrovics Péter titokban gyönyörködött is már ezekben az új eszmékben, sőt meg is dícsérte magát értök. Különben is mindig nagy előszeretettel viseltetett a - dícséretek iránt.

Petrovics Péter, ki reggel néhány öt perczentes állampapírt váltott föl, most az asztalnál ült s pénzét számlálgatta. Lebezjatnyikov, kinek úgy szólván sohasem volt pénze, most föl s alá járkált a szobában s úgy tett, mintha azokra a bankjegyekre csak közönynyel vagy a legnagyobb megvetéssel tudna letekinteni. Petrovics Péter ellenben azt hitte, hogy Szemjonovics Andrej egyáltalában nem lehet közönyös a bankók iránt. Lebezjatnyikov viszont keserűséggel gondolta, hogy Luzsin ilyen véleményt táplál felőle s most is azért rakosgatja, teregeti bankjegyeit, hogy őt gyötörje vele, eszébe juttatva az ő szegénységét, hogy megmutassa neki: milyen nagy különbség van kettőjök között.

Ez alkalommal Luzsin annyira mérges és figyelmetlen volt, a milyennek Lebezjatnyikov még soha sem tapasztalta. Hiába pendítette meg legkedvesebb beszédtárgyát, az új elveken alapuló communet, Luzsin pénzolvasás közben röviden felelgetett, czáfolgatott s e modorban a legvakmerőbb gúny rejlett. Lebezjatnyikov azonban, mint afféle humánus ember, nem vette tőle rossz néven s csak a tegnapi csalódások hatásának tulajdonította. Unszolta a kíváncsiság, hogy a Dunyecska szakítására terelje a beszédet. Már betanult néhány „haladásszerű" frázist, melylyel tisztelt barátját megvígasztalja.

- Miféle halotti-tor lesz ezeknél... ennél az... özvegynél? - kérdezte hirtelen Petrovics Péter, s éppen legérdekesebb gondolatmenetét zavarta meg Lebezjatnyikovnak.

- Mintha nem tudná! Hiszen már tegnap is említettem azt a tárgyat, sőt fejtegettem is ezeket a szokásokat. Ha jól tudom: ön is meg van híva. Csak beszélt az asszonynyal tegnap?

- Nem hihettem, hogy ez a bolond koldúsasszony halotti-torra adja mindazt a pénzt, a mit attól a másik bolondtól, Raszkolnyikovtól kapott. Csak csudálkoztam, mikor az előbb arra megyek s látom az előkészületeket. Boros üvegek, meghivók s tudja az ördög még mi minden, - folytatta Petrovics Péter, ki szemmelláthatólag erre a tárgyra akarta terelni a beszélgetést. - Mit szól hozzá, hogy engem is meghívtak? Mikor? Nem emlékezem! Én bizony nem megyek el. Mit is csinálnék én ott! Tegnap, természetesen, beszéltem néhány szót az özvegygyel arra-menőben, mondtam neki, hogy mint hivatalnoknő talán számot tarthat némi nyugdíjra. Ezért hítt volna meg?! He, he!

- Én sem szándékszom elmenni, - mondta Lebezjatnyikov.

- No még csak az kellene! Miután sajátkezűleg jól elverte az özvegyet. Nagyon érthető, hogy ön szégyel oda menni. He, he, he!

- Ki verekedett? S kit vertek meg? - pattant föl Lebezjatnyikov s elpirúlt.

- *Ön* verte meg Ivanovna Katerinát, még nem is régen, csak egy hónapja lehet. Tegnap hallottam... Hát ilyenek azok a nemes törekvések... Bizonyosan ez is a nőkérdéshez tartozik, mi? - He, he, he!

- Ostobaság, rágalom! - folytatta Lebezjatnyikov, ki mindig félt, hogy fölemlítik előtte ezt az esetet. - Egészen másképp történt!... Rosszúl értesítették, pletykáltak. Én csak védtem magamat. Ő rohant rám, arczomba vágta karmait s majd kitépte szakállamat. Az önvédelemre csak jogosítva van minden ember? Különben is elvből nem tűröm a hatalmaskodásokat. Hiszen az despotismus lenne! Ott kellett volna állnom s tűrni az ő hatalmaskodását? El-taszítottam magamtól.

- He, he, he - nevetett gonoszúl Luzsin.

- Azért szurkálódik, tudom, mert maga is bosszús, dühös... Ostobaság az egész, és semmi köze a nőkérdéshez.

- Rosszúl értette. Én azt hittem, hogy ha már egyszer axiomának kell elfogadnunk a férfiak s nők egyenlőségét, terjesszük ki a fizikai erőre is. (Mint a hogy' meg is állapítják ezt.)

- Persze, de én azt hiszem, hogy ilyen kérdésnek tényleg nem kellene lenni s hogy a jövőben e fölött nem fognak vitázni... s hogy bolondság a czivakodásban egyenlőséget keresni. Én nem vagyok olyan bolond... habár elismerem, hogy van nézeteltérés e tekintetben... de a mi van most, az nem lehet később... Hogy most még van... piha! ördögadtát! Önnel összeverekedik az ember. Nem azért nem megyek a temetésre, mintha kellemetlen volna. Egyszerűen elvből nem megyek, hogy ne kellessen részt vennem a halottakért való imádkozás előítéletes czeremóniá-jában: ez az egész. Egyébiránt, el is lehetne menni, de csak mulatságból... Kár, hogy nem lesznek papok. Akkor föltétlenül elmennék.

- Tudniillik lakjék jól az ember idegen asztalnál, aztán köpje le azokat, a kik meghítták. Igy van?

- Nem leköpésről van szó, hanem protestálásról. Nekem a szándékom jó. Én közvetve elősegíthetem a haladást és a propagandát, minden ember köteles művelődni és eszméit ter-jeszteni, s meglehet, minél erősebben cselekszi ezt, annál jobb. Én elszórhatom az eszméket, a magvakat... Ezekből a magvakból tények nőnek. - Mivel sértek én meg valakit? Kezdetben sértve érzik magokat, aztán belátják, hogy hasznukra voltam. Ime itt van Terebjeva, (a ki most a köznek él), őt is megszólták, hogy mikor elhagyta családját és átadta magát - a közösségnek,

azt írta apjának és anyjának, hogy nem akar előítéletek közt élni s polgári házasságot köt, s azt mondták, hogy nagyon nyersen viselte magát, a szüleit kímélhette volna s gyöngédebben kellett volna írnia. Én szerintem mindez ostoba beszéd, s egyáltalán nincs szükség semmi gyöngédségre, ellenkezőleg: egyenesen protestálni. Hát Varencz? Hét évig élt férjével, két gyermeket szült s egyszerre csak ketté vágta a viszonyt férjével, azt írva neki, hogy: „Beláttam, hogy önnel boldog nem lehetek. Soha sem bocsátom meg, hogy megcsalt, eltitkolva előttem, hogy más formája is van a társas életnek, s ilyen példának okáért a közösség. Én ezt nem rég tudtam meg egy nagylelkű embertől, a kivel össze is adtam magamat s most vele együtt élek a közösségnek. Egész nyíltan mondom ezt önnek, mert tisztességtelenségnek tartom, hogy valakit megcsaljak. Ön tegye, a mit akar. Abban ne bizakodjék, hogy engemet visszatéríthet: attól nagyon elkésett. Minden jót kívánok önnek.” Így kell az ilyen leveleket megírni.

- Hát az a nő, az a Terebjeva, - hiszen az ugyanaz, a kiről azt beszélte, hogy már a harmadik polgári házasságban él.

- Még csak a másodikban, ha a tények után ítélünk. De ha mindjárt a negyedik, ha mindjárt a tizenötödikben is: ez mind semmi. S ha valaha sajnáltam, hogy apám és anyám meghaltak, hát most sajnálom leginkább. Hányszor ábrándoztam arról, hogy ha még élnének, mennyire protestálnék ellenök! Készakarva vinném oda a dolgot... Éppen, mint egy leszelt darab kenyér, piha! Megmutatnám én nekik! Csodálatba ejteném őket! Igazán, sajnálom, hogy senkim sincs!

- Hogy volna kit csodálatba ejteni, he, he! No, hát legyen úgy, a hogy” ön mondja - szólt Petrovics Péter, - hanem mondja csak kérem; ön, ugy-e bár, ismeri a boldogúltnak azt a leányát, azt a könnyelmű teremtést? Igaz volna az, a mit róla beszélnek? Mi?

- Mit beszélnek? Az én, tudniillik az én személyes meggyőződésem szerint, az ő helyzete a nők legnormálisabb állapota. Miért is ne? Tudniillik distinguons. A mai társadalomban természetesen nem egészen normális, mert még erőszakolt, de a jövőben teljesen normális lesz, mert szabad és megengedett lesz. Most is igazsága volt: ő szenvedett s ez volt a tőkéje, úgynevezett kapitálisa, a melylyel teljes joga volt rendelkezni. Természetes, hogy a jövendő társadalomban ilyen kapitálisra nem lesz szükség, annak a szerepe más nevet fog viselni, más, észszerű alapra lesz fektetve. A mi Szemjonovna Zsófiát személyesen illeti, én az ő mostani helyzetét nem tekintem egyébnek, mint energikus, megtestesült protestálásnak a társadalmi állapotok ellen s ezért nagyon tisztelem, sőt örvendek, ha ránézek.

- Nekem meg azt mondták, hogy éppen ön űzte ki ebből a lakásból azt a leányt!

Lebezjatnyikov most már teljesen felbőszült.

- Ez is csak éretlen fecsegés! - ordította. - Nem is úgy volt, egyáltalában nem úgy történt. Ivanovna Katerina hazudozott össze-vissza, mert nem értett meg! Eszem ágában sem volt Szemjonovna Zsófiát üldözni! Egyszerűen csak a lelket akartam benne tökéletesen fölébreszteni. Önzés nélkül arra törekedtem, hogy ellentállást öntsek belé... Az ellentállás fölébresztése miatt tettem mindent. De hát Szemjonovna Zsófia különben sem maradhatott volna ebben a lakásban.

- Talán fölszólították, hogy lépjen be a communebe?

- Mindig gúnyolódik, de bizony ritkán sikerül! Bocsássa meg ezt az észrevételt. Ön egyáltalán nem ért a dologhoz. A communeben semmi ilyen fajta szerep sincsen. A commune éppen azért létesült, hogy ne legyen több ilyen szerep. A communeben ez a szerep teljesen elveszti mostani sajátságait. A mi itt ostobaság, amott teljesen bölcs dolog; a mi itt természetellenes, amott egészen természetes. Minden a körülményektől függ. Minden a társadalmi rend, az em-

ber magában semmi!... Most különben egészen jól vagyok Szemjonovna Zsófiával. Soha sem tartott ellenségének s nem érezte sértve magát. Igen, most már megszerzem őt a commune számára. Aztán mi nevetni való van ezen? Mi megteremtjük a magunk communejét, de sokkal messzebb terjedő alapokon, mint az előbbi volt. Mi már sokkal messzebbre haladtunk. Többet merünk. Ha Dobrolyubov kiszállna a sírjából, még vele is vitatkoznám. Bjelinszkijt[19] egészen tönkre silányítanám! Ez alatt tovább is folytatom a Szemjonovna Zsófia „kifejlesztés"-ét. Kitűnő, pompás anyag!

- És ön föl is használja ezt a „pompás anyagot?" Mi? He, he!...

- Nem, nem!... Oh nem! Ellenkezőleg!

- Ellenkezőleg! He, he, he! Ez már aztán kitűnő felelet volt.

- Meghiheti. De ugyan mi okom lenne eltitkolni, ha nem úgy volna, mondja? Ellenkezőleg! Nagyon is sajátságosnak tartom, hogy ő olyan félénk, szemérmes, szégyenkező, mikor velem van.

- És ön, természetesen „kifejleszti"... he, he, he, Bebizonyítja neki, hogy ez a szégyenkezés... merő ostobaság!

- Egyáltalában nem! Oh, milyen durván, hogy úgy mondjam ostobául (bocsánat a kifejezésért) értelmezi ön ezt a szót: „fejleszteni". Semmit sem bír fölfogni! Oh, milyen - készületlen még most is! Mi a nő szabadságáért küzdünk, ön azonban egészen másra gondol... A nélkül, hogy a szemérem kérdésének fejtegetésébe bocsátkoznám - előttem haszontalan érzelem ez s még az előítéletek közé tartozik - teljesen igazat adok neki, mikor velem szemben szemérmes, mert ez teljesen az akaratától függ s ő jogával él, mikor ilyen. Természetesen, ha azt mondaná: „Tégedet választottalak!" - nagyon szerencsés előnynek tartanám, mert nagyon tetszik nekem ez a leány. Így azonban senki sem bánik vele udvariasabban és gyöngédebben, mint én, senki sem becsüli annyira az ő női méltóságát, mint én... Én... én csak várok és - remélek! Ennyi az egész.

- Inkább adjon neki valamit! Fogadok, hogy erre még nem is gondolt!

- De hát ön egyáltalában semmit sem bír fölfogni! Ismétlem. Persze a leány állapota megengedhet ilyen föltevést, de itt egészen más kérdés forog szóban, egészen más. Ön egyszerűen megveti őt. Ön csak olyan tényt lát, melyet elavult előítéletei szerint megvetésre méltónak tart s e miatt megvonja egy emberi lénytől a humanitás elnézését. Fogalma sincs róla, milyen a Szónya természete! Csak azért bosszankodom, hogy utóbbi időben már semmit sem olvas s nem veszi el könyveimet. Azelőtt gyakran kapott tőlem. Kár, hogy olyan energia és határozottság mellett, melylyel ellentállni tud (s ezt már be is bizonyította), nincs elég önállósága, nem eléggé független, nem bír teljesen fölszabadúlni némely előítélet és... ostobaság hatalma alól. Pedig némely kérdést teljesen fölfog. Például a kézcsók-kérdését egészen jól megértette. Tudniillik az a férfi, a ki egy nőnek kezet csókol, ezzel megsérti a hölgyet, mert ténye az egyenlőség törvényébe ütközik. Megvitattuk már egyszer magunk között ezt a kérdést és én tudattam Szónyával. Most éppen a szabad-belépés kérdését fogom előtte fejtegetni.

- Hát ez már megint micsoda?

- Nemrég vita tárgya volt az a kérdés, vajon a commune egy-egy tagja minden időben belépheti-e társához, akár férfi, akár nő az illető... Nos és elhatároztatott, hogy *igen*, minden tagnak jogában van....

---

[19] Dobrolyubov és Bjolinszkíj híres orosz publicisták.

- No, hát ha annak a bizonyos férfinak vagy nőnek akkor éppen valami különös elintézni valója van?... He, he.

Szemjonovics Andrej megint dühbe jött.

- Már megint ezeket az átkozott „elintézni valókat" emlegeti! - kiáltott föl bosszúsan. - Ah, mennyire haragszom magamra, hogy ön előtt részleteztem a mi rendszerünket s elhamarkodva még ezeket az átkozott elintézni valókat is megemlítettem! Ördög bújjék bele! Most örökké ezen nyargalódzik s minden hozzá hasonló, a ki nem tudja fölfogni az eszmét, de nevetni annál jobban tud! Aztán még úgy tesz, mintha joga lenne az ilyen megjegyzésekre, még büszkélkedik is vele! Piha! Örökké azt állítottam, hogy újonczokkal csak akkor kell megismertetni ezt a kérdést, mikor már teljesen fölfogták az egész rendszert, az ember kifejlődött s azon ponton van, hogy egészen megérjék az eszmére. Igaz, mondja csak, micsoda megvetésre méltót, ócsárolni valót talál például - egy szemét-gödörben? Én vagyok az első, a ki kész azt a szemét-gödröt, a melyiket akarja, kitisztítani. És ehhez nem kell önmegtagadás. Ez egyszerűen csak - munka; nemes munka, mely az emberiség hasznára válik. S a foglalkozás fölé semmi más tevékenységet nem szabad helyeznünk. Ellenkezőleg, magasabban áll, mint akár Rafael, akár Puskin működése, mert *hasznosabb*.

- És fínomabb, mindenesetre fínomabb... he, he, he!

- Mit akar ezzel mondani, hogy „fínomabb"? Én nem ismerek ilyen kifejezéseket, ha azok az emberi munka kifejezésére vonatkoznak. „Fínomabb, nemesebb" - ostobaságok, előítélet, megvetem. Mindaz, a mi hasznára válik az emberiségnek, nemes is egyszersmind. Csak egy elnevezést értek, s ez a hasznos. Vihogjon csak, a mennyit tetszik, ez mégis így van!

Petrovics Péter hangosan kaczagott. Már bevégezte számolását s eltette pénzét. Egy csomó bankjegy azonban még az asztalon maradt. A szemét-gödör kérdése, bár nagyon ízléstelen téma volt, már nem egyszer idézett elő egyenetlenséget a lakótársak között. Ez alkalommal számított is rá Luzsin, hogy Lebezjatnyikovot méregbe hozza vele.

- Csak azért olyan kötekedő, olyan rossz indúlatú ma, mert tegnap felsült, - tört ki végre Lebezjatnyikov, ki eddig „függetlensége" s „ellenálló képessége" mellett sem bírt szabadúlni az alól a félénk tisztelet alól, melyet fiatalsága óta érzett Petrovics Péter iránt.

- Inkább azt mondja meg, - szólott közbe gőgösen Luzsin, hogy megtehetné-e, jobban mondva, elég bizalmasan van-e az említett fiatal nőszemélylyel ahhoz, hogy be merné őt hívni a szobába? Most rögtön, ebben a perczben. Azt hiszem, már visszajöttek a temetőből. Járáskelést hallok... Szeretném látni azt a személyt.

- De hát miért?

- Azért!... Akarom. Ma vagy holnap elköltözöm innen. Szeretnék vele közölni valamit. Különben itt lehet, a míg vele beszélgetek. Jobban is szeretem, ha itt marad, mert még Isten tudja: mit fog gondolni.

- Semmit sem gondolok!... Ha dolga van vele, legjobb lesz ide hívni. Mindjárt érte megyek. Legyen nyugodt, nem fogom akadályozni.

Lebezjatnyikov vagy öt percz múlva csakugyan Szónyácskával tért vissza.

Szónya bámúlva lépett be s most is olyan félénk volt, mint máskor. Mindig, még gyermekkora óta félt az idegenektől, hát még mostani helyzetében!...

Petrovics Péter udvariasan s barátságosan fogadta, némi árnyalatával a joviális bizalmaskodásnak, a mint az ő véleménye szerint illett is egy olyan tiszteletreméltó egyéniséghez, mikor

egy ilyen fiatal s némi tekintetben „érdekes” leány áll előtte. Bátorította s leültette szembe az asztal mellé. Szónya helyet foglalt. Körülnézett; előbb Lebezjatnyikovra, aztán a pénzre, mely az asztalon volt, aztán megint Petrovics Péterre, kiről aztán többé le nem vette szemeit.

Lebezjatnyikov kifelé indult, de Petrovics Péter megállította az ajtóban.

- Itt van Raszkolnyikov? - kérdezte halkan.

- Raszkolnyikov? Itt. Mit akar vele? Éppen most lépett be, láttam... Mit akar?

- No, hát akkor határozottan arra kérem, maradjon idebent és ne hagyjon egyedűl ezzel a - nővel. Kicsiség az egész, de Isten tudja, mit nem csinálnának még belőle. Nem szeretném, ha Raszkolnyikov *ott* valamit beszélhetne. Érti, mit gondolok?

- Ah, értem, értem! - felelte Lebezjatnyikov. - Igaza van, bár az én véleményem szerint az ön félelme túlzott... De hát önnek mindig igaza van. Oda megyek az ablakhoz, itt maradok, de nem zavarom.

Petrovics Péter újra leűlt Szónyával szemben. Figyelmesen nézett rá s arcza rendkívül tisztességes, majdnem szigorú kifejezést öltött, mintha azt mondaná: „Aztán ne képzelj valamit, szép kisasszony.” Szónya zavarodottan nézett rá.

- Először is arra kérem Szemjonovna Zsófia, mentsen ki tiszteletreméltó anyja előtt... Nemde Ivanovna Katerina a kegyed anyja helyét foglalja el? - kérdezte Luzsin barátságosan. Úgy látszott, mintha a legjobb indúlat vezérelte volna, midőn beszélt.

- Igen, úgy van, anyám helyét foglalja el, - felelt Szónya aggódva.

- Nos tehát, lesz szíves előtte kimenteni, hogy szíves meghívására nem jelenhetek meg a halotti toron?

- Igen, mindjárt megmondom, - felelt Szónyácska s fölállott, hogy elsiessen.

- Ez még nem minden, - szólt Luzsin s mosolygott a leány gyávaságán s járatlansága fölött a társadalmi érintkezésre vonatkozóan; - rosszúl ismer, Szemjonovna Zsófia, ha azt hiszi, hogy ilyen csekélység miatt fárasztottam ide. Más czélom van.

Szónya megint leült. A szürke és szivárványszínű bankjegyek káprázták szemeit, de elfordította tekintetét az asztalról s újra Luzsinra nézett. Rögtön érezte, hogy illetlenség, különösen neki, idegen pénzt nézegetni. Előbb a Luzsin aranykeretű szemüvegére fordította hát a tekintetét, aztán a nagy, köves gyűrűre, mely annak újján ragyogott, végre rászánta magát, hogy Petrovics Péterre fog tekinteni. Némi szünet után folytatta Luzsin:

- Néhány szót váltottam tegnap véletlenűl Ivanovna Katerinával, de elég volt ahhoz, hogy megértsem: milyen nem természetes (ha szabad így kifejeznem) állapotban van jelenleg.

- Igen, természetellenes állapotban, - sietett felelni Szónya.

- Vagyis egyszerűen és érthetően kifejezve: mamácskája beteg.

- Igen, beteg.

- Helyes. Tehát a humanitás nevében s hogy úgy mondjam: részvétből, szeretnék némileg hasznára lenni. A mint látom, ez a szerencsétlen család most egészen önre szorúl?

- Bocsánat, - felelt Szónya s fölállott, - beszélt ön Ivanovna Katerinával a valószínű nyugdíjról? Nekem ugyanis azt mondta, hogy ön szíves lesz kieszközölni. Igaz?

- Egyáltalában nem. Képtelenség. Csak annyit említettem előtte, hogy szolgálatban meghalt hivatalnokok özvegyei jogot formálhatnak a nyugdíjra, megjegyzendő: ha van pártfogójuk. De

ha jól tudom, a megboldogúlt nem szolgálta végig a törvényes időt s az utóbbi időben nem is volt hivatala. Egy szóval: még a reménység is nagyon kétséges lenne itt, minthogy az özvegynek semmi törvényes igénye sincs a gyámolításra. Ellenkezőleg!... S ő már nyugdíjról ábrándozik? Ha, ha, ha! Sokra képes az asszony.

- Igen, nyugdíjról beszélt... Mert nagyon könnyen hivő s jó, annyira, hogy mindent elhisz és... és... már bizony ilyen a természete... ilyen! Bocsánat, - szólt Szónya s fölállt helyéről.

- Engedelmet kérek - felelt Luzsin. - Még nem hallgatott meg mindent.

- Úgy? Még nem? - kérdezte zavarodottan Szónya.

- De hát üljön le!

Szónya végképp megzavarodott s leült harmadszor is.

- Mint mondtam, én is óhajtanék erőmhöz képest valamit tenni, látván a kegyed s a szerencsétlen kicsinyek sorsát; csakis a mennyire tőlem telik. Talán lehetne gyűjtőívet kibocsájtatni az árvák javára, vagyis, hogy úgy mondjam, valami ehhez hasonlót... Szokás ez a közel állók között, sőt olyanoknál is, kik távolabb esnek az árváktól, de segíteni akarnak felebarátjukon... Tehát ezt akartam közölni önnel... Ez már inkább lehetséges volna...

- Igen, nagyon szép... Fizesse meg az Isten - susogta Szónya s figyelmesen nézett Luzsin úrra.

- Igen, ez már lehetséges volna... Később majd jobban megbeszéljük, azaz... még ma hozzá lehetne fogni. Jőjjön el tehát úgy hét óra felé hozzám. Szemjonovics Andrej hihetőleg szintén jelen lesz. De... van egy leküzdeni való akadályunk s ezért fárasztottam ide kegyedet. Ugyanis Ivanovna Katerinának lehetetlenség pénzt adni a kezébe. Veszélyes dolog volna. Bizonyság a mai halotti tor. A nélkül, hogy úgy mondjam, - hogy egy falat kenyere lenne holnapra, czipőket vásárol stb., mára jamaika-rumot, madeirát, sőt kávét hozat... Láttam, mikor arra mentem. Holnap pedig újra a nyakába szakad a szükség, mert elpazarolta az utolsó harapás kenyér árát is... Őrültség! Ezért aztán, az én véleményem szerint, úgy kell intézni a gyüjtést, hogy a szerencsétlen özvegy ne is lássa a pénzt. Egyedül csak kegyed tudjon róla. Jól mondom?

- Nem tudom. Ő csak ma olyan... Olyan sokat ad arra, hogy a boldogúlt emlékét megünnepelje... Ilyesmi csak egyszer fordúl elő egy életben. Máskor olyan okos... de legyen úgy, a mint ön gondolja... Én nagyon, de nagyon... s mindnyájan nagyon... és az Isten... az árvák...

Szónya nem bírta kifejezni gondolatait és sírva fakadt.

- Jól van hát. Gondolkodjék a terven. Addig pedig fogadja el, rokonai érdekében, tőlem ezt a vagyonomnak megfelelő összeget. De nagyon kérem, hogy a nevem ne szerepeljen a dologban. Ime... minthogy magamnak is nagy kiadásaim vannak, többet nem tehetek.

És Petrovics Péter gondosan kibontogatva egy tíz rubeles bankjegyet nyújtott Szónya felé. Szónya elvette, a vér arcába szökött, fölugrott a székről és sietve elbúcsúzott. Petrovics Péter ünnepélyes léptekkel kísérte az ajtóig.

Végre kiszabadult ebből a szobából! Izgatottan rohant Ivanovna Katerinához.

Szemjonovics Andrej az egész idő alatt majd az ablaknál állott, majd föl s alá sétálgatott a szobában, hogy a beszélgetést ne zavarja. Mikor azonban Szónya eltávozott, megállott Petrovics Péter előtt s ünnepélyesen feléje nyújtotta a kezét.

- Mindent hallottam s *láttam mindent*, - mondta s az utóbbi szavakat erősen hangsúlyozta. - Ez már igazán nemes, akarom mondani: emberi cselekedet. Ki akarta kerűlni a hálálkodást, láttam. S bár én, bevallom, elvből gyűlölöm a személyes jótékonyságot, mert ez a helyett,

hogy gyökeresen kiirtaná, még inkább táplálékot nyújt a rossznak, most bevallom, hogy az ön eljárása nagy gyönyörűséget okozott nekem. Ez már tetszett, igazán.

- Ugyan hagyjon békét ezzel az ostobasággal, - mormogta Petrovics Péter sajátságos izgatottsággal s e mellett szokatlanúl éles, fürkésző pillantást vetett Lebezjatnyikovra.

- Nem, nem ostobaság ez, uram. Egy ember, mint ön, kit tegnapi balesete megsértett s fölizgatott, egyidejűleg képes a mások szerencsétlenségére is gondolni, - egy ilyen ember... még ha tette által szocziális hibát követ is el... legalább is - tiszteletreméltó! Ezt igazán nem vártam öntől, Petrovics Péter, különösen csodálatos fogalmai után... Óh, milyen hátrányára vannak önnek azok a fogalmak... Mit törődik ön, Petrovics Péter, a tegnapi esettel, - kiáltott a jólelkű Szemjonovics Andrej, kit hirtelen határtalan jóakarat ragadt meg Luzsin iránt; - miért törődik vele, s ugyan mi szüksége van önnek egyáltalában a házasságra, a *törvényes* házasságra, kedves, derék Petrovics Péterem? Egyáltalában, mire jó önnek a házasság törvényessége? Jól van, vívjon meg érte, ha akarja, nem bánom; de én végtelenül örülök, hogy nem sikerült, hogy ön szabad, hogy nem veszett el az emberiség számára - igazán boldog vagyok! Lássa, most már kimondtam, a mi a szívemen feküdt.

- Azért van szükségemre a törvényes házasság, mert nem akarok szarvakat viselni s idegen gyermekeket fölnevelni a ti polgári szövetségetekben, - felelte Luzsin, csak hogy mondjon valamit. De az esze egészen máson járt; meg lehetett rajta látni.

- Gyermekek? Gyermekeket említett? - kapta föl a fejét Szemjonovics Andrej, mint a csatamén, mikor a trombita harsogását hallja. - A gyermek egyik legfontosabb társadalmi kérdésünk. Ezt én is elismerem. De a kérdést egészen másként oldják meg. Némelyek egyáltalában mellőzik a gyermekeket, éppen úgy, mint minden, a családra vonatkozó tervezgetést. Hanem hát majd később beszélünk a gyermekekről. Előbb foglalkozzunk a szarvakkal. Bevallom, ez az én gyönge oldalam. Ez az utálatos kifejezés elképzelhetetlen az új nemzedék szótárában. De hát mik is tulajdonképpen a szarvak? Oh, micsoda tévedés! Mit is jelentenek a szarvak? Miért éppen szarvak? Milyen butaság! A törvénytelen házasságban egyáltalában nem is lesznek szarvak. Ez csak a törvényes házasság természetes következménye; hogy úgy mondjam a korrektúrája, protestálás a törvény ellen. S ebben az értelemben egyáltalában nem is megszégyenítő... és ha én valaha ráadnám a fejemet a törvényes házasságra, - föltéve, hogy ilyen képtelenség megtörténhetnék, - én csak örülnék a ti átkozott szarvaitoknak. Azt mondanám a feleségemnek: „Kedves babuskám, eddig csak szerettelek, de most már becsüllek is, mert látom, hogy tudsz protestálni.” Nevet? Ez csak azért van, mert nem tud fölszabadúlni az előítéletek alól. Az ördögbe is! Tudom én, hogy kellemetlen az, ha az embert törvényes házasságában megcsalják. Pedig hát az csak az alávaló tény alávaló következménye, mely által egyik is, másik is megcsúfoltatott. Ha azonban a szarvak, mint a törvénytelen házasságban, egyszer nyilvánosakká lesznek, egyszerűen megszűnnek létezni. Elképzelhetetlen lesz s nevét is el fogja veszíteni. Ellenkezőleg, az ön neje csak nagyrabecsülését fejezi ki az által, midőn képtelennek tartja önt arra, hogy az ő boldogságát megakadályozza s okosnak tartja önt, midőn nem fél attól, hogy bosszút fog állani az új választotton. Ördög bújjék bele. Sokszor elgondolom: ha majd egyszer megházasodom (törvényesen, vagy törvénytelenül, mindegy) magam fogok szeretőt vinni a feleségemnek, ha látom, hogy azon töri a fejét: miként tehetne szert ilyenre? „Kedves babuskám, mondanám neki, szeretlek, de azt akarom, hogy becsülj is, íme...” Nos, nincs igazam?

Petrovics Péter csak félig hallgatott a beszédre; most nevetett is; de mintha egészen másra gondolna az alatt. Sajátságos izgatottság vett erőt rajta. Dörzsölte a kezeit s eltűnődött. Végre Lebezjatnyikov is észrevette. Később visszaemlékezett erre s a következményekből meg is értette.

II.

Nehéz feladat volna megfejteni, milyen okok alkották meg Ivanovna Katerina megzavart fejében azt a határozatot, melynek az érthetetlen halotti tor lett a következménye. Majdnem tíz rubel ment rá abból a huszonötből, a mit Raszkolnyikov adott a Marmeladov temetésére. Talán kötelességének tartotta Ivanovna Katerina, hogy tiszteletét a halott iránt úgy fejezze ki, „a mint illik." Hadd lássák a lakók és Ivanovna Amália, hogy a megboldogúlt „egyáltalában nem volt rosszabb, mint ők, sőt talán még jobb is", s hogy senkinek sincs joga az „orrát fintorgatni" fölötte. Talán a szegénység büszkesége volt az, a mi befolyásolta. Vannak a mi népünk között olyan szokások, melyek mindenkire kötelezők és sok szegény embert arra kényszerítenek, hogy utolsó garasukat is föláldozzák csak azért, „hogy ne maradjanak mások mögött", s hogy azok a „mások" meg ne szólják őket. Valószínű az is, hogy ez alkalommal s éppen e nehéz pillanatban, midőn a világ legelhagyottabb teremtménye lett, azoknak a „semmirevaló, utálatos embereknek" meg akarta mutatni, hogy ő „nemcsak élni s vendégeket fogadni tud", hanem egyáltalában nem is nevelték úgy, hogy ilyen nyomorúlt sorsra jusson; nevelését „finom, mondhatni arisztokratikus házban nyerte" s atyja, ki ezredes volt, egyáltalában nem úgy nevelte őt, hogy valamikor padlót sikáljon és éjjel a gyermekek piszkos rongyait mosogassa.

Van eset rá, hogy a legszegényebb, legnyomorúltabb teremtményeket is megszállja olykor a büszkeség és hiúság csábja, oly erővel, hogy nem állhatnak neki ellent. Ivanovna Katerina különben nem tartozott az elnyomottak közé. Tönkre tehették a körülmények, de hogy erkölcsileg lesújtották volna, azaz megismertették volna vele az aggodalmat, azt, hogy idegen akarat előtt kell meghajolnia, - lehetetlenség volt. S ezenkívül igaza volt Szonyecskának, mikor azt mondta, hogy Ivanovna Katerina esze bomladozni kezdett. Még nem lehetett róla azt mondani, hogy teljesen megőrült, de az utóbbi időben, ez utolsó évben annyi csapás hullott szegény fejére, oly sok kínt kellett elszenvednie, hogy az agy megsérülése nem volt lehetetlenség. Különben az orvosok azt állítják, hogy a nagyon előrehaladott sorvadás is megzavarja a szellem rendes működését.

Bort is hozattak, nem sokfélét ugyan, s hogy *madeira* lett volna, az csak nagyítás; de volt bor. Volt azonkívül pálinka, rum és lisszaboni, persze mind a leghitványabb fajtából, de bőven. Három, négy féle étel is került még ki az Ivanovna Amália konyhájából a kútján kívül, mely rizsből készül s a halotti torok szokásos étele, s az elmaradhatatlan „bliny".[20] Ezenkívül két szamovárt is tettek az asztalra azok számára, kik az étkezés után teát vagy puncsot akartak inni. Mindent Ivanovna Katerina vásárolt be személyesen, egy elzüllött lengyel segítségével, a ki, Isten tudja miből, madame Lippevechselnél élt s parancsszóra nyargalt ide-oda. Majd nyakát szegte már, annyit rohant erre-arra tegnap és ma is korán reggel. Már kilógott a nyelve a nagy fáradtságtól, a mit szükségesnek is tartott feltűnővé tenni. Minden csekélység miatt Ivanovna Katerinához rohant, a Gosztnyj dvorban (bazár) utána is kiabált, folyton „Pani Horunzsinának" nevezte és elérte vele, hogy Ivanovna Katerina teljesen megutálta, bár előbb folyton azt állította, hogy e „nagylelkű, szolgálatra kész" ember nélkül egészen elveszett volna. Egyik fővonása volt különben Ivanovna Katerina jellemének, hogy bárkit első látásra már a legfényesebb dicssugarakkal ékesített föl, elhalmozta dicséreteivel annyira, hogy az illető tökéletesen elszégyelte magát; dicséretén kívül soha el nem követett hőstettekkel ruházta föl az illetőt s midőn már maga is egészen elhitte azt, a mit így kigondolt, - egyszer csak hirtelen kiábrándúlt, lerántotta bálványát a magas polczról, összeköpdöste s elrúgta magától

[20] Sütött tészta-étel.

azt, a ki előtt csak néhány órával előbb földig hajolt. A természet vídám, jókedvre hajló kedélylyel áldotta meg ezt az asszonyt s az örökös szerencsétlenség arra kényszerítette, hogy kétségbeesetten követelje a nyugalmat s örömöket. Rózsás reményei voltak s ha erre bármily csekély árny borúlt is, rögtön a legnagyobb dühbe csapott le ábrándjai közül, hogy sorsát megátkozza. Ilyenkor tört, zúzott minden, a mi csak a kezébe akadt s kész volt rá, hogy a falba verje a fejét. Ma Ivanovna Amáliát fogadta különös kegyeibe s a legnagyobb tisztelettel beszélt róla, talán csak azért, mert megígérte, hogy buzgólkodni fog a halotti tor előkészületeiben. Elvállalta ugyanis, hogy megteríti az asztalt, kerít asztalkendőket és evőeszközöket s konyhájában készítteti el az ételeket. Ivanovna Katerina mindent rábízott, minthogy a temetőbe kellett mennie. S valóban, minden jól sikerült. Az asztal elég rendesen volt fölterítve. Edény, kés, villa, pohár volt elég, persze innen-onnan összeszedve s minden elképzelhető alakban, - de minden megvolt, a mi kellett. Ivanovna Amália érezvén, hogy kitünően végezte föladatát, büszke mosolylyal fogadta a visszatérőket. Nagyon kicsípte magát. Fejkötő volt a fején s gyászfátyol lengett rajta. De ez a büszkesége, bár teljes mértékben jogos volt, valamiért még sem tetszett Ivanovna Katerinának. „Mintha e nélkül az Ivanovna Amália nélkül még egy asztalt se tudnának megteríteni!" Új, fátyolos főkötője sem tetszett neki. Csak nem gondolja tán az a buta német némber, hogy ő a háziasszony s csak könyörületből jött ide segíteni a tehetetlen szegény lakóknak? Könyörületből! Engedelmet kérek! Ivanovna Katerina apjánál, a ki ezredes volt s majdnem gubernátor, másképp terítettek ám, néha napján negyven személyre is, úgy, hogy ott efféle Ivanovna, vagy jobban mondva: Ludvigovna Amáliát még a konyhába sem bocsájtották volna be. Hanem Ivanovna Katerina egyelőre nem mondta ki gondolatait, habár szívében elhatározta, hogy ezt az Ivanovna Amáliát még ma le kell teremteni s kijelölni neki a megfelelő helyet, különben Isten tudja, mit képzel majd magáról, - addig is azonban nagyon hidegen és tartózkodva érintkezett vele. Más kellemetlenség is bántotta Ivanovna Katerinát: a temetésen a meghívott lakók közűl a lengyelen kívül, a ki még a temetőbe is kiszaladt, úgyszólván senki sem jelent meg; a torra meg éppen csak a legjelentéktelenebbek és legszegényebbek jöttek el, ezek közül is némelyik kölcsönkért vagy hányt-vetett ruhában. Az idősebbek és szolidabbak, mintha összebeszéltek volna, elmaradtak. Így p. o. Luzsin Petrovics Péter, a ki, el lehet mondani, a legszolidabbak közé tartozott, szintén nem jelent meg, pedig Ivanovna Katerina tegnap este már az egész világnak (tudniillik Ivanovna Amáliának, Polecskának, Szónyának és a lengyelnek) elbeszélte, hogy az igen nagytekintélyű, nagylelkű ember, a kinek roppant összeköttetései s nem kisebb birtokai vannak, a ki barátja volt az ő első férjének, bejáratos az ő apjához s a ki megigérte, hogy mindent el fog követni, hogy Ivanovna Katerina tekintélyes nyugdíjat kapjon.

Jegyezzük meg itt, hogy Ivanovna Katerina, ha dicsekedett is valamelyes összeköttetésekkel és előnyökkel, azt minden érdek, minden számítás és minden haszonlesés nélkül tette, úgyszólván: szíve mélyéről fakadt az, egyesegyedűl azon jó szándékkal, hogy az általa olyannak képzelt egyént még magasabbra emelje. Luzsinon kívül, valószínűleg példát véve róla, elmaradt az a gyalázatos, semmirekellő Lebezjatnyikov is. Ugyan mit gondol magáról? Hiszen csak könyörületből van meghíva, még pedig azért, mert Petrovics Péterrel egy szobában lakik és ismerőse, hát illetlenség lett volna meg nem hívni. Elmaradt egy tömzsi asszony is az ő „túlérett leányaival", a kik bár csak vagy két hete laktak Ivanovna Amáliánál, már is többször panaszkodtak a Marmeladovék lármája miatt, különösen, mikor a boldogúlt részegen jött haza, - a mi természetesen Ivanovna Amáliától tudódott ki, mikor összeveszett Ivanovna Katerinával s azzal fenyegetőzött, hogy kikergeti a családot és tele torokból ordította, hogy nem hagynak nyugtot a „tisztességes lakóknak, a kiknek pedig a kis körmük többet ér, mint ők." Ivanovna Katerina csak azért is elhatározta, hogy elhívja azt a dámát és leányát, a kiknek „a kis körmük többet ér, mint ők", annál inkább, mert az a dáma egész mostanig a véletlen találkozások alkalmával büszkén fordúlt el tőle, hát hadd tudja meg majd, hogy itt „tisztes-

ségesen gondolkoznak és éreznek s meghívják őket, elfelejtvén nekik a rosszat", és hadd lássák, hogy Ivanovna Katerina sincs ilyen alantas életmódhoz szokva. Föltette, hogy erről mindenesetre föl fogja őket világosítani az asztalnál, nem feledve el a papája gubernátorságát sem, s megjegyezvén mellékesen, hogy nem volt miért a találkozásuk alkalmával tőle elfordúlni, sőt az rendkívül ostoba viselkedés volt.

Nem jött el a kövér ezredes sem (valójában nyugalmazott törzskari százados), de ezt meg lehetett bocsátani, mert kiderűlt, hogy tegnap reggel óta „nem leli a hátulsó lábait".[21] Egy szóval csak ezek jöttek el: a polyák, aztán egy szótlan, fogyatékos külsejü kanczellista, a kin piszkos, kellemetlen szagú frakk volt; azután egy süket, csaknem egészen vak vén emberke, a ki valamikor valami postahivatalban volt s a kit valaki emberemlékezet óta, nem tudni, miért, ott tartott Ivanovna Amáliánál. Megjelent egy részeg nyugalmazott hadnagy - valójában élelmezési hivatalnok - is, a ki a legilletlenebbül és nagyon hangosan kaczagott és „képzeljék kérem": mellény nélkül. Egy valaki egyenesen leült az asztalhoz, még csak nem is üdvözölve Ivanovna Katerinát, végül egy valaki, miután nem volt ruhája, hálókabátban akart megjelenni, de ez már annyira illetlen volt, hogy Ivanovna Amália és a polyák segítségével sikerűlt kilökni. Egyébiránt a polyák hozott magával még két polyákot, a kik soha életökben nem laktak Ivanovna Amáliánál s a kiket az itteni lakásukban ez ideig soha senki sem látott. Mindez rendkívül kellemetlenűl érintette Ivanovna Katerinát. „Hát ugyan kinek a kedvéért történtek az előkészületek?" A gyerekeket, hogy jobban elférjen a vendégség, nem ültették az asztalhoz, a mely úgyis az egész szobát elfoglalta, hanem a hátulsó zugban egy ládán terítettek nekik, fölültetvén a két kicsikét egy lóczára. Polecska, mint nagyobb, megbizatott, hogy vigyázzon rájok, etesse meg őket s törülgesse meg az orrocskáikat, „mint az jól nevelt gyermekekhez illik". Egy szóval Ivanovna Katerina minden szükséges figyelemmel és nagyrabecsűléssel akarta fogadni a vendégeket. Különösen lenézett most a megjelentek közül némelyeket s föltartott orral kínálta meg őket, hogy foglaljanak helyet az asztalnál. Nem tudni, mi okból, azt képzelve, hogy a többiek elmaradásának az oka Ivanovna Amália, egyszeriben rendkívül barátságtalanúl kezdett vele érintkezni, a mit az azonnal észrevett s rendkívül bántva érezte magát.

Az ilyen kezdet nem igért jó véget.

Végre leültek. Raszkolnyikov éppen abban a pillanatban érkezett meg, mikor a temetőből visszatértek. Ivanovna Katerina rendkívül megörült neki, először azért, mert ő volt az egyetlen „művelt, tanult vendég", s „mint tudva van, két év mulva a helybeli egyetemen egy tanári katedrát fog elfoglalni", másodszor pedig azért, hogy Raszkolnyikov azonnal és udvariasan kimentette magát előtte, hogy bármint szeretett volna is a temetésen jelen lenni, körülményei meggátolták abban. Ivanovna Katerina csak vele volt elfoglalva, az asztalhoz jobbfelől maga mellé ültette (balfelől Ivanovna Amália ült), s bár folytonosan ügyelnie kellett, hogy az ételek rendben adassanak föl s mindenkinek jusson és ámbár a gyötrő köhécselés, a mely az utóbbi két nap alatt különösen erősebb lett, minduntalan fojtogatta, szünet nélkül oda-odafordúlt Raszkolnyikovhoz s félig suttogva igyekezett kiönteni előtte minden érzelmét, elégedetlenségét a tor sikerületlen volta fölött, - hanem kedvetlensége gyakran váltakozott a legnagyobb vidámsággal, nagyokat kaczagva az összegyűlt vendégsereg, de különösen a háziasszony rovására.

- Mindennek ez a kakuk az oka. Ön érti, hogy kiről beszélek: ő róla, ő róla! - s Ivanovna Katerina a házi úrnőre mutatott. - Nézzen rá csak: kimeresztette a szemét, érzi, hogy róla

[21] T. I. részeg.

beszélünk, de nem érti, hát kidüllesztette a szemét. Piha, bagoly! Ha, ha, ha! Khi-khi-khi! Aztán mit akar a fejkötőjével? Khi-khi-khi! Nem veszi észre; azt akarja, hogy mindenki azt tartsa felőle, hogy ő protegál engemet s szerencsének tartsam, hogy itt van. Én megkértem, mint tisztességes asszonyt, hogy a jobbakat hívja meg, különösen pedig a megboldogult ismerőseit s nézze, kiket hozott ide; csupa figurák, korhelyek! Nézze csak azt a piszkos képűt: akár egy kétlábú turha. Hát még ezek a polyákok; ha, ha, ha! Khi, khi, khi! Senki, senki sem látta itt őket soha, én sem láttam őket soha; hát minek jöttek el, kérdem? Csak leülnek szépen, sorjában. Pane, hej, - kiáltott egyikökre, - vett ön fánkot? Vegyen még! Igyék sört, igyék! Nem kell egy kis pálinka? - Nézze csak, fölugrott, búcsúzik, nézze csak, nézze; úgy látszik, teljesen éhesek, szegények. Sebaj, hadd menjenek. Legalább nem csinálnak olyan zajt... és... én valóban féltem a háziasszony ezüstkanalait. - Ivanovna Amália, - fordult egyszerre ehhez, - ha esetleg ellopják az ön kanalait, hát előre mondom, hogy én nem felelek értök! Ha, ha, ha! - kaczagott újra Raszkolnyikovhoz fordúlva s újra a háziasszonyra mutatva és örülve, hogy sikerült egy csípést ejtenie. - Nem értette meg, már megint nem értette meg. Csak tátja a száját, nézze csak: bagoly, valóságos bagoly, még pedig fülesbagoly azokkal az új szalagokkal, ha, ha, ha!

A nevetés újra átment visszatarthatatlan köhögésbe, a mely öt perczig tartott. Zsebkendőjén néhány csöpp vér látszott, homlokán izzadság-cseppek mutatkoztak. Némán mutatta meg a vért Raszkolnyikovnak s alig pihenve ki magát, újra rendkívüli élénkséggel suttogott hozzá, miközben arczán vörös foltok tüntek föl.

- Nézze csak: megkértem, hogy óvatosan és finoman hívja meg azt a dámát és leányát; tudja ön, kiről beszélek? Mert azokkal a legfinnyásabb módon kell bánni s ő úgy tett, hogy az az ide szakadt félbolond, az a kevély teremtés, az a semmi vidéki liba, csak azért, mert ő valamiféle őrnagynak az özvegye s azért jött ide, hogy a penziója után járjon és a hivatalokban seperhesse a ruhájával a padlót, csak azért, mert már ötvenöt esztendő óta festi a szemöldökét, fehéríti és pirosítja az arczát (az bizonyos!)... hát ennek a kreaturának nemcsak nem méltóztatott megjelenni, de még csak ki sem mentette magát, ha már el nem jöhetett, mint a hogy' azt ilyen esetekben a legkisebb műveltség is megköveteli. Azt sem tudom fölfogni, hogy miért nem jött el Petrovics Péter? Hát Szónya hol van? Hova ment? No, itt van már valahára. Hol voltál Szónya? Különös, hogy még az apád temetésén sem vagy pontos. Romanovics Rodion, bocsássa be magához. Itt a helyed, Szonyecska... mit akarsz? Végy magadnak. Végy a szószosból, az a legjobb. Mindjárt behozzák a fánkot. Hát a gyermekek kaptak? Polecska, van-e mindenetek? Khi-khi-khi! Jól van! Légy jó, Lida, s te is Kolyan, ne kopogj a lábacskáddal; ülj úgy, mint művelt gyerekhez illik. Mit mondtál, Szonyecska?

Szónya azonnal közölte vele Petrovics Péter mentségét, igyekezvén mentől hangosabban szólni, hogy valamennyien meghallják, s a legválogatottabb kifejezéseket használni, a melyeket Szónya még jobban fölczifrázott. Hozzá tette: Petrovics Péter különösen meghagyta megmondania, hogy ő, mihelyt csak lehet, azonnal el fog jönni, hogy a *dologról* személyesen beszélhessen s megállapodjanak az iránt, hogy mit kelljen tenni a jövőre nézve stb. stb.

Szónya tudta, hogy ez megbékíti Ivanovna Katerinát, hízeleg neki és a mi a fő, büszkesége ki lesz elégítve. Leűlt Raszkolnyikov mellé, a kinek gyorsan meghajtotta magát, s némán, kíváncsian nézett rá. Hanem aztán az egész hátralevő idő alatt valamiért nem akarózott neki sem ránézni, sem vele beszélni. Úgy viselte magát, mintha szórakozott volna, bár akkor is mindig úgy nézett Ivanovna Katerinára, mintha tetszeni akart volna neki. Sem ő, sem Ivanovna Katerina nem voltak gyászban, mert nem volt ahhoz való ruhájok; Szónyán valami fahéj-színűs szürke ruha, Ivanovna Katerinán pedig az ő egyetlen sötét, csíkos szőr-ruhája volt.

A Petrovics Péterről vett hír kitünő hatást gyakorolt. Ivanovna Katerina, miután fontos arczczal meghallgatta Szónyát, épp oly fontosan kérdezte, hogy: mint van Petrovics Péter? Aztán mindjárt, s csaknem fennhangon súgta Raszkolnyikovnak, hogy valóban különös is lett volna olyan tiszteletreméltó és szolid embernek, mint Petrovics Péter, ilyen „furcsa kompániába" keveredni, ha még olyan tisztelettel viseltetik is a család iránt, s ha még olyan jó barátságban volt is az ő papájával.

- Lám, azért vagyok én ön iránt nagyon hálás, Romanovics Rodion, hogy ön nem vetette meg az én szíves vendéglátásomat, még ilyen körülmények közt sem - tette hozzá csaknem egész hangosan; - egyébiránt meg vagyok róla győződve, hogy csak a rendkívüli baráti érzelem sarkallta önt szava megtartására, a mely önt az én szegény, megboldogúlt férjemhez kötötte.

Azután még egyszer büszkén és elégedetten szétnézett vendégei fölött s hirtelen különös buzgalommal, kiabálva kérdezősködött az asztalon keresztül a süket vén embertől: „Nem kell még egy kis pecsenye s kapott-e lisszabonit?" Az öreg nem válaszolt és sokáig nem bírta megérteni, mit kérdeznek tőle, habár a szomszédai csúfolkodva mindenfelől döfölgették. De ő csak körülnézegetett, kitátotta a száját, a mivel még jobban fölingerelte az általános derültséget.

- Nézze már, milyen ostoba! Nézze csak, nézze! Minek is hozták ide? A mi Petrovics Pétert illeti, - folytatta Ivanovna Katerina, - ő természetesen egészen más ember... Aztán olyan rendkívül szigorú tekintettel fordúlt Ivanovna Amália felé, hogy ez szinte meghökkent. - Petrovics Péter nem is hasonlít ezekhez a magok ágrólszakadt vakvezetőihez, a kiket az én papámnál a szakácsné még a konyhába se eresztett volna be - s a boldogúlt férjem is csak lereszkedésből fogadta volna őket, s azt is csak az ő véghetetlen jólelkűsége tetette volna meg vele.

- Igen, szeretett jókat inni; azt nagyon szerette: iszogatott is! - kiáltott föl egyszerre a nyugalmazott élelmezési tiszt, a tizenkettedik pohár pálinkát nyakalva be.

- A boldogult férjemnek tagadhatatlanúl meg volt az a gyöngesége s ezt mindenki tudta róla, - fordúlt hozzá Ivanovna Katerina, - de azért jó és becsületes ember volt, a ki szerette és megbecsűlte a családját, - csak az az egy hibája volt, hogy jóságánál fogva könnyen hitt mindenféle ringy-rongy embereknek s Isten tudja, kikkel nem iszogatott, még olyanokkal is, a kiknél a kis körme is többet ért. Képzelje csak, Romanovics Rodion, a zsebében egy mézes kalácsból csinált kakast találtak, holtrészegen jött hazafelé s a gyermekekről még sem feledkezett meg.

- Ka-kast? Azt tetszett mondani, hogy kakast? - kiáltott az élelmezési tiszt.

Ivanovna Katerina nem méltatta őt feleletre. Elgondolkozott valamin és sóhajtott.

- Bizonyára ön is azt gondolja, a mit mindenki, hogy én nagyon szigorúan bántam a férjemmel, - fordúlt Raszkolnyikovhoz. Pedig az nem igaz. Ő engem becsűlt, nagyon, nagyon becsűlt. Jólelkű ember volt! S néha úgy elfogta a bánat! Megtörtént, hogy ült, ült a zúgban, nézett rám; olyan bánatos volt, szeretett volna hozzám gyöngéd lenni, én meg azt gondoltam magamban: „Most kedveskedel, azután megint leiszod magad"; csak szigorúsággal lehetett néha visszatartani.

- Úgy van, voltak igen viharos jelenetek, nem is egyszer, - szólt megint közbe az élelmezési tiszt, s megint bekapott egy pohár pálinkát.

- Nemcsak viharos jelenetekkel, hanem seprővel kellene elbánni némely félbolonddal; most nem a boldogúltról beszélek, - vágta ketté Ivanovna Katerina az élelmezési tiszt szavait.

Arczán a vörös foltok egyre jobban égtek, melle zihált. Úgy látszott, már csak egy percz kell és kitör a botrány. Némelyek vihogtak, mintha már előre mulattak volna rajta. Az élelmezési tisztet meglökték s sugdostak neki. Úgy látszott, hogy össze akarták őket heczczelni.

- Bocs-cs-csánatot kérek, kire értette azt kegyed? - kezdé az élelmezési tiszt, - t. i. kinek a tisztességét... az iménti kifejezése... Eh, egyébiránt nem érdemes... Ostobaság! Özvegy! Özvegyecske! Megbocsátok... passz! - s megint a pálinkához nyúlt.

Raszkolnyikov némán, fölháborodott érzéssel ült. Csak illendőségből evett az ételből, a melyet Ivanovna Katerina sűrűn rakott a tányérjára s evett különösen azért, hogy meg ne sértse őt. Szünet nélkül Szónyát nézte. Szónya egyre nyugtalanabb és izgatottabb lett; érezte, hogy a tor nem fog jól végződni s ijedezve látta Ivanovna Katerina izgatott magaviseletét. Azonkívül azt is jól tudta, hogy a főok, a miért a két dáma oly lenéző és kicsinylő módon mellőzte az Ivanovna Katerina meghívását, ő maga, Szónya volt. Magától Ivanovna Amáliától hallotta, hogy a mama sértve érezte magát a meghívás által és azt kérdezte: „Ugyan mit gondolnak, hogy' ültethetné ő a lányát egy sorba *azzal a személlyel*? Szónya érezte, hogy ez már valamiképpen Ivanovna Katerina szemében több volt, mintha őt magát, gyermekeit s apját sértették volna meg, egyszóval, hogy ez halálos sérelem volt s Szónya tudta, hogy Ivanovna Katerina most már nem nyugszik addig, „míg be nem bizonyitja ezeknek a vakvezetőknek, hogy kik ők mindketten", stb. stb.

Az asztal másik végéről valaki egy tányéron két, kenyérből gyúrt és nyíllal átlőtt szívet nyújtott át Szónyának. Ivanovna Katerina méregbe jött s fennhangon szólt le az asztal másik végire, hogy a ki azt küldte, nem lehet más, mint valami „részeg szamár." Ivanovna Amália, a ki szintén rosszat sejtett s azonkívül a lelke mélyéig megalázva érezte magát Ivanovna Katerina fenhéjazása által, hogy a társaság kellemetlen hangulatát megváltoztassa, s hogy a figyelmet magára vonja, egyszerre minden igaz ok nélkül elkezdte mesélni, hogy egy ismerőse, „Karl a patikából", éjjel kocsin utazott, s „hogy a bérkocsis megölte őt akarni s hogy Karl natyon, natyon kérte a kocsis, hoty ne öljön őt mekk és sirt és a keszét dörte és mekkijett és ijettében mekrepett a szive". Ivanovna Katerina elmosolyodott ugyan, de tüstént megjegyezte, hogy Ivanovna Amália jobban teszi, ha nem beszél el anekdotákat oroszul. Az még jobban sértve érezte magát s azt felelte, hogy „az ő fáterja ausz Berlin, natyon, natyon tekindélyes ember volt és mindig a zsebekben tartotta a keszét". Ivanovna Katerina nem bírta magát tartóztatni s hangosan elkaczagta magát, annyira, hogy Ivanovna Amália veszteni kezdte a béketűrését s alig bírt magán uralkodni.

- Óh, a füles bagoly! - súgta megint Raszkolnyikovnak, csaknem megint elkaczagva magát, Ivanovna Katerina, - azt akarta mondani, hogy mindig zsebre dugott kézzel járt, khi-khi! Hát azt nem vette észre ön, Romanovics Rodion, hogy ezek a pétervári külföldiek, t. i. főképpen a németek, a kik Isten tudja honnan költöznek be hozzánk, mind ostobábbak, mint mi. No, nem úgy van? Hát lehet-e olyasmit elbeszélni, hogy „a Karlnak a patikából ijettében mekkrepett a szive", - hát miféle ember volt az, (a taknyos!), a ki a helyett, hogy megkötözte volna a kocsist, „a keszét dörte, és sirt és natyon kérte." Óh be ostoba asszony! Azt hiszi, valami nagyon érzékeny históriát mondott el s nem veszi észre, hogy milyen félkegyelmű. Én szerintem az a részeg élelmezési tiszt százszor okosabb nála; azon legalább meglátszik, hogy ez az elveteműlt ember elitta az eszét, de a többiek mind olyan rendesek, komolyak... Nézze, hogy' kimereszti ez az asszony a szemét! Haragszik! Mérgelődik! Ha-ha-ha! Khi-khi-khi!

Ivanovna Katerina földerűlvén, különféle aprólékos dolgokat beszélt el, aztán hirtelen arról tartott előadást, hogy mihelyt sikerül neki a penziót kieszközölni, azonnal nevelőintézetet nyit szülővárosában, T.-ben, előkelő kisasszonyok számára. Ezt még nem is említette Ivanovna Katerina Raszkolnyikovnak, hát erről egy kicsit részletesebben kellett szólni. Nem tudhatni,

hogy milyen úton és módon, egyszerre csak a kezébe került az a „nevezetes írás", a melyről még a boldogúlt Marmeladov beszélt Raszkolnyikovnak, elmondván mámoros fővel, hogy Ivanovna Katerina, az ő felesége, mikor a nevelőintézetből kilépett, a „kormányzó és több magas állású személy" előtt milyen tánczot vitt véghez. A nevezetes írásnak, a mint látszott, ezúttal az volt a hivatása, hogy bebizonyítsa, miszerint Ivanovna Katerinának joga lehet arra, hogy intézetet alapítson; főképpen pedig az lett volna a levél föladata, hogy azzal végképp agyonüttessék az a két, himmi-hummi vakvezető nő, abban az esetben, ha azok eljönnek a torra, világosan bebizonyíttatván előttük, hogy Ivanovna Katerina a legjobb, mondhatni, arisztokrata házból való, egy ezredes leánya és mindenesetre különb némely rátartiaknál, a milyenek az utóbbi időkben igen elszaporodtak. A nevezetes írás azonnal kézről-kézre adatott a részeg vendégek közt, a mit Ivanovna Katerina nem ellenzett, mivel abban tényleg föl volt említve en toutes lettres, hogy ő egy udvari tanácsosnak, s következésképpen majdnem egy ezredesnek a leánya. Ivanovna Katerina föllelkesűlvén, azonnal a legkisebb aprólékosságig elbeszélte, mi minden szép és jó van T.-ben; megemlékezett a gimnáziumi tanárokról, a kiket ő alkalmazni fog az intézetben, egy tiszteletre méltó öregecskéről, a franczia Mangauxról, a ki magát Ivanovna Katerinát is tanította francziául a nevelő-intézetben s a ki még most is T.-ben éldegél s több, mint valószínű, hogy a legméltányosabb díjazás mellett fog ő nála tanítani. Végre rákerült a sor Szónyára is, „a ki szintén elmegy Ivanovna Katerinával T.-be s ott mindenben segítségére lesz." Hanem erre valaki elvihogta magát az asztal végén. Ivanovna Katerina igyekezett olyanformán viselni magát, mintha észre sem vette volna a nevetést, s följebb emelve hangját, még élénkebben kezdett beszólni arról, hogy Szónya kétségkívül igen alkalmas arra, hogy neki segítségére legyen; szólt aztán a „Szónya szelídségéről, béketűréséről, szilárdságáról, előkelőségéről és műveltségről", megveregette a Szónya arczát s magához vonva kétszer hevesen megcsókolta. Szónya elpirult, Ivanovna Katerina pedig egyszerre sírva fakadt, s azt gondolta magában, hogy „ő milyen gyönge idegzetű bolondos asszony, s hogy már nagyon meg van viselve, hogy ideje lesz már befejezni a tort, s miután az evéssel már elkészültek, jó lesz fölhordatni a teát".

Ebben a pillanatban Ivanovna Amália, a ki most már végképpen meg volt sértve, hogy a társalgásban legkisebb részt sem vehetett, s hogy senki sem akart rá hallgatni, egy utolsó kísérletre szánta el magát s titkolt ravaszsággal bátorkodott Ivanovna Katerinának azt a mélyértelmű megjegyzést tenni, hogy az alapítandó intézetben különös gondot kell fordítani a leányok fehérneműire (die Wäsche) s hogy elkerűlhetetlenűl szükség lesz olyan „rentes aszonira (die Dame), a ki jól fityázni a fehérneműre", azután meg „hoty a fiatal leánkák éjjel tidogban rekényeket nem olvasni." Ivanovna Katerina, a ki igazán rosszúl érezte magát és kimerűlt, s a kit már untatott a tor, azonnal letorkolta Ivanovna Amáliát, hogy „hisz ez ostobaságokat fecseg" és semmihez sem ért, hogy „die Wäsche" gondja a felügyelőnét illeti egy előkelő intézetben, nem pedig az igazgatónőt; a mi meg a regényolvasást illeti, hát az egyenesen illetlen beszéd, - s kéri őt szépen, hogy fogja be a száját. Ivanovna Amália elvörösödött s haragra lobbanva jegyezte meg, hogy ő csak jót akart, s hogy Ivanovna Katerina már régóta nem fizetett kvártélypénzt neki. Ivanovna Katerina azonnal visszavágott, azt mondván, hogy hazudik, ha azt mondja, hogy csak jót akart, mert még tegnap is, mikor a boldogúlt a ravatalon feküdt, a kvártélypénzt emlegette.

Erre Ivanovna Amália különös folytatásképpen megjegyezte, hogy ő azokat a dámákat meghítta, de azok a dámák nem jöttek el, mert azok előkelő dámák s nem jöhetnek el nem-előkelő dámához. Ivanovna Katerina azonnal visszaadta a fricskát, hogy mivel Ivanovna Amália csak efféle tajték-szedő kanál, hát nem ítélheti meg, ki az előkelő, ki nem. Ivanovna Amália nem tűrhette ezt s kijelentette, hogy „az ő fáterje, ausz Berlin, iken, iken tekindélyes emper megvolt, mint a két kezével a zsebekben tardott és mindik ity tett: puf, puf!" s hogy apját tényleg

mindenek fölé helyezze, Ivanovna Amália fölugrott a székről, bedugta mindkét kezét a zsebébe, fölfújta arczát s szájával olyan meghatározhatatlan hangokat produkált, a melyek hasonlítottak a „puf-puf”-hoz, a min roppant jókat nevettek a jelenlevők, s még biztatták Ivanovna Amáliát, lesve, hogy mikor kapnak már össze. Ezt már nem viselhette el Ivanovna Katerina s azonnal, mindnyájok hallatára odaborsolta az Ivanovna Amália orra alá, hogy talán soha fáterje sem volt, s hogy Ivanovna Amália egyszerűen egy pétervári részeges disznó s valószínű, hogy azelőtt valahol szolgáló volt, vagy talán még annál is rosszabb.

Ivanovna Amália rák-vörös lett s azt hörögte vissza, hogy meglehet, hogy Ivanovna Katerinának soha sem volt fáterje, de neki volt fáterje ausz Berlin, az hosszú kabátot viselt s mindig úgy tett, hogy „puf-puf-puf”. Ivanovna Katerina megvetéssel válaszolta, hogy az ő származása mindenki előtt ismeretes s ebben a nevezetes írásban is nyomtatott betűkkel van elmondva, hogy az ő apja ezredes volt; de hogy az Ivanovna Amália apja (ha ugyan volt valamilyen apja) bizonyosan valami pétervári majoros volt és tejet árult; de a legvalószínűbb, hogy nem is volt apja, mert a mai napig se tudni bizonyosan, hogy’ hívják Ivanovna Amáliát az apja után, Ivanovnának-e, vagy Ludvigovnának?

Erre már Ivanovna Amália végkép kijött a türelméből s öklével az asztalra csapva, rikácsoló hangon adta elő, hogy ő Amal-Ivan, nem Ludvigovna, hogy az ő fáterjét Johannak hívták, hogy az bürgermájszter volt, s hogy az Ivanovna Katerina fáterja soha sem volt bürgermájszter. Ivanovna Katerina fölkelt a székről, s szigorú, látszólag nyugodt hangon (bár egészen sápadt volt s melle nehezen zihált) mondta neki, hogy ha még csak egyetlenegyszer merészkedik a maga „czondrás fáterjét az ő papájával egy kalap alá vonni,” hát akkor ő, Ivanovna Katerina, letépi a fejéről a főkötőt s a lábával tapossa szét.

Hallván ezt Ivanovna Amália, futkosni kezdett le s föl a szobában, teljes erejéből sikoltozott, hogy ő a ház úrnője s hogy Ivanovna Katerina ebben a szempillantásban takarodjék ki a lakásból; aztán neki állt, hogy az asztalról összeszedje az ezüst kanalakat. Vihogás, hahota támadt; a gyerekek sírva fakadtak. Szónya oda akart menni, hogy visszatartsa Ivanovna Katerinát, de a mint Ivanovna Amália megint a sárga bárczáról kezdett valamit kiabálni, Ivanovna Katerina kiszakította magát Szónya kezeiből, rárohant Ivanovna Amáliára, hogy beváltsa ígéretét a fejkötő letépését illetőleg.

Ebben a pillanatban kinyílt az ajtó s a küszöbön Luzsin Petrovics Péter jelent meg. Megállt és szigorú, fontos tekintettel nézett szét a társaságon. Ivanovna Katerina hozzárohant.

III.

- Petrovics Péter! - kiáltott, - legalább ön fogja pártomat! Adja értésére ennek az ostoba teremtésnek, hogy ne merészeljen így bánni egy szerencsétlenségbe jutott jónevelésű asszonynyal, mert ezt a törvény sem engedi meg... elmegyek magához a generális-gubernátorhoz... Ez az asszony azt mondja... Jusson eszébe önnek az apám vendégszeretete s védje meg az árváját.

- Kérem, kérem, asszonyom... kérem asszonyom! - szabadkozott Petrovics Péter, - nekem a kegyed papáját, mint tudja, nem volt szerencsém ismerni... kérem asszonyom! (valaki hangosan elkaczagta magát) s kegyednek Ivanovna Amáliával való oktalan czivakodásába én nem akarom magamat beleártani... Én a magam dolgában járok... s azonnal a kegyed mostoha leányával, Ivanovna... reménylem ez a neve, Ivanovna Szónyával... Legyen szíves békét hagyni...

S Petrovics Péter oldalra kerűlve Ivanovna Katerina mellett, az átelleni szöglet felé ment, a hol Szónya volt.

Ivanovna Katerina úgy állt ott, mintha villám sújtotta volna. Nem bírta fölfogni, hogyan tagadhatta meg Petrovics Péter az ő papája ismeretségét, mert a hogy' ő azt egyszer kigondolta magában, azt azon módon szentűl igaznak is tartotta. Az is nagyon meglepte, hogy Petrovics Péter olyan hivatalos, száraz, sőt bizonyos fenyegető hangon beszélt. Aztán megjelenésére mindannyian elcsendesedtek. Azonkívül, hogy ez a „gyakorlati szellemű és komoly" ember egyáltalában nem rokonszenvezett a társasággal, az is látni való volt, hogy ő valami más fontos ügyben jött, hogy valami rendkívüli ok vezethette ebbe a társaságba s hogy - úgy látszik - itt mindjárt történni kell valaminek. Raszkolnyikov, a ki Szónya mellett állt, elfordúlt, hogy Petrovics Péter ne lássa meg, de ez, a mint látszott, egyáltalában észre sem vette. Egy percz múlva megjelent a küszöbön Lebezjatnyikov is; nem jött be a szobába, de ő is olyan különös kíváncsi tekintettel, csaknem csodálkozva állt meg; hallgatódzott, de úgy látszott, sokáig nem bírt semmit megérteni.

- Bocsánat, hogy talán zavarom önöket - szólalt meg Petrovics Péter, senkihez sem fordulva személyesen, - hanem a dolog eléggé fontos s én örűlök rajta, hogy tanúk előtt szólhatok. Ivanovna Amália, kérem szépen, mint a ház úrnőjét, legyen szíves Ivanovna Zsófiával folytatandó beszélgetésemet figyelemmel kísérni. Ivanovna Zsófia - folytatta aztán, oda fordulva a rendkívül csodálkozó s már előbb megijedt Szónyához - az én asztalomról barátom, Lebezjatnyikov Szemjonovics Andrej szobájából, mindjárt az ön látogatása után eltűnt egy százrubeles bankjegyem. Ha kegyed valami úton-módon tudja s megmondja, hol van az a pénz, hát én becsületszavammal ígérem kegyednek s erre tanúkúl fölhívom a jelenlevőket, hogy ezzel a dolog be lesz fejezve. Ellenkező esetben kénytelen leszek igen komolyan föllépni... akkor... magára vessen kegyed...

Teljes csend uralkodott a szobában. Még a síró gyermekek is elhallgattak. Szónya halotthalványan állt, Luzsinra nézett s nem bírt felelni. Mintha egy szót sem értett volna. Így telt el néhány másodpercz.

- Nos hát mi lesz? - kérdé Luzsin, folytonosan rá nézve.

- Én nem tudom... Én semmit sem tudok... - szólt végre gyönge hangon Szónya.

- Nem? Semmit sem tud? - kérdezte Luzsin s néhány pillanatig hallgatott. - Gondolkozzék csak, mademoiselle - kezdé aztán szigorúan, de még mindig úgy, mintha bátorítani akarná, - gondolkozzék csak, én kész vagyok gondolkozási időt engedni. Tetszik látni, ha nem volnék a dologban olyan biztos, hát tapasztalt voltomnál fogva, nagyon természetes, nem koczkáztatnám azt, hogy kegyedet gyanúsítsam; mert én az egyenes, világos gyanúsításért, ha utólag alaptalannak mutatkoznék is, bizonyos tekintetben felelős vagyok. Ezt jól tudom. Ma reggel szükségem lévén pénzre, beváltottam néhány öt-százalékos papírt, összesen háromezer rubel erejéig, név-értékben. Erről a jegyzetek megvannak a tárczámban. Haza menve, elkezdtem pénzemet összeszámolni, a mire tanúm Szemjonovics Andrej s összeszámoltam kétezerháromszáz rubelt, betettem a pénzt a tárczámba, tárczámat pedig a kabátom oldalzsebébe. Az asztalon körülbelül ötszáz rubel maradt, e közt két darab száz-száz rubeles bankjegy. Ekkortájban bejött kegyed (az én hívásomra) s azután az egész idő alatt ott maradt, még pedig annyira nyugtalankodva, hogy beszéd közben háromszor is fölkelt és ki akart menni, jóllehet beszélgetésünket még nem fejeztük be. Szemjonovics Andrej mindezt bizonyíthatja. Bizonyára kegyed maga sem fogja tagadni azt, mademoiselle, hogy én kegyedet Szemjonovics Andrej által egyedűl azért hívattam be, hogy tanácskozzam kegyeddel a kegyed mostohaanyja, Ivanovna Katerina szomorú, segélytelen sorsáról, (a kihez nem jöhettem el a temetésre), s

arról, hogy talán jó lenne rajta aláírás, sorsjáték vagy valami hasonló által segíteni. Kegyed köszönetet mondott nekem, sőt könnyekre is fakadt, (mindent úgy beszélek el, a hogy' történt, először azért, hogy kegyedet visszaemlékeztessem, másodszor pedig, hogy bebizonyítsam kegyednek, hogy az én emlékezetemből nem esett ki semmi). Azután fölvettem az asztalról egy tíz-rubelest s odaadtam kegyednek, mint segítséget részemről a kegyed anyja számára. Mindezt látta Szemjonovics Andrej. Azután elkísértem kegyedet az ajtóig, mialatt kegyed még mindig nagyon izgatott volt, azután pedig egyedűl maradván Szemjonovics Andrejjal s mintegy tíz perczig beszélgetvén vele, Szemjonovics Andrej elment, én pedig újra az asztalhoz léptem, a melyen a pénz hevert, azzal a szándékkal, hogy azt megszámolva, külön tegyem, - mint már előbb elhatároztam. Legnagyobb csodálkozásomra egy százas hiányzott. Most már ítélje meg, kérem: Szemjonovics Andrejt semmi szín alatt sem gyanúsíthatom, ilyet föltenni is szégyenlenék. A számadásban szintén nem tévedhettem, mert a kegyed elmenetele előtt néhány perczczel összeszámolva az összeget, mindent rendben találtam; ismerje be kegyed, mennyire igyekezett elmenni s hogy egy ideig az asztalon tartogatott is valamit a kezében, föltéve továbbá azt, hogy milyen társadalmi helyzete van kegyednek, milyen szokások járnak azzal, én - hogy úgy mondjam: megdöbbenéssel, sőt akaratom ellenére is - *kénytelen voltam* gyanút táplálni, a mi persze nagy kíméletlenség, de igazságos. Hozzá teszem még és ismétlem, hogy nem tekintve az én szemtanúi meggyőződésemet, jól tudom, hogy jelen gyanúsításomban bizonyos koczkáztatás van. De, láthatja, hogy nem ok nélkűl álltam elő vele; meg is mondom, hogy miért álltam vele elő: egyedűl, kisasszony, egyedűl a kegyed fekete hálátlansága miatt. Hogyan? Én kegyedet odahívom szerencsétlen anyja érdekében, adok kegyednek tíz rubelt, kegyed pedig azon a helyen, abban a pillanatban olyan eljárással fizet nekem vissza! Nem, ez már nem szép! Megérdemli a leczkét! Gondolja meg csak; - egy szóval: mint igazi barátja kérem kegyedet (mert jobb barátja ebben a pillanatban nem lehet), gondolja meg jól! Máskülönben kérlelhetlen leszek! Nos, tehát!

- Én semmit sem vettem el kegyedtől, - suttogott Szónya megréműlve. - ön adott tíz rubelt, itt van, vegye vissza. - Szónya kivette zsebéből a zsebkendőjét, kikereste egyik csücskét, kibontotta, kivette belőle a tízes bankót s odanyújtotta Luzsinnak.

- Hát csak nem ismeri be a százas elvételét? - kérdezte ez szemrehányó, biztos hangon, nem véve el a tízest.

Szónya körűlnézett. Mindnyájan megréműlt, szigorú, gúnyos és gyűlöletes tekintettel néztek rá. Ránézett Raszkolnyikovra... ez a fal mellett állt, keresztbe fonta karjait s csillogó tekintettel nézett Szónyára.

- Oh, Uramisten! - szakadt le Szónya ajkairól.

- Ivanovna Amália, értesíteni kell a rendőrséget, azután, nagyon szépen kérem, küldjön el addig is a házmesterért, - mondá csöndes, majdnem hízelgő hangon Luzsin.

- Gott der barmherzige! Én is tudtam, hogy lopni szokott, - mondotta Ivanovna Amália, összecsapva a kezét.

- Kegyed tudta! - kapott a szón Luzsin. - Bizonyosan már eddig is adott némi okot ilyen föltevésre. Kérem, mélyen tisztelt Ivanovna Amália, ne feledkezzék meg majd e szavairól, a melyeket különben is tanúk előtt mondott.

Egyszerre mindenfelől hangos beszéd hallatszott. Mindnyájan mozogni kezdtek.

- Ho-gyan? - kiáltott egyszerre magához térve Ivanovna Katerina s mintha lánczról szabadúlt volna el, Luzsinra rohant, - hogyan? Önök őt lopással vádolják? Őt? Szónyát? Jaj, alávalók, alávalók! - S Szónyához rohanva, mintha össze akarná préselni, átölelte száraz karjaival.

- Szónya! hát hogy' mertél te ettől tíz rubelt elfogadni? Oh, te ostoba! Add ide mindjárt! Add ide azt a tíz rubelt - itt van.

S kikapva Szónya kezéből a bankót, összegyűrte azt a kezében s a Luzsin szeme közé vágta. A papir-csutak lepattant a Luzsin szeméről a földre. Ivanovna Amália sietett fölvenni a pénzt. Petrovics Péter dühbe jött.

- Fogjátok meg ezt az őrült asszonyt! - kiáltott.

Ebben a pillanatban Lebezjatnyikov mellett több új jövevény volt látható, köztük a két nevezetes dáma is.

- Micsoda? Őrült? Én vagyok az őrült? Osto-ba! - hörögte Ivanovna Katerina. - Te vagy ostoba bolond, te pervesztő, alávaló! Szónya, Szónya venné el az ő pénzét! Ez a Szónya volna zsivány! Hiszen még ád neked, ha kell, ostoba! - S Ivanovna Katerina hiszterikus kaczajban tört ki. - Láttak ilyen bolondot? - fordult minden oldalra, Luzsinra mutatva. - Hogyan, hát még te is? - szólt, a mint meglátta a ház asszonyát, - hát te is azt állítod, te kofa, hogy „lopni szokott", óh, te alávaló porosz, te, a ki görbe lábakat rejtegetsz a krinolinod alatt. Oh, ti, óh ti valamennyien! Hiszen ki sem ment innen a szobából s a mint eljött tőled, gazember, azóta mindig mellettem űlt, mindnyájan látták. Itt űlt Romanovics Rodion mellett, ni... Motozzátok meg! Minthogy innen sehová ki nem ment, a pénz csak nála lehet. No hát keresd, keresd! Hanem ha meg nem találod, hát már megengedj kedves galambocskám, akkor felelni fogsz érte! Ő felségéhez, magához a czárhoz futok, leborúlok az ő kegyelmes lábához, mindjárt, még ma! Én - árva vagyok! Engem bebocsátanak hozzá. Azt hiszed, nem bocsátanak be? Csalódol, bejutok. Be-ju-to-ok! Arra számítottál, hogy Szónya olyan félénk? Abban bizakodtál? Hja, barátom, bátor vagyok én ő helyette is! Mozdúlj hát! Keress, no, keress, keress, keress!

S Ivanovna Katerina dühösen ránczigálta Luzsint, oda lökdöste Szónya felé.

- Jól van, felelek is róla... no, gondolja meg, kisasszony, gondolja meg. Látom, hogy kegyed nagyon félénk. Ez... ez... ez... hogy' is mondjam? - dörmögött Luzsin - ez a rendőrségre tartozik... habár máskülönben elég tanú van itt rá... Én kész vagyok... De mindenesetre nagyon kényes dolog egy férfinak... a nemi különbség miatt... Talán Ivanovna Amália segíthetne... habár, a mi azt illeti, így sem lehet... De hát hogy' is no!

- Segítsen, a kinek tetszik; motozza meg, a ki akarja! - kiáltott Ivanovna Katerina; - Szónya, forgasd ki a zsebeidet. No hát, na hát! Ide nézz, ki van fordítva, nincs benne semmi, itt volt a zsebkendője, nincs a zsebben semmi, látod? Itt a másik zseb, itt van, itt van! Látod, látod!

S Ivanovna Katerina nemcsak szétnyitotta, hanem egészen ki is fordította mind a két zsebét. Hanem a második, a jobboldali zsebből egyszerre csak kirepült egy papir s a légben kört írva le, a Luzsin lábához esett. Mindnyájan látták, némelyek fölkiáltottak. Petrovics Péter lehajolt, fölvette a papirt, két újja közé fogva, a földről; mindenki láttára vette föl, aztán megfordította. A papir százrubeles volt, nyolczadrétbe összehajtogatva. Petrovics Péter körben meghordozta a kezét és mutogatta mindenkinek a százast.

- Zsivány! ki a szállásból! Policzáj, policzáj! - ordított Ivanovna Amália. - Szibériába kell vinni. Ki vele!

Mindenfelől kiabálások hangzottak. Raszkolnyikov hallgatott, nem véve le a szemét Szónyáról s csak ritkán, de sebesen tekintve néha Luzsinra. Szónya a régi helyén állt, mintegy eszmélet nélkűl; mintha nem is döbbent volna meg. Egyszerre elöntötte arczát a pír, elkiáltotta magát s kezeivel elfödte szemét.

- Nem, én nem vettem el! Én nem vettem el! Én nem tudom! - kiáltott szívéről szakadt könnyekkel s Ivanovna Katerinához tántorgott. Ez megölelte s erősen magához szorította, mintha testével akarná megvédeni.

- Szónya! Szónya! Én nem hiszem. Látod, hogy nem hiszem! - kiáltott Ivanovna Katerina, a látott tények ellenére, miközben úgy tartotta kezei közt Szónyát, mint egy gyermeket, számtalanszor megcsókolva, kezét simogatva s azt is megcsókolgatva. - Hogy te loptál volna! Jaj, beh ostoba emberek ezek! Oh, Úristen! Bolondok vagytok, bolondok, - fordult valamennyi felé, - hiszen nem tudjátok, milyen szíve van ennek, milyen leány ez! Ő lopna, ő! Hiszen képes utolsó ruháját levetni, eladni, meztelenül járni és nektek adni az árát, ha szükségetek van rá: olyan leány ez! Azért kapott sárga bárczát is, mert az én gyermekeim már majd éhen haltak s ő eladta magát miérettünk!... Oh, te megboldogult! Látod? Látod-e te ezt? Ilyen a te halotti-torod! Úristen! Védelmezzétek meg hát! Mit állnak mindnyájan! Romanovics Rodion! Hát ön miért nem lép közbe? Tán ön is fölteszi róla? Mindössze véve nem értek ti annyit, mint az ő kiskörme, mind, mind, mind! Úristen! Védd meg!

A szegény, mellbeteg, elhagyott Ivanovna Katerina sírása, a mint látszott, mély benyomást gyakorolt a közönségre. Annyi sajnálatra méltó, annyi megható volt abban a fájdalom által megviselt, tüdővésztől kiszáradt arcában, azokban a kiszáradt, vértől fölcserepesedett ajkakban, abban a hörögve kiabáló hangban, abban a gyerek-síráshoz hasonló zokogásban s abban a védelemért esdő kérésben, hogy - a mint látszott, mindnyájan megsajnálták a szerencsétlen asszonyt. Legalább Petrovics Péter azonnal kész volt a sajnálkozással:

- Asszonyom, asszonyom! - szólt ő átható hangon, - hiszen ez a dolog nem tartozik kegyedre. Senki sem merné kegyedet azzal gyanúsítani, hogy ezt helyesli, vagy azzal egyetért, s annyival kevésbbé, mert kegyed maga kutatta ki a zsebeket: ebből is látszik, hogy kegyed mit sem tudott. Én nagyon, de nagyon sajnálnám, ha Szemjonovna Zsófiát - hogy úgy mondjam - a nyomor vitte volna erre a lépésre, de hát miért nem akarta a tettét bevallani, mademoiselle? A föltűnéstől félt? Az első lépéstől? Talán elvesztette lélekjelenlétét? A dolog érthető; nagyon is érthető... De hát mégsem kellett volna idáig engedni... Uraim! - fordult a jelenvoltakhoz - uraim! sajnálva s hogy úgy mondjam, fájlalva az esetet, kész vagyok megbocsátani, még azok után is, hogy oly méltatlanúl megbántottak. De szolgáljon kegyednek, mademoiselle, ez a szégyen leczkéűl a jövőre, - fordult Szónyához; - én ezúttal nem szándékozom további lépéseket tenni! Maradjon ennyiben!

Petrovics Péter oda sandított Raszkolnyikovra. Tekinteteik találkoztak. Raszkolnyikov lángoló tekintete kész lett volna őt porrá égetni. Ivanovna Katerina, a mint látszott, már nem is hallott semmit, csak ölelgette és csókolgatta Szónyát, mint egy őrűlt. A gyerekek is körülvették Szónyát az ő apró kezecskéikkel s Polecska, a ki különben nem értette, hogy miről van szó, csak úgy úszott könnyeiben, remegett a zokogástól s eldugta sírástól dagadt szemeit a Szónya vállára.

- Mily alávalóság! - hallatszott egyszerre egy hangos szó az ajtó felől.

Petrovics Péter hirtelen oda nézett.

- Mily alávalóság! - ismételte Lebezjatnyikov, szilárdan a szeme közé nézve Petrovics Péternek.

Petrovics Péter összerezzent. Ezt mindnyájan észrevették. (Később ez neki is eszébe jutott.) Lebezjatnyikov belépett a szobába.

- S ön még tanuúl mert engem hívni? - mondotta Petrovics Péterhez menve.

- Mit jelentsen ez, Szemjonovics Andrej? Miről beszél? - motyogott Luzsin.

- Ez azt jelenti, hogy ön rágalmazó; ezt jelentik az én szavaim! - szólt erélyesen Lebezjatnyikov, szigorúan nézve rá gyönge szemeivel. Nagyon föl volt indúlva. Raszkolnyikov majd elnyelte szemeivel, mintha minden szót föl akarna fogni s megmérlegelni. Ismét csönd állt be. Petrovics Péter csaknem elvesztette a lélekjelenlétét, kivált az első pillanatban.

- Ha ön ezt nekem... - kezdette el, igyekezvén magát összeszedni, - de mi is lelte önt? Eszén van?

- Én eszemen vagyok, hanem ön... gazember! Oh, milyen alávalóság! Mindent hallottam s készakarva vártam a végére, hogy mindent megértsek, mert bevallom, hogy előttem még most sem elég világos az egész... Miért tette ön ezt: nem értem.

- Hát mit tettem én? Ugyan hagyjon föl talányos magaviseletével! Talán bizony sokat ivott.

- Meglehet, hogy ön, semmirevaló ember, inni szokott, de én nem. Én soha sem iszom pálinkát, mert nem tudom elviselni! Képzeljék, ő, ő maga adta oda Szemjonovna Zsófiának, a saját kezével adta oda azt a százast; én láttam, tanú vagyok rá, megesküszöm rá. Ő, ő! - ismételte Lebezjatnyikov, odafordúlva a jelenvoltakhoz.

- Megbolondúlt ön, ficzkó? - hebegett Luzsin; - hiszen itt, az ön szemei előtt történt, ő maga is itt van, maga beismerte mindnyájunk előtt, hogy a tízesen kívül semmit sem kapott tőlem. Hát hogy' adhattam volna át én neki azt a százast?

- Láttam én, láttam! - kiáltott szilárdúl Lebezjatnyikov, - s habár meggyőződésem ellen van, kész vagyok ebben a pillanatban bármely bíróság előtt megesküdni, mert láttam, mikor ön azt a százast észrevétlenűl belopta a zsebébe! Mikor az ajtóban elbúcsúzott tőle, midőn ő megfordúlt s ön egyik kezével kezet szorított vele, akkor a másikkal, tudniillik a balkezével, észrevétlenűl a zsebébe dugta a bankót. Én láttam, jól láttam.

Luzsin elsápadt.

- Mit fecseg! - kiáltott haragosan; - hogy' láthatta volna ön, a ki az ablak mellett állott, a bankót? Tán káprázott a szeme... az a gyönge szeme. Álmodik.

- Nem, nem káprázott a szemem. S ha távol állottam is, mindent, de mindent láttam; s ha az ablaktól csakugyan nehéz is megkülönböztetni egy bankót, - ezzel igazat mond, de én véletlenűl egész biztosan tudtam, hogy az százas bankó volt, mert mikor ön oda akarta adni Szemjonovna Zsófiának a tízest, láttam, hogy ugyanakkor egy százas bankót is fölvett az asztalról (ezt azért láthattam, mert akkor egész közel álltam, s mert akkor mindjárt eszembe jutott valami, hát nem is felejtettem el, hogy a kezében ott van a bankjegy.) Ön a bankjegyet a markába szorítva tartotta, azután már elfelejtettem volna, de akkor ön, a mint fölkelt, áttette a bankjegyet a jobb kezéből a balba s majd elejtette; akkor megint eszembe jutott, hogy ön az én tudtomon kívül akar jót tenni Szemjonovna Zsófiával. Képzelheti, hogy milyen figyelemmel lestem hát; - nos, láttam aztán azt is, hogy sikerűlt önnek a pénzt a zsebbe lopni. Láttam, láttam, kész vagyok rá hitet tenni.

Lebezjatnyikovnak kifogyott a lélekzete. Mindenfelől különféle fölkiáltások hangzottak, leginkább a meglepetés hangjai, de rosszaló kiáltások is hallatszottak. Mindnyájan Petrovics Péter felé tódúltak. Ivanovna Katerina Lebezjatnyikovhoz sietett.

- Szemjonovics Andrej! Én önben csalódtam. Védje meg őt. Egyedűl ön van az ő pártján! Ő szegény árva; az Isten küldte önt, Szemjonovics Andrej, édes galambom!

S Ivanovna Katerina, alig tudva, hogy mit csinál, térdre esett előtte.

- Ostobaság! - fakadt ki egész méreggel Luzsin, - - ostobaságot darál, uram!... „Elfelejtettem, - eszembe jutott; - eszembe jutott - elfelejtettem," - hát mi ez? Hát akkor én készakarva tettem a zsebébe? Miért? Mi czélból? Mi közöm nekem ehhez a...

- Mi czélból? Azt már én magam sem tudom, én csak a tiszta valóságot mondom el, annyi bizonyos. S ebben annyira nem tévedek, alacsonylelkű, bűnös ember, hogy ez után a tette után hálásan szorítottam meg a kezét s csak akkor jutott eszembe az a kérdés: miért lopta titkon a zsebbe a pénzt? Miért éppen lopva? Talán csak, hogy én előttem titkolja el cselekedetét, tudva, hogy énnekem meggyőződésem ellen van minden jótékonyság, mint a mely soha semmi bajt sem javit meg gyökeresen? S aztán meg is voltam róla győződve, hogy ön csak én előttem nem akart alamizsnát adni s azonkívül meglehet, arra is gondoltam, hogy meglepetést akar neki szerezni, csodálkozásba akarja ejteni azzal, hogy majd egy egész százast talál a zsebében. (Mert mostanában a jótevők nagyon szeretik így eltakargatni jótékonyságukat, - tudom.) Azután arra is gondoltam, hogy próbára akarja őt tenni: vajon vissza jön-e majd megköszönni? Aztán, hogy ki akarja kerülni hálálkodását s hogy - no, a mint mondani szokás, hogy „ne tudja egyik kezed..." egy szóval így volt. Egyebet nem gondolhattam s föltettem magamban, hogy majd később elmélkedem a dologról, hanem nem tartottam illendőnek kimondani ön előtt, hogy tudom az egészet. De még az is eszembe jutott, hogy hátha Szemjonovna Zsófia, mielőtt fölfedezné a pénzt, el találja veszíteni? S ez az, a miért elhatároztam, hogy ide jövök, ide, kihívom s tudatom vele, hogy száz rubelt tettek a zsebébe. Jövet azonban bementem Kobyljatnyikov úrékhoz, hogy átadjam nekik „A pozitiv módszer általános eredményét", különösen ajánlva nekik Piderit czikkét (egyébiránt a Wagnerét is); azután sietek ide - s ime! akkorára már micsoda história fejlődött itt ki! No hát juthattak volna nekem olyanok az eszembe, ha tényleg nem láttam volna, hogy ön száz rubelt dugott a zsebébe?

Szemjonovics Andrej, midőn ily logikus következtetésű, bőbeszédű előadását befejezte, annyira kifáradt, hogy izzadság borította el arczát. Fájdalom, oroszúl sem tudta magát rendesen kifejezni (bár semmi más nyelvet nem értett), úgy, hogy egyszerre mindent kimerítvén, ügyvédi beszéde után mintha jelentéktelenebbé vált volna. Mindazáltal előadása rendkívüli hatást gyakorolt. Oly merészen, oly meggyőződéssel beszélt, hogy szemmelláthatólag mindnyájan hittek neki. Petrovics Péter érezni kezdte, hogy rosszúl áll a dolga.

- Mit tartozik az én rám, hogy önnek olyan ostoba kérdések ötlöttek eszébe? - kiáltott föl. - Az még nem bizonyiték! Ön mindezt álmodhatta s aztán vége! Mert én azt mondom önnek, hogy hazudik, uram! Hazudik és rágalmaz, mert haragszik rám valamiért, még pedig valószínűleg azért, mert nem értettem egyet az ön lázító és istentelen szocziálisztikus eszméivel - ez az egész.

Hanem ez a védekezés nem használt Petrovics Péternek. Ellenkezőleg, mindenfelől morgással feleltek reá.

- Hát te meg ime mire adtad magad! - kiáltott Lebezjatnyikov. - Te hazudsz! Hívass rendőrséget s én mindjárt megesküszöm! Csak egyet nem bírok fölfogni: miért koczkáztatott ilyen alávaló lépést! Oh, elveteműlt, rossz ember!

- Én meg tudom mondani: miért koczkáztatta ezt a lépést s ha kell, én is esküt teszek rá - szólalt meg Raszkolnyikov s előre lépett.

Látszólag szilárd és nyugodt volt. Mindenki, a ki ránézett, meggyőződhetett, hogy ő valóban tudja, miben áll a dolog s hogy mi történt idáig.

- Én előttem most minden világosan áll, - folytatta Raszkolnyikov egyenesen Lebezjatnyikovhoz fordúlva. - Mindjárt a história kezdetén látni kezdtem, hogy itt valami dologgal állunk

szemben; kezdtem aztán számba venni bizonyos sajátságos körülményeket, a melyek egyedűl csak én előttem ismeretesek s a melyeket mindjárt elő is adok: azokban gyökerezik az egész. Ön, Szemjonovics Andrej, az ön megbecsűlhetetlen fölvilágosításaival végképpen megmagyarázta nekem az egészet. Kérem önöket mindnyájokat: hallgassanak meg. Ez az úr (itt rámutatott Luzsinra) nemrégiben megkért egy leányt, nevezetesen az én nővéremet, Raszkolnyikova Romanovna Avdotyát. De Pétervárra jőve, ezelőtt három nappal, a mint először találkoztunk, összeveszett velem és én kikergettem a lakásomról, a mire két tanúm van. Ez az ember nagyon gonosz... Három nappal ezelőtt még nem is tudtam, hogy ő itt, önnél van szállva, Szemjonovics Andrej, s hogy ugyanaz nap, a melyen vele összevesztünk, tehát ezelőtt harmadnappal, tanúja volt annak, a mint én, mint a boldogúlt Marmeladov barátja, egy kis pénzt adtam át a feleségének, Ivanovna Katerinának, a temetésre. Ez az úr azonnal levelet írt anyámnak s tudósította, hogy én minden pénzemet odaadtam - nem Ivanovna Katerinának, hanem Szemjonovna Zsófiának s a mellett a legcsúfabb kifejezésekkel emlegette Szemjonovna Zsófia jellemét, vagyis czélozgatott a köztem és Szemjonovna Zsófia közt fönnálló viszonyra. Tette pedig mindezt, a mint önök mindnyájan fölfoghatják, azzal a czéllal, hogy összeveszítsen anyámmal és húgommal, besúgván nekik, hogy én rosszra költöm az utolsó filléröket, a mivel ők engem segítenek. Tegnap este anyám és húgom előtt ennek az embernek a jelenlétében elmondtam az igazat, bebizonyítva, hogy a pénzt Ivanovna Katerinának adtam temetésre s hogy ezelőtt három nappal Szemjonovna Zsófiát nem is ismertem, még csak nem is láttam. Hozzá tettem azt is, hogy ő, Luzsin Petrovics Péter, mindenestül nem ér annyit, mint a Szemjonovna Zsófia kisujja, a kiről olyan rútul nyilatkozott. Arra a kérdésére pedig: egy sorba helyezném-e Szemjonovna Zsófiát a hugommal? - azt feleltem, hogy azt már meg is cselekedtem, ugyanaznap. Fölbosszankodván azon, hogy anyám és hugom nem hajlandók velem az ő kedvéért összeveszni, a legmegbocsáthatlanabb gorombaságokat mondta nekik. A dolog végleges szakítással végződött, s őt kikergették a házból. Mindez tegnap este történt. Most aztán különösen kérem az önök figyelmét: gondolják el csak, hogy ha sikerűlt volna most neki bebizonyítani, hogy Szemjonovna Zsófia - tolvaj, akkor először is bebizonyíthatta volna anyámnak és hugomnak, hogy neki csaknem igazsága volt a rágalmazásában, hogy joggal háborodott föl azon, mikor én egy sorba helyeztem Szemjonovna Zsófiát a hugommal, hogy mikor engem megtámadott, egyúttal védelmezte az én hugom, az ő mátkája becsűletét. Egy szóval, ez által újból sikerűlhetett volna neki engem összeveszíteni az enyéimmel s természetesen azt remélhette, hogy így majd újból visszahelyezkedhetik azok jóindúlatába. Arról nem is szólok, hogy egyúttal engem is bosszantani akart, mert hiszen van oka azt hinni, hogy nekem Szemjonovna Zsófia becsülete és boldogsága nagyon drága. Ez volt az ő egész számítása! Így fogom én föl ezt a dolgot. Ez az egésznek az oka és semmi más!

Így vagy legalább ilyen formán végezte be Raszkolnyikov beszédét, a melyet a figyelmesen hallgató közönség gyakran félbeszakított fölkiáltásaival, de ő a félbeszakítások ellenére élesen, nyugodtan, világosan, határozottan és szilárdan beszélt. Éles szava, meggyőződést elárúló hangja és szigorú arcza mindenkire rendkívüli hatást gyakorolt.

- Úgy van, úgy van! - bizonyította Lebezjatnyikov diadalmasan. - Úgy kell lennie, mert éppen kérdezte is tőlem, a mint Szemjonovna Zsófia bejött hozzánk a szobába, hogy itt van-e ön? Nem láttam-e önt az Ivanovna Katerina vendégei sorában? Ezért félre is hítt engem az ablakhoz és suttogva kérdezősködött tőlem. Úgy látszik: mindenáron azt akarta, hogy ön is itt legyen! Úgy van, úgy!

Luzsin nem felelt, csak megvetően mosolygott. Különben nagyon sápadt volt. Úgy látszott: azon gondolkozott, miképpen gázoljon ki? Meglehet, hogy szívesen abba hagyott volna már mindent s elment volna, hanem az e pillanatban csaknem lehetetlen volt; nem jelentett volna egyebet, mint egyenes beismerését a ráhalmozott vádaknak s annak, hogy tényleg rágalmazta

Szemjonovna Zsófiát. Azonkívül a kapatos vendégek már a nélkül is föl voltak izgatva. Az élelmezési tiszt, bár az egészből semmit sem értett, mindannyinál jobban kiabált s Luzsint illetőleg a legkellemetlenebb inditványokat tette. De voltak józanok is; összejöttek az emberek minden lakásból. Mind a három polyák roppantul föl volt indúlva s szünetlenül azt kiabálták neki: „Páne lajdák!" (az úr semmire való!); aztán még valami fenyegető szavakat morogtak lengyelül. Szónya elfogúltan hallgatott, de mintha ő sem értene az egészből semmit, mintha teljesen tehetetlen volna magával. Csak nézett Raszkolnyikovra, érezvén, hogy ez az egyedüli megmentője. Ivanovna Katerina nehezen, hörögve lélekzett s a mint látszott, szörnyen szenvedett az ő védtelenségében. Mindnyájuknál butábban állt Ivanovna Amália; kitátotta a száját s látszott, hogy semmin sem gondolkozik. Csak azt látta, hogy Petrovics Péter valahogyan megbukott. Raszkolnyikov megint szót akart kérni, de már nem juthatott szóhoz: mindnyájan kiabáltak s szitkozódva és fenyegetőzve tolongtak Luzsin körül. De Petrovics Péter nem hátrált meg. Látva, hogy a Szónya gyanúsitásában egészen elvesztette a játékot, vakmerősködni kezdett.

- Engedelmet, uraim, engedelmet: ne szorítsanak úgy össze, bocsássanak, hadd mehessek, - szólt, elindúlva a tömeg közt; - aztán legyenek kegyesek nem fenyegetőzni; biztosítom önöket, hogy semmitől sem félek, hiába is csinálnak akármit; - ellenkezőleg, felelőssé teszem önöket, uraim, azért, hogy erőszakkal oltalmukba vették a bűnt. A lopás több, mint világos s én nem is fogom ezt annyiban hagyni. A bíróság nem olyan vak, és... nem részeg, nem fog hinni két istentagadó, bűnös, lázító ember vallomásának, a kik engemet olyan váddal illetnek, a melyet ostobaságukban magokra nézve elismernek. Bocsássanak, kérem!

- Menjen, de úgy menjen el, hogy még a lehellete se maradjon a szobában; tessék a szobámból kiköltözni s ezzel köztünk mindennek vége! - szólt Lebezjatnyikov. - Óh, ha eszembe jut, mennyire megerőltettem magamat, hogy őt beavassam... két egész héten át...

- Hiszen én már magamtól kijelentettem önnek, Szemjonovics Andrej, hogy kiköltözöm, mikor ön még tartóztatott, most csak azt teszem hozzá, hogy ön bolond. Kívánom önnek, gyógyúljon meg az esze is, a rossz szeme is. Bocsássanak, uraim!

Utat csinált magának; hanem az élelmezési tiszt nem akarta őt olyan könnyen, pusztán egy-két szitokkal elereszteni: fölkapott az asztalról egy poharat, megcsóválta s odadobta Petrovics Péterhez, hanem a pohár egyenesen Ivanovna Amáliát találta. Ez fölsikoltott, az élelmezési tiszt pedig a dobáshoz való nekihuzakodásában elvesztette az egyensúlyt s elterült az asztal alatt. Petrovics Péter a szobájába ment s félóra múlva már kihurczolkodott a házból. Szónya, a ki természettől félénk volt, rég tudta, hogy vele könnyebb elbánni, mint bárkivel mással, megsérteni pedig akárki megsérthette, minden visszatorlás nélkül. Mindazáltal egész e pillanatig úgy gondolta, hogy a sértéseket ki lehet valahogy' kerűlni, nagy vigyázattal, előzékenységgel s mindenki iránt való alázatossággal. Csalódása nagyon nehezen esett neki. Igaz, hogy béketűréssel, panasz nélkül tudott elviselni mindent, - még ezt is. Hanem az első pillanatban szörnyen fájt neki. Diadala és rehabilitálása mellett is - a mint első ijedelme és önkívülete elmúlt, a mint megértett mindent, - tehetetlenségének és sérelmének érzete fájdalmasan szorította el a szívét. Hiszterikus fájdalom vett rajta erőt. Végül, nem bírva magával, kirohant a szobából és haza futott. Ez csaknem akkor történt, mikor Luzsin elment. Ivanovna Amália, mikor a jelenvoltak kaczagása közt a pohár reá esett, szintén nem bírta elviselni lakoma közben szerzett mámorát. Mint egy veszett, olyan sikoltással rohant Ivanovna Katerinára, ezt okolva mindenért.

- Ki a szállásból! Azonnal! Mars! S e szavakkal kezdte összekapkodni az Ivanovna Katerina holmijából mindazt, a mi a keze ügyébe esett, aztán mindent a földre dobált. Ivanovna Katerina, a ki a nélkül is agyon volt kínozva, csaknem önkívületben zihált és egészen sápadt

volt, fölugrott az ágyról (a melyre kimerültségében lehanyatlott volt), s Ivanovna Amáliára vetette magát. De a csata nem volt egyenlő; ez úgy ellökte magától, mint a pelyhet.

- Mit! Nem elég, hogy olyan istentelenül rágalmaztak, még ez a kreatura is rám támad? Hogyan? A férjem halála napján s miután vendégszeretetemben részesült, ki akar hajtani árváimmal együtt a szállásból az utczára! - jajongott zokogva és zihálva a szegény asszony. - Úristen! - kiáltott föl egyszerre fölcsillanó szemekkel, - hát nincs igazság?! Kit védelmezel hát Te meg, ha nem minket, árvákat? No, majd meglátjuk. Van még bíró és igazság a világon, van s én fölkeresem őket. Mindjárt, csak várj, te istentelen teremtés! Polecska, vigyázz a gyerekekre, mindjárt visszajövök. Várjatok meg, ha másutt nem: az utczán. Meglátjuk: van-e hát igazság a földön? - S fejére vetvén ugyanazt a zöld drap-de-dame kendőt, a melyről a boldogúlt Marmeladov elbeszélésében megemlékezett, Ivanovna Katerina áttörte magát az összevissza álló, részeg tömegen, a mely még mindig ott lebzselt a szobában, azután jajgatva, sírva kifutott az utczára, azzal a bizonytalan czéllal, hogy haladéktalanúl s bármibe kerűljön is, igazságot keres. Polecska a gyerekekkel félénken húzta meg magát a zugolyban egy ládán, s átölelve a két remegő kicsikét, várta az anyát. Ivanovna Amália tett-vett a szobában, sipítozott, számolgatott, földhöz vagdalt mindent, a mi a kezébe került és úgy viselte magát, mint egy veszett állat. A jelenvoltak egy része a lépcsőn, más része az udvaron fecsegett, egyesek elmondtak az újabban jötteknek a történtekből annyit, a mennyit tudtak, mások czivakodtak és szitkozódtak, némelyek meg nótára gyújtottak.

- Most már ideje, hogy én elmenjek! - gondolta Raszkolnyikov. - No, szegény Szemjonovna Zsófia, mit fogsz te most mondani?

És elindúlt Szónya lakása felé.

IV.

Raszkolnyikov nagyon ügyes és alkalmas ügyvéde volt Szónyának Luzsin ellenében, ámbár magának is szörnyű, nagy szenvedés nyomta a szívét. Reggel átgondolva a dolgot, még mintha örűlt volna is neki, hogy szenvedései, a melyek már elviselhetetlenek voltak, más irányt vettek, nem is szólva arról, milyen jól esett neki Szónyáért helyt állni. Ezen kívül föltett szándéka volt s ez nagyon izgatta is, kivált egy-egy kis időre, hogy találkoznia kell Szónyával: meg *kell* neki mondania, hogy ő ölte meg Lizavetát, s oly szörnyű gyötrelmeket érzett, hogy szinte a kezével igyekezett azokat magától elhárítani. Akkor, mikor Ivanovna Katerinától eljőve fölkiáltott: „No, szegény Szemjonovna Zsófia, mit fogsz te most mondani?” - a mint látszott, még bizonyos külső izgatottság hatása alatt állt s élénkségét az a győzelem idézte elő, a melyet az imént Luzsin fölött kivívott. Hanem különös dolog történt vele. A mint odaért a Kapernaumov szállásához, hirtelen gyöngeséget és félelmet érzett magában. Gondolkozva állt meg az ajtó előtt, azt a sajátságos kérdést forgatta elméjében: „El kell-e azt mondani, hogy ki ölte meg Lizavetát?” A kérdés sajátságos volt, mert egyszerre azt is érezte, hogy nemcsak nem hallgathatja el a dolgot, hanem az elmondást sem szabad elhalasztania, még kis időre sem. Még nem tudta, hogy miért nem; csak érezte, s gyöngeségének nyomasztó tudata a hasztalanság érzetével szemben majd leroskasztotta. Hogy ne okoskodjék és szorongjon sokat, hirtelen kinyitotta az ajtót s a küszöbről ránézett Szónyára. Szónya a kis asztalkára könyökölve ült s arczát elfödte kezeivel, de meglátta Raszkolnyikovot, gyorsan fölállott s elibe ment, mintha várta volna őt.

- Mi lett volna belőlem, ha ön nincs ott! - mondta gyorsan, bejőve Raszkolnyikovval a szobába. Látszott, hogy csak ezt akarta neki mentől előbb elmondani, s ezért várta.

Raszkolnyikov az asztalhoz ment s leült arra a székre, a melyről Szónya csak az imént kelt föl. Szónya két lépésnyire állt tőle, éppen úgy, mint tegnap.

- Nos, Szónya? - szólt, s azonnal észrevette, hogy hangja remeg; - hiszen az egész dolog a „társadalmi szokások és a részvét" követelményei szerint történt. Értette kegyed ezt azelőtt?

Szónya arczán nyugtalanság mutatkozott.

- Csak ne beszéljen velem ma is úgy, mint tegnap, - szakította félbe Raszkolnyikovot. - Kérem, ne kezdje újra; a nélkül is elég a gond és a szomorúság... - Sietett hozzá mosolyogni, félve, hogy Raszkolnyikovnak nem fog tetszeni a szemrehányás. - Egész megbolondúlva jöttem el onnan. Mi történik ott most? Éppen megint vissza akartam menni, de mindig gondoltam, hogy... ön eljön...

Raszkolnyikov elmondta neki, hogy Ivanovna Amália kihajtja őket a lakásból s hogy Ivanovna Katerina elfutott valahova „igazságot keresni".

- Óh, Istenem! - kiáltott föl Szónya, - menjünk hamar.

S fölkapta a köpenykéjét.

- Örökké egy és ugyanaz! - mondta Raszkolnyikov idegesen. - Kegyed mindig csak arra gondol, hogy mit csinálnak ők? Maradjon itt velem.

- Hát... Ivanovna Katerina?

- Ivanovna Katerina bizonyosan nem feledkezik meg kegyedről, eljön érte maga, ha már egyszer kiszaladt a házból, - tette hozzá izgatottan Raszkolnyikov. - Ha nem találja itthon kegyedet, kegyed lesz az oka.

Szónya szomorúan, határozatlanúl ült le a székre. Raszkolnyikov hallgatott, a földre bámúlt és valamin gondolkozott.

- Tegyük föl, hogy Luzsin ezúttal nem akart tovább menni, - kezdé Raszkolnyikov, nem nézve Szónyára. - Nos, de ha tovább akart volna menni és számítása sikerült volna, akkor kegyedet börtönbe záratta volna, ha én és Lebezjatnyikov oda nem jövünk. Mi?

- Igen, - mondta Szónya gyönge hangon; - igen! - ismétlé szórakozottan és izgatottan.

- Pedig én csakugyan alig mentem oda. Lebezjatnyikov meg éppen csak történetesen vetődött oda.

Szónya nem felelt.

- Nos, pedig ha börtönbe jut, mi történik akkor? Emlékszik még rá, hogy mit mondtam tegnap?

Szónya megint hallgatott. Raszkolnyikov várt.

- Én már azt hittem, hogy kegyed megint fölkiált: „Ah, ne beszéljen, ne beszéljen!" - nevetett föl Raszkolnyikov, de erőltetve. - Nos, megint hallgat? - kérdé egy perc múlva. - Hiszen csak kell valamiről beszélnünk? Nekem például igen érdekes volna azt tudnom, hogyan ítélne kegyed jelenleg egy „kérdés" felől, a mint Lebezjatnyikov mondaná. (Mintha már zavarba kezdett volna jönni.) Nem, én igazán komolyan beszélek. Képzelje el, Szónya, mintha kegyed már hamarább tudta volna Luzsin szándékát, tudta volna (t. i. biztosan), hogy azáltal végképp elvesztek volna Ivanovna Katerina és a gyermekek, s ráadásúl kegyed is (mert kegyed ön-magát semminek sem számíthatja, hát azért ráadásúl), Polecska szintén... mert ő előtte is ez az út áll. Nos tehát: ha most a kegyed elhatározására volna bízva: amaz, maradjon-e életben,

vagy ez, tudniillik Luzsin maradjon-e életben s folytassa gaztetteit, vagy meghaljon Ivanovna Katerina? Mit határozna kegyed, melyik haljon meg kettőjük közűl? Ezt kérdezem.

Szónya nyugtalanúl nézett rá. Valami különöst érzett ebben a bizonytalan s valamire távolról czélzó beszédben.

- Én már előre éreztem, hogy valami ilyenformát fog kérdezni, - mondta aztán, fürkésző tekintettel nézve rá.

- Szép; annál jobb! - hanem mit határozna hát?

- Miért kérdez olyat, a mi lehetetlen? - felelt Szónya húzódozva.

- Hát talán jobb volna, ha Luzsint hagyná életben, hogy tovább is folytathassa gaztetteit? Vagy nem merné ezt határozni?

- Én az isteni gondviselésbe nem láthatok be... Aztán minek kérdez olyat, a mit kérdezni nem szabad? Minek ezek a hiábavaló kérdések? Hogy' lehet arra a gondolatra jönni, hogy ez az én elhatározásomtól függhetne? S ki tehet engem abban bírónak, hogy ki éljen, ki ne?

- Ha az isteni gondviselést keveri belé, akkor nem is lehet tovább menni, - morgott Raszkolnyikov kedvetlenűl.

- Mondja ki inkább egyenesen, hogy mit akar! - kiáltott föl izgatottan Szónya, - már megint valamire gondol.... Hát csak azért jött ide, hogy szomorítson?

Nem bírta már magát tartóztatni és keserves sírásra fakadt, Raszkolnyikov sötét nyugtalansággal nézett reá. Elmúlt vagy öt percz.

- Igazad van, Szónya, - mondá végre s egyszerre megváltozott; csináltan bosszantó és erőtlenűl kihívó hangja eltűnt. Még hanghordozása is megszelídült. - Már tegnap mondtam, hogy nem jöttem bocsánatot kérni s mégis csaknem azzal kezdtem, hogy bocsánatot kérjek... Ezt Luzsin és a gondviselésre nézve mondom... Bocsáss meg, Szónya...

Mosolyogni akart, de valami határozatlanság, bevégezetlenség mutatkozott halvány mosolyában. Lehajtotta fejét s arczát eltakarta kezeivel.

Egyszerre sajátságos, váratlan érzelem szállta meg szívét, valami maró gyűlölet Szónya iránt. Mintha maga is csudálkozott volna ezen az érzésen, s megijedt volna tőle: hirtelen fölkapta a fejét s mereven nézett Szónyára; látta, hogy ennek nyugtalan s bánatos tekintete ő rajta nyugszik: szeretet sugárzott abból; az ő gyűlölete is eltűnt, mint egy álomkép. Egyik érzelem a másikat váltotta föl szívében. Ez azt jelentette, hogy *az a pillanat* megérkezett.

Megint eltakarta kezeivel arczát s lehajtotta fejét. Egyszerre elsápadt, fölkelt a székről, ránézett Szónyára s szó nélkül, gépiesen odaűlt a Szónya ágyára.

Ez a pillanat az ő érzése szerint rettenetesen hasonlított ahhoz, a melyben a vén asszony mellett állt, mikor már a hurokból kiszabadította a fejszét s érezte, hogy most már egy pillanat sincs veszteni való.

- Mi baja? - kérdezte Szónya, rendkívül félve.

Raszkolnyikov nem bírt szólni. Egyáltalában nem ilyen formán akart *nyilatkozni* s maga sem tudta, mi történik most vele. Szónya csöndesen odament hozzá, leűlt mellé az ágyra és várt, le nem véve róla a szemét. Szíve hol hevesen dobogott, hol megdermedt. A pillanat elviselhetetlenné kezdett válni; Raszkolnyikov feléje fordította holt-halovány arczát, ajkai erőtlenűl mozogtak, erőlködvén valamit mondani. Szónya szívét réműlet lepte meg.

- Mi baja? - ismétlé, kissé elhúzódva tőle.

- Semmi, Szónya! Ne félj... Bolondság! Igazán, ha jól megfontolja az ember, bolondság, - mormogott olyanformán, mint a ki nem érti maga-magát sem, s a ki álmodik. - Miért is jöttem ide téged nyugtalanítani? - tette hozzá hirtelen, reá tekintve. - Igazán! Minek? Én mindig ezzel a kérdéssel vesződöm, Szónya...

Meglehet, hogy ezt a kérdést már egy negyedórával előbb is föltette magának, de most, teljes tehetetlenségében ki is mondta azt, alig ismerve magára s egész testében szűntelen remegést érezve.

- Óh, beh nagyon szenved ön! - mondá Szónya, szomorúan nézve reá.

- Ostobaság!... Nézd csak, Szónya - (itt valamiért egyszerre elmosolyodott vagy két másodperczre, de oly halványan, erőtelenül!): emlékszel-e, mit igértem neked tegnap?

Szónya nyugtalanúl várt.

- Azt mondtam, mikor elmentem, hogy meglehet: örökre elbúcsúztam tőled, de ha ma eljövök, akkor megmondom neked, hogy... ki ölte meg Lizavetát.

Szónya rögtön, egész testében összerázkódott.

- Nos, hát eljöttem, hogy megmondjam...

- Tehát ön tegnap csakugyan... - suttogta Szónya alig bírva magával; - hát ön tudja? - kérdezte aztán gyorsan, mintha csak most jutott volna eszébe.

Szónya nehezen lélegzett. Arcza egyre halványabb lett.

- Tudom!

Szónya egy perczre elhallgatott.

- Hát talán rátaláltak? - kérdezte félénken.

- Nem, nem találtak rá.

- Hát akkor hogy' tudja ön, *ki volt*? - szólt ismét alig hallhatólag s egy percznyi szünet után újra kérdezte.

Raszkolnyikov hozzáfordúlt s mereven nézett rá.

- Találd ki! - szólt iménti színtelen, erőtlen mosolygásával.

Szónya egész testében vonaglott.

- De... minek akar engem ijesztgetni? - szólt aztán, elmosolyodva, mint egy gyermek.

- Meglehet, hogy én azzal igen közeli barátságban vagyok... ha egyszer tudom, - folytatta Raszkolnyikov szünetlenül a szeme közé nézve, mintha már nem volna rá ereje, hogy szemeit levegye róla, - az nem akarta Lizavetát... megölni... Véletlenűl... ölte meg... A vén asszonyt akarta megölni... mikor az egyedül volt... oda ment... S akkor hazajött Lizaveta is... Az meg... őt is megölte.

Rettenetes percz következett erre. Csak nézett egyik a másikra.

- Hát nem találod ki? - kérdezte egyszerre Raszkolnyikov, olyan érzéssel, mintha egy toronyból vetné le magát.

- Nem! - suttogott Szónya alig hallhatólag.

- Csak jól nézz rám.

S a mint ezt mondta, megint elfogta lelkét egy régebbi, ismert érzés; ránézett Szónyára s egyszerre úgy rémlett neki, mintha abban a Lizaveta arcát látná. Világosan emlékezett Lizavetának arra az arczkifejezésére, mikor a fejszével hozzá ment s Lizaveta a falhoz húzódott, kinyújtotta a kezét, arczán különös, gyermekes félelem mutatkozott, éppen úgy viselte magát, mint egy kis gyermek, a ki valamitől megijed s meredten és nyugtalanúl néz az őt megijesztő tárgyra, visszahúzódik és kis kezét előre nyújtva, sírni akar. Csaknem ez történt most Szónyával is: épp oly tehetetlenűl, oly ijedten nézett egy ideig Raszkolnyikovra, aztán hirtelen kinyújtva bal kezét, gyöngén, alig észrevehetőleg érintette ujjaival annak a mellét s csöndesen kezdett az ágyról fölemelkedni, Raszkolnyikovtól elhúzódni s egyre nehezebben bírta elviselni annak a tekintetét. Egyszerre borzadály fogta el s Raszkolnyikovnak is mintha éppen olyan ijedtség mutatkozott volna az arczán, ez is épp úgy nézett ő rá vissza, sőt csaknem éppen olyan *gyermekes* mosolylyal.

- Kitaláltad? - suttogott Raszkolnyikov.

- Szent Isten! - szakadt ki Szónya kebeléből a réműlet. Tehetetlenűl esett az ágyra, arczczal a párnára. De néhány pillanat múlva hirtelen fölegyenesedett, gyorsan közeledett Raszkolnyikovhoz, megfogta mindkét kezét s hevesen megszorította vékony ujjaival, aztán megint mozdúlatlan maradt, mintha megmeredt volna s Raszkolnyikov arczába nézett. Ezzel az utolsó, kétségbeesett tekintettel akart magának kinézni valami kis, utolsó reménységet. De nem volt reménység; semmi kétség sem lehetett, minden *úgy volt*! Még később is, ha eszébe jutott ez a pillanat, különösnek és csodálatosnak tünt föl előtte: miért látta meg azt akkor olyan *egyszerre*, hogy nem lehet többé kétség? Hát nem mondhatta volna, például, hogy ő ilyesmit már régebben sejtett? S valóban most, a mint Raszkolnyikov elmondta neki a föntebbieket, egyszerre úgy tünt föl neki az egész, mintha *ezt* csakugyan előre érezte volna.

- Jól van, Szónya, elég! Ne gyötörj most! - szólt Raszkolnyikov fájdalommal.

Egészen, egészen másképpen akarta Szónyának tudtára adni, de *így* sűlt el.

Szónya, mintha magánkívül volna, fölugrott, s kezeit tördelve a szoba közepére ment; de aztán gyorsan visszafordúlt s leült hozzá az ágyra, csaknem oly közel, hogy vállaik összeértek. Egyszerre, mintha valami megszúrta volna, összerázkódott, fölkiáltott s maga sem tudva, miért, térdre esett Raszkolnyikov előtt.

- Mit tett önmagával, mit tett! - szólt kétségbeesetten, s fölugorva a nyakába borúlt, átölelte s erősen, hévvel szorította magához.

Raszkolnyikov megingott és szomorú mosolylyal nézett Szónyára.

- Milyen sajátságos vagy te, Szónya, - megölelsz és megcsókolsz, mikor én elmondom neked *azt*. Azt sem tudod, mit csinálsz.

- Nem, nem; hiszen most már nincsen boldogtalanabb ember a világon, mint te! - kiáltott Szónya, magából kikelve, nem hallgatva Raszkolnyikov szavaira; aztán hiszterikus zokogásba tört ki.

Raszkolnyikov lelkében régóta nem ismert érzés kezdett hullámzani s egészen ellágyította. Nem is igyekezett ez érzelemtől szabadulni; két könny perdült ki szeméből s rezgett pilláján.

- Hát nem hagysz el azért, Szónya? - kérdezte csaknem reménynyel nézve rá.

- Nem, nem; soha és sehol! - kiáltott Szónya, - veled megyek, mindenüvé veled megyek. Oh, édes Istenem!... Oh, én szerencsétlen!... Miért is nem ismertelek előbb! Miért nem jöttél el hamarább hozzám!? Oh, én édes Istenem!

- Itt vagyok most.

- Most! Jaj, mit tegyünk most?... Együtt, együtt! - ismétlé mintegy önfeledten s megint átölelve őt; - veled megyek a számkivetésbe.

Raszkolnyikovot mintha egyszerre megint meglepte volna az előbbeni gyűlölködő, csaknem gőgös mosoly.

- Meglehet, Szónya, hogy én még nem is akarom magam átadni a számkivetésnek, - mondá.

Szónya gyorsan reá nézett.

Az első rettenetes gyötrő érzés után, a melylyel a szerencsétlen iránt viseltetett, megint a gyilkosság szörnyű gondolata marczangolta. A Raszkolnyikov megváltoztatott hangjában egyszerre a gyilkos beszédét hallotta. Raszkolnyikov minden gondolat nélkül nézett rá. Szónya előtt még nem volt világos, hogy miért, hogyan és mi czélból történt *az*. Most ez a kérdés mind egyszerre tódult fejébe. S megint nem akarta elhinni; ő, ő volna a gyilkos! Hát lehetséges lenne ez?

- De hát mi ez? Hol vagyok én? - szólt tétovázva, mintha még mindig nem tért volna magához; - hát hogy' tehetett ön *olyat*... hogy' adhatta magát arra?... Mi ez?!

- Hát hogy kifosszam! Hagyd abba, Szónya, - felelt Raszkolnyikov, mintha belefáradt volna s már bosszantaná a dolog.

Szónya úgy állt ott, mintha villám ütötte volna, majd fölkiáltott:

- Éhes voltál! Te... anyádon akartál segíteni? Úgy-e?

- Nem, Szónya, nem, - mormogott Raszkolnyikov elfordulva s fejét lehorgasztva, - nem voltam olyan éhes... az igaz, hogy anyámon szerettem volna segíteni... de ez sem az igazi ok... ne gyötörj, Szónya.

Szónya összecsapta kezeit.

- Hát... hát... az igazért! De uram, Isten! micsoda igazság az ilyen? Ki hisz az ilyenben? S hogy' tudja ezt ön is kihozni belőle, mikor maga mondja, hogy ki akarta fosztani, azért ölte meg. Ah! - kiáltott föl egyszerre, - a pénz, a melyet ön Ivanovna Katerinának adott... az a pénz... Jóságos Isten, talán az a pénz is...

- Nem, Szónya, - szakította félbe Raszkolnyikov, - az a pénz nem abból való, nyugodj meg. Azt a pénzt anyám küldte egy kereskedő által s betegségemben kaptam meg, az nap, a melyen oda is adtam... Razumihin látta... még ő vette át helyettem... az a pénz az enyém, az én igaz tulajdonom volt.

Szónya tompán hallgatott rá s minden erejéből igyekezett valami gondolathoz jutni.

- Az a *másik* pénz pedig... egyébiránt én nem is tudom, hogy volt-e ott pénz, - tette hozzá halkan, mintegy gondolkozva; - levettem a nyakáról egy bőrerszényt... egy teli, kerek erszényt... de bele se néztem; bizonyosan nem értem rá... No és a többi holmit, inggombokat lánczokat, - mindezeket az erszénynyel együtt egy idegen udvaron, a v-i proszpekten, még másnap reggel egy kő alá rejtettem... Most is ott van minden.

Szónya nem vesztett el egy szót sem.

- Hát akkor miért... hogy' is mondta csak: hogy kifossza s még sem vett el semmit? - szólt hirtelen Szónya, belekapaszkodva ebbe a szalmaszálba.

- Nem tudom... még nem határoztam el, hogy elteszem-e azt a pénzt vagy nem? - felelt Raszkolnyikov, megint úgy, mintha gondolkoznék valamin, aztán összeszedte magát s mosolygott. - Eh! milyen ostobákat fecsegek, úgy-e?

Szónya már majdnem azt gondolta: Vajon nem őrült-e meg? - de hirtelen mást gondolt: Nem, ez egészen más valami. Semmit, de semmit sem bírt megérteni.

- Tudod, Szónya, - szólt Raszkolnyikov bizonyos inspirációval, - tudod, azt mondom én neked: ha csak azért követtem volna el azt a tettet, - folytatta minden szót hangsúlyozva s titokzatosan, de őszintén nézve Szónyára, - ha csak azért, mert éhes voltam, akkor én most... *boldog volnék*. Tudd meg! - S mit érnél vele, mit? - kiáltott föl megint néhány pillanat múlva kétségbeesetten, - mit érnél vele, ha most beismerném, hogy rosszúl cselekedtem? Mit érnél, ha ezt az ostoba diadalt kivívnád fölöttem? Ah, Szónya, hát azért jöttem én most tehozzád?

Szónya akart valamit mondani, de aztán hallgatott.

- Azért vittelek tegnap is magammal, mert egyedül csak te maradtál meg nekem.

- Hová vittél? - kérdé Szónya félénken.

- Se lopni, se ölni, ne félj, nem ilyenről van szó, - nevetett gúnyosan; - mi egymástól elütő emberek vagyunk... De látod, Szónya, én éppen most, ebben a pillanatban értettem meg: *hová* vittelek én tegnap téged! S tegnap, mikor híttalak, magam sem tudtam, hogy hova. Csak egyre kértelek, hogy ne hagyj el. Nem hagysz el, Szónya?

Szónya megszorította kezét.

- De minek, minek mondtam meg neki? Minek fedeztem föl előtte? - kiáltott föl egy percz múlva kétségbeesve, végtelen fájdalommal nézve Szónyára; - te most fölvilágosításokat vársz tőlem, Szónya; űlsz és vársz, látom én azt; s mit mondhatok neked? Hiszen te semmit sem értesz meg abból és csak elhúzódol, eltávolodol... tőlem. No lám, megint sírsz és megint megölelsz. Miért ölelsz meg? Azért, mert én nem bírtam magam elviselni azt a terhet s másra hengerítettem át: Hurczold te is, így nekem könnyebb lesz. Hát képes vagy te ilyen elveteműltet szeretni?

- Hát nem szenvedsz te éppen úgy? - mondta Szónya.

Megint az előbbi érzés lobbant föl Raszkolnyikov lelkében s Szónya megint ellágyúlt.

- Szónya, jegyezd meg, hogy az én szívem rossz; ezzel sok mindent megmagyarázhatsz magadnak. Ide is azért jöttem, mert rossz vagyok. Vannak, a kik nem jöttek volna el. De én gyáva... rossz vagyok. No... jól van! Nem erről van szó... Most beszélni kell s én nem tudok belekezdeni...

Megállt és gondolkozott.

- Ejh! mi egymástól elütő emberek vagyunk, - kiáltott föl megint; - nem egymáshoz valók vagyunk. Minek is jöttem ide, minek? Soha sem bocsáthatom meg magamnak.

- Nem, nem, nagyon jó, hogy eljöttél! - szólt Szónya; - jobb, hogy tudom. Sokkal jobb.

Bánatosan nézett Raszkolnyikovra.

- Egyébiránt csakugyan! - szólt Raszkolnyikov, mintha meggondolta volna magát, - hiszen megtörtént. Látod: Napoleonná akartam lenni, azért öltem meg. No érted most?

- N-em, - suttogott gyáván és félénken Szónya, - de csak beszélj... beszélj! Majd megértem, *magam szerint* megértem!

- Megérted? No jó, majd meglátjuk.

Elhallgatott és sokáig gondolkozott.

- A bökkenő ott van, hogy én egyszer ilyen kérdést tettem föl magamban: mi történt volna például, ha Napoleon az én helyzetembe jut s előmenetelének megkezdéseül nem állott volna rendelkezésére sem Toulon, sem Egyiptom, sem az átkelés a Mont-Blanc-on, hanem mindezen szép és monumentális dolgok helyett egyesegyedül valami vén özvegyasszony állt volna előtte, a kit előbb meg kellett volna ölnie, hogy a ládájából kivegye a pénzt (az előmenetel czéljából, értsd meg), - nos: hát elhatározta volna-e ő magát erre, ha másképpen nem boldogúlhat? Nem riasztotta volna vissza, hogy ez csöppet sem monumentális, hanem... bűnös dolog? No hát, mondom, én ezen a kérdésen nagyon sokáig töprengtem, annyira, hogy már szörnyen szégyeltem magamat, mikor végre (egyszerre, tudom is én, hogy'?) arra az eredményre jutottam, hogy az őt nemcsak vissza nem riasztotta volna, de még eszébe sem jutott volna, hogy az nem monumentális... sőt egyáltalában nem is értette volna, mitől lehessen itt visszariadni? S ha már nem lett volna számára más út és mód, hát minden gondolkozás nélkűl úgy megfojtotta volna azt a vén asszonyt, hogy egy mukkanást se tehetett volna. Nos, én is... fölhagytam a töprengéssel... megöltem... a tekintély példájára... S ez szóról-szóra úgy volt! Ugy-e nevetséges? Igen, Szónya, de a legnevetségesebb az, hogy mindez csakugyan így történt...

Szónya éppen nem tartotta nevetségesnek.

- Jobb, ha egészen egyszerűen, példák nélkül mondja el, - mondá még félénkebben és alig hallhatólag.

Raszkolnyikov Szónya felé fordúlt, szomorúan ránézett és megfogta a kezét.

- Neked megint igazad van Szónya. Különben is mindez butaság, úgyszólván puszta fecsegés. Látod: te jól tudod, hogy az én anyámnak úgyszólván semmije sincs. A hugom történetesen jó nevelést kapott s arra számítottak, hogy majd nevelőnő lesz belőle. Minden reményök én voltam. Én tanultam, de nem bírtam magam az egyetemen föntartani s egy időre kénytelen voltam otthagyni az egyetemet. Ha így húzódott is a tanulásom, mégis tíz-tizenkét év múlva (ha sorsom jobbra fordúl) reményem lehetett valami tanárságot vagy hivatalt s ezer rubel fizetést kapni... (Mindezt úgy mondta el, mintha betanult leczke lett volna.) De addig anyámat megemésztette volna a bánat és a szenvedés s nekem nem sikerűlt volna nyugalmat szereznem a számára, a hugom meg... nos, a hugommal még rosszabb történhetett volna... S micsoda élet az az embernek, egész életében ott jár minden mellett és között s mindenről le kell mondania, el kell felejteni anyját, a huga sérelmét pedig, példának okáért, alázatosan elviselni. Miért? Talán azért, hogy ha azokat eltemettem, ujabbak gondját vegyem magamra: a feleség és gyerekek gondját? S aztán ezeket is egy garas és egy falat kenyér nélkül hagyjam? Nos... nos, elhatároztam, hogy ha kezembe kerítem a vén asszony pénzét, azt az első években magamra fordítom, nem okozok gondot anyámnak, fönntartom magamat az egyetemen, az egyetemi évek után kezdetben szükséges költségeket fedezem, s mindezt keresztűl viszem alaposan, gyökeresen, úgy, hogy egészen új pályát török magamnak... Nos... nos... ez az egész... Nos, természetesen: én megöltem a vén asszonyt, - ezt rosszúl tettem... no, de elég!

Tehetetlenűl ért a beszéd végére s lehajtotta fejét.

- Oh, nem úgy, nem úgy! - kiáltott föl Szónya fájdalmasan, - hát lehetséges-e így... nem, az nem lehet.

- Hiszen látod, hogy lehetett!... Őszintén, az igazságot mondtam el.

- De micsoda igazság ez! Oh, Úristen!

- De hiszen csak egy tetvet öltem meg, Szónya, egy haszon nélküli, czudar, ártalmas férget.

- Az a tetű ember volt.

- Hiszen jól tudom én is, hogy nem épen csak tetű, - felelt és különösen nézett Szónyára. - Különben hazudom Szónya, - tette hozzá, - már rég hazudom... Nem úgy van: igazad van. Egészen, egészen, de egészen más oka van annak... Én már rég nem beszéltem senkivel, Szónya... Most nagyon fáj a fejem.

Szeme lázas tűzben égett. Csaknem félrebeszélt már; ajkain nyugtalan mosolygás tévelygett; lelkének izgatottságában szörnyű kimerültség mutatkozott. Szónya látta, hogy mily nagyon szenved. Az ő feje is szédűlni kezdett. Olyan különös volt az, a mit hallott, mintha értett volna belőle valamit, de... „de hogyan? Oh, Úristen!" S kétségbeesetten tördelte kezeit.

- Nem, Szónya, nem úgy van! - kezdte megint Raszkolnyikov, fölkapva a fejét, mintha valami váratlan, új eszmefordúlat rázta és ébresztette volna föl; - nem úgy van! Jobb is, ha azt hiszed... (ah, csakugyan sokkal jobb!) ha azt hiszed, hogy önző, gyűlölködő, rossz, alávaló, kegyetlen vagyok, és - mondjuk: hajlandó az őrültségre. (Már hadd legyen minden egyszerre! Hogy őrültségemről már régebben beszélnek, azt én észrevettem.) Az imént mondtam, hogy nem bírtam magam az egyetemen fönntartani. Hát tudod-e, hogy talán fönn is bírtam volna tartani magamat? Anyám küldött volna annyit, hogy a szükségesekre telt volna, csizmára, ruhára; kenyérre valót meg bizonyosan kereshettem volna. Voltak leczkék; fél-rubelekkel fizették. Razumihin is így dolgozik. De nekem nem volt hozzá kedvem, meggyűlöltem; főként: *meggyűlöltem* (ez a jó szó rá.) Akkor behúzódtam a zúgba, mint a pók. Hiszen te voltál az én odumban, láttad... S tudod, Szónya, hogy az alacsony padlások és a szűk szobák az ember lelkét és eszét is összeszorítják. De azért még sem akartam belőle kijárni. Készakarva nem! Napokig nem jártam ki, dolgozni - de még enni sem volt kedvem, mindig csak feküdtem. Ha hozott be ennivalót Násztászja, hát ettem, ha nem hozott - úgy is megvoltam; de soha sem kértem - csupa rosszaságból. Éjjel nincs világosság, sötéttel fekszem le, gyertyára valót keresni nincs kedvem. Tanulni kellett volna, de a könyveimet eladtam; asztalomat, írásaimat és füzeteimet mai napig is újjnyi por lepi. Jobb szerettem feküdni és gondolkozni. S gondolkoztam... S mindig olyan különös, különféle álmaim voltak, hogy azt el se lehet mondani. Csak akkor kezdett az eszemben kísérteni, hogy... Nem, nem így volt! Már megint nem jól beszélek. Látod, én akkor mindig azt kérdeztem magamtól: miért vagyok én olyan ostoba, hogy ha mások ostobák; s ha már tudom, hogy valóban ostobák, hát én mért nem akarok okosabb lenni? Aztán rájöttem, Szónya, hogy ha azt akarom bevárni, míg valamennyien okosabbá lesznek, hát az nagyon sokáig tartana... Majd arra is rájöttem, hogy az soha sem fog bekövetkezni, hogy az emberek megváltozzanak; hogy senki sem képes őket megváltoztatni, kár minden fáradságért. Igen, így van! Ez az ő törvényük, Szónya, a törvényük! Ez már úgy van... S most azt is tudom, Szónya, hogy a ki szellemileg és lelkileg erős, az uralkodik is fölöttünk. A ki legnagyobbat tud köpni köztük, az törvényhozójuk lesz s a ki valamennyiök közt a legvakmerőbb, annak valamennyi megadja magát. Igy volt eddig, így lesz ezután is! Csak a vak nem látja.

Raszkolnyikov, midőn ezeket mondta, Szónyára nézett ugyan, de már nem törődött vele, hogy érti-e az vagy sem? A láz egészen erőt vett rajta. Bizonyos sötét izgatottságban volt. (Tény, hogy már rég idő óta nem beszélt senkivel!) Szónya megértette, hogy ez a katekizmus Raszkolnyikovnak hitvallása és törvénye.

- Akkor rájöttem, Szónya, - folytatta Raszkolnyikov izgatottan, - hogy a hatalom azé, a ki le mer érte hajolni s fölveszi. Minden attól függ: merni! Akkor olyasmire jöttem rá, az életben először, a mire én előttem még soha senki nem gondolt. Senki! Egyszerre világos lett előttem,

mint a nap, hogy miként van az, hogy ez ideig senki nem merészkedett és nem merészkedik e hitványságok közt járva-kelve egyszerűen megfogni mindent a farkánál fogva s pokolba rántani? Én... *merni* akartam... s megöltem... csak merni akartam, Szónya, ez az oka mindennek.

- Oh, ne beszéljen, ne beszéljen! - kiáltott Szónya, kezét összecsapva; - elhagyta az Istent, s az Isten megverte, az ördögnek adta önt.

- Csakugyan Szónya, mikor úgy a sötétben feküdtem, nekem is úgy rémlett, hogy hátha az ördög ejtett hatalmába? Mi?...

- Ne beszéljen! Ne nevessen, istentagadó - maga semmit, de semmit sem képes ebből érteni! Oh Uramisten! Ő semmit, de semmit sem ért meg.

- Hallgass, Szónya, én éppen nem nevetek, mert magam is tudom, hogy engem az ördög kerített hatalmába. Hallgass, Szónya, hallgass! - ismételte sötéten. Én mindent tudok. Mindezt átgondoltam s elmondtam én már magamban, mikor úgy ott feküdtem a sötétben... Mindezt a legkisebb részletekig meghánytam-vetettem én, és mindent tudok, mindent. S úgy bosszantott akkor, de úgy ez a csupa merő üresség. Mindent el akartam feledni s újat kezdeni, és fölhagyni az ürességekkel, Szónya. Aztán te talán azt képzeled, hogy én mint egy félbolond, fejjel mentem a falnak? Nagyon okosan jártam el s az volt a vesztem. Vagy azt képzeled, hogy én nem tudtam azt példának okáért, hogy mikor elkezdtem magamban azon töprengeni: van-e nekem jogom hatalmasnak lenni? - azt képzeled: nem tudtam, hogy nincs jogom? Vagy ha azt a kérdést teszem föl: tetű-e az ember? Hát bizonyos, hogy az ember nem tetű *én reám nézve*, de tetű az olyanra nézve, a kinek ilyen eszébe sem jut s minden okoskodás nélkűl lát a munkához... S ha már annyi ideig évődtem azon: megtenné-e Napoleon, vagy sem? - hát egész tisztán éreztem, hogy én nem vagyok Napoleon... És az ostobaságoknak minden kínját átéreztem, Szónya, de mind le akartam magamról rázni; kazuisztika nélkűl akartam megölni, Szónya, megölni magamért, egyedűl magamért! Én még ebben sem akartam hazudni magamnak! Nem azért öltem meg, hogy anyámon segítsek - bolondság! Nem is azért, hogy hatalomra és jómódra téve szert, az emberiség jótevője legyek. Ostobaság! Csak egyszerűen megöltem; magamért öltem meg, egyedűl magamért; s hogy leszek-e valaha valakinek a jótevője, vagy egész életemben, mint a pók, becsalok mindenkit a hálómba s kiszívok belőlük minden életerőt, nekem abban a pillanatban egészen egyre ment. S nem is a pénz volt én előttem a fő, mikor őt megöltem. Szónya; nem annyira pénz kellett nekem, mint egyéb... Most tudom mindezt... Érts meg: lehet, hogy azon az úton elindúlva soha nem ismételtem volna a gyilkosságot. Nekem valami mást kellett volna elérnem, más valaki lökdöste a kezemet; azt szerettem volna akkor, és pedig mentűl hamarább, megtudni: tetű vagyok-e én is, mint a többi, vagy pedig ember? Fölkaphatok-e én, vagy nem kaphatok föl? Ki merem-e nyújtani a kezemet vagy nem? Nyomorult féreg vagyok-e, vagy van *jogom*?

- Gyilkolni? Van-e joga gyilkolni? - csapta össze a kezét Szónya.

- E-eh, Szónya! - kiáltott Raszkolnyikov idegesen, valamit felelni is akart, de aztán gőgösen elhallgatott. - Ne szakíts félbe, Szónya! Csak azt az egyet akartam neked bebizonyítani, hogy akkor ejtett hatalmába az ördög s csak később világosított föl róla, hogy nem volt jogom odamenni, mert én is csak olyan tetű vagyok, mint más. Kinevetett az ördög; s most eljöttem hozzád. Fogadj vendégűl! Ha nem volnék tetű, hát eljöttem volna-e hozzád? Figyelj csak: a mint én akkor a vén asszonyhoz mentem, csak *próbát* akartam tenni!... Tudd meg ezt!

- És meggyilkolta! Meggyilkolta!

- Hogy' gyilkoltam meg? Hát úgy szokás valakit meggyilkolni? Hát úgy megy valaki gyilkolni, a hogy én akkor mentem? Majd valamikor elmondom, hogy' mentem én oda... Hát meg-

gyilkoltam én a vén asszonyt? Magamat gyilkoltam meg, nem őt! Egyszerre eltemettem magamat, örökre... A vén asszonyt pedig az ördög gyilkolta meg, nem én... Elég, elég, Szónya, elég! Hagyj el, - kiáltott föl egyszerre remegő fájdalommal, - hagyj el!

Lekönyökölt térdeire s mint valami vas-kapcsokkal, úgy szorította össze a fejét a két tenyerével.

- Milyen szenvedés! - jajdúlt föl Szónya fájdalmasan.

- No, hát mondd, mit csináljak most? - kérdezte Raszkolnyikov fölkapva fejét s a kétségbeeséstől eltorzúlt arczczal nézve Szónyára.

- Mit tegyünk! - kiáltott föl Szónya hirtelen fölugorva helyéről s a szemei, a melyek tele voltak könnyel, fölcsillantak. - Kelj föl! (Szónya megfogta a vállait; Raszkolnyikov fölkelt s csaknem ész nélkül nézett rá.) Eredj mindjárt, ebben a pillanatban, állj ki a kereszt-útra, hajtsd meg magad a földig, aztán csókold meg a földet, melyet befertőztettél, azután, hajolj meg mindenki előtt, a négy világtáj felé és mondd ki mindenki előtt, fönhangon, hogy „Én öltem meg!" Akkor az Isten újra életet ád neked. Elmégy? El? - kérdezte tőle egész testében reszketve, mintha önkívületben volna, azután megragadta mind a két kezét, erősen megszorította s lángoló szemekkel nézett rá.

Raszkolnyikov bámúlva, sőt réműlten nézte Szónya váratlan fölindúlását.

- Hát azt akarod, hogy számkivetésbe menjek, Szónya? Föladjam magamat? - kérdé sötéten.

- Vezekelj és váltsd meg magadat azzal: ez, a mit tenned kell.

- Nem! Nem megyek oda, Szónya.

- Hát hogy' fogsz élni, hogy'? - kiáltott föl Szónya. Hát lehet most így élned? Hogy' fogsz szóba állni anyáddal? (Oh, mi lesz most ő velük, mi lesz?) Mi vagyok én? Hiszen már elhagytad anyádat és nővéredet. Hiszen már elhagytad, el! Oh, Istenem! - kiáltott Szónya, - hiszen ő ezt mind tudja maga is! Hát hogy' fogsz te megélni emberek nélkül? Mi lesz most belőled?

- Ne légy gyerek, Szónya, - felelt Raszkolnyikov halkan. - Mit vétettem én az emberek ellen? Miért menjek? Mit mondjak nekik? Mindez csak képzelődés... ők maguk is millió és millió embert tesznek tönkre s még erényeseknek tartják őket. Elveteműltek és rosszak, Szónya!... Nem megyek! Hogy' mondjam én azt el, hogy megöltem, de a pénzét nem mertem megtartani, hanem egy kő alá rejtettem? - tette hozzá szarkasztikus mosolylyal. - Hiszem kinevetnek s azt mondják: bolond voltál, hogy nem tartottad meg. Gyáva és bolond! Semmit sem tudnak azok felfogni, Szónya, semmit; nem képesek valamit megérteni. Minek mennék? Nem megyek, ne légy gyerek, Szónya.

- Halálra fogod magad kínozni, halálra! - mondta Szónya, kétségbeesett kéréssel nyújtva felé kezét.

- Meglehet, hogy még nagyon is vádolom magam, - szólt az sötéten, - meglehet, hogy én még ember vagyok és nem tetű és nagyon is siettem magamat elitélni... Én még tartani akarom magamat.

S ajkán gőgös mosoly mutatkozott.

- Hát akkora szenvedést akarsz viselni tovább is! Hiszen egész életedre...

- Hozzá szokom... - felelt morogva s elgondolkozva. - Figyelj csak, - mondá egy percz múlva, - elég volt a sírásból, térjünk a dologra; azt jöttem neked megmondani, hogy keresnek és el akarnak fogni...

- Ah! - kiáltott föl Szónya.

- No, miért kiáltottál föl? Hiszen magad is azt akarod, hogy számkivetésbe menjek s mégis megréműlsz? Hanem hát én nem adom meg magam. Én még védekezni fogok és semmit sem tehetnek. Nincsenek még tényleges bizonyítékaik. Tegnap nagy veszedelemben voltam s azt hittem, hogy már elvesztem, hanem ma jobbra fordúlt a dolog. Minden bizonyítékuk szétment, vagyis az ő vádjukat éppen a magam hasznára fordíthatom, érted? És hasznomra is fordítom, mert most már tanúltam... De azért bizonyos, hogy felügyelet alá vesznek. Ha valami közbe nem jő, meglehet, hogy már ma felügyelet alá vettek volna, sőt az is meglehet, hogy azt *még ma* meg is cselekszik... Hanem ez semmi, Szónya; befognak, de aztán kibocsátanak... mert nincs egyetlen igazi bizonyítékuk sem s nem is lesz - szavamra mondom. Azzal pedig, a mijök van, nem árthatnak. No, elég... Csak azért mondtam el, hogy tudd magad mihez tartani... A hugommal és anyámmal igyekezni fogok úgy eljárni, hogy megnyugtassam és meg ne ijesszem őket... Egyébiránt, úgy látszik, a hugom most biztonságban van... talán anyám is... No, ez az egész. De te azért légy óvatos. Eljösz hozzám a börtönbe, ha ülni találok?

- Oh, hogyne, hogyne!

Egymás mellett ültek; szomorúak és levertek voltak, mintha valami vihar elhagyott puszta partra vetette volna őket. Raszkolnyikov Szónyára nézett és érezte, hogy milyen nagyon szereti az őt s különös: egyszeribe oly rosszúl, oly fájdalmasan esett neki, hogy az úgy szereti. Oh, ez igen különös és rettenetes volt. Mikor Szónyához jött, érezte, hogy abban van minden reménysége, minden menekvése; azt gondolta: leteheti gyötrelmeinek legalább egy részét, s most egyszerre, midőn Szónyának egész szíve feléje fordúlt, érezte, és beismerte, hogy sokkal szerencsétlenebb most, mint volt azelőtt.

- Szónya, - mondá, - még jobb, ha nem jösz el hoznám, mikor a börtönben fogok ülni.

Szónya nem felelt, csak sírt. Így múlt el néhány percz.

- Van-e rajtad kereszt? - kérdezte Szónya egész váratlanúl, mintha most jutott volna eszébe.

Raszkolnyikov elébb nem értette a kérdést.

- Nincs? Hát nincs? Nesze, vedd el ezt a cziprus-keresztet. Nekem még van egy másik, rézből, Lizavetától. Lizavetával keresztet cseréltünk:[22] ő nekem adta a keresztjét, én meg egy szentképet adtam neki. Én most a Lizavetáét fogom hordani, ez meg legyen a tied. Vedd el... hiszen az enyém! Az enyém!... - kérlelte. - Hiszen együtt megyünk a szenvedésnek, viseljük együtt a keresztet is!...

- Add ide! - mondta Raszkolnyikov, nem akarván Szónyát elkeseríteni, hanem aztán mindjárt visszavonta a kereszt felé nyújtott kezét.

- Ne most, Szónya; jobb lesz majd később, - tette hozzá, hogy megnyugtassa.

- Igen, igen, jobb lesz, jobb, - mondá Szónya, visszavéve a keresztet, - majd ha a büntetésbe mégy, akkor veszed föl. Eljősz hozzám s én a nyakadba akasztom, imádkozunk és elmegyünk.

Ebben a pillanatban valaki háromszor kopogtatott az ajtón.

- Szemjonovna Zsófia, be lehet kegyedhez menni? - hallatszott egy ismerős, udvarias hang.

Szónya rémülten sietett az ajtóhoz. A szobába Lebezjatnyikov rövidlátó arcza hajlott be.

---

[22] A nyakban hordott kereszt kicserélése az orosz köznépnél a hű barátság megkötését jelképezi.

V.

Lebezjatnyikov izgatottnak látszott.

- Kegyedhez jöttem, Szemjonovna Zsófia. Bocsásson meg... Különben is gondoltam, hogy önt itt találom, - fordult Raszkolnyikovhoz, - vagyis semmit sem gondoltam... Ott nálunk Ivanovna Katerina elvesztette az eszét, - mondá egyszerre Szónyának, elfordulva Raszkolnyikovtól.

Szónya felsikoltott.

- Azaz, hogy legalább úgy látszik. Egyébként... Mi nem is tudtunk ott vele mit csinálni! Visszajött... úgy látszik, valahonnan kihajították; meglehet, tán ki se lökték... legalább úgy látszik... a boldogult Zaharycs Szemjon főnökéhez futott, azt nem találta otthonn; valahol valamelyik tábornoknál ebédelt... Képzeljék: Ivanovna Katerina odament, a hol a kormányzó ebédelt... oda, ahhoz a tábornokhoz, s képzeljék, nem tágított, míg ki nem hivatta Zaharycs Szemjon főnökét, még pedig, úgy látszik, egyenesen az asztal mellől. Gondolhatják, mi lett ebből! Természetesen kikergették; azt beszéli, hogy összeszidta a főnököt s valamit hozzávágott. Ezt föl lehet tenni róla... De hogy nem fogták el, azt nem értem. Most mindenkinek elbeszéli az esetét, még Ivanovna Amáliának is, de nehéz megérteni, kiabál és tépi magát... Ah, igen: azt mondja és kiabálja, hogy miután őt most mindenki elhagyta, hát magához veszi a gyermekeit, kimegy az utczára, sarmankát[23] fog czipelni, a gyerekek majd énekelnek és tánczolnak, velök ő maga is, igy pénzt szednek össze s mindennap elmegy a tábornok ablaka alá is... Hadd lássák, - azt mondja, - hogy' járnak az utczán koldúlva egy előkelő hivatalnok gyermekei. A gyermekeket most veri, azok sírnak. Linát a „Hutorek" nótájára tanítja, a kis fiút és Mihajlovics Polinát tánczolni, és minden ruhát összetép; a gyerekeknek olyan sapkákat akar csináltatni, mint a színészeknek van; ő maga a tálczát akarja hordani, hogy a muzsikálás közben pénzt szedjen vele... Semmit sem ért meg... Képzelhetik, hogy mi ez? Ez már egészen rendkívüli.

Lebezjatnyikov még folytatta volna, de Szónya visszafojtott lélekzettel hallgatva eddig, hirtelen fölkapta köpenykéjét, kalapját, kiszaladt a szobából, s útközben szedte magára a ruháját. Raszkolnyikov nyomban követte őt, Raszkolnyikovot meg Lebezjatnyikov.

- Bizonyos, hogy megzavarodott! - mondta ez Raszkolnyikovnak, a mint kiértek az utczára; - én csak nem akartam Szemjonovna Zsófiát megijeszteni, azért mondtam, hogy „úgy látszik", - de semmi kétség benne! Mondják, hogy a tüdővészeseknél valami gümők veszik magukat az agyvelőre; beh kár, hogy nem értek az orvosi tudományhoz. Én különben igyekeztem lecsendesíteni, de rám se hallgat.

- Említette neki a gümőket?

- Nem éppen a gűmőket! Különben úgy sem értett volna belőle semmit. De én azt mondom: ha valakit logikailag meg lehet győzni a felől, hogy semmi oka sincs a sírásra, hát az abban hagyja a sírást. Ez világos. S ön úgy vélekedik, hogy nem hagyja abban?

- Akkor nagyon könnyű volna élni, - felelte Raszkolnyikov.

- Engedelmet kérek; az bizonyos, hogy Ivanovna Katerinának eléggé nehéz ezt megérteni; de hát nem tudja ön, hogy Párisban már igen komoly kísérleteket tettek az őrültek gyógyitásával, egyesegyedül csak a logikai meggyőzés segítségével? Egy ottani professzor, a ki nemrégiben halt meg, s igen komoly tudós volt, kimutatta, hogy a gyógyítás ezen az úton lehetséges. Az ő

[23] A német „Charmante Catherino" dalról elnevezett kintornaszerű hangszer, a melylyel a tengerpart-vidéki koldusok szoktak járni.

eszméje, hogy az őrült organizmusában különös bomlottság nincsen, s hogy az őrültség - úgyszólván: logikai tévedés, tévedés az ítéletben és szabályellenes fölfogása a dolgoknak. Fokozatosan ellentmondogatott a betegnek s képzelje ön: azt mondják, eredményre jutott. De mivel ő ez eljárásánál a lélek eszközeivel élt, hát e gyógyítás eredménye, természetesen, kétséges értékü... Legalább úgy lehet gondolni.

Raszkolnyikov már régóta nem hallgatott rá. A lakásához érve, fejével intett Lebezjatnyikovnak s befordúlt a kapu alá. Lebezjatnyikov csak most vette magát észre, szétnézett és tovább futott.

Raszkolnyikov bement kis szobájába s megállott annak a küszöbén. Minek jött ide vissza? Végignézett azokon a megsárgúlt, megrongyolódott kárpitokon, azon a poron, az ő hálóhelyén... Az udvarról valami élet, szűntelen tartó kopogás hallatszott; mi az, honnan hallatszik az ide, mintha valami szöget vernének be?... Az ablakhoz lépett, lábujjhegyre állt és sokáig, rendkívüli figyelemmel nézett ki az udvarra. Az udvar üres volt és nem lehetett látni a zaj okozóit. A baloldali épület-szárnyon nyitott ablakok látszottak; az ablakpárkányon cserepekben gerániumok álltak. Az ablakokba fehér ruhák voltak kiteregetve... Mindezt ő már rég jól tudta. Visszafordúlt s leült a divánra.

Soha, soha sem érezte még magát ily elhagyatottnak.

Még egyszer úgy érezte, hogy Szónyát, meglehet, csakugyan megveti; kivált most, mikor szerencsétlenebbé tette őt. Miért is ment ő Szónyához, annak a könnyeit kikunyorálni? Mire való annak az életét okvetetlenül elkeseríteni? Oh, ez hitványság!

- Magamra maradok! - mondta magában határozottan, - ne is járjon ő én hozzám a börtönbe.

Mintegy öt percz múlva fölemelte a fejét és különösen mosolygott. Furcsa gondolata volt: Meglehet, hogy csakugyan jobb számkivetésbe menni - ez fordúlt meg egyszerre a gondolatában.

Nem tudta, mennyi ideig ült már otthon, tépelődve azokkal a határozatlan gondolatokkal. Egyszerre csak kinyilt az ajtó s bejött Romanovna Avdotya; előbb megállt a küszöbön, onnan nézett Raszkolnyikovra, mint ez az imént Szónyára; azután hozzá ment s leült hozzá egy székre, ugyanarra a helyre, a hol tegnap ült volt. Raszkolnyikov szótlanúl s mintha minden gondolat nélkül nézett volna rá.

- Ne haragudj, testvér, csak egy pillanatra jöttem, - mondá Dunya. Arczkifejezése töprengő volt, de nem szigorú, tekintete világos és nyugodt. Raszkolnyikov látta, hogy ez is szeretettel jön ő hozzá.

- Testvérem, most már mindent tudok, *mindent*. Prokofjics Dmitrij mindenről fölvilágosított, mindent elmondott. Téged üldöznek s a legostobább és legaljasabb gyanúval keserítenek... Prokofjics Dmitrij elmondta, hogy nincs semmi veszély és hogy ok nélkül gyötröd magad. Én nem úgy gondolkozom és *tökéletesen értem*, hogy mennyire szenvedsz te s hogy ez a gyötrődés örökké kihathat életedre. Ettől félek. Azért, hogy minket elhagytál, nem ítéllek el, nem is merlek megítélni és bocsáss meg nekem, hogy szemrehányásokat tettem neked. Én magam is érzem, hogy ha nekem olyan nagy bánatom volna, én is elhagynék mindenkit. Anyánknak én *erről* semmit sem szólok, de fogok neki rólad beszélni s megmondom neki a nevedben, hogy nemsokára eljösz hozzánk. Ne nyugtalankodjál miatta, *én* őt megnyugtatom; de te, te szomorítod: jer el, legalább egyszer; ne feledd, hogy anyád. Most csak azt jöttem megmondani, (Dunya fölkelt helyéről) hogy ha azt hozná magával a sors, hogy segítségedre lehetek, vagy szükséged volna rám... egész életem a tied, vagy ha... csak hívj s én eljövök. Isten veled!

Megfordúlt szilárdan s az ajtó felé ment.

- Dunya! - állította meg őt Raszkolnyikov, fölállva és hozzá menve, - az a Razumihin, Prokofjics Dmitrij, igen derék ember.

Dunya alig észrevehetőn elpirult.

- Nos? - kérdé aztán egy percznyi szünet után.

- Nagyon igyekező, munkás, becsületes ember s nagyon tud szeretni... Isten veled, Dunya!

Dunya egészen fölindult és izgatott volt.

- Mi ez, bátyám, hát csakugyan örökre elválunk mi, hogy te nekem... ilyen végrendeletet adsz át...

- Már mindegy... Isten veled!...

Elfordult Dunyától és az ablakhoz ment. Dunya megállt, nyugtalanúl nézett reá s izgatottan kiment.

Nem, Raszkolnyikov nem volt hozzá hideg. Volt egy pillanat, (a legutolsó), a melyben roppantul szerette volna Dunyát hévvel magához ölelni, elbúcsúzni tőle, és *elmondani*, - de még csak a kezét se merte neki nyújtani.

- Még majd később, ha eszébe jutna, elrémülne rajta, hogy én most megcsaltam s megloptam a csókját. S elviselné-e *ő,* vagy nem viselné el? - tette hozzá néhány pillanat múlva magában. - Nem, nem viselné el; *ilyen* nem képes azt elviselni! Ilyenek soha sem viselik el.

S eszébe jutott Szónya.

Az ablakon át friss levegő csapott be. Odakint már nem volt oly világos. Hirtelen fölkapta sapkáját és kiment.

Ő, persze, nem törődött s nem is törődhetett beteg állapotával. De mindaz a szűntelen izgatottság, az a lelki gyötrelem nem maradhatott következmények nélkül. S ha most még nem feküdt is lázban, az, meglehet, onnan volt, hogy az a belső, szakadatlan izgatottság még segített neki a lábán megállni s öntudatánál maradni, de persze csak úgyszólván mesterségesen, egy bizonyos időre.

Czél nélkül járt-kelt. A nap leszállt. Az utóbbi időkben valami különös szomorúsága volt. Ez a szomorúság nem volt valami különösen emésztő, égő; de valami állandó, örökös volt; érezte annak a hideg, halálos szomorúságnak végtelen évekre szóló tartamát. - Az esti órákban ez az érzés rendesen még erősebben előfogta.

- Ezzel a szamár, tisztán fizikai tehetetlenséggel, a mely, a mint látszik, a nap leszállásától függ, még valami bolondot követek el! Még egyszer, a helyett, hogy Szónyához menjek, Dunyához megyek, - dörmögött magában mérgelődve.

Valaki rákiáltott; szétnézett: Lebezjatnyikov futott hozzá.

- Képzelje csak, önnél voltam, keresem önt. Képzelje csak: megtette, a mit mondott s elvitte a gyerekeket. Alig bírtuk Szemjonovna Zsófiával fölkutatni. Ő maga egy tepsit ver, a gyermekeket pedig tánczolni kényszeríti. A gyerekek sírnak. A keresztutakon és a boltok előtt állnak meg. Utánok csőcselék fut. Jerünk!

- S Szónya? - kérdé izgatottan Raszkolnyikov, Lebezjatnyikov után sietve.

- Mintha deliriumban volna; tudniillik nem mintha Szemjonovna Zsófia volna deliriumban, hanem Ivanovna Katerina; egyébiránt Szemjonovna Zsófia is deliriumban van. Ivanovna Katerina pedig végképpen deliriumban van. Ismétlem önnek, hogy tökéletesen megzavarodott.

Beviszi őket a rendőrség. Képzelhető, hogy mi lesz ebből. Most a -i híd mellett vannak, nem messze Szemjonovna Zsófia lakásától. Nagyon közel van.

A csatorna mellett, a mely a híd közelében volt, a Szónya lakásán túl két házzal, nagy néptömeg gyűlt össze. Különösen futkároztak a kis fiúk és leányok. Ivanovna Katerina hörgő, szakgatott hangja már a hídnál hallható volt. Igazán különös jelenet volt az, fölkelthette az utczai közönség érdeklődését. Ivanovna Katerina az ő kopott ruhájában, drap-de-dame-kendőjében, gyűrött szalma-kalapban, a mely képzelhetetlen furcsán volt félre csapva, valóban teljesen őrült volt. El volt fáradva s nehezen lélekzett. Tüdővésztől megviselt arcza szenvedőbb volt, mint valaha, (kívált így az utczán, napfénynél a tüdővészes mindig betegebbnek, rosszabb színben látszik, mint otthon); de izgatottsága azért nem szűnt, sőt perczről-perczre növekedett, a gyerekekhez futott, kiabált rájok, tanította őket a nép előtt, hogyan kell tánczolni s mit kell énekelni, magyarázgatta nekik, hogy mire szükséges az; kétségbe volt esve, hogy nem értik meg, verte őket... Azután, nem fejezve be a tanítást, a közönséghez fordúlt; ha egy kissé jobban öltözött embert vett észre, a ki megállt, hogy nézze őket, annak azonnal megmagyarázta, hogy íme lássa csak, mire jutottak egy „előkelő, mondhatni: arisztokrata-család gyermekei". Ha a tömegből nevetést vagy gúnyos szót hallott, azonnal neki esett az illetőknek s fenyegetőzni kezdett. Némelyek csakugyan nevettek, mások fejüket ingatták; de mindnyájan érdeklődve nézték a megzavarodott asszonyt megrémült gyermekeivel. Vas-serpenyő, a melyről Lebezjatnyikov beszélt, nem volt, legalább Raszkolnyikov nem látott, de a helyett, hogy serpenyőn dobolt volna Ivanovna Katerina, száraz tenyerével, verte a taktust, a mint Polecskát énekelni, Lidát és Kolját tánczolni késztette; közben maga is rá-rákezdte az éneklést, de már a második szótagnál mindig félbe szakította a gyötrő köhögés, a mi megint kétségbe ejtette, átkozta a köhögését és sírt. Legjobban kihozta a sodrából Kolya és Lida sírása és ijedelme. Tényleg próbát tett vele, hogy a gyerekeket úgy öltöztesse föl, mint az utczai énekeseket és énekesnőket szokás. A kis fiún valami vörös és fehér rongyból készült csalma volt: az törököt akart jelenteni, Lidának nem jutott kosztüm; csak a fején volt egy teveszőrből készült vörös sapka, (vagy jobban mondva kalpag), a mely a boldogult Zaharycs Szemjonról maradt, a sapkára egy tört strucztoll volt tűzve, a mely valaha a fiatal Ivanovna Katerináé volt s a melyet ő mint családi ereklyét őrizgetett idáig a ládában. Polyecska a rendes ruhájában volt. Félénken nézett anyjára s nem távozott tőle, lopva könnyezett, megzavarodásán törte a fejét és nyugtalanúl nézegetett körül. Az utcza és a tömeg roppant megijesztette. Szónya szüntelenűl az Ivanovna Katerina nyomában volt, sírt és könyörgött neki, hogy jőjjön haza. De Ivanovna Katerina nem hallgatott rá.

- Ne beszélj, Szónya, ne beszélj! - kiabált szaporázva a szót, sietve, lihegve és köhögve. - Magad sem tudod, mire kérsz; éppen, mint egy gyerek. Mondtam már, hogy nem megyek vissza ahhoz a részeges német asszonyhoz. Hadd lássák mindnyájan, lássa egész Pétervár, hogy' koldúlnak egy előkelő apa gyermekei, a ki egész életében az igazság és jog szolgálatában volt s mondhatni: a szolgálatban halt meg. (Ivanovna Katerina már ezt is kigondolta s erősen hitt benne.) Hadd lássa az a semmiházi tábornokocska is. De milyen ostoba is vagy te, Szónya: mondd meg, hogy mit eszünk hát? Elég sokáig éltünk rajtad, ezt többé nem akarom. Ah, Romanovics Rodion! ön az? - kiáltott, meglátva Raszkolnyikovot s hozzá rohant, - magyarázza meg kérem, ennek a bolond leánynak, hogy én nem cselekedhetem helyesebben, mint a hogy' cselekszem. Még a kíntornásokat is pártolják; minket bizonyára mindjárt más szemmel néznek, megtudván, hogy mi szegény, jó házból való tönkrement árvák vagyunk, azt a főnököt pedig elcsapják, majd meglátja! Mi mindennap elmegyünk az ablaka alá s ha a császár arra hajtat el, én térdre esem, ezeket mind magam elibe állítom és rájuk mutatva, azt mondom: „Védd meg őket, atyánk!" Ő az árvák atyja, könyörűletes és megvédi őket, majd meglátja ön s azt a tábornokot... Lida! Tenez vous droite! Te, Kolya, tánczolsz megint! Mit

rücskölsz? Már megint rücskölsz! Hát mitől félsz, te bolondos, mitől? Úristen, mit csináljak már velök, Romanovics, Rodion! Ha tudná, hogy milyen nehezen fognak föl valamit! Mire mehet az ember ilyenekkel!...

S maga is majdnem sírva fakadva (a mi azonban nem akadályozta szakadatlan és szapora beszédében) oda mutatott a pityergő gyerekekre. Raszkolnyikov megpróbálta, hogy rábeszélje a visszatérésre, igyekezett a büszkeségére is hatni, mondván, hogy nem illik neki úgy csatangolni az utczákon, mint a kíntornásoknak, kivált, mikor éppen most akar előkelő kisasszonyok számára nevelő-intézetet nyitni...

- Nevelő-intézetet, hahaha! Az kellene csak nekem! - kiáltott föl Ivanovna Katerina, de nevetését rögtön köhögés követte, - nem, Romanovics Rodion, erről az ábrándról letettem. Mindenki elhagyott bennünket... S az a tábornokocska... Tudja, Romanovics Rodion, egy tintatartót vágtam hozzá, - éppen kezem ügyébe esett, az előszoba asztalán volt, papír mellett, a melyre írtak, én is fölírtam rá a nevem, aztán elfutottam. Sokáig okoztunk neki gondot. (Szónyára mutatott). - Polyecska, mennyit szedtél be, mutasd! Hogyan? Mindössze két kopejkát? Oh, az alávalók! Semmit sem adnak, csak futnak utánunk s kiöltik a nyelvüket! No, mit nevet az a semmiházi? (a tömegben rámutatott egy emberre). Mindez azért van, mert ez a Kólyka olyan nehezen bír valamit megtanúlni s örökösen lármázni kell rá! Mi kell, Polecska? Beszélj velem francziául, parlez moi français. Hiszen tanítottalak, hiszen tudsz is több mondatot... Máskülönben mivel mutatjátok ki, hogy ti jó családból való, jól nevelt gyermekek vagytok s egyáltalában nem olyanok, mint a kíntornások, nem adunk mi elő az utczán valami Paprika Jancsit, hanem előkelő románczokat éneklünk... Ah, igen! Mit is énekeljünk? Ti mindig félbe szakíttok; aztán... látja, Romanovics Rodion, azért álltunk meg itt, hogy megállapítsuk: mit énekeljünk, olyan valamit, hogy Kolja is tánczolhasson hozzá... mert, mint képzelheti is, semmire sem készültünk elő; meg kell hát állapodni, mindent tökéletesen betanúlni, aztán a Nyevszkij Proszpektre megyünk, a hol sokkal több magasabb rangú ember lakik s ott azonnal észre fognak bennünket venni. Lida nem tud egyebet, csak a „Hutorok"-ot...[24] Mindig csak a „Hutorok" és „Hutorok", a mit mindenki tud. Nekünk valami sokkal előkelőbbet kell énekelnünk... No, hát Polecska, nem jutott valami eszedbe? Legalább segítenél anyádnak... Rossz az emlékező tehetségem, rossz, különben mindjárt eszembe jutna nekem valamelyik! - Nem volna az jó, hogy „Rátámaszkodik a huszár a kardjára!" - nem, ez nem jó. Ah, énekeljük francziául a „Cinq sous"-t. Hiszen erre megtanítottalak benneteket. S fődolog az, hogy miután ez francziául van, mindjárt észreveszik, hogy ti előkelő családból valók vagytok, - s ez mindjárt megindítóbb lesz... Lehetne azt is, hogy „Malborough s'en va-t-en guerre!" ez egészen gyerek-dal és minden arisztokrata-házban azt dalolják, mikor a gyerekeket ringatják:

„Malborough s'en va-t-en guerre
Ne sait quand reviendra..."

s megpróbálta énekelni... - De mégsem! jobb a „Cinq sous". No, Kolya, tedd a csípődre a kezed, hamar, te meg Lida, fordúlj az átelleni oldalra, én Polecskával énekelni és tapsolni fogok:

„Cinq sous, cinq sons
Pour monter notre ménage..."

Khi, khi, khi! (Csak úgy roskadozott a nagy köhögéstől.) - Igazítsd meg a ruhád, Polecska, - mondá aztán, köhögése közben lélekzetet véve, - lecsúszott a válladról... Most aztán mind-

[24] „A tanya"; - egy dal czíme.

nyáján jól és szépen tartsátok magatokat, hadd lássák, hogy nemes gyermekek vagytok. Mondtam én, hogy vagy két araszszal hosszabbra kellett volna szabni, de te előálltál a tanácsoddal, hogy csak rövidebbre és rövidebbre, no itt van, mi lett belőle; egészen kihozza a gyereket a formájából... No, már megint mind sírtok! Mi lelt benneteket, buták! No, Kolya, fogj hozzá hamar, hamar, hamar, - jaj, milyen kiállhatatlan gyerek ez!...

Cinq sous, cinq sous -

Megint egy katona! No, mi kell?

A tömegen át csakugyan útat tört magának egy rendőr. Hanem ugyanakkor egy egyenruhás úr, egy szolíd, mintegy ötven éves hivatalnok, nyakán rendjellel, (mely utóbbi igen megtetszett Ivanovna Katerinának s imponált a rendőrnek) oda jött és szó nélkül átadott Ivanovna Katerinának egy háromrubeles zöld bankót. Az úr arczán őszinte részvét mutatkozott. Ivanovna Katerina elvette a pénzt és barátságosan, de bizonyos czeremóniával hajtotta meg magát.

- Köszönöm, tisztelt uram, - szólt aztán ünnepélyes hangon, - az okok, a melyek erre kényszerítettek bennünket... Polecska, nesze, tedd el a pénzt. Látod: vannak művelt és nagylelkű emberek, a kik mindjárt készek a szerencsétlenül járt nemes hölgyön segíteni. Tisztelt uram, ön előtt jó családból való, mondhatni: a legfelsőbb arisztokrácziával összeköttetésben álló árvák állanak... S az a tábornokocska ült és fogoly-pecsenyét evett... toporzékolt a lábával, hogy minek zavarom őt... Méltóságos uram, mondok, vegye pártfogásába az árvákat, hiszen ön jól ismerte - mondok - Zaharycs Szemjont, a kinek az édes leányát éppen az ő halála napján gyalázatosan rágalmazni merte egy semmirevaló... Már megint itt van az a katona! Védjen meg bennünket! - kiáltott a hivatalnokra; - miért mászik én hozzám ez a katona? Már egy másik elől elfutottunk a Mjescsanszkij-utczából... no, mit akarsz hát, te félkegyelmü?

- Azt, hogy tiltva van az utczán... ne tessék rendetlenkedni.

- Magad vagy a rendetlen! Én éppen úgy járok az utczán, mint a kíntornások: mi közöd hozzá?

- A kíntornásoknak is engedély kell, maga pedig összecsődíti a népet. Hol tetszik lakni?

- Micsoda engedély? - jajdúlt föl Ivanovna Katerina. - Én ma temettem el a férjemet, micsoda engedély kell hát nekem?

- Asszonyom, asszonyom, nyugodjék meg, - szólt a hivatalnok, - gyerünk, én majd elvezetem kegyedet... Itt a tömegben nem való... kegyed beteg...

- Tisztelt uram, tisztelt uram, ön semmit sem tud! - kiáltott Ivanovna Katerina, - mi a Nyevszkijre megyünk, - Szónya, Szónya! Hát az hova lett? Az is sír? Hát mi lelt benneteket?... Kolya, Lida, hova mentek? - kiáltott föl hirtelen megijedve; - óh, ostoba gyerekek! Kolya, Lida! - hová mentek azok?

A dolog úgy történt, hogy Kolya és Lida mód nélkűl megijedvén a tömegtől és anyjok kifakadásaitól, meglátva végre a katonát, a ki el akarta őket fogni és valahová elvinni, egyszer csak mintha összebeszéltek volna, megfogták egymás kezét és elkezdtek szaladni. Szegény Ivanovna Katerina jajveszékelve futott utánuk, hogy elfogja őket. Kínos és szomorú volt ránézni, a mint futott, sírt, zihált; Szónya és Polecska utána siettek.

- Hozd vissza, hozd vissza őket, Szónya! Oh, ostoba, neveletlen gyerekek!... Pólya, fogd el őket... Hiszen én értetek...

Futás közben megbotlott és elesett.

- Csupa vér! oh Úristen! - kiáltott Szónya lehajolva feléje.

Mindenki oda futott és körülállták. Legelébb ért oda Raszkolnyikov és Lebezjatnyikov; a hivatalnok is oda sietett, ennek a nyomában meg a rendőr, folyton azt hajtva: „Ejnye no!” - miközben a kezével hadonázott, látva, hogy a dologból nagy csődület készül.

- Félre! Félre! - kergette szét az összecsődülő népet.

- Meghal! - kiáltotta valaki.

- Megbolondúlt - mondta más.

- Istenünk, el ne hagyj! - szólt egy asszony keresztet vetve magára. - Hát a kis leányt és kis fiút elfogták? Itt hozzák őket; a nagyobbik leányka fogta el őket... Szegény bolondok...

Hanem a mint jól megnézték Ivanovna Katerinát, látták, hogy nem törte össze magát a kövön, mint Szónya gondolta, hanem, hogy a kövezetet elborító vér a melléből a száján át jött.

- Ezt már ismerem, láttam már ilyet, - mondta halkan a hivatalnok Raszkolnyikovnak és Lebezjatnyikovnak, - ez tüdővész, vérömlés és azzal vége. Egyik nőrokonommal történt... nem régen... ott voltam... épp így történt... egy csomó vér, s egyszerre... De mit is lehetne vele kezdeni, hiszen mindjárt meghal...

- Ide, ide, vigyük hozzám! - könyörgött Szónya - itt lakom! Ebben a második házban lakom... Vigyük hozzám, hamar, hamar! - kérte a körülállókat. Küldjünk orvosért! Oh, Uram Istenem!

A hivatalnok közbejöttével ez sikerült is; még a rendőr is segített vinni Ivanovna Katerinát. Csaknem halottan vitték Szónyához s ágyba fektették. A vér még egyre folyt ajkain, de ő mintha kezdett volna magához térni. A szobába együtt léptek be Szónyán kívül még Raszkolnyikov és Lebezjatnyikov, a hivatalnok és a rendőr, a ki elkergette az oda csődűlőket, kik közül néhányan egész az ajtóig jöttek. Polecska a reszkető és síró Kolyát és Lidát hozta kézen fogva. Kapernaumovéktól is bejöttek: Kapernaumov, egy sánta, görbe, különös külsejű ember torzonborz, gereben-formára álló hajjal és szakállal; - azután a felesége, a kinek egyszersmindenkorra ijedt ábrázata volt, azután néhány gyerekük, mindannyian a bámulattól meredt arczczal és nyitott szájjal. A közönség közt egyszerre megjelent Szvidrigajlov is. Raszkolnyikov csodálkozva nézett rá, nem értvén, hogy honnan jött az ide, s nem emlékezvén arra, hogy azelőtt látta volna a nép közt.

Orvosról és papról kezdtek beszélni. A hivatalnok azt súgta ugyan Raszkolnyikovnak, hogy, a mint látszik, doktorra itt már nincs szükség, hanem azért elküldött érte. Maga Kapernaumov futott el.

Ekközben Ivanovna Katerina némileg magához tért, a vérömlés elmúlt. Fájdalmas, de szilárd és átható tekintettel nézett a sápadt, remegő Szónyára, a ki egy kendővel törülgette homlokáról a verejtéket; majd azt kérte, hogy emeljék föl. Erre, kétfelől fogva, fölültették az ágyban.

- Hol vannak a gyerekek? - kérdezte gyönge hangon. - Elhoztad őket. Polya? Oh, az ostobák!... Hát miért futottatok el!... oh!

A vér megint elborította kiszáradt ajkait; körűlnézett.

- Hát így élsz te itt, Szónya! Egyszer sem voltam nálad...

S szenvedően tekintett Szónyára...

- Kiszipolyoztunk mi téged, Szónya... Polya, Lida, Kolya, gyertek ide... No, itt vannak mind, Szónya... vedd magadhoz őket... kézen fogva... nekem már elég... Vége a bálnak! Ha!... Hagyjatok el, engedjetek legalább nyugodtan meghalnom...

Megint lefektették a párnára.

- Mit? Papot?... Nem kell... Van is nektek fölösleges pénzetek arra!... Nekem nincs semmi bűnöm... Az Isten a nélkűl is megbocsát nekem... Tudja ő, hogy mennyit szenvedtem én... S ha nem bocsát meg, hát nincs is rá szükségem...

Egyre nyugtalanabb lett, félre beszélt. Néha összerezzent, körüljártatta szemeit s egy-egy pillanatra megismert mindenkit, de abban a pillanatban - elvesztette eszméletét. Nehezen, hörögve lélegzett, mintha valami bugyborékolt volna a torkában.

- Azt mondtam neki: „Méltóságos uram!" - kiáltott föl, minden szó után lélegzet után kapva; - az a Ludvigovna Amália... ah! Lida! Kolya! Csípőre a kezeteket! hamar, hamar, glisszé, glisszé! pa-de-baszk! Verd össze a bokád!... Légy kellemes gyerek!

Du hast Diamanten und Perlen...

- Hogy' is van csak tovább? Ezt kellene dalolni...

Du hast die schönsten Augen,
Mädchen, was willst du mehr?...

- No, persze, hogy is ne! Was willst du mehr, - mit ki nem gondol az az ostoba!... Ah, igen, most jut eszembe:

V poldnevnyj zsar, v dalínye Dagesztana...[25]

- Oh, beh szerettem ezt... Az imádásig szerettem ezt a románczot. Polecska! Tudod, apád... még vőlegény korában énekelgette... Oh, szép napok!... Ezt, ezt kellene énekelni! No, hogy' is van csak... lám, elfelejtettem... nem jut eszetekbe, hogy' van tovább?

Rendkívüli izgatottság vett rajta erőt, s mindenképpen föl akart emelkedni. Végig fájdalmas, hörgő, szakgatott hangon, minden szó után megállva és lélekzetet véve rákezdte bizonyos növekedő félelemmel.

V poldnevnyj zsar!... v dalinye... Dagasztana!...
Sz szvinczom v grugyi!...[26]

- Méltóságos uram! - kiáltott föl egyszerre zokogó sírással és sűrű könnyhullatással; - vegye pártfogásába az árvákat! Hiszen ön ismerte a boldogúlt Zaharycs Szemjon vendégszeretetét. Ő úgyszólván arisztokrata volt!... Ha! - rezdűlt össze, magához térve s ijedten nézve a körülállókra, a kik közt azonnal fölismerte Szónyát. - Szónya, Szónya! - szólt szelíden és szeretettel, mintha csodálkoznék azon, hogy azt itt látja maga előtt; - Szónya, édesem, hát te itt vagy?

Megint fölültették.

- Elég volt idáig!... Már elmegyek... Bocsáss meg nekem, te szerencsétlen!... Holtra van hajtva a szegény igavonó!... Kidőlt, - kiáltott föl kétségbeesett fájdalommal s visszahanyatlott a párnára.

Megint önkivületbe esett, de az utolsó önkivület nem sokáig tartott. Sápadt, sárgás, kiaszott arcza hátra esett, szája nyitva maradt, lábai görcsösen nyújtózkodtak ki. Egy mélyet, nagyon mélyet sóhajtott és meghalt.

Szónya hozzá rohant, átölelte kezeivel s mintha ő is megmeredt volna, a mint oda tette fejét a megboldogult kiaszott mellére. Polecska anyja lábaihoz borúlt, csókolgatta azt és zokogva sírt.

---

[25] Lermentov *Szon* (Álom) című költeményének kezdő sora.

[26] A dél hevében, Dagesstan völgyében...
Mellemben golyóval.

Kolya és Lida nem értvén még, hogy mi történt, de valami rettenetest érezve, átölelték egymást mind a két kezükkel és egymás szemébe bámúlva egyszerre, együtt kinyították szájukat és kiáltozni kezdtek. Még mindketten kosztümökben voltak: egyik a török csalmában, a másik a strucztollas fövegben.

De hogy' került az a bizonyos „híres írás" egyszerre az ágyra, Ivanovna Katerina mellé? Ott feküdt a párnán. Raszkolnyikov meglátta.

Raszkolnyikov az ablakhoz ment. Lebezjatnyikov hozzá sietett.

- Meghalt! - mondta Lebezjatnyikov.

- Romanovics Rodion: néhány szóm volna önhöz, - mondá Szvidrigajlov hozzá menve. Lebezjatnyikov azonnal magukra hagyta őket és szerényen félrehúzódott; Szvidrigajlov a bámúló Raszkolnyikovot még távolabb vezette egy szögletbe.

- Mindezt a terhet, tudniillik a temetést és a többit, én magamra vállalom. Tudja, kérem, ez pénzbe kerűl, azt pedig már mondtam önnek, hogy nekem van fölösleges pénzem. Ezt a két kis gyereket és ezt a Polecskát majd elhelyezem valami árva-intézetben s leteszek mindegyik számára külön-külön ezerötszáz rubelt, hogy biztosítva legyenek nagykorúságukig s hogy Szemjonovna Zsófia is teljesen nyugodt lehessen. Sőt még őt is kiemelem abból a sárból, mert igen jó leányka, ugyebár? Nos, ön pedig mondja meg Romanovna Avdotyának, hogy a neki szánt tízezeret így használom föl.

- De micsoda czélból akar ön ilyen jótéteményeket gyakorolni? - kérdé Raszkolnyikov.

- E-eh! Hitetlen ember! - nevetett Szvidrigaljov. - Hiszen mondtam, hogy nekem ez a pénz fölösleges. És hát azt föl sem tételezi, hogy egyszerűen emberbaráti szempontból cselekszem így? Hiszen ő nem volt olyan „tetü" (s ujjával oda mutatott, a hol a halott feküdt), mint valamely zálogra kölcsönző vénasszony. No, hát elhatározta már, hogy Luzsin éljen-e s folytassa alávalóságait, vagy pedig ez haljon meg?" S ha én nem segitek, akkor példának okáért „Polecska előtt is éppen az az út áll..."

Mindezt bizonyos *titokzatossággal*, ördögi vidámsággal mondta el s a közben le nem vette szemét Raszkolnyikovról. Raszkolnyikov elsápadt és megdermedt, hallva az ő saját kifejezéseit, a melyeket Szónya előtt használt. Hirtelen megrázkódott s vadúl nézett Szvidrigajlovra:

- Hogyan?... Ön tudja? - suttogott alig szedve lélekzetet.

- Hiszen itt lakom, a falon túl, madame Röszlichnél. Itt Kapernaumov lakik, amott meg madame Röszlich, az én régi és őszinte barátném. Szomszéd vagyok.

- Ön?

- Én, - folytatta Szvidrigajlov, rengve a nevetéstől, - és becsületemre mondhatom önnek, Romanovics Rodion, hogy ön bámulatosan felköltötte érdeklődésemet. Hiszen mondtam, hogy mi még együvé fogunk tartozni, - megjósoltam önnek, nos: ime össze is jöttünk. S majd meglátja, hogy alkalmazkodó ember vagyok. Majd meglátja, hogy jól meg lehet velem élni.

HATODIK RÉSZ.

I.

Különös napok következtek most Raszkolnyikovra: mintha egyszerre valami köd szakadt volna elibe s olyan magánosságba rekesztette volna őt, a melyből nincs kivezető út. Visszaemlékezve később erre az időre, úgy tetszett neki, mintha eszmélete néha megzavarodott volna s hogy ez az állapot rövid megszakításokkal úgy tartott egész a végleges katasztrófáig. Határozottan meg volt győződve, hogy akkor igen sokszor tévedett, példának okáért némely történt dolgok időpontjára nézve. Legalább visszagondolva a következményekre s igyekezvén minden erővel világosan visszaemlékezni, sok ilyent beismert maga-magáról, különösen a mint ebben a tekintetben mások is tanúbizonyságot tettek. Néha egy-egy esetet összezavart mással; némelyet olyan tény következményének tartott, a mely csak az ő képzeletében történt meg. Időnkint beteges izgatottság vett rajta erőt, a mely néha páni rettegéssé fajult. De arra is emlékezett, hogy voltak pillanatok, órák, sőt napok is, a melyekben mintegy ellentéteül a korábbi rettegésnek, olyan teljes apáthiába merült, a mely hasonlított némely haldokló beteges, közönyös lélekállapotához. Általában az utóbbi napokban mintha maga is igyekezett volna megszabadúlni helyzetének világos, teljes fölfogásától; némely mindennapi eset, a mely rögtöni, világos fölfogást igényelt, különösen nehezére volt, és igyekezett megszabadúlni némely gondjától, noha azok elfeledése az ő helyzetében a kikerűlhetetlen, végképpeni elveszést vonta volna maga után.

Különösen Szvidrigajlov bántotta; sőt azt lehet mondani, hogy Szvidrigajlov volt a főgondja. A rá nézve nagyon is fenyegető pillanatokban, mikor Szvidrigajlov a Szónya lakásán, Ivanovna Katerina halála alkalmával nagyon is világosan ejtette ki azt a néhány szót, mintha megakadt volna Raszkolnyikov gondolatainak rendes folyása. Bár ez az új tény rendkívül nyugtalanította: Raszkolnyikov valahogyan nem igyekezett a dolgot fölvilágosítani. Időnkint, midőn egyszerre csak a város valamely félreeső, magános helyén, valamely kurta korcsmában találta magát, egyedül, az asztal mellett, gondolatokba merűlve, s nem tudva azt, hogy mi módon került ő ide, hirtelen eszébe jutott Szvidrigajlov; egyszerre világosan és idegesen rájött, hogy azzal az emberrel mentül hamarabb beszélnie kell, s a mennyire lehet, véglegesen határozni. Egyszer kimenve valahova, a sorompón túl, azt képzelte magában, hogy ő itt most Szvidrigajlovot várja s hogy itt adtak egymásnak találkozót. Máskor hajnalban valahol a földön, bokrok közt ébredt föl s nem tudta: hogy' került oda?

Egyébiránt az Ivanovna Katerina halála utáni egy-két napon már kétszer találkozott Szvidrigajlovval, csaknem mindig a Szónya lakásán, a hová ő mintha minden czél nélkül járogatott volna, s mindig csak néhány percre. Ott rövid szavakat váltottak s egyszer sem érintették a fődolgot, mintha önként megegyeztek volna egymás közt abban, hogy erről egy időre hallgatni fognak. Ivanovna Katerina holtteste még a terítőn feküdt. Szvidrigajlov sürgölődve rendelkezett a temetés iránt. Szónya szintén nagyon el volt foglalva. A legutóbbi találkozás alkalmával elmondta Szvidrigajlov Raszkolnyikovnak, hogy ő már az Ivanovna Katerina gyermekeiről gondoskodott, még pedig jól; hogy összeköttetéseinél fogva olyan emberekre talált, a kiknek segítségével azonnal el lehetett helyezni mind a három árvát, még pedig igen alkalmas helyen; hogy a számukra letett pénz is sokat segített, mert a pénzzel bíró árvákat sokkal könnyebb elhelyezni, mint a teljesen vagyontalanokat. Valamit Szónyáról is mondott, igérte, hogy a napokban majd maga is elmegy Raszkolnyikovhoz s fölemlítette, hogy „szeretne vele tanácskozni, hogy beszélniök kellene egymással, hogy vannak bizonyos dolgok..." Ez a beszélgetés

kint, a lépcsőn folyt le. Szvidrigajlov állhatatosan a Raszkolnyikov szemébe nézett s egyszerre csöndesebb hangon kérdezte tőle:

- De mi baja önnek, Romanovics Rodion, hogy olyan mintha nem is tudna magáról? De csakugyan! Hallgat és néz de mintha egy szót sem értene. Térjen magához. No, hát egyezzék bele, hogy majd beszélgessünk; csak az a kár, hogy nagyon sok a dolgom; a magamé is, a másoké is... Ejh! Romanovics Rodion, - tette hozzá hirtelen, minden embernek szüksége van levegőre, levegőre, levegőre!... Ez a fő!

Félreállott, hogy helyet adjon a lépcsőn az oda érkezett papnak és gyáknak.[27] Temetni jöttek. Szvidrigajlov úr rendelkezett, hogy a halottért egy nap kétszer mondjanak misét, a mint illik. Szvidrigajlov aztán elment a maga dolga után. Raszkolnyikov ott maradt, gondolkozott s aztán követte a papokat a Szónya lakásába.

Megállt az ajtóban. A szertartás megkezdődött, csendesen, rendesen, szomorúan. Raszkolnyikov, ha a halálra gondolt, ha érezte a halál jelenlétét, mindig olyan titokzatos nyomottságot, oly rettenetest érzett már gyereksége óta; már régen nem is látott temetést.

Ezúttal meg még valami más, valami rendkívüli félelmetes és nyugtalanító érzés fogta el. A gyerekekre nézett: azok mindnyájan a koporsó mellett térdeltek, Polecska sírt. Mögöttük csendesen és félénken sírdogálva, Szónya imádkozott. - Ezekben a napokban rám se nézett, egy szót se szólt hozzám, - gondolta Raszkolnyikov.

A nap fényesen sütött be a szobába; a tömjénfüst sűrűn szállt, a pap azt olvasta, hogy: „Adj neki békés nyugalmat, Atyánk!" Raszkolnyikov az egész szertartás alatt jelen volt. A pap, miután megáldotta és elbúcsúztatta a halottat, olyan különösen nézett szét. A szertartás után Raszkolnyikov odament Szónyához.

Ez egyszerre megfogta mind a két kezét s fejét a mellére hajtotta. Ez a rövid jelenet zavarba hozta Raszkolnyikovot; olyan különösnek tetszett előtte. Hogyan? Hát Szónya a legkevésbbé sem idegenkedik ő tőle, a legkevésbbé sem hűlt meg iránta, még csak a keze sem remeg a legkevésbbé sem? Ez már lealacsonyodásának a legnagyobb jele volt. Legalább Raszkolnyikov úgy fogta föl.

Szónya nem szólt egy szót sem. Raszkolnyikov megszorította a kezét és elfordult. Roppant nehéznek érezte a szívét. Ha el lehetett volna e pillanatban valahova mennie s egyes-egyedül maradhatott volna akár egész életére is: - boldognak érezte volna magát. De a dolog úgy állt, hogy az utóbbi időkben, bár legtöbbnyire mindig egyedül volt, sohasem bírta azt érezni, hogy egyedül van. Kijárt a városból, eljárt az országútra, sőt egyszer valami ligetfélébe tévedt; de mentűl elhagyatottabb volt a hely, annál jobban érezte valakinek közeli, izgató jelenlétét, a mely nem is félelemmel, hanem már bosszankodással töltötte el, annyira, hogy igyekezett mentül előbb visszatérni a városba, ivóba, vagy a Tolkucsij- és a Széna-térre jutni. Itt már könnyebben érezte magát s mintha inkább egyedül lett volna. Egyszer egy laczikonyhában estefelé daloltak, ott ült egész egy óráig, hallgatta a nótát, s úgy tetszett neki, hogy igen jól érezte magát. De végül egyszerre megint csak igen nyugtalan volt; mintha a lelkiismerete bántotta volna: „No lám, itt ülök, hallgatom a nótát; hát illik-e ezt nekem tenni?"

Egyébiránt arra is mindjárt rájött, hogy nem egyedűl ez az, a mi bántja; valami hamaros elhatározásnak a szükségét érezte, de hogy mit: - se gondolatban, se szóban nem bírta meghatározni. Mintha azt valami burok takarta volna el előle. Nem, már csakugyan jobb volna valami viaskodás, jobb volna megint Porfirral... vagy Szvidrigajlovval... Mentűl előbb valami

[27] Diakónus.

kihívás, megtámadtatás... Igen, igen! - gondolta. - Kijött a laczikonyhából s csaknem futásnak eredt. Eszébe jutva Dunya és anyja, hirtelen rettegés fogta el. Ezen az éjjelen is a bokrok közt virradt föl, a Kresztovszkij-szigeten; egészen reszketett a láztól. Hazament s egészen kora reggel érkezett meg. Néhány órai alvás után a láz elmúlt, de már későre járt az idő, mikor fölébredt: délutáni két óra.

Eszébe jutott, hogy ma viszik ki a temetőbe Ivanovna Katerinát, s megörült, hogy nem lehetett ott. Násztászja ételt hozott be neki; nagy étvágygyal, csaknem falánkúl evett és ivott. Feje tisztább volt s magamagát is nyugodtabbnak érezte, mint az utóbbi három napon. Még csodálkozott is, hogy ezelőtt olyan félelem szállta meg. Az ajtó kinyílt s Razumihin jött be.

- Ah, eszik, tehát valószinűleg nem beteg! - mondá Razumihin, széket véve s leülve Raszkolnyikov mellé az asztalhoz. Izgatott volt s nem is igyekezett titkolni. Látható ingerültséggel beszélt, de azért nem sietett s hangját nem emelte föl. Azt lehetett képzelni, hogy valami különös, kizárólagos szándéka van.

- Hallod-e, - szólt határozottan, - bolondúl vagyok veletek, mert most látom, világosan látom, hogy semmit sem értek. Kérlek, ne gondold, hogy azért jöttem, hogy megexaminájalak. A pletykálást magam sem szeretem. Ha fölfedezel mindent magad, minden titkodat, hát meglehet, rá se fogok hallgatni. Egyet köpök és elmegyek. Csak azért jöttem, hogy személyesen és véglegesen megtudjam: igaz-e először is, hogy őrült vagy? Mert látod, vannak, a kik azt hiszik (már azok, a kik), hogy őrült vagy, - vagy legalább nagy hajlandóságod van rá. Bevallom, én is nagyon hajlandó voltam ezt hinni, először is a te ostoba és noha haszontalan tetteid után ítélve, (a melyeket semmiképp sem lehetett megmagyarázni), másodszor pedig azon magaviseleted után, melyet nemrégen anyáddal és hugoddal szemben tanúsítottál. Úgy csak egy semmirevaló, rossz ember viselheti magát, ha nem őrült: úgy viselted te magad; következésképp őrült vagy...

- Mikor láttad őket?

- Éppen most. S te azóta nem láttad őket? Hol bújkálsz, mondd meg, kérlek; én már háromszor kerestelek. Anyád tegnap óta komolyan beteg. Eljött egyszer hozzád; Romanovna Avdotya tartóztatta; ő hallani se akart róla: - Ha beteg, - mondta, - ha esze megzavarodik, ki segítsen rajta, ha nem az anyja? Eljöttünk mindnyájan, mert nem akartuk magára hagyni. Egész idáig, egész ajtódig igyekeztünk megnyugtatni. Bejövünk: te nem vagy itthon; nézd, itt ült anyád. Itt ült vagy tíz perczig, mi meg mellette álltunk, szótlanúl, aztán fölállt s így szólt: Ha kijár s következésképp egészséges, és anyját elfelejtette, akkor nincs rá ok, sőt szégyen, hogy anyja itt álljon az ő küszöbén s alamizsnaképen kérje a szeretetét. Hazament és lefeküdt; most panaszkodva mondta, hogy: Úgy látom, hogy az ő számára van ideje. Azt hiszi, az a tied: Szemjonovna Zsófia, a te mátkád, vagy szeretőd, vagy tudom is én mid. Én mindjárt el akartam menni Szemjonovna Zsófiához, minthogy, édes barátom, meg akartam tudni, - odamegyek, hát látom, hogy ott egy koporsó s a gyerekek sírnak. Szemjonovna Zsófia gyászruhákat szab nekik. Te nem vagy ott. Szétnéztem, bocsánatot kértem s eljöttem: ezeket mondtam el Romanovna Avdotyának. Hát hiszen, úgy hiszem, ez mind ostobaság, nincs itt semmiféle tied, inkább igazabb mindennél az őrültség. De íme, te itt ülsz és úgy zabálod azt a sültet, mintha három nap óta nem ettél volna. Tegyük föl, hogy az őrültek is esznek, de te, bár még egy szót se szóltál hozzám, te... nem vagy őrült. Erre esküszöm. Mindenekelőtt nem vagy őrült. Így hát ördög vigyen el benneteket, mindnyájatokat, mert itt valami titok lappang, valami secretum; én meg a ti titkaitokon nem fogom törni a fejem. Így aztán jövetelem czélja nem egyéb, mint hogy jól kikáromkodjam magam, - fejezte be, miközben fölállt, - hogy megkönnyítsem a lelkemet, s most már tudom, hogy mit kelljen tennem!

- Mit akarsz tenni?

- Mi közöd hozzá?

- De nézd csak: te iszogatni kezdesz.

- Honnan... honnan tudod?

- Látom.

Razumihin egy perczre elhallgatott.

- Te mindig igen gondolkozó ember voltál, de sohasem voltál őrült, - szólt aztán hévvel. - Úgy van: én iszogatok. Isten veled! - S készült elmenni.

- A hugommal beszélgettem rólad, Razumihin, talán tegnapelőtt.

- Én rólam? De... hol láthattad tegnapelőtt? - hökkent meg Razumihin, szintén elhalványodva. Ki lehetett találni, hogy szíve gyorsabban, hevesebben ver.

- Idejött, egyedűl, itt ült és beszélgetett velem.

- Ő!

- Igen, ő!

- Mit mondtál... tudniillik rólam?

- Azt mondtam neki, hogy te igen jó, becsületes és dolgos ember vagy. Hogy szereted: azt nem mondtam neki, mert ezt maga is tudja.

- Tudja?

- Hogyne! Bárhová jussak én, bármi történjék velem, te, mindig velök maradnál, gondjukat viselnéd. Én, hogy úgy mondjam, átadom őket neked, Razumihin. Ezt azért mondom, mert jól tudom, hogy mennyire szereted őt s meg vagyok győződve szíved tisztasága felől. Még azt is tudom, hogy képes volna téged szeretni is, sőt - meglehet - már szeret is. Most határozz magad a legjobb belátásod szerint, - helyes-e az, hogy te inni kezdesz?

- Rogyka... Látod. Nos... Ah, ördögadtát! Hát te még hova akarsz „eljutni?" Látod: ha ez titok, hát ne beszélj róla. De én... én megtudom a titkodat... S meg vagyok győződve, hogy bizonyosan valami bolondság és szörnyű ostobaság és hogy csak kitaláltad az egészet. Pedig különben nagyon derék ember vagy. Derék ember!

- Még azt is hozzá akartam tenni, de félbeszakítottál, hogy az imént igen helyesen jelentetted ki, hogy ezeket a titkokat nem akarod megtudni. Hagyj el engem egy időre és ne nyugtalaníts, mindent megtudsz annak idejében, nevezetesen akkor, ha szükség lesz rá. Tegnap azt mondta nekem egy ember, hogy az embernek levegőre van szüksége, levegőre, levegőre! Most mindjárt elmegyek hozzá és megtudom, hogy mit ért ő ez alatt?

Razumihin gondolatokba volt merűlve.

- Ez politikai összeesküvő! Bizonyosan az! S ő most valamely határozott lépés előestéjén van - ez bizonyos. Másképp nem lehet és... és Dunya ezt tudja... - gondolta magában.

- Hát jár hozzád Romanovna Avdotya? - szólt aztán, a szavakat ütem szerint ejtve ki - s te találkozni akarsz olyan emberrel, a ki azt mondja, hogy levegőre van szükség és... és valószinűleg az a levél is... az is attól az embertől való, - végzé, mintegy maga-magának beszélve.

- Micsoda levél?

- Romanovna Avdotya egy levelet kapott ma, a mely rendkívül fölizgatta. Sőt nagyon is rendkívül. Én rólad kezdtem beszélni - kért, hogy ne beszéljek. Azután... azután azt mondta, hogy meglehet: igen hamar elválunk; azután igen melegen hálálkodott nekem valamiért; aztán bement a szobájába és bezárkózott.

- Levelet kapott? - kérdé Raszkolnyikov elgondolkozva.

- Igen, levelet; s te nem tudtad ezt? Hm...

Mindketten elhallgattak.

- Isten veled, Rodion. Én, pajtás... volt idő... de hát Isten veled; látod, volt idő... No, Isten veled! Nekem is dolgom van. Nem fogok inni. Most már nincs rá szükség...

Elsietett; de kiérve s már majd betéve maga után az ajtót, újra kinyitotta azt s valahova félre nézve, szólt:

- Még valamit! Emlékezel arra a gyilkosságra, nos, a mivel Porfir foglalkozik: a vénasszonyéra? No hát tudd meg, hogy a gyilkost fölfedezték, beismert mindent és minden bizonyíték megvan. A gyilkos azon munkások egyike, a kik ott tisztogattak, képzeld csak - hiszen emlékezel rá - én még védelmeztem őket! Képzeld csak: azt a huzakodást, nevetgélést a lépcsőn csak azért csinálta a társával, mikor ott a házmesterek s még két szemtanu összegyűltek, hogy ezeket félrevezessék. Milyen ravaszság, milyen lélekjelenlét volt a semmirevalóban! Nehéz ugyan elhinni, de ő maga magyarázta meg s mindent beismert. S én hogy' a pártjukra álltam! Én szerintem ezt a színlelés és találékonyság geniálitása, az igazságszolgáltatás kijátszásának geniálitása - és következésképp nincs rajta mit csodálkozni! Hát nem lehetnek ilyenek? S hogy aztán nem maradt meg a szerepében, hanem mindent beismert: annál inkább hiszek neki. Igy még valószinűbbnek tartom!... No, de hogy' kitettem magam értük. Tűzbe tettem volna értük a kezemet.

- Mondd csak, kérlek, honnan tudtad te ezt meg s miért érdekel téged olyan nagyon? - kérdezte Raszkolnyikov látható izgatottsággal.

- Milyen kérdés! Miért érdekel olyan nagyon! Kérdezősködtem!... S úgy mint mások, Porfirtól tudtam meg. Különben ő tőle mindent megtudtam.

- Porfirtól!

- Tőle.

- Nos hát... nos hát mit mondott? - kérdte ijedten Raszkolnyikov.

- Kitünően megmagyarázta ezt nekem. Psychológiailag magyarázta meg.

- Megmagyarázta? Hogy' magyarázta meg? Ő?

- Ő, ő; Isten veled! Majd máskor még elmondok egyet-mást, de most dolgom van. Ott... volt idő, mikor azt képzeltem... No de majd máskor!... Minek innék én már most? Te engemet bor nélkül is megrészegítettél. Részeg vagyok, Rogyka! Bor nélkül vagyok részeg; no de Isten veled! Majd eljövök; mentül előbb.

Elment.

- Ez is politikai összeesküvő, bizonyosan az, bizonyosan! - határozta el magában végképpen Razumihin, lassan lemenve a lépcsőn. - S még a hugát is belevonta; ez nagyon könnyen kitelik Romanovna Avdotya karakterétől. Többször találkoztak... Mindjárt vettem is én észre valamit Romanovna Avdotyán. Több apró szót ejtett el... Oh, Istenem, majd mit gondoltam. Igen rosszat gondoltam s bűnös vagyok előttük. Akkor a folyosón, a lámpa mellett gondoltam

rosszat. Piha! Milyen alávalóság volt tőlem olyat gondolni. Derék legény az a Nikola, hogy följelentette magát... S most minden előzmény egyszerre világossá lesz. Az ő akkori betegsége, különös magaviselete, még régen, régen is, még az egyetemen: milyen sötét, zárkózott volt mindig... De mit jelentsen az a levél? Gyanúm van... Hm! Meg kell tudnom mindent.

Sok minden eszébe jutott most Dunyecskáról és szíve megdermedt. Összeszedte magát és futásnak eredt.

Raszkolnyikov, mihelyt Razumihin elment, fölállott, az ablakhoz fordult, elébb az egyik, aztán a másik szögletbe ütődött, mintha elfeledkezett volna odúja szűk voltáról és... megint leült a díványra. Úgy érezte magát, mintha egészen megújult volna.

Igen, van út a menekvésre. Pedig már nagyon is el volt zárva, aggasztóan kezdődött a fojtogatás, nagyon is vadúl kezdett állni a dolog. Attól a jelenettől kezdve, a melyet Mikolka és Porfir között látott lefolyni, kezdett kétségbeesni, minden menekvésről lemondani. Mikolka után ugyanaznap Szónyánál folyt le egy újabb jelenet, a melyet úgy vezetett és végezett be, a hogy azt egyáltalában nem gondolta előbb... gyöngévé lett egy pillanat alatt és végképpen! Egyszerre! Hiszen elismerte Szónyával együtt, elismerte maga, elismerte szíve mélyén, hogy neki így, lelkén azzal a teherrel, egyedűl megélni nem lehet. Hát Szvidrigajlov? Szvidrigajlov egész talány... Szvidrigajlov nyugtalanítja őt, az igaz, de mintha nem ebben a részben. Meglehet, hogy Szvidrigajlovval is harczba kell még keverednie. Meglehet, hogy Szvidrigajlov is kész menekvés; hanem Porfir - az egészen más dolog.

Tehát Porfir még maga magyarázta meg Razumihinnak, *psychológiailag* magyarázta meg neki! Megint az ő átkozott psychológiájával állt elő! Porfir? Hogy Porfir hinne, csak egy pillanatra is abban, hogy Mikolka bűnös, kivált az után, a mi köztük akkor történt, az után a jelenet után, a mely kettőjük közt, négyszemközt, lefolyt a Mikolka megjelenése előtt, s a melyet nem lehet helyesen megmagyarázni csak *egyképpen*? (Raszkolnyikovnak e napokban apró részletenkint többször eszébe jutott a Porfirnál lejátszódott egész jelenet; az egészet nem bírta volna egyszerre átgondolni.)

Akkor olyan szavak fordúltak elő köztük, oly mozdúlatok történtek, olyan pillantásokat váltottak, olyan hangon beszéltek, odáig mentek, hogy az után már Mikolka, (a kit Porfir mindjárt az első szónál tökéletesen fölfogott) nem ingathatta meg a meggyőződésében.

S még Razumihin is gyanakodni kezdett már. A jelenet a folyosón, a lámpa mellett, a mint látszik, nem volt eredmény nélkül. Porfirhoz ment... De miért ültette föl ez? Miért akarja a Razumihin figyelmét Mikolkára terelni? Már bizonyosan valamiben töri a fejét, valami czéljai vannak, de milyenek? Igaz, hogy ama reggel óta sok idő múlt el, nagyon sok és Porfirról azóta nem volt se hír, se szó. Ez pedig határozottan rosszabb.

Raszkolnyikov vette a sapkáját s gondolkozva kiment a szobából. Ez volt az első nap az egész idő alatt, hogy legalább öntudatára nézve jól érezte magát. El kell intézni a dolgot Szvidrigajlovval - gondolta - s bármibe kerűljön is: mentűl hamarább; úgy látszik: ő tán várja is, hogy hozzá menjek. És ebben a pillanatban megint oly gyűlölet ébredt fáradt szívében, hogy talán képes lett volna egyiket a kettő közűl: Szvidrigajlovot vagy Porfirt megölni. Legalább úgy érezte, hogy előbb-utóbb megteszi. - Lássuk, lássuk, - ismételte magában.

De alig nyitotta ki az ajtót a folyosóra, egyszerre csak Porfirral ütődött össze. Az hozzá jött. Raszkolnyikov meghökkenve állt meg egy pillanatra, de csak egy pillanatra. Sajátságos, hogy nem nagyon csudálkozott Porfir megjelenésén s úgyszólván meg sem ijedt. Csak megrázkódott, de gyorsan, egy pillanat alatt összeszedte magát. Talán a katasztrófa! - De hogy' jött ő ide olyan lopva, mint egy macska, hogy én semmit sem hallottam? Talán hallgatódzott?

- Nem várt vendéget, Romanovics Rodion, - kiáltott föl Petrovics Porfir kaczagva. - Már rég szándékoztam betérni önhöz, hát mondok, eljövök; mért ne szakítana magának az ember néhány pillanatot, egy kis látogatásra. Hova indúlt ön? Nem akarom önt tartóztatni. Csak egy czigarettre gyújtok, ha megengedi.

- Üljön le, Petrovics Porfir, üljön le, - kínálta Raszkolnyikov látszólag oly szíves és barátságos hangon, hogy maga is elcsodálkozott volna, ha láthatta volna maga-magát. A hulladékok, söpredékek eltakaríttattak. Néha az ember alig bír ki egy félórai halálos félelmet egy rablóval szemben s a mikor a kést csakugyan a torkára teszik, egyszerre elmúlik minden félelme. Raszkolnyikov leűlt, szembe Porfirral, egyet-kettőt hunyorított a szemével s rágyújtott a czigarettre.

- No hát beszélj, - gondolta Raszkolnyikov, majdnem kiugrasztva szívéből ezt a gondolatot. - No, mi az, hogy nem szólsz? Mi az?

II.

- Oh, ez a czigarett! - szólalt meg végre Petrovics Porfir, rágyujtva és nagyot lélegezve, - ártalmas, de nem tudom elhagyni. Köhögök, köpködök és fulladok tőle. Tetszik tudni, gyáva vagyok; a minap elmentem B-nhez, - ez minden beteget minimum félóráig szokott megvizsgálni; mikor én rám nézett, csaknem elkaczagta magát, aztán kopogtatott, hallgatódzott; önnek - azt mondja - árt a dohányzás, egy kis ütér-tágúlása van. - Nos és hogy' segítek én ezen a bajon? Milyen módszer-változtatással? Nem iszom, - ez az egész, hehehe, ez a hiba, tudni-illik, hogy nem iszom. Egyébiránt minden csak viszonylagos, Romanovics Rodion, csak viszonylagos.

- Mit akar ez? A régi bajaival akar ez foglalkozni, vagy mi? - gondolta kedvetlenűl Raszkolnyikov. Egyszerre eszébe jutottak mindazon jelenetek, a melyek köztük utolsó találkozásuk alkalmával lefolytak s az akkori érzelmek újra elfogták szívét.

- De hiszen én már tegnapelőtt este is kerestem önt, nem is tudja? - folytatta Petrovics Porfir, szétnézve a szobában; - éppen ebbe a szobába jöttem. Épp úgy, mint ma, eljövök, mondok s visszaadom neki a vizitet. Ide érek, hát az ajtó nyitva van, szétnéztem, vártam s aztán nem is nevezve meg magamat a szolgálónak, elmentem. Nem szokta bezárni az ajtaját?

Raszkolnyikov arcza elsötétedett. Porfir meg mintha kitalálta volna a gondolatait.

- Azért jöttem, kedves galambom, Romanovics Rodion, hogy kimagyarázzam magamat. Kötelességem önnek valamit kimagyarázni, - folytatta mosolyogva s könnyedén megveregetve tenyerével a Raszkolnyikov térdét, hanem arcza ugyanabban a pillanatban komoly és aggodalmas kifejezést öltött; sőt mintha valami szomorúság is látszott volna rajta, Raszkolnyikovnak nem kis csodálkozására. Még soha sem látta őt ilyen arczczal.

- Különös jelenet folyt le köztünk legutóbb! Romanovics Rodion. Egyébiránt első találkozásunk alkalmával is különös jelenet folyt le köztünk; hanem akkor... No, most már mindegy! De hát meglehet, hogy én nagyon is hibásnak tünöm föl ön előtt; ezt én érzem. Hiszen mintha csak végképp szakítottunk volna, jusson csak eszébe: az ön idegei ránganak s térdei reszketnek és az én idegeim is ránganak s térdeim reszketnek. Aztán tudja kérem: akkor nem viseltük magunkat egymással szemben rendesen, gentleman-szerűen. Azért mi gentlemanek vagyunk; vagyis: mindenesetre főképpen gentlemanek, ezt tudnunk kell. Hiszen emlékezik, hogy hová lyukadtunk ki... igazán nem volt rendiben.

- Mit akar ez? Minek tart engem? - kérdezte magától Raszkolnyikov, nem tudva mit gondolni, miközben fölemelte fejét s kerekre nyílt szemekkel nézett Porfirra.

- Azt hiszem, legjobb, ha most már egészen őszinték leszünk egymás iránt, - folytatta Petrovics Porfir, kissé elfordúlva, szemét lesütve, mintha nem akarná többé tekintetével eddigi áldozatát kínozni s mintha nem akarná többé az eddigi magaviseletet tanúsítani; igen, azok a gyanuk és jelenetek nem tarthatnak tovább. - Akkor félbeszakított bennünket Mikolka, különben nem is tudom, meddig mentünk volna. Az az átkozott kézműves akkor ott űlt nálam a spanyolfal mögött, - érti ezt? Ön természetesen már tudja ezt; én is értesültem róla, hogy ő akkor eljött önhöz; hanem a mit ön akkor magában képzelt, nem volt úgy: én nem küldtem el senkiért és akkor még semmi felől sem rendelkeztem. Hogy' is mondjam önnek: magamnak is mindez mintha váratlanúl szakadt volna a fejemre. Az is csak alig jutott eszembe, hogy a házmesterekért küldjek. (A házmesterek inkább úgy vették észre, a mint arra jártak.) Csak akkor ütött meg az a gondolat, hirtelen, mint egy mennykőcsapás; látja, Romanovics Rodion, akkor igazán erősen meg voltam győződve. Gondoltam magamban: na, az egyikkel föl is hagyok egyidőre, de a másikat fülinél fogom, az igazit el nem szalasztom, az igazit nem. Ön, Romanovics Rodion, már természettől nagyon ingerlékeny; sőt nagyon is az, daczára jellemének és szívének, minden egyéb jóravaló tulajdonságainak, a melyeket én - hízelgek vele magamnak, - néha meg tudtam figyelni. Nos, természetesen, én is föl tudtam fogni már akkor is, hogy nem mindig esik az meg, hogy egyszer csak elő áll egy ember s minden titkos gondolatát kitalálja. Ha megesik is ilyen, kivált olyankor, mikor az embert utolsó béketűrésé-ből is kihozzák, de mindenesetre igen ritkán. Ezt én is föl tudtam fogni. Gondoltam magamban: csak egy kis jelem volna. Ha mindjárt egy hajszálnyi volna is csak, de olyan, hogy megfoghassam a kezemmel, hogy mégis valami létező legyen, ne pedig csak az a puszta psychológia. Azután, gondoltam magamban, ha valaki bűnös, hát attól mindenesetre lehet várni valami ténylegest; sőt ilyen esetben még váratlan eredményekre is számíthatni. Én akkor az ön jellemére számítottam, Romanovics Rodion, mindenekfölött a jellemére. Akkor nagyon reméltem önt illetőleg.

- De hát... miért beszéli ön most mindezt? - dörmögött végre Raszkolnyikov, meg se fontolva jól a kérdését. - Miről beszél ez, - tette hozzá magában, - hát tényleg ártatlannak tart?

- Miért beszélem? Hiszen azért jöttem, hogy kimagyarázzam magamat s ezt úgyszólván szent kötelességemnek tartom. Meg akarom önnek magyarázni, hogy' történt az egész, hogy' esett meg annak az akkori, hogy úgy mondjam: sötétbe botorkálásnak a története. Sok gyötrelmet állattam ki önnel, Romanovics Rodion. Én nem hagytam azt számításon kívül. Hiszen én is tudom, hogy mi az, ha az ember ilyesmit ráfog valakire, a ki a nélkűl is nyomott kedélyhangulatú, de büszke, tisztességes és türelmetlen, különösen türelmetlen! Én önt mindenesetre a legkiválóbb embernek, sőt nagylelkű embernek tartom, ámbár nem osztom önnek minden nézetét, a mit kötelességemnek tartok előre kijelenteni, még pedig egyenesen és kiváltképpen őszintén, mert mindenekelőtt nem akarom önt megcsalni. A mint megismertem önt, azonnal vonzódtam önhöz. Ön, meglehet, nevet az én szavaimon?! Igaza van. Tudom, hogy engemet mindjárt az első percz óta nem szenvedhetett, mert tényleg nincs is rajtam szeretni való. De gondoljon, a mit akar, én nekem most az a kívánságom, hogy tőlem telhetőleg eloszlassam az okozott kellemetlenséget és bebizonyítsam, hogy olyan ember vagyok, a kinek szíve és lelkiismerete van. Egészen őszintén beszélek.

Petrovics Porfir méltóságosan hallgatott el. Raszkolnyikovot valami új félelem fogta el. Attól a gondolattól, hogy Porfir nem tartja őt bűnösnek, egyszerre megijedt.

- Mindazt sorba elmondani, a mi akkor történt, alig szükséges, - folytatta Petrovics Porfir, - sőt azt gondolom: fölösleges. Aztán meg tán nem is tudnám elmondani. De hogy' is lehetne

azt körülményesen elmondani? Kezdetben hallani lehetett egyet-mást. Hogy milyenek voltak ezek a hírek, mikor és kiktől eredtek... és hogy miképpen jutottak el e hírek önhöz is, - gondolom, - ezt sem szükséges előadni. Nálam a dolog olyan esetlegesség, olyan tökéletes véletlen folytán keltett figyelmet, a melyet a legnagyobb mértékben lehetett számításba venni vagy nem lehetett - mi? hm! azt hiszem, ezt is fölösleges említeni. Mindezek a hírek és esetlegességek nálam egy gondolatban összpontosúltak. Őszintén bevallom, - mert ha már vallomásokat tesz az ember, hát ne hallgasson el semmit, - mindjárt gyanúba vettem önt. Azok a czélozgatások a vén asszony holmijaira és a többi, és a többi, - mind ostobaság. Ilyen esetek százával fordúlnak elő. Alkalmam volt akkor a legapróbb részletekig megtudni azt a jelenetet is, a mely a rendőrségi hivatalban folyt le; ezt csak véletlenűl s nem ám csak úgy fölületesen, valami fontoskodó elbeszélőtől, a ki maga sem tudva azt jól, csodálatos módon fölfújta volna az esetet. Mindez úgy gyűlt egyik a másikhoz, Romanovics Rodion, kedves galambom. Nos, hogy' kellett most már az ismert személy felé fordúlni? Száz nyúlból nem lesz soha egy ló, száz puszta gyanúból sem lehet egy bizonyítékot faragni, a mint egy angol példabeszéd mondja, ez már csak világos dolog, - hanem tessék hozzá fogni passzióval, hiszen azért perzekutor az ember. Eszembe jutott nekem az ön czikke abban az ujságocskában; hiszen tudja, apróra megbeszéltük akkor. Én akkor bele bocsátkoztam önnel a czikk taglalásába, de csak azért, hogy önt bele lovaljam. Ismétlem, hogy ön, Romanovics Rodion, igen türelmetlen és beteges. Hogy vakmerő, büszke, komoly és... szenvedett, sokat szenvedett, mindezt én már régen tudtam. Mindezek az érzelmek én előttem ismerősek s én az ön czikkecskéjét mint régi ismerőst olvastam végig. Álmatlan éjszakákon magánkívűl, szívének szorongása és dobogása, gyötrelmes lelkesedés közt írta ön azt. Pedig az a gyötrelmes, büszke lelkesedés nagyon ártalmas az embernek fiatal korában. Akkor én bele mélyedtem s most megmondhatom önnek, hogy nagyon szeretem, - már mint műkedvelő, - a toll ez első, fiatalos, büszke próbáját. Köd és felhő, de a homályban húr zendül meg. Az ön czikke abszurd és fantasztikus, de nagy őszinteség nyilvánúl benne: az ifjúi, meg nem vesztegetett lelkesűltség s a kétségbeesett vakmerőség; a czikk sötét, de szép. Az ön czikkét elolvastam, sőt el is tettem, és... mikor eltettem, ez jutott eszembe: no, ennek az embernek nem lesz jó vége. No hát mondja meg, kérem, ilyen előzmények után hogy' ne kezdjen az ember gyanúsítani? - Ah, Uram Istenem! Hát mondok én valamit? Állítok én most valamit? Már akkor is megjegyeztem, hogy mi ez? - mondok. Semmi, éppen semmi, s meglehet: a legnagyobb mértékben semmi. De nekem, mint vizsgálóbirónak, nem is illik úgy eljárnom: lám, már is a kezemben van Mikolka, még pedig tényekkel, már mondjon ön, a mit akar, de azok tények. Annak is megvan a maga psychologiája, a mivel foglalkozni kell, mert életről és halálról van szó. Miért magyarázom én ezt most önnek? Hogy ön megismerjen s az eszével és szívével ne ítéljen el az én akkori helytelen magamviseletéért. Nem rossz szándékból történt, őszintén mondom, hehehe! Ön azt hiszi, hogy én akkor nem voltam önnél kutatni? Voltam bíz én, hehehe, voltam, akkor, mikor ön itt betegen feküdt az ágyacskájában. Nem hivatalosan és nem személyesen, de itt voltam. Az ön lakásán mindent a legutolsó kis hajszálig megnéztek, már a legelső nyomozások alkalmával, de - umsonst! Gondoltam magamban: ez az ember maga fog eljönni, még pedig igen hamar; ha bűnös, minden bizonynyal eljön. Más nem jönne el, de ez eljön. Hát arra emlékezik, mit beszélt önnel Razumihin? Azt mi vittük arra, azzal a czéllal, hogy önt fölizgassa, szántszándékkal beszélgettünk a hírről, hogy csak elbeszélje önnek s Razumihin úr olyan ember, hogy az alávalóságokat nem tűri. Zametov úrnak meg mindenekfölött az ön haragos és nyílt vakmerősége tűnt föl, - nos, mikor a vendéglőben egyszerre azt recsegte a fülébe, hogy „én öltem meg". Nagy vakmerőség, nagy arroganczia, - gondoltam magamban, - s ha csakugyan ő a vétkes, akkor kemény egy legény! Így gondolkoztam akkor. S vártam. Vártam önt minden erőmből; Zametovot ön akkor ugyancsak falhoz szorította... és éppen abban van a bökkenő, hogy annak az átkozott psychologiának két vége, két oldala van. Nos, várom önt s látom, hogy

az Isten csakugyan oda vezeti önt, - itt jön. Hej, hogy' dobogott a szívem! Nos, miért kellett akkor önnek én hozzám jönnie? Jusson csak eszébe, az ön nevetése akkor, mikor bejött, azon én, mintha csak valami üvegen körösztűl néztem volna, találgattam s ha nem vártam volna olyan különösen, akkor semmi különöst sem találtam volna a nevetésében. Íme, mit nem tesz, ha készűl az ember valamire. S akkor még Razumihin úr is, - ah! hát a kő, a kő, - emlékszik rá? - a kő, a melyik alá ön a holmit elrejtette. Mintha most is látnám ott valahol a kerítés mellett, hiszen azt mondta, Zametovnak, aztán másodszor nálam is, hogy egy kerítés mellett. S hogy' siettünk akkor az ön ujságczikkét szétszedni, hogy' igyekezett ön azt megmagyarázni, minden szavát kétszeresen megfigyeltük, mintha valami más szó is lett volna még belétakarva. Hát látja, Romanovics Rodion, ilyen módon rohantam én egész az utolsó oszlopig, de mikor belevágtam a fejem a falba, magamhoz jöttem. Nem jól van, gondoltam, mit is csinálok? Hiszen, ha az ember akarja, hát mindezt, az utolsó vonásig, egészen ellenkezőre is lehet magyarázni, sőt úgy még sokkal természetesebb eredményre jutunk. Magam is elismerem, hogy természetesebb eredményre juthatni. Motoszka! Sokkal jobb volna, mondtam magamban, egy kis jel... Mikor aztán hallottam a csengetyűről, hát egészen elhűltem, sőt megrendültem. No, gondolom, itt van már a jel. Itt van! Akkor már nem is gondolkoztam sokat; nem akartam. Ezer rubelt adtam volna abban a pillanatban a saját magaméból, ha akkor mindjárt a *szemébe nézhettem volna önnek*; hogy' ment ön akkor százlépésnyire egy sorban azzal a mesteremberkével, azután, a mint ő szemébe mondta önnek, hogy „gyilkos" s ön nem merte őt az egész százlépésnyi menet közben egy szóval is megkérdezni!... No, és a hideg borzongatás a hátgerinczében? S a csengetyü emlegetése betegsége alatt, önkívületében? No hát, Romanovics Rodion, csodálkozhatik még, ezek után, hogy én akkor úgy bántam önnel? Aztán miért is jött ön oda éppen abban a perczben? Mintha csak oda lökdöste volna valaki s Istenemre! ha akkor közbe nem jő Mikolka, hát... emlékszik Mikolkára? Jól emlékszik? No, az mennykőcsapás volt. Mennykőcsapás a tiszta égből. Nos, és hogy' vettem én az egészet? A mint önnek is tetszett látni, egy csöppet sem hittem neki. Jó is lett volna! Sőt azután, a mint ön elment, s ő igen, de igen határozottan felelt minden pontra, annyira, hogy magam is megdöbbentem, még akkor sem hittem neki egy garas árát sem! Mert már meg voltam keményedve, mint a gyémánt. Ohó, gondoltam magamban: Morgen früh! Milyen furcsa ez a Mikolka.

- Razumihin meg éppen most mondta nekem, hogy ön még most is bűnösnek tartja Nikolajt, s hogy ön maga erősítette ezt Razumihin előtt... - kezdte Raszkolnyikov.

Lélekzete megakadt s nem végezte be. Kimondhatatlan fölindúlással hallgatta, hogy az az ember, a kinek a foga úgy fájt ő rá, maga adja fel eddigi pozicziójját. Félt hinni és nem-hinni. A még mindig előfordúló kétértelmű szavakban mohón keresett és kapott meg minden biztosabbat és véglegesebbet.

- Az a Razumihin úr! - kiáltott föl Petrovics Porfir, mintha megörűlt volna annak, hogy a folytonosan hallgató Raszkolnyikov megszólalt; - hehehe! Hiszen Razumihin urat úgy is el kellett távolítani: a mi kettőnek kedves, abba ne dugja az orrát egy harmadik. Razumihin úr különös ember, egész halványan futott hozzám... Ugyan, az Isten áldja meg, minek avatkozik ő ilyenekbe! Hát Mikolkát illetőleg, tetszik tudni, miféle teremtés az? Tudniillik abban a tekintetben, a hogy' én fogom fel őt. Legelébb is: még tökéletes gyerek, nem nagykorú s az igaz, hogy nem gyáva, de mintha valami művész-fajta volna... Kérem, ne nevessen, hogy én így magyarázom őt magamnak, ő nem bűnös és mindenre hajlandó. Szíve van és fantaszta. Azt mondják, hogy tánczolni, dalolni és meséket mondani olyan szépen tud, hogy messziről járnak őt hallgatni. Aztán iskolába is jár és holtra kaczagja magát, ha valaki az ujját föltartja; - mód nélkül szeret részegeskedni, de nem elveteműltségből, hanem egész gyerekesen a többi

kedvéért, dalolgatva. Ilyenkor már lopott is, de azt maga sem tudja; mert: „Azért, hogy fölvettem a földről, hát már loptam?" Hát azt tudja-e ön, hogy a raszkolnyikok[28] közül való, sőt nemcsak raszkolnyik, hanem egész eretnek; bjegunokkal[29] volt dolga s maga is, nem régen, két egész évig volt egy faluban, s valami vén embertől lelki oktatásban részesült. Mindezt Mikolkától és hozzátartozóitól tudtam meg. Egyszerűen neki akart menni a világnak. Látásai voltak, éjjel az Istenhez imádkozott, régi, „igaz" könyveket olvasott s tele olvasta a fejét. Pétervár nagy hatással volt rá, különösen pedig a szépnem, no és a bor. Belevegyűlve ezekbe, a vén embert és azzal együtt mindent elfelejtett. Azt is tudom, hogy egy művész megszerette őt, járni kezdett hozzá, mikor közbejött ez az eset. Nos: elvesztette a bátorságát, föl akarta magát akasztani. Mit is tegyen olyan felfogás mellett, a minő a népben van a mi igazságszolgáltatásunkról. Hiszen némely embernek rettenetes az a szó, hogy „elítélik". Oh, csak megsegítené az Isten! Nos, a mint látszik: a börtönben megint eszébe jutott a tisztes vén ember; megint elővette a bibliát. Tudja, Romanovics Rodion, hogy mit jelent náluk, némelyiköknél az a szó: „szenvedni"? Nem azt, hogy valamiért, csak egyszerűen „szenvedni kell"; a szenvedés azt jelenti, hogy azt magára kell neki venni, s ha valamely felsőbbségtől, hát annál jobb. Egyszer nálam egy csöndes természetű fogoly egy egész évig ült a börtönben s éjjelenkint a kályha mellett a bibliát olvasgatta, tudja kérem, aztán úgy teleolvasta magát, hogy egyszer csak kivájt egy téglát s azt egy hivatalnokhoz vágta, a nélkül, hogy ez a legkevésbbé is bántotta volna. De hogy' vágta hozzá! Éppen egy rőfnyire vágta mellé, hogy valamiképp meg ne sértse. Nos, azt már tudjuk, hogy mi a sorsa olyan fogolynak, a ki a feljebbvalóját fegyveres kézzel támadja meg; „magára vette ő is a szenvedést." Így én most azzal gyanúsítom Mikolkát, hogy ő csak „szenvedést akar magára vállalni", vagy valami effélét. S ezt én szentül hiszem, sőt tényekből látom. Vagy tán ön nem hajlandó föltenni, hogy ilyen emberek közül fantaszták kerülhessenek ki? Pedig úgy van. A vén ember most megint megkezdte működését, különösen ama hír elterjedése után, s mégis mindent magára vesz, hozzám jön. Azt hiszi ön, hogy végig kitart? Várjon csak, még belegebed. Minden pillanatban várom, hogy jön és visszavonja vallomását. Nagyon megszerettem azt a Mikolkát és őszintén érdeklődöm iránta. Hát ön mit gondol? Hehehe! Némely pontra nagyon pontosan felelgetett, látszik, hogy azokra nézve teljesen tisztában van s jól elkészült rájok; de más pontokra nézve egyszerűen a levegőbe beszél, semmit, de semmit nem tud, de maga sem veszi észre, hogy nem tud. Nem bátyuskám, Romanovics Rodion, nem Mikolka volt az! Ez egy fantasztikus, sötét esemény, korszerű, a mi korunkból kifolyó jelenség, azé a koré, a melyben az emberi szív elfásúlt, a melyben azt a frázist czitálgatják, hogy a „vér változik"; a melyben az egész élet czélja a kényelem. Íme: ezek a könyvbeli álmok, a theoretikusan fölizgatott szívek! Itt első tekintetre látható a határozottság, de különös határozottság, - elhatározta magát, de lebukott, mint egy hegytetőről, vagy lezuhant, mint egy toronyból, s a bűnt mintha nem is a maga akaratából követte volna el. Elfelejtette az ajtót maga után bezárni s megölt két embert - a theória kedvéért. Ölt, még a pénzt se tudta elvenni és a mit elvihetett, azt egy kő alá rejtette. Nem volt elég neki a rettegés, a melyet kiállt, a mikor az ajtó mögött ült s az ajtón zörgettek, a csengettyűt ránczigálták, - nem, még az üres szállásra is elmegy s félig önkívületben megnézegeti a csengetyűt, megint szükségét érzi, hogy hátborzongatást érezzen... De tegyük föl, hogy ezt csak betegsége folytán tette, ám van itt más is: gyilkolt és ő azért tisztességes embernek tartja magát, másokat lenéz, úgy jár, mint egy tiszta angyal, - no már hogy' lehetne ez Mikolka, mondja, galambom, Romanovics Rodion? - ez nem Mikolka.

---

[28] Raszkolnyik: nem igaz hitű, azaz: szakadár.

[29] Bjegun: a raszkolnyikok egyik faja, a ki nem ismer el semmiféle társadalmi rendet, semmiféle hatalmat maga fölött; olyanforma, mint nálunk a nazarénus.

Ez utóbbi szavak, melyek oly nagyon hasonlítottak a kezdetben mondottak megczáfolásához, egészen váratlanok voltak. Raszkolnyikov egész testében remegett.

- De... hát... akkor... ki a gyilkos? - kérdezte majdnem fulladozó hangon. Petrovics Porfir szinte hátrahőkölt a szék karjára, mintha ezt a kérdést éppen nem várta volna.

- Micsoda? Hogy ki a gyilkos? - szólt, mintha nem hinne füleinek, - Hát *ön* a gyilkos, Romanovics Rodion! Ön ölte meg... - tette hozzá, csaknem suttogva, teljes meggyőződéssel.

Raszkolnyikov fölugrott a diványról, megállt néhány másodperczig, aztán megint leült, a nélkül, hogy egy szót szólt volna. Egész arczán görcsös vonaglás jelei mutatkoztak.

- Már megint remeg az ajka, épp úgy, mint akkor, - dörmögött Petrovics Péter, mintegy részvéttel. - Úgy látszik, Romanovics Rodion, ön engemet nem jól fogott föl, - tette hozzá rövid szünet után, - azért csodálkozik úgy. Mert én azzal a czéllal jöttem, hogy egyszer már mindent megmondjak önnek s a dolgot nyilvánvalóvá tegyem.

- Nem öltem meg, - suttogott Raszkolnyikov olyanformán, mint a gyerekek, mikor valami csíntetten kapják őket.

- De bizony ön, Romanovics Rodion, ön és senki más, - suttogott Porfir szigorúan, meggyőződéssel.

Mindketten elhallgattak s a csend már igen is sokáig, mintegy tíz perczig tartott. Raszkolnyikov lekönyökölt az asztalra s némán zilálta ujjaival a haját. Petrovics Porfir nyugodtan ült és várt. Raszkolnyikov egyszerre megvető tekintetet lövellt Porfirra.

- Ön megint elülről akarja kezdeni a régit, Petrovics Porfir. Ezek mind a régi fogásai: igazán, hogy' nem tudja már megúnni!

- Ej, hagyja el, van is nekem most szükségem fogásokra. Egészen más volna, ha tanúk volnának jelen; de csak négyszemközt suttogunk. Maga is beláthatja, hogy nem azért jöttem ide, mintha kergetni akarnám és elfogni, mint egy nyulat. Hogy beismeri-e ön tettét, vagy sem: az nekem ebben a pillanatban mindegy. Én részemről az ön beismerése nélkül is meg vagyok győződve.

- Ha így áll a dolog, akkor minek jött ide? - kérdezte Raszkolnyikov idegesen. - Megint fölteszem önnek azt a kérdést, hogy ha bűnösnek tart, mért nem vitet börtönbe?

- Micsoda kérdés! Pontosan megfelelek önnek; először: önt egyenesen így elfogatni nekem nem volna előnyös.

- Mért nem volna előnyös? Ha ön meg van győződve, akkor köteles...

- Eh! mi az az én meggyőződésem? Ez mind eddig még csak az én ábrándom. Hát ilyenre hogy' ültessem én önt hűvösre? Jól tudja maga is, ha meggondolja. Példának okáért: szembesítem önt azzal a mesteremberkével, s ön azt mondja neki: Részeg vagy, vagy mi bajod? Ki látott engem teveled? Én egyszeriben azt hittem, hogy részeg vagy s tényleg az is voltál, - no hát, mit mondjak én önnek erre, annyival inkább, mivel az ön állítása valószínűbb, mint az övé, mert az ő bizonyítéka nem egyéb, mint puszta psychológia; a mely pedig nem az ő orrára való, - s ön bizonyára erre az álláspontra helyezkednék, mert nagyon is tudják arról a semmirevalóról, hogy iszákos. Aztán már magam is többször nyíltan beismertem ez előtt, hogy a psychológiának két vége van, s hogy ez a másik vége vastagabb és sokkal valószínűbb, pedig nekem ön ellenében a psychológián kívül egyéb fegyverem még nincs. S ha én önt mégis hűvösre teszem, sőt íme magam jövök el (éppen nem a szokásos látogatásra), hogy önnel mindent előre tudassak, s mindent megmondok önnek nyíltan (és ezt sem közönséges

módon), hát ez már csak nem lehet rám nézve előnyös. Nos és másodszor én azért jöttem önhöz....

- Nos, másodszor? - (Raszkolnyikov még mindig nehezen pihegett.)

- Azért, mert mint az imént már kifejtettem, kötelességemnek tartom, hogy önnek magyarázatot adjak. Nem szeretném, ha ön engem rossz embernek tartana, annyival inkább, mert őszintén vonzódom önhöz, akár hiszi, akár nem. Ugyanazért, harmadszor, nyíltsággal és őszinteséggel jöttem önhöz, hogy ajánljam önnek a magába-szállást, beismerést. Ez önre nézve határtalanúl előnyösebb lesz s rám nézve is előnyösebb. No hát, őszinte vagyok vagy nem?

- Hallja csak, Petrovics Porfir, hiszen önmaga is azt mondja: csak a psychológia van rendelkezésére s mégis a mathematikába csapott át. De hátha ön most maga is csalódik?

- Nem, Romanovics Rodion, én nem csalódom. Van egy kis jelecském. Ezt a jelecskét én már rég fölfedeztem; az Isten vezetett rá.

- Micsoda jelecske?

- Nem mondom meg, hogy micsoda, Romanovics Rodion. Különben is ezúttal semmi esetre sincs jogom további magyarázatokba bocsátkozni; abba hagyom. Gondolja meg: nekem *most már* mindegy, következésképp én már csak az ön érdekében szóltam. Bizony Isten, jobb lesz úgy, Romanovics Rodion.

Raszkolnyikov bosszúsan nevetett.

- Ez már nemcsak nevetséges, ez már szemtelenség. Tegyük föl, hogy bűnös vagyok (a mit én nem mondok), akkor is mért tegyek én vallomást, mikor önmaga is azt mondja, hogy *ilyenre* én be nem kerülök önhöz?

- Ej, Romanovics Rodion, ne mindig a szavak után induljon! Meglehet, hogy egyáltalában nemcsak *olyan alapon* fog az megtörténni. Hiszen ez csak theória, azonkívül csak az én theóriám, - de hát micsoda tekintély vagyok én ön előtt? Meglehet, hogy én most is elhallgatok valamit ön előtt. Nem tálalhatok én úgy föl mindent, hehe! A második dolog, hogy miért volna előnyösebb? Hát nem tudja ön azt, hogy milyen enyhítő körülményűl szolgálhat az? Aztán, mikor fog hát jelentkezni, melyik perczben? Gondolja meg csak! Már más valaki vette magára a bűnt s azzal összebonyolította az ügyet. S én itt megesküszöm az Isten nevére, hogy én úgy elintézem és előkészítem „ott" a dolgot, hogy az ön beismerése úgy fog föltűnni, mint egyáltalában váratlan. Az egész psychológiát megsemmisítjük, az önt terhelő gyanút semmissé tesszük, úgy, hogy az ön vétke valamelyes önfeledtség eredményeképpen fog föltűnni, mert az igazat megvallva, bizonyos sötét önkívület csakugyan észrevehető önnél. Én becsületes ember vagyok, Romanovics Rodion, s megtartom szavamat.

Raszkolnyikov aggódva hallgatott és fejét lehajtotta, sokáig gondolkozott s végre megint elnevette magát, de nevetése most már szelíd, szomorú volt.

- Eh, nincs rá szükségem! - szólt olyan hangon, mintha már éppen nem titkolódznék Porfir előtt. - Nem érdemes! Nincs nekem szükségem az ön enyhítő körülményeire.

- Nos, éppen ez az, a mitől én féltem, - szólt Porfir keserűen és mintegy akaratlanúl, - éppen ez az, a mitől féltem, hogy önnek nem kellenek a mi enyhítő körülményeink.

Raszkolnyikov szomorú, átható tekintetet vetett rá.

- Ej, ne vesse meg az életet! - folytatta Porfir, - hiszen még oly sok van belőle hátra. Hogyne lenne szüksége elnézésre, hogyne lenne? Beh türelmetlen ember ön!

- Miből van sok hátra?

- Az életből! Próféta ön, hogy mindent tudjon? Keressen ön és találni fog. Meglehet, hogy önt az Isten erre jelölte ki. Nem örökös ám az a láncz...

- Elnézéssel lesznek... - nevetett Raszkolnyikov.

- Talán csak nem a közönséges emberek szégyenétől fél? Meglehet, hogy attól ijedt meg, azt maga nem tudja, mert még fiatal. Vagy ha nem attól fél, hát bizonyosan a töredelmes vallomástól szégyenkezik.

- Eh! köpök rá! - suttogott Raszkolnyikov gyűlölettel és undorral, mintha nem akarna erről tovább beszélni. Megint fölkelt, mintha ki akarna valahová menni, de megint csak leült, kétségbeesett kifejezéssel.

- Köp rá, köp! Elvesztette minden bizodalmát s azt hiszi, hogy én most csúfúl rá akarom szedni; hát olyan sokat élt már? Kitalált egy elméletet s most szégyenli, hogy rosszúl ütött ki, hogy egyáltalában nem originálisan ütött ki! Rosszúl ütött ki, az igaz, hanem azért ön nem javíthatatlan rossz ember. Éppen nem olyan nagyon rossz ember, legalább én nem sokáig töprengtem, hanem mindjárt megfogtam a dolog végét. Vagy mit képzel, hogy kinek tartom én önt? Én önt azok közül valónak tartom, a kiknek ha a gyomrát fölmetszik is, még akkor sem moczczannak meg, sőt mosolyogva néznek kínzójukra, - csak hite és meggyőződése legyen. Nos, legyen önnek is hite és élni fog. Önnek már úgyis régóta légváltoztatásra volna szüksége. Hiszen a szenvedés is szép dolog. Szenvedjen egy kicsit! Meglehet, hogy Mikolkának nagyon is igaza van, mikor keresi a szenvedést. Tudom, hogy azt ön nem hiszi, de ne ravaszkodjék ön; bízza magát az életre minden okoskodás nélkül; ne nyugtalankodjék, az élet biztosan partra szállítja és lábra állítja önt. Milyen partra? Tudom is én! Csak azt tudom, hogy önnek még sokáig kell élnie. Tudom, hogy ön most minden szavamat betanúlt bölcselkedésnek tartja; de meglehet, majd eszébe jutnak még ezek s valaha hasznukat veszi; hiszen azért is beszélek én. Még jó, hogy csak azt a vén asszonyt ölte meg. Mert ha valami más theóriát talált volna ön megállapítani, hát meglehet, hogy százmilliószor bolondabb dolgot követett volna el. Még hálát adhatunk az Istennek; azt sem tudhatja ön, hogy nem őrzi-e önt valamire az Isten. Hát csak legyen ön erősebbszívű és mentűl kevésbbé féljen. Megijed az előtte álló nagy lépés megtevésétől? Nem, attól megijedni szégyen! Ha olyan lépést tett, hát akkor legyen bátor. Ez az igazság. Teljesítse ön azt, a mit az igazság megkíván. Tudom, hogy ön nem hiszi, de Istenemre mondom, az élet mindent elbír! Maga is meg fogja még szeretni. Önnek most csak levegő kell, levegő, levegő.

Raszkolnyikov összerázkódott.

- Hát ön kicsoda? - kiáltott föl. - Miféle próféta ön? Miféle nyugodt fensőbbséggel mond ön nekem ilyen bölcs jövendöléseket?

- Hogy én ki vagyok? Én egy meglett ember vagyok, egyéb semmi. Ember, a ki érezni és másokkal is együttérezni tud, a ki egyet-mást tanúlt is, de mindenek fölött tökéletesen meglett ember. Ön pedig, - egészen más posztó; önt az Isten életre szánta (s ki tudja: tán el is múlik önnél ez a mostani köd, és nem marad belőle semmi.) Hát tesz is ez valamit, hogy más társaságba kerűl ön? Csak nem sajnálja tán a mostani kényelmét elhagyni? Van abban valami, hogy egy jó ideig senki sem fogja önt látni? Nem az idő forog itt kérdésben, hanem ön maga. Álljon ki ön a napvilágra s mindenki meglátja önt. A napnak az a föladata, hogy nap legyen. Mit mosolyog már megint? Hogy én olyan Schiller vagyok? Fogadni mernék rá, hogy ön most azt képzeli, hogy én szépszerivel akarom önt tőrbe csalni. No, hát meglehet, hogy csakugyan tőrbe akarom csalni, hehehe. Ön, Romanovics Rodion, ne is higyjen az én szavaimnak, sőt azt mondom: soha se higyjen nekik egészen, - már én ilyen vagyok, magam is beismerem, hanem

hozzá teszem még: hogy azt hiszem, önmaga is megítélheti, mennyire vagyok én rossz és mennyire becsületes ember.

- Mikor szándékozik elfogatni?

- No, egy vagy másfél napocskáig még sétálni engedem. Gondolja föl a dolgát, galambom s imádkozzék Istenhez. Jobb is lesz már, Istenemre, jobb is lesz.

- S hátha megszököm? - kérdezte Raszkolnyikov, sajátságosan elnevetve magát.

- Nem, ön nem szökik meg. A paraszt megszökik, valami divatos „szakadár" megszökik, mert ez más gondolatainak a rabszolgája s csak az újja hegyét mutassa neki az ember, mint a matróz Dyrkának, hát szentűl elhisz mindent. De ön már nem hisz többé az ön theoriájában, hát ugyan mivel szöknék meg? De miért is szöknék meg? A szökevények dolga bizonytalan és nehéz, önnek pedig mindenekfölött határozott életre és helyzetre, hazai levegőre van szüksége, nos: hát talán oda kinn van az ön levegője? Szökjék meg csak, majd visszajön magától. *Nélkülünk ön egy lépést sem tehet*. De ha én önt tömlöczbe záratom s ott ül egy hónapig, mondjuk kettőig, de mondjuk háromig, hát önnek ott eszébe jutnak az én szavaim, maga fog kihallgatásra jelentkezni, még pedig úgy, hogy önnek magának is egész váratlanúl fog az esni. Egy órával előbb még maga sem fogja tudni, hogy vallomástételre jelentkezzék. Én még azt is hiszem, hogy önnek eszébe jut „szenvedést venni magára"; ezt most az én szavamra ön el nem hiszi, hanem azért meg fogja tenni. Mert a szenvedés, Romanovics Rodion, nagy dolog; ne azt nézze ön, hogy én meghíztam; nem szenvedek szükséget, azért van; de azért tudom; ne nevessen ön: a szenvedésben van bizonyos idea. Mikolkának igaza van. Nem, ön nem szökik meg, Romanovics Rodion.

Raszkolnyikov fölkelt s a sapkája után nyúlt. Petrovics Porfir is fölkelt.

- Sétálni megy? Az este szépnek igérkezik, csak valami vihar ne keletkezzék. Egyébiránt nem ártana, ha a levegőt egy kicsit fölfrissítené...

Ő is kezébe vette a sapkáját.

- Valahogy azt ne képzelje, Petrovics Péter, - szólt Raszkolnyikov érdes makacssággal, - hogy én ma ön előtt valamit beismertem. Ön sajátságos ember s csak kiváncsiságból hallgattam meg. Én semmit be nem ismertem... Ne feledje ezt.

- Tudom, nem felejtem el, de ni! hogy' reszket. Ne nyugtalankodjék, galambocskám; legyen az ön akarata szerint. Sétáljon egy kicsit; de nem jó lesz sokat sétálni. Mindenesetre pedig van még egy kis kérésem, - tette hozzá halkabban, - egy kicsit csiklandós, de fontos; ha tudniillik valamely esetben (a mit én különben nem hiszek és szükségtelennek tartok), ha az az eset állna elő, - nos, hogy minden lehetőségről gondoskodjunk, - ha arra az ötletre jönne ön, hogy a következő negyven-ötven óra alatt másképen vessen véget a dolognak, valamely fantasztikus módon, például maga-magára emelné a kezét (nem valami szép) ugyan, hogy ilyet fölteszek, de már megbocsát érte), hát - hagyjon hátra egy rövidke, de azért körülményes írást. Ugy vagy két sorocskát, csak két sorocskát, s ne feledje a követ sem; így gavallérosabb lesz. No, de a viszontlátásig... Adjon Isten jó gondolatokat és helyes fölfogást.

Porfir elment, mintegy összehúzódva s Raszkolnyikov tekintetét kikerűlve. Raszkolnyikov az ablakhoz lépett s izgatott nyugtalansággal várta, míg az - az ő számítása szerint - kiér az utczára és tovább megy. Azután maga is sietve hagyta el szobáját.

III.

Szvidrigajlovhoz sietett. Mit reménylett ettől az embertől, maga sem tudta. De mintha abban az emberben valami titkos hatalom lappangott volna, a melylyel uralkodott fölötte. Ezt beismerve magában, nem tudott többé nyugodni s most itt volt a pillanat, hogy végezzen.

Útközben csak egy kérdés kínozta: volt-e Szvidrigajlov Porfirnál?

A hogy' ő vélekedett s a mire meg is esküdött volna: - nem volt. Ismételten átgondolt mindent, Porfir látogatását is és arra az eredményre jutott, hogy: nem, nem volt nála.

De, ha még nem volt nála, hát elmegy-e Porfirhoz, vagy sem?

Eddig még úgy rémlett neki, hogy nem is megy el hozzá. Miért? Ezt nem tudta volna magának megmagyarázni, de ha tudta volna is, ezúttal nem törte volna rajta a fejét. Mindez kínozta s ebben a pillanatban más gondja volt. Különös, talán el sem hinné senki, de úgy volt, hogy mostani, gyorsan rászakadni készülő sorsával csak olyan mellékesen, szórakozottan foglalkozott. Valami más, sokkal fontosabb, rendkívülibb bántotta őt; magát, nem valakit mást illető dolog, de egészen más, fontosabb. Ezenkívül valami meghatározhatatlan szellemi kimerültséget érzett, bár ítélőtehetsége ezen a reggelen sokkal jobban működött, mint az utóbbi napokban.

De hát érdemes volt-e most, mindazok után, a mik történtek, évődni ezekkel az újabb, nyomorult bajokkal? Érdemes volt-e például abban fondorkodni, hogy Szvidrigajlov el ne menjen Porfirhoz? Tanúlmányozni, puhatolni, időt vesztegetni efféle Szvidrigajlov miatt!

Oh, mennyire bosszantotta mindez.

S azért mégis sietett Szvidrigajlovhoz; talán valami *újat* várt tőle, hogy a kelepczéből kiszabadúlhasson? A vízbefúló a szalmaszál után is kapkod. Nem a sors, nem valami ösztön vezeti-e őket egymáshoz? Meglehet, hogy e gondolatokat csak a kimerűltség és kétségbeesés élesztette; meglehet, hogy nem Szvidrigajlov, hanem valaki más kellett neki s Szvidrigajlov csak úgy ötlött eszébe. Szónya? De miért menne most Szónyához? Hogy megint könnyeket koldúljon tőle? S nem is esett most jól Szónyára gondolnia. Szónya kérlelhetetlen, megváltozhatatlan határozatra unszolja őt. Itt választani kell: vagy a Szónya útján haladni, vagy a magáén. Különösen ebben a pillanatban nem lett volna képes Szónyával találkozni. Jobb is lesz Szvidrigajlovot kifürkészni, hogy miféle? S kénytelen volt magának bevallani, hogy Szvidrigajlovra valami tekintetben már rég szüksége van.

De mi közük lehet nekik egymáshoz? Még a vétkük sem lehet egyforma. Az az ember igen ellenszenves; szemmel látható, hogy elveteműlt; minden bizonynyal ravasz és csalárd s meglehet, nagyon rossz. Különös dolgokat beszélnek róla. Az igaz, hogy sokat tett az Ivanovna Katerina gyermekeiért, de ki tudja, hogy mi czélból, s hogy mit jelent az? Annak az embernek örökösen valamiféle szándékai és tervei vannak.

E napokban még más gondolat is fel-felötlött Raszkolnyikovban, a mi rendkívűl izgatta őt, bár igyekezett megszabadúlni tőle, oly nyugtalanító volt az reá nézve. Eszébe jutott néha: Szvidrigajlov mindig a közelébe akart s akar jutni; Szvidrigajlov megtudta a titkát, Szvidrigajlovnak czéljai voltak Dunyával. S hátha most is vannak? Csaknem bizonyosra lehet venni, hogy *igen*. S ha most az megtudta az ő titkát és ez által hatalmába kerítette őt: hát talán fegyverűl akarja most azt Dunya ellen használni?

Ez a gondolat sokszor még álmában is kínozta. De először most mutatkozott oly világosan előtte, a mint Szvidrigajlovhoz ment. Már maga ez a gondolat sötét haragra ingerelte. Akkor egészen megváltozik a helyzet, még az ő állapota is, mert akkor rögtön föl kell fedezni a titkot

Dunyecska előtt. Meglehet: föl kell magát áldoznia, hogy Dunyecskát valamely vigyázatlan lépéstől megóvja. Egy levél? Ma reggel Dunya valami levelet kapott. Kitől kaphatott ő levelet Szent-Pétervárott? (Talán Luzsintól?) Az igaz, hogy Razumihin résen van; de Razumihin semmit sem tud. Meglehet, hogy Razumihin előtt is be kell mindent vallania. Raszkolnyikov dermedezve gondolt ezekre.

Mindenesetre, Szvidrigajlovot, a mennyire csak lehet, mentül hamarább föl kell keresnie, - határozta el magában végképen. Hála Istennek, itt nem annyira a részletekkel, mint magával a tényállással lesz dolga; de ha az képes volna arra... ha Szvidrigajlov ragaszkodik valamihez Dunya ellen, - akkor...

Raszkolnyikov annyira kimerült ez idő, e hónap alatt, hogy már ilyen kérdésben nem tudott mást, éppen csak egy határozatot hozni: „Akkor megölöm", ezt gondolta most is hideg kétségbeeséssel. Nehéz érzés szorongatta szívét; megállt az utcza közepén s széjjel nézegetett: hol jár és hová jutott? A-szkij proszpekten találta magát, mintegy harmincz-negyven lépésnyire a széna-piacztól, a melyen áthaladt. A balra eső ház egész második emeletét egy vendéglő foglalta el. Minden ablak tárva-nyitva volt; a vendéglői helyiség, az ablakok után ítélve, zsúfolva volt. A teremben daloltak, klarinét és hegedű szólt és török dobot vertek. Női sikongások voltak hallhatók. Raszkolnyikov vissza akart fordúlni, nem tudva, hogy miért fordúlt ő be az A-szkij proszpektre, de akkor egyszerre a vendéglő egyik szélső, nyitott ablakában meglátta Szvidrigajlovot, a mint az ablak mellett egy tea-asztalnál ült, fogai közt pipával. Ez szörnyen hatott rá. Szvidrigajlov meglátta és szótlanúl nézgélte őt, és - a mi szintén oly különösen hatott Raszkolnyikovra - úgy látszott, mintha föl akart volna állni, hogy kilopózzék onnan, a nélkül, hogy a többiek észrevegyék. Raszkolnyikov mindjárt úgy tett, mintha nem vette volna észre s gondolatokba merűlve félre nézett, de félszemmel mégis rá vigyázott. Szíve izgatottan dobogott. Csakugyan úgy van: látszik, hogy Szvidrigajlov nem akarja, hogy észrevegyék. Kivette szájából a pipát s már el akarta tenni, de a mint fölkelt s a székét odább tette, bizonyosan észrevette, hogy Raszkolnyikov figyelt rá. Olyanforma jelenet folyt le köztük, mint mikor Raszkolnyikovnál először találkoztak. Szvidrigajlov ajkain ördögi mosoly mutatkozott, a mely egyre szélesebb lett. Egyik is, másik is tudta, hogy látják és nézik egymást. Végre Szvidrigajlov hangosan fölkaczagott:

- No, no, jőjjön hát be, ha kedve van; itt vagyok! - kiáltott le az ablakból.

Raszkolnyikov elindúlt a vendéglőbe.

Szvidrigajlovot egy kis, hátsó szobában találta, egy ablak közelében, a mely a nagy terembe szolgált, a hol mintegy húsz kis asztal mellett kétségbeejtő kardalt hallgatva s teázva kereskedők és hivatalnokok és egyéb mindenféle emberek ültek. Valahonnan billiárd-golyók csattogása hallatszott ki. Szvidrigajlov előtt az asztalkán egy megkezdett üveg pezsgő állt félig telt pohárral. A szobában egy kis sípládás-fiú is volt egy kézi-sípládával, aztán egy egészséges, pirosképpű leányka rövid, csíkos ruhában, tiroli pántlikás kalapban; mintegy tizennyolcz éves lehetett s bár a másik szobában karban énekeltek a kíntorna kíséretében, meglehetős, rekedt althangján ő is dalolt valami kocsis-nótát...

- No, elég! - szakította félbe Szvidrigajlov, a mint Raszkolnyikov belépett.

A leány azonnal félbe hagyta énekét s tiszteletteljesen várt. Azokat a kocsis-nótákat is bizonyos komoly ütemben s arczán tiszteletteljes kifejezéssel dalolta volt.

- Hej, Filipp, egy poharat! - kiáltott Szvidrigajlov.

- Én nem iszom, - mondá Raszkolnyikov.

- A mint tetszik, nem is önnek hozatom a poharat. Igyál, Kata! Mára nem kellesz, elmehetsz. - Azzal tele töltött neki egy poharat s kitett elébe egy sárgás bankót. Kata kiitta a pohár bort egyszerre, úgy a hogy' nők szoktak bort inni, tudniillik félbeszakítás nélkül, húsz kortyra, elvette a bankót, megcsókolta Szvidrigajlov kezét, a melyet az egész komolyan engedett át csókra, aztán kiment a szobából, utána a fiú is a sípládával. Mindkettőjüket az utczáról híttak volt be. Szvidrigajlov alig egy hétig élt Pétervárott s már is egész partriarchálisan ment körűlte minden. Filipp pinczér is „jó ismerős" volt már s igyekezett a kedvében járni. A terembe nyíló ajtót bezárták; Szvidrigajlov a kis szobában egész otthonosan érezte magát s valószínűleg egész napját ott töltötte. A vendéglő piszkos volt, rossz, még csak nem is középszerű minőségű.

- Önhöz indúltam, hogy fölkeressem, - kezdte Raszkolnyikov, - hanem aztán valamikép befordúltam a széna-piaczról az A-szkij proszpektre. Én sohasem szoktam erre járni. Én a széna-piaczról jobbra szoktam betérni. Nem is erre van az út az ön lakása felé. Csak hát befordúltam ide s ime ön itt van! Furcsa!

- Mért nem mondja egyenesen, hogy ez csoda!

- Mert lehet, hogy csak véletlen.

- Milyen furcsa fölfogásúak ezek az emberek! - kaczagott Szvidrigajlov; - nem ismerik be a csodát, ha mindjárt bensőleg meg vannak is róla győződve. Hiszen maga mondja ön, hogy „meglehet", csak véletlen az egész. S hogy milyen gyávák az emberek a véleményöket kimondani, nem is képzeli, Romanovics Rodion. Nem önről szólok. Önnek van saját véleménye s nem volt gyáva véleményt táplálni. S éppen ezzel keltette föl érdeklődésemet.

- Mással semmivel?

- Hiszen ez is elég.

Szvidrigajlov, a mint látszott, igen élénk hangúlatban volt, de azért csak módjával, csak félpoharankint ivott.

- Úgy látom, ön hamarabb eljött hozzám, mintsem megtudta volna, hogy alkalmas vagyok az ön által úgynevezett saját véleményt táplálni, - jegyezte meg Raszkolnyikov.

- No, az egészen más volt. Mindenkinek megvan a maga ügye-baja. A csudát illetőleg pedig azt akarom mondani, hogy a mint látszik, ön átaludta az utóbbi két-három napot. Én magam jelöltem meg önnek ezt a vendéglőt, így hát semmi csoda sincs abban, hogy ön egyenesen ide jött; én magam magyaráztam meg önnek, merre kell ide jutni, megjelöltem, hol áll a vendéglő s az órát, a melyben itt vagyok található. Nem emlékszik rá?

- Elfelejtettem - válaszolt Raszkolnyikov elbámúlva.

- Elhiszem. Kétszer is mondtam. Az adressz gépszerűen kikopott az emlékezetéből. Ide is gépszerűen jött ön, de azért pontosan az adressz után, bár maga sem tudja. Én már akkor is tudtam, mikor önnel beszéltem, hogy nem értett meg. Nagyon is elárúlja magát, Romanovics Rodion. Többet mondok: meg vagyok róla győződve, hogy Pétervárott nagyon sok olyan ember van, a ki jártában-keltében maga-magával beszél. Ez a fél-őrültek városa. Ha nálunk túdósok volnának, hát az orvosok, jogászok és bölcsészek megbecsülhetetlen tanulmányokat végezhetnének Pétervárott - mindegyik a maga szakmájában. Ritka helyen hatnak az ember lelkére oly sötét, erős s különös befolyások, mint Pétervárott. Hiszen már magok a klimatikus befolyások is olyanok. És *itt* van egész Oroszország adminisztrácziójának a központja s ennek jellege szükségképpen elragad másfelé is. De nem erről van most szó, hanem arról, hogy én már úgy oldalról többször megfigyeltem önt. A mint hazulról eljön, még egyenesen tartja a

fejét, de alig tesz húsz lépést, lehorgasztja és kezeit hátra teszi. Néz, de a mint látszik, sem maga előtt, sem oldalt nem lát semmit. Végre mozgatni kezdi ajkait s beszél maga-magával, de aztán néha megint előre kapja kezeit és deklamál, végre megáll az út közepén, még pedig sokáig. Ez nem jól van. Meglehet, hogy önt rajtam kívül más is megfigyeli, - ez pedig nem jó. Nekem különben mindegy, én nem akarom kigyógyítani, de ön bizonyosan ért engemet.

- Hát ön tudja, hogy leskelődnek rám? - kérdé Raszkolnyikov, kíváncsian nézve rá.

- Nem, én semmit sem tudok, - felelt Szvidrigajlov, mintegy csodálkozva.

- No, hát akkor ne beszéljünk rólam, - dörmögött Raszkolnyikov összerántott szemöldökkel.

- Jó, ne beszéljünk önről.

- Mondja meg inkább, hogy ha ön ide jár inni s maga jelölte ki nekem ezt a helyet, még pedig kétszer is, hogy itt fölkeressem önt, hát akkor most, mikor az utczáról fölnéztem az ablakra, miért akart elrejtőzködni s elmenni? Mert én ezt jól észrevettem.

- Hehe! Hát akkor, mikor én önnél a küszöbön álltam, ön pedig a díványon feküdt, behúnyt szemekkel: miért tetette magát, mintha aludnék, holott egyáltalában nem aludt? Én is igen jól észrevettem azt.

- Bizonyos... okaim lehettek... nagyon jól tudja.

- Hát nekem is lehetnek bizonyos okaim, habár ön azokat nem tudja.

Raszkolnyikov jobb-kezével az asztalra könyökölt, tenyerével föltámasztotta az állát és állhatatosan Szvidrigajlovra nézett. Jól megnézte az arczát, a mely már azelőtt is oly különös hatást gyakorolt reá. Valami sajátságos arcz volt az; álarczhoz hasonlított: fehér, vörös arcz, piros, húsos ajkakkal, tekintete pedig mintha nagyon is lomha, mozdulatlan lett volna. Valami kiállhatatlan volt abban a szép, s korához képest rendkívül fiatalos arczban. Szvidrigajlov gavalléros, könnyű nyári ruhát viselt, különösen elegáns volt a fehérneműje. Újján nagy, drágaköves gyűrű volt.

- Talán bizony nekem még önnel is hercze-hurczám lesz, - mondotta egyszerre Raszkolnyikov, reszkető nyugtalansággal térve rá egyenesen a dologra, - ámbár ön talán a legveszedelmesebb ember, de ha ártani akar nekem, én azzal nem törődöm. Mindjárt megértetem önnel, hogy egyáltalában nem becsülöm magamat olyan sokra, mint a hogy' ön valószínűleg gondolja. Tudja meg tehát: én azért jöttem önhöz, hogy egyenesen megmondjam, hogy ha még mindig fönntartja előbbeni szándékait az én nővéremet illetőleg s ha e tekintetben valamiképp föl akarja használni azt, a mit az utóbbi időkben megtudott, hát én önt hamarabb megölöm, mintsem ön engemet a börtönbe vettetne. Az én szavam szent; ön tudja, hogy én meg tudom tartani szavamat. Másodszor: ha valami mondani valója van, - mert én úgy vettem észre, hogy valamit akar nekem mondani - hát szóljon mentűl hamarabb, mert az idő drága s meglehet, hogy nem sokára késő lesz.

- Ugyan hová siet úgy? - kérdezte Szvidrigajlov kíváncsian nézve rá.

- Mindenkinek megvan a maga ügye-baja, - szólt sötéten és türelmetlenül Raszkolnyikov.

- Ön maga szólított föl az imént, hogy legyek őszinte, s a legelső kérdésemre sem akart felelni, - jegyezte meg Szvidrigajlov mosolyogva. - Önnek mindig úgy tetszik, mintha nekem valami czéljaim volnának s azért néz rám gyanakvólag. De hát ez egészen érthető az ön helyzetében. Hanem bármennyire szeretnék is önnel megbarátkozni, mégsem fogok azzal törődni, hogy az

ellenkezőről meggyőzzem. Becsületemre mondom, a játszma nem érdemli meg a gyertyát,[30] s nekem önnel szemben nincs is semmi különös mondani valóm.

- Hát akkor micsoda szükségem volt nekem önre? Hiszen ön kerűlgetett engem!

- Mert egyszerűen érdekes tárgynak találtam önt a megfigyelésére. Ön nekem fantasztikus helyzetében nagyon megtetszett - ennyi az egész. Ezen kívül olyan valakinek a testvére, a ki engem nagyon érdekelt s végűl: magától attól a személytől az egész idő alatt rémítő sokat és gyakran hallottam önről, a miből azt következtetem, hogy önnek ő rá nagy befolyása van; hát ez nem elég? Hehehe! Egyébiránt beismerem, hogy az ön kérdése igen fogas, s nehéz rá felelnem. Hiszen ön nem valami eddigi ügy miatt jött most hozzám, hanem valami újdonsággal. Nem úgy van? Nem? - unszolta Szvidrigajlov ördögi mosolylyal; - no hát gondolja, hogy én ide utaztomban már a vasúton is számítottam önre, hogy majd valami *újságot* fog nekem mondani. S hogy sikerűlni fog öntől ilyesmiben kölcsönt kapnom! Látja milyen gazdagok vagyunk mi.

- Miféle kölcsönt?

- Hogy' is mondjam önnek? Tudom is én? Látja, kérem: milyen vendéglőben üldögélek én, de ez nekem tetszik, azaz: nem mintha nagyon tetszenék, de valahol csak el kell tölteni az embernek az idejét. Hát vegye például ezt a szegény Katát - látta? No hát ha például én még olyan falánk, még olyan vendéglői inyencz volnék is, mégis meg tudok ilyeneket is enni, nézze. (Újjával egy szögletbe mutatott, a hol egy kis asztalon egy tálban rettentő adag burgonyával körített bifsztek maradványai voltak láthatók.) Apropos! ebédelt már? Én már ettem s nem is kell több. Bort például éppen nem iszom. Pezsgőn kívül semmi más bort nem szeretek s pezsgőből is egész este csak egy üveget fogyasztok el, attól is megfájdúl a fejem. Ezt most azért hozattam, hogy egy kicsit kikészítsem magamat, mert valahova készűltem s ön most engemet különös kedély-hangúlatban talál. Azért akartam az imént is elbújni, mint egy iskolás gyerek, mert azt képzeltem, hogy zavarni fog, de úgy látom, (kivette az óráját), hogy egy óráig itt lehetek önnel; most fél öt. Higyje el, nagyon jó volna, ha valami foglalatossága volna az embernek, például, ha földesúr, vagy apa, vagy ulánus, vagy fotográfus vagy akár zsurnaliszta volna az ember... de nincs semmi különös mesterségem. Sokszor már igazán unalmas ez az élet. Valóban azt hittem, majd mond valami újságot.

- De hát miféle ember ön s miért utazott ide?

- Hogy miféle vagyok? Jól tudja: nemes ember, két évig szolgáltam a lovasságnál, azután ide bódorogtam Pétervárra, aztán feleségűl vettem Petrovna Márfát s falun éltem. Ez az én biográfiám.

- Úgy látszik, játékos?

- Dehogy; hogy' volnék játékos! A suler[31] nem játékos.

- Hát ön suler is volt?

- Igen, voltam.

- No és nem verték meg érte?

- Megesett biz az. Miért kérdi?

---

[30] Orosz közmondás: nem érdemli meg a cél a fáradságot.

[31] Hamis játékos.

- Hát mert könnyen párbajra hívhatták volna ki... általában nagyon izgató.

- Nem akarom az ellenkezőt bizonyítani, különben sem vagyok erős a filozofálásban. Bevallom, hogy leginkább a nők kedvéért siettem ide.

- Mihelyt Petrovna Márfát eltemették?

- No, igen, - mosolygott Szvidrigajlov diadalmas őszinteséggel. - Mi van abban? Ön, a mint látszik, rossz néven veszi, hogy így beszélek a nőkről?

- Tudniillik rossz néven veszem-e az elveteműltséget?

- Az elveteműltséget! Ej, be furcsa ön! Különben tartsunk rendet s mindenek előtt a nőket illetőleg felelek - általánosságban; tudja, kérem, nekem nagy hajlandóságom van a fecsegésre. Mondja meg, kérem: mihez tartsam hát magamat? Miért hagyjam én el a hölgyeket, mikor olyan nagy kedvelőjük vagyok? Legalább így van valami foglalatosságom.

- Hát ön ebben a tekintetben csak az elvetemültségben reménykedik.

- No, mit mondjak? Nos hát abban is. Megengedem önnek az elvetemültségét. Szeretem az egyenes kérdéseket. Abban az elvetemültségben van valami állandóság, sőt valami természetes és nem a fantázia által teremtett alap, valami olyas, a mi, mint az izzó szén, mindig ott van az ember vérében, ott ég örökké és sokáig, évek folytán sem lehet olyan könnyen eloltani. Reménylem, ezt ön is beismeri, vagy nem úgy van-e ez önnél is, a maga módja szerint?

- De mi jó van ebben? Ez betegség, még pedig veszedelmes.

- Eh, mi jut megint eszébe? Beismerem, hogy betegség, mint minden, a mi túl megy a mértéken, már pedig ez föltétlenül túlhaladja a mértéket, - de először is egynél igy történik, másnál amúgy, másodszor meg, természetesen; igyekezni kell mértéket tartani, számítani, már ha rosszúl üt is ki a számítás mit csináljon az ember? Hiszen ha ez nincs, hát az ember akár agyonlőheti magát. Azt én beismerem, hogy a rendes embernek kötelessége unatkozni, hanem hát...

- Hát ön főbe tudná magát lőni?

- Milyen kérdés! - tért ki a felelet elől Szvidrigajlov; - tegye meg a kedvemért, hogy ne beszéljen erről, - tette hozzá gyorsan és ama fenhéjázás nélkül, a mely eddig minden szavából kirítt. Még mintha az arcza is megváltozott volna. - Beismerem, hogy megbocsáthatatlanul gyenge vagyok, de hát mit tegyek: félek a haláltól s nem szeretem, ha emlegetik. Tudja, hogy én meglehetős mysztikus gondolkozásu vagyok?

- Úgy! Petrovna Márfa árnyai! Mondja csak: kísértenek még azok?

- Ugyan ne juttassa eszembe; Pétervárott még nem jelentek meg; vigye is az ördög őket! - kiáltott föl remegő hangon. - Nem; jobb, ha erről nem beszélünk... egyébiránt... Hm! Ej, nem érek rá, sajnálom, de nem maradhatok önnel sokáig. Valami végezni valóm van.

- Nővel?

- Nővel, - egy véletlen eset... nem, nem arról szólok.

- Hát aztán ezeknek a körülményeknek alávalósága nincs már önre semmi hatással? Nincs már önben erő az ellentállásra?

- Hát még erőt is pretendál? Hehehe! Ön most engem szerfölött csodálatba ejtett, Romanovics Rodion, bár eddig is tudtam, hogy így lesz. Ön nekem az elvetemültségről és az aestethikából tart előadást! Oh maga - Schiller, maga - idealista! Mind ennek természetesen így kell lenni és csodálni kellene, ha másképp volna, hanem azért a valóságban mégis olyan különös. Ah,

sajnálom, hogy nem érek rá, mert ön a lehető legérdekesebb tárgy. Apropos! szereti ön Schillert? Én rendkívül szeretem.

- Beh furcsa szájhős ön! - szólt Raszkolnyikov bizonyos undorral.

- Istenemre, nem vagyok az! - felelt Szvidrigajlov kaczagva, - de azért nem vitatom: hadd legyek szájhős; de miért ne szájhősködjék az ember, ha nem árt vele senkinek? Hét évig éltem Petrovna Márfával s most olyan okos emberrel találkozva, mint ön, okos és nagy mértékben érdekes emberrel, nagyon szeretek önnel elfecsegni, azonkívül megittam ezt a fél üveg bort s ez egy kicsit a fejembe ment... S a mi fő, van még egy körülmény, a mi engem rendkívül föllovalt, de a melyről én... hallgatok. Hová, hová? - kérdezte egyszerre ijedten Szvidrigajlov.

Raszkolnyikov fölkelt. Rosszul, nyomasztón és némileg leverőleg hatott rá, hogy ide jött. Meggyőződött róla, hogy Szvidrigajlov a legüresebb ember, a leghaszontalanabb gonosztevő a világon.

- E-ejh! Üljön le, maradjon még, - kérte Szvidrigajlov, - hozasson inkább teát magának. No, üljön le, no, nem fogok ostobaságokat fecsegni, t. i. nem fogok magamról beszélni. Elmondok önnek valamit. Ha akarja, hát elmondom, hogy egy nő miképpen - az ön szavával élve - miképpen „mentett" meg engemet? Ez egyúttal felelet lesz az ön előbbi kérdésére, mert az a személy - az ön huga. Elmondjam? Legalább telik vele az idő.

- Beszéljen, de reménylem, hogy ön...

- Oh, legyen nyugodt! Hiszen Romanovna Avdotya még olyan elvetemült és tökéletlen emberben is, a milyen én vagyok, csak a legmélyebb tiszteletet ébresztheti...

IV.

- Meglehet, tudja ön, (hiszen elbeszéltem már), - kezdé Szvidrigajlov, - hogy én itt az adósok börtönében ültem; nagy adósságom volt, és legkisebb kilátásom sem volt, hogy kifizethessem. Nem akarom részletesen elbeszélni: hogy' váltott ki akkor Petrovna Márfa; nem is képzeli, mily eszeveszetten tud néha a nő szeretni. Ez a nő tisztességes és eszes volt (bár egyáltalában nem művelt). Képzelje, kérem, ez a nagyon is féltékenykedő és tisztességes nő néhány rettenetes jelenet és szemrehányás után arra határozta magát, hogy bizonyos szerződést kössön velem, a melyet egész házasságunk alatt érvényben is tartott. A dolog úgy állt, hogy ő jelentékenyen vénebb volt, mint én, azonkívül pedig mindig valami viola-gyökeret hordott a szájában. Volt bennem annyi disznóság és saját fölfogásu tisztesség, hogy egyenesen tudtára adjam, miszerint nem leszek hozzá teljesen hű. Ez a kijelentés önkívületbe ejtette, de a mint látszott: nyers őszinteségem bizonyos tekintetben mégis tetszett neki. „Ez azt jelenti, gondolta magában, hogy nem akar megcsalni, ha ezt jó előre kijelenti," - már pedig a féltékeny nő előtt ez az első. - Hosszu sírás-rívás után bizonyos szóbeli megállapodás jött köztünk létre, mely szerint: először is soha el nem hagyom Petrovna Márfát s megmaradok örökre az ő férjeül; másodszor: beleegyezése nélkül soha és sehová sem távozom hazulról; harmadszor: állandóan soha sem tartok szeretőt; negyedszer: mindezért megengedi nekem Petrovna Márfa, hogy néha szemet vethessek a szobalányokra, de csak oly föltétellel, hogy erről ő titokban értesülve legyen; ötödször: Isten őrizzen, hogy magunk rangjabeli nőbe szeressek; hatodszor: ha - a mitől Isten őrizzen - valamikép valamely nagy és komoly szenvedély venne rajtam erőt, hát köteles vagyok azt Petrovna Márfának bevallani. Az utolsó pontra nézve azonban Petrovna Márfa egész idő alatt teljesen nyugodt volt; okos nő lévén, nem tarthatott egyébnek, mint feslett életü csapodárnak, a ki nem képes komolyan szerelmes lenni. De az okos nő és a

féltékeny nő - ez két különböző dolog s éppen ebben van a bökkenő! Különben, ha pontosan meg akarunk itélni némely embert, előbb le kell mondani némely előbb alkotott véleményről és a mindennapi szokásról, a melylyel rendesen viseltetni szoktunk a körülöttünk lévő emberek és tárgyak iránt. Az ön itéletében jobban bízom, mint akárkiében. Meglehet, hogy ön már nagyon sok nevetséges és közönséges dolgot hallott Petrovna Márfáról. Tényleg sok nevetséges szokása volt; de nyíltan bevallom, hogy a legőszintébben sajnálom azokat a szomoruságokat, a melyeket én okoztam neki. - No de tán elég is a leggyöngédebb férj részéről a leggyöngédebb feleség iránt az igen is alapos oraison funébre-ből. Ha összekaptunk, én többnyire hallgattam és nem jöttem indulatba, s ez a gentlemanség többnyire mindig czélra vezetett, hatott rá és tetszett neki, még el is dicsekedett velem. Voltak rá esetek, hogy... Hanem az ön hugát ki nem állhatta. De hogy' is koczkáztatta ő azt meg, hogy olyan szépséget vegyen a házhoz nevelőnőnek! Ezt csak azzal bírom megmagyarázni, hogy Petrovna Márfa igen tüzes vérű volt és sokat tartott magára s hogy - röviden szólva - maga is szerelmes volt - a szó szoros értelmében szerelmes volt az ön hugába. No de hiszen milyen is volt az a Romanovna Avdotya! Én mindjárt az első pillanatban fölfogtam, hogy ebből baj lesz és - mit képzel? - el akartam határozni, hogy soha még rá se fogok nézni. De az első lépést maga Romanovna Avdotya tette meg - akár hiszi, akár nem. Hát azt elhiszi-e, hogy Petrovna Márfa kezdetben annyira jutott, hogy még haragudott is rám, a mért én soha egy szóval sem említettem az ön hugát s a mért oly egykedvüen vettem az ő, Romanovna Avdotyára vonatkozó, szünet nélküli szerelmes ömlengéseit? Magam sem tudom, mit akart. Nos, az természetes, hogy Petrovna Márfa minden velem történt hitványságot elmesélt Romanovna Avdotyának. Az a rossz szokása volt, hogy mindenkinek elbeszélte családi titkainkat s mindenki előtt panaszkodott rám, hát hogy' tett volna kivételt olyan új és olyan szép barátnőjével? Fölteszem, hogy nem is beszéltek egymás közt egyébről, mint rólam, s kétségtelen, hogy Romanovna Avdotya előtt ismeretesek voltak a rám vonatkozó összes csúf és titkos mesék... Fogadok, ön is hallott felőlem egyet-mást?

- Hallottam! Luzsin azzal vádolta önt, hogy ön okozta egy gyermekök halálát. Igaz ez?

- Legyen szives, kérem, ezeket a dolgokat nem bolygatni, - szólt Szvidrigajlov kelletlenül és morogva, - ha olyan nagyon szeretné tudni mindazokat a képtelenségeket, hát majd valamikor külön elbeszélem, de most...

- Valami szolgáról is beszéltek, ott a faluban, s hogy annak is ön lett volna az oka...

- De kérem, hagyjuk abba! - szakította félbe ismét látható türelmetlenséggel Szvidrigajlov.

- Nem az a szolga az, a ki halála után visszajárt önhöz, hogy önnek pipát töltsön?... hiszen maga beszélte ön nekem, - indulatoskodott mindig jobban Raszkolnyikov.

Szvidrigajlov figyelmesen nézett Raszkolnyikovra s ennek úgy tetszett, mintha amannak a szemében egy pillanatra villámszerűen gonosz mosoly mutatkozott volna, de Szvidrigajlov összeszedte magát és nagyon barátságos hangon felelt:

- Ugyanaz! Látom már, hogy mindez nagyon érdekli s kötelességemnek tartom, hogy legközelebb minden pontra nézve kielégítsem a kiváncsiságát. Ördögadtát is: úgy látom, némely ember előtt valóságos regényes színben tűnök föl. Itélje meg maga, mennyire hálás lehetek én a boldogult Petrovna Márfa iránt azért, hogy ő az ön hugának annyi titkos és érdekes dolgot beszélt felőlem! Hogy milyen benyomást gyakoroltak ezek, azt én nem tudom megitélni, de az bizonyos, hogy rám nézve mindez csak előnyös lehetett. Bármily természetes idegenkedéssel viseltetett is irántam Romanovna Avdotya s bármily visszataszító volt is az én állandóan sötét arczom, ő utoljára is megsajnált engem, megsajnálta bennem az elveszett embert. Ha pedig egy leány szívébe a *sajnálkozás* beveszi magát, az - természetesen - rá nézve mindennél

veszedelmesebb. Itt már arról van szó, hogy szeretné azt, a kit sajnál, „megmenteni", észre hozni, ujjá teremteni, jobb útra téríteni s új életmódra és tevékenységre serkenteni, - nos, tudjuk, hogy efféle ábrándok előfordulnak. Én mindjárt észrevettem, hogy a madárka repül a tőrbe s a magam részéről hozzá készültem ehhez. A mint látom, ön homlokát ránczolja, Romanovics Rodion? Nincs miért; a dologból, mint ön jól tudja, semmi sem lett. (Ördög vigye a dolgát, de sok bort iszom én!) - Tudja, kérem, kezdettől fogva, örökké sajnálkoztam azon, hogy a sors nem úgy hozta magával, hogy a kegyed huga nem valami herczeg, vagy kormányzó, vagy valamely kis-ázsiai pro-consul leányának született. Kétségkívül azok közé tartozott volna, a kik martiromságot szenvednek és bizonyosan mosolygott volna, mikor izzó csípővassal tépték volna a mellét. Ő bizonyosan önként rászánta volna magát erre s a negyedik vagy ötödik században elment volna az egyiptomi pusztába s ott gyökérrel, rajongással és látományokkal táplálkozott volna. Most is csak azt óhajtja, hogy valakiért valamely szenvedést vehessen magára, minél előbb s ha nem jut ehhez a szenvedéshez, hát akkor kész az ablakból leugrani. Hallottam valamit valami Razumihin urról. Azt mondják: kis ember, de okoskodó (a mit már a vezetékneve[32] is mutat, hihetőleg valami szeminarista), no hát csak hadd őrizze az ön hugát. Egy szóval: én, a mint hiszem, megértettem az ön hugát és ezt szerencsémnek tartom. Hanem olyankor, t. i. az ismeretség kezdetén, a mint ön azt tudni fogja: az ember mindig könnyebb gondolkozásu, ostobább, nem jól lát és azt veszi észre, a mit nem kellene. Ördögadtát! miért is olyan szép ő? Én nem vagyok oka semminek! Egy szóval, engem mindjárt eleinte valami elnyomhatatlan kéjvágy fogott el. Romanovna Avdotya olyan okos, a milyet soha senki se hallott, nem látott. (Jegyezze meg ön magának, hogy én ezt önnek a hugáról mint tényt mondom el. Ő - úgyszólván - a betegségig okos, és ez minden eszes volta mellett is árt neki.) Szolgált nálunk egy leány, Parasa, a feketeszemű Parasa, a kit éppen akkor hoztak oda egy másik faluból szobaleánynak s a kit én még addig soha sem láttam; - nagyon csinos volt, de a hihetetlenségig buta, mindjárt kész volt pityeregni, bejajgatta az egész udvart és megvolt a skandalum. Egy ebéd után Romanovna Avdotya készakarva, egyedül keresett föl engem a kert sétányán és szikrázó szemekkel követelte tőlem, hogy hagyjak békét a szegény Parasának. Úgy emlékszem, ez volt az első eset, hogy négyszemközt beszéltünk. Én természetesen szerencsémnek tartottam, hogy kívánságát teljesíthetem s igyekeztem meghatottnak, szégyenkezőnek látszani, egyszóval: nem rosszúl játszottam a szerepemet. Kezdetöket vették az érintkezések, titkos beszélgetések, erkölcsi prédikácziók, tanítások, faggatások, mentegetőzések; sőt könnyek is, - higyje el, még könnyek is! Ime: milyen erőt kölcsönöz némely leánynak a propagandához[33] való szítása! Én persze mindent az engemet ért sorsra hárítottam, mutattam, hogy vágyom és szomjazom a világosságot s végül a női szívek meghódítására nézve legerősebb és legbiztosabb eszközhöz folyamodtam, - ahhoz az eszközhöz, a mely soha senkit meg nem csal és a mely a leghatározottabban képes hatni minden nőre, nem véve ki egyetlen egyet sem. Ez az eszköz, tudva van: a hizelgés. Nincs a világon nehezebb dolog, mint az őszinteség és nincs könnyebb, mint a hízelgés. Ha az őszinteségben csak egy századrésznyi hamis hang van, rögtön megvan a disszonancia, aztán a skandalum. Hanem a hízelgés kellemes, ha mindjárt minden hang hamis is, és mindig tetszik, már ha nem finom is ez a tetszés, de csak tetszés azért. S bármilyen ízléstelen legyen a hízelgés, legalább a fele minden bizonnyal valóságnak látszik. S ez így van a társadalom minden rétegében. Hízelgéssel még a Vesta-szűzet is el lehet bolondítani. A közönséges emberekről nem is szólok. Most sem tudom nevetés nélkül elképzelni: hogy' bolondítottam én el egyszer hízelgéssel egy hölgyet, a

[32] Razumihin, ettől: razum, ész, értelem.

[33] Propaganda névvel nevezik, kivált az 1825-iki, úgynevezett „Dekabrísták" titkos politikai szövetkezete után keletkezett, újabb, tiltott politikai és társadalmi mozgalmakat, szövetkezeteket.

ki pedig pusztán férjének, gyermekeinek és az erénynek élt. Milyen mulatságos volt az, és milyen fáradságba került! S az a hölgy tényleg erős volt, legalább ő úgy gondolta. Az én egész taktikám abból állt, hogy minden pillanatban megadtam neki magamat és mindig porba hulltam szellemes volta előtt. Istentelenül hízelegtem s ha néha megszorítottam a kezét, vagy úgy néztem rá, mindjárt szemrehányást tettem magamnak, bocsánatot kértem tőle, hogy a kézszorítást kierőszakoltam, hogy hiszen ő ellenkezett, és ő csakugyan annyira ellenkezett, hogy én bizonyosan soha semmire sem mentem volna vele, ha én nem lettem volna mindenben olyan hibás; végre ő, ártatlanságának ilyen tudatában nem látva előre a cselt, szó nélkül megadta magát, maga sem tudva, hogy mi történt vele, és a többi, és a többi. Egyszóval: mindent elértem s az én hölgyem a legszentebbül meg volt győződve, hogy ártatlan, eszes és minden kötelességét a leghívebben teljesíti, pedig egész váratlanul elbukott. S hogy' megharagudott rám, midőn végre megmagyaráztam neki, hogy ő az én őszinte meggyőződésem szerint éppen úgy kereste az élvet, mint én! Szegény Petrovna Márfának is nagyon tetszett a hízelgés s ha akartam volna, még életében átirathattam volna magamra minden vagyonát. (De úgy látom, hogy én roppant sok bort iszom és sokat fecsegek.) Reménylem: nem haragszik meg, ha fölemlítem, hogy ugyanaz a hatás kezdett mutatkozni Romanovna Avdotyánál is. Csakhogy én magam voltam a bolond és türelmetlen, mindent elrontottam. Romanovna Avdotyának még néhányszor (s különösen egyszer) roppantul nem tetszett az én szemeim kifejezése, hiszi ezt? Egyszóval: szememben egyre erősebben és leplezetlenebbül kezdett lobogni bizonyos tűz, a mely őt megijesztette s a mely végre fölkeltette a haragját. Minek beszéljem el a részleteket, elég az hozzá, hogy szét mentünk. Itt megint ostobaságot követtem el. A legnyersebb módon kezdtem elitélni minden propagandát és efféle mozgalmat; Parasa megint megjelent a színen, még pedig nem egyedül, - egy szóval: Sodoma kezdődött. Oh, Romanovics Rodion, ha csak egyszer látta volna életében, hogy néha milyen szikrákat tudnak szórni hugának a szemei! Az semmit sem tesz, hogy most ittas vagyok, s hogy már egy egész üveg bort megittam, azért igazat beszélek: biztosítom, hogy mindig el voltam ragadtatva tekintetétől; végre már a ruhája suhogását sem tudtam nyugodtan hallani. Igazán azt hittem, hogy egyszer a nyavalya tör ki; soha sem hittem, hogy valaha olyan magamon kívül legyek. Egyszóval: elkerülhetetlennek tartottam, hogy kibéküljünk, de már lehetetlen volt. S gondolja csak: mit tettem én? Mire viheti az embert a vak indulat! Soha semmit se tegyen, ha indulatos, Romanovics Rodion. Arra számítva, hogy hiszen Romanovna Avdotya valósággal koldús (ah, bocsánat, nem így akartam... de végre is nem mindegy az, ha egyszer a kifejezés érthető?) egy szóval, hogy keze munkája után él, hogy anyját is el kell tartania, ön pedig (eh! mi az ördög! már megint összeránczolja a homlokát...) elhatároztam, hogy oda kínálom neki összes pénzemet (vagy harminczezeret tudtam volna akkor összeszedni), azzal az ajánlattal, hogy szökjék meg velem, ha mindjárt ide is, Pétervárra. Természetes, hogy mindjárt örök szerelmet és hűséget esküdtem volna stb. stb. Higyje el, kérem, annyira odáig voltam, hogy ha akkor azt mondja: öld meg vagy mérgezd meg Petrovna Márfát és végy el engem feleségül, mindjárt megtettem volna! De hát a dolog katasztrófával végződött, mint ön is tudja, - s képzelheti, mennyire kihozott a sodromból, mikor megtudtam, hogy Petrovna Márfa előkészítette akkor azt a semmirevaló, gyalázatos Luzsint s már csaknem kimesterkedte a házasságot, - a mely tényleg nem lett volna semmivel sem különb, mint a mit én ajánlottam. No hát nem igaz? Mi? Úgy-e, hogy úgy van? Úgy látom, ön igen figyelmesen kezd hallgatni... érdekes fiatalember...

Szvidrigajlov türelmetlenül ütött öklével az asztalra. Egészen elvörösödött. Raszkolnyikov világosan látta, hogy az egy vagy másfél üveg pezsgő, a melyet Szvidrigajlov kortyonkint kóstólgatva, észrevétlenül megivott, megártott neki, - s elhatározta, hogy fölhasználja ezt az alkalmat.

Szvidrigajlov nagyon gyanúsnak tűnt föl előtte.

- No, hát ezek után teljesen meg vagyok győződve, hogy ezúttal is a húgom miatt utazott ide, - mondta nyíltan és leplezetlenül Szvidrigajlovnak, hogy még jobban föltüzelje.

- Eh! ne beszéljen! - felelt Szvidrigajlov, mintha hirtelen összeszedte volna magát, - hiszen mondtam már... aztán meg a húga ki nem állhat.

- Oh, a felől meg vagyok győződve, hogy ki nem állhatja, de most nem arról van szó.

- Meg van arról győződve, hogy ki nem állhat? - (Szvidrigajlov hunyorgott és gúnyosan nevetett.) Igaza van, ő nem szeret engem; de ne álljon jót soha olyan dolgok felől, a mik férj és feleség, vagy szeretők közt történnek. Mindig van egy zúg, a melybe soha senki sem láthat be s a melyet csak ketten ismernek. Jót áll arról, hogy Romanovna Avdotya útált engem?

- Némely, mostani elbeszélése alatt elejtett szavából azt vettem ki, hogy önnek még most is bizonyos czéljai és - természetesen: alávaló - szándékai vannak Dunyával.

- Hogyan? Olyan szavakat szalajtottam volna ki? - ijedt meg igen gyáván Szvidrigajlov, nem is ügyelve arra az epitetonra, a melylyel Raszkolnyikov az ő szándékát jellemezte.

- Igen! még most is kiszalajt olyanokat. No, hát példának okáért mitől fél? Miért ijedt most úgy meg?

- Félek? Megijedtem öntől? Jobban fél ön éntőlem, cher ami! De micsoda vadság is... de látom, hogy berúgtam; már megint majd elszóltam magam. Ördög bújjék abba a borba. Hej, vizet!

Fölkapta az üveget s minden czeremónia nélkül kidobta az ablakon. Filipp vizet hozott.

- Ostobaság! - mondta Szvidrigajlov, egy törűlközőt megnedvesítve s azt fejére téve, - én önt egy szóval leteremthetem s minden gyanakodását megsemmisíthetem. Tudja-e ön, például, hogy én házasodom?

- Azt már ezelőtt is mondta ön.

- Mondtam? Elfeledtem. De akkor még nem mondhattam határozottan, mert még nem is láttam az arámat; csak épen szándékom volt. Most pedig már jegyesem is van, a dolog el van határozva, s ha nem volna más halaszthatatlan dolgom, most mindjárt el is vinném hozzá, - mert szeretném tudni az ön véleményét. Eh, ördögadtát! Már csak tíz perczem van. Nézze meg az órát; hanem azért elmondom önnek, mert igen érdekes ez az én házasságom, tudniillik a maga nemében. - Hová készűl? Megint el akar menni?

- Nem, most már nem megyek el.

- Egyáltalában nem megyen el? Meglátjuk! Az igaz, elvezetem és megmutatom önnek a jegyesemet, csakhogy nem most, mert már nem sokára ideje lesz, hogy távozzék. Ön jobbra, én balra. Ismeri azt a Rösslichnét? Azt a Rösslichnét, a kinél most lakom - mi? Nem hallja? No, hát mit gondolkozik; ugyanaz a Rösslichné, a kiről azt beszélik, hogy a leánya - izé, a vizbe, izé... a télen... no, hát nem hallja? Nem hallja? No, hát ő gereblyézte össze az egészet. - „Neked, azt mondja, unalmas így az élet, használd föl az időt”. Én meg sötét, komor ember vagyok. Ön azt hiszi, hogy víg vagyok? Nem, komor vagyok; nem ártok senkinek, csak megűlök egy zúgban; néha három napig sem tudnak belőlem egy szót kivenni. Az a Rösslichné pedig nagy selma, csak azt mondtam; azon töri a fejét, hogy én hamar megúnom a dolgot, - elcsapom a feleségem s odébb állok, aztán a feleségem itt marad neki, azt forgalomba hozza, tudniillik a mi rangbelieink közt, csakhogy valamivel magasabb körökben. Van egy elgyöngűlt apja, azt mondja, egy nyugalmazott hivatalnok, a ki karosszékében űldögél s már harmadik éve nem bír a lábára állni; van, azt mondja, anyja is, nagyom gondos mamácska. Fiok

valahol a kormányzóságban szolgál, nem segíti őket. Egyik leányuk férjhez ment, de soha feléjök sem jön, ott tartanak két kis unokaöcsöt is, (mintha nem volna nekik elég a magoké); aztán kivették a felsőbb leányiskolából a kisebbik leányukat, a nélkül, hogy elvégezte volna az iskolákat, - ez csak egy hónap múlva tölti be tizenhatodik évét, a mi azt jelenti, hogy tehát egy hónap múlva már férjhez lehet adni. Ez az én jövendőbelim. Elmentünk; mondhatom, nagyon furcsán néznek ki; bemutatom magam: ez s ez a birtokos, özvegy, ismert családból való, ilyen meg olyan összeköttetések, tőkepénz, - nos, mit tesz az, hogy én már ötven éves vagyok, az meg tizenhat sincs? Ki néz arra? No, hát ez csak hódítás, mi? De hódítás, ám, hahaha! Ha látta volna: hogy' beszéltem a papával és mamával! Pénzért lehetett volna mutogatni! Kijön a leányka, leűl, - no, képzelheti: még egészen kurta ruhában, kifejletlen mellel, elpirúl, lángol, mint a hajnal, (a hogy' azt bizonyosan mondták aztán neki). Nem tudom, hogy' van ön az asszonynéppel, de én szerintem az a tizenhat év, azok a még gyermeteg szemek, az a félénkség és azok a szemérmes könnyecskék, - ezek többet érnek, mint minden szépség, pedig azonkívűl is csinoska. Fényes, apró csigás haja, üde, piros ajkai, kis lábai - elragadók!... Nos, megismerkedtünk, én kijelentettem, hogy elmegyek házi ügyeimet rendbe hozni s másnap, tudniillik harmadnap múlva már ránk is adták a szülők áldásukat. Attól kezdve, a mint oda megyek, mindjárt a térdemre űltetem s el sem eresztem onnan... Nos, ő irúl-pirúl, mint a hajnal, én pedig meg-megcsókolgatom; a mama természetesen igyekszik megnyugtatni, hogy - azt mondja - ez a te férjed s ez már így szokott lenni, - egy szóval: édes a dolog, mint a málna! S ez a jelenlegi vőlegényi állapot, igazán, még jobb, mint a férji. Itt látszik az, a mit úgy neveznek, hogy la nature et la vérité. Hahaha! Vagy kétszer beszéltem vele, - nem egészen ostoba leányka; néha lopva rám néz, - majd megéget vele. Aztán tudja kérem, olyan rafaeli-madonnaszerű arczocskája van. Hiszen a sixtini Madonna arcza fantasztikus, ostobán fájdalmas, nem tűnt ez föl önnek? Nos, hát olyanforma. - A mint megáldottak bennünket, én másnap mintegy másfélezeret érő holmit vittem ajándékba: egy ékszert brilliansból, egyet gyöngyből, aztán egy ezüst toilette-készüléket, - meg több efféle értékes holmit s arra a Madonna arczocskája is fölragyogott. Tegnap a térdemre ültettem s úgy tetszik: nem sokat czeremóniázhattam, mert egészen lángba borúlt s könnyekre fakadt, nem merte a szemét fölvetni s egészen tűzben égett. Egyszer aztán mindnyájan kimentek, mi ketten egyedül maradtunk, - egyszerre csak a nyakamba borúl, először önszántából, megölel mindkét kezével, csókol és esküdözik, hogy engedelmes, hű és jó feleségem lesz, hogy boldoggá fog tenni, hogy arra fogja szentelni egész életét, életének minden perczét s mindezért nem kíván tőlem egyebet, mint hogy *becsűljem*. „Több énnekem, - azt mondja, - nem kell semmi, semmi, de semmi, nem kell semmi ajándék." Beismerheti ön is, hogy ha az ember négy szem közt hall ilyen beszédet egy olyan tizenhat éves angyalkától, a ki tüll-ruhát visel, a kinek göndör haja van, a kit a szemérem pírja önt el s a kinek szemében a lelkesülés könnyei ragyognak, - beismerheti ön is, hogy az olyan már odáig van. No hát odáig van. Ér-e az olyan valamit, mi? No, ér-e? Nos, nos... hallja csak... nos, elmegyünk a menyasszonyomhoz, csakhogy nem most, mindjárt.

- Egy szóval, önben az a nagy korkülönbség kéj-érzetet ébreszt. S hát csakugyan megházasodik?

- Hogyne? Mindenesetre! Mindenki gondoskodik magáról s az él a legvígabban, a ki valamennyi közt legjobban föl tudja magát fújni. Haha! Miért is lovalta ön bele magát annyira az erénybe? Engedjen meg, bátyuska, én bűnös ember vagyok. Hehehe!

- De hiszen ön jót tett Ivanovna Katerina gyermekeivel. Egyébként... egyébként önnek meg voltak erre a maga okai... most már mindent értek.

- Én a gyerekeket általában nagyon szeretem, - kaczagott föl Szvidrigajlov, - nagyon szeretem a gyerekeket. Erre nézve még egy igen érdekes történetkét mondhatok el, a mely még jelenleg folyamatban van. Az első nap, a mint ide megérkeztem, több itteni kloákában - megfordúltam, nos, körülbelűl hét év óta nem jártam arra. Bizonyosan észrevehette már, hogy nem szeretek találkozni régi ismerőseimmel és barátaimmal. Hát a mennyire csak lehet: távol tartom tőlük magamat. Tudja kérem: mikor Petrovna Márfával falun éltem, halálra kínoztak a visszaemlékezések azokra a titkos helyekre és helyecskékre, a milyeneket azok, a kik tudják a járást, igen sokat találhatnak. Ördögadtát is! A nép részegeskedik, a tanúlt fiatalság pedig dologtalanságában képtelen ábrándokba és álmodozásokba merűl, theóriákkal vesződik; hogy honnan jöttek a zsidók, hová teszik azt a sok pénzt, s hogy ezeken kívűl mások mindnyájan olyan keserves életet élnek. No, hát mikor megérkeztem: a városban mindjárt az első órákban megütött a régi ismerős szag. Egy úgynevezett tánczískolába vetődtem: szörnyű kloáka (én pedig épen a legpiszkosabb kloákákat szeretem), nos, természetesen, van ott kánkán, a mint volt az én időmben is mindenfelé. Hja, ez a haladás! Egyszerre csak látom, hogy egy körülbelől tizenhárom éves, igen kedvesen öltözött leányka ugyancsak rakja a tánczot egy virtuózzal, - egy másik meg vele szemközt. A falnál egy széken űl a leányka anyja. No, hát képzelheti, hogy milyen volt az a kánkán! A leányka zavarba jön, elpirúl, végre megsokallja a dolgot és sírva fakad. A virtuóz megfogja, elkezdi forgatni, aztán mindenféle mókát csinál vele, a körűlállók kaczagnak és - (nagyon szeretem ilyen pillanatban a publikumot, még ha kánkánt jár is), és kaczagnak és ujjongnak! „Ez oszt' a tus! Ugy kell azt ni! Vagy nem kell ide hozni a gyerekeket." No, én köpök az ilyenre, semmi közöm hozzá: helyes-e, nem-e? Én mindjárt fölfogtam, hogy hol az én helyem: odaültem a leány anyjához, s azon kezdtem, hogy én is idegen vagyok, hogy miféle ostoba emberek vannak itt, hogy nem tudják megkülönböztetni, mi a tisztesség s nem tudnak mások iránt kellő tisztelettel viseltetni; aztán értésére adtam, hogy sok pénzem van; meghívtam őket, hogy elviszem a kocsimon: hazavittem őket, megismerkedtem velök, (valami kis hónapos szobában laktak, épen akkor érkeztek a városba). Kijelentették, hogy a velem való megismerkedést az anyja is, a leány is, megtiszteltetésnek veszik, hogy nekik a világon senkijük és semmijük sincs, s hogy épen valami exisztencziát jöttek keresni. Én fölajánlom szolgálatomat, megkínálom őket pénzzel; megtudom, hogy tévedésből mentek abba a tánczískolába, azt gondolván, hogy ott tényleg tánczot tanítanak; ajánlatot teszek, hogy magamra vállalom a leányka kiművelését franczia nyelvben és a tánczban. Az ajánlatot elragadtatással fogadják, szerencséjüknek tartják s az ismeretség mai napig is tart... Ha akarja, oda is elmehetünk, csakhogy nem most mindjárt.

- Hagyja abba, kérem, hagyja abba ezeket a hitvány anekdotákat; ön elveteműlt, alacsony lelkű, kéjelgő ember.

- Schiller, Schiller! Ön a mi Schillerünk! Ou va-t-elle, la vertu se nicher? S látja kérem, én már csak azért is fogok önnek ilyeneket elbeszélni, hogy hallhassam az ön fölkiáltásait. Ez nekem örömet szerez.

- Hát persze! Vagy nem vagyok-e én ebben a pillanatban magamnak is nevetséges?! - morgott magában Raszkolnyikov bosszúsan.

Szvidrigajlov tele torokkal kaczagott; végre bekiáltotta Filippet, fizetett és fölállt:

- No, milyen részeg vagyok! Assez causé, - mondá - jó mulattam.

- Gondolom is, hogy jól mulatott, - mondá Raszkolnyikov szintén fölállva, - hiszen egy ilyen reszketős lábú, elveteműlt embernek mindig jól esik ilyenekről beszélni, mindig valami ilyenekhez hasonló monstruózus terveken járván az esze, azonkívűl pedig még ilyen körülmények közt és olyan embernek elbeszélni, mint én... Az ilyesmire izgúl az ember.

- No, ha úgy áll a dolog, - felelt bizonyos meglepetéssel Szvidrigajlov, ránézve Raszkolnyikovra, - ha így áll a dolog, akkor ön különös, czinikus ember. Legalább elég anyag van rá önben. Sokat bevallhat magának, sokat meg is tud tenni. No, de hát elég ebből ennyi. Őszintén sajnálom, hogy csak ilyen kevés ideig beszélgethettem önnel, de ne menjen el... Várjon meg...

Szvidrigajlov kiment a vendéglőből. Raszkolnyikov utána. Szvidrigajlov azonban nem volt nagyon kapatos; csak egy kis időre ment fejébe a bor s a mámor perczről-perczre jobban kigőzölgött belőle. Valami nagyon nyugtalanította, mintha valami rendkivül fontos dolog volna s összeránczolta homlokát. Valamit forgatott az eszében s az láthatólag izgatta és nyugtalanította őt.

Raszkolnyikov irányában az utóbbi perczekben mintha egyszerre megváltozott volna s mintha egyre nyersebben és gúnyosabban viselte volna magát. Raszkolnyikov észre is vette ezt és ő is izgatott lett. Szvidrigajlov nagyon gyanúsnak tűnt föl előtte, elhatározta, hogy nyomon fogja követni.

Kimentek a járdára.

- Ön jobbra, én balra, vagy ha tetszik: megfordítva, csakhogy - adieu, mon plaisir, a kedves viszontlátásig!

Szvidrigajlov elindúlt jobbra a széna-piacz felé.

V.

Raszkolnyikov nyomon követte.

- Mi ez? - kiáltott föl Szvidrigajlov visszafordúlva, hiszen megmondtam, hogy...

- Azt, hogy nem fogom most elhagyni.

- Mi-i-it?

Mindketten megálltak s néhány pillanatig úgy néztek egymásra, mintha jól meg akarnák egymást mérni.

- Az ön félmámorosan előadott beszédéből *határozottan* kivettem, - szólt élesen Raszkolnyikov, - hogy nemcsak le nem tett ocsmány szándékairól hugom irányában, hanem még jobban foglalkozik vele most, mint idáig. Tudom, hogy a hugom ma reggel valami levelet kapott. Ön az egész idő alatt feszengett a helyén.... Meglehet, hogy valamely más nő az, a kit sikerült önnek lépre csalni, hanem az nem tesz semmit. Személyesen akarok meggyőződni...

Raszkolnyikov maga sem tudta egész biztosan, hogy mit akart ő ebben a pillanatban s hogy miről akart ő személyesen meggyőződni.

- Furcsa! Hát ha én most mindjárt rendőrt hívok!

- Tessék!

Megint megálltak egy pillanatra, egymással szemben. Végre Szvidrigajlov arcza elváltozott. Látva, hogy Raszkolnyikov nem fél a fenyegetődzéstől, hirtelen víg, barátságos arczot öltött.

- Ugyan már! Én készakarva nem beszéltem önnel az ön dolgairól, habár engem, nagyon természetesen, gyötör a kíváncsiság. A dolog igen fantasztikus. El akartam halasztani máskorra, hanem hát ön még a holt embert is ki tudná hozni a sodrából... No, jerünk, majd egy alkalmas időben beszélünk; most egy pillanatra haza kell mennem, hogy pénzt hozzak, azután

bezárom a szállásomat, kocsira ülök s egész este a szigeten leszek. No hát, minek akar velem jönni?

- Annak, hogy Szemjonovna Zsófiához megyek; ki akarom menteni magamat előtte, hogy nem voltam a temetésen.

- A mint tetszik; csakhogy Szemjonovna Zsófia most nincs otthon. Elvitte a gyerekeket egy asszonyhoz, egy ismert öreg asszonysághoz, nekem egy régi ismerősömhöz, a ki egy árvaháznak az igazgatónéja. Az a hölgy egészen el volt ragadtatva, midőn pénzt adtam át neki Ivanovna Katerina mindhárom gyermekeért, sőt azonkívül is pénzbeli áldozatot hoztam az intézet javára; végül elbeszéltem neki a Szemjonovna Zsófia történetét, minden körülményességével, semmit sem titkolva el. A hatás leírhatatlan volt. Ezért kellett ma Szemjonovna Zsófiának az -i szállodában megjelenni, a hol az a hölgy, faluról bejőve, ideiglenesen megszállt.

- Bánom is én, én azért mégis elmegyek.

- A mint tetszik; csakhogy ma nem vagyok önnek való czimbora, semmi közöm önhöz. Im, már mindjárt meg is érkezünk. Mondja csak kérem: meg vagyok győződve, azért néz rám oly gyanakvólag, mert mindeddig oly kíméletes voltam és nem nyugtalanítottam kérdezősködéseimmel... érti? Ez meglepte önt; fogadok, hogy így van. No, hát így legyen az ember kíméletes!

- S hallgatózzék az ajtó mögött.

- Ah, hát ez a bibe! - kaczagott föl Szvidrigajlov; - csodáltam volna is, ha mindezek után elő nem hozta volna ezt. Haha! Ha megértettem is valamit abból, a miről akkor... ott... bolondozott és a mit Szemjonovna Zsófiának elbeszélt, - hát mi van abban? Meglehet, hogy én már egészen elmaradt ember vagyok és semmit sem vagyok képes fölfedni. Ugyan, az Istenre kérem, magyarázza meg, galambocskám! Ismertessen meg az újabb eszmékkel.

- Ön semmit sem hallhatott; hazudik.

- Nem arról van szó, nem arról, - (ámbár egyet-mást mégis csak hallottam); arról van szó, hogy ön mindig csak óbégat és óbégat! Schiller támad föl önben időnkint. Most meg azt akarná, hogy az ember még az ajtó mögött se hallgatódzzék! Ha úgy áll a dolog, hát csak menjen a hatósághoz s mondja el, hogy ilyen meg ilyen dolog történt vele: a theória rosszul sült el. Ha pedig arról van meggyőződve, hogy nem szabad az ajtó mögött hallgatózni s hogy a vén asszonyokat minden baj nélkül ki lehet fordítani hüvelyükből, akkor menjen mentől hamarabb valahová Amerikába! Siessen, fiatal ember! Meglehet, hogy még van ideje. Őszintén beszélek. Talán nincs pénze az útra? Adok én.

- Eszemben sincs - szakította őt félbe Raszkolnyikov megvetéssel.

- Értem; (egyébiránt ne sokat évődjék magában: ha kell, csak szóljon); értem én, hogy milyen kérdések divatosak; erkölcsi kérdések, mi? A polgárság és az emberiség kérdései? De ön ezeket félredobta volt; minek kellenek most önnek? He-he! Aztán minek egyszerre mind: az emberiség is, a polgárság is? Ha így áll a dolog, akkor kár volt bele is keveredni. Nos, agyonlövi magát, vagy ahhoz nincs kedve?

- Úgy látom, mindenképpen föl akar ingerelni, csak azért, hogy itt hagyjam...

- Furcsa ember! Hiszen már megérkeztünk; legyen szerencsém, gyerünk fel a lépcsőn. Nézze kérem, itt van a bejárás Szemjonovna Zsófiához; nézze kérem, senki sincs bent. Nem hiszi? Kérdezősködjék Kapernaumovnál; Szemjonovna Zsófia neki szokta átadni a kulcsát. No, éppen itt van madame de Kapernaumov, - hallja-e asszonyom? nos? (egy kicsit süket.) Elment

a kisasszony? Hová? - No hát hallotta, kérem? Nincs és nem is lesz itthon, hihetőleg egész késő estig. No, most jerünk be hozzám. Madame Rösslich sincs itthon. Ez az asszony örökké a dolga után jár, de igen jó asszony, biztosítom... meglehet, az segíthetne önön, ha egy kicsit okosabban viselné magát. No most nézze kérem: kiveszem az íróasztalomból ezt az öt-perczentes értékpapirt, (nézze csak, mennyi van még azonkívül!) ezt ma beváltom. No, látta? De most nincs vesztegetni való időm. Az asztalt becsukom, a lakásomat becsukom s mi megint a lépcsőn vagyunk. Nos, nem kívánja, hogy kocsira üljünk? Én a szigetre megyek. Nincs kedve egy kicsit kocsikázni? Nézze csak, fölfogadjuk azt a kocsit, mi? Nem akarja? Nem szereti? Kocsikázzunk egy kicsit! Úgy látszik, eső lesz, sebaj: lebocsátjuk a kocsi-ernyőt...

Szvidrigajlov már fent ült a kocsin. Raszkolnyikov azt gondolta, hogy gyanúja - legalább most, ebben a pillanatban - alaptalan. Egy szót sem felelve, megfordult s elindult vissza, Szónya felé. Ha csak egyszer is visszanézett volna, láthatta volna, hogy Szvidrigajlov alig ment a kocsin száz lépésnyire, kifizette a kocsist és leszállt a járdára. De már ő nem látott, s nem is láthatott semmit, mert befordult a szögleten. Mély utálat taszította el Szvidrigajlovtól. „S én még, habár csak egy pillanatra is, reméltem ebben a hitvány emberben, ebben az el-vetemült, rosszlelkű kéjenczben!" - szólt önkénytelenül. - Az igaz, hogy Raszkolnyikov hamarosan és könnyelműn ítélt.

Szvidrigajlov magaviseletében volt valami olyan, a mi legalább is valami eredetiséget - ha nem titokzatosságot - kölcsönzött neki. Mindazáltal, a mi egészben Raszkolnyikov hugát illette, arra nézve ez egészen meg volt győződve, hogy Szvidrigajlov nem fog békét hagyni Dunyának. De már igen nehéz és tűrhetetlen volt neki mindezekről gondolkozni és okoskodni.

Rendes szokása szerint: mihelyt egyedül volt, mintegy húsz lépés után mély gondolatokba merült. A hidra érve megállt a karfánál s nézte a vizet. S a háta mögött megállt - Romanovna Avdotya.

Találkozott ő a hugával mindjárt a híd bejáratánál, de elment mellette, a nélkül, hogy ránézett volna. Dunyecska még sohasem látta ilyen állapotban az utczán s most egész az ijedtségig meg volt lepetve; megállt és nem tudta: megszólítsa-e vagy sem? Egyszerre észrevette, hogy a szénapiacz felől Szvidrigajlov jön sietve.

Úgy látszott azonban, hogy lopakodva és nagyon óvatosan közeledett. Nem jött föl a hídra, hanem megállt oldalt a járdán, mindenképpen azon igyekezvén, hogy Raszkolnyikov meg ne lássa. Dunyát már régen észrevette s integetni kezdett neki. Dunya azt vette ki a Szvidrigajlov integetéseiből, mintha ez azt akarta volna mondani, hogy Dunya ne szólítsa meg a bátyját, hanem hagyjon neki békét, - aztán hítta Dunyát magához.

Dunya úgy is tett. Csöndesen elment bátyjától s közeledett Szvidrigajlovhoz.

- Siessünk! - súgta neki Szvidrigajlov, - nem akarom, hogy Romanovics Rodion megtudja, hogy mi találkozunk. Tudatom kegyeddel, hogy nem messze innen egy vendéglőben együtt voltam vele, a hol fölkeresett s csak nagynehezen tudtam tőle megszabadulni. Tud valamit arról, hogy én kegyednek levelet írtam s gyanakodik. Csak nem kegyed árúlta el neki? S ha nem kegyed, hát akkor ki?

- Már befordultunk a szögleten, - szólt Dunya, - most már nem lát meg bennünket a bátyám. Kijelentem, hogy nem megyek önnel tovább. Mondja el itt, a mit akar; mindent el lehet mondani az utczán is.

- Először is: azt semmi szín alatt sem lehet elmondani az utczán; másodszor pedig kegyednek Szemjonovna Zsófiát is ki kell hallgatnia; harmadszor: én kegyednek bizonyos okmányokat

akarok megmutatni. Nos, végre is, ha kegyed nem akar hozzám bejönni, hát én megtagadok minden fölvilágosítást és rögtön eltávozom. Ezenkívül ne tessék elfeledni, hogy a kegyed szerelmes bátyjának igen érdekes titkai tökéletesen birtokomban vannak.

Dunya határozatlanul állt s átható tekintettel nézett Szvidrigajlovra.

- Mitől fél? - szólt ez nyugodtan, - a város nem falu. És falun is több bajt okozott kegyed nekem, mint én kegyednek, itt pedig...

- Szemjonovna Zsófia értesítve van?

- Nincs; nem szóltam neki egy szót sem, sőt arról sem vagyok biztos, hogy itthon van-e most? Egyébiránt valószínűleg itthon van. Ma temette el a mostoha anyját, ez a nap nem arra való, hogy vendégek után járjon. Egyideig senkinek sem akarok szólni a dologról s némely részét sajnálom, hogy kegyeddel is közöltem. A legkisebb vigyázatlanság elárulhat mindent. Itt lakom, ebben a házban; ide jerünk. Ime ez a mi házmesterünk; a házmester nagyon jól ismer engem, ni, köszöntött bennünket; látja, hogy nővel jövök, bizonyosan meglátta kegyednek az arczát is s ez megnyugtathatja kegyedet, ha olyan nagyon fél tőlem és gyanakszik rám. Bocsásson meg, hogy ilyen közönségesen beszélek. Én a többi lakóktól egészen elkülönítve lakom. Szemjonovna Zsófia mellettem lakik, egy fal választja el tőlem, szintén egészen elkülönítve a lakóktól. Mitől fél kegyed, mint egy gyerek? Hát olyan rettenetes vagyok én?

Szvidrigajlov arczán aljas mosoly mutatkozott. Szíve erősen dobogott és lélegzete akadozott. Készakarva beszélt erősen, fenhangon, hogy izgatottságát palástolja; Dunya nem is vette észre azt a rendkívüli izgatottságot; hanem mikor Szvidrigajlov azt mondta neki, hogy úgy fél mint egy gyerek s hogy ő neki rettenetes ember: azon nagyon fölbosszankodott.

- Bárha tudom, hogy becstelen ember, azért mégsem félek öntől. Menjen előre - mondta neki látszólag nyugodtan, de arcza nagyon halvány volt.

Szvidrigajlov megállt a Szónya lakása mellett.

- Nézzük meg: itthon van-e? Nincs. Hiba! De tudom, hogy nemsokára haza jöhet. Ha kiment, hát nem mehetett egyebüvé, mint egy hölgyhöz, az árvák érdekében. Meghalt az anyjok. Én is részt vettem sorsukban, én gondoskodtam a temetésről. Ha Szemjonovna Zsófia tíz percz alatt vissza nem tér, hát akkor - ha akarja - még ma elküldöm őt kegyedhez; - no itt van az én lakásom: ez az én két szobám. Az ajtón túl a háziasszonyom, Rösslich asszonyság lakik. Most pedig nézzen ide: megmutatom kegyednek legfőbb dokumentumaimat; ez az ajtó hálószobámból két teljesen üres szobába vezet, a melyeket bérbe adnak. Ime... ezeket nézze meg egy kissé figyelmesebben...

Szvidrigajlovnak két bútorozott, meglehetősen tágas szobája volt. Dunyecska gyanakodva nézett szét, de semmi különöset sem vett észre a szobában, sem a diszítésen, sem a bútorokon, habár észre lehetett volna valamit venni, például azt, hogy a Szvidrigajlov lakása két, csaknem teljesen üres lakás közt volt. A bejárás nem egyenesen a folyosóról nyílt, hanem a háziasszonynak két, csaknem üres szobáján át. A hálószobából pedig Szvidrigajlov, kinyitván egy kulcscsal bezárt ajtót, szintén két puszta, kiadó szobát mutatott Dunyecskának. Dunyecska megállt a küszöbön, nem értve, hogy minek mutogatják neki ezeket a szobákat; hanem Szvidrigajlov sietett a magyarázattal.

- Nézzen ide kérem, ebbe a második, nagy szobába. Nézze meg jól ezt az ajtót: be van zárva kulcscsal. Az ajtó mellett szék áll, egyetlenegy egy szék a két szobában. Ezt az én szobámból hoztam ide, hogy kényelmesebben hallgatódzhassam. Túl az ajtón, mindjárt az ajtó mellett áll Szemjonovna Zsófia asztala; ott ült ő és beszélt Romanovics Rodionnal. Én meg itt hallga-

tództam, a széken ülve, két estén át, mindkétszer vagy két óra hosszáig, s természetesen, csak megtudhattam valamit, - mit képzel kegyed?

- Ön hallgatózott?

- Igen, hallgatóztam; most jerünk be hozzám; itt le sem tudom ültetni kegyedet.

Visszavezette Romanovna Avdotyát az első szobába, a melyet elfogadó szobául használt s megkínálta üléssel. Maga leült az asztal másik végére, legalább egy ölnyire Dunyától, de szemében újból az a láng lobogott, a melytől már egyszer úgy megijedt Dunyecska. Dunyecska összerezzent s még egyszer gyanúsan körülnézett. Önkénytelenül tette, mert látszott rajta, hogy nem akarja elárulni félénkségét, habár Szvidrigajlov lakásának elkülönített volta utóljára is megrémítette. Meg akarta kérdezni, hogy itthon van-e legalább a háziasszony, de nem kérdezte meg... büszkeségből. Azonkívül más, a magáért való félelemmel össze sem hasonlítható szorongás fogta el a szívét. Nagy kínokat állt ki.

- Itt van a levele - mondá s letette azt az asztalra. - Hát lehetséges az, a mit ön ír? Ön bizonyos bűnre céloz, a melyet állítólag a bátyám követett volna el. Nagyon is világosan céloz erre, ne is mentse magát. Tudja meg különben, hogy én már régebben is hallottam ezt az ostoba mesét, de nem hiszek belőle egy szót sem. Hitvány, nevetséges rágalom. Tudom ám, miért és miképp gondolták azt ki? Önnek nem lehet semmi bizonyitéka. Ön bizonyítékokat igért: beszéljen hát! De előre is megmondhatom, hogy nem hiszek önnek. Nem hiszek...

Dunyecska ezt szaporán, gyorsan mondta el s egy pillanatra elborította arczát a pír.

- Ha nem hinne kegyed nekem, hát akkor megkoczkáztatta volna azt, hogy egyedül eljöjjön hozzám? Miért jött hát el? Tiszta kíváncsiságból?

- Ne kínozzon, - beszéljen, beszéljen!

- Meg kell vallani, hogy kegyed hős egy leányka! Istenemre! azt hittem, hogy Razumihin úrral el fogja magát kísértetni. De sem kegyeddel, sem a környéken nem láttam őt; úgy fogom föl a dolgot, hogy kegyed nagyon bátran viselte magát, - tudniillik ön a Romanovics Rodion érdekében mindenre kész. Egyébiránt: kegyedben minden olyan angyali... A mi pedig a kegyed bátyját illeti, hát mit is mondjak? Maga látta az imént. Mit szól hozzá?

- Hát arra akar ön valamit alapítani?

- Nem, nem arra, hanem az ő saját szavaira. Egymásután két este jött ide Szemjonovna Zsófiához. Megmutattam már, hogy hol ültek. Romanovics Rodion teljesen bevallott neki mindent. Ő gyilkos. Megölte a vén asszonyt, a ki zálogokra kölcsönzött, a kinél én magam is szoktam volt egyetmást elzálogosítani; megölte annak a hugát is, a házaló-leányt, névszerint Lizavetát, a ki egészen véletlenül ment akkor a nénjéhez. Mind a kettőt fejszével ölte meg, a melyet magával vitt. Azért ölte meg őket, hogy raboljon; és ki is fosztotta őket; - pénzt és egyéb holmit vitt el... Mindezt szóról-szóra maga mondta el Szemjonovna Zsófiának, a ki egyedűl tudja ezt a titkot, de a gyilkosságban sem szóval, sem tettleg részt nem vett, ellenkezőleg: épp úgy meg volt réműlve, mint most kegyed. Legyen nyugodt, kérem, Szemjonovna Zsófia nem árulja el.

- Ez nem lehet! - suttogta Dunyecska halotthalavány ajkaival, aztán mélyen sóhajtott; - nem lehet, nincs rá a legkisebb ok, a legkisebb valószínűség... Hazugság az egész, hazugság.

- Kifosztotta: ez az egész ok. Pénzt és holmit vitt el. Igaz, hogy saját bevallása szerint nem használta föl sem a pénzt, sem a holmit, hanem eldugta azokat valami kő alá; most is ott vannak. De ez azért történt, mert nem merte fölhasználni a lopott dolgokat.

- De hát föltehető-e az, hogy lophatott, fosztogathatott? Hogy ilyenekre csak gondolhatott is? - kiáltott Dunya, fölugorva a székről. - Hiszen ismeri, látta. Hát lehet ő tolvaj?

Szinte könyörgött Szvidrigajlonak; elfelejtette a maga veszedelmét.

- Itt ezer és millió esetet és kombinációt lehet fölvenni, Romanovna Avdotya. A tolvaj lop és tudja magáról, hogy rossz ember; s én hallottam egy jó házból való emberről, a ki kirabolta a postát; ki ismeri őt? Meglehet: azt gondolta magában, hogy egészen rendén van, a mit cselekedett! Természetesen én magam sem hittem volna, épp úgy, mint kegyed, ha mástól hallottam volna. De a saját fülemnek hinni kellett! Szemjonovna Zsófiának az okokat is elmondta, de az kezdetben a saját füleinek sem akart hinni, - hanem végre a szemeinek, a tulajdon szemeinek mégis hitt. Mert hiszen Romanovics Rodion maga mondott el neki mindent.

- Miféle... okok azok?

- Sok volna elmondani, Romanovna Avdotya. Hogy' is mondjam csak el kegyednek: van egy különös theoria, a melyből én példának okáért azt veszem ki, hogy minden tiltott cselekvény szabad, ha maga a czél jó. Egy rosszaság és száz jó czél! Persze rosszúl esik olyan fiatal embernek, a kiben nem halt ki az önérzet, tudni, hogy ha példának okáért csak vagy három ezre volna, hát előmenetele és egész jövője más irányt venne, hanem hát az a három ezer nincs meg. Vegyük ehhez az éhezést, a szűk lakást, a rongyos ruhát, társadalmi helyzetének keserű tudatát s ezekkel együtt anyjának és hugának helyzetét. Aztán a nagy hiúság, a büszkeség és hiúság, és Isten tudja! tán a jó indulatok is... Hiszen én nem vádolom őt, valahogy' azt ne képzelje, kérem; nem is az én dolgom. Itt is valami theoria volt az alapja a dolognak, - már olyan theoria, a mely szerint az emberek feloszolnak tömegre és különös emberekre, tudniillik olyanokra, kiknek számára, magas állásuknál fogva, nincsenek írott törvények, hanem ellenkezőleg: ők szabnak törvényeket a többi embereknek, a tömbnek, a söpredéknek. Semmi különös sincs az ilyen theoriában - une théorie, comme une autre. Roppant imponált neki Napoleon, nevezetesen az, hogy bizonyos geniális emberek mitsem törődnek vele, bűnt követnek-é el vagy sem, hanem mennek a maguk útján. Lehet, azt gondolta, hogy ő is geniális ember - vagyis: ebben a véleményben egy ideig egészen biztos volt. Sokat szenvedett és szenved most is attól a gondolattól, hogy ért a theoriák fölállításához, de nem geniális ember, mert nem tudja gondolkozás, évődés nélkül megtenni a határozott lépést. Nos, ez pedig az önérzetes fiatal emberre nézve megalázó, különösen a mi korunkban...

- Hát a lelkiismeretfurdalás? Talán megtagad tőle minden erkölcsi érzéket? Hát olyan volna ő?

- Oh, Romanovna Avdotya, most semmi sem világos, vagyis meglehet: sohasem is volt az nála rendben. Az orosz ember általában tág lelkiismeretű, Romanovna Avdotya, a lelkiismerete olyan tág, mint a milyen az orosz föld; rendkívül hajlandó a fantasztikusra, a rendkívülire; hanem hát tág lelkiismeretűnek lenni genialitás nélkül nagy hiba. Jusson csak eszébe, milyen sokat beszélgettünk mi kettesben erről a tárgyról, kiülve esténkint a terraszra, a kertbe, minden vacsora után. Kegyed szememre is hányta ezt a tág lelkiismeretet. Ki tudja: talán éppen abban a pillanatban beszéltünk róla, mikor ő itt feküdt és a maga dolgán törte a fejét. A mi művelt társadalmunkban szent önmegadás nincs, Romanovna Avdotya! mert van-e, a ki azt valahogy' a könyvekből merítse... vagy a történetből vonja ki? Hiszen ez inkább tudomány, és tudja, kérem, a maga nemében minden olyan vaskalap, a mely nem is illik a világi ember fejére. Egyébiránt kegyed ismeri az én felfogásomat; én senkit sem hibáztatok határozottan. Én magam is rövidlátó vagyok, ehhez tartom magam. Igen, erről mi már többször beszéltünk, sőt szerencsés voltam okoskodásaimmal a kegyed érdeklődését is megnyerni... Kegyed nagyon halvány, Romanovna Avdotya.

- Én ismerem ezt a theoriáját. Olvastam egy czikkét az újságban azokról az emberekről, a kik mindenen keresztülgázolnak... Razumihin hozta el a czikket...

- Razumihin úr? A kegyed bátyjának a czikkét? Egy újságban? Hát van olyan czikk? Nem tudtam. Bizonyosan nagyon érdekes lehet. De hova készül kegyed, Romanovna Avdotya?

- Szemjonovna Zsófiával akarok beszélni, - felelt Dunyecska nagyon gyönge hangon. - Merre kell hozzá menni? Meglehet, hogy már hazajött; mindenáron rögtön kell vele beszélnem. Bánom is én, ha ő...

Romanovna Avdotya nem bírta befejezni; lélekzete a szó teljes értelmében megakadt.

- Szemjonovna Zsófia nem jő haza késő éjig. Azt hiszem. Nagyon korán kellett volna visszatérnie, de ha nem jött vissza, akkor csak késő éjjel lesz itthonn...

- Ej, hazudsz! Látom, hogy... hazudtál... mindig hazudtál... Nem hiszek neked! Nem hiszek, nem! - kiáltott Dunyecska, teljesen magánkívüli állapotban, nem tudva, mit tesz.

Csaknem ájultan rogyott a székre, a melyet Szvidrigajlov sietett alája tolni.

- Mi baja, Romanovna Avdotya? Térjen magához! Itt a víz. Igyék egy kortyot...

Szvidrigajlov meglocsolta. Dunyecska megrázkódott és magához tért.

- A hatás nagyon erős volt, - dörmögött magában Szvidrigajlov hunyorgatva; - Romanovna Avdotya, nyugodjék meg! Hiszen tudja, hogy vannak jóbarátai. Mi megmentjük. Ha akarja, én kiviszem őt külföldre. Nekem van pénzem; három nap alatt kapok útlevelet. Aztán azért, mert gyilkolt, még sok jót cselekedhetik, úgy, hogy mindez a mostani elsimúl; nyugodjék meg! Még nagy ember lehet belőle. No, hát mi baja? Hogy' érzi magát?

- Gazember! Még gúnyolódik! Bocsásson...

- Hová? Hová akar menni?

- Hozzá. Hol van? Tudja ön? Mért van ez az ajtó bezárva? Ezen az ajtón jöttünk be ide s most be van zárva kulcscsal. Mikor zárta be?

- Hiszen csak nem beszélhettünk nyitott ajtók mellett arról, a miről beszéltünk. Én meg egyáltalában nem gúnyolódom; csak unalmas volt már azon a hangon tovább beszélni. No, hát hova akar kegyed menni? Vagy el akarja árulni? Kegyed olyan dühbe hozza őt, hogy magamagát fogja feladni. Tudja meg, hogy már szemmel tartják, már nyomra akadtak. Kegyed csak elárulhatja. Várjon csak, kérem; én csak az imént láttam és beszéltem vele; még meg lehet menteni. Legyen türelemmel, üljön le és tanácskozzunk együtt. Hiszen azért hívtam ide kegyedet, hogy erről tanúk nélkül beszélhessünk és helyesen tanácskozhassunk. No, üljön le hát!

- Hogy' tudná ön őt megmenteni? Hát meg lehet őt még menteni?

Dunya leült. Szvidrigajlov melléje ült.

- Minden kegyedtől függ, kegyedtől, egyedűl kegyedtől, - kezdte csillogó szemekkel, csaknem suttogva, akadozva, sőt némely szót nem is bírva kiejteni az izgatottságtól.

Dunya ijedten húzódott el tőle. Szvidrigajlov egész testében remegett.

- Kegyed... csak egy szavába kerűl s ő meg van mentve. Én... én megmentem őt. Nekem van pénzem, vannak barátaim. Én őt rögtön útnak indítom; magam pedig útlevelet veszek, két útlevelet. Egyiket neki, másikat magamnak. Vannak barátaim; nekem igen sok jó emberem van... Akarja kegyed? Még kegyednek is... anyjának is váltok útlevelet... minek kegyednek az

a Razumihin? Hiszen én is úgy szeretem kegyedet... Én végtelenül szeretem kegyedet. Engedje meg, hogy ruhája szegélyét megcsókolhassam, engedje! Engedje meg! Én nem bírom hallgatni, mikor a kegyed ruhája suhog! Parancsoljon nekem, hogy: tedd ezt s én azt megteszem. Mindent megteszek. Megteszem a lehetetlent is. A miben kegyed hisz, abban fogok hinni én is. Mindenre kész vagyok, mindenre! Ne nézzen úgy rám, ne nézzen! Megöl vele....

Magánkívül volt. Hirtelen valami olyan történt vele, mintha valami a fejébe ütött volna. Dunya fölugrott s az ajtóhoz futott.

- Nyissák ki, nyissák ki! - kiáltott keresztül az ajtón, valakit híva s kezével az ajtón döröm-bözve. - Nyissák ki hát! Vagy nincs itt senki?

Szvidrigajlov fölállt és gondolkozott. Még mindig remegő ajkain lassankint aljas, gúnyos mosoly mutatkozott.

- Ott senki sincs otthon, - szólt lassan, szakgatottan; - a háziasszony elment hazulról s hiába való minden kiabálás: csak hasztalanúl izgatja magát kegyed.

- Hol a kulcs? Nyisd ki az ajtót mindjárt, nyisd ki, alávaló ember.

- Elvesztettem a kulcsot, nem tudom hol keresni.

- Ah! Tehát erőszakoskodik! - kiáltott Dunya holt halaványra válva s egy szögletbe szaladt, a hol hamar elkerítette magát egy kis asztallal, a mely éppen keze ügyében volt. Nem kiabált már; a helyett élesen rászögezte tekintetét kínzójára, jól figyelve annak minden moczczanására. Szvidrigajlov sem mozdúlt helyéről s Dunyával szemben a szoba másik szögletében állt. Még uralkodott is magán, legalább úgy mutatta. Hanem arcza most is oly halvány volt, mint előbb. A gúnyos mosolyt most sem hagyta el.

- Kegyed azt mondta az imént, Romanovna Avdotya, hogy „erőszakoskodom". No, ha erőszak, hát akkor képzelheti, hogy jól hozzá készültem. Szemjonovna Zsófia nincs itthon; Kapernaumovékig igen messze van: öt bezárt szoba van odáig. Végül én legalább kétszer oly erős vagyok, mint kegyed, s azonkívűl nekem nincs is mitől félnem, mert kegyednek később sem szabad ellenem panaszt tenni: hiszen csak nem akarja tényleg elveszteni a bátyját? Meg aztán nem is adna a panaszának hitelt senki, mert ugyan micsoda alkalomból mehet egy leányka egyesegyedűl egy férfi lakására? Még ha a bátyját föláldozza is, azzal sem megy semmire: az erőszakot nagyon nehéz bebizonyítani, Romanovna Avdotya.

- Gazember! - suttogott Dunya megvetéssel.

- Mondjon, a mit akar, de figyelmeztetem, hogy eddig még csak ajánlat-tételképpen szóltam. Az én személyes meggyőződésem szerint kegyednek teljesen igaza van: az erőszak - alávalóság. Én csak meg akarom nyugtatni a felől, hogy kegyed lelkiismeretét még akkor sem terhelhetné semmi, ha... ha kegyed rászánná magát, hogy beleegyezésével mentsük meg bátyját, úgy, a hogy én ajánlom. Kegyed egyszerűen megadja magát a körülményeknek, vagy hát az erőszaknak, ha már e nélkűl a szó nélkűl nem lehet. Gondolja meg: bátyja és anyja sorsa a kezében van. Én rabja leszek kegyednek... egész életemen át... várok, itt ezen a helyen...

Szvidrigajlov leűlt a divánra, Dunyától mintegy nyolcz lépésnyire. Dunya már nem kételkedett abban, hogy ez az ember nem tágít attól, a mit elhatározott. Aztán jól is ismerte már...

Egyszerre csak egy revolvert vett ki zsebéből, fölhúzta annak a kakasát s lebocsátotta kezét a revolverrel az asztalkára. Szvidrigajlov fölugrott.

- Aha! Hát így vagyunk? - kiáltott föl meglepetve és bosszúsan nevetve; - no, ez már teljesen változtat a dolgon. Kegyed rendkívűl megkönnyíti a helyzetemet, Romanovna Avdotya. Ugyan hol vette azt a revolvert? Tán csak nem Razumihin úrtól? Hah! Hiszen az a revolver az enyém! Régi ismerősöm! S hogy' kerestem én ezt akkor!... Azok a lövési leczkék, a melyekben szerencsés voltam kegyedet részesíteni, úgy látszik: nem voltak eredmény nélkűl.

- Nem a te revolvered, hanem a Petrovna Márfáé, a kit megöltél, semmirevaló! Neked semmid sem volt az ő házában. Akkor vettem magamhoz, mikor fölkelt bennem a gyanú az iránt, hogy mit akarsz. Csak egy lépést merj tenni s esküszöm, hogy megöllek.

Dunya magánkívül volt. A revolvert készen tartotta.

- Nos, hát a bátyja? Kíváncsiságból kérdem, - mondá Szvidrigajlov, még mindig a helyén állva.

- Add föl, ha akarod! Maradj a helyeden! Meg ne mozdúlj! Lövök! Megmérgezted a feleségedet, tudom én; te vagy a gyilkos!...

- Meg van kegyed arról győződve, hogy én mérgeztem meg Petrovna Márfát?

- Te! Te magad árultad el nekem; beszéltél nekem a méregről... tudom, hogy' jártál utána... készen volt nálad... Te voltál... minden bizonynyal te voltál, gazember!

- Még ha igaz volna is, akkor is... te lettél volna az oka.

- Hazudsz! Én mindig gyűlöltelek, mindig...

- Ehe, Romanovna Avdotya. Úgy látszik, elfeledte már, hogy a propaganda hevében mint esküdözött és magánkívül volt... Láttam én a szemeiben; emlékezzék csak vissza: este volt, a hold világított, fülemile szólt...

- Hazudsz! (Dunya szemében düh csillogott.) Hazudsz, rágalmazol!

- Hazudom? No jól van, hadd hazudjam! Hazudtam! A nőkkel nem lehet ilyeneket megértetni. (Mosolygott.) Tudom, hogy a milyen vad vagy, kész vagy lőni. Nos, lőjj!

Dunya fölemelte revolverét, aztán holt-halovány lett, alsó ajka elfehéredett és remegett, nagy fekete szeme csillogott, mint a tűz, - úgy nézett Szvidrigajlovra, szilárdan, czélozva és várva, hogy mikor mozdul az meg. Szvidrigajlov még sohasem látta ilyen szépnek. Az a tűz, mely szemében akkor gyúlt, mikor a revolvert fölemelte, mintha megégette volna s szive összeszorúlt. Szvidrigajlov egy lépést tett s arra egy lövés dördűlt el. A golyó Szvidrigajlov haját sodorta s a falba furódott. Szvidrigajlov megállott s nevetett.

- Megcsípett a darázs! Egyenesen a fejemnek czélzott... Mi ez? Vér! - Kivette zsebkendőjét, hogy letörülje a vért, a mely vékony sugárban folyt le jobb arczán; valószínű, hogy a golyó a bőrt horzsolta. Dunya lebocsátotta a revolvert és Szvidrigajlovra nézett, de nem mintha megijedt volna, hanem bizonyos vad tétovával. Mintha maga sem értette volna, hogy mit csinált s hogy mi történik itt.

- Nos, elhibázott! Lőjjön még, várok! - szólt Szvidrigajlov halkan, még mindig nevetve, de sötéten; - különben elérem kegyedet, mielőtt ideje volna a kakast fölhúzni.

Dunyecska összerezdűlt, hirtelen fölhúzta a kakast s újra fölemelte a revolvert.

- Hagyjon békét! - kiáltott kétségbeesetten, - esküszöm, hogy megint lövök... agyonlövöm...

- Elhiszem... három lépésről nem is hibázhat el. De ha elhibáz... akkor... Szvidrigajlov szeme csillogott s még két lépést tett.

Dunyecska lőtt; a lövés csütörtököt mondott.

- Rosszúl volt töltve! Sebaj! Bizonyosan van még tölténye. Igazítsa be, - én várok.

Most már csak két lépésnyire állott tőle, - várt és vad határozottsággal, kigyúlt, íjesztő, nehéz tekintettel nézett reá. Dunya előtt világos volt, hogy ez az ember inkább meghal, hogysem őt elbocsássa. - Pedig... az már bizonyos, hogy' most, két lépésről, már le fogom lőni.

Dunya egyszerre csak eldobta a revolvert.

- Eldobta! - szólt csodálkozva Szvidrigajlov s mélyen föllélegzett. Mintha egyszerre leesett volna valami a szívéről, s talán nem is a halálos félelem nyomása, mert olyat aligha érzett ő ebben a pillanatban. Más, búsabb és sötétebb érzés volt az, a melytől megszabadúlt, s a melyet maga sem bírt volna magának megmagyarázni.

Dunyához ment s csöndesen átölelte. Dunya nem ellenkezett, de egész testében remegve, esdeklő tekintettel nézett reá. Szvidrigajlov akart valamit mondani, de csak ajkai mozogtak, s egy szót sem bírt kiejteni.

- Bocsáss el! - esdeklett Dunya.

Szvidrigajlov remegett; ez a *tegezés* mintha nem olyan hangon lett volna már mondva, mint az előbbeniek.

- Hát nem szeretsz? - kérdé suttogva.

Dunya tagadólag rázta fejét.

- És... nem is szerethetsz?... - Soha? - suttogott Szvidrigajlov kétségbeesetten.

- Soha! - súgta Dunya.

Rettenetes pillanat következett, melyben Szvidrigajlov lelkében néma harcz folyt le. Kifejezéstelen tekintettel nézett Dunyára. Egyszerre csak levette róla karját, gyorsan az ablakhoz ment és megállt ott. Így múlt el még egy pillanat.

- Itt a kulcs! (Felső kabátja bal zsebéből kivette a kulcsot s a háta mögött levő asztalra tette, nem nézve Dunyára, nem fordúlva felé vissza.) Vegye el, kérem, s menjen el mentül előbb!...

S konokul nézett ki tovább is az ablakon.

Dunya odament az asztalhoz, elvette a kulcsot.

- Gyorsan, gyorsan! - ismételte Szvidrigajlov, még mindig mozdulatlanúl állva s vissza nem fordúlva. Hanem abban a „gyorsan" szóban olyan rettegő hang volt érezhető.

Dunya kiérezte azt, - fogta a kulcsot, az ajtóhoz rohant, gyorsan kinyitotta s hirtelen kiment a szobából. Egy percz múlva, mint a ki eszét vesztette s nem érti maga-magát sem, már kint volt az utczán s az -i híd felé futott.

Szvidrigajlov még vagy három perczig az ablaknál maradt, végül lassan megfordulva körülnézett, s tenyerét a homlokához emelte. Arczán különös mosoly látszott, bús, fájdalmas, gyönge mosoly. A már meghiggadt vér bepiszkolta tenyerét; kedvetlenűl nézett a vérre: megnedvesített egy törűlközőt és megmosta az arcát. Tekintete most a revolverre esett, a melyet Dunya eldobott s a mely az ajtóhoz repűlt. Kis, zsebbevaló, háromtöltésű, régi szerkezetű revolver volt; még két töltény volt benne, a melyek egyikén még a gyutacs is ép volt. Egy lövést még lehetett vele tenni. Szvidrigajlov elgondolkozott, zsebredugta a revolvert, fogta kalapját és távozott.

VI.

Szvidrigajlov az estét egész tíz óráig különféle vendéglőkben és lebujokban töltötte, egyikből ki, másikba be. Megtalálta Katát is, a ki megint más nótát dalolt neki arról, hogy „egy rossz ember, egy zsarnok

Nacsal Katya czjelovaty."[34]

Szvidrigajlov megitatta Katát is, a kíntornást is, meg néhány énekest, inast és két diurnista-félét. A két irnokkal különben közelebbről is megismerkedett, még pedig azért, mert mind a kettőnek ferde volt az orra: az egyiké jobbra görbe, a másiké balra. Ez nagy hatással volt Szvidrigajlovra. Végre az irnokok elvezették valami mulató-kertbe, a hol még a belépő jegyet is ő váltotta meg a számukra. A kert abból állt, hogy volt benne két nyomorult, hároméves fenyőfa és három bokor. Ezenkívül volt beléépítve egy „váróterem" is, a mely tényleg nem volt egyéb, mint ivószoba, de a melyben teát is lehetett kapni s azonkívül néhány zöld asztal és szék is volt látható. Egy rettenetes rossz dalkar s egy részeg müncheni német, a ki bohócz akart lenni, de a ki valamiért nagyon desperátus volt: mulattatták a közönséget. Az irnokok összevesztek valami más irnokokkal s hajba akartak kapni. Szvidrigajlovot választották meg békebirónak. Már egy negyedóra óta igyekezett meghozni az ítéletet, de azok úgy ordítoztak, hogy lehetetlen volt a beszédjükön eligazodni. Bizonyos csak az volt, hogy egyikük valamit lopott, sőt már el is adta a lopott jószágot egy házaló zsidónak, de a kapott pénzen nem akart osztozni barátjaival. Az is kiderült végre, hogy az ellopott jószág egy teázó kanál volt, a „váróterem" tulajdona. A „váróterem"-ben megtudván a dolgot, az ügy rossz fordulatot kezdett venni. Szvidrigajlov megfizette a kanál árát, fölkelt és elment a kertből. Tíz óra felé volt az idő. Ő maga egész idáig nem ivott egy csöpp bort sem s mindössze csak teázott a „váróterem"-ben, de azt is inkább szokásból tette. Ekközben az est egyre sötétebb és nyomasztóbb lett. Tíz óra felé mindenfelől felhők gyülekeztek; lecsapott a villám s megeredt a zápor, mint a zuhatag. A víz nem gyült apró tócsákba, hanem egész patakokban áradt szét az utczákon.

A villám minden pillanatban villogott. Szvidrigajlov bőrig ázva ment haza, bezárkózott, kinyitotta asztalfiókját, kivette összes pénzét s széttépett két-három papírt. Azután a pénzt zsebretéve, ruhát akart váltani, de aztán kinézve az ablakon s a vihart megfigyelve, hadarintott a kezével, fogta kalapját és elment, a nélkül, hogy lakását bezárta volna. Egyenesen Szónyához ment.

Szónya nem volt egyedül; a Kapernaumovék négy gyereke volt körülötte. Szemjonovna Zsófia jól tartotta őket teával. Szvidrigajlovot szó nélkül, udvariasan fogadta; csodálkozva nézte ázott ruháját - de nem szólt egy szót sem. A gyerekek pedig azonnal leírhatatlan réműlettel futottak el.

Szvidrigajlov leült az asztalhoz s kérte Szónyát, hogy üljön mellé. Ez félénken engedelmeskedett.

- Meglehet, Szemjonovna Zsófia, hogy én Amerikába megyek, - mondá Szvidrigajlov, - s mert valószínűleg utoljára látjuk egymást, hát eljöttem, hogy bizonyos rendelkezéseket tegyek. Látta kegyed ma azt a hölgyet? Tudom, hogy ő azt mondta kegyednek, hogy senkinek semmiről ne szóljon. (Szónya mozgolódott és elpirult.) Ismerem a szokásukat. A mi pedig hugait és öcscsét illeti, hát azok csak biztosan jól el vannak helyezve s az általam rájuk szánt pénzek nyugtatvány mellett át vannak adva illetékes, megbízható kezekbe. Tegye el ezeket a nyug-

[34] Csókolgatni kezdte Katit.

tatványokat, hogy minden eshetőségre kéznél legyenek. Itt van, tegye el, kérem. Nos, ezzel hát végeztünk. Most itt van három darab ötszázalékos értékpapir, összesen háromezernyi értékben. Ezt tegye el kegyed magának s maradjon ez a dolog egészen közöttünk, hogy senki ne is tudjon róla; később majd megint arra kényszerítenék kegyedet, Szemjonovna Zsófia, hogy az előbbeni - csúf életet folytassa, de így nem lesz kegyed megszorúlva.

- Én nagyon érzem, hogy mennyi jót tett ön az árvákért is, a megboldogúltért is, - sietett hálálkodni Szónya, - s hogyha eddig nem köszöntem meg önnek, hát... ne vegye azt...

- Eh, szót sem érdemel!

- Ezt a pénzt is nagyon köszönöm önnek, Ivánovics Arkád, de most nincs rá szükségem. Én magam el bírom magamat tartani, - ne tartsa hálátlanságnak, - ha már olyan jótékony ön, - hogy ezt a pénzt...

- Ezt a pénzt kegyednek adom, kegyednek, Szemjonovna Zsófia, és kérem: ne sokat okoskodjunk rajta, mert én nem is érek rá. Kegyednek pedig szüksége van rá. Romanovics Rodion előtt két út áll: vagy golyót röpít a fejébe, vagy Szibériába megy. (Szónya vadúl tekintett rá és összerázkódott.) Ne nyugtalankodjék kegyed, én mindent tudok, tőle magától; nem fecsegek hiába; nem mondom el senkinek. Kegyed igen jó tanácsot adott akkor neki, hogy menjen el és jelentse föl maga magát. Ez volna ránézve a legokosabb. Nos, ha aztán számkivetésre[35] kerül a dolog, hát akkor - kegyed utána megy? Nemde? Úgy-e? No, ha igen, hát akkor szüksége lesz pénzre. Ő miatta lesz szüksége, érti? Ha kegyednek adtam át a pénzt, éppen annyi, mintha neki adnám. Aztán Ivanovna Amáliának is megigérte kegyed, hogy meg fogja fizetni a házbértartozását: hiszen hallottam. Miért is vesz kegyed magára, Szemjonovna Zsófia, meggondolatlanúl olyan kötelezettségeket? Hiszen annak a német asszonynak Ivanovna Katerina maradt adósa, nem kegyed, - hát kegyednek az lett volna a dolga, hogy köp egyet a német asszonyra. Így nem lehet a világban megélni. Nos, ha valaki valamikor - mondjuk, holnap vagy holnapután - kérdezősködni fog kegyedtől felőlem, vagy engem illető dolgok felől, (mert fognak kérdezősködni), hát kegyed arról, hogy én itt voltam, nem fog egy szót sem szólni, a pénzt nem fogja megmutatni, és nem fogja senkinek sem azt mondani, hogy én adtam kegyednek. Most pedig a viszontlátásig! (Fölkelt a székről.) Üdvözlöm Romanovics Rodiont. A propos: a pénzt addig az ideig átadhatja kegyed Razumihin urnak. Ismeri Razumihin urat? Bizonyosan ismeri. Eredeti kis emberke. Vigye el hozzá holnap, vagy... ha ideje lesz rá. Addig persze rejtse el jól.

Szónya is fölugrott a székről s íjedten nézett reá. Nagyon szeretett volna valamit mondani, valamit kérdezni, de az első pillanatban nem volt hozzá bátorsága és nem is tudta, hogy' kezdje.

- De hogy'... de hogy'... megy ön el ilyen esőben?

- Nos, Amerikába indulok s az esőtől féljek? Hehehe! Isten áldja meg, galambom, Szemjonovna Zsófia! Éljen, éljen sokáig, kegyedre szüksége van másoknak. A propos: mondja meg Razumihin urnak, hogy üdvözlöm. Mondja meg neki így: Szvidrigajlov Ivanovics Arkád tiszteli önt. - De el ne felejtse!

Kiment, otthagyva Szónyát tétovájával, íjedtségével és homályos, nehéz sejtelmeivel. Kiderült később, hogy ugyanazon az estén, tizenkét óra tájban, Szvidrigajlov még egy igen exczentrikus, váratlan látogatást tett. Az eső még mindig nem állt el. Egészen átázva, féltizenkét órakor

---

[35] Oroszországban a kényszermunkával összekötött számkivetés (katorga) a legnagyobb büntetés; halál-büntetést csak politikai vétségek vonnak magok után.

elment menyasszonya szüleinek szűk szállására, a Vaszilyevszkij Osztrovra a harmadik házsorba, a kis proszpektre. Erősen kopogtatott s eleinte nagy zavart idézett elő; hanem Ivanovics Arkád, ha akarta, igen kedves modoru ember tudott lenni, úgy, hogy a menyasszony szüleinek első (habár máskülönben egészen mélyértelmű) föltevése, hogy Ivanovics Arkád úgy leitta magát valahol, hogy azt se tudta: fiú-e vagy leány, - egyszeriben magamagától megsemmisült. A gyöngélkedő apát a szívbajos és jólelkű mama kigurította egy karosszéken Ivanovics Arkádhoz, s szokása szerint, mindjárt valami távol eső tárgyra vonatkozó kérdéssel állt elő. (Ez az asszony sohasem tett egyenes kérdéseket, s előbb mindig mosolygott, kezét dörzsölte, azután, ha valamit minden áron meg akart tudni, például; hogy mikorra tetszik Ivanovics Arkádnak a lakodalmat kitűzni, hát azt úgy kezdte, hogy a legnagyobb érdeklődéssel kérdezősködött Párisról, az ottani udvari életről és úgy került vissza fokozatosan a Vaszily-Sziget harmadik ház-sorába.) Máskor ezt igen tudta méltányolni Ivanovics Arkád, de ezúttal türelmetlennek mutatkozott s közbevágott, hogy mentül előbb szeretné látni a menyasszonyát, jóllehet, már jó előre tudtára adták, hogy menyasszonya már lefeküdt.

Természetes, hogy a menyasszony megjelent s Ivanovics Arkád egyenesen kinyilatkoztatta előtte, hogy neki bizonyos fontos körülmény miatt el kell utazni Pétervárról, aztán, hogy hozott neki tizenötezer rubelt ezüstben és bankjegyben, kéri, fogadja el tőle ajándékúl, úgyis régen készült már ezt a kis összeget még a lakodalom előtt ajándékúl hozni. Nem volt bíz' ezekben a fölvilágosításokban valami különös logikai összefüggés arra nézve, hogy ha el kell is rögtön utaznia, miért kelljen az ajándékot ilyen esőben, éjfélkor idehozni, de a dolog lefolyt egész simán. Még az ilyenkor szokásos *oh*-ozások és *ah*-ozások, kérdezősködések és csodálkozások is rendkívül mérsékeltek és tartózkodók voltak; máskülönben a hálálkodás a legmelegebben nyilvánúlt, sőt az okos mama könnyeivel is megszenteltetett. Ivanovics Árkád fölállt, nevetett, megcsókolgatta menyasszonyát, megveregette az arczát, igérte, hogy nemsokára visszajön s menyasszonya szemében - habár egészen gyerekes - kíváncsiságot véve észre, de azzal együtt valamelyes nagyon komoly, néma kérdést is, elgondolkozott, megcsókolta menyasszonyát másodszor is s lelkében igen fölháborodott azon, hogy az ajándék azon módon átvándorolt a mamák legokosabbikának szekrényébe; azután Szvidrigajlov elment, nem közönséges izgatottságban hagyván mindannyiokat. Hanem a szívbajos mama félig suttogó hangon és szapora beszéddel azonnal fölvilágosította a nagyobb tétovákat, mondván, hogy Ivanovics Árkád nagy ember, üzleti és egyéb összeköttetésekkel dicsekvő gazdag ember - Isten tudja, min jár most az esze, egyet gondolt és pénzt hozott ide, és ezen bizony nincs mit csodálkozni. Persze: az különös, hogy egészen át volt ázva, de például az angolok még annál is exczentrikusabbak s a magasabb körökből való emberek nem törődnek azzal, hogy mit mondanak felőlük és ők nem czeremoniáznak. Meglehet, hogy készakarva tesz így, bebizonyítandó, hogy senkitől sem fél. Fő dolog pedig, hogy erről senkinek egy szót se szólni, mert Isten tudja, hogy mi sül ki még ebből; a pénzt pedig csak csukjuk el jól; az egészben, természetesen, az a legjobb, hogy Feodozija kint űlt a konyhában, - a legeslegfőbb dolog pedig, hogy annak a jött-ment Rösslichnének semmit, de semmit, de éppen semmit sem kell szólni az egészről stb. Így űltek és suttogtak vagy két óráig. A menyasszony különben sokkal hamarabb elment lefeküdni; csodálkozott és egy kicsit búsúlt is.

Szvidrigajlov pedig azalatt, éppen éjfélkor, átment az -i hídon a pétervári oldalra. Az eső elállt és szél keletkezett. Reszketni kezdett s egy pillanatban különös kíváncsisággal, sőt kérdőleg nézett a Kis Néva fekete habjaira. De csakhamar észrevette, hogy hideg neki itt a víz mellett állni; megfordúlt és az -i proszpektre ment. Már sokáig, körűlbelűl félóráig, lépkedett a végtelen -i proszpekten, a sötétben nem egyszer megbotolva a faburkolaton, de azért állhatatos kíváncsisággal kutatott valamit a proszpekt jobb oldalán. Egyszerre, már a proszpekt végén, észrevett egy fából épűlt, de nagy vendéglőt, a melyet, mint emlékezett, - olyanformán híttak,

hogy „Adrianopoly”. Számításában nem csalódott: a vendéglő olyan szembetűnő pont volt egy kert közepén, hogy lehetetlen volt rá nem találni, még ilyen sötétben is.

Hosszú, fából készült, megfeketedett épület volt, a melyben, a kései idő ellenére, még világ volt s bizonyos élénkség uralkodott. Szvidrigajlov bement s a folyosón egy rongyos pinczérrel találkozott, a kitől szobát kért. A rongyos végigmérve szemével Szvidrigajlovot, lesütötte fejét s azonnal elvezette őt egy távolabb eső, szűk, bűzös szobába, a mely valahol a folyosó legvégén volt, egy szögletben, egy lépcső alatt. Más szoba nem volt; mind el volt foglalva. A rongyos kérdőleg nézett reá.

- Van tea? - kérdé Szvidrigajlov.

- Van.

- Mi van még?

- Borjúsült, pálinka, harapnivaló.

- Hozz borjúsültet és teát.

- Hát egyebet nem tetszik parancsolni? - kérdezte bizonyos tétovával a rongyos.

- Nem kell semmi.

A rongyos egészen csalódva távozott.

- Úgy látom: gyönyörű hely lehet még ez is, - gondolta Szvidrigajlov; - hogy’ nem ismertem én ezt. Bizonyosan én is úgy nézek ki, mintha valami café-chantant-ból kerültem volna ki, de a kivel útközben történt valami. Kíváncsi vagyok, ugyan ki száll és ki hál itt?

Gyertyát gyújtott s közelebbről megnézte a szobát. Kis lyuk volt az, annyira, hogy majdnem elérte fejével a padlását; egy ablaka volt, a piszkos ágy, az egyszerű, festett asztal és szék elfoglalták benne csaknem az egész helyet. A falak olyanok voltak, mintha papir-kárpittal bevont deszkákból lettek volna összeróva, s annyira porosak és viseltesek, hogy színüket (a mely sárga lehetett), ki lehetett ugyan még találni, de a figuráit semmiképp sem lehetett megkülönböztetni. A fal egy része és a padlás rézsutosan érülköztek, mint a padlás-szobákban rendesen, csakhogy itt a hajlás fölött lépcső vezetett föl.

Szvidrigajlov letette a gyertyát, leült az ágyra és elgondolkozott. Hanem a szomszédból különös, folytonosan tartó suttogás vonta magára figyelmét; a suttogás néha majdnem kiabálássá vált, s a mint megkezdődött, soha félbe nem szakadt. Szvidrigajlov hallgatózott: valaki káromkodott s alighanem könnyezve tett valakinek szemrehányásokat, de mindig csak egy hang volt hallható. Szvidrigajlov fölállt, kezével eltakarta a gyertyát s a falon mindjárt meglátszott egy fénysugár, a mely egy résen hatott át; odament és benézett a nyíláson. A szobában, mely valamivel nagyobb volt az övénél, két vendég volt. Egyik felöltő nélkül, rendkívül göndör hajjal, vörös, lángoló arczczal, szónoki állásban állt, lábait szétvetette, hogy az egyensúlyt fentarthassa, kezével a mellét verdeste, patetikusan hányta szemére a másiknak, hogy az koldus, hogy egy semmi ember, hogy ő szedte föl a szemeten s a mikor akarja, akkor űzheti el és hogy mindezt egyedül csak a Mindenható tudja. Az, a kinek ez a szemrehányás szólt, egy széken ült s olyan volt, mint a ki nagyon szeretne tüsszenteni, de nem tud. Szomorú, birkaszemével néha ránézett a beszélőre, de látszott: fogalma sem volt róla, hogy miről van szó s aligha hallott is valamit. Az asztalon tövéig égett gyertya, csaknem teljesen üres vizeskancsó, poharak, kenyér, üvegek, ugorka s más rég használt teás-edények álltak. Szvidrigajlov, miután mindezt sorra nézte, minden érdeklődés nélkül hagyta ott a nyílást s megint leült az ágyra.

A rongyos visszakerülve a teával és borjusülttel, nem bírta megállni, hogy meg ne kérdezze még egyszer: - Nem tetszik még valamit parancsolni? - s újból tagadó választ kapva, végképp eltávozott. Szvidrigajlov hozzá látott a teához, hogy fölmelegitse magát, megivott egy pohárral, de enni egy harapást sem bírt, úgy elvesztette minden étvágyát. Látszott, hogy láza kezd lenni. Levetette felső kabátját, beburkolózott a takaróba s lefeküdt az ágyba. Bosszús volt: - Ezúttal jobb volna, ha egészséges lennék, - gondolta magában s nevetett.

A szobában nehéz volt a levegő, a gyertya homályosan égett, kint szél zúgott, valahol a szögletben egér zörgött, sőt az egész szobában mintha valami egér- és bőrszag lett volna érezhető. Szvidrigajlov mintha álmában beszélt volna: egyik gondolata a másikat kergette. Azt hitte, nagyon szeretne valakivel kikötni. - Az ablak alatt bizonyosan valami kert van, - gondolta magában, - mert fák zúgását hallom; nagyon nem szeretem a fák zúgását éjjel, viharban és sötétben, - nagyon rossz érzés! - S eszébe jutott, hogy az imént a petrovszki park mellett elhaladtában milyen kedvetlenül gondolt arra. Eszébe jutott az -i híd, a Kis-Néva is s mintha megint fázás fogta volna el, mint mikor a víz mellett állt. - Soha egész életemben nem szerettem a vizet, még a tájképeken sem, - gondolta s megint elnevette magát e különös ötletére, - hiszen különben most már mindegy, a mi az aesthetikát és a kényelmet illeti, ebben a tekintetben igen jó ösztönöm volt, éppen mint a vadnak, a mely mindig jó helyet keres ki magának... ilyen esetben. Be kellett volna térni a petrovszki-parkba. De sötétnek és hidegnek látszott, he, he! Aligha keltett volna bennem kellemes érzéseket!... De miért nem oltom el a gyertyát? (Elfujta a gyertyát.) A szomszédban lefeküdtek, - gondolta magában, nem látva már a nyíláson az átszűrődő világosságot. - No, Petrovna Márfa, most kellene kegyednek ide látogatni, sötét is van, a hely is alkalmas, az időpont is eredeti volna. S éppen most nem jön kegyed...

Egyszerre valahogyan csak eszébe jutott, hogy az imént, mikor Dunyecskáról beszélt Raszkolnyikovval, ennek azt ajánlotta, hogy bízza Dunyecskát Razumihin oltalmára. - A mi azt illeti, hát én inkább a magam biztosítására mondtam azt akkor, a mint azt Raszkolnyikov ki is találta. Ej, nagy selma az a Raszkolnyikov! Sokat vett magára. Idővel a legnagyobb selma lehet belőle, ha majd a chimaerái elhagyják; de most *nagyon is* szeretne élni. Ebben a tekintetben az ilyen emberek - mind gyávák. No, ördög vigye, bánom is én.

Még mindig nem tudott aludni. Lassankint megint megjelent előtte Dunya alakja s egyszerre hideg borzongatta végig egész testét. - Nem, erről most már le kell tenni, - gondolta magához térve, - valami másról kell gondolkozni. Különös és nevetséges: én soha senkit se tudtam nagyon gyűlölni, bosszúvágyat sem éreztem soha, pedig ez rossz jel, nagyon rossz jel. Veszekedni sem szerettem s nem jöttem soha indulatba - ez is rossz jel! S mit igértem neki az imént is - piha! ördögadtát! Még bizony egész más embert csinált volna belőlem... Megint elhallgatott és fogait összeszorította; megint megjelent előtte Dunyecska, még pedig egészen úgy, a mint akkor volt, mikor először rálőtt; szörnyen megijedt, lebocsátotta a revolvert s mintegy holtra válva nézett rá, úgy, hogy ő kétszer is megragadhatta volna Dunyát, s az a kezét sem emelte volna föl, hogy magát védelmezze, ha ő maga nem figyelmeztette volna rá. Eszébe jutott, mennyire megsajnálta abban a pillanatban Dunyát, hogy a szíve mintha összeszorult volna... - Eh, ördögadtát! Megint ezek a gondolatok! Meg kell tőlük szabadulnom, meg!

Végre elfeledte magát. Láza szűnni kezdett, - egyszerre mintha valami a takaró alatt végig futott volna karján és lábán. Összerázkódott. - Piha! ördög vigye el a dolgát! csak nem egér tán? gondolta: - a borjúsültet ott hagytam az asztalon... - Nagyon nem akarózott neki a takaró alól kibújni, fölkelni, megfázni, - de egyszerre megint kellemetlenül kaparta meg valami a lábát; ledobta magáról a takarót s gyertyát gyújtott. A láztól reszketve hajlott az ágy felé és

szétnézett - nem volt ott semmi; fölkapta a takarót: - az ágyból egy egér ugrott föl. Hamarosan meg akarta fogni, de az egér nem illant el az ágyról, hanem össze-vissza futkosással igyekezett menekülni egyik oldalról a másikra, kicsusszant újjai közűl, átszaladt a kezén s egyszerre bebújt a párna alá; fölkapta a párnát, de abban a pillanatban úgy érezte, hogy valami beugrott a kebelébe, a testét kaparja s már a hátán van, az ing alatt. Idegesen rázkódott össze és - fölébredt. A szobában sötét volt, ő az ágyban feküdt, beburkolózva a takaróba, úgy mint mikor lefeküdt: az ablak alatt a szél dúdolt. - Milyen czudar idő! - gondolta bosszúsan.

Fölkelt s leült az ágy szélére, háttal az ablak felé. - Jobb, ha nem alszom! - határozta el magában. Hanem az ablak felől hideget és nedvességet érzett; a nélkül, hogy fölkelt volna, magára vette a takarót és bele burkolózott. Gyertyát nem gyújtott. Semmiről sem gondolkozott és nem is akart gondolkozni; csak álomképek jelentek meg előtte, aztán gondolat-töredékek, de a melyeknek sem elejök, sem végök, sem kapcsolatuk nem volt. Mintha félálomban lett volna. A hidegtől-e, vagy a sötétségtől, a nedvességtől-e, vagy a széltől, a mely az ablak alatt dúdolt és rázta a fákat, - elég az hozzá, hogy valamely makacs, fantasztikus képzelődés vett rajta erőt, a melynek folytán mindig virágokat látott. Úgy tetszett neki, hogy gyönyörű tájkép van előtte; fényes, meleg, csaknem forró nap van, ünnepnap: pünkösd napja.

Gazdag, díszes, angol ízlésü falusi pavillon, telisded-teli virágokkal, körülvéve üvegházakkal; az erkélyt, a melyre folyondárok vannak fölfuttatva, rózsák borítják; a világos, kényelmes lépcső gazdag szőnyeggel van bevonva, exotikus virágokkal és kínai vázákkal diszítve. Különösen föltűntek neki az ablakokon a virágtartó vázák közt a fehér, friss nárcziszfejek, a mint lehajlottak zöldes, pozsgás, hosszú száraikra és erős, aromatikus illatot terjesztettek. Alig bírt ezektől megválni, de aztán elindult a lépcsőn és egy nagy, magas terembe lépett s itt is mindenfelé, az ablakokban, a nyitott ajtók terrászain, az erkélyen - mindenütt virágok voltak. A padlók frissen kaszált, illatos fűvel voltak behintve, az ablakok alatt madarak csiripeltek, s a terem közepén, fehér asztalterítővel bevont asztalon, feküdt egy ravatal. Mindenfelől virág-guirlandokkal volt körülfogva. Csupa virágok közt fehér tüll ruhában feküdt benne egy leányka, mintha márványból faragott keze összekulcsolva nyugodnék a mellén. Hanem szét-bontott, világosszőke haja nedves volt; fejét rózsakoszorú övezte. Arczának szigorú, már mintegy megcsontosodott profilje szintén mintha márványból lett volna kifaragva, de halvány ajkainak mosolya teljes volt bizonyos gyermeteg, meghatározhatatlan fájdalommal és panasz-szal.

Szvidrigajlov ismerte ezt a leányt. A ravatal mellett sem szent képek, sem gyertyák nem voltak, nem is imádkozott mellette senki. A leányka öngyilkos volt: vízbe ugrott. Még csak tizennégy éves múlt, de szíve már szét volt tépve s elemésztődött a bánatban, a mely érte, a mely kétségbeejtette és megrémítette ezt a fiatal, gyermeki öntudatot, a mely meg nem érde-melt szégyennel árasztotta el az ő angyali tiszta lelkét, a mely a kétségbeesés utolsó kiáltását szakította ki kebeléből, de a mely kiáltást nem hallották meg, hanem arczátlanul kigúnyolták a sötét éjben, mikor olyan hideg nyirok húzódott be az ablakon, mikor a szél dúdolt az ablak alatt...

Szvidrigajlov föleszmélt, fölállt az ágyról s az ablakhoz ment. Balfelől meglelte az ablak-zárat s kinyitotta az ablakot. A szél süvöltve rohant be szobájába s mintha zúzmarával hintette volna be arczát s csak egy szál inggel takart mellét. Az ablak alatt, a mint látszott, csakugyan volt valami kert féle, még pedig valami mulató-kert; valószínű, hogy nappal itt is énekesek működtek s teát hordtak az asztalra. Most a fákról és bokrokról harmat szitált az ablakra, sötét volt, mint a pinczében, úgy, hogy csak nagy nehezen lehetett a tárgyak foltjait megkülönböz-tetni. Szvidrigajlov lehajolva és lekönyökölve az ablak-párkányra, már mintegy öt perczig

nézett ki mereven ebbe a homályba. Az éjjeli sötétben elébb egy, aztán még egy lövés hallatszott.

- Ah! ez jeladás! A víz nő, - gondolta magában, - reggelig betör ott, a hol alacsonyabb a part, elönti az utczákat, a földszinti lakásokat és a pinczéket, kiönti a patkányokat s az esőben és szélben az emberek szitkozódva hurczolják föl a czókmókjukat az első emeletekre... De hány óra lehet most? - Alig hogy ezeket elgondolta, valahol egészen a közelben egy fali óra, mintha minden erejét megfeszítené, sietve hármat ütött. Ehe! egy óra múlva már virradni fog! Mit várjak még? Kimegyek mindjárt, egyenesen a petrovszki-parkba megyek: ott kikeresek egy nagyobb bokrot, a mely el van borítva esővízzel, úgy, hogy alig lehet hozzá érni az embernek a vállával, mert mindjárt millió harmatcsöpp ömlik a fejére... - Elment az ablaktól, bezárta azt, gyertyát gyújtott, fölvette a mellényét, kabátját, föltette kalapját s kezében a gyertyával kiment a folyosóra, hogy fölkeresse a rongyost, a ki valamelyik szobában mindenféle lom és hulladékai közt alszik; aztán kifizesse a szoba árát s elmenjen a vendéglőből. - A lehető legjobb idő, jobbat nem is kívánhatnék.

Sokáig járt a hosszú, alacsony folyosón, nem találva senkit sem s már éppen nagyot akart kiáltani, a mikor egy sötét zugban, egy ajtó és egy ócska szekrény között valami különös tárgyat vett észre, a mely mintha élőlény lett volna. Lehajlott a gyertyával s egy gyereket látott meg, öt évesnél nem idősebb leánykát; a gyermek nedves ruhában volt, reszketett és sírt. Mintha meg sem ijedt volna Szvidrigajlovtól, csak tompa bámulattal nézett rá nagy, fekete szemecskéivel s néha olyan csukló lélegzetet vett, mint a milyet a sokáig síró gyerekek szoktak venni, mikor abba hagyják a sírást és elcsendesülnek. A leányka arcza sápadt és fáradt volt; meg volt dermedve a hidegtől, de „hogy jött ez ide? bizonyosan elbújt itt és egész éjjel nem aludt." Szvidrigajlov elkezdte kikérdezni. A leányka egyszerre megélénkült s gyorsan, nagyon gyorsan hebegett valamit az ő gyerek-nyelvén. Volt abban valami a „mamácstától," hogy „mamácsta medvelte" valami csészéért, a melyet ő „összetölt." A leányka szünet nélkül beszélt; olyan formát lehetett kivenni a beszédéből, hogy üldözött gyerek, kit anyja, valami örökösen részegeskedő szakácsné, a ki valószinűleg ebben a vendéglőben szolgál, verni és rémítgetni szokott; hogy a leányka összetörte az anyja csészéjét s azért megijedt és még este elszökött; valószinű, hogy sokáig az udvaron volt elbújva, míg az eső esett, végre ide menekűlt, elbújt a szekrény mögött s itt űlt egész éjjel a zugban sírva, reszketve a nedvességben, a sötétségben és attól való félelmében, hogy most őt mindezért nagyon meg fogják verni. Szvidrigajlov fölvette a gyereket a karjára, bement vele a szobájába, letette az ágyra s kezdte levetkeztetni. A leányka rongyos czipőcskéi, a melyek meztelen lábaira voltak felhúzva, úgy át voltak ázva, mintha egész éjen át valami pocsolyában álltak volna. Levetkeztetve a leánykát, betette az ágyba és tetőtől-talpig bebúrkolta a takaróba. A leányka azonnal elaludt. Szvidrigajlov ezután megint sötéten elgondolkozott.

- Még csak ez kellett! - gondolta bosszankodva. - Milyen ostobaság! - Bosszúságában vette a gyertyát, hogy bármi áron fölkeresse a rongyos pinczért s mentűl hamarabb elmehessen innen. - Eh! ez a kis leány! - gondolta átkozódva, miközben már kinyitotta az ajtót, de megint visszatért a még egyszer megnézte a kis lányt, hogy alszik-e, és hogyan alszik? Vigyázva fölemelte a takarót. A leányka mélyen, nyugodtan aludt; felmelegedett a takaró alatt és sápadt arczán már pirosság mutatkozott. De milyen különös: ez a pirosság mintha erősebb és élénkebb lett volna, mint a rendes, gyermeki pirosság. - Ez lázas pir, - gondolta Szvidrigajlov, - ez olyan, mint a bortól való pirosság, mintha megitattak volna vele egy egész pohár bort. Piros ajkai mintha égnének, lángolnának: - mi ez? - Szvidrigajlovnak úgy tetszett, mintha a leányka hosszú, fekete szempillái megremegnének és pillognának, mintha felnyílnának s alóluk gonosz, éles, nem gyermeteg-tekintetű szemek néznének ki, mintha a leányka nem is aludnék, csak tettetné magát. Igen, úgy van: ajkai mosolyra vonulnak, de még mintha csak

tartózkodva. De ime: már egészen fölhagyott a tartózkodással; ez már nevetés, tökéletes nevetés; valami impertinens, kihivó van ebben az egyáltalában nem gyermekes arczban; ez elveteműlt, kamélia-arcz, a franczia leányoknak eladott, szemtelen kaméliás arcza. Ime: már mindkét szemét fölnyitotta; égő, szégyent nem ismerő tekintettel néz rá; ez a tekintet hí és nevet. Valami végtelenűl természetellenes és megalázó volt abban a nevetésben, azokban a szemekben, a gyermeknek mindezen alávalóságában. - Hogyan! Egy öt éves leány! - suttogott Szvidrigajlov őszinte rémülettel, - hát ez... hát mi ez? - De ime: a leány már egész égő arczával felé fordúl, kezét felé nyújtja... - Ah, átkozott! - kiált föl rémületében Szvidrigajlov... s abban a pillanatban fölébredt.

Szvidrigajlov ott ült az ágyon, a takaróba beburkolózva; a gyertya nem ég s odakint már teljes nappal van.

- Bolond éjjel! - Haragosan kelt föl, érezte, hogy nagyon meg van viselve; csontjai fájtak. Kint sűrű köd van s nem lehet semmit sem látni. Öt óra elmúlt; mindent elaludt! Felkelt, felöltötte kabátját és köpenyegét, a melyek még nedvesek voltak. Megkeresve zsebében a revolvert, kivette azt s megigazította benne a töltéseket, aztán leült, kivett a zsebéből egy jegyzőkönyvet s az első lapra nagy betükkel fölírt néhány sort, a melyeket még egyszer végig olvasott, aztán elgondolkozott s felkönyökölt az asztalra. A revolver és a jegyzőkönyv ott feküdtek könyöke mellett. A fölébredt legyek belepték az érintetlenűl maradt borjú-sűltet, a mely szintén ott volt az asztalon. Szvidrigajlov sokáig nézte a legyeket, végül pedig szabadon levő jobb kezével meg akart fogni egyet. Sokáig kapkodott, erőlködött, de nem sikerűlt egyet sem megfognia. Végül abban hagyva ezt az érdekes foglalkozást, összeszedte magát, megrázkódott, fölállt és határozott lépésekkel kiment a szobából. Egy percz múlva kint volt az utczán.

Tejszínű köd feküdt a városon. A sík, sáros faburkolaton a kis Néva felé vette útját. Homályosan látszott a kis Névának éjjel megdagadt vize, a petrovszkij-sziget, a nedves ösvények, a nedves fű, a nedves fák és bokrok s végűl az a bizonyos bokor... Kedvtelenűl kezdte nézegetni a házakat, hogy valami másra vigye át gondolatait. Sem gyalogjáróval, sem kocsival nem találkozott a proszpekten. Unalmasan és piszkosan bámúltak a világos-sárga fa-házikók, bezárt ablaktábláikkal. A hideg és nyirok átjárta egész testét s ő reszketni kezdett. Néha egy-egy bolt-föliratra bukkant s mindegyiket figyelmesen elolvasta. Már a faburkolat végére ért. Egy nagy kőházhoz jutott.

Egy piszkos, megijedt kis kutya, farkát bekunkorítva, átfutott előtte az úton. Valami részeg ember egy köpönyegben, arczczal a föld felé fordúlva, feküdt a járda mellett. Megnézte és tovább ment. Balfelől egy magas torony tünt elő. Hm! - gondolta magában, - ez lesz a jó hely... minek mennék a petrovszki-szigetre? Itt legalább törvényes tanúk lesznek... Csaknem fölkaczagott erre a gondolatra s befordúlt az -i-utczába. Ott volt a magastornyú ház. A ház bezárt kapujánál, vállal hozzá támaszkodva, állt egy kis ember, szűrke katona-köpenyegbe búrkolózva, fején achillesi réz-sisakkal. Aluszékony tekintettel, hidegen nézett a közeledő Szvidrigajlovra. A katona arczán az az örökös, savanyú alázatosság mutatkozott, a mely annyira jellemzi, kivétel nélkűl, a zsidókat. Mindaketten, Szvidrigajlov is, az Achilles is, egyideig némán nézték egymást. Végre az Achilles nem tartotta rendén valónak, hogy ez az ember nem részeg, ott áll ő előtte három lépésnyire, bámúl rá s nem szól egy szót sem.

- Na, mit keres itt maga magának? - szólalt meg, a nélkül, hogy megmozdúlt volna a helyéből.

- Semmit se barátom, adjon Isten! - felelt Szvidrigajlov.

- Itt nincs magának helye.

- De én külföldre utazom, barátom.

- Külföldre?

- Amerikába.

- Amerikába?

Szvidrigajlov kivette revolverét és felhúzta annak a kakasát. Achilles felrántotta a szemöldökét.

- Nű! mit akar? Itt nem szabad ilyen tréfákat csinálni.

- Már miért ne volna szabad?

- Mert nem szabad.

- No, barátom, nekem az mindegy. Ez igen jó hely: ha majd kérdezni fognak, hát majd feleld azt, hogy „elutazott Amerikába."

S a saját jobb halántékára irányozta a revolvert.

- Nü, mondom, hogy itt nem szabad, ez nem arra való hely! - reszketett az Achilles, egyre nagyobb szemeket meresztve.

Szvidrigajlov megrántotta a pisztoly ravaszát.

VII.

Ugyanaznap, de este, hét óra tájban Raszkolnyikov az anyja és nővére szállására ment, ugyanarra a Bakalejev-házban levő szállásra, a hol Razumihin helyezte el őket. A lépcső az utcáról vezetett föl. Raszkolnyikov oda érve, mintha tétovázott volna, hogy felmenjen-e vagy ne? Pedig nincs az a kincs, a miért visszatért volna; el volt határozva. Aztán úgy is mindegy: ők még semmit sem tudnak - gondolta - s engemet már megszoktak különcznek tekinteni... Ruhája rémítő volt: csupa piszok attól, hogy egész éjjel az eső verte benne, - aztán össze volt tépve és kuszálva. Arcza egészen ki volt kelve formájából a kimerültségtől, a rossz időtől, a fizikai erőtlenségtől s a csaknem huszonnégy óráig tartott vívódástól. Az egész éjszakát egyedül töltötte - Isten tudja hol? De legalább elhatározta magát.

Bekopogtatott; anyja nyitotta ki az ajtót. Dunyecska nem volt otthon. Még a szolgálót sem lehetett ez időben látni. Alexandrovna Pulhéria a nagy örömtől először nem bírt szólni, aztán megragadta a fia kezét és bevezette a szobába.

- No, csakhogy itt vagy! - kezdte aztán lelkendezve az örömtől. - Ne haragudj rám, Rogya, hogy olyan ostobán fogadlak, hogy sírok; nevetek én, nem sírok. Azt hiszed, hogy sírok? Nem; én örülök, de már olyan ostoba szokásom vau, hogy mindjárt kiperdülnek a könnyeim. Ez az apád halála óta van; mindenért sírok. Ülj le, galambocskám bizonyosan el vagy fáradva, úgy látom. Ah, hogy' be vagy sározva.

- Tegnap nagyon megáztam, anyácskám... - kezdte Raszkolnyikov.

- Sohse mondd, hogy miért! - szakította félbe Alexandrovna Pulhéria; - hát azt hiszed, hogy én most régi asszonyi szokásom szerint mindjárt faggatni foglak? Ne nyugtalankodjál a miatt. Hiszen értem én a te dolgodat, egészen értem; most már hozzászoktam az itteni szokásokhoz s igazán magam is belátom, hogy itt sokkal okosabban viselik magukat az emberek, egyszersmindenkorra átgondoltam magamban, miképp is érthetném én meg a te dolgaidat s minek kérnék én tőled számadást? Neked, Isten tudja, minő dolgaid és terveid lehetnek, vagy ki tudja

milyen eszméid támadnak, - hát mit háborgassalak én azzal, hogy miről gondolkozol? Én, látod... Ah! Uram Istenem! De mit is fecsegek összevissza, mint egy bódult!... Látod, Rogya, én a te czikkedet most már harmadszor olvasom az ujságból, Prokofjics Dmitrij hozta el. Hogy' elbámultam, mikor megláttam; lásd, te bolond asszony, - gondoltam magamban, - lásd, mivel foglalkozik ő, miken töri a fejét! A tudósok mind ilyenek. Meglehet, neki most újabb eszméi vannak; most azokon gondolkozik, én meg csak kínzom és busítom. Olvasom bizony, kedvesem, a czikkedet, és természetesen: igen sokat nem tudok benne megérteni; no, de hát azért az bizonyosan nagyon jó; mit is érthetnék én ahhoz.

- Mutassa csak, édes anyám.

Raszkolnyikov kezébe vette a lapot s csöndesen nézte a saját czikkét. Bármennyire ellenkezett is az helyzetével és lelkiállapotával, mégis különös édesbús érzés fogta el, a minőt minden író érez, midőn először látja nevét nyomtatva, kivált huszonhárom éves korában. Ez így tartott egy perczig. Miután elolvasott néhány sort, összeránczolta homlokát és rettentő bú szorította össze a szívét. Mindaz a lelki harcz, a melyet az utóbbi hónapok alatt kiállt, egyszerre eszébe jutott. Undorral és bosszúsan dobta a lapot az asztalra.

- Csak azt mondom, Rogya - már akármily ostoba vagyok is, de azért én is csak meg tudom ítélni, - csak azt mondom, hogy te nemsokára az elsők egyike, ha nem a legelső leszel a mi tudományos világunkban. És még azt mernék rólad mondani, hogy megzavarodtál! Ha-ha-ha! Tán nem is tudod, hogy azt gondolták felőled! Oh, az alávaló férgek! Hát hogy' is tudnának ők ilyen okosságot megérteni. Aztán meg Dunyecska is majdnem elhitt - ilyen valamit. Boldogult apád kétszer küldött be holmit az ujságoknak, először verseket (megvan nálam egy füzete, majd egyszer megmutatom neked), azután meg egy egész elbeszélést (még magam kértem, hogy én másolhassam le), aztán hogy' könyörögtünk mind a ketten, hogy fogadják el, - nem fogadták el! Én kedves Rogyám, ezelőtt hat-hét nappal megütköztem, meglátva ruhádat, hogy miből élsz meg, mit eszel és mivel ruházkodol? De most már látom, hogy megint csak ostoba voltam, mert csak akarnod kell s eszeddel és tehetségeddel mindent elérsz. Hanem hát, úgy látszik, idáig ezt még nem akarod és sokkal fontosabb dolgokkal foglalkozol.

- Dunya nincs itthon, mamácska?

- Nincs, Rogya. Nagyon gyakran nincs itthon, egyedűl hagy. Köszönettel tartozom Prokofjics Dmitrijnek, hogy eljárogat hozzám és rólad beszélget. Ő nagyon szeret téged és becsül, kedvesem. A húgodról nem is említem, hogy olyan nem igen nagy tisztelettel viseltetik irántam. Nem panaszkodom. Neki más a jelleme, nekem is más; őt elfoglalják valami titkos dolgai; nekem meg semmi titkom előttetek. Természetesen én erősen meg vagyok győződve, hogy Dunya nagyon eszes s azonkívül engem is, téged is szeret... hanem nem tudom, hogy mit akar. Te most olyan boldoggá tettél, Rogya, hogy eljöttél s ő most is sétál valahol; ha majd hazajön, azt mondom neki: „Itt volt a bátyád, hát te hol méltóztattál az időt eltölteni?" Ne is kényeztess el nagyon, Rogya: ha lehet, jer el, ha nem lehet - nem tehetünk mást, mint hogy várok. Hiszen azért én tudni fogom, hogy te szeretsz engem, nekem az elég. Majd olvasgatom a czikkedet, hallani fogok rólad másoktól, - de nem, nem: te is eljösz meglátogatni, ugy-e? Hiszen most is eljöttél, hogy megnyugtasd anyádat, hiszen látom, hogy...

Alexandrovna Pulhéria itt hirtelen sírva fakadt.

- Már megint mit csinálok! Ne nézz rám, ostobára! Oh, Uramisten, én meg itt ülök, - kiáltott föl s helyéről fölugrott, - hiszen van kávénk s nem kínállak meg! Oh, milyen a vénülő ember önzése! Mindjárt, mindjárt!

- Ne bántsa, kedves anyám, mindjárt elmegyek. Nem azért jöttem. Legyen szíves kihallgatni.

Alexandrovna Pulhéria félénken ment hozzá.

- Édes anyám, bármi történjék velem, bármit halljon rólam, bármit beszéljenek felőlem - fog-e engemet úgy szeretni, mint eddig? - kérdezte egyszerre túláradt szívvel, mintha nem gondolná, nem fontolná meg szavait.

- Rogya, Rogya, mi lelt? Hát hogy tudsz te ilyet még kérdezni is? Hát ki fog nekem rólad valamit mondani? Aztán én nem is fogok senkinek sem hinni, - akárki jöjjön hozzám, egyszerűen kikergetem.

- Eljöttem megmondani édes anyámnak, hogy mindig szerettem, s most is örülök, hogy Dunyecska nincs itthon, - folytatta hévvel, - eljöttem elmondani, hogy ha szerencsétlen lesz is édesanyám, ne feledje azt, hogy fia most jobban szereti, mint önmagát, s akármit képzelt is felőlem, hogy rossz vagyok és nem szeretem, mindez nem volt igaz. „Soha nem szűnöm meg édes anyámat szeretni... Nos, elég; úgy gondoltam, hogy így kell tennem és ezzel kezdenem...

Alexandrovna Pulhéria némán megölelte, szívéhez szorította őt és csöndesen sírt.

- Mi bajod neked, Rogya, azt én nem tudom, - szólalt meg végre; - én ez alatt az egész idő alatt azt gondoltam, hogy mi vagyunk terhedre s most látom, hogy téged valami nagy baj fenyeget s azért vagy olyan komor. Régen látom én ezt már, Rogya. Bocsáss meg, hogy fölemlítem; mindig ezen évődöm, éjjel sincs miatta nyugalmam. A múlt éjjel a húgod is szünetlenül lázban volt és önkívületében mindig rólad beszélt. Hallgattam, de semmit sem értettem belőle. Egész éjjel úgy járt-kelt, mintha veszteni vitték volna, valamit várt, valamit érzett és íme, jól érzett! Rogya, Rogya, mit akarsz? Elutazol valahová?

- El.

- Mindjárt gondoltam! De én is elutazhatom veled, ha kell. Dunya is; ő téged szeret, nagyon szeret, ha éppen kell, hát jöjjön velünk Szemjonovna Zsófia is; látod: én szívesen adok helyet neki a saját leányom mellett. Prokofjics Dmitrij majd segíteni fog málházni... no, hát... hova... utazol?

- Isten áldja meg, édes anyám!

- Hogyan? Hát még ma? - kiáltott föl anyja, mintha örökre elvesztené őt.

- Nincs maradásom, mennem kell, mennem...

- S én nem mehetek veled?

- Nem; maradjon itt térden állva s imádkozzék értem az Istenhez! Imádsága bizonyosan eljut az Istenhez.

- Megállj, megáldalak, keresztet vetek rád! Így, így! Oh, Istenem, mi lesz ebből!

Igen, Raszkolnyikov örült, hogy egyedül lehetett anyjával. E rettenetes idő alatt mintha könnyebb lett volna a szíve. Térdre esett anyja előtt, a lábát csókolta, aztán egymást átölelve sírtak. S Alexandrovna Pulhéria most már nem csodálkozott, nem kérdezősködött. Régen látta már, hogy az ő fiával valami rettenetes történt s hogy most valami borzasztó pillanat következett be arra nézve.

- Rogyám, kedvesem, elsőszülöttem, - szólt zokogva, - éppen olyan vagy most, mint voltál kicsi korodban, akkor is így jöttél hozzám, így megöleltél és csókolgattál; mikor még apád élt és együtt nyomorogtunk, te megnyugtattál bennünket már azzal is, hogy velünk voltál, s a mikor apádat eltemettem: hányszor sírdogáltunk együtt az ő sírján; épp így átölelkezve veled, mint most. S hogy én oly régóta sírok, az attól van, mert az én anyai szívem előre sejtette a bajt. A mint akkor este, először megláttalak, emlékszel reá? Mikor ide megérkeztünk: én egy

tekintetedből mindjárt kitaláltam, úgy összeszorult akkor a szívem, s ma, mikor kinyitottam neked az ajtót s rád néztem, mindjárt eszembe jutott, hogy: no, elérkezett a végzetes óra. Rogya, Rogya, csak nem utazol el mindjárt?

- Nem.

- Eljösz még?

- Igen... el...

- Rogya, ne haragudj meg, de kérdezősködni sem merek. Tudom, hogy nem merek, de legalább két szócskában mondd meg, hogy messze utazol-e?

- Nagyon messze.

- Aztán mi vár ott rád: valami hivatal, vagy előmenetel?

- A mit az Isten ád... csak imádkozzék értem...

Raszkolnyikov az ajtóhoz ment, de anyja utána sietett és kétségbeesett tekintettel nézett a szemébe. Alexandrovna Pulhéria arczán borzadály látszott.

- Elég, anyácskám, - mondá Raszkolnyikov, nagyon sajnálva már, hogy eszébe jutott eljönni.

- Nem örökre? Csak nem örökre tán? Hiszen csak eljösz még? Úgy-e: eljösz holnap?

- Eljövök, el; Isten áldja meg!

Végre kiszakította magát.

Az este friss, enyhe és világos volt. Raszkolnyikov a szállására ment; sietett. Naplementéig mindent el akart végezni. Addig nem szeretett volna senkivel sem találkozni. Szállásához érve, észrevette, hogy Násztászja ott hagyva a szamovárt, követi és szemmel kíséri őt. Talán van valaki nálam? - gondolta Raszkolnyikov. Utálattal gondolt Porfirra. De szobájához érve s kinyitva annak ajtaját, Dunyecskát látta meg, Dunya egyesegyedűl, mély gondolatokba merűlve űlt s úgy látszott, már régóta várakozott. Raszkolnyikov megállt a küszöbön. Dunya ijedten állt föl a divánról, s kiegyenesedett bátyja előtt. Bátyjára szegzett tekintete rémületet és vígasztalan fájdalmat árúlt el. Raszkolnyikov ebből az egy tekintetből megértette, hogy Dunya mindent tud.

- Bemenjek hozzád, vagy távozzam? - kérdezte tétovázva.

- Én egész nap Szemjonovna Zsófiánál űltem; vártunk téged. Azt hittük, bizonyosan eljösz.

Raszkolnyikov bement a szobába s tehetetlenűl űlt le egy székre.

- Nagyon gyönge vagyok, Dunya; már nagyon kimerűltem; pedig szeretnék legalább ebben a pillanatban teljesen uralkodni magamon.

Bizalmatlanúl nézett Dunyára.

- Hol voltál egész éjjel?

- Nem emlékszem rá. Látod Dunya, végképpen el akartam magamat határozni és igen sokat jártam a Néva körűl; erre emlékszem. Véget akartam ott vetni az egésznek, de... nem határoztam el magam... - suttogott, s bizalmatlanúl nézett Dunyára.

- Hál' Istennek! Mennyire féltünk attól én és Szemjonovna Zsófia. Azt kell hinnem, hogy bízol még az életben; hál' Istennek, hál' Istennek!

Raszkolnyikov keserűen mosolygott.

- Nem bíztam már; éppen most ölelkeztünk össze anyámmal és sírtunk; már nem bízom s kértem, hogy imádkozzék értem. Isten tudja, mi lesz ebből, Dunyecska, én magam sem értek ebből semmit sem.

- Anyánknál voltál? Elmondtad neki? - kiáltott föl Dunya elrémülve. - Csak nem mondtad el?

- Nem, nem mondtam el... szavakkal, de ő sokat megértett. Hallotta, mikor te éjjel önkívületedben beszéltél. Biztos vagyok benne, hogy félig már érti. Meglehet, rosszúl tettem, hogy elmentem hozzá. Igazán nem is tudom, minek mentem én oda? Rossz ember vagyok én, Dunya.

- Rossz ember s kész vagy a bűnhödésre! Mert kész vagy rá, úgy-e?

- Igen! Azonnal. Igen, hogy ezt a szégyent elkerűljem, vízbe akartam magam ölni, Dunya, de aztán, mikor már a víz fölött álltam, eszembe jutott, hogy ha ez ideig erős tudtam lenni, hát a szégyentől sem kell megijednem, - szólt, fölállva s Dunya elé lépve. - Büszkeség ez, Dunya?

- Büszkeség, Rogya.

Raszkolnyikov bágyadt szemében mintha tűz csillant volna meg; mintha jól esett volna neki, hogy ő még büszke.

- Hát nem képzeled azt, Dunya, hogy csak gyávaságból nem ugrottam a vízbe? - kérdezte leírhatatlan gúnymosolylyal nézve Dunya arczába.

- Oh, Rogya, ne beszélj, - szólt Dunya keserűen.

Vagy két percznyi szünet állt be. Raszkolnyikov földre szegzett, tompa tekintettel űlt, Dunyecska az asztal másik végén állt s fájdalmasan nézett rá. Raszkolnyikov hirtelen fölállt:

- Már késő van, el kell mennem. Azonnal megyek és följelentem magam. Csak azt nem tudom, miért megyek én magamat följelenteni?

Dunya arczán nehéz könnyek gördűltek végig.

- Te sírsz, húgom, s ide nyújthatod nekem a kezedet?

Dunya melegen magához ölelte.

- Hát a mint a bűnhödésbe mégy: nem mosod-e le magadról félig a bűnt? - mondta Dunya, még erősebben ölelve és csókolva.

- A bűnt! Miféle bűnt? - kiáltott föl Raszkolnyikov bizonyos meglepetéssel és haraggal. - Hát mert megöltem egy haszontalan, kártékony tetvet, azt a vén uzsorásnét, a ki senkinek hasznára nem volt, a kinek a megölése negyven bűn bocsánatát érdemli meg, a ki a szegényeket kiszipolyozta: - bűnt követtem én el? Nem gondolkozom én a bűnről s nem is akarom azt magamról lemosni. Hiába sziszegik felém minden oldalról: bűn, bűn! Csak most látom be, hogy milyen kislelkű vagyok, most, mikor elhatároztam, hogy bele megyek abba a szükségtelen szégyenbe. Csak azért határoztam el magam rá, mert gyáva és tehetetlen vagyok, meg talán azért is, hogy enyhítő körülményem legyen, mint a hogy' azt az a... Porfir... tanácsolta.

- Bátyám, bátyám, mit beszélsz? Hiszen vért ontottál! - kiáltott föl Dunya kétségbeesetten.

- A mit mindig ontanak! - vágott közbe Raszkolnyikov csaknem önkívületben, - a mi folyik és folyni fog ezen a földön mindig, mint a vízáradat, a melyet úgy öntenek, mint a pezsgő bort s a miért koronát adnak a Capitoliumban s a miért a vérontót azután az emberiség jótevőjének nevezik. Oh, csak nézz körűl jobban és figyelmesebben. Én csak jót kívántam az embereknek s száz és ezer jót cselekedtem volna ezért az egy ostobaságért, a mi hiszen nem is ostobaság, hanem egyszerűen balszerencse, mert az eszméje nem volt olyan ostobaság, mint a minőnek

most, a balsiker után, látszik... (a balsiker után minden ostobaságnak látszik!) Ezzel az ostobasággal én csak függetlenséget akartam szerezni magamnak, meg akartam tenni az első lépést, eszközhöz akartam jutni és minden nagyszerű haszonná lett volna... Hanem én... én az első lépést se bírtam el, mert én - hitvány vagyok. Ez az, ez a dolog bökkenője. Hanem azért még sem nézek a ti szemeitekkel; ha sikerült volna, megkoronáztak volna érte, most pedig benne vagyok a kelepczében.

- Oh, nem úgy van, egyáltalában nem úgy van! Mit beszélsz te, bátyám?

- Ah! nem ez a kellő forma, nem ez az aesthetikailag szép forma! No, én egyáltalában nem értem: miért megengedhetőbb forma az, ha rendszeres ostrom közben bombákkal lövöldözik az embereket? Az aesthetikától való félelem a gyöngeség első jele... Soha, sohasem láttam ezt be annyira, mint most s most még kevésbbé ismerem el bűnömet, mint valaha. Soha, sohasem voltam szilárdabb meggyőződésű és erősebb, mint most.

Még pirosság is mutatkozott halvány, megviselt arczán. De utóbbi fölkiáltása után kétségbeesett tekintettel nézett Dunya szemébe s annyi, de annyi fájdalmat látott annak tekintetében, hogy akaratlanúl is elgondolkozott. Érezte, hogy ezt a két szegény nőt szerencsétlenné tette. Akármit mondjon is, ő az oka...

- Dunyám, édesem! Ha bűnös vagyok, bocsáss meg nekem, (jóllehet, ha bűnös vagyok, nekem megbocsátani nem lehet). Isten veled! Ne vitatkozzunk. Ideje, hogy menjek, nagyon ideje. Ne jer utánam, könyörögve kérlek erre, nekem még előbb... Hanem menj haza s maradj anyánkkal. Kérve kérlek. Ez az én legutolsó, legnagyobb kérésem hozzád. Ne hagyd el őt egy perczre sem; én őt oly izgatott állapotban hagytam el, hogy aligha bírja azt elviselni: vagy belehal, vagy megőrűl. Légy mellette! Razumihin is veletek lesz; beszéltem vele... Ne sirass, igyekezni fogok, hogy férfi és becsületes legyek életemben, ha gyilkos vagyok is. Meglehet, hogy valamikor hallani fogsz rólam. Majd meglátod: nem fogok szégyenetekre válni, megmutatom én még... Most pedig a viszontlátásig! - sietett bevégezni, megint észrevévén, hogy utolsó szavaival, az azokban foglalt ígéretek hallatára megint olyan különös kifejezést öltöttek a Dunya szemei. - Miért sírsz? ne sírj; hiszen nem válunk el végképpen!... Ah! igen!... Megállj csak, elfelejtettem valamit...

Az asztalhoz ment, kivett abból egy vastag, piros könyvet, kinyitotta s kivett belőle egy kis elefántcsontra festett aquarell-arczképet. A háziasszony leányának, az ő menyasszonyának arczképe volt, a ki ideglázban halt meg; azé a különös leányé, a ki zárdába akart menni. Egy perczig ránézett arra a kifejezésteljes, beteges arczra, megcsókolta azt s átadta Dunyecskának.

- Ezzel én sokat beszélgettem még *arról is*, - egyedűl csak ő vele, - mondta elgondolkozva; - sokat rábíztam az ő szívére abból, a mi aztán oly fonákul ütött ki. Ne nyugtalankodjál, - fordúlt Dunyához, - ő nem volt velem egy véleményen, épp úgy, mint te, s nagyon örülök, hogy ő már nincs. A legfőbb dolog azonban, a legfőbb, hogy most egészen új fordulat kezdődik, ketté kell vágni a csomót, - kiáltott föl, megint visszatérve töprengéseihez; - véget kell vetni mindennek, de kész vagyok-e én erre? Akarom-e én ezt magam is? Azt mondják: szükséges ez megpróbáltatásom végett. De mire való ez az esztelen megpróbáltatás? Mire való? Vagy jobb belátásom lesz akkor, ha majd megtörnek a szenvedések, értelmem eltompúl, meglep a vénség gyöngesége a húszéves számkivetés után, - jobb belátásom lesz akkor, mint most? - s minek is éljek én már akkor tovább? Miért adom én rá most magamat, hogy majd úgy éljek? Oh, beláttam én ma hajnalban, mikor a Néva mellett álltam, hogy hitvány ember vagyok.

Végre mindketten távoztak. Dunyának nehezére esett elválni tőle; szerette őt! Dunya elment, de mintegy ötven lépés után visszafordúlt és bátyja után nézett. Még láthatta. Egy szöglethez

érve, ez is visszafordúlt; utoljára találkozott tekintetük; - de mikor Raszkolnyikov észrevette, hogy húga őt nézi, türelmetlenűl, csaknem bosszúsan intett kezével, hogy menjen el s ő maga határozott lépésekkel befordúlt a szögleten.

- Rossz vagyok, azt látom, - gondolta magában, elszégyelve magát egy perczre, a miért olyan bosszúsan intett Dunyának. - De minek is szeretnek annyira, mikor én azt nem érdemlem meg; oh, ha egyedűl állnék és nem szeretne senki, s én se szeretnék és nem szerettem volna soha senkit! *Mindez nem történnék velem!* Szeretném tudni, vajon ama tizenöt-húsz év után annyira magába fog-e térni a lelkem, hogy majd egész alázatosan pityergek az emberek előtt s minden szavamban gazembernek fogom magamat nevezni? Persze, persze! Ezért küldenek ők el engemet, ez kellene nekik... Járnak-kelnek az utczán, pedig mindannyiuk rossz és gazember már természeténél fogva, sőt rosszabb annál: idióta. S próbálnának csak engem fölmenteni, ezek mind őrűlt dühbe jönnének fölháborodásukban. Oh, beh gyűlölöm őket mind!

Mélyen elgondolkozott azon: milyen proczesszuson kell keresztül mennie, hogy minden gondolkozás nélkül megalázza magát mindenki előtt, de meggyőződésből ám! De hát miért is ne? Világos, hogy ennek így kell lenni. Vagy húsz évi szakadatlan rabság nem volna erre elégséges? A víz a követ is átmossa. De minek élni azután? Miért megyek én most oda, mikor jól tudom, hogy minden éppen úgy fog megtörténni és nem másképpen?!

Talán már századszor tette föl magának ezt a kérdést tegnap este óta, - hanem azért csak ment.

VIII.

Mire Szónyához ért, már sötétedni kezdett. Szónya egész nap roppant izgatottsággal várta. Egy ideig együtt várakozott Dunyával. Ez még reggel eljött hozzá, mert azt hallotta Szvidrigajlovtól, hogy Szónya „tudja azt a dolgot". Nem fogunk bele, hogy apróra leírjuk a két leány beszélgetését és siránkozását s hogy mennyire közeledtek egymáshoz. Dunya legalább azzal a megnyugvással ment el, hogy bátyja nem lesz egyedűl: hisz ő hozzá, Szónyához jött el legelőször vallomásával; benne kereste azt az embert, a kire számíthat, ha emberre lesz szüksége; ez el is fog vele menni oda, a hova sorsa rendeli. Nem is kérdezősködött e felől; tudta, hogy úgy lesz. Dunya bizonyos alázatossággal is nézett Szónyára, sőt ezzel az alázatosságával kezdetben csaknem fájdalmat okozott Szónyának. Szónya majd sírva fakadt, hiszen ő arra se tartotta magát méltónak, hogy Dunya rá nézzen. A Dunya szép arcza attól az időtől kezdve, mikor Raszkolnyikovnál először találkoztak s ő olyan tiszteletteljesen búcsuzott el tőle, örökre bevéső dött lelkébe, mint életének egyik legszebb és legkitörölhetetlenebb emléke.

Dunyecska végre nem bírt már türelmetlenségével és elment Szónyától, hogy bátyját ennek szállásán várja be; úgy érezte, hogy ez legelébb is oda fog menni. Magára maradva Szónya, mindjárt azzal a gondolattal gyötörte magát, hogy Raszkolnyikov még csakugyan öngyilkos lesz. Ettől félt Dunya is. Egész nap mindketten azzal igyekeztek egymást biztatni, hogy ez nem lehetséges és nyugodtabbak is voltak, míg együtt maradtak. Most azonban, mihelyt elváltak egymástól, egyik is, másik is csak arra gondolt. Szónyának eszébe jutott, a mit tegnap Szvidrigajlov mondott, hogy Raszkolnyikov előtt csak két út áll: a számkivetés, vagy... Ezenkívül Szónya ismerte Raszkolnyikov dicsvágyát, büszkeségét, hiuságát és hitetlenségét. Hát csak kislelküsége és a haláltól való félelme tartaná őt meg az életnek? - gondolta végre kétségbeesetten. A nap e közben leszállt. Szónya szomorúan állt az ablaknál s szakadatlanúl kinézett, hanem az ablakból csak a szomszéd ház homlokzatának meztelen fala volt látható. Végre midőn már teljesen azt hitte, hogy a szerencsétlen csakugyan öngyilkos lett, ez megjelent a szobában.

Szónya örömkiáltásba tört ki. De Raszkolnyikov arczára tekintve, egyszerre elsápadt.

- No Szónya, - mondá Raszkolnyikov, - a keresztjeidért jöttem. Te magad küldtél volt engem a keresztútra; hát miért ijedtél meg most, hogy végre rátértem a dologra?

Szónya kimondhatatlan kínt érzett. Különösnek tetszett neki ez a hang; hideg borzongott végig egész testén, de egy percz múlva rájött, hogy a hang is, a szavak is csak bevezetés. Raszkolnyikov úgy beszélt vele, mintha valahova félre, valami zúgba nézett volna s ki akarná kerülni tekintetét.

- Lásd Szónya, meggondoltam a dolgot, az hiszem: ez lesz a legjobb. Mert... No, de nincs mit sokáig beszélgetni. Csak tudod-e, mi bosszant engem? Az, hogy azok az ostoba, vad emberek mindjárt lefognak, rám szegezik fegyverüket, ostoba kérdéseket intéznek hozzám, a melyekre kénytelen leszek felelni, - újjal fognak rám mutogatni... Piha! Tudod, nem megyek Porfirhoz; ő nagyon megbosszantott. Inkább elmegyek az én jó ismerősömhöz, a Puskaporhoz; hogy' meg fogom azt lepni, milyen hatást fogok tenni nála! Csakhogy hidegvérűbbnek kellene lennem; az utóbbi időben nagyon epés lettem. Képzeld csak: az imént ököllel fenyegettem meg a hugomat, csak azért, mert megfordult, hogy még utoljára láthasson. Disznóság tőlem! Ah! hová jutottam! No, hát hol vannak azok a keresztek?!

Mintha nem lett volna ura magának. Nem bírt egy helyen egy perczig állva maradni, sem egy tárgyra nem bírta összpontosítani figyelmét; egyik gondolata átugrotta a másikat, összevissza beszélt, kezei remegtek.

Szónya szó nélkül vett ki egy fiókból két keresztet, egyik cziprusból, a másik rézből volt; keresztet vetett elébb magára, aztán Raszkolnyikovra s ennek a mellére akasztotta a cziprus-keresztet.

- Ez annak a symboluma, hogy fölveszem magamra a keresztet, heh ehe! Hiszen ez ideig keveset szenvedtem. Cziprus-kereszt: ez azt jelenti, hogy ez közönséges, népies; a rézből valót - a Lizavetáét - megtartod magadnak; mutasd csak! hogy' volt ez ő rajta... abban a pillanat-ban? Én is ismerek két ehhez hasonló keresztet; egyik ezüstből van, a másik képen. Akkor odadobtam a vén asszony mellére. Most azt kellene magamra öltenem... Az volna az igazi... Egyébiránt én csak fecsegek s a fődolgot elfelejtem; olyan szórakozott vagyok... Csak azért jöttem. (Hm! azt hittem, többet is fogok mondani.) Hiszen magad is azt akartad, hogy el-menjek, nos: hát majd ülni fogok a tömlöczben s beteljesedik a te akaratod; no hát miért sírsz? Te is sírsz? Hagyd abba, elég; oh beh nehezen esik nekem az ilyen!

Aztán enyhébb érzelmek keletkeztek benne; szíve meg volt hatva, a mint Szónyára nézett; - Szegényke, mi lelte? - gondolta magában; - mije vagyok én neki? Miért sír, miért ragaszkodik úgy hozzám, mint az anyám, vagy Dunya? Mintha dajkám volna.

- Vess magadra keresztet és imádkozzál legalább egyszer, - kérte őt Szónya remegő, félénk hangon.

- Oh, ha csak az kell, szívesen akárhányszor! S tiszta szivből, Szónya, tiszta szívből...

Egészen mást akart mondani.

Néhányszor keresztet vetett magára, Szónya kendőt vett a fejére. Az a zöld drap-de-dame kendő lehetett az, a melyről egyszer Marmeladov mint „családi" kendőről emlékezett meg.

Raszkolnyikovnak eszébe jutott ez, de nem kérdezte meg. Tényleg érezni kezdte, hogy nagyon szórakozott s rendkívül izgatott. Megijedt ettől. Egyben az is kellemetlenül hatott rá, hogy Szónya vele akar menni.

- Mit akarsz? Hova készülsz? Maradj, maradj! egyedül akarok menni, - kiáltott föl kislelkűn; bosszúsan s nem haragosan ment az ajtóhoz. - Az kéne még, hogy egész suite-tel menjek! - dörmögött kimenőben.

Szónya a szoba közepén maradt. Még csak el sem búcsúztak egymástól s Raszkolnyikov mindjárt el is feledkezett róla; az ő szívében csak egy nyugtalanító gondolat tépelődött:

- De hát így van-e mindig? - gondolta újra és újra, a mint a lépcsőn lefelé haladt; - Hát nem lehetne ezt abban hagyni, mindent másra változtatni... s nem menni oda?

Hanem azért csak ment. Egyszerre végleg úgy érezte, hogy nincs itt már min tépelődni. Kiérve az utczára, eszébe jutott, hogy nem búcsúzott el Szónyától, hogy az ott maradt a szoba közepén az ő zöld kendőjében, mozdulni sem merve az ő ingerültsége folytán; - megállt egy pillanatra. Ebben a pillanatban egy világos gondolata támadt, mintha csak azért késett volna az a gondolat idáig, hogy végképp lesújtsa.

- De minek is mentem én ő hozzá! Azt mondtam neki, hogy dolgom van vele; micsoda dolgom? Egyáltalában semmi dolgom sem volt vele! Kijelenteni, hogy *megyek*; hát minek ez? Micsoda kötelesség ez? Szeretem-e vagy mi? Dehogy szeretem, dehogy! Hiszen most is elriasztottam magamtól, mint egy kutyát. Volt nekem szükségem az ő keresztjére? Oh, be nagyot sülyedtem! Nem, a könnyeire volt szükségem, szükségem volt, hogy lássam az ijedelmét, lássam: mint fáj és szorúl össze a szíve. Arra volt szükségem, hogy sajnálkozást keltsek, hogy késedelmeskedjem, hogy' embert lássak. S nekem volt bátorságom ezeket remélni, így ábrándozni magam felől, nekem, a koldusnak, a semminek, a rosszak rosszának.

A csatorna felé ment s nem volt már messzire czéljától. De a hídhoz érve megállt és hirtelen befordulva a hídra, a széna-piaczra ment.

Kíváncsian nézegetett jobbra-balra, érdeklődéssel nézett meg minden tárgyat, de semmire sem bírta figyelmét összpontosítani; minden elvillant előtte. - Egy hét vagy egy hónap múlva majd ezen a rabok kocsiján, ezen a hídon keresztül visznek engem valahova; hogy' fogok majd lenézni erre a csatornára - eszembe jut-e majd mindez? - gondolta magában. - Hát ennek a czégnek betűit hogy' fogom majd akkor elolvasni? Ime, az van ráírva, hogy *„Társ-üzlet"*, nos jól megjegyzem magamnak az *á* t, az *á* betüt, aztán megnézem majd egy hónap mulva ugyanezt az á-t; milyennek fogom látni? Mit fogok akkor érezni és gondolni?... Istenem, milyen hitványak lehetnek ezek az én mostani... tépelődéseim! Persze, mindez igen érdekes lehet... a maga nemében... (hahaha! mi nem jut eszembe!)... úgy teszek, mint egy gyerek, magam magamat rémítgetem; ugyan miért gyalázom magamat? Piha, hogy lökdösődnek! Ez a vastag német - bizonyosan ez lökött meg; ugyan tudja-e, kit lökött meg? Egy asszony a gyerekével alamizsnát kér; érdekes, hogy jobb sorsúnak néz engemet magánál. Ejnye csupa kuriózumból is adni kellene neki. Ni, van is egy öt kopejkás a zsebemben, ugyan hogy' került ide? Nesze, nesze... vedd el matuska.

- Áldjon meg az Isten! - hallatszott a koldus asszony síró hangja.

Raszkolnyikov a széna-piaczra ért. Kellemetlen, nagyon kellemetlen volt neki a nép között lökdösődni, hanem azért mégis éppen oda ment, a hol több népet látott. Mindent odaadott volna a világon azért, hogy egyedűl lehessen, de jól érezte, hogy egy pillanatig sem lehetne egyedűl. A tömegben egy részeg garázdálkodott; mindenképen tánczolni akart volna, de mindig félre bukott. Raszkolnyikov áttörte magát a tömegen, néhány perczig nézte a részeget s egyszer csak szakgatottan fölkaczagott. Egy percz múlva már elfelejtette ezt is, sőt - bár reá nézett - nem vette észre. Aztán eltávozott, azt sem tudva, hogy merre jár; de a mint a tér közepére ért, különös változás történt rajta, egyszeribe különös érzés kezdett rajta uralkodni, megkapva testét, lelkét.

Eszébe jutottak Szónya szavai: Menj el a kereszt-útra, hajtsd meg magad az emberek előtt, csókold meg a földet, a melyet befertőztettél s mondd el az egész világ előtt: Gyilkos vagyok! A mint ez eszébe jutott, összerázkódott. És már annyira nyomta végnélküli töprengése és izgatottsága, kivált az utóbbi órákban, hogy egészen átadta magát legutóbbi érzelmének. Ez az érzés mintegy rohammal jött rá: lelkébe, egy szikrát lövelt, s egyszerre egészen elborította a tűz. Raszkolnyikov egészen ellágyúlt s könnyei kicsordúltak. A mint állt, úgy esett végig a földön.

Térden állt a tér közepén, lehajlott a föld felé s megcsókolta azt a sáros földet édesen, boldogan. Fölkelt és még egyszer meghajtotta magát.

- Nézd csak, ez vezeklik! - jegyezte meg egy mellette álló legény.

A többiek elkaczagták magukat.

- Hja, czimboráim, - tette hozzá egy kapatos polgár, - ez Jeruzsálembe készül, most a hozzátartozóitól, a szülőföldjétől búcsúzik, tiszteltetni az egész világot, csókoltatja Szent-Pétervár városát és a dominiumát.

- Még fiatal legényke, - szólt egy harmadik.

- S úriházból való! - jegyezte meg valaki komoly hangon.

- Mai napság nem igen lehet már tudni, ki úri, ki nem.

Ezek a megjegyzések visszatartották Raszkolnyikovot, azok a szavak, hogy „gyilkos vagyok", a melyek talán már a nyelvén lehettek, megfagytak benne. Hanem a gúnyt nyugodtan elviselte s fel sem indúlva rajta, elindult egy sikátoron át egyenesen a hivatalos helyiség felé. Abban a perczben, midőn a széna-piaczon másodszor hajtotta meg magát a földig, balra fordúltában, mintegy ötven lépésnyire Szónyát pillantotta meg. Szónya egy fabódé mögé bújt előle; úgy látszik, mindenütt követte a Raszkolnyikov roskatag lépteit. Raszkolnyikov megnézte s végképpen meggyőződött e pillanatban, hogy Szónya most már el nem válik tőle soha s hogy követni fogja a világ végire is, a hova veti őt a sors. Egész szívében megrendűlt... no, de hát elért már a végzetes helyre.

Elég bátran ment be az udvarra. A harmadik emeletre kellett fölmennie. - Mikor érek én oda föl, - gondolta magában. Általában úgy tetszett neki, hogy a végzetes pillanat még messze van, még sok idő van arra, hogy sok mindent fölgondolhasson.

Újra az a szemét, ugyanazok a tojáshéjak a kanyargó lépcsőkön, a lakások ajtai megint csak úgy széltére nyitva vannak, ugyanazok a konyhák, a melyekből gőz és bűz ömlik ki. Raszkolnyikov nem volt itt azóta. Lábai zsibbadtak és roskadoztak, de azért csak ment. Megállt egy pillanatra, hogy lélegzetet vegyen, hogy rendbe hozza magát, hogy *emberi formája legyen*. De minek? Miért jutott megint eszébe, hogy mit csinál? Ha már ki kell üríteni ezt a poharat, hát nem mindegy már akkor? Mentül hitványabbúl nézek ki, annál jobb. Eszébe jutott Poroh Petrovics Ilya (a Puskapor-hadnagy), alakja. Csakugyan ahhoz menjen-e? Nem mehetne máshoz? Például Fomics Nikodimhoz? Vagy nem jó volna visszafordúlni s elmenni magához a főnökhöz? Legalább magánúton végeznék el... Nem, nem! A Puskaporhoz, a Puskaporhoz! Ha ki kell inni, hát kiissza egy hajtásra.

Egészen lehűlve s alig tudva valamit magáról, benyitott az irodába. Az irodában ezúttal igen kevesen voltak, valami házmesterféle állt ott s még egy parasztember. Az őr ki se nézett a ketreczéből. Raszkolnyikov bement a második szobába. - Meglehet, hogy még nem is fog kelleni szólnom, - gondolta magában. - Itt egy polgári öltözetben levő írnok valamit írt az

asztalán. A szögletben űlt egy másik írnok; Zametov nem volt ott. Fomics Nikodim, - természetesen, - szintén távol volt.

- Nincs itt senki? - kérdezte Raszkolnyikov, az asztal mellett ülő emberhez fordúlva.

- Kit tetszik keresni?

- A-á-á! Hallatlan ritkaság, orosz szellem van itt... no, hogy' is van a versben... már elfelejtettem! Va-an szerencsém! - hallatszott egyszerre egy ismerős hang.

Raszkolnyikov összerázkódott. Poroh állt előtte, a ki a harmadik szobából jött ki. - Ez a sors ujja, - gondolta Raszkolnyikov, - miért van ő itt?

- Hozzánk tetszett jönni? Mi ügyben? - kiáltott Petrovics Ilya. (A mint látszott, igen jókedvben s tán egy kicsit „lelkes" állapotban is volt.) - Ha valami elintézni valója volna, úgy még jókor tetszett jönni. No, de ha valamiben szolgálhatok... Bevallom, hogy... ejnye, no, hogy' is csak? Bocsásson meg...

- Raszkolnyikov.

- No persze: Raszkolnyikov! Vagy azt hiszi, hogy elfeledtem már? Már, engedelmet kérek, ilyet ne tegyen föl rólam... Rodion Ro... Ro... Rodionics, - úgy-e kérem?

- Romanovics Rodion.

- Úgy, úgy, úgy! Romanovics Rodion, Romanovics Rodion! Dehogy felejtettem el, sőt nem egyszer emlegettem is önt. Bevallom: nagyon sokszor bántott az engem, hogy önnel akkor olyan... később fölvilágosítottak, megtudtam, hogy ön fiatal író, sőt tudós... S úgy szólván az első próbálgatás... Oh Istenem! Hát hol az az író és túdós, a ki eleinte nem követett el valami furcsaságot! Én és a feleségem, no, az egészen bolondja... az irodalomnak és művészetnek! Talentummal, tudománynyal, éles elmével és szellemmel mindent el lehet érni. A kalap, - hja, mit ér például a kalap? A kalap semmi; én a kalapomat Czimermannál szoktam vásárolni; hanem a mi a kalap alatt van s a mi a kalap alól kikerűl: azt már nem vehetem meg... Bevallom: föl is akartam önt keresni, hogy kimentsem magamat, de eszembe jutott, hogy hátha ön... No, de nem is kérdezem, hogy mivel szolgálhatok? Azt mondják, a kegyed családja ide érkezett.

- Igen, anyám és nővérem.

- Sőt voltam is oly szerencsés és boldog, hogy találkoztam a kegyed húgával, - művelt, bájos teremtés. Bevallom, nagyon restellem, hogy akkor úgy összehorgoltam kegyeddel. Bolond eset! Az a különös gyöngeség, a mely miatt akkor én kegyeddel bizonyos tekintetben rosszúl bántam, később a legfényesebben igazolódott. Babona és fanatizmus! Én értem az ön indignációját. Talán bizony családja számára szállást tetszik keresni?

- Ne-em, csak úgy... Eljöttem megtudni... azt hittem, hogy itt találom Zametovot.

- Ah, úgy! Hiszen önök megbarátkoztak; hallottam. No, Zametov nincs itt, nem alkalmazták a hivatalban. Oh igen: mi elvesztettük Grigorjevics Sándort! Tegnap este óta se égen, se földön semmije; rakonczátlankodott... s akközben mindenkivel összeveszett... még pedig igen kellemetlenűl... Szeles fiatal ember, egyéb semmi; pedig szép reményekre jogosított; hát így jár az ember velök, a fiatalság legjobbjaival. Valami vizsgát akar tenni; hiszen nálunk csak egy-két szót kell tudni, össze-vissza szalmázni mindent s azzal meg van a vizsga! Ezek nem olyanok, mint ön, vagy az ön barátja, Razumihin úr. Az ön előmenetele a tudományos pályán van s önt már nem semmisíthetik meg a sikertelenségek. Önnek az élet czifraságai, hogy mondjam: nihil est, - ön aszkéta, barát, remete... Az ön élete: a könyv; füle mögött a toll, tudományos kutatások, ez az, a mi az ön lelkét eltölti. Én magam is némileg... olvasta ön kérem Livingston iratait?

- Nem.

- Hát én olvastam. - Mai napság különben a nihilisták nagyon elszaporodtak; de hát érthető; milyen idők ezek, úgy-e, kérem? Hanem én önnel... azt hiszem, hogy ön talán csak nem nihilista? Feleljen nyíltan, kérem, egész nyíltan!

- Ne-e-m, nem vagyok nihilista.

- De kérem, legyen velem szemben egészen őszinte, ne röstellkedjék, mintha csak maga-magával beszélne. Más dolog a hivatalos szolgálat, ismét más a... ön most azt gondolta, hogy azt akarom mondani: a *barátság*, nem, nem találta ki! Nem a barátság, hanem a polgári és emberi érzelem, a humanitás és szeretet érzelme a felsőbb lény iránt. Lehetek én hivatalos személy, hivatalos elfogultságban, de azért bensőmben mindig köteles vagyok védeni a polgárt és az embert s számot adni... De hát ön az imént Zametovot említette. Zametov olyan ember, hogy franczia módra, tisztességtelen helyen skandalumokat csinál pezsgő, vagy Don vidéki bor mellett: no hát ez az önök Zametovja! Én meg talán, hogy úgy mondjam, lángolok az odaadástól és magasabb érzelmektől, s azonkívül van állásom, hivatalom, betöltöm a helyemet! Feleséges vagyok és gyermekeim is vannak. Teljesítem polgári és emberi kötelességemet, - de - engedjen meg - ki ő? Úgy beszélek önnel, mint művelt emberrel... Ej, azok a bábaasszonyok nagyon szaporodnak.

Raszkolnyikov kérdőleg húzta föl szemöldökét.

Petrovics Ilya szavai - a ki, úgy látszik, csak nem régen kelt fel az asztaltól - legnagyobb részt mint üres hangok peregtek le előtte. Hanem egy részét mégis megértette; kérdőleg nézett s nem tudta, hogy hová fog az kilyukadni.

- Azokról a nyírott hajú leányokról beszélek - folytatta a bőbeszédű Petrovics Ilya - és bábaasszonyoknak neveztem el őket s úgy hiszem, hogy ez az elnevezés nagyon találó. He-he! Akadémiára mennek, anatómiát tanúlnak; no hát tegyük föl, hogy én megbetegszem, hát azt hiszi: ilyen leányzót hivatok, hogy gyógyítson? He-he!

Petrovics Ilya hahotázott, nagyon meg levén elégedve szellemességével.

- Tegyük föl, hogy ez mind a fölvilágosúltság után való mérhetetlen szomj; nos megtörténik a felvilágosodás és azzal vége! De minek aztán vele visszaélni? Minek megsérteni tisztességes személyeket, mint a hogy' az a semmirevaló Zametov cselekszi? Miért sértett ő meg engem, kérdem öntől? - Nem is képzeli, mennyire szaporodik az öngyilkosok száma. Az emberek elpocsékolják az utolsó garasukat is, aztán megölik magukat. Leányok, fiatal fiúk, vén emberek... Ime, ma reggel is valami nem rég ideérkezett úrról jön a hír. Pavlics Nil úr! mondja csak, hogy' hivják azt a gentlemant, a kiről az imént jelentették, hogy a peterburgi-utczán agyonlőtte magát?

- Szvidrigajlov, - felelte valaki nyersen, részvét nélkűl a másik szobából.

Raszkolnyikov összerezzent.

- Szvidrigajlov! Szvidrigajlov agyonlőtte magát? - kiáltott föl.

- Hogyan? Hát ön ismeri Szvidrigajlovot?

- Igen, ismerem... nemrég érkezett ide...

- Nos, igen; nem rég érkezett ide. Felesége meghalt, pedig oly skandalózusan, hogy nem is képzelné az ember... jegyzőkönyvében néhány szót hagyott hátra, a melyben tudatja, hogy ép észszel, saját elhatározásából hal meg s ne okoljanak senkit halála miatt. Mondják, hogy pénze volt. Honnan tetszik ismerni?

- Én... ismerem... a hugom nevelőnő volt náluk...

- Ba-ba-ba!... Igy hát felvilágosításokat adhat felőle. S ön nem is gyanakodott?

- Tegnap láttam őt... ő... bort ivott... én semmit sem tudtam.

Raszkolnyikov úgy érezte, mintha valami rázuhant s őt összenyomta volna.

- Megint mintha elsápadt volna! Itt olyan rekedt levegő van...

- Mennem kell - mormogott Raszkolnyikov, - bocsásson meg, hogy háborgattam...

- Oh kérem, a hányszor csak tetszik! Nagyon szép, hogy meglátogatott s örülök, hogy...

Petrovics Ilya még kezet is nyújtott neki.

- Csak azért jöttem... szerettem volna Zametovval...

- Értem, értem; nagyon örültem.

- Nagyon... örültem, a viszontlátásig... - mosolyodott el Raszkolnyikov.

Kiment; ingadozott. Feje keringett. Nem érezte, hogy áll-e a lábán. Elindúlt a lépcsőn lefelé, jobb kezével a falhoz támaszkodva. Úgy tetszett neki, hogy valami szolga, a ki fölfelé jött az irodába tartva, kezében könyvvel, - meglökte; - hogy valahol az alsó emeleten egy kis kutya hangosan ugatott, s hogy valami asszony a kutyához hajított valami laskanyujtót és kiabált rá. Lement s az udvarra lépett. Az udvaron, a kijárás mellett állt Szónya halott-halványan s magából kikelve nézett Raszkolnyikovra. Raszkolnyikov megállt előtte. Szónya arczán valami fájdalmas, kínos kifejezés volt látható. Kezét összecsapta. Raszkolnyikov ajkain színtelen, téveteg mosoly mutatkozott; megállt, elmosolyodott s visszafordúlt a lépcsőre és elindúlt megint az iroda felé.

Petrovics Ilya már ült és valami iratokba temetkezett. Előtte ugyanaz a paraszt ember állt, a ki csak az imént lökte meg Raszkolnyikovot a lépcsőn.

- Á-á-á! Ujra itt van! Itt hagyott valamit?... Nos, mi baja?

Raszkolnyikov halvány ajkakkal, mozdúlatlan tekintettel, csöndesen közeledett felé, odaállt az asztalhoz, rátámaszkodott kezével, valamit mondani akart, de nem bírt; csak valami összefüggéstelen hangokat adott.

- Rosszúl van, széket hamar! Üljön le a székre, üljön le! Vizet!

Raszkolnyikov lebocsátkozott a székre, de szemeit nem vette le Petrovics Ilyának nagyon kellemetlen meglepetést kifejező arczáról. Egy perczig megint mindketten egymásra néztek és vártak.

- Én... - kezdte Raszkolnyikov.

- Igyék egy kis vizet.

Raszkolnyikov elhárította kezével az oda kínált vizet és csöndes, szakgatott, de érthető szavakkal mondta:

- *Én öltem meg a multkor fejszével az öreg hivatalnoknét és nővérét Lizavetát és én raboltam ki.*

Petrovics Ilya eltátotta a száját. Mindenfelől oda futottak.

Raszkolnyikov ismételte vallomását...

- - - -

EPILOGUS.

I.

Szibéria. Széles, puszta folyó partján terül el egy város, Oroszország egyik kormányzósági központja; a városban vár van, a várban fegyház. A fegyházban már kilencz hónap óta ül a második fokú nehéz kényszermunkára ítélt Raszkolnyikov Rodion. Bűne elkövetése óta már majdnem másfél esztendő múlt el.

A bűnügy letárgyalása minden nagyobb akadály nélkül folyt le. A bűnös szilárdan, pontosan és világosan fentartotta vallomását, nem bonyolította össze a körülményeket, nem igyekezett a tények elhallgatásával magára nézve előnyösebbé tenni a helyzetet, nem felejtett el semmi aprólékos részletet sem. Utolsó vonásig elbeszélte a gyilkosság lefolyását, megmagyarázta annak a toknak, a kis fa-deszkának és a rákötött érczsúlynak a titkát, a melyet a meggyilkolt vén asszony kezében találtak; apróra elbeszélte: mint vette el a meggyilkolttól a kulcsokat, leírta ezeket a kulcsokat, a ládát s hogy mikkel volt az tele, sőt még meg is nevezett azokból néhány tárgyat; megmagyarázta a Lizaveta meggyilkolásának a titkát is; elmondta: hogy' jött oda és hogy' kopogtatott Koch, azután a diák ismételte, a mit azok egymásközt beszéltek; elmondta: hogy' futott ő le aztán a lépcsőn és hallotta a Mikolka és Mityka hanczurozását, hogy' bújt el az üres lakásban, hogy' ment haza, - végül megmutatta az udvaron a Voznesenszkij proszpekten, a kapu mellett, a követ s a kő alatt meg is találták a holmit és a pénzerszényt. Egy szóval a dolog egész világos volt. A vizsgálók és bírák nagyon, nagyon csodálkoztak a többi közt azon, hogy Raszkolnyikov egy kő alá rejtette a holmit és a pénzszekrényt a helyett, hogy azokat fölhasználta volna, - de még inkább azon, hogy nemcsak nem emlékezett részletesen az általa elrabolt tárgyakra, hanem még azok számát sem tudta. Különösen az a körülmény, hogy az erszényt még ki sem nyitotta s azt sem tudta, hogy mennyi pénz van abban, valószínütlennek látszott; (az erszényben háromszáztizenhét ezüst rubel és három huszkopejkás pénzdarab volt; attól, hogy sokáig voltak a kő alatt, a fölülfekvő, legnagyobb papírpénzek nagyon megványadtak.) Sokáig igyekeztek kideríteni, hogy miért hazudik a vádlott éppen ebben az egy pontban, mikor minden egyébben önkéntesen és helyesen bevall mindent. Végre némelyek (különösen a psychologusok) azt is föltételezték, hogy a vádlott csakugyan nem nézte meg az erszény belsejét s azért nem is tudja, hogy mi volt abban s mert ezt nem tudta, azért rejtette a kő alá; ebből aztán azt következtették, hogy a bűnt a vádlott nem követhette el másképpen, mint bizonyos időleges észbeli megzavarodásában, úgyszólván a gyilkosság és rablás beteges monomániájában, a nélkül, hogy czélja és számítása lett volna ebből hasznot húzni. Ez időben éppen divatba jött az időleges elmezavar theoriája, a mely zavart oly gyakran igyekeznek napjainkban ráfogni a különféle bűnösökre. Ezenkívül Raszkolnyikov régtől való hipochondrikus állapotát sok tanú is pontosan bizonyította, így: Zoszimov orvos, aztán Raszkolnyikov volt barátai, háziasszonya s a cseléd. Mindez nagyban hozzájárult ama következtetéshez, hogy Raszkolnyikov nem hasonlítható közönséges gyilkoshoz, zsiványhoz és rablóhoz, hanem hogy itt valami más ügygyel van dolguk. Az így vélekedők nagy bosszúságára maga a bűnös úgyszólván meg sem próbálta magát védelmezni; az utolsó kérdésre, hogy hát voltaképpen mi indíthatta őt a gyilkosságra és rablásra, egész nyiltan, az ő sajátos nyers őszinteségével azt felelte, hogy mindennek nyomorúságos helyzete, szerénysége, tehetetlensége volt az oka, valamint az, hogy szerette volna életpályáján való haladását néhány, legalább háromezer rubellel könnyebbé tenni, a mely összegről azt hitte, hogy a meggyilkoltnál megtalálja. A gyilkosságra könnyelmü és kislelkű jelleménél fogva határozta el

magát, hajtatva ezenkívül a szegénységéből és szerencsétlenségéből folyó izgalmai által. Arra a kérdésre, hogy mi indította maga-magának a följelentésére, bevallotta nyíltan, hogy tiszta szívből eredő megbánás. Mindez már majdnem az érzéktelenségig ment...

Az ítélet azonban szelídebbűl ütött ki, mint várni lehetett volna, tekintve a teljes bűnösséget; - de enyhébb volt az ítélet talán azért is, mert a bűnös nemcsak nem igyekezett magát védeni, de mintha még inkább azon lett volna, hogy mentűl jobban bevádolja magát. Minden különös és sajátos körülményt tekintetbe vettek. Hogy a bűnös a bűn elkövetése előtt beteges és elhagyott állapotban volt, az iránt semmi kétség sem forgott fenn. Azt, hogy az elrablott holmit nem használta föl, részben annak tudták be, hogy fölébredt benne a megbánás, részben pedig annak, hogy elméje a bűn elkövetésekor nem volt egészen tiszta. Lizaveta megölése szintén az utóbbi föltevés bizonyítékául szolgált: valaki két gyilkosságot követ el s ugyanakkor elfelejti azt, hogy az ajtó nyitva van! Végül az önkénytes jelentkezés éppen abban az időben, mikor az ügy rendkívül össze volt bonyolítva egy babonás embernek (Nikolájnak) hazug jelentkezésével, s ezenkívül, mikor a valódi bűnöst illetőleg nemcsak világos nyom nem volt, de úgyszólván gyanú is alig létezett (Petrovics Porfir teljesen megtartotta szavát), - mindez a körülmény befolyással volt arra, hogy az itélet enyhébben üssön ki.

Ezeken kívül még más, egészen váratlan körülmények is mutatkoztak, a melyek nagy előnyére voltak a vádlottnak. Razumihin végzett tanuló valahonnan előásta és bebizonyította, hogy a vádlott, Raszkolnyikov, mikor az egyetemre járt, utolsó garasaival segítette egy szegény, tüdővészes egyetemi tanulótársát s csaknem egy félévig ő tartotta. Mikor pedig meghalt, akkor annak életben levő öreg és elgyengült apját segélyezte (a kit a meghalt tanuló csaknem tizenhárom éves korától kezdve a saját keresményéből tartott fenn), majd elhelyezte ezt az öreget egy betegápoló intézetben s a mikor itt meghalt, eltemettette. Mindezek a dolgok igen jó benyomást gyakoroltak Raszkolnyikov bíráira.

Volt háziasszonya, meghalt menyasszonya anyja, özvegy Zarnyiczina szintén bizonyította, hogy mikor még a másik házban az Öt-Szögletben laktak, Raszkolnyikov egy tűzeset alkalmával, éjjel, egy már egészen beégett lakásból két kis gyereket mentett ki és akkor meg is égette magát. Ezt a tényt egészen pontosan kiderítették és sok tanú bizonyította annak valódiságát. Egy szóval, az lett a dolog vége, hogy a bűnöst másodfokú, tekintve a bűnösnek önkéntes jelentkezését és több enyhítő körülményt, mindössze nyolcz évig tartó kényszermunkára itélték.

Raszkolnyikov anyja még a pör kezdetén megbetegedett. Dunya és Razumihin módját ejtették, hogy az egész pör tartamára elvigyék őt Pétervárról. Razumihin a vasút mentében választott ki egy várost, közel Pétervárhoz, hogy figyelemmel kísérhesse a pör folyamának minden részletét s egyúttal lehetőleg mentül többször találkozhassék Romanovna Avdotyával. Alexandrovna Pulheria betegsége valami sajátságos idegbaj volt, összekötve bizonyos, - ha nem is teljes, de legalább is részleges elmezavarral. Dunya visszatérve a bátyjával való utolsó találkozásáról, anyját már egészen betegen, lázban, önkívületben találta. Ugyanaznap este beszélte meg Razumihinnal azt is, hogy mit feleljenek majd anyjának, ha az Rogyáról tudakozódik, sőt Razumihinnal együtt egész történetet fundált ki, hogy Raszkolnyikov elutazott valahová messzire, Oroszország határán túlra, bizonyos megbizatásban, a mely végre hírt és vagyont fog szerezni. Hanem aztán nagyon csodálkoztak azon, hogy sem akkor, sem később nem kérdezősködött erről Alexandrovna Pulheria. Ellenkezőleg: ő maga is egész történetet gondolt ki fia váratlan elutazásáról; könnyezve beszélgette, hogy' járt ő nála Rogya búcsúzni; ekközben sejteni engedte, hogy' csak ő tud bizonyos igen fontos és titkos dolgokról, és hogy Rogyának igen sok, hatalmas ellensége van, úgy, hogy kénytelen előlük is rejtőzködni. A mi az ő jövőjét illeti, azt Alexandrovna Pulheria is kétségtelennek és fényesnek hitte, csak múljanak el bizo-

nyos ellenséges körülmények; biztosította Razumihint, hogy az ő fia idővel még államférfi is lehet, hogy e mellett bizonyít az ő hírlapi czikke és fényes irodalmi tehetsége. - Ezt a czikket szűntelenül olvasgatta, néha fenhangon is, és azzal aludt el, de azt, hogy hol van most hát Rogya, egyszer sem kérdezte, ámbár úgyszólván sohasem ejtettek ki előtte egy szót sem, - a mi már magában gyanút ébreszthetett volna benne. Végre némely pontokat illetőleg félni kezdtek: Alexandrovna Pulheria ezen sajátságos hallgatagságától. Így például, még csak nem is panaszkodott a miatt, hogy fia nem írt neki levelet, holott ezelőtt, mikor a kis városban laktak, egyedűl az a reménykedés és várakozás tartotta, hogy mentül hamarabb levelet kapjon az ő szeretett Rogyájától. Ez a mostani körülmény megmagyarázhatatlan volt Dunya előtt s nagyon nyugtalanította őt; az a gondolata támadt, hogy anyjának talán valami rémítő előérzete van fia sorsát illetőleg s azért fél kérdezősködni, nehogy még valami rémítőbbet halljon. Mindenesetre Dunya világosan látta, hogy Alexandrovna Pulheria gondolatai nem rendesek.

Néhányszor megtörtént, hogy szándékosan olyan irányba terelte a beszélgetést, a melyben nem lehetett kikerűlni a kérdést, hogy hol van hát Rogya? Ha a feleletek nem elégítették ki és gyanút ébresztettek, akkor egyszerre rendkívül elszomorodott és elnémúlt, a mi aztán igen hosszú ideig tartott. Dunya végre belátta, hogy nehéz hazudni és meséket kitalálni s arra a meggyőződésre jutott, hogy legjobb bizonyos dolgokról hallgatni; de egyre világosabb lett, hogy szegény anyja rettenetes gyanút táplál.

Eszébe jutottak Dunyának fivére szavai, hogy anyja kihallgatta őt, mikor lázban beszélt ama végzetes napra virradó éjjel, a Szvidrigajlovval történt találkozás után; vajon nem hallott-e meg akkor valamit? Gyakran, néha néhány napi, sőt néhány heti bánatos, sötét hallgatás és szótalan könnyek után, a beteg asszony mintegy hiszterikusan megélénkűlt s egyszerre fenhangon kezdett beszélni a fiáról, reménységeiről, a jövőről... Fantáziája néha nagyon különös volt. Igyekeztek őt megnyugtatni, áltatni (ő maga talán jól is látta, hogy szándékosan ráhagynak mindent, a mit mond), de azért ő csak beszélt.

Öt hónappal a bűnös jelentkezése után, kimondták rá az ítéletet. Razumihin meglátogatta őt a börtönben, a mikor csak lehetett, Szónya szintén. Végre bekövetkezett a válás: Dunya biztosította Rogyát, hogy ez a válás nem történik örökre, Razumihin szintén. Razumihin fiatal, heves fejében egészen megerősödött az a terv, hogy a következő három, négy évben, a mennyire csak lehetséges, meg kell vetni alapját a jövőnek, összeszedni valami kis pénzt s Szibériába menni, a mely minden téren a meggazdagodás helye s a hol a munkás és a tőke kevés; ott megtelepedni abban a városban, a hol Rogya lesz, és... mindnyájoknak együtt kezdeni új életet.

A búcsúzásnál mind sírtak. Raszkolnyikov az utolsó napokban ugyan gondolkozó volt, sokat kérdezősködött anyja felől s mindig nyugtalankodott miatta. Sőt már annyira aggódott anyja miatt, hogy Dunyát izgatottá tette vele. Megtudva, hogy anyja milyen beteg állapotban van, nagyon elbúsúlt. Szónyával szemben, nem tudni miért, egész idő alatt nagyon szótalan volt. Szónya, annak a pénznek a segítségével, a melyet Szvidrigajlovtól kapott, már régen elkészűlt arra, hogy követni fogja azt a rabszállító menetet, a melyben Rogya is lesz! Erről soha egy szó sem volt közte és Raszkolnyikov közt, de mindketten tudták, hogy ez úgy lesz. A legutolsó búcsúzásnál Raszkolnyikov különösen elmosolyodott nővérének és Razumihinnek boldog jövendőt ígérő, lángoló szavaira, hogy mi lesz, mikor ő majd kikerűl a fogságból, s azt jövendölte, hogy anyjának beteges állapota hamarabb véget fog érni, mint nyomorúsága. Végre ő és Szónya útra keltek.

Két hónap múlva Dunyecska férjhez ment Razumihinhoz. A lakodalom szomorú és csöndes volt. A meghivott vendégek közt voltak Petrovics Porfir és Zoszimov. Az utóbbi időkben Razumihin igen erős elhatározású férfinak mutatkozott. Dunya vakon hitte, hogy Razumihin

minden tervét végre fogja hajtani, - de nem is lehetett nem hinnie; vasakarat mutatkozott ebben az emberben. A többi közt Razumihin megint eljárt az egyetemi előadásokra, hogy bevégezze a kurzust. Mindketten minden pillanatban a jövőre való tervezgetéssel voltak elfoglalva; mindketten erősen számítottak rá, hogy öt év alatt bizonyosan elköltöznek Szibériába. Addig az ideig azzal vigasztalták magukat, hogy ott van Szónya...

Alexandrovna Pulheria örömmel áldotta meg leánya és Razumihin frigyét, de mintha e házasság után még szomorúbb és aggódóbb lett volna. Hogy néhány jó perczet szerezzen neki, Razumihin elbeszélte neki a többi közt a szegény diák és annak beteges apja esetét, majd azt is, hogy Rogya megégette magát és beteg is volt, mikor a mult évben két kis gyereket kimentett a halál veszélyéből. A különben is zilált kedélyü Alexandrovna Pulheriát e két eset hallatára rendkívüli elragadtatás fogta el. Szűntelenül arról beszélt, még az utczán is előfogta az embereket, (habár Dunya mindig kísérte őt). Az omnibuszokban, boltokban, mihelyt hallgatóra talált, bárki lett légyen is az, fiára, annak hirlapi czikkére vitte a beszélgetést, azután arra, hogy miképp segélyezte tanulótársát, hogy égette meg magát a tűzeset alkalmával stb. Dunyecska már nem tudta, hogy' tartóztassa őt vissza. Az ilyenkor izgatott, beteges állapoton kívül attól is lehetett félni, hogy valakinek eszébe juthat Raszkolnyikov vezetékneve, visszaemlékezve a lefolyt törvényszéki tárgyalásra s beszélni talál erről. Alexandrovna Pulheria megtudta, hogy hol laknak a tűzveszélyből kimentett gyerekek s minden áron meg akarta azokat látogatni. Végre nyugtalansága a végsőkig növekedett. Néha egyszerre csak rászedte a sírást, gyakran betegeskedett s lázában félre beszélt. Egyszer egy reggel egyenesen kijelentette, hogy az ő számítása szerint Rogyának nemsokára meg kell érkeznie, mert ő emlékezik rá, hogy mikor Rogya tőle elbúcsúzott, maga említette, hogy kilencz hónap múlva kell őt visszavárni. Ugyanezért elkezdett a házban rendezkedni s készült a viszontlátásra, kezdte berendezni Rogya számára a szobát (a saját magáét), tisztogatta a butorokat, kimosta a régi függönyöket s ujakat aggatott föl stb. Dunyát ez nagyon bántotta, de hallgatott, sőt maga is segített a szobát a bátyja számára rendbe hozni. Egy izgatott nap után, a melyet Alexandrovna Pulheria folytonosan magánkivüli örömben, örvendező ábrándozások és könnyek közt töltött, éjjel rosszúl lett és reggelre már teljes láz és önkivűlet vett rajta erőt. Hideg-láza volt. Két hét múlva meghalt. Félrebeszélésében oly szavakat ejtett, a melyekből azt lehetett következtetni, hogy sokkal inkább gyanította fiának rettenetes sorsát, mint képzelték.

Raszkolnyikov sokáig nem tudta meg anyja halálát, habár Pétervárral mindjárt Szibériába történt elvitele óta állandó levelezést folytatott. A levelezést Szónya közvetítette, a ki minden hónapban pontosan írt Pétervárra Razumihin czímére s minden hónapban pontosan megkapta a feleletet. Szónya leveleit kezdetben Dunya és Razumihin száraznak, nem kielégítőnek találták; de végre mindketten abban állapodtak meg, hogy nem is lehet jobban írni, mert ezekből a levelekből utóljára is teljesen és pontosan tájékozva vannak szerencsétlen testvérük sorsáról. Szónya levelei csupa napi eseményekkel voltak tele, egészen egyszerűen és világosan voltak bennük leírva Raszkolnyikov fogsági élményei. Nem volt bennük szó Szónya reménykedéséről, nem voltak a jövőt illető találgatások, sem az ő érzelmeinek leirásai. Az ő lelkiállapotának s általában benső életének leirása helyett egyszerű tényeket sorolt föl, tudniillik Raszkolnyikov saját szavait, egészségi állapotát, hogy miket óhajtott mikor néha találkoztak, mit kérdezett, mit bízott rá stb.

Mindezek igen aprólékosan voltak megírva. A szerencsétlen képe végre maga-magától kidomborodott, pontosan és világosan lerajzolódott; nem lehetett benne tévedni sem, mert mind való tények voltak azok.

Csakhogy igen kevés vígasztalót találtak Dunya és férje ezekben a tudósításokban, kivált kezdetben. Szónya folytonosan azt írta, hogy Raszkolnyikov mindig mogorva, szótalan s

majdnem semmit sem törődik azokkal a hírekkel, a melyeket ő közöl vele mindannyiszor, valahányszor levelet kap Pétervárról, hogy néha anyja felől tudakozódik, mikor Szónya látta, hogy Raszkolnyikov ki fogja találni a valót s elmondta neki anyja halálát, Szónya nagy csodálkozására még anyja halálának híre sem hatott rá valami nagyon, legalább úgy vette ki a tekintetéből.

Tudatta Szónya a többi közt, hogy Raszkolnyikov, ámbár szemmel láthatólag magába van mélyedve s mindentől elzárkózott, új életmódjába egészen beletörődött; világosan fölfogja helyzetét, nem várja egyhamar sorsa jobbrafordúltát, nincsenek könnyelmü reményei (a mi oly különös az ő helyzetében) s az új környezetből, a mi pedig oly kevéssé hasonlít az ezelőttiekhez, úgyszólván semmi sem lepi meg őt. Tudatta Szónya azt is, hogy Raszkolnyikov egészsége kielégítő; jár dolgozni, a mitől nem irtózik, de a mit nem is óhajt; az ételek iránt közönyös, csakhogy az étel, kivéve a vasárnapiakat és ünnepnapiakat, oly rossz, hogy végre is elfogadott Szónyától egy kis pénzt, hogy abból naponkint teázhasson, minden egyébre nézve pedig kérte Szónyát, hogy ne nyugtalankodjék, biztosítván őt, hogy mindezek az ő miatta való gondoskodások csak bántják. Tudatta továbbá Szónya, hogy Raszkolnyikov a fegyházban a többiekkel együtt van elhelyezve; a fegyház belsejét ő, Szónya, nem látta, de azt következteti, hogy az nagyon szűk, tisztátalan és egészségtelen, - hogy Raszkolnyikov pricsen hál, pokróczot terítve maga alá s nem is akar magának jobb hálóhelyet készíteni; hogy nem azért él ily nyomorogva, mintha az úgy volna rendelve, hanem egyszerűen azért, mert egész közönyösen megadta magát sorsának.

Szónya őszintén megírta, hogy Raszkolnyikov kivált kezdetben nemcsak nem érdeklődött az ő látogatásai iránt, hanem még boszankodott is reá, szófukar, sőt goromba volt irányában, hanem végre megszokta ezeket a találkozásokat, sőt már csaknem szükségét érezte azoknak annyira, hogy nagyon rosszúl esett neki, mikor Szónya néhány napig beteg volt s nem látogathatta meg őt. Találkozni szoktak ünnepnapokon a fegyház kapujában vagy az őrszobában, a hova lehíjják Raszkolnyikovot néhány perczre, hétköznapokon pedig a munka helyén, a hova Szónya eljár hozzá, vagy pedig a műhelyekben, téglagyárakban, vagy az Irtys-folyó partján levő dologházakban.

Magáról azt a hírt adta Szónya, hogy sikerült neki a városban néhány ismerőst és keresetet találni; varrással foglalkozik s minthogy a városban alig van divatárusné, ő sok háznál szinte nélkülözhetetlenné vált; csak azt nem említette, hogy az ő közbenjárásával Raszkolnyikov is pártfogást nyert a felügyelőségtől, hogy kényszermunkáján könnyítettek, stb. Végre az a hír jött, (Dunya már az utóbbi levelekben is észrevett valami különös izgatottságot), - hogy Raszkolnyikov mindenkitől idegenkedik, hogy a fegyházban rabtársai nem szeretik, hogy egész napokig nem szól egy szót sem és nagyon halvány. A legutolsó levelében pedig egyszerre csak azt írta Szónya, hogy Raszkolnyikov nagyon, aggasztóan beteg, a kórházban fekszik a rab-osztályban...

II.

Raszkolnyikov már régóta beteg volt; de nem a fegyházi élet kínjai, nem a munka, nem az étel, nem a leborotvált fej, nem a durva ruha törték meg őt: oh! bánta is ő ezeket a bajokat és megpróbáltatásokat! Ellenkezőleg; még örült a munkának; munka közben fizikailag jól kifáradva, legalább elérte azt, hogy néhány óráig nyugodtan alhatott. Bánta is ő azt az ételt, a mely nem volt egyéb, mint paréjjal főzött káposztaleves. Hiszen régebben, mikor diák volt, gyakran még ilyet sem evett. Ruhája meleg volt s jelenlegi életmódjához alkalmazott. A

lánczot nem is érezte magán. Vagy szégyelhette-e leborotvált fejét és rövid ujjasát? Kitől? Szónyától? Szónya félt tőle, hát hogy' szégyenkezhetett volna Szónya előtt?

S mégis! Szégyenlette bíz ő magát Szónya előtt is, a kit e miatt indulatos és nyers magaviseletével kínzott. Csakhogy nem borotvált fejét és lánczait szégyelte: büszkesége volt nagyon megsértve; büszkeségének sérelme tette beteggé is. Oh, beh boldog lett volna, ha legalább maga magát tudta volna vádolni! Elviselt volna ő akkor mindent, még a szégyent és lenézést is. De bár szigorúan ítélt maga fölött: megrögzött lelkiismerete nem talált semmi különös, rettenetes bűnt múltjában, csak *bal-sikert*, a mi bárkivel megeshetik. Különösen azért szégyelte magát, hogy ő, Raszkolnyikov, ily vakon, reménytelenül, mélyen és bután elveszett, elveszett a sorsnak valami vad rendje folytán, kénytelen megadni és megalázni magát valami végzet „oktalansága" előtt, ha csak valamennyire is nyugalmat akar.

A tárgy és czél nélküli félelem a jelenben, a minden haszon nélkül való, szakadatlan áldozata a jövőben: ez állt ő előtte a világon. S mi az, hogy nyolcz év múlva még csak harminczkét éves lesz, s újra kezdheti az életet! Minek éljen? Mi vár rá? Mire törekedjék? Éljen csak azért, hogy létezzék? Hiszen eddig ezerszer is kész lett volna életét egy eszméért, egy reményért, sőt egy álomképért is föláldozni. Maga a lét; neki mindig csekélység volt; mindig nagyobbat akart. Meglehet, hogy csak vágyainak nagy erejénél fogva nézte magát olyan embernek, a kinek több engedhető meg, mint másnak.

S ha a sors úgy hozná is magával, hogy magába szálljon, mély, szívét megrendítő, ábrándjait elkergető bűnbánatot érezzen, olyan bűnbánatot, a melynek rettentő kínjaitól nem volna látható a lelkében levő tépelődés, hogy' örülne annak! Hiszen a kínszenvedés és könnyek - szintén élet. Hanem ő nem érzett megbánást bűnében.

Legalább hát tudott volna magára haragudni ostobaságáért, mint haragudott előbb képtelen és bolond tetteiért, a melyek őt rabságra juttatták. De most, a *szabadságban*, újra átgondolta, megítélte tetteit s egyáltalában nem találta azokat oly képtelenségeknek és ostobaságoknak, mint a milyeneknek abban a végzetes időszakban tetszettek neki.

- Mivel, de mivel lett volna ostobább az én eszmém azon más eszméknél és theóriáknál, a melyek egymásba ütközve, egymást kergetve jöttek a világra, elkezdve attól az időtől, mióta ez a világ áll? - gondolta magában. Csak teljesen független, széles és a közönséges befolyásoktól ment tekintettel kell a dolgokat nézni s akkor az én eszmém bizonyosan nem fog olyan... különösnek látszani. Oh, ti garasos tagadók és okoskodók, miért álltok ti meg félúton? Miért tetszik nekik az én tettem olyan képtelennek? - szólt magában. - Azért, mert az - rossz tett? Mit jelent az a szó, hogy rossz tett? Az én lelkiismeretem nyugodt. Igaz, hogy főbenjáró bűnt követtem el; igaz, hogy meg van sértve a törvény betűje, hogy vér ontatott, - nos, hát vegyétek le a törvény betűiért a fejemet... s azzal vége! Igaz, hogy e szerint az emberiségnek sok jótevőjét, a kik nem úgy öröklötték a hatalmat, hanem maguk ragadták azt magukhoz, mindjárt első lépésüknél meg kellene büntetni. Hanem azoknak minden jól sikerült s azért aztán nekik *igazuk is van*, - nekem nem sikerült, tehát, úgy látszik, nekem nem volt igazam és jogom arra a lépésre magamat eltökélni.

Egyedül abban az egyben ismerte be bűnét, hogy nem viselte azt el, hanem följelentette magát.

Azzal is sokat évődött, hogy miért nem ölte meg akkor magát? Miért állt akkor a folyó partján s miért ítélte jobbnak azt, hogy följelentse magát? Hát olyan nagy ereje volna az élni-vágyásnak s oly nehéz volna azt legyőzni? Hiszen még Szvidrigajlov is legyőzte, pedig az ugyancsak fél a haláltól.

Tépelődve vetette föl magában ezt a kérdést s nem jutott eszébe, hogy már akkor is, mikor a folyó mellett állt, talán nagy hazugságot érezhetett magában és meggyőződésében. Nem tudta

fölfogni, hogy ez az érzés előjele volt az ő életében majdan bekövetkező változásnak, az ő megváltatásának és annak, hogy majd más szemmel nézze a világot.

Ő csak az ösztönnek homályos működését látta ebben, a melyet nem bírt sem leküzdeni, sem átlépni (mert gyönge volt és tehetetlen). Ránézett rabtársaira és csodálkozott: mennyire ragaszkodtak azok is mind az élethez, mily nagyra becsülték azt. Különösen úgy tetszett előtte, hogy fogházban az életet még jobban szeretik és megbecsülik, jobban fölfogják annak értékét, mint a szabad életben. Mily roppant gondokat és megpróbáltatásokat állt ki némelyikök, például a csavargók! Hát olyan nagy értéke lehet ezek előtt egy napsugárnak, egy csalitos erdőnek, egy valahol messze, ismeretlen mélységből buzogó forrásnak, a melyet ezelőtt három évvel fedezett föl s a melynek viszontlátásáról úgy ábrándozott, mint a szerelmes kedveséről. Látja azt a forrást álmában, körülte a zöld pázsitot, a bokorban az éneklő madarat. S tovább vizsgálódva még megmagyarázhatatlanabb példákat látott.

A fegyházban természetesen eleinte sokat figyelemre sem méltatott környezetéből, nem is akarta látni őket. Mindig lesütött szemmel járt; nem esett jól neki a látás, nézés. De aztán sok mindenen csodálkozott s mintegy akaratlanúl megfigyelt olyat is, a mit előbb föl se vett. Leginkább csodálkozott azon a roppant, áthidalhatatlan űrön, a mely őt a többiektől elválasztotta. Úgy tünt föl előtte, mintha ő nem abból a nemzetből való volna, a melyből a többiek. Ő és a többi fogoly bizalmatlanúl és barátságtalanúl néztek egymásra. Fölfogta ennek az elkülönülésnek általános okait, de régebben sohase vélekedett volna úgy, hogy ezek az okok oly mélyek és erősek lehessenek. A fegyházban voltak deportált lengyelek és politikai vétkesek is. Ezek egyszerűen idiótáknak, csőcseléknek tartották a többieket s lenézték őket; de Raszkolnyikov nem tudott így tenni: ő világosan látta, hogy ezek az idióták sok dologban sokkal okosabbak, mint azok a lengyelek. Voltak oroszok is, a kik lenézték a nép fiait: egy volt tiszt és két szeminarista. Raszkolnyikov világosan fölfogta ezek szenvedését is.

Őt magát sem szerették és mindnyájan kerülték. Végül még gyűlölni is kezdték, de hogy miért, - azt nem tudta. Gyanakodtak rá, nevettek rajta, nevették a bűnét azok, a kik sokkal bűnösebbek voltak, mint ő.

- Te úr vagy! - mondták neki. - Kellett neked az a fejsze a kezedbe? Nem úrnak való az.

A nagybőjt második hetében rákerült a sor, hogy a zárkájában lakókkal együtt gyónni menjen. Elment a templomba s imádkozott a többivel. Egyszer, maga sem tudva miért, veszekedés keletkezett köztük s egyszer mindannyian dühösen megrohanták.

- Te istentagadó! Te nem hiszed az Istent! - kiabálták neki. - Agyon kell téged verni.

Ő sohasem beszélt velök az Istenről és a hitről, de azok meg akarták őt ölni, mint hitetlent; ő hallgatott s nem felelt nekik. Egy rab határozott rossz szándékkal reá akarta magát vetni; Raszkolnyikov szó nélkűl, nyugodtan várta, a szempillája sem mozdúlt meg, arczának egy izma sem moczczant meg. Az őrnek még jókor sikerűlt Raszkolnyikov és a gyilkolni szándékozó közé állni, - különben vér folyt volna.

Volt még egy kérdés, a mit nem bírt magának megmagyarázni: miért szerették meg Szónyát mindannyian? Szónya nem kereste a szeretetöket, azok ritkán látták őt, néha csak a munka helyén, mikor ő oda ment egy-egy pillanatra, hogy Raszkolnyikovval találkozzék. S mégis mindannyian ismerték s tudták, hogy Szónya ő utána jött ide; tudták: hol él, hol lakik? Pénzt nem adott, különös szívességet sem tett nekik Szónya, csak egyszer, husvétkor hozott az összes raboknak ajándékot: kalácsot és süteményt. Hanem lassankint köztük és Szónya közt sokkal közelebbi barátság fejlődött ki; Szónya levelet írt a rabok nevében azok rokonainak és postára tette a leveleket. A rabok rokonai, ha a városba jöttek, megállapodás szerint Szónyánál tették le a foglyok számára szánt holmit, még pénzt is; feleségeik és szeretőik ismerték

Szónyát s eljártak hozzá. S ha Szónya megjelent a munkahelyen, hogy Raszkolnyikovval találkozzék, vagy egy-egy rabcsapattal találkozott, mind levették a sapkájukat és üdvözölték őt. - Matuska, Szemjonovna Zsófia, te mi édes anyánk, te szelíd, te szenvedő! - mondák a nyers, mogorva rabok annak a kis hitvány teremtésnek. Szónya mosolygott és visszaköszöntötte őket s mindnyájan nagyon szerették, ha mosolygott. Szerették még a járását is, megfordúltak s úgy nézték, hogy' megy, s áldották őt, dícsérték még azért is, mikor már nem tudták másért dicsérni, hogy ő oly kicsinyke. Még gyógyítást is nála kerestek.

Raszkolnyikov egész bőjtön és húsvéton át a kórházban feküdt. Fölgyógyulva eszébe jutottak lázas állapotban látott álmai. Azt álmodta volt betegségében, mintha az egész világ el lett volna ítélve valamely rettentő, sohasem látott és soha nem hallott pestis áldozatául, a mely Ázsia belsejéből jött Európába. Mindenkinek el kellett pusztúlnia, kivéve néhány, nagyon kevés számú választottat. Valami uj mikroskopikus trichinek jelentek meg, a melyek megmételyezték az emberek testét. Csakhogy ezek a teremtmények lelkes, akarattal biró lények voltak. Azok, a kiknek testét ezek megmételyezték, azonnal ördöngösekké váltak és megőrültek. De soha, soha emberek magokat nem tartották oly eszeseknek s az igazságban tántoríthatatlanoknak, mint ezek az inficziáltak. Sohasem tartották magukat meggyőződésükben, tudományukban, erkölcsi elveikben és hitükben szilárdabbaknak. Egész falvak, egész városok és népek beléestek a mételybe és megőrültek. Mindnyájan önkívületi állapotban voltak s egyik nem értette a másikat; mindegyik azt hitte, hogy egyedűl benne él az igazság, fájt neki, ha másokat látott, a mellét verte, sírt és kezeit tördelte. Nem tudták, kit és hogyan kell elítélni, nem tudtak megegyezni abban, hogy mit kell tartani rossznak, mit jónak. Nem tudták, kit kell vádolni és kit fölmenteni. Az emberek képtelen haragjukban egymást ölték. Egész hadakban törtek egymásra, hanem a hadak, mikor már éppen indulóban voltak, egyszerre megbomlottak maguk közt, a sorok szétmentek, a katonák egymásra rohantak, szúrták, vágták, harapták, ették egymást. A városokban egész napokon át húzták a vészharangokat; összehítták az embereket, de hogy kit és minek hítták, senki sem tudta s roppant nagy volt a zavar. Abbahagyták a rendes foglalatosságokat, mert mindenki eszmékkel tépelődött, javítási tervekkel állt elő s nem tudtak semmiben megegyezni; a földmíveléssel is fölhagytak. Összefutottak egy csomóba az emberek, megegyeztek egymás között valami iránt, megesküdtek, hogy nem hagyják el egymást, - hanem mindjárt valami egészen másba kezdtek, mint amott az imént elhatározták; elkezdték egymást vádolni, veszekedtek, marakodtak. Megkezdődtek a tűzesetek, beköszöntött az éhség. Mindnyájan, de mindnyájan elvesztek. A pestis nőtt és mind tovább terjedt. Az egész világon csak néhány ember bírt megmenekűlni. Ezek tiszták és kiválasztottak voltak, arra rendelve, hogy új emberi nemzedéket alapítsanak s új életet kezdjenek, megújítsák és megtisztítsák a földet, - de sehol senki nem látta ezeket az embereket, senki sem hallotta szavukat.

Raszkolnyikovot nagyon gyötörte, hogy ez az esztelen álom oly nehezen és kínosan nyomja emlékezőtehetségét, hogy e szomorú álmok benyomásai oly sokáig nem akarnak eltünni. Már két hét múlt el husvét után; meleg, fényes tavaszi napok jártak; - rabok czelláiban kinyitották az ablakokat, (a melyeknek rácsozatai alatt járt föl s alá az őr). Szónya a betegség egész ideje alatt csak kétszer látogathatta meg Raszkolnyikovot a kórházban; mindig engedelmet kellett rá kérni s az nehézséggel járt. Hanem a kórház udvarára, az ablak alá gyakran eljárt, különösen esténkint, sokszor csak azért is, hogy egy rövid perczre megálljon az udvaron s legalább messziről megláthassa a kórház ablakát. Egyszer estefelé a csaknem egészen fölépült Raszkolnyikov elszenderedett; fölébredve véletlenűl az ablakhoz ment és meglátta a távolban a kórház kapújánál Szónyát. Szónya állt és mintha várt volna valamire. Raszkolnyikov szívét ebben a pillanatban úgy elfogta valami: összerázkódott és sietve elment az ablaktól. Másnap és harmadnap már nem jött el Szónya, Raszkolnyikov úgy érezte, hogy nyugtalanúl várja

Szónyát. Végre kibocsátották a kórházból. Visszakerűlve a börtönbe, megtudta a raboktól, hogy Szemjonovna Zsófia megbetegedett, otthon fekszik és sehova nem mehet.

Raszkolnyikov igen nyugtalankodott, elküldött Szónyáról tudakozódni. Megtudta, hogy a betegség nem veszélyes. Szónya megtudva, hogy Raszkolnyikov búsul és aggódik miatta, írónnal levelet írt neki, tudatta vele, hogy már sokkal jobban van, hogy csak egyszerű meghülése volt s hogy hamar, nagyon hamar el fog jönni, találkozni vele a munka helyén. Mikor Raszkolnyikov elolvasta ezt a levelet, szíve hevesen és fájdalmasan vert.

Megint világos, meleg nap volt. Raszkolnyikov jókor reggel, hat órakor ment ki munkára, a folyó partjára, a hol egy színben alabástrom-égető kemencze volt fölállítva. Mindössze csak három munkást küldtek ide. A rabok egyike egy őrrel elment a várba valami műszerekért, a másik fát készített s rakott a kemenczébe. Raszkolnyikov kiment a színből a folyó-partra, leült a színhez tartozó gerendára s nézte a széles, puszta folyót.

A magasan fekvő partról messze lehetett látni. A távol eső, túlsó partról töredezve áthallatszott egy dal. A napfénynyel elárasztott végtelen pusztán alig észrevehető pontokban látszottak a vándor jurták.[36] Ott szabadság honolt s más emberek éltek, egyáltalában nem hasonlók az itteniekhez, ott mintha az idő is állva maradt volna, mintha nem mult volna még el Ábrahámnak és az ő nyájainak kora. Raszkolnyikov mozdulatlanul ült és szakadatlanúl nézett; gondolatai álmodozásba, ábrándozásba mentek át; nem gondolt ő semmire, de valami szomorúság bántotta és gyötörte.

Egyszerre csak Szónya tűnt föl mellette. Nesz nélkül jött oda s leült melléje. Még nagyon korán volt; a reggeli hideg még nem enyhült meg. Szónyán az ő régi, szegényes köpenykéje és a zöld kendő volt. Arczán még láthatók voltak a betegség nyomai; lesoványodott, meghalványult. Gyöngéden, örömmel mosolygott Raszkolnyikovra, de, mint rendesen, most is félénken nyújtotta neki kezét.

Mindig félve nyújtott kezet Raszkolnyikovnak, sőt néha egyáltalában nem is nyújtotta oda, mintha félne, hogy Raszkolnyikov ellöki. Raszkolnyikov meg mindig kedvtelenül fogott vele kezet, mindig mintha bosszankodott volna, mikor találkoztak, néha makacsul hallgatott az egész idő alatt, mig Szónya vele volt. Megtörtént, hogy Szónya reszketett tőle s ilyenkor a legnagyobb fájdalmat érezte. Hanem most nem váltak el kezeik: Raszkolnyikov gyorsan tekintett Szónyára, nem szólt egy szót sem, aztán lesütötte szemét a földre. Egyedül voltak, nem látta őket senki. Az őr éppen el volt fordulva.

Maga sem tudta Raszkolnyikov, hogy' történt, hanem egyszer csak úgy érezte, mintha valami megragadta és lehúzta volna őt a Szónya lábaihoz. Sírt és átölelte Szónya térdeit. Szónya az első pillanatban elrémült és egész arcza megzsibbadt. Fölugrott helyéről és reszketve nézett Raszkolnyikovra, de csakhamar megértett mindent. Szemeiből végtelen boldogság sugárzott; megértette, kétsége sem lehetett többé benne, hogy Raszkolnyikov szereti, végtelenül szereti őt és hogy végre is bekövetkezett az a pillanat...

Beszélni akartak, de nem bírtak. Szemeik könnyben úsztak. Mindketten halványak, betegesek voltak, de azokban a beteges és halvány arczokban már a megújuló jövő, az új életre való teljes föltámadás fénye ragyogott. Föltámasztotta őket a szerelem; egyiknek a szíve a másik szívének végtelen élet-forrását rejtette magában.

Elhatározták, hogy tűrni és várni fognak. Még hét évük volt hátra; - s odáig mennyi elviselhetetlen gyötrelem és mennyi végtelen boldogság várt reájuk! De Raszkolnyikov föltámadt s ő

[36] Nomád telep a bashiroknál.

tudta és érezte ezt teljesen, egész megújult lényével, - Szónya pedig, - hiszen ő úgy is csak Raszkolnyikov által élt!

Ugyanaz nap este, mikor a fogházat bezárták, Raszkolnyikov a deszkaágyon feküdt és Szónyáról gondolkozott. Ezen a napon úgy tetszett neki, mintha rabtársai, a kik eddig olyan ellenségei voltak, egészen más szemmel néznének reá. Beszédbe is ereszkedett velük s azok jó szivvel feleltek neki. Most eszébe jutott ez is, de hát igen természetesnek találta, mert hiszen most már mindennek meg kell változnia. Raszkolnyikov Szónyáról gondolkozott. Eszébe jutott, hogy mennyire gyötörte ő mindig Szónyát, mennyire kínozta annak a szívét; eszébe jutott annak halvány, szenvedő arczocskája, - hanem azért ezek a gondolatok most úgyszólván nem is bántották: tudta, hogy mily végtelen szerelemmel váltotta ő meg Szónya minden szenvedéseit.

Aztán mi is az a minden, a multnak *minden* szenvedései? Minden, még az ő bűne is, még elítéltetése és számkivetése is, most első fölocsúdásában valami idegennek, különösnek, mintegy nem ő vele történt dolognak tűnt föl előtte. Különben ezen az estén nem tudott semmiről sem sokáig és állandóan gondolkozni, nem tudta gondolatait valamire összpontosítani; s nem is ért el semmi tényleges, öntudatos eredményre, - ő csak érzett. A dialektika helyét az élet foglalta el nála és eszmélkedésében valami egészen új irány kezdődött.

Párnája alatt az evangélium volt. Gépiesen vette elő. Ez a könyv a Szónyáé volt, ugyanaz, a melyből Szónya a Lázár föltámadásáról olvasott neki. Számkivetésének kezdetén azt gondolta Raszkolnyikov, hogy Szónya gyötörni fogja a vallással, az evangéliumról fog mindig beszélni és szent könyveket fog ráerőszakolni. De legnagyobb bámulatára Szónya egyetlen egyszer sem szólt erről, sőt még az evangéliumot sem kínálta egyszer sem. Ő maga kérte azt el tőle nem sokkal betegsége előtt, s Szónya szó nélkűl adta át neki a könyvet. Raszkolnyikov eddig ki sem nyitotta.

Most sem nyitotta ki, de az a gondolat ütötte meg: vajon az ő meggyőződése nem lehet most már az én meggyőződésem is? Vagy legalább az ő vágyai?

Szónya is izgalomban volt ezen az egész napon, sőt éjjelre megint rosszúl lett. De annyira boldognak, annyira váratlanúl boldognak érezte magát, hogy szinte megijedt a boldogságától. Hét év, csak hét év. Boldogságuknak kezdetén némely perczben mindketten készek voltak ezt a hét évet hét napnak tekinteni. Raszkolnyikov nem is tudta, hogy az új életet nem nyerte ő ingyen, hogy neki azt még drágán kell megvásárolnia, meg kell fizetnie a jövő nagy küzdelmeivel...

Hanem itt már új történet kezdődik, a fokozatosan megújuló ember története; története az ő fokozatos ujjászületésének, fokozatos átmenetelének egyik világból a másikba, története az új, előtte eddig teljesen ismeretlen tevékenység megismerésének. Ez egy új elbeszélés anyaga lehetne, a mostaninak itt vége van.

-&-